

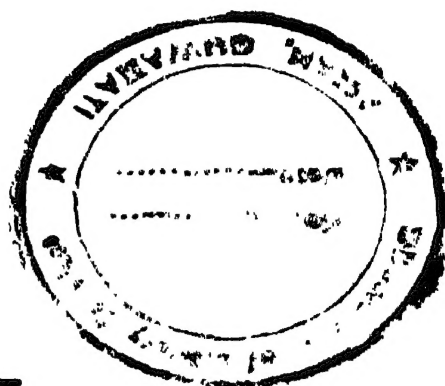
କଳାଗୁରୁ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରସାଦ ରାଭା

ଜନ୍ମ ୩୧ ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୦୯ ଚନ

ମୃତ୍ୟୁ ୨୦ ଜୁନ, ୧୯୬୯ ଚନ

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ

(দ্বিতীয় খণ্ড)

মুখ্য সম্পাদক
যোগেশ দাস

সম্পাদক
ডাঃ সৰ্বেশ্বৰ বড়া

ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘ

তেজপুৰ : ১৯৯৭

BISHNUPRASAD RAVA RACHANA SAMBHAR- Part-II : a collected works of Bishnuprasad Rava, Chief Editor Prof. Jogesh Das : Compiled, Edited and Published by Dr. Sarbeswar Bora, Diphalu, Haibargaon, Nagaon, Assam, (India), on behalf of Rava Rachanawali Prakashan Sangha, Tezpur; Printed at the Tribune Press, Guwahati-3, November, 1997. Price Rs. 290.00

প্ৰকাশক :

ডাঃ সৰ্বেশ্বৰ বড়া

ডিব্ৰুগড়,

হয়বৰগাঁও, নগাওঁ (অসম)

ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘ,

তেজপুৰৰ হৈ

প্ৰথম প্ৰকাশ :

নবেম্বৰ ১৯৯৭

মুদ্ৰক :

ট্ৰিবিউন প্ৰেছ

গুৱাহাটী- ৩

মূল্য : ২৯০.০০ টকা

বেটুপাত

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাই অঁকা চিত্ৰৰ আধাৰত সজাই তুলিছে ত্ৰীমুখত ত্ৰৈলোক্য দত্তই। লগতে নৃত্যৰ বিভিন্ন মুদ্ৰাসমূহো ছপাৰ উপযোগী কৰি পুনৰ অঙ্কিত কৰিছে।

সম্পাদনা সমিতি

শ্রীযোগেশ দাস, মুখ্য সম্পাদক
শ্রীসৰ্বেশ্বৰ বড়া, সম্পাদক
শ্রীমতী মোহিনী ৰাভা

০ ০ ০

ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘ

ডেজপুৰ-৭৮৪০০১

সভাপতি— শ্রীমতী মোহিনী ৰাভা
সম্পাদক— শ্রীসৰ্বেশ্বৰ বড়া
কোষাধ্যক্ষ— শ্রীপ্ৰবাল শইকীয়া
সদস্য— শ্রীমতী দিৰাজ্যোতি শৰ্মা

উপ-সভাপতি— শ্রীমতীৰ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য
সহঃ সাঃ সম্পাদক— শ্রীপৃথ্বীৰাজ ৰাভা
সাংগঠনিক সম্পাদক— শ্রীঅজয়কৰ দাস
শ্রীমোহিনী শইকীয়া

ଜଣ-ପ୍ରିୟା ।

[illegible]

[বাতাহেদেব হাতৰ আখৰ]

জ্যোতিষ চেনেহৰ ডাঃ সৰ্বেশ্বৰ বড়া,

আপোনাৰ যি সাহস, উদ্দীপনা মই দেখিলো, ই মোৰ বাবে এক উদাহৰণ; আপোনাৰ দেহ, মন, আৰ্থিক আৰু পাৰিবাৰিক ক্ষতিকো উপেক্ষা কৰি যেতিয়া আপুনি „বাতাব বচনাসভাৰ প্ৰকাশৰ বাবে দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হ’ল, ক’বলৈ গ’লে আজিৰ এই বচনাসভাৰ প্ৰকাশৰ বাট মুকলি আপোনাৰ বাবেই সম্ভৱ হ’ল। ময়ো পালো অনন্য এক প্ৰেৰণা। সমগ্ৰ অসমীয়া ৰাইজৰ আশীৰ্বাদ আৰু সহানুভূতি বিচাৰি, শুনাৰ খুজিছো এই কাহিনী আপোনাৰ আৰু ৰাইজৰ ওচৰত কৃতজ্ঞতা জনাবৰ বাবেই।

আজিৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰৰ আগতেই ‘অসম সাহিত্য সভা’ৰ তেজপুৰ শাখাৰ কাৰ্যালয় প্ৰাক্ৰণত „বাতাব প্ৰতিভুতি এটি দান দিব বিচাৰি তেজপুৰ চহৰৰ এজন ডেকা ব্যৱসায়ীয়ে মোৰ অনুমতি বিচাৰি যাওঁতে চিনাকি হ’ল, গম পালো এওঁ শ্ৰীসূৰ্য্যৰ লাল দুগৰ আৰু তেতিয়াৰ পৰাই গঢ়ি উঠিল আমাৰ মাজত বন্ধুত্ব সম্পৰ্ক। মোৰ এৰাৰ কথাতেই তেওঁ ৰাজি হ’ল সহযোগ আৰু সহায় কৰিবলৈ। ময়ো সাহ পালো। থিৰাং কৰিলো ৰাইজৰ আশীৰ্বাদ বিচাৰি মই গোটেই অসমতে ঘূৰিম।

‘ৰাইজে নথ জোকাৰিলে নৈ বয়’— মোক কৈছিল প্ৰথমে ডিমৌৰ শ্ৰীলোহিত গগৈয়ে আৰু সোণাৰিৰ শ্ৰীকামাখ্যাপ্ৰসাদ বৰুৱাই। এই কথাৰে মোৰ অন্তৰত সাহস, মনোবল আৰু আত্মবিশ্বাস বঢ়াই দিলে; তাৰো বহু আগতে ওদালগুৰি বড়ো সমাজৰ পৰা শুভেচ্ছা আৰু সহানুভূতি পাই ভকতপাৰা হাইস্কুল আৰু এম. ই. স্কুলত অভিযান আৰম্ভ কৰো। এম. ই.ৰ হেডমাষ্টাৰ শ্ৰীশচীন চৰ্ম্মায়েদেৱে মোক সুধিছিল, আপোনাৰ এই অভিযান বড়ো সমাজতেই আবদ্ধ থাকিব নেকি? কথাৰো মই উপলব্ধি কৰিছিলো। তেখেতেই মোক গোটেই মজলদৈখনৰে হাইস্কুলসমূহৰ স’তে যোগাযোগ কৰাই দিয়ে। সেইদৰে সেই স্কুলসমূহৰ পৰা পূৰ্ণ সমাদৰ আৰু আতিথ্য লাভ কৰিছো। এইদৰে দৰং জিলাৰ শিক্ষক সমাজৰ ব্যৱহাৰে মোৰ সাহস দৃঢ়তৰ কৰিলে। ইয়াৰ পিছত নলবাৰীৰ শিক্ষক সমাজ, বৰপেটাৰোড কলেজৰ শিক্ষকসকলে আৰু সৰভোগ কলেজ আৰু হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ শিক্ষকসকলৰ লগতে তামুলপুৰ হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ শিক্ষকসকলে মোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনাওঁ।

লক্ষীমপুৰ চহৰৰ ৰাইজ আৰু কলেজৰ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰসকলক প্ৰভাৱেই সুঁৱৰিছো। এই ক্ষেত্ৰত প্ৰজ্ঞেয়া শ্ৰীযুতা হেমদা বৰাই মোক তেখেতসকলৰ লগত সম্পৰ্ক স্থাপনত সহায় কৰিছিল।

ইয়াৰ পিছত সাহ কৰি ওলালো দক্ষিণপাৰৰ উজনিৰ; শিৱসাগৰত ভৰি দিয়েই মই দিশহাৰা। সেই সময়তেই মৰাণৰ হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ শিক্ষক শ্ৰীযুত মাধৱ দাসক লগ পাওঁ, তেখেতেই মোক তেখেতৰ স্কুললৈ লৈ যায়। এইদৰে মৰাণৰ ৰাইজৰ পৰা মই মৰম, সহানুভূতি লাভ কৰিছিলো। শ্ৰীযুত দাসেই আকৌ ডিমৌৰ কলেজৰ শিক্ষক শ্ৰীযুত প্ৰফুল্ল হাজৰিকাৰ স’তে যোগাযোগ অনাই দিয়ে। চিনাকি হয় শ্ৰীহিতেশ্বৰ গোহাঁইৰ সৈতে। ডিমৌৰ হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ পৰা মই ভাল সঁহাৰি পাওঁ। পৰিচয় হোৱা কেইগৰাকীমান ব্যক্তিৰ ভিতৰত শ্ৰীযুত লোহিত গগৈ অন্যতম, এইজন ডেকাই মোক উজনিৰ চাহ বাগিচাবোৰত লৈ গৈছিল— ডিকাৰী, চেপন, নাহৰণি, ডিৰে, ডোমৰ দলং য’ৰ চাহ জনজাতি ভাইসকলৰ পৰা বুটলিছিলো মৰম-চেনেহ। তেওঁলোক নিশ্চয় মোৰ প্ৰভাৱ পাত্ৰ।

মোৰ চিকিৎসাবৰ্ণীয়া নাজিৰা সঙ্গীত কলেজৰ সহকাৰী অধ্যক্ষ শ্ৰীযুত ভূপেন চেতিয়াই মোক আলহ-উলহ কৰি নি সহায়-সহযোগিতা কৰিছিল আৰু এমাহকাল তেওঁৰ আশ্ৰয়ত ৰাখি ৰাইজৰ লগত যোগাযোগৰ ব্যৱস্থা কৰি দি ৰাইজৰ মৰম-চেনেহ আঁকোৱালি ল’বলৈ সুযোগ দিছিল। দেৰগাঁৱৰ শ্ৰীযুত অতুল গোস্বামীৰ সহায়-সহযোগ কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰিম।

এইবাৰ উল্লেখ কৰিবই লাগিব এক বছৰীয়া অনামী শিল্পী যুৱকৰ কথা, যিজনে মোৰ টালি-টোপোলা কান্ধত লৈ শিৱসাগৰ আৰু ডিব্ৰুগড়ৰ আধাখিনি স্কুলে-স্কুলে, বাগিচাই-বাগিচাই মোক ঘূৰাই ফুৰিছিল সম্পূৰ্ণ চাৰিটা মাহজুৰি; সাৰ্থক কৰি তুলিছিল মোৰ এই যাত্ৰা। এই যুৱক শ্ৰীমান অতুল বৰা, নাজিৰাৰ হাড়িপোৰা আলি গাঁৱৰ।

ডিব্ৰুগড়ৰ বাজগড় হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীযুত ডিলক বৰুৱাক মই সুঁৱৰিবই লাগিব; মই ওচৰ-পাৰৰ বাগিচাসমূহত সোমাবলৈ সুযোগ পাইছিলো।

টিংখঙৰ ডাক্তৰ শ্ৰীযুত অতুল বৰাকো শ্ৰদ্ধাৰে সুঁৱৰিছো।

নাহৰকটীয়ানিবাসী শ্ৰীযুত প্ৰতাপ হাজৰিকাৰ ঘৰতেই মই প্ৰায় এমাহকাল থাকি তেখেতৰ পৰা পোৱা সহায়কটীয়াৰে গোটেই নাহৰকটীয়াৰ শিক্ষকসকলৰ সান্নিধ্যলৈ আহিব পাৰিছিলো, লগতে উল্লেখ কৰিব লাগিব আঞ্চলিক ছাত্ৰ সন্থাৰ প্ৰাক্তন সম্পাদক শ্ৰীমান অজয় সিঙৰ নাম; যাৰ স'তে নাহৰকটীয়াৰ চাৰিওফালৰ স্কুলে-স্কুলে, বাগিচাবোৰতো গৈছিলো, পাইছিলো ৰাইজৰ সঁহাৰি; আপ্যায়িত হৈছিলো।

দুলীয়াজানৰ ডেল নগৰীৰ ইঞ্জিনীয়াৰ পৰেশ বৰুৱা বৰুৱা (বৰুৱা বনৰ কবি "আনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱাদেৱৰ বন্ধুত্ব), ডাঃ তৰুণ বড়ো, গেছ কোম্পানীৰ কৰ্মচাৰী গায়ক লুইত দাসৰ সহযোগত "ৰাভাদেৱৰ পৰমভক্ত শ্ৰীযুত ধন বৰুৱাৰ স'তে পৰিচিত হৈছিলো। তেখেতে মোৰ এই অভিযানক হিয়া উলঙাই সঁহাৰি জনালে। এইখিনিতে শ্ৰীঅকশমান বৰুৱালৈকো মোৰ শ্ৰদ্ধা জনাইছো, দুলীয়াজানৰ ডেল কোম্পানীৰ মেডিকেল ষ্টাফলৈয়ো মোৰ শ্ৰদ্ধা জ্ঞাপন কৰিছো।

বোৰহাটলৈ যাওঁতে সঙ্গীতজ্ঞ শ্ৰীপ্ৰদীপ ব্ৰহ্মাৰ সৌজন্যত অধ্যাপক শ্ৰীআনন্দ শইকীয়াৰ সান্নিধ্যলৈ আহি তেখেতৰ জৰিয়তে যবিনী অঞ্চলৰ ৰাইজৰ সহানুভূতি পাইছিলো। শ্ৰীব্ৰহ্মাৰ এজন শিষ্য শ্ৰীকনক হাজৰিকাৰ জৰিয়তে গোটেই অঞ্চলৰ স্কুলবিলাকৰ পৰা যথেষ্ট সমাদৰ পাইছিলো।

গোলাঘাট চহৰৰ শিক্ষকসকল আৰু ইঞ্জিনীয়াৰ শ্ৰীডম্বক দাসৰ স'তে চিনাকি হ'লো। শ্ৰীদীপেন দত্তই মোক সহায় কৰিছিল, গৈছিলো তিতাৰ কলেজলৈ আৰু হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুললৈ। বৰহোলা হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰসকলৰ মধুৰ ব্যৱহাৰে মোক অভিভূত কৰি তুলিছিল।

দৈয়াঙৰ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰসকলৰ পৰা পোৱা সহায়-সহানুভূতিৰ মূলতে শ্ৰীদলেন্দ্ৰ নাৰ্জাৰী আৰু তেওঁৰ কন্যা শ্ৰীমতী ৰূপা।

মই ভাগৰি পৰা নাই, পালোগৈ ডাঙৰিৰ অৱসৰপ্ৰাপ্ত শিক্ষক শ্ৰীগকুল সোণোৱালৰ ঘৰ। তেখেতৰ লগতে ঘূৰি ঘূৰি ডাঙৰিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ঢোলা আৰু হাঁহকাটলৈকে গোটেই অঞ্চলৰ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰসকলৰ সঁহাৰি পাইছিলো। এইখিনিতে ঢোলাৰ আঞ্চলিক গণ পৰিষদৰ প্ৰেছিডেণ্ট মোক ঘূৰিবৰ ব্যৱস্থা কৰি দিছিল।

"ৰাভাদেৱৰ নাটক 'সুৰৰে দেউল'ৰে বিচাৰি ওলালোগৈ ডিগবৈ, নেপাই হতাশ হ'লো। কিন্তু চিনাকি হ'ল তাৰ শিক্ষকসকলৰ সৈতে।

ডিব্ৰুগড় চাহ বাগিচাৰ শ্ৰীযুত পুষ্প চেতিয়াৰ হাতত "ৰাভাৰ কিছু গান আছে বুলি জানি তেখেতৰ ওচৰলৈ এগৰাকী অচিনাকি ব্যক্তি মাৰ্ঘেৰিটাৰ হায়াৰ ছেকেণ্ডাৰী স্কুলৰ অধ্যক্ষ শ্ৰীযুত কৃষ্ণপ্ৰসাদ সিং আৰু তেখেতৰ সহযোগিতা শ্ৰীমতী লভিকা সিঙৰ সৈতে গঢ়ি উঠিল এক পাৰিবাৰিক আপোনতা। লগতে উজান দিলে সোণবৰলীয়া ৰং আৰু গুণেৰে শিক্ষয়িত্ৰী শ্ৰীমতী স্বৰ্ণালীয়ে। তিনিওৰে সহযোগত মাৰ্ঘেৰিটা ৰাইজে মোক আঁকোৱালি ল'লে; মাৰ্ঘেৰিটা মহিলা সমিতি, শ্ৰীযুত বিনোদ চেতিয়া, ডাঃ প্ৰদ্যোৎ কুমাৰ সিং, লিডুৰ আঞ্চলিক এ জি পি প্ৰমুখ্যে ব্যক্তি আৰু সংগঠনক মই কেনেকৈ পাহৰিম? সেইদৰে স্মৰণীয় হ'ব ডিব্ৰুগড়, নামদং আৰু দিহিং চাহ বাগিচা।

এইবাৰ চিন্তাত পৰিলো, ডিব্ৰুগড়লৈ কেনেকৈ যাওঁ গোটেইখন অচিনাকি; আকৌ আশ্ৰয় বিচাৰিলো মোৰ ভাড়াভিত্তিক শ্ৰীলোহিত গগৈৰ ওচৰত। লৈ গ'ল মোক ডিব্ৰুগড়লৈ, উঠিলো তেওঁৰে বন্ধু শ্ৰীযুত দয়ানন্দ চৌধুৰীৰ ঘৰত। মই জনাত ডিব্ৰুগড়ৰে কোনোবা শইকীয়াৰ ঘৰত এবাকচ "ৰাভাৰ হাতেলিখা কিবাকিবি আছিল। সেয়েহে মোৰ বাবে ডিব্ৰুগড় যাত্ৰা আছিল এক গুৰুত্বপূৰ্ণ যাত্ৰা। বহুত ঘূৰিলো, কিন্তু হতাশ হ'লো, এই বচনাৰাজিৰ কোনো শুংসূত্ৰই নাই। শেষ পৰ্যন্ত মোৰ আশ্ৰয়দাতা পলিটেকনিকেল ইঞ্জিনীয়াৰ শ্ৰীমান প্ৰদীপ মেধি আৰু শ্ৰীমান সুবোধ কলিতাৰ সহযোগত চিনাকি হ'ল কেইগৰাকীমান নেতৃত্বান্বিত ব্যক্তি আৰু অনুষ্ঠানৰ স'তে। বিশেষকৈ স্বনামধন্য শিল্পী ৰঞ্জনা বৰদলৈ আৰু প্ৰগতি নাৰী সংঘৰ সভানেত্ৰী শ্ৰীযুতা কটকী। এই

দুইগৰাকী মহিলাই আন্তৰিকভাৱে ৰাইজৰ মাজলৈ টানি আনি মোৰ উদ্দেশ্যক গভীৰ কৰিলে। কিন্তু মোৰ বুৰা উদ্দেশ্য ভুল পৰিল— ৰাভাৰ বচনা এখনো পোৱা নগ'ল; চিনাকি হ'ল কথাছবি পৰিচালক শ্ৰীদেউতি বৰুৱা, বাহুসন্নী ডেকা শ্ৰীঅজিত বৰুৱা, মিলনজ্যোতি সংখ আৰু পৌৰসভাৰ উপ-সভাপতি শ্ৰীভাস্কৰ বড়া (শ্ৰীবৃত্ত নিৰাৰণ বৰাৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ)ৰ স'তে। আপোনভা দেখুৱাই তেওঁলোকে মোক যিদৰে আদৰিলে তাত মই অতিৰিক্ত হৈ পৰিলো।

সেয়া মোৰ শেষ পৰিচয়। এই পথযাত্ৰাত মই উল্লেখ কৰা ব্যক্তিসকলৰ উপৰিও সৰু-বৰ বহু ব্যক্তি, অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান মই লগ পাইছিলো, দেখিছিলো। ভেখতসকলৰ আতিথ্যৰ সোৱাদখিনি ক'ৰবাত আছিল মিঠা, ক'ৰবাত ডিঙা, ক'ৰবাত অপদৰ্শ হৈ ক্ষোভ-অপমানত মই কান্দিছিলো, ক'ৰবাত আদৰ-আত্মীয়তা পাই মোৰ আনন্দঅশ্ৰুৰে হিয়া শাঁত পৰিছিল। জীৱনকালত নিজৰি নিজৰি মোৰ মনলৈ আছিল যদিও এই সকলো কথা আৰু নাম ইয়াত লিপিৰূপ নহ'ল।

ৰাইজৰ সাহেৰে মই আজি সাহসী; এই যাত্ৰা মোৰ জয়যাত্ৰা। সামৰণিত এটি কথাই কওঁ— “ৰাইজে নথ জোকাবিলে নৈ বয়।”

ৰাভাৰ হিয়াৰ আমঠু বুকুৰ কলিজা অসমীয়া ৰাইজলৈ এই বচনাসমূহ উচৰ্গিলো।

ভেকপুৰ,

ইং ৩১/১২/৮৮

ৰাইজৰ ধূলিকণা
মোহিনী ৰাভা

প্ৰতি,

ভাৰতপ্ৰতিম ডাঃ সৰ্বেশ্বৰ বড়া,
নগাওঁ, অসম।

শ্যামলীয়া অসমী আইৰ বুকুত সময়ৰ আহ্বানত গঢ়ি উঠিল সভ্যতাৰ। প্ৰভাতী সূৰ্য্যৰ ৰাঙলী কিৰণে জন্ম দিলে আশাৰ নতুন বতৰ। নতুনৰ বতৰাত মানুহ কেৱল আগবাঢ়িহে জীৱনৰ সাৰ্থকতা বিচাৰি। কিন্তু সময় প্ৰবাহমান, গতিশীল। নিন যায়, কল যায়; সময় আহে, সময় যায়। কিন্তু সময়ে মানুহলৈ অপেক্ষা নকৰে। আজি অসমীৰ অনাগত দিনবোৰত কোনো ভৱিষ্যৎ নাই। মানুহৰ জীৱন যাত্ৰাৰ প্ৰতি পদে পদে এশ এবুৰি সমস্যা। মুহূৰ্ত্তে মুহূৰ্ত্তে প্ৰতিধ্বনিত হয় নিষ্পাপ, সকল শিশুৰ ক্ৰন্দন। আজি সভ্যতাৰ চৰম বিপৰ্যয়। আজি যেন দুৰ্যোগৰ এটা ৰাতি, এটা দিন। এই দুঃসময়েই আমাক একবিংশ শতিকালৈ আহ্বান জনাইছে।

সংস্কৃতিৰ বৰষুণত কমৰেড্ বিষ্ণু প্ৰসাদৰ সময়োপযোগী- প্ৰাসংগিকতাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰিছে। এই প্ৰয়োজনীয়তাৰ প্ৰতি এইখন পৃথিৱে সাম্প্ৰতিক অসমৰ পটভূমিত কিছু প্ৰগতিশীল চিন্তাৰ সমল যোগাব বুলি বহু আশাৰে অপেক্ষা কৰিছো।

মোৰ দৃষ্টিত কমৰেড্ ৰাভা সুবিখ্যাত ভাৰতৰ বিপ্লৱী কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ আপোচবিহীন বিপ্লৱী কমৰেড্ আছিল। তেওঁৰ জীৱন সত্তা সংগঠিত যেন্তী মানুহৰ সংগঠিত সত্তাৰ লগত শ্ৰেণীভুক্ত কৰি নিজকে বিলীন কৰি দিছিল। আজি প্ৰয়োজন হৈছে ৰাভাদেৱৰ জীৱন দৰ্শন আৰু আদৰ্শৰ বিষয়ে এক সুস্থ আৰু বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণাত্মক লিখনি যি লিখনিৰে ভাৰতৰ প্ৰগতিৰ ব্যক্তিসকলক প্ৰকৃত পথৰ সন্ধান দিব পাৰে। তেতিয়াহে বিষ্ণু প্ৰসাদৰ প্ৰাসংগিকতা মৃত্তিকামী বিপ্লৱীসকলৰ মাজত উদ্ভাসিত হৈ থাকিব।

আজি এনে এটি বাস্তৱ সজ্জিকল্পত অৰ্থনৈতিক, সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক চৰম বিপৰ্যয়ৰ মুহূৰ্তত বিষ্ণু প্ৰসাদ ৰাভাৰ সময় নিৰ্ণয়কাৰী ৰচনা সম্ভাৱন মূল্যায়ন ৰাইজৰ মাজত দাঙি ধৰিবলৈ সাহস কৰা ডাঃ সৰ্বেশ্বৰ বড়া অন্যতম। আনগৰাকী ব্যক্তি হ'ল- অসমৰ সাহিত্য আকাশৰ অন্যতম ভোটাভৰা সাহিত্যিক যোগেশ দাস। এই দুয়োজন ব্যক্তিৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰম আৰু সহযোগিতাত এই দুঃসাধ্য কামটো সহজসাধ্য হৈ উঠিছে। সেয়েহে জয় জয়তে এই দুয়োজন ব্যক্তিৰ ওচৰত মই চিৰকৃতজ্ঞ। এইখিনিতেই মোৰ স্মৃতিৰ মণিকোঠাত জীৱন্ত হৈ উঠা, মুহূৰ্তে মুহূৰ্তে আহি আহনি কৰা, বিপ্লৱী কবিতুনিষ্ট পাৰ্টিৰ আজীৱন কৰ্মী শ্ৰীযুত শৈলধৰ খাৰঘৰীয়া, বিজন আছিল কমবেড ৰাভাৰ একান্ত সহযোগী আৰু সহকৰ্মী। অন্যগৰাকী হ'ল শ্ৰীযুত লক্ষীপ্ৰসাদ গোহাঁই; বিজন ব্যক্তিৰ সহায়-সহযোগিতা আৰু সাহসত মই অসমত বিষ্ণু প্ৰসাদ ৰাভাৰ প্ৰথম খণ্ড ৰচনা সম্ভাৱনৰ সম্পূৰ্ণ কৰাৰ অভিযানৰ প্ৰথম আশ্ৰয়দাতা অক্লান্ত সেৱক আছিল। সেয়েহে এই ক্ষণতে এই দুয়োজন ব্যক্তিৰ ওচৰত চিৰকলী হৈ থাকিম। তেখেতসকললৈ মোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছো।

এনে এটি সুমহান দিনত মোৰ ঘনৰ মণিকূটত দুজন প্ৰাণচঞ্চল, সবল, সুঠাম পাহোৱাল বড়ো যুৱকৰ মুখ ডাঁহি উঠিছে। আমাৰ পৰিয়ালৰ ভেনেই আপোন হৈ পৰা সেই ল'ৰা দুজন আছিল শ্ৰীমান বিশ্বনাথ ব্ৰহ্ম আৰু শ্ৰীমান গহন চন্দ্ৰ বড়ো। বিষ্ণু প্ৰসাদৰ অনাগল সোঁতত নিগৰি পৰা ভাৱৰ বুৰবুৰণি ঠিক তৎকালেই লিখিত ভাৱৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰে তেওঁলোক দুজনৰ অপৰিমেিত প্ৰজ্ঞা, দক্ষতাৰ বাবে। তেতিয়াৰ দৰং কলেজৰ ছাত্ৰ আছিল তেওঁলোক দুয়োজন। বৰ্তমানেও বিশ্ব আৰু গহন মিলিটেৰী প্ৰজেক্টৰ কৰ্মচাৰী। তেওঁলোক দুয়োজনৰ হৃদয়ৰ মাজত মই আজীৱন বন্ধন হৈ থাকিম।

সময় বৰ নিষ্ঠুৰ। সময়ে কাকো ক্ষমা নকৰে। সময় কাৰো অনুগ্ৰহ নহয়। সময়ৰ নিষ্ঠুৰতাৰ বলি হৈ মই যেন ভাগৰি পৰিছো। পাহৰণিৰ গৰ্ভত হেৰাই যাবলৈ ধৰা প্ৰথম ৰচনা সম্ভাৱন বিভিন্ন দিশত সহায়, সহযোগিতা, প্ৰেৰণা আৰু সাহস যোগাৰ্ণতা মেৰুগাৱঁৰ ৰাইজ আৰু স্বনামধন্য ব্যক্তি শ্ৰীযুত অতুল চন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱলৈ মোৰ শত-সহস্ৰ প্ৰণিপাত নিবেদন কৰিছো। মোৰ অভিযানত প্ৰেৰণাৰ সাৰথি ডিব্ৰুগড়, নাহৰকটীয়া, নামৰূপ, দুলীয়াজান, ডাঙৰী, ডিগবৈ, মাৰ্ঘেৰিটা, জিডুবাৰী ৰাইজ তথা উক্ত অঞ্চলসমূহৰ বিভিন্ন সংগঠন-অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান আদিলৈ প্ৰথম খণ্ড ৰচনা সম্ভাৱন আগবঢ়াবলৈ নোৱাৰাৰ বাবে চিৰদুৰী হৈ ৰলোঁ। আৰু যিসকল সদাশয় ব্যক্তিৰ পৰা আজিলৈকে পাই থকা ওজৰ-আপত্তিসমূহৰ মই ব্যক্তিগতভাৱে তথা যথাযোগ্যভাৱে আঁত মাৰিব নোৱাৰা হেতুকে সেইসমূহ ব্যক্তিৰ ওচৰত মই ইয়াৰ জৰিয়তেই ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা মাগিছোঁ।

সদৌ শেষত ৰাভাৰ হিয়াৰ আমঠু কলিজাৰ এফাল অসমবাসী ৰাইজলৈ মোৰ প্ৰাণভৰা আন্তৰিক শ্ৰদ্ধা জনাইছোঁ। আশাকৰো ৰাইজৰ আশীৰ্বাদেই হ'ব এই ৰচনা সম্ভাৱন জয়-যাত্ৰাৰ পাশুপাত অস্ত্ৰ। ৰাইজৰ সাহসেৰেই মই আজি সাহসী। এই যাত্ৰা মোৰ জয় যাত্ৰা। সামৰণিত এটি কথাই মাথো কওঁ— “ৰাইজে নথ জোকৰিলে নৈ বয়!” ৰাভাৰ হৃদয়ৰ মৌ-কোহ অসমীয়া ৰাইজলৈ এই ৰচনা সম্ভাৱন উচৰ্গিছোঁ।

ৰাইজৰ ধূলিকণা-

মোহিনী ৰাভা

তেজপুৰ

২০ জুন, ১৯৯৭ চন

প্ৰকাশকৰ একাষাৰ

(প্ৰথম খণ্ড)

১৯৭৬ চন। তেতিয়া আমাৰ কৰ্মস্থান তেজপুৰৰ কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ ঘৰৰ নিচেই কাষতে। আৰ্হেতে-মাওঁতে ঘৰখনলৈ চাই যাওঁ। শ্ৰীযুতা মোহিনী ৰাভা বাইদেউৰ লগত চা-চিনাকি হ'লো। লাহে লাহে ঘনিষ্ঠতা বাঢ়িল। মাজে মাজে বাইদেৱে কলাগুৰুৰ দুই-এপদ বস্তু দেখুৱালে। আগ্ৰহ বাঢ়িল। ইতিমধ্যে বছৰ বাগৰি বাগৰি ১৯৮২ চন পালেহি। অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ জগতত বহুতো বাক্যবিতণ্ডা চলিল, ৰাভাদেৱৰ ৰচনাৱলী প্ৰকাশ নোপোৱাৰ কাৰণে। বহুতে বহুতক দোষাৰোপ কৰিলে। নানান প্ৰশ্ন। কিয় ৰচনাৰাজি প্ৰকাশ হোৱা নাই? মোহিনী বাইদেউকো বহুতে সমালোচনা কৰিলে। আমি এইবোৰৰ মাথো নীৰৱ দৰ্শক আছিলো। কাৰণ আমি সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ মানুহ নহওঁ। কিতাপ পঢ়ি ভাল পাওঁ, গান শুনি ভাল পাওঁ, ইমানেই। এইবোৰৰ সৃষ্টি কেনেকৈ হয় তাৰ একো উষ্মাম নোপাওঁ।

ইতিমধ্যে লিখিত আৰু মৌখিক সমালোচনাৰ কোব বাঢ়িল। আমাৰো ৰাভা বাইদেৱে গোটাই থোৱা বিষ্ণু ৰাভাদেৱৰ ৰচনাৰাজি সম্পূৰ্ণভাৱে চোৱাৰ সৌভাগ্য ঘটিব। দেখি স্তম্ভিত হ'লো। দুখো লাগিল। ৩০।৪০ বছৰৰ আগতে লিখা আখৰবোৰ প্ৰায় মৰহি গৈছে। কিছু কিছু ফাটি উঠি গৈছে। কিছুমানত পানী পৰি আখৰবোৰ নাইকিয়া হৈ গৈছে। আৰু কিছুদিন পাৰ হ'লে সেইবোৰ একেবাৰে চিনিব নোৱাৰা হ'ব। পকাবন্ধা আৰু কেঁচাবন্ধা বহি কেইখনমানত লিখা আছে যদিও বহুতবোৰ খোলা কাগজত (লুজ পেপাৰ) লিখা। কেইবাটাও বাকচ ভৰ্তি। তাৰোপৰি আলমিৰাতো ফাইল কৰি থোৱা আছে। বিপুল ৰচনা সম্ভাৰ। দুই-এটা পাত লুটিয়াই চালো। দুই-এক পৃষ্ঠা পঢ়িলো, পুলকিত হ'লো। এবাৰ পঢ়িলে এৰিব নোৱাৰি। বিষয়বস্তুৰ গভীৰ জ্ঞান, প্ৰকাশভঙ্গীৰ অনন্যতা তথা সুন্দৰতা। বিভিন্ন বিষয়ৰ গৱেষণামূলক ৰচনা, গভীৰৰ পৰা গভীৰলৈ দৃষ্টিপাত কৰাৰ প্ৰচেষ্টা, এই সকলোবোৰে আমাক আকৰ্ষিত কৰিলে— মোহিত কৰিলে। মনতে থিঙ্কাৰ জন্মিল। বিজনা ব্যক্তিয়ে সমগ্ৰ জীৱন অসমীয়া জাতি, কলা-সংস্কৃতি তথা নিপীড়িত জনতাৰ কাৰণে উৰ্গা কৰিলে— আমি উত্তৰাধিকাৰীসকলে তেওঁৰ ৰচনাৰাজিকে আজিকোপতি পোহৰলৈ আনিব নোৱাৰিলো। ইজনে-সিজনক, সিজনে ইজনক দোষাৰোপ কৰি থাকোতেই গ'ল। হয়, চকুৰ আগতে এজনে জীৱন পাত কৰি গোটেৱা সম্পদ ধ্বংস হৈ যায়।

সেয়ে ১৯৮২ চনত ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘ গঠন কৰি, কলাগুৰু সকলো প্ৰকাশিত-অপ্ৰকাশিত ৰচনাসম্ভাৰ প্ৰকাশৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ মনস্থ কৰা হ'ল। কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ ৰচনাসম্ভাৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ মন মেলাটো আমাৰ কাৰণে পকৱা হৈ পৰ্বত বগাবলৈ যোৱাৰ নিচিনা কথা। তথাপি আমাৰ চকুৰ আগতে এই অমূল্য ৰচনাৰাজি নষ্ট হ'বলৈ ধৰা দেখি মন তাপৰিব নোৱাৰিলো। কঠোৰ শ্ৰম, গভীৰ অধ্যয়ন, গৱেষণা আদিৰ জৰিয়তে ৰাভাদেৱে এই ৰচনাসমূহ প্ৰস্তুত কৰিছিল আৰু বৃহৎ অসমীয়া জাতিৰ একতা আৰু উন্নতিত সহায় হ'ব বুলি ভাবিছিল।

ৰাভাদেৱৰ বেছিভাগ ৰচনাই আধৰুৱা অৱস্থাত পোৱা হৈছে। বহুতবোৰ আকৌ ফটা কাগজ, এপিঠি ব্যৱহাৰ কৰা কাগজ অথবা খোলা কাগজত লিখা। এইবোৰ অ'ৰ কাগজ ত'ত, ত'ৰ কাগজ অ'ত হৈ সান-মিহলি হৈ আছিল। এই সকলোবোৰৰ বেহা লগাবলগীয়া হৈছিল। কিছুমান প্ৰকাশিত লেখাৰ লগত মূলৰ আন মিল পোৱা হৈছে। সেইবোৰ আমি মূলত পোৱা ধৰণে ৰাখিছো।

আমি বহুতো প্ৰতিষ্ঠান-সমূহ আদিলৈ সহায় বিচাৰি অনুৰোধ কৰিছিলো। এইসকলৰ পৰা একো সঁহাৰি নোপালে যদিও ব্যক্তিগতভাৱে বহুতো লোকৰ পৰা আমি অনুপ্ৰেৰণা পাইছো। স্থানভাৱত তেখেতসকলৰ নাম প্ৰকাশ কৰিব পৰা নগ'ল যদিও আমাৰ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলো।

সম্পাদনা সমিতিত কমলনাৰায়ণ চৌধুৰীদেৱো আছিল। কিন্তু কাম আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগেই তেখেতৰ অসুস্থতাৰ বিয়োগ ঘটে। তেখেতৰ আত্মাৰ সঙ্গতিৰ অৰ্থে কৰুণাময়ৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনালো। শ্ৰীযুত যোগেশ দাস ডাঙৰীয়াই মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব বহন কৰাৰ উপৰিও অন্যান্য দিশতো আমাক যি সহায়-সহযোগ কৰিছে তাৰ বাবেই আমি কৃতজ্ঞ হৈ ব'লো। শ্ৰীপৃথিৱাজ বাতাই এই বচনা সম্ভাৰ প্ৰকাশৰ কামত আমাক বিভিন্ন প্ৰকাৰে সহায় কৰি আহিছে।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাতাৰ পৰিয়ালবৰ্গ বিশেষকৈ শ্ৰীযুত মোহিনী বাতা, শ্ৰীপৃথিৱাজ বাতা, শ্ৰীহেমবাজ বাতা, অনিন্দ্য সুন্দৰ— এওঁলোকে আমাক এই বচনা সম্ভাৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ অনুমতি দিয়াত আমি তেওঁলোকৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ।

আশাকৰো বাইজে আমাৰ সকলো ত্ৰুটি-বিচ্যুতি ক্ষমা কৰি কলাগুৰুৰ এই বচনা সম্ভাৰ আঁকোৱালি ল'ব।

ডেজপুৰ,
১৫/২/৮৯

সৰ্বেশ্বৰ বড়া
সম্পাদক, বাতা বচনাবলী প্ৰকাশন সংঘ

প্ৰকাশকৰ একাষাৰ

(২য় খণ্ড)

বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাতা বচনা সম্ভাৰ ২য় খণ্ড প্ৰকাশ হোৱাত যথেষ্ট বিলম্ব হোৱাৰ কাৰণে আমি অতি দুঃখিত। নানান আলৈ-আহুকাৰ কাৰণে আমি সময় মতে এই খণ্ডটি ৰাইজৰ আগলৈ উলিয়াই দিব পৰা নাছিলো। অতি কৰ্মব্যস্ততাৰ মাজতো সময় উলিয়াই যথেষ্ট কষ্টসহকাৰে মুখ্য সম্পাদকৰ দায়িত্ব বহন কৰি আমাক সহায় কৰাৰ কাৰণে আমি জ্ঞেয় যোগেশ দাস ডাঙৰীয়াৰ ওচৰত ঋণী। শ্ৰীযুতা মোহিনী বাতাই অশেষ পৰিশ্ৰম কৰি ১ম খণ্ডৰ বিক্ৰীত যি সহায় কৰিলে তাৰ বাবে তেখেতক ধন্যবাদ জনাওঁ। আমাক বিভিন্ন সময়ত বিভিন্নজনে নানা উপদেশ-অনুপ্ৰেৰণাৰে সহায় কৰি আহিছে। স্থানাভাৱত সকলোৰে নাম উল্লেখ কৰিব নোৱাৰিলো। এই সকলোলৈকে আমাৰ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিলো। ট্ৰিবিউন প্ৰেছৰ কৰ্মকৰ্তা, কৰ্মচাৰীসকল বিশেষকৈ শ্ৰীযুত সুৰজিৎ গোবিন্দ বৰুৱা, জুবিনেশ্বৰ সিংহ, বজ্জী কান্ত দেৱ শৰ্মা, কৃষ্ণ শৰ্মা যিজনে অতি কষ্টেৰে ১৯৩৫/৩৬ চনতে লিখা উৰলি যোৱা পাণ্ডুলিপিৰ পৰা কম্পোজ কৰি অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিলে— তেওঁলোক সকলোলৈকে মোৰ অন্তৰ্ভাৱ কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিলো। সদৌ শেষত সমূহ ৰাইজলৈ কিন্তু অনুৰোধ যাতে আমাৰ এই সঙ্কলনটিক মৰমৰ চকুৰে চাই আমাৰ প্ৰচেষ্টাক অনুপ্ৰেৰণা যোগায়।

সৰ্বেশ্বৰ বড়া

বাতা বচনাবলী প্ৰকাশন সংঘ
নগাঁও

ভূমিকা

(প্রথম খণ্ড)

আজিকালি বিষ্ণুপ্রসাদ বাভাৰ সাধাৰণতে ‘কলাগুৰু’ বুলিয়ে বৰ্ণনা কৰা হয়। কিন্তু তেওঁৰ ব্যক্তিত্ব বহুধাবিভক্ত। সঙ্গীত-কলাৰ বিভিন্ন শিশৰ চৰ্চাকাৰী হোৱাৰ উপৰি তেওঁ আছিল চিত্ৰশিল্পী, বিপ্লৱী, অভিনেতা, সুবক্তা। উদূপৰি তেওঁ এসময়ত ভাল খেলুৱৈ আৰু কিছুদিন ব্যৱসায়ীও আছিল। সক্ৰিয় ৰাজনীতিতো তেওঁ অংশ গ্ৰহণ কৰিছিলেই, তাৰ উপৰি এবাৰ নিৰ্বাচনত নামি বিধায়কো হৈছিল। সকলো ক্ষেত্ৰতে অৱশ্যে তেওঁ সমানে মনোনিবেশ কৰিব পৰা নাছিল, আৰু অসমীয়া সংস্কৃতিৰ পূজাৰীৰূপেই তেওঁৰ পৰিচয় সৰ্বাধিক কাৰণে অসমৰ ৰাইজেও তেওঁক কলাগুৰুৰূপে গ্ৰহণ কৰিবলৈ ভাল পাইছে।

‘বিষ্ণুপ্রসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ’ ৰাইজৰ আগত দাঙি ধৰিবলৈ ওলাই আমি তেওঁৰ মাজৰ লেখকজনৰ বিষয়েহে বিবেচনা কৰিবলৈ মানস কৰিছোঁ। কিয়নো তেওঁ বহু ধৰণৰ বিষয় লৈ লিখা-মেলা কৰিছিল আৰু অজস্ৰ গীত-কথা-নাট লিখি গৈছিল। তেওঁ জীৱনকালত যেনেকৈ এটা ‘জিজেণ্ড’ হৈ উঠিছিল, তেনেকৈ এক ধৰণৰ শৃংখলমুক্ত জীৱন যাপন কৰিবলৈ গৈ বহু ৰচনাকে হেৰুৱাই থৈ গৈছিল। তেওঁৰ পলাতক জীৱনৰ কথা সকলোৱেই শুনিছে; সৰ্বসাধাৰণ মানুহক জাগ্ৰত কৰি তুলিবলৈ তেওঁ সেই কালছোৱাতো বহু গীত-নাট ৰচনা কৰিছিল আৰু তেনে লেখা ভালেখিনি হেৰোৱাৰ কথাও আজি সৰ্বজনবিদিত। তেওঁ যেনেকৈ পলাই ফুৰোঁতে নানান ভেঁচচন ধৰিব পাৰিছিল, ঠিক তেনেকৈ ভালেমান ভাষাও ক’ব পাৰিছিল— আৰু ঠিক তেনেকৈয়ে অসমীয়া, ইংৰাজী, বড়ো আদি ভাষাত লিখিছিল; তেওঁ সংস্কৃত ভাষাত লিখিত সঙ্গীত-শাস্ত্ৰচৰ্চা কৰাৰো ভালেমান নিদৰ্শন আছে। গতিকে এজন লেখক হিচাপে বিষ্ণুপ্রসাদ ৰাভাৰ এখনি বিশিষ্ট আসন আছে। তেওঁৰ অসমীয়া লিখাৰ এটা বিশেষ শৈলী আছিল; কঠিন সংস্কৃতীয়া ভাষা যেনেকৈ প্ৰয়োগ কৰিছিল তেনেকৈ বকুৱা মাত-কথা প্ৰয়োগ কৰিও ভাল পাইছিল; অসমীয়া গাৱলীয়া মানুহৰ মুখৰ ভাষা তেওঁ দক্ষতাবে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। লক্ষ লৈ খেলা কৰিবলৈ তেওঁ বৰ ভাল পাইছিল; বহু সময়ত লক্ষৰ মায়াজালত তেওঁ বন্দী হৈ ক’বলৈ গৈ থাকিবলৈ ভাল পাইছিল। ভাষাৰ যাদুকৰী শক্তিয়ে একোটা গ্ৰাম্য বা পৌৰাণিক পৰিবেশ ফুটাই তোলাৰ দক্ষতা তেওঁৰ আছিল। পুৰণা বা বৈষ্ণৱ সমাজৰ পৰিবেশ ফুটাই তুলিবলৈ হ’লে তাৰ কাৰণেও তেওঁ পুৰণি অসমীয়াৰ সহায়ত এক ধৰণৰ উপযুক্ত ভাষা আয়ত্তলৈ আনিবলৈ সক্ষম হৈছিল। যিবোৰ ৰাভা-বচিত গীত আজি জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছে সেইবিলাকতে ৰাইজে এনে বিশেষত্বৰ প্ৰমাণ পাইছে। তেওঁৰ ভাষণ, প্ৰবন্ধ, কাহিনী আদিতো ৰাভাদেৱৰ গদ্যশৈলী পাঠক সমাজে লক্ষ্য কৰিছে। গতিকে এজন বিশিষ্ট লেখকৰূপে বিষ্ণুপ্রসাদ ৰাভাক পৰীক্ষা কৰি চোৱাৰ বিশেষ প্ৰয়োজন আছে, যিটো আজিলৈকে কৰা হোৱা নাই।

অৱশ্যে সাহিত্যিক বুলিলে আমাৰ মনত যি এটা ধাৰণা ওপজে তেনে সাহিত্যিকৰূপে ৰাভাদেৱক পৰীক্ষা কৰি চাবলৈ যথেষ্ট সুবিধাও হোৱা নাই। তাৰ কাৰণ তেওঁৰ ৰচনাৰাজি সম্পূৰ্ণকৈ পোৱা সহজ হৈ উঠা নাই। ‘সোণ-পাহিঁ’ৰ বাহিৰে তেওঁৰ প্ৰকাশিত ৰচনা প্ৰায়খিনিৰেই পুস্তিকা আকাৰৰ। ‘চিফুং বাঁহীৰ সুৰ’ৰ লেখীয়া আন ভালেখিনি ৰচনা নানান আলোচনীৰ পাততে বৈ গৈছে বা হেৰাইছে। কিছু বছৰৰ আগতে (১৯৮২) বিষ্ণুৰাভা সৌৰাৱলী গৱেষণা সমিতিয়ে ‘বিষ্ণুৰাভা ৰচনাবলী’ নামে ৪৬৪ পৃষ্ঠা জোৰাকৈ ভালেখিনি লেখা প্ৰকাশ কৰি উলিওৱাত সাহিত্যিক ৰাভাদেৱৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ কিছু সুবিধা ওলায়। কিন্তু তথাপি ইয়াক যথেষ্ট বুলিব নোৱাৰি। কাৰণ ৰাভাদেৱৰ কিমান পৰিমাণৰ লেখা আছিল যেনেকৈ জনা আজি আৰু সম্ভৱ নহয়, তেনেকৈ আজিও পাব পৰা অৱস্থাত তেওঁৰ কিমান লেখা আছেপৈ তাকো ক’ব নোৱাৰি। আমি নিজে অনুসন্ধান আৰু বিচাৰ-খোঁজ কৰিও ভালেখিনি জনাজাত ৰচনা সংগ্ৰহ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নাই। কিন্তু এই কথা ক’ব পাৰোঁ যে আমাৰ হাতত বিখিনি ৰচনা পৰিছেহি তাৰ আধাতকৈও কমখিনিহে এই খণ্ডটোত

দাঙি ধৰা হৈছে। ইয়াৰ পৰাই অনুমান কৰি লোৱা টান নহয় যে বিষ্ণু ৰাভাই লিখা-মেলা কৰিছিল নিত্যন্ত অক্লান্তভাৱেই। তেওঁ নিজে লিখি থৈ যোৱা কথাৰ পৰাই জনা যায় যে তেওঁৰ সহকৰ্মীসকলে তেওঁৰ পৰা বহুতো বিষয়ত লিখাই লৈ গৈছিল, কেতিয়াবা ঘৰৰ পৰাও লিখা কাগজ পাই লৈ গৈছিল। পলৰীয়া জীৱনত জনাই-বনাই ফুৰোঁতে কাকত-পত্ৰৰ বাকচ এটা ক'বাত এৰি যোৱাৰ কথাও শুনা যায়, যিটো বাকচ সিহঁত উদ্ধাৰ হোৱা নাই। এনে অৱস্থাত তেওঁৰ মাজৰ লেখকজনক সম্পূৰ্ণৰূপে জনাও সম্ভৱ নহয়। আমি তেওঁৰ পৰিয়ালৰ পৰা ভালেখিনি নিজ হাতে লিখা ৰচনা পাবলৈ সক্ষম হৈছোঁ— যিখিনি সাদৰে সংৰক্ষণ কৰাৰ কাৰণে ৰাভা পৰিয়াল গোটেই জাতিটোৰে কৃতজ্ঞতাৰ পাত্ৰ হৈছে। এইবিলাকৰ ভালেমান পুৰণা লেখায়েই অসম্পূৰ্ণ বা অৰ্দ্ধলুপ্ত অৱস্থাত আছিল; কোনো কোনো পাণ্ডুলিপি নষ্ট হৈ যোৱা অৱস্থাতহে পোৱা গৈছে, য'ৰ পৰা লেখা কটসহকাৰে উদ্ধাৰ কৰিব লগা হৈছে। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত আকৌ শিৰোনামাও অস্পষ্ট হৈ ৰৈছিল। সেইবিলাক কথা যথাস্থানত উল্লেখ কৰি যোৱা হৈছে। দ্বিতীয় খণ্ড প্ৰকাশ হৈ ওলালে ৰাভা দেৱৰ প্ৰায়ভাগ ৰচনাই পোহৰৰ মুখ দেখিলে বুলি ক'ব পৰা হ'ব; হেৰাই যোৱাখিনি কেতিয়াবা কেনেবাকৈ উদ্ধাৰ হ'লে বেলেগ কথা।

আমি মনত ৰাখিব লাগিব যে বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ বহুখা-বিভক্ত ব্যক্তিত্বক তেওঁৰ ৰচনাৰাজিৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰিব নোৱাৰি। তেওঁৰ জীৱনৰ বিভিন্ন অভিজ্ঞতা, বিভিন্ন ৰাজনৈতিক-সামাজিক দৃষ্টিকোণ, তেওঁৰ সাংস্কৃতিক চৰ্চা ইত্যাদি সকলোখিনি মিলিয়েই তেওঁ মানুহজন আছিল। সেইজন মানুহেইহে এজন সাহিত্যসেৱীৰূপে লিখা-মেলা কৰিছিল। এই কথা সকলো সাহিত্যিকৰ ক্ষেত্ৰতে খাটে। ৰাভাদেৱে যদি ল'ৰা-ছোৱালী, ডেকা-গাভৰুৱে স্বাধীনতা যুঁজ কৰা বুলি কিবা নাট ৰচনা কৰিছিল তেনেহ'লে হয়তো নিজৰ ডেকাকালৰ ৰাজনৈতিক অভিজ্ঞতাৰে প্ৰতিফলন ঘটাইছিল— কোচবিহাৰত পঢ়ি থকা কালৰ বিদ্ৰোহী কাৰ্যাৱলীৰ কথাৰ স্মৰণতে লিখিছিল। কোনোবা কলেজীয়া ডেকাৰ দলে যদি ফুটবল খেলাকে বৰ ডাঙৰ কাম ৰূপে লৈছিল তেন্তে হয়তো নিজৰ খেলুৱৈ জীৱনলৈকে সিম্বিবৰ সময়ত বিগিকি-বিগিকি মনত পৰিছিল। কোনোবা ডেকা বা গাভৰুৱে যদি অৰ্গেন বজাই গীত গোৱাৰ চিত্ৰ তেওঁ অংকন কৰিছিল তেন্তে নিশ্চয় নিজৰ সঙ্গীতচৰ্চাৰ পটভূমিতে তেনে কৰিছিল। বিপ্লৱ বিষয়ক যিবিলাক গীত আৰু নাট ৰচনা কৰিছিল সেইবিলাকতো প্ৰত্যক্ষভাৱেই তেওঁৰ নিজৰ ৰাজনৈতিক দৃষ্টিভঙ্গীৰেই প্ৰতিফলন; পঞ্চায়ত-ৰাজ প্ৰতিষ্ঠাক তেওঁ বহু সময়তে সামাজিক শোষণ আৰু বৈষম্য দূৰীকৰণৰ উপায় বুলি নিৰ্দেশ কৰি গৈছে। তেওঁ নানান সময়ত, নানান উপলক্ষত আজিৰ অসম, অৰুণাচল, নগালেণ্ড, মেঘালয়, পশ্চিমবঙ্গ, নেপাল আদি ৰাজ্যৰ গাৱঁ-ভূঞা, পৰ্বতে-কন্দৰ্বে পৰিভ্ৰমণ কৰিছিল আৰু সেইবিলাক ঠাইৰ সাধাৰণ মানুহৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক জীৱন সম্বন্ধে প্ৰত্যক্ষ অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিছিল; সেই অভিজ্ঞতা তেওঁ কেতিয়াবা লেখাত, কেতিয়াবা বক্তৃতাত, কেতিয়াবা কোনো সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। তাৰ কিছু কিছু নিদৰ্শন বৰ্তমান সংকলনৰ মাজত পাঠক সমাজে দেখিবলৈ পাব।

‘বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰচনা সম্ভাৰ’ৰ এই খণ্ডত যিখিনি লেখা দাঙি ধৰা হৈছে সেইখিনি ঘাইকৈ সঙ্গীত বিষয়ক— গীত, নাট, নৃত্য, বাদ্য, স্বৰলিপি আদি বিষয়ক; গীতৰ লগতে কিছুসংখ্যক কবিতাৰ শাৰীৰ লেখাও অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। ৰাভাদেৱে কিমান বিস্তৃতভাৱে শাস্ত্ৰসম্ভাৰকৈ সঙ্গীত-কলাৰ চৰ্চা কৰিছিল এইখিনিৰ পৰাহে পাঠক-পাঠিকাই জানিব পাৰিব। ইতিপূৰ্বে হয়তো তেওঁৰ সঙ্গীত বিষয়ক আলোচনা আৰু বক্তৃতাত তথা ৰাজহুৱা সমাবেশৰ মিঠাসুৰীয়া ভাষণবিলাকতহে ইয়াৰ অলপ আভাস পোৱা গৈছিল। অথবা, তেওঁক বিসকলে ঘনিষ্ঠভাৱে পাইছিল সেইসকলেও এই কথা জানিছিল। কিন্তু এই সম্পৰ্কত প্ৰামাণিকতা বৈ গৈছে কেৱল তেওঁ লিখি থৈ যোৱা এইবিলাক ৰচনাতহে। বিসকলে তেওঁৰ গীত আজিলৈকে গাই আহিছে সেইসকলেও দেখিবলৈ পাব যে তথাকথিত ‘ৰাভা সঙ্গীত’ৰ জীৱত কিমান গভীৰ আৰু বিস্তৃত সাধনা লুকাই আছে। (প্ৰসঙ্গত: ক'ব খোজোঁ যে ৰাভা সঙ্গীত জাখ্যাটো সমুচিত হৈছে বুলি ক'ব নোৱাৰি— আমি ভাবো যে বিষ্ণুপ্ৰসাদৰ গীত, বিষ্ণুৰাভা সঙ্গীত এনে ধৰণেহে বৰ্ণনা কৰা উচিত।) পাব পৰা হৈ থকা প্ৰায়খিনি গীত আৰু কবিতাকে— প্ৰকাশিত আৰু অপ্ৰকাশিত— ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। পঢ়ুৱৈ সমাজ আৰু গায়ক-গায়িকাৰ সচৰাচৰ শুনি থকা গানকেইটাৰ উপৰি আন

ভালেমান গীত ইয়াত দেখিবলৈ পাব। বিভিন্ন ঠাইত, বিভিন্ন উপলক্ষ্যত লিখা এইবিলাক গান হয়তো ঠাই বিশেষে প্ৰয়োগো হৈছিল; কিন্তু তাৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰিবলৈ আমি সক্ষম হোৱা নাই। এইটো কৰা এটা কষ্টসাধ্য গৱেষণাৰ কাম হ'ব। তাক কোনোবাই কৰি উঠিব পাৰিলে কবি-গীতিকাৰ বিষ্ণু ৰাভাৰ মনৰ ভিতৰলৈ যথেষ্ট আলোকপাত কৰা হ'ব। হয়তো লগে লগে তেওঁৰ যাবাবী জীৱনৰ বিষয়েও বহু তথ্য উদ্ঘাটিত হ'ব। গীতবিলাকৰ বিষয়বস্তু বিভিন্ন আৰু বিচিত্ৰ; প্ৰেম-বিবাহৰ পৰা কৃষক-বনুৱাক সমাজ-সচেতন কৰি জগাই তুলিবলৈ বাছি লোৱা বিপ্লৱৰ ভাব আৰু নৈসৰ্গিক শোভাৰ প্ৰতি মনোমুগ্ধতালৈকে বিষয় গীতবিলাকত আছে। পাঠক-পাঠিকাই লক্ষ্য কৰিব যে কোনো কোনো জনপ্ৰিয় গীতৰ কিছু কিছু পৃথক ভাষাও আছে। একোটা লেখক বাঁহী-মাজি তেওঁ মনোমত ৰূপ দান কৰিবলৈ যে এনেকৈ চেষ্টা কৰিছিল তাৰ পৰাই বুজিব পাৰি তেওঁ তেওঁৰ কলাৰ প্ৰতি কেনে অনুগত আছিল। সুৰ চানেকি বা স্বৰলিপি প্ৰস্তুত কৰাটোতো আছিলেই।

সঙ্গীত-কলা বিষয়ক বিষ্ণু ৰাভাৰ ৰচনাসমূহ হ'ল— “শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীমতী কলাৱতী সঙ্গীতাংশ”, “নাটক আৰু থিয়েটাৰ” “ভাৰতীয় নাটকলা”, “নৃত্যৰ অভিনা”, “ওঝাপালি”, “হৰ-গৌৰী নৃত্য”, “তত্ত্বশাস্ত্ৰ”, “দৃশ্য অৰ্থাৎ পট”, “চৰ্যাপদৰ কথা”, “বিহু”। তত্ত্ব, দৃশ্য, চৰ্যাপদ বিষয়ৰ ৰচনাবিলাক চমু; তথাপি বহু দিনৰ আগতেই যে ৰাভাদেৱে এইবিলাক সম্বন্ধে অধ্যয়ন অনুসন্ধান কৰিছিল সেইটো উল্লেখযোগ্য। ইয়াৰ কোনোটো লেখা টোকা-সদৃশ হোৱালৈ চাই তেওঁ বিস্তৃতভাৱে চৰ্চাৰ কাৰণে সমল সংগ্ৰহ কৰিছিল যেন লাগে, যদিও আমি নিশ্চয়কৈ ভেনে বুলি ক'ব নোৱাৰো। চৰ্যাপদৰ কথা তেওঁ অন্যান্য প্ৰসঙ্গতো আলোচনা কৰালৈ চাই অৱশ্যে তেনে হোৱাটো একেবাৰে অসম্ভৱ বুলিব নোৱাৰি। স্বৰলিপি আৰু খোলৰ বোলৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁ তেনেকৈ নানান সমল সংগ্ৰহ কৰিছিল। আনহাতে, ভাৰতীয় সঙ্গীত, নাটকলা, থিয়েটাৰ আদি বিষয়ত হ'লে তেওঁ বিস্তৃত অধ্যয়ন অনুসন্ধানৰ নিদৰ্শন ৰাখি গৈছে। এইবিলাক সম্বন্ধে মন্তব্য প্ৰকাশ কৰা আমাৰ পক্ষে সম্ভৱ নহয়। কিন্তু অসমীয়া সঙ্গীত-সাহিত্য হিচাপে এইবিলাক ৰচনাৰ মূল্য অত্যধিক। কিয়নো চৰ্যাপদৰ দিনৰ পৰা শঙ্কৰ-পূৰ্ব, শঙ্কৰী আৰু শঙ্কৰোত্তৰ যুগলৈকে অসমত প্ৰাচীন ভাৰতীয় সঙ্গীত-চৰ্চাৰ অজস্ৰ নিদৰ্শন থকা সত্ত্বেও এই সম্পৰ্কে ৰচিত সাহিত্য আমাৰ ভাষাত বৰ বেছি পাবলৈ নাই বুলি আক্ষেপ কৰি অহা হৈছে। সঙ্গীতৰ সৃষ্টি কেনেকৈ হয়, ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ বিভিন্ন শ্ৰেণী, ৰাগ আৰু ৰাগিনীৰ ভিন্ন ভিন্নভাৱে বিভাগীকৰণ, নিনাদ কিহক কয় আৰু ধ্বনি কিহক কয়, শুদ্ধ স্বৰ কি আৰু বিকৃত স্বৰ কি, ইত্যাদি কথা তেওঁ বহুলাই বৰ্ণনা কৰি সঙ্গীত সম্বন্ধে এটা স্পষ্ট ধাৰণা প্ৰস্তুত কৰি দিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। ধ্ৰুপদ, খ্যাল, টল্লা, ঠুংৰী এইবিলাক শ্ৰেণীৰ উপৰি যুগল বন্ধ, ৰাগমালা, চতুৰঙ্গ, গজল ইত্যাদি গীতৰ ধৰণ-কৰণৰো বৰ্ণনা তেওঁ দিছে। এইবিলাক বিষয় বিশ্বাসযোগ্যভাৱে দাঙি ধৰিবলৈ তেওঁ ভৰত মুনিৰ নাট্যশাস্ত্ৰ, শাৰ্দ্ধৰবৰ সঙ্গীত বড়াকব, নন্দিকেশ্বৰৰ ৰচনা, সঙ্গীত দৰ্পণ, সঙ্গীত দামোদৰ, সঙ্গীত তৰঙ্গ, সঙ্গীত নাৰায়ণ আদি প্ৰাচীন সঙ্গীতশাস্ত্ৰৰ বিস্তৰ উদ্ধৃতি দিছে আৰু ভালেমান অন্যান্য শাস্ত্ৰপুথিৰ পৰাও প্ৰসঙ্গসমূহ সংগ্ৰহ কৰি আনিছে। বিশ্বজুৰি কেনেকৈ নাটকলাৰ উৎপত্তি হৈছিল সেই কথা দেখুৱাবৰ কাৰণে মিছৰ, মেচোপোটেমিয়া, গ্ৰীচ, ভাৰত আদি দেশৰ নাটকলাৰ বিকাশ-ধাৰাও তেওঁ প্ৰদৰ্শন কৰিছে। এইবিলাকেই দেখুৱাইছে ৰাভাদেৱে তেওঁৰ কলা-সাধনাক কিমান নিষ্ঠাসহকাৰে গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁৰ নিচিনা সভাই-সমিতিয়ে দুনি ফুৰা আৰু বিপ্লৱৰ কামত লুকাই-পলাই ফুৰা এজন লোকে যে ইমান বিশাল অধ্যয়ন কৰিবলৈ সময় পাইছিল সেই কথা ভাবিবলৈকে টান লাগে। প্ৰসঙ্গক্ৰমে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে অসমীয়া সঙ্গীতৰ সুৰ-সম্পদলৈ কিছু কিছু বৰঙণি জনজাতিবিলাকৰ মাজৰ পৰাও অহা সম্ভৱ বুলি ৰাভাদেৱে সভাই-সমিতিয়ে যত প্ৰকাশ কৰাৰ কথা আমাৰ মনত পৰে। তদুপৰি, শুনা যায় যে তেওঁ এঘাৰ বৰপেটাত বৰগীত শুনি তেজপূৰলৈ গৈ বৰগীতৰ সুৰৰ আধাৰত নতুন অসমীয়া গীত নিৰ্মাণ কৰাৰ পোষকতা কৰিছিল হেনো— “ৰূপহী কুঁৱৰী সউ, ৰূপৰ টউ, তুলি তুলি যায়” গীতটোৰ সুৰ হেনো তেনেকৈয়ে “কমল নয়নকু আজু পেখলোঁ মই” বৰগীতৰ সহায়তে সৃষ্টি কৰা হৈছিল। আমি শুনা এই কথা সঁচা হ'লে নহয়, জান্তালোকে লিখা উচিত; আমি যাত্ৰ উল্লেখহে কৰিলোঁ।

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ সঙ্গীত-সাহিত্য সম্বন্ধে যন্তব্য দিয়া যদি আমাৰ পক্ষে টান, তেনেহ'লে সুৰ চানেকি আৰু খোলৰ বোল সম্বন্ধে তেওঁ কৰা চৰ্চাৰ, তেওঁৰ অনুশীলনৰ কথা আলোচনা কৰা আকৰ্ষে টান। এই খণ্ড সংকলনত তেওঁ নিজে কৰা স্বৰলিপিৰ উপৰি আন আন বিশেষজ্ঞৰ স্বৰলিপিও পাঠক সমাজে দেখিবলৈ পাব। তেওঁৰ নিজা সুৰ-চানেকিবিলাকেই প্ৰমাণ কৰিছে যে তেওঁ এই বিষয়টো ভালদৰে চৰ্চা কৰিছিল। নানান গানৰ উপৰি তেওঁ বিহুনাৰমৰো সুৰ-চানেকি কৰিছিল। সকলোৱে জানে যে তেওঁ নিজে আগভাগ লৈ ৰূপকোঁৱৰৰ জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ গানৰ স্বৰলিপি প্ৰস্তুত কৰি দিছিল আৰু আগৰৱালাই তেওঁক এই কাম কৰিবলৈ সন্মতি দিছিল। এই বিষয়ত ৰাভাদেৱৰ ওপৰত আস্থা নথকা হ'লে আগৰৱালাদেৱে নিজে সঙ্গীত-শিল্পী হৈ কেডিয়াও তেনে নকৰিলেহেঁতেন। পাঠকসকলে দেখিবলৈ পাব যে কেবাজনো সুবিজ্ঞ লোকৰ পৰা বৰগীতৰ স্বৰলিপি, খোলৰ বোল আদি সংগ্ৰহ কৰি ৰাভাই সংৰক্ষণ কৰিছিল। সেইবিলাক তেওঁ কৰা কাম নহয় যদিও আমি ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰিছোঁ এই কাৰণেই যে অসমৰ পৰম্পৰাগত সঙ্গীত চৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁ কিমান কষ্ট স্বীকাৰ কৰিছিল সেইটো ইয়াৰ দ্বাৰাই প্ৰমাণিত হয়। সেইসকল বিজ্ঞ ব্যক্তিৰ বহুতেই কিজানি আজি নাই; তেওঁলোকৰ নাম-ধাম আদি ৰাভাদেৱৰ সংগ্ৰহৰ মাজত পোৱা মতেই যথাসাধ্য উল্লেখ কৰি গৈছোঁ। দূৰ-দূৰণিত লোকচন্দ্ৰৰ আন্তৰালতে সাধনা কৰি থকা লোকসকলৰ সন্তোদ আমি বহুতেই নাপাওঁ, সেইসকলৰ গুণৰ মৌল বুজি ৰাভাদেৱে তেওঁলোকৰ পৰা সমল সংগ্ৰহ কৰিছিল। আমি সৰ্বিনয়ে জনাব খোজো যে এই ধৰণৰ অতি জটিল ৰচনাৰ লগত আমাৰ সমূলি পৰিচয় নথকাত সেইবিলাক ৰচনা শুদ্ধ ৰূপত ছপাৰ আকাৰত দাঙি ধৰিব পাৰিছোঁ বুলি আমি দাবী নকৰোঁ। আজিকালি এইবিলাক বিষয়ৰ চৰ্চা আৰু গৱেষণা কিছু বৃদ্ধি পাইছে। বৰগীতক স্বৰৰেখাত ভুলি অতি মূল্যবান পুথিও প্ৰকাশিত হৈছে। তদুপৰি বিভিন্ন সত্ৰত প্ৰচলিত বৰগীতৰ সুৰ সংগ্ৰহ কৰিও বিজ্ঞান-সন্মত ভিত্তিত তাক প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ চেষ্টা চলোৱা হৈছে। এইবিলাক কামৰ লগত জড়িত বিজ্ঞ আৰু অভিজ্ঞ সঙ্গীতজ্ঞসকলে আমাৰ বৈ যাব পৰা ভুল-ভ্ৰষ্টাবোৰ শুধৰাই দি শুদ্ধ অৱস্থালৈ আনি দিব বুলি আমি একান্তমনে অনুৰোধ জনালোঁ। যিসকল শিল্পীৰ পৰা ৰাভাদেৱে এইবিলাক ৰচনা আনিছিল তেওঁলোকৰ নাম, তেওঁলোকৰ কৰ্ম ৰাভাদেৱৰ লগতে চিৰস্মৰণীয় হৈ ৰওক, ইও আমাৰ এটা ইচ্ছা। নিজৰ গীতৰ যি কেইটা স্বৰলিপি আছে তাৰ পৰা প্ৰচলিত সুৰৰ সৈতে কিবা বিসঙ্গতি আছে নেকি তাকো চাবলৈ সূচল হৈছে, কিয়নো স্বৰলিপিৰ সুৰেইহে ৰাভাৰ প্ৰকৃত সুৰ হ'ব লাগিব।

নাট্য-শিল্পীৰূপেও বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ প্ৰতিভা কোনোগুণে কম নাছিল। নাটক, কথাছবি, ৰেকৰ্ড-নাট্য আদিত তেওঁৰ অভিনয়-দক্ষতা জলজল-পটপট হৈ আছে। তেওঁ এজন নাট্যকাৰো আছিল। কিন্তু নাট্যকাৰৰূপে তেওঁক স্বীকৃতি দিয়া হোৱা নাই; “মুক্তি-দেউল”, “ন-পৃথিৱীৰ নতুন যুগ”, “গেঙনি-ৰেঙনি” আদি কেইখনমান সৰু নাটৰ বাহিৰে তেওঁৰ আন নাটক প্ৰকাশ হৈ ওলোৱাও নাই। এইবিলাক সৰু নাট প্ৰচাৰ-ধৰ্মী হোৱা কাৰণেও হবলা সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীবিলাকত লেখ লোৱা হোৱা নাই। ৰাভাদেৱে ভালেমান নাটক লিখিছিল আৰু সেইবিলাকৰ সম্বন্ধভাগেই অপ্ৰকাশিতভাৱে পৰি আছিল; কোনোখন নাট অসমাপ্ত অৱস্থাতে বৈ গ'ল, কোনোখনৰ আৰু’ লিখোনামাও নাই। ৰচনা সম্ভাৰৰ এই খণ্ডত আমি ভালেখিনি নাট দাঙি ধৰিছোঁ; পাণ্ডুলিপিৰ নিত্যন্ত প্ৰথম খচৰাৰ পৰা আৰু ক্ষেত্ৰ বিশেষে পুৰণা কাগজ নষ্ট হৈ যাব ধৰাৰ পৰা বহু কষ্ট কৰিহে পাঠোদ্ধাৰ কৰিব লগা হৈছে— তেনে কৰিবলৈ যাওঁতে দুই-এটা খুঁত যে বৈ যোৱা নাই এনে কথা আমি ক'ব নোৱাৰোঁ; কিন্তু নাট্যকাৰৰ নিজা লেখাকে অটুট ৰাখিবলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰা হৈছে; আখৰ জোঁটনিৰ ক্ষেত্ৰত বৰ্তমান কালৰ প্ৰয়োগলৈ লক্ষ্য ৰাখি মাত্ৰ যৎসামান্য হাত ফুৰোৱা হৈছে। কিয় এই নাটসমূহ প্ৰকাশ কৰা হোৱা নাছিল, নাইবা কোনো কোনোখনৰ অভিনয় হৈছিলনে নাই এই কথাও আমি স্থিৰ কৰিব পৰা নাই। নাটক লিখাতকৈ যে প্ৰকাশ কম হয় এই কথা আমি সকলোৱে জানো; ইও এইবিলাক নাট ছপা হৈ নোলোৱাৰ এটা কাৰণ হ'ব পাৰে। কথাছবিৰ কাৰণে লিখা ‘চিনেৰিঅ’ আৰু চিত্ৰনাট্য যে প্ৰকাশৰ নিমিত্তে নাছিল সেই কথা অনুমান কৰিব পাৰি। তেনে কেইখনমান চিত্ৰনাট্য ইয়াত সন্নিবিষ্ট হৈছে। সাধাৰণ নাটবিলাকৰ কোনো কোনোখন মঞ্চস্থ হোৱাৰ কথা যদি সংশ্লিষ্টসকলে এতিয়া প্ৰকাশ কৰে তেনেহ'লে আনুৰাগিক ভালেমান কথাও নিশ্চয় পোহৰলৈ আহিব।

ৰাভাদেৱৰ নাট্যৱলীৰ ভিতৰত গীতি-নৃত্য-নাট, কাল্পনিক কাব্যধৰ্মী নাট, সাধাৰণ নাটক, শকুন্তলা নাটক কাব্যিক ৰূপান্তৰ আৰু কথাছবিৰ কাৰণে লিখা নাট আছে। অসম বুৰঞ্জীৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ঘটনাৰ অৱলম্বনত লিখা নাট দুখনমান উল্লেখযোগ্য। এইবিলাকত কিছুমান নতুন তথ্য আৰু বুৰঞ্জীমূলক ঘটনাৰ নতুন ব্যাখ্যা দাঙি ধৰা দেখা গৈছে। এইবিলাক তথ্য আৰু ব্যাখ্যা সৰ্বজনগ্ৰাহ্য হয়নে নহয় আমি ক'ব নোৱাৰিলোঁ। যদি এইবিলাকে বিতৰ্কৰ সৃষ্টি কৰে তেন্তে সৰ্বসাধাৰণ ৰাইজে সহনশীলভাৱে বিবেচনা কৰা উচিত হ'ব। কাৰণ কোনো বিতৰ্কৰ সৃষ্টি কৰা ৰাভাদেৱৰ নিশ্চয় উদ্দেশ্য নাছিল— অসম বুৰঞ্জীক নিজে বিষতে বুজিছিল সেই মতেহে তেওঁ ব্যাখ্যা কৰিছিল। বৃটিছৰ আগমনৰ সময়ত ডিব্ৰুগড়-শদিয়া অঞ্চলত যি বিদ্ৰোহাদি ৰাজনৈতিক কাৰ্য-কলাপ হৈছিল তাৰ আধাৰতে তেওঁ বুৰঞ্জীমূলক নাটকেইখন লিখিছিল। মণিৰাম দেৱানৰ ডেকাকাল, ঘটক ৰাজ্যৰ শেষ অৱস্থা, শদিয়া সীমান্তৰ পৰতীয়া জাতিবিলাকৰ মনোভাৱ ইত্যাদি, আৰু এইসকলৰ স্বাধীনতা তথা স্বজাতি-প্ৰিয়তা এইবিলাক নাটত প্ৰকাশ পাইছে। বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজৰ মৌলিক সৌহাৰ্দ্যৰ ওপৰত নাটকেইখনত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে।

সক্ৰিয়ভাৱে ৰাজনীতিত অংশগ্ৰহণ কৰা ব্যক্তি হিচাপে বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ জাতীয় ভাৱ তেওঁৰ নাট সাহিত্যত ফুটি উঠাটো অৱশ্যে স্বাভাৱিক। ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰাম, বিশেষকৈ ইয়াৰ শেষ পৰ্যায়ৰ কথা তেওঁৰ কেইখনমান সামাজিক নাটকত প্ৰকাশ পাইছে। তেওঁ যদিও সশস্ত্ৰ বিদ্ৰোহত বিশ্বাসী আছিল তথাপি জাতীয় মুক্তি সংগ্ৰামৰ মূল বিষয়ত তেওঁৰ যি সাধাৰণ বিশ্বাস সেই বিশ্বাস নাটকত ব্যক্ত হৈছে। ল'ৰা-ছোৱালীৰ মনত এই অস্থিস যুদ্ধৰ টো উঠা, ৪২-ৰ বিপ্লৱৰ কাৰ্য-কলাপ, সংগ্ৰামৰ কাষে কাষে একশ্ৰেণী শঠ মানুহৰ দুৰ্নীতি-পৰায়ণতা ইত্যাদি চিত্ৰ তেওঁ যথেষ্ট সংযতভাৱেই অংকন কৰিছে। দুখনমান নাটকত সাধাৰণ গাৱলীয়া প্ৰজাৰ নিখুঁত ছবি ফুটি উঠিছে, আৰু লগে লগে দুৰ্নীতিৰ গৰাহত পৰা দেশখনত যে সেইসকল প্ৰজাৰ কল্যাণ হোৱা নাই, সেয়ে বিপ্লৱৰ পক্ষপাতী যুৱশক্তিক সহায়-সমৰ্থন কৰিবলৈ গৈ পুলিচৰ হাতত লাগিছিল হৈছে, এনে বিষয় দাঙি ধৰা হৈছে। এনে নাটকৰ কিছুমান সজীৱ চৰিত্ৰ অংকন কৰা হৈছে, যিটোৱে নাট্যকাৰৰ সূক্ষ্ম দৃষ্টিৰ পৰিচয় দিছে। নিজৰ পৰিয়ালত সামৰিক বিভাগৰ কিছু অভিজ্ঞতা থকা কাৰণেই হবলা ৰাভাদেৱে দুখনমান নাটকত যুদ্ধগামী সৈনিকৰ পাৰিবাৰিক দৃশ্য ফুটাই তুলিছে; এইবিলাকতো দেশ-বন্ধাৰ নিচিনা জাতীয়ভাৱে উচ্ছাহান লাভ কৰিছে। কল্পনাত্মক নাটকেইখনত বাস্তৱ কাহিনী নাই; সপোনৰ মাত্ৰাজাল সৃষ্টি স্বৰূপ কাব্যিক অনুভূতি প্ৰকাশেই এই শ্ৰেণী নাটৰ উদ্দেশ্য। কাব্যিক সত্যৰ উপলব্ধি অৱশ্যে এইবিলাকত আছে। ৰাভাৰ “শকুন্তলা” অৱশ্যে কেৱল কাব্যিক কল্পনা নহয়; কালিদাসৰ মূল নাটখনৰ যি কাব্যিক ৰূপান্তৰ তেওঁ কৰি উলিয়াইছে সি মহাকাব্যৰ নাটৰ ৰস ৰক্ষা কৰাৰ উপৰি মূলৰ দৰেই কবিতাৰ পৰিবেশনত তাক সুখপাঠ্যকৈ লিখি উলিওৱা হৈছে।

ৰাভাদেৱৰ চিত্ৰনাট্য-ধৰ্মী ৰচনাকেইটি পঢ়ি আমোদ-পাবৰ কাৰণে নহয়। চলচ্চিত্ৰ এক জটিল কাৰিকৰী আৰু কলাত্মক সৃষ্টিৰ সমন্বয়; ই কলাও, বিজ্ঞানো; সকলোখিনি মিলি শেষত যিটো ৰূপ আমাৰ চকুৰ আগত জিলিকি উঠে তাক চাই তাৰ অন্তৰালৰ আটাইখিনি কাৰ্যকলাপ ধৰিব নোৱাৰি। ৰাভাদেৱৰ চিত্ৰনাট্যকেইটি দাঙি ধৰাৰ উদ্দেশ্য হৈছে— এনে এটা জটিল বিষয়ত তেওঁ কিমান সময় ব্যয় কৰি একান্তভাৱে মনোনিবেশ কৰিছিল তাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰা। মূল সংলাপবিলাক কাৰিকৰী কাৰণত পঢ়িবলৈ পাঠকে অসুবিধা পালেও কাহিনী বা দৃশ্য-বৰ্ণন অংশ অৱশ্যে ৰাভাৰ স্বাভাৱিক ভাষাৰ মাতৃভাষীৰ কাৰণেই পঢ়িবলৈ ভাল লাগিব পাৰে। মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ হওক, শোণিতবুৰঞ্জী উৰা হওক বা অসমৰ বাবে-বহুগীয়া কৃষ্টিৰ কথাই হওক— এইবিলাক পঢ়ি ৰাভাৰ মনৰ কিছু আভাস পোৱাওঁ যাব। আবেগ-অনুভূতিৰ বাহুল্যলৈ চাই উৰাৰ কাহিনী এনেকৈ চেলুলইডত ৰূপান্তৰিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰোঁতে তেওঁ বিষয়টোৰ সৈতে যজি গৈছিল বেন বোধ হয়। উষাভট্টক বাণৰ চৰিত্ৰ বিক্ৰেণ আৰু দেৱতাসকলৰ দুৰ্গা অধিক ৰসযন হৈ উঠিছে। শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ কথা ফুটাই তুলিবলৈ যাওঁতে ৰাভাই উপযুক্ত পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিবৰ কাৰণে পুৰণি গদ্যৰ ভঙ্গী গ্ৰহণ কৰাটো উল্লেখযোগ্য; বোধহয় তেনে কৰিলেহে ঠিক হ'ব বুলি তেওঁ পৰীক্ষা কৰি চাইছিল। এই ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ দক্ষতা প্ৰশংসাৰ যোগ্য।

ওপৰত যি আলোচনা কৰা হ'ল তাৰ পৰা কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাক এজন নাট্যকাৰৰূপে স্বীকৃতি নিৰ্দিয়াই থাকিব নোৱাৰি। আমি ইয়াত তেওঁৰ নাট্য-সাহিত্যৰ গুণাগুণ তেনেকৈ বিচাৰ কৰা নাই; সেই বিচাৰ নতুনকৈ হোৱাটোহে আমি বিচাৰিছোঁ। আমি যাত্ৰ তেওঁৰ সৰহখিনি নাট্য-ৰচনা ইয়াত দাঙি ধৰিলোঁ। এনেয়েও বোধহয় ৰাভাদেৱৰ সঙ্গীত, গীত, নাট আদি সম্বন্ধে যিখিনি ৰচনা ইয়াত দাঙি ধৰা হৈছে তাৰ পৰা তেওঁক কলাগুৰু আখ্যা দিয়াটো সমীচীন হৈছে বুলি ক'ব লাগিব। তেওঁৰ অন্যান্য ৰচনা সম্বন্ধে দ্বিতীয় খণ্ডত আমি আলোচনা কৰিম।

২

‘বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা ৰচনা সম্ভাৰ’ৰ সম্পাদনা সম্পৰ্কে ইয়াতে অলপ উনুৰিয়াই থোৱা ভাল হ'ব। তেজপুৰত ৰাজহুৱাভাৱে গঠিত ‘ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সঙ্ঘ’ৰ উদ্যোগত ৰচনাৱলী সংগ্ৰহ আৰু প্ৰকাশ কৰিবলৈ লোৱা হয় আৰু সঙ্ঘই সম্পাদকৰূপে প্ৰথিতযশা শিল্পী কমলনাৰায়ণ চৌধুৰীদেৱক নিযুক্ত কৰে। কিবা কাৰণত তেওঁ আমাকো সহযোগীৰূপে ল'বলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰাত আমি সহায় কৰিবলৈ বাধ্য হওঁ। কিন্তু কাম আবন্ত কৰিবৰ সময়তে কমল-দা অসুস্থ হৈ পৰে আৰু শেষত তেওঁৰ পৰলোক হোৱাত তেনেকৈয়ে আমি এই কামত ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত হৈ পৰিবলৈ বাধ্য হওঁ। এনে এটা দুৰ্ভাগ্য কামৰ বাবে সম্পাদকৰূপে থাকিবলৈ আমাৰ নিজৰে সন্দেহ আছে। কিন্তু সঙ্ঘৰ কথা পেলাব নোৱাৰি আৰু স্বৰ্গীয় কমলদাৰ স্মৃতি মনত ৰাখি এই ভাৱ ল'বলৈ বাধ্য হওঁ। কামটো আমি মুঠেই সহজ পোৱা নাই। ব্যক্তিগত ব্যস্ততাৰ কথা এৰিছোঁৱেই, বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ ৰচনাৰাজি শৃঙ্খলাবদ্ধ কৰি সজাই-পৰাই উলিওৱাত যিখিনি সময় দিব লাগে সিমানখিনি দিবলৈ আমি সক্ষম হোৱা নাই।

কামটো যথেষ্ট সহজ কৰি তুলিছে-ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সঙ্ঘৰ সভানেত্ৰী শ্ৰীমতী মোহিনী ৰাভা আৰু সম্পাদক ডাঃ সৰ্বেশ্বৰ বৰাই। শ্ৰীমতী ৰাভাই আজি ইমান বহুৰেভে! স্বামীৰ লেখাৰ কাকত-পত্ৰবোৰ সযতনে সংৰক্ষণ কৰি অহিছিলেই, তদুপৰি সঙ্ঘক নেতৃত্ব দি অসমৰ বহু ঠাই পৰিভ্ৰমণ কৰি অন্যান্য লেখা বিচাৰি আৰু লগতে পাৰ্থমানে অৰ্থ সংগ্ৰহো কৰি কামটোৰ সফলতাত বিশেষ বৰঙনি যোগাইছে। তেওঁৰ আগ্ৰহ আৰু ঐকান্তিকতা অবিহনে কামটোৰ আৰম্ভণিয়েই হ'লহেঁতেননে নাই কোৱা টান। বিশেষ ধৈৰ্যসহকাৰে অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰিছে সম্পাদক, ডেকা শল্য চিকিৎসক ডাঃ বৰায়ে। তেওঁ হাঁহিমুখে আঁত ধৰি গৈ থকা কাৰণেহে একাধিক ছপাশাল বগাই অৱশেষত আসাম ট্ৰিবিউন প্ৰেছত ছপা কাম আবন্ত কৰিবলৈ আমি সমৰ্থ হওঁ। ছপা কামৰ তদাৰক কৰাৰ উপৰি ডাঃ বৰাই আন এটা অসাধ্য সাধনো কৰি দিছে— বহু বছৰ ধৰি বিশৃঙ্খল হৈ থকা ৰাভাৰ ৰচনাৰাজি বিষয় অনুযায়ী শৃঙ্খলাবদ্ধ কৰি সজাই দিছে। কিছুমান লেখা তেৱেঁই তেজপুৰত প্ৰতিলিপি কৰাই দি আমাৰ কষ্টৰ লাঘৱ কৰিছে; বাকী কিছুমান গুৱাহাটীৰ শ্ৰীমতী কনকলতা দাসে প্ৰতিলিপি কৰি দিছে। সুলেখক শ্ৰীঅতুলানন্দ গোস্বামীয়েও আমাক ভালেখিনি সহায় কৰি দিছে। ট্ৰিবিউন প্ৰেছৰ বিষয়াস্বয় শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱশৰ্মা আৰু শ্ৰীহৰেকৃষ্ণ বৰ্মনো নানান প্ৰকাৰে আমাৰ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ। শ্ৰীমান পৃথ্বীৰাজ ৰাভাই কেবাবাৰো খা-খবৰ লৈ উৎসাহ যোগাইছে।

ৰাভাদেৱৰ কিছু ৰচনা বিচাৰি আমি বহু অনুসন্ধান কৰিছোঁ। কিন্তু পুৰণা কাকত-পত্ৰ কোনেও দিব পৰা নাই। যাত্ৰ কাকপথাৰৰ শ্ৰীগগন চন্দ্ৰ সোণোৱাল আৰু শ্ৰীবক্ৰিমচন্দ্ৰ ফাটোৱালীয়েহে দুটামান লেখা প্ৰতিলিপি কৰি পঠিয়াইছে। তেওঁলোক দুয়োজনৰে শলাগ ল'লোঁ। আমি এতিয়াও ৰাইজলৈ অনুৰোধ জনালোঁ কিবা ৰাভা ৰচনা থাকিলে আমালৈ পঠাই দিবলৈ, ভৱিষ্যৎ সংস্কৰণত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিবৰ কাৰণে।

লাচিত নগৰ,
গুৱাহাটী—৭,
১৫।২।৮৯

যোগেশ দাস

ভূমিকা

(দ্বিতীয় খণ্ড)

(১)

সূচীৰ্ণ আঠ বছৰৰ পিছত আমি “বিকুপ্ৰসাদ বাভা বচনা সম্ভাৰ”ৰ দ্বিতীয় খণ্ডটো অসমৰ বাহিৰৰ আগত দাঙি ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছোঁ। কি কি কাৰণত ইমান সময় লাগিল সেই দুখ-কষ্টৰ কাহিনীৰ আজি আৰু পুনৰাবৃত্তি কৰিব খোজা নাই। এই ব্যৰ্থতাৰে যে আঘাৰ নিজৰো ক্ৰটি নাই এই কথা ক’বলৈ নাযাওঁ। যি হওক, দ্বিতীয় খণ্ডটো যে ওলাল, এইটোৱেই বৰ ডাঙৰ কথা। কাৰণ কলাগুৰু বাভাৰ সমূহ বচনাৰ সিংহ ভাগেই চিৰদিনলৈ সংৰক্ষিত হৈ গ’ল বুলি ক’ব পাৰি। অৱশ্যে তেওঁৰ যে আৰু বহুতো বচনা এতিয়াও হুপাৰ বাহিৰত বৈ গ’ল এই কথাও আমি স্বীকাৰ কৰোঁ। বিশেষকৈ বাভাদেৱৰ ইংৰাজী বচনাৰ সৰহভাগকে আমি নানান কথা ভাবি এই খণ্ডতো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পৰা নাই। তদুপৰি ভালেমান লেখা সম্পূৰ্ণ হৈ নথকা বাবে, তথা বাভাদেৱৰ আন অসংখ্য বচনা হেৰাই যোৱাত আৰু আমি বা ভাভা বচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘই বহু চেষ্টা কৰিও বহু লেখা সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰাত, প্ৰকাশিত দুইটা খণ্ডকে বিকুপ্ৰসাদ বাভা বচনাৰাজিৰ অসমাপ্ত সংস্কৰণ বুলি ক’ব পাৰি।

কলাগুৰু বাভাই এখন ব্যক্তিগত চিঠিত তেওঁৰ সহধৰ্মিণী শ্ৰীমতী মোহিনী বাভালৈ লিখিছিল যে বাহিৰলৈ যাব লগা নহৈ যদি ঘৰতে থাকিব পাৰিলেহেঁতেন তেন্তে লিখা-মেলাকে কৰি থাকিব পাৰিলেহেঁতেন। ইয়াৰ পৰাই বুজিব পাৰি যে সাহিত্য চৰ্চাক তেওঁ অতি ঐকান্তিকতাৰে গ্ৰহণ কৰিছিল; আৰু ইয়াকো ক’ব পাৰি যে এই সাহিত্যিক ঐকান্তিকতাৰ কাৰণেই তেওঁৰ বিপুল বচনাৰাজিৰ উদ্ভৱ হৈছিল। ৰাজনৈতিক ব্যক্তি হিচাপে নানান ব্যস্ততা আৰু সাংস্কৃতিক কাৰ্যকলাপত সততে লাগি থকা কাৰণেও হয়তো তেওঁৰ সাহিত্য-সৃষ্টিত কিছু বাধা নপৰাকৈ থকা নাছিল। আমি শ্ৰীমতী বাভাৰ আদৰ-যত্নত ডেৰেডৰ স্বামীৰ যিখিনি লেখা আজি পাবলৈ সন্মত হৈছোঁ সেইখিনিৰো সৰহভাগেই অপ্ৰকাশিত অৱস্থাতে পাইছোঁ। জীৱন কালত বাভাদেৱে নিজে প্ৰকাশৰ সুবিধা কৰি যাব পৰা হ’লে হয়তো বহু লেখাকে পূৰ্ণাঙ্গ অৱস্থাত, পুনৰ্নিৰ্মিত কিম্বা সংস্কৃত অৱস্থাত পাব পাৰিলোঁহেঁতেন। তেতিয়াহ’লে আজিৰ সম্পাদনাকাৰীসকল বহু অসুবিধাৰ সন্মুখীন নহ’লহেঁতেন।

আমি প্ৰথম খণ্ডতে উল্লেখ কৰিছিলোঁ যে সেই খণ্ডৰ বচনাৱলীতকৈ দ্বিতীয় খণ্ডত প্ৰকাশ কৰিবলগীয়া বচনাৱলী বহুত বেছি হ’ব। যথার্থতে দেখা গ’ল যে দ্বিতীয় খণ্ডৰ পৃষ্ঠা সংখ্যা প্ৰায় ১৬০ হৈছে। প্ৰথম খণ্ডৰ ৬৪৩ পৃষ্ঠাৰ তুলনাত গতিকে দ্বিতীয় খণ্ডৰ পৰিমাণ ডেৰগুণ বেছি হৈছে বুলিব পাৰি। হেৰাই যোৱা (হয়তো চিৰদিনলৈ?) আৰু ইংৰাজী বচনাখিনি সংযুক্ত হ’লে দেখা গ’লহেঁতেন কি বিপুল পৰিমাণৰ লেখা শিল্পী বিকুপ্ৰসাদ বাভাৰ কাপৰ পৰা ওলাইছিল। আমাৰ দুৰ্ভাগ্য যে তেওঁৰ সকলো বচনাৰ প্ৰয়োগ কৰাৰ পৰা আমি বঞ্চিত হ’ব লগাত পৰিছোঁ।

(২)

দ্বিতীয় খণ্ডত অন্তৰ্ভুক্ত বাভাদেৱৰ যি বচনাৰাজি আমি প্ৰকাশ কৰি উলিয়াইছোঁ তাৰ আটাইখিনিয়েই যে সম্পূৰ্ণ শুদ্ধ ৰূপত হুপা হৈছে এনে কথা আমি ভাটি ক’ব নোৱাৰোঁ। কাৰণ কেতিয়াবা একোটি বচনা শৃংখলাবদ্ধ ৰূপত পোৱা হোৱা নাই—লেখকে নিজে হয়তো ডাক অন্য ৰূপ দি উলিয়ালেহেঁতেন। প্ৰথম খণ্ডত গীতৰ ক্ষেত্ৰত সাল-সলনি কৰাৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছেই। দ্বিতীয়তে, সম্পাদকৰ হাতত ভুলি নিয়া নতুন প্ৰতিলিপি কিম্বা ফটোকপিবিলাক বৰ সুখকৰ অৱস্থাত পোৱা হোৱা নাছিল। লিপিকাৰৰ প্ৰমাদ একেধাৰে নাই বুলি ক’ব পৰা হ’লে আমি ভাল পালোঁহেঁতেন। কিন্তু নানান কাৰণত আমি নিজেও সেইবিলাক ভুল

সৈতে বিজাই চাব পৰা নাছিলোঁ। কিন্তু লিপিকাৰে বৰ বেছি ভুল কৰা বুলিও ভাবিবৰ কাৰণ নাই। তৃতীয়তে, ছপাৰ কাম সুখীৰ কাল জুৰি চলি থকা কাৰণেও লেখাবিলাকৰ সজোৱা-মেলাত সম্পূৰ্ণ শৃঙ্খলা ৰাখিব পৰা নাই। বিশেষকৈ ছপা-কাৰ্যত ৮৪৫-৮৪৬ পৃষ্ঠা দুটা উল্লেখ নথকাটো এটা বৰ ডাঙৰ ত্ৰুটি। এই দুই পৃষ্ঠাৰ এখিলা পাড নথকাটো দোষৰ কথা যদিও বচনাৰ ধাৰাবাহিকতা ইয়াৰ দ্বাৰা নষ্ট হোৱা নাই। তদুপৰি এঠাইত ১২০৯ পৃষ্ঠা আছে যদিও আচলতে হ'ব লাগে ১৩০৯ পৃষ্ঠা। আকৌ “আত্মজীৱনী”ৰ পাড কেইবিলাও বেলেগ পৃষ্ঠা দি এম্বৰ একেবাৰে শেষত বেলেগ পৃষ্ঠা দি ছপোৱা হৈছে; এইটোৱেও অৱশ্যে একো আত্মকালৰ সৃষ্টি কৰা নাই। চতুৰ্থতে, সুব-চানেকি বা স্বৰলিপি আৰু বড়ো ভাষাৰ প্ৰয়োগ বিধিনি ইয়াত আছে সেইখিনিৰ সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভুলতা আমি দাবী নকৰোঁ। কাৰণ সুব-চানেকিৰ বিদ্যা আমাৰ নাই আৰু সাধাৰণ ছপাশালত এইবিলাক ভোলাৰ সুবিধাও নাই; তদুপৰি আমি স্বীকাৰ কৰোঁ যে আমি বড়ো ভাষা নাজানো— ঘৰৰ কাষতে বড়ো ভাষাৰ জ্ঞান থকা সাহিত্যিকৰ দ্বাৰা বড়োৰ আৰ্হিকাকতবিলাক চোৱাই লোৱাৰ সুবিধাও নাপালোঁ। এইবিলাক যে সম্পাদকৰ অক্ষমতা এই বিষয়ে সন্দেহ নাই; এই কাৰ্যৰ মহাভাৰ কেনেকৈ ঘটনাচক্ৰত পৰি বৰ্তমান সম্পাদকৰ কাৰ্যত পৰিছিল সেই কথা প্ৰথম খণ্ডৰ ভূমিকাত ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

(৩)

এই খণ্ডৰ বিপুল ৰচনাৱলীক আমি বিমান দূৰ পাৰোঁ শৃঙ্খলাবদ্ধভাৱে সজাবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ। কামটো সহজ হোৱা নাই। কাৰণ কেতিয়াবা অভিভাষণ আৰু প্ৰবন্ধৰ বিষয়বস্তু একে হৈ পৰিছে আৰু বৰ্ণনাও কম-বেছি একেই পোৱা হৈছে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা বিষয়ক কবিতাটো পূৰ্ব খণ্ডৰ গীত আৰু কবিতাৰ লগতেই যাব লাগিছিল; কিন্তু আগতে কেনেকৈ বৈ যোৱাত জীৱনী খণ্ডতে এইবাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি দিয়া হৈছে। দ্বৈতীযুক্ত কবিৰ নোৱাৰা ৰচনাৱলীক আমি “ৰাভাৰ অন্যান্য ৰচনা” বুলি এটা পৃথক খণ্ড কৰি সজাইছোঁ। নৰেশ সেনগুপ্ত বিষয়ক লেখাৰ নিচিনা কিছুমান ৰচনা ক'ব পৰা, কিয় লিখা হৈছিল আমি জানিব পৰা নাই। বিটো ইংৰাজী লেখা ইয়াত আছে সেইটোও এটা টোকাৰূপ— শিৰোনামাটো ভেৰিয়াৰ এলউইনৰ পৰাই অনা বুলি ক'ব পাৰি। আমি দুখৰে জনাওঁ যে এনে এজন বিদ্বদ্ভী শিল্পীৰ যি চিঠি-পত্ৰ ইয়াত সন্নিবিষ্ট হৈছে সেইখিনি নিতান্তই তাকৰ হৈছে। দুখনৰ বাহিৰে বাকীখিনি চিঠি ৰাভাদেৱৰ সহযোগিতাৰেই; তেখেতে সবডনে সেইবিলাক সাঁচি থৈছিল। এইবিলাক চিঠিৰ পৰা বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা মানুহজনৰ থকৱা, ব্যক্তিগত জীৱনৰ এটা সুন্দৰ আভাস পোৱা যায়; তথাপি আমাৰ আক্ষেপ থাকি যায় যে তেওঁ লিখা আৰু বহুতো চিঠি নিশ্চয় কালৰ বুকুত চিৰদিনলৈ হেৰাই গ'ল। মানুহজনক সম্পূৰ্ণৰূপে জনাৰ স্বাৰ্থত তেনে চিঠি বেছিকৈ পাব পৰা হ'লে বৰ ভাল হ'লহেঁতেন। তেওঁৰ যি কণাটো ব্যক্তিগত আছিল তাৰ সুন্দৰ পৰিচয় নিশ্চয় হেৰাই যোৱা চিঠিবিলাকে দিব পাৰিলেহেঁতেন। ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘয়ো অধিক চিঠি সংগ্ৰহ কৰিব পৰা নাই, আৰু আমি নিজেও আবেদন জনাই ৰাভাদেৱৰ গুণমুদ্ৰসকলৰ পৰা তেওঁৰ চিঠি কিম্বা থাকিব পৰা ৰচনাৰাজি আহৰণ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। বহুতে ৰাভাদেৱৰ নিজ হাতৰ চিঠি-পত্ৰ নিশ্চয় সংৰক্ষণ কৰিছে; তদুপৰি ‘নায়ক’ৰ নিচিনা আলোচনী আৰু কাকতত প্ৰকাশ হোৱা বহুতো ধাৰাবাহিক কিম্বা গুটীয়া লেখা আছিল, যিবিলাক আমি আহৰণ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। “চিফুং বাঁহীৰ সুৰ”লানি লেখাৰ ক্ষেত্ৰতে এই কথা ক'ব পাৰি বুলি আমি নিজে পাঠ কৰা অভিজ্ঞতাৰ পৰা ক'ব খোজোঁ। অৱশ্যে কাৰোবাৰ ব্যক্তিগত সংগ্ৰহত যদি ৰাভাদেৱৰ হাতেলিখা আৰু ছপা ৰচনা আছেও তেন্তে সেইবিলাক আৰু পোৱাৰ কিবা আশা আছে বুলি আমি ক'ব নোৱাৰিলোঁ। কাৰণ ৰচনা সজাবৰ প্ৰথম খণ্ড ওলোৱাৰ পিছত কাৰো পৰা আমি সেই বিষয়ক কোনো সঁহাৰি নাপালোঁ। তেওঁৰ ৰামাবৰী জীৱনত ক'ববাত এবাৰক কাগজ-পত্ৰ হেৰোৱাটো এক কথা আৰু গাৱঁ-ভূঞা বিপ্লৱৰ বাণী প্ৰচাৰ কৰি ফুৰোঁতে ৰচনা কৰা গীত-মাত আৰু ছপা হোৱা ৰচনাৰ কথাটো অন্য এক বিষয়। এই খণ্ড ওলোৱাৰ পিছতো যদি তেনে সদাশয় লোকে ৰাভা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সংঘৰ হাতত তেনে ৰচনা তুলি দিয়ে তেনেহ'লেও কিজানি ভৱিষ্যৎ সংঘৰণত সেইবিলাক সন্নিবিষ্ট কৰি দিব পৰা হ'ব।

এই খণ্ডত চিঠি-পত্ৰ আৰু আত্মজীৱনীৰ উপৰি ১১২ টি ৰচনা সৃষ্টিপত্ৰত তালিকা-ভুক্ত হৈছে। সংখ্যাটো বৰ ডাঙৰ বন্ধিও সবহ ভাগ ৰচনাই নিতান্ত চুটি চুটি, একোটা পৃষ্ঠাত দুটা বা ততোধিক ৰচনাও অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। যেনে শঙ্কৰদেৱ সম্বন্ধীয় ৰচনা দুটি আৰু ভালেখিনি ৰাজনৈতিক লেখা নিতান্তই চমু। এইবিলাক টোকা হিচাপেই লিখা হৈছিল নে ৰাভাদেৱৰ কিছুমান ৰচনাৰ ভৰ্তীয়েই এনেকুৱা আছিল সেইটো নিশ্চিত কৰিব পৰা নগ'ল। কিছুমান লেখা যে অন্য উদ্দেশ্যত কৰি লোৱা টোকাহে আছিল সেইটো মোহাম্মদীয়া বিদ্ৰোহৰ সম্পৰ্কত লিখা দুখিলায়ান পাতৰ পৰাই ক'ব পাৰি (যিটো অংশ আমি ব্যৱহাৰ কৰা নাই)। তেওঁৰ দীঘলীয়া ৰচনা এই খণ্ডত বৰ বেছি নাই বুলিবই পাৰি। গল্প-গ্ৰন্থ “সোণপাহি”, সৰ্বানন্দ সিংহ আৰু ইতিবৃত্ত, “বান” ক'বান্”, “বড়ো সমাজ” আদি ৰচনাহে দীঘলীয়া; বাকী সবহভাগ লেখাই মজলীয়া প্ৰবন্ধ আকাৰৰ আৰু অৱশিষ্ট ৰচনাৰাজি নিতান্তই চমু চমু। সেই কাৰণেই লেখাৰ সংখ্যাধিক্য। সকলো লেখকৰ জীৱনতে এই বৈশিষ্ট্য দেখিবলৈ পোৱা যায়; ৰাভাদেৱৰ নিচিনা অত্যন্ত কষ্ট ব্যক্তি আৰু কলা, সাহিত্য, ৰাজনীতি আদি বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত বিচৰণ কৰা এজন লোকৰ ক্ষেত্ৰত এইটো নিশ্চয় স্বাভাৱিকই আছিল। কলা আৰু ৰাজনীতিৰ মাজত হোৱা টনা-আঁজোৰাৰ ফলত হয়তো ইচ্ছা থকা সত্ত্বেও বহুত লেখা চমুতে সামৰিব লগাত পৰিছিল। কিন্তু এটা কথা ঠিক যে অসমৰ ঐতিহ্য আৰু কলা-সংস্কৃতিৰ জগতখনেই তেওঁৰ বেছি ভাগ সময় আগুৰি ধৰি ৰাখিছিল, আৰু সেই সেই সম্বন্ধে চৰ্চা কৰিবলৈ তেওঁ সকলো সময়তে চেষ্টাৰ দ্ৰুটি কৰা নাছিল; তাৰ নিদৰ্শন তেওঁৰ অজস্ৰ ৰচনাৰ মাজত সিঁচৰতি হৈ আছে।

গল্প লিখাত কলাগুৰু ৰাভা আৰু ৰূপকোঁৱৰ জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা উভয়েই হাত দিছিল, বন্ধিও সাহিত্যৰ এই শাখাত তেওঁলোক বৰকৈ লাগি থকা নাছিল। ৰাভাদেৱে দেশী-বিদেশী সকলো মূলৰ পৰাই গল্পৰ প্ৰট আহৰণ কৰিছিল। নিজস্ব ৰচনাভঙ্গী গল্পবিলাকতো পৰিলক্ষিত হয় যদিও কোনো বিশিষ্ট শৈলী তেওঁ গ্ৰহণ কৰিছিল বুলি ক'ব নোৱাৰি। নাটক লিখাত আৰু অভিনয় কৰাত অত্যন্ত শিল্পীগৰাকীয়ে গল্পতো নাটকীয় ভঙ্গী গ্ৰহণ কৰা স্বাভাৱিক। ‘অজ্ঞাতবাসৰ কথা’ত তেওঁৰ নিজৰে অজ্ঞাতবাসৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰভাৱ পৰা স্বাভাৱিক। ‘জাল কেই’ গল্পটোও এটা সঁচা মোকৰ্মমাৰে বৰ্ণনা বুলিব পাৰি, কিন্তু তাকে লেখকে কৌশলেৰে এটা আকৰ্ষণীয়, সুখপাঠ্য গল্পৰ ঠাঁত নিৰ্মাণ কৰিছে। হয়তো জেলত থাকোঁতেই এই ধৰণৰ ঘটনা তেওঁ শুনিবলৈ পাইছিল। কেবাটাও গল্পৰ কাহিনী জেলতে তেওঁ পোৱাৰ কথা পাতনিত কৈ গৈছে। গল্প নিৰ্মাণৰ দক্ষতা দেখি ক'ব পাৰি যে তেওঁ হয়তো এই বিষয়ত মনোনিবেশ কৰিব পাৰিলে এজন ভাল গল্পকাৰেই হৈ উঠিলহেঁতেন। কিন্তু ব্যস্ত জীৱন আৰু বহুখাৰিতৰ লেখা-মেলাৰ মাজত তাৰ কাৰণে নিশ্চয় সময় পোৱা নাছিল। তেওঁৰ একমাত্ৰ উপন্যাস ‘মিটিং কনেড’ৰ ক্ষেত্ৰতো একে কথাই ক'ব পাৰি। মিটিং জনগোষ্ঠীৰ আখৰত ৰচিত এইখন অসমীয়া উপন্যাসক ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ ‘মিৰি জীৱনী’ৰ পাছতে স্থান দিব পাৰি। ‘মিৰি জীৱনী’ বৃটিছ যুগৰ প্ৰথমৰ ফালৰ মিটিং সম্প্ৰদায়ৰ সামাজিক কাহিনী, ‘মিটিং কনেড’, আজিৰ দিনৰ মিটিং সমাজৰ চিত্ৰায়ন। ৰাভাদেৱে উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ বিভিন্ন সুপ্ৰাচীন জনগোষ্ঠীবিলাকৰ মাজত বিস্তৃতভাৱে ভ্ৰমণ কৰি সেইসকলক নিচেই ওচৰৰ পৰা, এজন নৃতত্ত্ববিদৰ দৰেই অধ্যয়ন কৰিছিল। ভৈয়ামৰ মিটিংসকলক তেনেকৈ বিস্তৃতভাৱে অধ্যয়ন কৰাটো তেওঁৰ পক্ষে তেনেই স্বাভাৱিক আছিল, কিয়নো তেওঁ বহুবাৰেই তেওঁলোকৰ মেল-মিটিঙলৈ গৈছিল। মিটিংসকলৰ দৈনন্দিন দক্ষতা জীৱন, তেওঁলোকৰ উত্তৰ-পৰৱ, ডেকা-গাভৰুৰ প্ৰেম-বিবাহ ইত্যাদিৰ বিষয়ে এই উপন্যাসখনত বিস্তাৰিতভাৱে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। যেন ৰজনীকান্ত বৰদলৈয়ে সম্প্ৰদায়টোৰ ধৰ্মীয় জীৱনৰ বিস্তাৰিত বিৱৰণ দিবলৈ গৈ সামাজিক জীৱনৰ যিখিনি এৰি থৈ গৈছিল সেইখিনি বিজ্ঞপ্ৰসাদ ৰাভাই সম্পূৰ্ণ কৰি তুলিলে। যুটতে বৰদলৈৰ দিনতকৈ আমাৰ দিনৰ মিটিংসকলৰ কথা এইখন উপন্যাসত আমি বেছিকৈ পাওঁ। যি বিস্তৃত জীৱনৰ আভাস আমি ইয়াত পাওঁ তাৰ নিচিনাকৈ আধুনিক যুগৰ লোকসকলেও অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ সামাজিক জীৱন উপন্যাসৰ জৰিয়তে ফুটাই তুলিব পাৰিলে ভাল হয়। এই বিষয়ত বিজ্ঞপ্ৰসাদ ৰাভা এক আৰ্হিৰূপ হৈ থাকিব পাৰে।

ৰাভাদেৱৰ বুৰঞ্জীমূলক গদ্য ৰচনা বৰ কম— আমি এই খণ্ডত এখন মাত্ৰ ডাঙৰ গ্ৰন্থ (১০৪ পৃষ্ঠাজোৰা) ‘সৰ্বানন্দ সিংহ, ৰাঘৱ সিংহ, মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহ’ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছোঁ— তেওঁৰ বুৰঞ্জী বিষয়ক আৰু ৰচনা আছিল যদি (নাটকৰ বাহিৰে) আমি জানিব পৰা নাই। এই গ্ৰন্থখনতো সৰ্বানন্দ চৰিত্ৰক কেন্দ্ৰ কৰি মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহটোৰ যি পুৰণানুপুৰণ বিৱৰণ দিয়া হৈছে তাৰ সমকক্ষ ৰচনা বোধকৰোঁ অসমীয়া ভাষাত দ্বিতীয় এটা উদাহৰণ নাই। মায়ামৰীয়াসকলে কেনেকৈ সংগঠিত হৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ গৈছিল, কি বুলি ধ্বনি দি আতঙ্কৰ সৃষ্টি কৰিছিল, গুৰুৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ যি অচলা ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধা, এইবিলাকৰ উপৰি ভালেমান নতুন নতুন ঠাইৰ ইতিবৃত্ত বৰ্ণনা আৰু বুৰঞ্জীমূলক সৰ্বানন্দ সিংহাদি চৰিত্ৰৰ বিচিত্ৰ ইতিহাস ইমান দীঘলীয়াকৈ বৰ্ণনা কৰিছে যে লেখকে ইয়াৰ কাৰণে কিমান বিস্তৃত অধ্যয়ন আৰু বিৰাট প্ৰযত্ন চলাইছিল, ভাবিলে আশ্চৰ্য্যবিত্ত হৈ যাব লাগে। এই গ্ৰন্থ ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত হোৱা নাছিল। এতিয়া ৰাইজে পঢ়িবলৈ পালে নানান ধৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়া হ’ব বুলি আমাৰ অনুমান হৈছে। বাদানুবাদ হ’বনে নহয় এই কথা অৱশ্যে আমি ক’ব নোৱাৰোঁ।

এই খণ্ড ৰচনা সম্ভাৱৰ ‘ৰাভাৰ অন্যান্য ৰচনা’ শাখাত তিনিটা দীঘলীয়া লেখা আছে— ‘বড়ো সমাজ’, ‘বান’-কবাং’ আৰু ‘মৰং’। বড়ো সমাজৰ বিষয়ে ৰাভাদেৱৰ জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা বিস্তাৰিত হোৱাটো স্বাভাৱিক। সেই বাবে ‘বড়ো সমাজ’ত তেওঁ এই বিশিষ্ট সম্প্ৰদায়টোৰ সামাজিক জীৱন আৰু ধৰ্মীয় আচাৰ-অনুষ্ঠানৰ বিষয়ে যথেষ্ট বৰ্ণনা কৰিছে। সাম্প্ৰতিক কালত বড়োসকলৰ যি সামাজিক গুৰুত্ব লাভ হৈছে তালৈ চাই ৰাভাদেৱে বৰ্ণনা কৰি যোৱা মতে তেওঁলোকক বহুল ডিঙিত বুজিবলৈ এই ৰচনাই বিশেষ সহায় কৰিব বুলি আমাৰ বিশ্বাস। এইখন সমাজৰ কোনো এটা দিশকে বাদ নিদিয়াকৈ (অৱশ্যে ৰাজনৈতিক দিশটো ইয়াত নাই, কাৰণ ই পুৰণি ৰচনা), বিশেষকৈ ঐতিহ্যপূৰ্ণ বড়ো সমাজৰ কথা— অন্যান্য বহু লেখকৰে বৰ্ণনা সামৰি লৈ— এনেকৈ দাঙি ধৰাটো বিৰল বুলিয়ে আমাৰ ধাৰণা হৈছে। ভবেন নাৰ্জী আদি যিসকলে শৃঙ্খলাবদ্ধভাৱে বড়ো সমাজ-সংস্কৃতিৰ বিষয়ে পুথি ৰচন কৰি গৈছে তাৰ সৈতে ৰাভাদেৱৰ ‘বড়ো সমাজ’ এটা মূল্যবান সংযোজন হ’ব বুলি আমাৰ দৃঢ় বিশ্বাস। ‘বান’-কবাং’ আকৌ লক্ষীমপুৰৰ কুলাজানত অনুষ্ঠিত মিচিংসকলৰ বাৰ্ষিক অনুষ্ঠানেই নহয়; এই বান’-ক’বাঙলৈ যে উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ সকলো পৰ্বতীয়া-ভৈয়মীয়া প্ৰাচীন জনগোষ্ঠীৰ প্ৰতিনিধিৰ্গ আহিছিল সেইসকলৰ সৈতে অসমৰ বিশিষ্ট অতিথি বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ মিত্ৰতা সৌহাৰ্দ্য বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য— যিটো লেখকে সুন্দৰকৈ দেখুৱাই গৈছে প্ৰতিটো অতিথি জনগোষ্ঠীৰ প্ৰতিনিধিৰ ওচৰলৈকে গৈ কৰা আলাপ-আলোচনাৰ যোগেদি। প্ৰত্যেক জনগোষ্ঠীয়েই অসমৰ জনজাতিসকলৰ প্ৰতি একাত্মতা প্ৰকাশ কৰাটো উৎসাহজনকভাৱেই উল্লেখযোগ্য। ততোধিক উল্লেখযোগ্য যে ৰাভাদেৱে উপস্থিত থকা প্ৰত্যেকটো জনগোষ্ঠীৰে একোটিকৈ ইতিবৃত্তমূলক বৰ্ণনা দি গৈছে— তেওঁলোকৰ ভৌগোলিক অৱস্থিতি, সামাজিক জীৱন, অৰ্থনৈতিক জীৱন আদিৰ বিষয়ে এনে তলতলকৈ তেওঁ লিখিছে যে তেওঁৰ এইসকল জনগোষ্ঠী সম্বন্ধে কৰি অহা অধ্যয়ন দেখিলে বিশ্বিত নহৈ নোৱাৰি। এলউইন, ছেইমেনডৰ্ফ প্ৰভৃতি নৃতত্ত্ববিদৰ নিচিনাকৈয়ে যে তেওঁ জনগোষ্ঠীবিলাকৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিছিল এই কথা এইবিলাক বিৱৰণ পঢ়িলে সহজেই ক’ব পাৰি। একে অধ্যয়নৰে অংগ নেকি নাজানো, কিন্তু যেতিয়া তেওঁ ‘মৰং’ প্ৰতিষ্ঠান সম্বন্ধে বিবিলাক বিৱৰণ দিছে— সমস্ত দক্ষিণ-পূব এছিয়া আৰু ভাৰতৰ বাহিৰৰ অন্যান্য দেশৰো মৰংঘৰ সম্বন্ধে যি বিৱৰণ দিছে— তাৰ পৰাই বুজিব পাৰি তেওঁ বহু পণ্ডিতৰ পুথি-পত্ৰ (লেখকসকলৰ নামোজ্ঞেখো কৰা হৈছে) ভালদৰে অধ্যয়ন কৰিছিল। এইবিলাক ৰচনা, বিশেষকৈ মৰং প্ৰতিষ্ঠান বিষয়ক বৰ্ণনা, তেওঁ পূৰ্বে কিয় পুথিৰ আকাৰত প্ৰকাশ নকৰিলে আমি বুজিবলৈ টান পাইছোঁ। কাৰণ তেনে ধৰণৰ আলোচনা আমাৰ ভাষাত বৰ বেছি হৈছে বুলি ক’ব নোৱাৰি। মানুহজন কিমান অধ্যয়নশীল আছিল এইবিলাক লেখাৰ পৰাই বুজিব পাৰি। বোধহয় এইজন বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ সৈতে সৰ্বসাধাৰণ অসমীয়া মানুহৰ পৰিচয়েই নাই।

ৰাভাদেৱৰ অধ্যয়নৰ বিস্তৃতি তেওঁৰ ৰাজনৈতিক ৰচনাৱলীৰ পৰাও বুজিব পাৰি। তেওঁ যে সাম্যবাদী আন্দোলনৰ লগত ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত আছিল এই কথা সকলোৱে জানে। সেই বাবে ছোভিয়েট ইউনিয়ন আৰু চীন দেশৰ কমিউনিষ্ট সংগঠন সম্বন্ধে তেওঁ ভালদৰে পঢ়া-শুনা কৰি সেই বিষয়ে মাতৃ ভাষাত লিখা-মেলা কৰিছিল। বিশেষকৈ মহাচীনৰ কমিউনিষ্ট সংগ্ৰাম সম্বন্ধে এডগাৰ দ্ৰো প্ৰমুখ্যে লেখকসকলৰ উদ্ধৃতিৰে তেওঁ

সেই নতুন সমাজ গঠনৰ বিস্তাৰিত বিৱৰণ উপন্যাসোপম ভাৱে দি গৈছে। কেতিয়াবা একোটা কাহিনীৰ নিচিনাকৈয়ে কিছুমান ঘটনাৰ বৰ্ণনা দি গৈছে। ‘ৰাজনৈতিক বিচিত্ৰা’ আৰু ‘তলসৰা’ এই দুটা শাখাত অকল সাম্যবাদী আন্দোলনৰ বিষয়েই নহয়, অন্যান্য সমসাময়িক ৰাজনৈতিক উত্থান-পতন সম্বন্ধেও আলোচনা কৰি গৈছে। যেনে— সমাজতন্ত্ৰৰ লাভ, য়ে’ দিবস, ডায়েলেকটিক্‌ছ, ছোভিয়েট সমাজত নাৰী আৰু শিশুৰ সা-সুবিধা, ধনভ্ৰমবাদ, নাৎসী দল, ভাৰ্ছাই সন্ধি, হিটলাৰৰ মতামত, লেনিন, ট্ৰট্‌স্কী, পঞ্চায়ত, কমিনফৰ্ম, ভাৰতৰ ট্ৰেড ইউনিয়ন আন্দোলন, ছোচিয়েলিষ্ট আৰু কমিউনিষ্ট সমাজৰ পাৰ্থক্য, কাৰ্লমাৰ্ক্স, মাৰ্ক্সীয় অৰ্থনীতি ইত্যাদি সমাজবাদী আন্দোলনৰ নানান দিশ সম্বন্ধে চমু চমুকৈ হ’লেও তেওঁ লেখি থৈ গৈছে।

এইদৰে তেওঁৰ সমূহ ৰচনাৰ চমু পৰিচয় দি যোৱা এই কৰ্ম পৰিসৰত বৰ কঠিন। অসমীয়া সংস্কৃতি, অতীত অসম, চিত্ৰলেখা, ডেকাগিৰিৰ দান ইত্যাদিৰ বিষয়ে তেওঁৰ বিভিন্ন লেখাত পাঠক, পাঠিকাই পাব— বিবোধ পুস্তিকাৰ আকাৰত নাইবা কাকতে-পত্ৰই পোৱা গৈছে। তেওঁৰ জীৱনীমূলক লেখাকেইটা ৰচনাৰ প্ৰসাদ গুণৰ কাৰণেই সমৃদ্ধ— বিষয়বস্তুৰ প্ৰতি তেওঁৰ প্ৰজ্ঞা আৰু স্নেহটো প্ৰকটিত হৈছে। ৰাডাৰদেৱে আত্মজীৱনী লিখি থৈ যোৱা হ’লে বৰ ভাল হ’লহেঁতেন— এটা যুগৰ সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমা আমি পাব পাৰিলোহেঁতেন। কিন্তু সেইটো হৈ নুঠিল। তেওঁৰ লেখা কিছুমানৰ আধাৰতে কোনোবাই আংশিক আত্মজীৱনী নিৰ্ধাৰণ কৰিব পাৰে নেকি চাব পাৰে। আত্মজীৱনীৰ আভাস এটা অৱশ্যে তেওঁ দি গৈছে— গ্ৰন্থৰ শেষত যিটো বেলেগে প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

সম্পাদনা আৰু প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত আমাৰ ভুল-ত্ৰুটি হ’ব পাৰে বুলি আমি সজাগ। সেইবিলাক নানা অসুবিধাৰ কাৰণেই হ’ব পাৰে। তথাপি আমি ৰাইজৰ ওচৰত তাৰ বাবে ক্ষমা ভিক্ষা কৰিছোঁ। ইংৰাজী ৰচনাৰাজি সম্বন্ধিত আৰু যি যি ৰচনা বৈ গ’ল সেইখিনিক অন্য এটা খণ্ডত প্ৰকাশ কৰিব পাৰি নেকি চাব লাগে। এই কাম ৰাডাৰচনাৱলীৰ প্ৰকাশনসংঘলৈ এৰা হ’ল।

আমাৰ সুদীৰ্ঘ কালৰ কামত বিসৰূপে আমাক নানা প্ৰকাৰে সহায় কৰিলে তেওঁলোক সকলোলৈকে ধন্যবাদ আৰু কৃতজ্ঞতা জনালোঁ। ৰাডা ৰচনাৱলী প্ৰকাশন সঙ্ঘৰ সভানেত্ৰী শ্ৰীযুতা মোহিনী ৰাডা, সম্পাদক ডাঃ সৰ্বেশ্বৰ বৰা, ৰাডাৰদেৱৰ বৰপুত্ৰ শ্ৰীপৃথিৱাজ ৰাডা, আসাম ট্ৰিবিউন প্ৰেছৰ শ্ৰীৰজনীকান্ত দেৱ শৰ্মা, শ্ৰীভূৱনেশ্বৰ সিংহ, আসাম ট্ৰিবিউন প্ৰেছৰে কৰ্মীসকল আদিৰ সহায়-সহযোগিতা আমাৰ চিৰদিন মনত থাকিব। বিশেষকৈ ডাঃ বড়াৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰম আৰু ধৈৰ্যশীলতা আমাৰ প্ৰেৰণাৰ থলী হৈ অহাটো উল্লেখযোগ্য। প্ৰেছৰ কৰ্মীসকলে যি মিঠাৰে ছপাৰ সকলো যত্নগা অকাতৰে মূৰ পাতি লৈছিল সেইটো বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য, কিয়নো আমি বহু সময়তে ভাল ‘কদী’ৰ যোগান ধৰিব পৰা নাছিলোঁ, তথাপি যে তেওঁলোক ভেঁনে লেখাৰ পৰাই ছপাৰূপ প্ৰস্তুত কৰি দিব পাৰিলে এইটো এটা ডাঙৰ কথা।

শেষত কওঁ যে এই খণ্ডৰ দীঘলীয়া ছপাৰ কাম সৰ্বানুসূন্দৰ আৰু সম্পূৰ্ণ ত্ৰুটিহীন কৰি তুলিব নোৱাৰিলেও কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাডাৰ ৰচনাৰাজিৰ সিংহভাগকে ছপাই সংৰক্ষণ কৰিব পাৰিলোঁ বুলি আমাৰ এটা আনন্দ হৈছে আৰু ইয়াৰ ভাগ ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা প্ৰতিজন শুভানুধ্যায়ীৰেই প্ৰাপ্য।

লালিত দগৰ,

গুৱাহাটী-৭,

১৭/৫/৯৭

ৰাইজৰ জেহাশিস ডিফাৰী

যোগেন্দ্ৰ দাস

সূচীপত্ৰ

(প্ৰথম খণ্ড)

পৃষ্ঠা

(ক) ভাৰতীয় কলাৰতী (সঙ্গীতাত্মক)

১। ভাৰতীয় সঙ্গীত	১-৩৬
২। নট্যিক আৰু থিয়েটাৰ	৩৭-৬৬
৩। ভাৰতীয় নাট্য-কলা	৬৭-৯০
৪। নৃত্য-কলা	৯২-১১৩
৫। নৃত্যৰ অভিনা	১১৪-১১৮
৬। ওঝাপালী	১১৯-১২৪
৭। হৰগৌৰী নৃত্য বা অৰ্দ্ধনাৰীশ্বৰ নৃত্য	১২৬-১২৭
৮। তত্ত্বশাস্ত্ৰ	১২৮-১২৯
৯। দৃশ্য অৰ্থাৎ পট	১৩০-১৩১
১০। চৰ্যাপদৰ কথা	১৩২-১৩৬
১১। বিষ্ণু	১৩৭-১৪৯
(খ) গীত আৰু কবিতা	১৫০-২১৬

১২। গানৰ স্বৰলিপি	২১৭-২৩৩
১৩। বৰগীত-স্বৰলিপিসহ	২৩৪-২৫২
১৪। গায়ন-বায়নৰ বোল : বিভিন্ন সত্ৰৰ	২৫৩-২৮১
(গ) নাটক : নৃত্যনাটিকা : চিত্ৰনাট্য	

১৫। শকুন্তলা	২৮৩-৩০৭
১৬। মুক্তি দেউল	৩০৮-৩২০
১৭। ন-পৃথিৱীৰ নতুন যুগ	৩২১-৩৩৮
১৮। নীলাশ্বৰ	৩৩৯-৩৪৩
১৯। কৃষ্ণক	৩৪৪-৩৬২
২০। সপোন কুঁৱলি	৩৬৩-৩৭৫
২১। ভাৰতী আইদেউ	৩৭৬-৩৮০
২২। এজোটি মূলুক	৩৮১-৩৯২
২৩। সোণামুৱা গাঁও	৩৯৩-৪১৩
২৪। সপোন কুঁৱলী	৪১৪-৪১৮
২৫। শান্তিৰ দেউল	৪১৮-৪২৩
২৬। কেকমণি ধুবিয়া	৪২৪-৪২৬

২৭। জীৱন	৪২৭-৪৩০
২৮। স্বামী বাম এ	৪৩১-৪৩৫
২৯। ধুমুহা	৪৩৬-৪৩৮
৩০। সম্যাসী	৪৩৯-৪৫৭
৩১। জ্যোতিপ্ৰভা	৪৫৮-৪৬০
৩২। মাধৱদেৱ	৪৬১-৪৬৩
৩৩। শঙ্কৰদেৱ	৪৬৪-৪৭৩
৩৪। শঙ্কৰদেৱ	৪৭৪-৪৯১
৩৫। সীমান্ত সৈনিক	৪৯২-৫০৫
৩৬। সীমান্ত সৈনিক	৫০৬-৫২২
৩৭। কুম্বৰ হৰা	৫২৩-৫৫৮
৩৮। After title	৫৫৯-৫৮৪
৩৯। ধুমুহা	৫৮৫-৫৯৯
৪০। সুবিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰ	৬০০-৬৪৩

সৃষ্টিপত্ৰ (দ্বিতীয় খণ্ড)

(ক) গল্প ■ উপন্যাস ■ কাহিনী ■

১। সোণপাহি	৬৪৬
২। মিচিং কনেজ্	৭৪১
৩। বাঙী বংদৈ	৭৮৬
৪। লখিমী কুঁৱৰী	৮০২
৫। কপাল	৮০৭
৬। অজগৰ কুঁৱৰী	৮১১
৭। বিৰবিবনি-সৌ-সৌৱনি	৮১৫

(খ) বুৰঞ্জীমূলক ৰচনা

৮। সৰ্বানন্দ সিংহ	
ৰাধৰ সিংহ	
মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহ (অউফুজ, নাহৰ গোথা, গাগিনী ডেকা, কীৰ্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা আদিৰ কথা)	৮২৩
(ঘ) ৰাজনৈতিক ৰচনাকালী	
৯। চীন দেশৰ বিপ্লৱ	৯২৭
১০। আগ শৰাই	৯৫৮
১১। ভাৰত-চীন বিবাদ	৯৬৪
১২। নাবিক বিদ্ৰোহ	৯৭৬

(ঘ) ৰাজনৈতিক বিচিহ্না

১৩। নাৰীৰ সমস্যা কি হ'ব	১৮৯
১৪। সমাজতত্ত্ববাদ হ'লে কি লাভ	১৮৯
১৫। সমাজ কাক কয়? সমাজ কিয়?	১৯০
১৬। মে' দিবস	১৯১
১৭। ছোচিয়েলিষ্ট সমাজ আৰু কমিউনিষ্ট সমাজৰ পাৰ্থক্য	১৯২
১৮। ডাইলেক্টিক	১৯৩
১৯। ৰাজনীতি	১৯৪
২০। বিপ্লব	১৯৪
২১। ছোভিয়েতৰ নাৰী	১৯৬
২২। ছোভিয়েতৰ শিশু	১৯৯
২৩। ইতিহাসত বিপ্লবৰ স্থান	১০০১
২৪। বিপ্লবৰ অৰ্থ	১০০১
২৫। সমসাময়িক দেশৰ নাৰী	১০০১
২৬। ছোভিয়েত দেশৰ নাৰী	১০০২
২৭। ছোভিয়েত পাৰ্টিফ'ৰেমণ্টৰ জনদিয়েক নাৰী প্ৰতিনিধি	১০০৩
২৮। ছোভিয়েট গঠনতন্ত্ৰ	১০০৫
২৯। "ধনতত্ত্ববাদ"	১০০৫
৩০। ৰাজনীতিত সঘনে ব্যৱহাৰ হোৱা শব্দৰ চমু পৰিচয়	১০০৮

(ঙ) ভলসৰা

৩১। নাংছী দলৰ কাৰ্যতালিকা	১০১৫
৩২। ভাৰ্ছাই সন্ধি	১০১৫
৩৩। হিটলাৰৰ মতে	১০১৫
৩৪। ৰাইজৰ অন্তৰত প্ৰশ্ন জাগিল	১০১৬
৩৫। লেনিন	১০১৬
৩৬। কৃষি বিপ্লব	১০১৬
৩৭। গঠনতন্ত্ৰত মূল অধিকাৰ	১০১৭
৩৮। টুটস্কী	১০১৮
৩৯। লেনিন	১০১৮
৪০। নয়া-গণতন্ত্ৰ	১০২২
৪১। বিপ্লববাদী আৰু বোনাপাৰ্টপছী	১০২৮
৪২। শ্ৰমিক আৰু খেতিয়কৰ বৈপ্লৱিক পঞ্চায়তৰ বিৰাট দিবস	১০৩০
৪৩। কমিন্‌ফৰ্ম	১০৩৩
৪৪। ইতিহাসত বিপ্লবৰ স্থান	১০৩৭
৪৫। বিপ্লবৰ অৰ্থ	১০৩৭
৪৬। পাৰ্টিৰ এক্সন বা কৰ্ম সংঘাত	১০৩৮

৪৭। অষ্টোত্তম বিগ্নয় আৰু ইতিহাসত ইয়াৰ স্থান	১০৩৮
৪৮। মানৱতাৰ স্বাধীনতাৰ কাল	১০৩৮
৪৯। আন্তৰ্জাতিক (ইণ্টাৰনেছনেল)	১০৪০
৫০। 'মে' দিৱস	১০৪১
৫১। ভাৰতত ট্ৰেড ইউনিয়ন আন্দোলন	১০৪২
৫২। কংগ্ৰেছৰ বাৰ্তা	১০৪২
৫৩। ভাৰতত ট্ৰেড ইউনিয়ন কংগ্ৰেছৰ ভিত্তি	১০৪৩
৫৪। আন্দোলনৰ দ্বিতীয় পৰ্যায় ইত্যাদি	১০৪৩
৫৫। ষ্টাৰ্লিং বেলেল	১০৪৪
৫৬। ১৮৪৮-৫১ চনৰ অভিজ্ঞতা	১০৪৪
৫৭। বৈধ ৰাজতন্ত্ৰ আৰু জুলাই ৰাজতন্ত্ৰ	১০৪৭
৫৮। ছোটিলিয়েন্টিত সমাজ আৰু কমিউনিষ্ট সমাজৰ পাৰ্থক্য	১০৪৮
৫৯। দুটা পৰ্যায় (কমিউনিষ্ট সমাজৰ)	১০৪৯
৬০। ছোটিলিয়েন্টি পঞ্চায়ত	১০৪৯
৬১। কাৰ্ল মাৰ্ক্স	১০৫০
<u>(চ) মাক্সীয়াৰ অৰ্থনীতি</u>	
৬২। পণ্য আৰু পণ্যৰ মূল্য	১০৫৩
<u>(ছ) প্ৰবন্ধাৱলী আৰু ভাষণাৱলী</u>	
৬৩। মানৱ জাতি	১০৬৮
৬৪। অতীত অসম	১০৮০
৬৫। মানুহ	১০৮৭
৬৬। অসমীয়া কৃষ্টি	১০৯০
৬৭। চিফুং ৰাষ্ট্ৰীয় সূৰ	১১০৮
৬৮। চিখলা ৰাজ্য	১১১১
৬৯। ৰাজমালা	১১১৭
৭০। বঙালী বিহু	১১২৬
৭১। ব্ৰাহ্মণ্যমান জীৱন, বৰগীত আৰু শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ বৰগীত	১১৩৬
৭২। চিত্ৰলেখা	১১৪৪
৭৩। ডেকাগিৰিৰ দান	১১৪৯
৭৪। ভাণ্ডৰ নৃত্য	১১৫২
৭৫। বেচকাৰহাৰাৱক নৃত্য	১১৫৬
৭৬। আদিম ভাৰতীয় নৃত্য বিশাৰদ আৰু ভূমীয় নটমূৰ্তি	১১৫৭
৭৭। সুৰৰ দেউল	১১৫৯
৭৮। বৌদ্ধতী স্মৃতি	১১৬৫
৭৯। মোৰ প্ৰিয় ভূমিকা	১১৭৩
৮০। শ্ৰিধাৰা	১১৭৮
৮১। অজ্ঞাতবাসৰ কথা	১১৮২
৮২। জনজাতীয় সংস্কৃতিত শিৱ	১১৮৩

(জ) জীৱনী আৰু জীৱন স্মৃতি

৮৩। প্ৰসন্ন শঙ্কৰদেৱ	১১৯১
৮৪। শঙ্কৰদেৱ	১১৯১
৮৫। কুশল কৌৱৰ	১১৯৬
৮৬। মাধৱ বেজবৰুৱাৰ সৌৱৰণত	১২০০
৮৭। জ্যোতিপ্ৰসাদ (কবিতা)	১২১২
৮৮। অমৰ জ্যোতি	১২১৪
৮৯। মই জনা জ্যোতি	১২২৬
৯০। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ স্মৃতিত	১২২৮
৯১। অকণিৰ সপোন	১২৩৩
৯২। চৰ্দ্দাৰ বাহাদুৰ গোপাল চন্দ্ৰ ৰাভা	১২৩৩
৯৩। মেক্সিম গৰ্কী	১২৬৪

(ঝ) বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ বিভিন্ন অভিভাষণ

৯৪। অসমীয়া কৃষ্টিৰ চমু আভাস	১২৬৬
৯৫। ইণ্ডো-ছোভিয়েট কালচাৰেল ছ'চাইটিৰ ভাষণ	১২৮৪
৯৬। ভেজপুৰ সাহিত্য সভাৰ ভাষণ	১২৮৮
৯৭। বলাপাৰা চাহ মজদুৰ সংঘ	১২৮৯
৯৮। বংপুৰীয়া ৰাইজলৈ	১২৯২
৯৯। বৰীজ অমৰ্তীৰ অভিভাষণ	১২৯৪
১০০। পাল্লী সমাজ	১২৯৯
১০১। সাহিত্য সভাৰ তিনিচুকীয়া অধিৱেশনৰ কৃষ্টি শাখাৰ ভাষণ	১৩০৭
১০২। ডিব্ৰুগড় মেডিকেল কলেজৰ উৎসৱত দিয়া ভাষণ	১৩১৬
১০৩। কলাগুৰুৰ শেষ ভাষণ	১৩২২

(ঞ) ৰাভাৰ অন্যান্য ৰচনা

১০৪। বজ্জানৰ বিলুপ্তি কাহিনী	১৩২৬
১০৫। কৈনো থাকো মানে ওৰকে নপৰে	১৩২৯
১০৬। বৰদৈ চিলা সৰদৈ চিলা	১৩৩৩
১০৭। বান'-ক'বাং	১৩৩৬
১০৮। বড়ো সমাজ	১৪১২
১০৯। মৰং	১৫৪০
১১০। নৰকাসুৰ	১৫৬৭
১১১। নৰেশ সেনগুপ্তৰ বংশধৰ	১৫৭৮
১১২। The Philosophy for NEFA আৰু ইংৰাজী চিঠি	১৫৮৩

(ট) চিঠি-পত্ৰ

আত্ম-জীৱনীৰ অংশ বিশেষ	১-৭
-----------------------	-----

পৰিশিষ্ট

মাওৰীয়াত্ৰীন ৰাহলাও	১-৩০
হৰভা কোঁৱৰ	১-৬

পিতৃ-মাতৃৰ সৈতে শিশু বিষ্ণুপ্ৰসাদ, প্ৰথম শাৰীৰ বাওঁফালৰ পৰা প্ৰথমজন। পিতৃ-মাতৃ ক্ৰমে মাজৰ শাৰীৰ
তৃতীয় আৰু চতুৰ্থজন ঢাকাত থকা কালত

পৰিয়ালবৰ্গৰ সৈতে বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাডা

গল্প উপন্যাস কাহিনী

(‘সোণপাহি’ৰ চাৰিটা গল্প ইতিমধ্যে পুথিৰ আকাৰত ওলাই গৈছে। ইয়াত সেই চাৰিটা পুনৰ্মুদ্রিত হ’ল। বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ অপ্ৰকাশিত আৰু ভালেমান কাহিনী পোৱা গৈছে। তাৰে কিছুমানক গল্পৰ শাৰীত থব পাৰি, বাকীবোলাক সাধুকথাৰ লেখীয়া কাহিনী। তেওঁৰ উপন্যাস এখনেই—‘মিচিং কনেঙ’। এখন আলোচনীত প্ৰথমে ওলাইছিল, পিছত অন্য এটা সংকলনত পুনৰ্মুদ্রিত হয়। সেইখনো ইয়াত দিয়া হৈছে। সোণপাহিৰ পাতনিত ৰাভাই তাৰ কাহিনীকেইটাক গল্প ৰুলি কৈ গৈছে। গতিকে তেওঁ যে গল্পও লিখিছিল সেইটো স্পষ্ট। সেই পাতনিত তেওঁৰ পাঁচ বছৰীয়া অজ্ঞাতবাসৰ উল্লেখ আছে। ‘অজ্ঞাতবাসৰ কথা’ বোলা বৰ্ণনাটি তাৰেই আধাৰত বোধহয় গল্পৰ আকাৰত লিখা হৈছিল। ‘জাল কেছ’ কাহিনীটো দেখাতেই এটা ‘কেছ হিষ্টৰী’—কিন্তু তেওঁ তাক এনে ধৰণে কৈছে যে কাল্পনিক কাহিনীৰ স্বাদ তাৰ পৰা লব পাৰি। এইটো তেওঁ ক’বৰাৰ সঁচা ঘটনাৰ পৰাই ৰদি লৈছিল তেন্তে সেইটো জানিব পৰা হোৱা নাই। কাহিনীটোক গল্পৰ শাৰীতে ধৰা হৈছে।)

সোণপাহি

পাতনি

উনৈচ্ শ সাত্-চল্লিশ চন ।.....

.....ছিঙা শিকলিৰ ঝন্ঝননি, পোতাশালিৰ বেৰ-
ৰোৰ ভাঙি, ভাগি, টঁহি, তালি, বাগৰি পৰান দপ্-
নপনি জীন্ পৰি যায় ।

ন-মুকুতিৰ বং-উলাহৰ বজন্-জনা, খদম্-দমা উখল-
মাখল, দোল-দোপনি, হেলো-লনি হেলেপ্-লেপায় ।

আই ভাৰতীৰ চলিচাৰিত নতুন বেলিৰ জিলিক্ পৰে ।
অসমী আইৰ শুকান মুখত ন-ব'দালিৰ বহণ চৰে ।.....

সেই মুকুতিৰ বঙালি বছৰ ।.....সেই বছৰৰ
বিয়লি ছোৱা ।

সিদিনা পুৱা । কলিকতা মহানগৰীত “ট্ৰেড
ছোও” (Trade Show) ; বৰ নগৰৰ পৰ-বাসী—
অসমীয়া ৰাইজৰ হিয়া-জুৰি বং-উলাহৰ খলকনি ;—
হ্যাৰীচন্-ৰোড'ৰ ‘চিনেমা-হল’ত উখল-মাখল, হেলো-
লনি ; বমক-জমক বঙ্চঙীয়া মীনা কৰা পাতনি,
চমক লাগে ।

পৰে আশাভৰা সামৰণি । মনত খুদুৱনি জাগে ।

চাই চাই চাওঁতাৰ মুখে মুখে,—লেখি লেখি লিপো-
তাৰ কাপে কাপে, গুণি গুণি গুণোতাৰ লিখনিয়ে
লিখনিয়ে জন্মল্ পটপটকৈ নিগৰি নিগৰি ওলায়,—
‘চিৰাজ’ হেনো যুগান্তৰ-কাৰী অসমীয়া ‘ফিল্ম’ ।
জাউৰিয়ে জাউৰিয়ে শলাগণি ।

খুদুৱনি ওচে । শুনি মনত বং ওপজে ।

দিন যায় । ‘চিৰাজ-ফিল্ম’ৰ লগা-ভগা এলেকৰ
পেলেক সকলোৱে অসম-মুৱা হয় ।—

অকল মই ; লগত শ্ৰীকানীপ্ৰসাদ বিহানী ।

খুটি-নাটি যিখিনি থুঁত,—তাৰে কিছু নিখুঁত কৰি
সম্পাদনাৰ কাম সমাধা কৰা হয় ।

উনৈচ্ শ আঠ-চল্লিশ চন ।.....ভোগালি বিহুৰ
উৎকটলৈ দিন চেৰেক্ বাকী ।

থুঁতে-নিখুঁতে ‘চিৰাজ-ফিল্ম’ অসমলৈ যতনোৰে
লৈ অনা হয় ।

অসমৰ উজনিত আৰু নামনিত একেৰাহে ন
ভেশচন্ লৈ ‘চিৰাজ’ ওলায় । ন বেহুৰপ । শলাগল
ওলগ ডকা-চাকনৈয়া বুকুত লৈ ফেনে-ফোটোকাৰে বয় ।

অসমীয়াৰ বুকু ওফলি উঠে । বিদেশীৰো বিকট
মুখ দাঁত নিকটাই শলাগনিৰে ফুচুফুচায় ।.....

গুৱাহাটীলৈ আহি ৰাইজৰ বিশাল সাগৰত জাপ দি
সাঁতুৰিবলৈ শিকো । কামৰূপ গুৱালপাৰাত ৰাইজৰে
বুকুৰ এফাল কলিজাৰ আঁঠু হৈ সভা-সমিতিত জুনা
গাই গাই ৰাইজৰে চেনেহ-ভৰা হিয়া সাগৰত উমলি
ফুবো ।.....

দু-মাহ । এদিন উকলি দুদিন যায়, তিনি কুৰি
দিন বাগৰি আগুৱায় । তিনিকুৰি গৈ সাত কুৰিত পৰে ।

গোৱালকুচি হাইস্কুলত বাঁটা-বিলনীয়া সভা ।
ওগোপীনাথ বৰদলৈ মুখ্যমন্ত্ৰী চিলঙত ; ৰাই পুৰোহিত
হৈ নামি আহিবলৈ অপাৰগ । সেই বাব লৈ মই
নিজে তাত ।

তাৰ পিছত নলবাৰী চহৰত ।

সিদিনা আবেলি । ৰাজহুৱা সভা । বৰ ওজালি
গোৱাৰ ভাও মোৰ ।

জুমে জুমে ৰাইজ আহি জুলি পাতে । খদম্-দম্
লাগে । হেজাৰ-বিজাৰ ।

বলিয়া হাতী !.....এবা, নগৰত কোনোবা মহাজনৰ পগলা হাতী। পিয়লীয়ে ভাং খুৱাই 'বালক দাস' নামৰ হাতীটোক যেন ৰাইজৰ মাজত এৰিহে দিছে। উৱাদিহ নাই।

ভয়ত ভৰত ৰাইজৰ পীলাই কোচ খায়, ৰাইজে পিয়া-পি দিয়ে। ক'ৰ ৰাইজ যে ক'লৈ যায়, তাৰ ঠিকনা নাই। ৰাজহুৱা ৰাইজৰ জুলিত আউল লাগে।....

সন্ধিয়া লাগে। ৰঙা চকা বুৰ মাৰে। নিশাৰ একাৰে ছাটি ধৰে।

সভা ভাঙে।.....

এসপ্তাহৰ পিছত। আকৌ নলবাৰীত ৰাজহুৱা সভা। পুনৰ সেই একেই ভাও—বৰ-ওজা।

ৰাজহুৱা সভা, অটোম্-টোকাবিতৈ পতা ;—পিছে, এই বেলি অলপ পাতল, সেবেঙা, জিল্জিলীয়া।

সামৰিবৰ নোহয় এখোন, শলাগৰ শৰাই বাকী। কলিজা কপোঁৱা মেঘৰ ঢেৰেকনি, গোজৰণি, চকুত ছাটি মৰা বিজুলীৰ চিক্‌মিকনি, চক্‌মকনিৰে বৰষুণ এজাক আহে জোনোকে জোনোকে। ঢাক্-ঢুক্ নাই, --বেব নাই, আঁৰ নাই টিং ছালিহে,—নতুন চৰকাৰী ডাক্তৰখানা। ঠেলা-হেঁচাকৈ সোমায় সকলোৱে ;—ঠাচ্ লাগি যায়। বৰষুণৰ বৰ বৰ টোপাল,—বৰ কোবেৰে টিংপাতবোৰ ফুটাব খোজে,—মূৰ-গুজা ধাত-কপলীয়াসকলক তিয়াবলৈ ভিজাবলৈ।.....ধাৰাধাৰ বৰষুণ। গুপাত।.....

পিছদিনা। দোকমোকালি, ছয়াময়া, অঁকা-চকা। বিয়লি নিশাৰ ফেঁহ-জালিৰ চিন্-চকোৰ নাই।

কৃষক-বনুৱা-পঞ্চায়ত। তাৰেই অফিচ-মৰ।.....

ধুমটিত লাল-কাল ;—কমবেড লোকনাথ বৰুৱা আৰু মই।

টুক্-টুক্-টুক্।.....দুৱাৰত টুকুৰিয়াই তোলা মাত।

“কোন্ ?”—সাৰ পাওঁ,—দুৱাৰ মেলা।

“কমবেড ! যেনে আছে, তেনেকৈয়ে ওলাওক।

আপোনাৰ নামত ‘ওৱাৰেণ্ট’—‘পৰ্‌ওৱানা’।”

“মোৰ নামত ?” মোৰ মুখৰ পৰা ধক্‌বক্‌কৈ আথেৰেথেকৈ মাত ওলায়। মই সোধোঁ।

“এবা, আপোনাৰ।” এই বা গৰি জনাই ৰঙিয়াৰ কম্‌বেড চক্‌বৰ্তীয়ে মোক সতৰ্ক কৰি দিয়ে,—“পলম নকৰিব।” সতৰ্ক বাণীৰ লগে লগে মিনতিও ;—মাতত সাৱধান,—জোনাকত জিলিকা চকুত মিনতি। কঠোৰ আৰু কৰুণ।.....

ৰঙিয়াত খবৰ পায়েই মোক জাননী দিবলৈ ৰঙিয়াৰ পৰা খোজকাটি আহে নলবাৰীলৈ কম্‌বেড চক্‌বৰ্তীয়ে। দোধোৰ মোধোৰ লাগে।.....আগ-ভৰিৰে যাওঁ পিছুৱাই আহো। পিছতৰি হোঁহোকে—পিছলি আহে।

কম্‌বেড বৰুৱা আৰু মই সেইদৰেই ওলাও। লগত চক্‌বৰ্তী নিজেই।

নিজম, নিমাত, নিশিৰ্‌শিৰ। জোনাক নিশা ;—বাহিৰত জোনোৱালী একাৰ। আকাশত ডাৱৰৰ চিন্-চাব্ নাই। ফট্‌ফটীয়া জোনাক ;—তৰাবোৰেও তিব-বিৰাই জক্‌মকায়। জোন-তৰাৰ কপোৱালী পোহৰত আমি তিনিও বিপ্লৱৰ প্ৰতিমূৰ্তিৰ দৰে ৰাজ হৈ ওলাওঁ। উত্তৰমুৱা। তিনি মূৰতি আমি, চকামকা পোহৰ-একানত খেপিয়াই খেপিয়াই আগুৱাওঁ।.....

পগলা-দিয়া,—কাৰণ নৈখন হেনো বলিয়া, পগলা। গতিৰ ঠিক নাই। একে নিশাই নৈখনে বলিয়া চল লৈ নলবাৰীৰ পৰা ধুম্‌ধমালৈ যোৱা বাচটো খুন্দামাৰি ছিঙে,—পগলা-দিয়াই খহায়।.....অথাই পানী।.....

হতাশাই আগুৰি ধৰে।.....

আজিৰ সমাজতো পগলা-দিয়া নৈখনৰ দৰে এজুমে বহুতৰ আশাৰ ৰংঘৰ, আকাংক্ষাৰ কাৰেং-ঘৰ, বাসনাৰ তলাতল-ঘৰ গুপতে গোপনে চল আনি উটাই তহাই নিয়ে।.....

পূব-আকাশত ৰঙনি। পোহৰ অলমলায়।

আমাৰ দুৰ্গতি দেখি কমিউনিজম্ সমৰ্থক ৰাইজৰ এজন চিনি পাই নাও এখন আনি আমাক তুলি পাৰ কৰায়।

ৰাইজে মন কৰিলে হাতীকো ভুৰুকাত স্তমাই

নৌহোৱা কৰিব পাৰে। ৰাইজৰ শক্তি অসীম ; সেয়েহে ৰাইজৰ জোকৰা নখে নৈ বোৱায়।.....

ধম্মা। এই ধম্মাতে কেদিনমান আগতে কামৰূপ জিলা কছাৰী সন্মিলন মহা সমাৰোহেৰে হৈ যায় ; তাৰে কৃষ্টি সন্মিলনৰ সভাপতি আছিলো মই। তাতে এপৰ জিৰণি লৈ কৰ্বেড চক্ৰবৰ্তীৰ পৰা বিপ্লৱী অভিনন্দনেৰে মেলানি মাগি তাৰ পৰা আৰু উত্তৰে গৈ গৈ আমি দুয়ো ফেড়ুৱা গড়ৰ এখন গাৱঁৰ এজনৰ ঘৰত সুৰ গুজোঁ।।.....

দুপৰীয়া, ভৰ দুপৰীয়া। সেই ঘৰৰ গিৰিয়ে আলো-আখৌকৈ খুৱায়, বুৱায়। মনত বৰ চাৰ্ লগা যতন।

সন্ধিয়া। টুপুলিয়া, ধম্মাৰ উত্তৰে। নিশা পহিলা পৰত বাগানপাৰ।। নিশাৰ জিৰণি এই গাঁৱতে।

বাগান-পাৰা ;—কোনোবা বগা বঙাল চাহাবে হেনো তাত চেনিৰ কাৰখানা পাতিবলৈ যো-জা কৰিছিল আৰু সেই চেপা, হেচা পেৰা যন্ত্ৰেৰে মৰুৱাই থকা কাৰখানাত বলি দিবলৈ কুঁহিয়াৰৰ প্ৰয়োজন। তেনে বলিৰ খেতিৰ আৱশ্যক। এই গাওঁখনেই আছিল কুঁহিয়াৰৰ বাগান। সেয়েহে এই বাগান-পাৰ।।

গোট্টেই ৰাজ্যখনেই আজি কুঁহিয়াৰৰ বাগান যেন লাগে, হয় নে নহয় কোনে জানে ? ক'ৰবাৰ চেপা, হেঁচা, পেৰা যন্ত্ৰত বলি খাবলৈ যেন এই খেতি, এই কাৰবাৰ—এনে হেন মনত ধৰে।

কিবা কাৰণত সেই বগা বঙাল বঙাটুনি চাহাবৰ হাবিলাধ অপূৰণ থাকে। চেনি কোম্পানী জাহ যায়। চেপা, হেঁচা, পেৰা-যন্ত্ৰ কুঁহিয়াৰ শালৰ যাতনাৰ পৰা সেই বাউসীৰ ৰাইজ ৰাইখ পায়। তপত কেবাহীৰ হিয়াৰ পৰা অলা জুইৰ বুকুত হাকুডাকুটকৈ জপিয়াই পৰাৰ নিচিনাকৈ ৰাইজৰ এটাৰ পিছত এটা দুখ লাগি-য়েই থাকে—দুখ নুগুচে। সেই দুখৰ শেহ নাই, সীমাও নাই। এই সমাজৰ দুখৰ আলা কব কোনে ?

পূৰ্ণিমাৰ পূৰ্ণিমা জোনবাই,—জলমলায়।

বাই বাই গাঁৱৰ মুখিয়াল লোকসকল আমি থকা

ঘৰখনত আল-পৈচান্ ধৰে। ৰাই বৈ চোতালত আমি দুয়ো জিৰণি লওঁ,—জোনোৱালী পোহৰ পিওঁ।

জুমে জুমে ৰাইজ আহি গোট খায়। চিকুং-বাহী ইনাই বিনাই চিঞৰি উঠে,—খাম্-মাদল্ গুম্গুমায়। গাৱঁৰ গঞাই চাবে চাবে, ছেৱে ছেৱে, তালে তালে হালি-জালি নাচে। কপোৱালী জোনোৱালী ৰহণ সানি যেন একোটা একোটা কপোৱালী সুৰতিহে,—জীৱন্ত। উলাহৰ সুৰতি বিলাহৰ মৌ বোৱায়। সেই বিলাহ ওপৰ-চকুৱাৰ নিজৰি নহয়,—অন্তৰৰ কল্গু।।.....

ভাগবত জিৰণি। কোনোবা দিগিজয়ীৰ দুৰ্দান্ত দিগিজয়ৰ পিছত যেন বিশ্রম বিলাস।।.....

পিছদিনাই ৰাই বৈ দুয়ো ওলাওঁ,—সৰ্বহাৰাৰ মুজিকামী, বিপ্লৱ-পথৰ যাত্ৰী। বিদায় পৰত ৰাইজৰ তেজী হেপাহ শেতা পৰে।

এয়েই ৰাইজৰ মৰম চেনেহৰ পহিলা চিনাকি। একালে ৰাইজ আনফালে চৰকাৰ। চৰকাৰে স্তুতি স্তুতি মোক বিচাৰি ফুৰে চৰকাৰৰ বিৰোধী বুলি ;—ৰাইজৰ বুকুৰ ফালে হিয়াৰ ৰঙা আমঠু বুলি ৰাইজে বিচাৰে মোক বইখা কৰিবলৈ। আজিৰ সমাজত কিবা যেন কেৰোণ কেৰোণ লাগে। ৰাইজৰ চৰকাৰৰ লগত ৰাইজৰ অমিল কিয় ?.....

চৰকাৰে ভাবে,—মই হেনো চৰকাৰৰ 'শত্ৰু' ; ৰাইজে ভাবে,—মই হেনো ৰাইজৰ 'মিত্ৰ'। ৰাইজৰ লগত চৰকাৰৰ মিল নাই ;—তেনেই অমিল। এইবোৰ গুণি, গুথি, পিটিকি ফহিয়াই ফহিয়াই চাওঁ,.....দেখো আৰু চিন্তো,—চৰকাৰ ৰাইজৰ মিতা নে চকুৰ কুটা ?.....

দুয়ো গৈ থাকোঁ। গাঁৱে গাঁৱে, ভুঁয়ে ভুঁয়ে, আলিয়ে আলিয়ে, পথাৰে পথাৰে গৈ গৈ শেহত গৌহাই কমল আলি। তাৰ পিছত ৰঙাকালি,—আবেলি বৰমা, সন্ধিয়া মহখুলি, শেহত নিশা দীঘেলী।

দীঘেলী। ওখ মনৰ দীঘল মনুৱা এই দীঘেলীৰ ৰাইজ। তাৰে ভজীয়ে এওঁলোক এটা গোট। দুৰ্গম দুৰ্গত এয়ে মোৰ কঠোৰ সাধনাৰ কঠিন ধল। মনে মনে এই ধলকে বাছি লওঁ।

চাৰি মাহ। নিবিড় সম্বন্ধ হয় বাইজৰ লগত।

সাধনাৰ পুতল আগুৱায়।.....

মুক্তি যজ্ঞৰ সাগ্নিক যাজ্ঞিক;—বিপ্লৱ-পথৰ নিতীক সৈনিক;—সেয়ে হবৰ সাধনা।

চকুৰ আগত সিদ্ধিদাতা গণ-পতি গণেশৰ মূৰ্তি জাগি উঠে, জিলিকি উঠে।

গণপতি গণেশ। মানৱ-সমাজত গণ-পতি আন একোৱেই নহয়,—স্বয়ং জনগণ আৰু সেই জনগণে গণপতি। গতিকে গণেশ,—কাৰণ স্বয়ং জনগণেই ঈশ বা ঈশ্বৰ;—গণেশ, গণেশ্বৰ। তেওঁৰ অথবা একতাৰ দ্বন্দ্ব জনতাৰ সিদ্ধি সৰ্ব্বত্র। সেই কাৰণে তেওঁ সিদ্ধিদাতা সিদ্ধেশ্বৰ। এই সিদ্ধিদাতা এগুটীয়া বাইজেই সমাজৰ মহাৰ্থ প্ৰগতিৰ অৰ্থ্য বাহন। এই গণেশ যেই সেই গণেশ নহয়, এদ্বিতীয়া গণেশ,—একতা ডোলেৰে গুখা এগুটীয়া গণেশ,—গণ-দেৱতা।

এগুটীয়া বাইজৰ শক্তি আলৌকিক। বহুছিয়া চীনৰ ঐতিহাসিক বিপ্লৱেই ইয়াৰ সাক্ষী। অমানুষিক প্ৰতিক্ৰিয়াশীল নিষ্পেষণতো ইয়াৰ মৰণ নাই।.....

সমাজ-তাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ ঘোষণা ভাৰতৰ চাৰিওফালে বিয়পি পৰে। 'বিপ্লৱী কমিউনিষ্ট পাৰ্টি'ৰ নেতৃত্বত সমাজ-তাত্ত্বিক-বিপ্লৱৰ জঙ্গী-আন্দোলন চলে। কলিকতাত দন্দম্ বসিৰহাটৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অসমতো এটা বিৰাট আন্দোলন ৰূপ লয়। শিৱসাগৰ, কামৰূপ এই দুখন জিলাত এই ৰূপ চূড়ান্ত হয়। মঙ্গলদৈৰ বজ্ৰাখাট আৰু ভকতপাৰাতো।

প্ৰতিক্ৰিয়াশীল চৰকাৰী পুলিচী জুলুম অবাধে চলে। তাৰ বাবে বাইজ আতঙ্কিত নহয়, শক্তিত বৈপ্লৱিক নিষ্ফলতাৰ আশঙ্কাত আৰু কমৰেড সকলৰ ধৰা পৰাৰ ভয়ত।

বাইজৰ বিশাল সাগৰ অসীম,—অপাৰ।

বাইজৰ চেনেহৰ মৰমৰ অসীম অপাৰ বিশাল সাগৰত আমি মাছ হৈ চেল ওপঙাদি সাঁতুৰি সাঁতুৰি খেলো, মেলো, ওমলো। সাগৰত কিবা মলিৰে মলিনতা দেখিলে তাক মাছৰ দৰে চিকুনাই নিকা কৰে। অথবা তাকে কৰিবলৈ যতন লওঁ।

ওপৰত মাছলুকা উৰে জাকে জাকে, ঠাপ মাৰি নিব খোজে। দেখা পাওঁ। আমি হেন মাছৰ দলে বাইজৰ মৰম-চেনেহ ভৰা হিয়া-সাগৰৰ গভীৰ তলত ডুব দিওঁ। মাছলুকাৰ জাকে আমাক নাপাই ভাগৰি পৰে। উৰি গুচি যায়। আকৌ আমি হেলা-বঙে পানীত খেল মেলি ওমলো বঙেৰে উলাহেৰে। মাছলুকাৰ জাক যেন পুলিচ-মিলিটাৰী-চোৰাংচোৱাৰ দল।.....

বাইজৰ মৰম-চেনেহেই আমাৰ ৰক্ষা-কবচ, বাইজৰ আশিৰ্বেই আমাৰ পাণ্ডপাত-অস্ত্ৰ। এই ৰক্ষা-কবচ আৰু পাণ্ডপাত-অস্ত্ৰৰ বলতেই আমি সুস্থ, বলিষ্ঠ, নিতীক সৈনিক।

প্ৰগতিৰ শক্তি প্ৰতিক্ৰিয়া। প্ৰতিক্ৰিয়াই সৃষ্টিৰ অগ্ৰসৰণত বাধা;—সৃজনৰ আগ-বুলনিত বিঘিনি। সৃষ্টিৰ প্ৰগতিৰ সৌতক বান্ধ দিবৰ শক্তি কাৰো নাই,—স্বয়ং বিধাতাবে।

কালৰ বথৰ চকা সদায় আগুৱাই যায়, পিছৰাই নাহে। কোনোবাই হেঙাৰ দিবলৈ আহিলে, কালৰ বথৰ চকাই তাক চেপি, হেঁচি, পিহি সমান কৰি যায়।

মাকৰ গৰ্ভত কেঁচুৱা থাকে, দহ-মাহ-দহ দিনৰ পিছত কেঁচুৱাৰ জন্ম হয়। কাৰো সাধ্য নাই সেই জনম ৰুধিবলৈ,—স্বয়ং বিধাতাবে শক্তি নাই। বাধা দিবলৈ গলে, হয় কেঁচুৱা মৰিব নাইবা মাক মৰিব অথবা দুয়ো মৰণৰ গৰাহত পৰিব।.....

কালৰ বথৰ চকাৰ আগুৱান গতিৰ লগে লগে প্ৰগতিৰ বাহন সমজুৱা বাজহুৱা জনতাইও লৰে, ধাপৰে, আগবাঢ়ে। সেই প্ৰগতিক বাধা দিবলৈ কোনোবা প্ৰতিক্ৰিয়াশীল শক্তি হেঙাৰ হৈ আগুৱালে কালৰ বথৰ চকাইও তাক চেপিবলৈ, হেঁচিবলৈ, পিহিবলৈ আগবাঢ়ে। ইতিহাসত ইয়াৰ বহুতো উদাহৰণ আছে। ই হিন্দুবাদৰ বৈজ্ঞানিক তত্ত্বৰ কথা।.....ক'লৈ গ'ল জাপান, ইটালী আৰু জাৰ্মানৰ উন্নত দুৰ্দান্ত শক্তি; আৰু কেনেকৈ জনম লভিলে চীন, ৰুছী, ভিয়েটনাম, উত্তৰ কোৰিয়া আৰু ইউৰোপৰ নয়া-গণতান্ত্ৰিক দেশ-

বোৰৰ প্ৰগতিশীল ক্লিষ্ট, পিষ্ট জনতাৰ জয়-জয়কাৰ অগ্ৰগতি আৰু বিজয়-গৌৰৱত গৰীয়ান দুৰ্দ্ধৰ অকুৰন্ত বীৰ্য্য-শৌৰ্য্য। বুৰঞ্জী-ইতিহাসত এনে উদাহৰণ আজিও স্মল্‌ল-পটপট। ই যে সৃষ্টিৰ বিধান,—কালৰ সংবিধান, ইতিহাসৰ ধাৰা।.....

এন্ধাৰ, ঘোৰ এন্ধাৰ। আঁউসীৰ এন্ধাৰে ছাটি ধৰে। সেই এন্ধাৰ অজ্ঞানতাৰ তিনিৰ-অন্ধকাৰ।

“ক’ত মুকুতি ?—ক’ত মুকুতি ??—মুকুতিৰ বাট ক’ত ??? মুকুতিৰ বাট ক’ত ???” চিঞৰি চিঞৰি ৰাইজে হাবাখুৰি খাই মুকুতিৰ বাট বিচাৰি বিচাৰি সেই এন্ধাৰত খেপিয়াই ফুৰে। বাট নাপায়। সেই চিঞৰ মুখৰ নহয়,—অন্তৰৰ। ভুনোতাই বুজে, বুজোঁ-তাই শুনে।

মুকুতিৰ হেঁপাহত কোনোবাই বেলেগ ধৰ্ম লয়, কোনোবাই ভিন্‌ ৰাজনৈতিক দলত সোমায়, কোনোবাই সেই হাবিলাত খাই-মুৰাই ঘূৰে, হেঁচা-হেঁচাত উশাহ নাপাই মৰে; কতই আপোন-ঘাটী, স্বজনবৰী হয়; মুকুতি আৰু নাপায়। সেই একেই অস্থূপ, একেই অশান্তি, একেই অকলাপ। জীৱন বিষত বিষময় হৈ উঠে।.....

এটা চাকি।.....তাৰ পোহৰ। সেই পোহৰেই দেখুৱাই দিয়ে বাট। খেপিয়াই ফুৰিব নালাগে। আঁউসীৰ ঘোপমৰা এন্ধাৰ গুচি যায়।

.....আদৰ্শৰ চাকি। কমিউনিজমৰ পোহৰ,— ৰাইজৰ অন্তৰৰ অজ্ঞানতাৰ তিনিৰ-অন্ধকাৰ আঁতৰাই দিয়ে। পোহৰত মুকুতিৰ বাট মুকলি হয়;—বিপ্লৱৰ বাট। আমি জ্বলাও সেই আৰিকাঠৰ জুই-জুঁমুঠি। সেই বাট, সেই পাৰ্টি, সেই পথেদি আগুৱাই যাবলৈ মন যায় জনতাৰ।

সেই পথ কণ্টকময়, সেই বাট-পাৰ্টি কাঁইলিয়া। ঘাত-প্ৰতিঘাত আছেই। চেতনা লাগে, প্ৰেৰণা জাগে, বৈপ্লৱিক পথেদি যাবলৈ সংঘাতৰ শ্ৰেণী, সংঘাত প্ৰকৃতিৰ প্ৰয়োজন হয়। তেনে প্ৰকৃতিৰ বাধা বিধিনি ওপজে।

মুক্তি-ফোজ, নাৰী-মুক্তি-গংঘ, কৃষক-বনুৱা-পঞ্চায়তৰ অগণন সংগঠন অবিৰামভাবে চলে। গাৱেঁ-পতি নিতৌ দুঘণ্টা তিনি ঘণ্টা বৰোঁ;—বুজাওঁ,—বৰাওঁ।

ভাগৰ নাই, জিগৰ নাই।—একেৰাহে খাটো।.....

এই চাৰি আঙুলীয়া কপালত, বেল নাই, জাহাজ নাই, মোটৰ নাই, এৰোপ্লেন নাই। কেৱল ভৰি আৰু ভৰি। খোজকাঢ়ি ফুৰোঁ। ব’দ নাই, বৰষুণ নাই;—দিন নাই, নিশা নাই।

অগমৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈকে ফুৰোঁ, ঘূৰোঁ, টহলোঁ। পূবে বৰ্মা-সীমান্ত, পচিমে নেপালৰ পূৰ্বাঞ্চল; আন কি তিব্বতৰ সীমান্তলৈকে যাওঁ। কিমান ধৰণৰ মানুহৰে সৈতে যে নিবিড় সম্পৰ্ক হয়, মই জানো;—আবৰ, খামতি, ফাকিয়াল, চুটিয়া, আহোম, বাতা, কছাৰী, লালুং, মিকিৰ, গাৰো, ডিমাছা, কোচ, কলিতা, বামুণ, গোসাঁই, গৰীয়া, মৰীয়া, লেপ্‌চা, ভুটিয়া, নেপালী আৰু যে কিমান।—বৰণ বেলেগ, জাতি বেলেগ, ধৰ্ম বেলেগ;—কিন্তু স্বাৰ্থ একেই। মুণ্ডা, উড়িয়া, কুম্মী, চাওঁতাল আদি আদিবাসী সকলৰো হালোৱা, হজুৱা, বনুৱা আৰু তল-মজলীয়া খলপৰ দুখীয়া ৰাইজৰ ভিতৰত বিৰিডি উঠা দুখ-দুৰ্গতিৰ কোনো বিভিনুতা নাই।সেই একেই অৰ্থনৈতিক হেঁচা।

অথচ চৰকাৰৰ সিপিনে কোনো দৃষ্টি নাই, ব্ৰুক্ষেপ নাই। কিয় ?.....

হাপৰ-মুগৰ ধৃতৰাষ্ট্ৰ কেৱল অন্ধহে আছিল, কিন্তু কলি যুগৰ ধৃত-ৰাষ্ট্ৰ অন্ধও,—কলাও।

দুষ্ট প্ৰকৃতিৰ পুতেক দুজন, দুৰ্যোধন আৰু দুঃশাসন, দুয়ো মিলি কিমান যে ৰাইজৰ ওপৰত পাশবিক দলন, নীড়ন, উৎপীড়ন, অত্যাচাৰ কৰি ফুৰে, ধৃতৰাষ্ট্ৰই জানো দেখে ?—নেদেখে। সেয়েহে সি অন্ধ।..... ৰাইজৰ কৰণ আলৈ-আখানি হোৱা বুকুভগা, হিয়াছিগা দৃশ্য সি নেদেখে। সেই দলন, পীড়ন, উৎপীড়নৰ ফলত জৰ্জৰিত হোৱা ক্লিষ্ট, পিষ্ট, দলিত দুখীয়া ৰাইজৰ ইননি-বিননি, হা-হুমুনিয়াহ সি জানো শুনে ?—নুশুনে। কাৰণ সি কলাও। ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ এই অন্ধতা

আরু বধিবতাব স্বেযোগ লৈ সেই দুৰ্যোধন, সেই পুঞ্জি-পতি কুবেৰহঁত, যিবিলাকে নিজৰ পুঞ্জিৰ মুণাকৰ কাৰণে কুভাৱেৰে শ্রমজীৱী ৰাইজৰ মাজত যুঁজ-বাগৰ লগায় ; সেই দুঃশাসন সেই ধনপতি ধনীৰ দালালহঁত,— যিবিলাকে ধনিক শ্ৰেণীৰ স্বার্থ-পূৰণৰ বাবে অবাধে শোষণ চলাবলৈ বেয়া শাসন কৰে ;—ইয়াৰ জানো কোনো প্ৰতিকাৰ নহব ? ৰাইজৰ পৰা পাঁচ পাণ্ডৱ ওলাই তেনে দুৰ্যোধনৰ জানো উৰু নাভাঙিব,—দুঃশাসনৰ নুকু ফালি ৰক্ত পান নকৰিব ?.....

আজিও মহৰম্ মাহ শেষ হোৱা নাই, আজিও কাফেৰ এজিদ্হঁতে দুখীয়া হাচান্-ছচেনৰ ওপৰত জুলুম চলায়েই আছে ;—ফোৰাত্-নৈৰ পাৰত কাৰ্বালাৰ স্ফট কৰিয়েই আছে। কেয়ামতৰ দিন জানো নাহিব ? —আহিব,—আহিব ধৰিছে সেই মহা-বিচাৰৰ দিন।

দুখীয়া হাওৱীয়াৰ ঘৰৰ 'মাইদাংগ্ৰী' লখিমীক সেই নিটুৰ চাওদাং-ৰাইকহঁতে ৰজাৰ চকুৰ আগতে হেলাৰঙে হাঁহিমুখে চুব কৰি নিব, আৰু তাকে ৰাইজে তৰঞ্চ মানি ভেৰেকা লাগি চাই থাকিব জানো ? 'মাওৰীয়া' ঐন্ জহ্লাওৰ দৰে বীৰ বেণত সাজি-কাচি ওলাই চাওদাং গাইকহঁতক মাৰি 'মাইদাংগ্ৰী'ৰ নিচিনা আই গোসাঁনী লখিমীক উধাৰ কৰিবলৈ 'মাওৰীয়া' ৰাইজ নোলাব জানো ?

জনক-ঋষিৰ দৰে পেতিয়কসকলে ব'দক ব'দ নুবুলি চোক। ব'দত দহি-জহি পুৰি, বৰযুগল বৰযুগ নুবুলি তেনে বৰযুগত ভিত্তি-ভিজি বুৰি ভব-বাৰিষা হাল বায়, খামোবে, সৈমায়, কোনেৰে চপৰা তুলি আলি দিয়ে,—বোৱনীসকলে তেনেকৈয়ে ব'দত বৰযুগত হাড়ক মাটি কৰি তেজক পানী কৰি ভুঁই বোৱে। কেঁচাপতীয়া সেউজ-বুলীয়া ৰাননি পথাৰ কাতি-আঘোণত সোণোৱালী ৰহণ সানি দিপ্লিপ্ হৈ উঠে। দাউনীসকলে হাতত কাঁচি লৈ ধান দায়, গঞাই সাউৰি মাতি ডাঙৰিয়ে ডাঙৰিয়ে ধান চপায়, চোতালত মৰণা মাৰে। সেই সোণ-চেকুৰা গুটিধান ভঁৰালত নোসোমাওঁতে জমিদাৰ-মহাজনহঁতৰ ডুলিত সোমায়। তেওঁলোকে গোটেই বছৰ এসাজ খায়, এসাজ নাখায়,—ছমাহে ভোকে-লম্বোণে থাকে।

জনক-ঋষিৰ নাঙলৰ ফালত সীতা-লখিমী ওলায় হয়,—কিন্তু সেই লখিমীক ৰাৱণে আহি হৰণ কৰি নিয়ে।.....

ৰাম ক'ত, লক্ষ্মণ ক'ত ?.....হায়-হাহাকাৰ উঠে। হা-ছবুনিয়াহৰ বা-মাৰলি বয়। সীতা-উধাৰৰ আলচ চলে।.....

এই ধৰণী ক্ৰন্দনী-বোদসীৰে পৰিপূৰ্ণ হয়।.....

সমস্যাৰ পিছত সমস্যা আছে। ইটো সমস্যা সমাধান কৰিবলৈ গলে,—দহোটা সমস্যা বেটিকুটি আগচি আহে। সমস্যাৰ সীমা নাই,—সীমাহীন ; নাই অন্ত,—অনন্ত।

এদৰা আহল-বহল উলুৱনি। উভালি উভালি আগুৱাই গলে পাছে পাছে আকৌ গজালি মেলে। মুকলি নহয়। কাঁচিৰে কাটি বেপি গলেও শেষ নহয় ; দুগাই গজালি মেলি উলুৱনি ভবপূৰ হৈয়েই থাকে। চাফ্-চিকণৰ দিহানো কি ? এটি ফিৰিঙতি, কেৱল এটি অগ্নি সফুলিঙ্গ।.....গুৰান খবালি বতৰ। ফাণ্ডন-চ'ত নাই। এটি ফিৰিঙতিয়ে দাৱানল স্ফট কৰে। ফাণ্ডন-চ'তৰ বতাহে হাত-উজান দিয়ে। উলুৱনি চাফ্চিকণ মুকলি হৈ পৰে। তাত খেতি কৰা, হাল বোৱা ;—যি মন যায়, চহ কৰা। সেয়া গুৱনি বাবী, নাইবা ধুনীয়া পথাৰ হৈ পৰে ; জীৱিকাৰ উপাদান।

দুনিয়াৰ মানৱ সমাজত আজি সমস্যাৰ উলুৱনি। গাই গুটামাকৈ চাফ্ কৰিব নোৱাৰি। এটা গুটালে দহোটা ওলায়। ৰাজহুৱাকৈও নোৱাৰি। আইনৰ কাঁচিৰে কাটিলে পাছে পাছে আরু বেছিকৈয়েহে গজালি মেলি ওলায়।—সমস্যাৰ আরু সমাধান নহয়। উলুৱনিৰ নিচিনাকৈ সমস্যা বাঢ়িহে যায়। শেষ নহয়।.....সমস্যাৰ উলুৱনি চিকুণাই চাফ্ কৰিবলৈ হলে লাগে মাথোঁ এটি ফিৰিঙতি—বিপ্লৱৰ ফিৰিঙতি। সেই বৈপ্লৱিক ফিৰিঙতিয়ে সমস্যাৰ উলুৱনি পুৰি ছাই কৰি যায়। সেই মুকলি পথাৰত চহ কৰি নতুন দুনিয়াৰ ন-মনৰ ন-নুৱা ন-বনৰ ন-বপুৰা ৰাইজে

ন-উহাহেৰে ন-বিধান সিঁচে ;—হয়, নয়া-গণতান্ত্ৰিক নহয়, সমাজ-তান্ত্ৰিক বিপ্লবৰ সঁচ ।.....

মৰতত স্বৰ্গ বচক ।.....বাইজা বজা জাতিয়েই গঙ্গাৰ পবিত্ৰ সোঁত নামি ব'ক ।.....শান্তিৰ নিজৰা লুইতৰ চল এক হওক । এক হৈ প্রশান্ত সাগৰ হৈ শান্তিৰ চউৰ মালিকা গুণি বিয়পি পৰক ।

.....দেখোঁ —নৈখনত বিহ-পানী বৈয়েই আছে । ইটো ঘাটত অমৃতৰ পানী সিঁচিলে তাৰ বাইজে কেদিন-মানহে অমৃতৰ পানী পি হিয়া জুৰ পেলাই শাঁত কৰে । আকৌ বিহ-পানী বয় । সেই নৈখনত চিৰকাল অমৃতৰ পানী বোওৱাৰ দিহা নো কি ? নৈখনৰ গুৰি যিটো ভুমুক তাৰ বিহ-কুণ্ডটোকে ওফৰাই পেলাই দিয়া— তাত অমৃতৰ কুণ্ড বহুৱাই দিয়া । সেই নৈখনত চিৰদিন চিৰকাল অমৃতৰ পানী বৈ থাকিব । তেহে তেনে নৈবোৰে বৈ বৈ অশান্ত সাগৰ প্রশান্ত অমৃতময় সাগৰ কৰি তুলিব ।

আজিৰ সমাজত অশান্তি ;—কাৰণ সেই তেজ পিয়াহঁতৰ হাতত শক্তি ক্ষমতা । বাইজ যেতিয়া বিদ্রোহী হয়, তেতিয়া কিছু সান্ত্বনা দিবলৈ সিহঁতে বাইজক কিঞ্চিৎ শান্তি দিয়ে । সেই শান্তি চিৰকালীয়া নহয় । সমাজৰ সেই অশান্তিকাৰী কুণ্ডটোকে, ওফৰাই তাত শান্তিৰ কুণ্ড নবহুৱালে যাউতি-যুগীয়া শান্তি আহে কেনেকৈ ? আজিৰ সমাজত সেই অশান্তিৰ গুৰি ধনতন্ত্ৰবাদকেই ওফৰাই পেলোৱা । তাত বাইজৰ ইচ্ছা অনুযায়ী নয়া-গণতন্ত্ৰ নাইবা সমাজ-তন্ত্ৰৰেই থাপনা পতা ।.....

এইদৰে বাইজৰ কত কৰণ দৃশ্য নিজ চকুৰে দেখোঁ । তেওঁলোকৰ কত সমস্যাই সমাজত আউল লগায়,—কত ঘাত প্রতিঘাতে জীৱন বিষময় কৰি তোলে ! সেই একেই অৰ্থনৈতিক মহা সমস্যাই জাতি ধৰ্ম নিৰিংশেষে সকলোৰে অন্তৰত ধৌকি-বাধৌকি লগায় । কাৰো অন্তৰত সুখ নাই, শান্তি নাই, কল্যাণ নাই, মঙ্গল নাই । আজি এই কুৰি শতিকাৰ মাজ-ছোৱাত মানৱ সভ্যতাৰ চৰম সীমাত ; অথচ বাইজ

আজিও সেই আদিম যুগত, নৰক-কুণ্ডত । ই বিধাতাৰ বন্ধন নে, সমাজ ব্যৱস্থাৰ কেৰোণ ?.....

তথাপি নিজৰ নিজৰ কৃষ্টি, সংস্কৃতি, সভ্যতা আনকি ধৰ্মকো কোনো জাতিয়ে, কোনো বৰ্ণই এবিধ পৰা নাই । নিষ্ঠুৰ কালেও তেওঁলোকৰ সেই মূল্যবান জীৱনৰ সাৰ ধ্বংস কৰিব পৰা নাই ।

.....মোৰ অজ্ঞাতবাস জীৱনত বিৰাট পৰ্ব সৃষ্টি কৰি, বিৰাট শক্তিৰ সাধন কৰোঁ । সেই শক্তি বাইজৰ বাজহুৱা শক্তি,—যি শক্তিৰে বিধাতাকো টলাব পাৰে ।.....তদুপৰি মোৰ শিল্প-সাধনা আছেই । অজ্ঞাতবাসত মোৰ শিল্পী জীৱনত—এটি অজ্ঞাত অধ্যায় অৰ্জন কৰোঁ, যাক অধ্যয়ন নকৰিলে মোৰ শিল্পী জীৱন অপূৰ্ণ থাকিলহেঁতেন ।.....

জনতা অক্ষুৰন্ত কলা-শিল্পৰ উৰাল ।.....

সেই জনতা,—সেই বাইজৰ সান্নিধ্য লভি, তেওঁলোকৰ হিয়াৰ এফাল বুকুৰ জীউ, কলিজাৰ আমঠু হৈ,— তেওঁলোকৰ চেনেহৰ মৰমৰ হিয়া সাগৰত বুৰ মাৰি মই এই শিল্প-সৰস্বতীক লাভ কৰিছোঁ ।.....আজি মোৰ সাৰস্বত আত্মাই সৰস্বতী-বোৱঁতী সঁতিক বোৱাৰ খোজে । ই মোৰ নিজৰ গোৰৰ নহয় । বাইজৰ অন্তৰ-ফুলনিৰ ফুলে ফুলে উৰি পৰি পৰি যোঙাট ভোমোৰাৰ দৰে বগ শুহি শুহি মই মোৰ হৃদয়ত মৌ-কোঁহ বচনা কৰোঁ । সেই বাইজৰে মৌ মই বাইজক বিলাঙ । সি মোৰ কোনো নিজস্ব নহয় ।.....শিল্পীৰ ই ধৰ্ম । মই সেই ধৰ্মহে পালন কৰোঁ ।

বাইজৰ লগত যে মোৰ এই ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক,— নিবিড় সম্বন্ধ....তেওঁলোকৰ জীৱনৰ কথা যদি মই নেলেখোঁ বা প্রকাশ নকৰোঁ, তেন্তে সি মোৰ মহাপাপ হব । সেই কাৰণে কিছু কিছু গল্প, কবিতা, নাটক, উপন্যাস লিখাছোঁ । পুলিচ-মিলিটাৰীৰ কনিউনিট বিবোধী অভিযানে মোৰ বহুতো বচনা, বহুতো সৃজনা নাশ কৰিলে,—আনকি বহুতো গবেষণাৰ সৰ্বনাশো সানিলে । হয়তো সেইবোৰে আজিৰ অসমীয়া-সাহিত্যৰ দীপালীত, বস্তি এগছৰ শিখা নহলেও,—ধোঁৱা হৈও অলপ জেউতি

চমালেহেঁতেন। সেই গবেষণামূলক তথ্যবোৰে আজি হয়তো বিজ্ঞান-জগতত আন আভাস নিদিলেও কিঞ্চিৎ ইঙ্গিত নিশ্চয় দিলেহেঁতেন। সংগ্ৰহৰ পুঁজিৰ বহুতো আই বহুৰতীৰ কোলাৰ সমাধিত মাৰ গ'ল,—জাহ গ'ল।—নহলে, ভবিষ্যতৰ নতুন অসমৰ স্মৃতিৰ দেউলত এচটা মূৰতি দান দিব পাৰিলেহেঁতেন।....দুৰ্ভাগ্য।....

প্ৰায় দহ হেজাৰ মাইল ভ্ৰমণ কৰি বি অভিজ্ঞতা আঞ্জিলো,—বাইজৰ যি কৰুণ দৃশ্য দেখিলো,— তাৰে কিছুমান সবলচিঠীয়া হোজা গাঁৱলীয়া হালোৱা, হজুৱা, দুখীয়া বাইজৰ কাৰণে সহজ, সবল ভাষাত লিখিছিলো।

‘বাণী-প্ৰকাশ-মলিৰ’ৰ গৰাকীৰ অনুৰোধত তাৰে কিছু গল্প কিতাপ-আকাৰত প্ৰকাশ কৰিবলৈ তেওঁ লোকৰ হাতত যতনেৰে দিওঁ। তেওঁলোকে নিশ্চয় মৰমৰ বোলেৰে চেনেহৰ বহুণেৰে পুথিখন বমকজমককৈ ছপাই উলিয়াব।....এই গল্পবোৰ ওখ ধৰণৰ কৰা নাই। যাতে জনসাধাৰণে সহজে বুজিব পাৰে,— মনত শুখি লব পাৰে, সেই ধৰণৰ গল্পহে এইবোৰ।..

অজ্ঞাতবাসত থাকোতে ‘জেক্ বেলডুইন’ৰ China shakes the world,—“চীনে জগতখন জোঁকাৰি কঁপায়” নামৰ ইংৰাজী পুথিখনৰ “The Golden flower”, “সোণপাহি” নামে কাহিনীটো মোৰ বন-বাগিনী সহধৰ্মিনী কৰ্ণবেড় কনকলতা বাভাৰ অন্তৰত বৰ লাগে। তেখেতৰ অনুৰোধত তেখেতৰ মনৰ জোখাই “সোণপাহি”—কাহিনীটো গল্প-আকাৰত লিখা হয়।....এই গল্প-ৰচনাত তেখেতবোৰ দান আছে।.. “হিয়াৰ পু”—গল্পটো পোনপোনতে “কুংখা”, নাম দি উত্তৰ গুৱালপাৰাৰ ‘ছেৰাৰী’ নামেৰে এগৰাকী হোজা বড়ো-কছাৰী মহিলাৰ জীৱন কেন্দ্ৰ কৰি বড়ো-কছাৰী ভাষাত লিখা হয়। তেখেতৰ জীৱনীও কৰ্ণবেড় কনকলতাৰ পৰাগত আঘাত লাগে। কৰ্ণবেড় কনক-লতাৰ সৌজন্যত আৰু দুই-এজন বড়ো কৰ্ণবেড়ৰ অনুৰোধত “কুংখা” গল্পটো বড়ো ভাষাত ৰচনা কৰা হয়। “হিয়াৰ পু” সেই ‘কুংখা’ৰে অসৰীয়া ভাঙনি।

মোৰ সহধৰ্মিনী কৰ্ণবেড় কনকলতাৰে সৈতে উন্নৈশ শ প্ৰকাশ চনৰ জুলাই মাহৰ সোতৰ তাৰিখে পুৱা ককিৰাখামৰ উত্তৰে দোতমাৰ পূবে ঘিলাগুৰি গাঁওত শ্ৰীপৰমানন্দ ব্ৰজৰ ঘৰত মই পুলিচৰ হাতত ধৰা পৰোঁ।....সি এক কৰুণ দৃশ্য। বিনা মেখে বস্ত্ৰাঘাত।.. আমি দুয়ো হতভম্ব।....হতাশাৰ কালিমা গোটেই গাঁওখনত বিয়পি পৰে।....

ওঠৰ তাৰিখৰপৰা দুয়ো ধুবুৰী-জেলত বন্দী।.... বন্দী-জীৱনৰ তিক্ত অভিজ্ঞতাই পাতনি মেলে।.... কয়েদী জীৱনী লিখিবলৈ কাপ হাতত লওঁ। গোৰাং বস্তিৱালা চাহ-বাগানৰ বনুৱা। কোনো বিশেষ মাৰাত্মক দোষ নাই—অথচ যাবজ্জীৱন কাৰাবাস। তেওঁৰ জীৱনকে কেন্দ্ৰ কৰি লিখা “কুৰি বছৰ জেইল”।.. হৰেন বিলাসীপাৰা অঞ্চলৰ হোজা চহা গাঁৱলীয়া। তেওঁৰ সবলতাৰ কাৰণে তেওঁ কাৰা-দণ্ড ভুগে।.... তেওঁক লৈয়েই “মামীৰ হাৰ”।....

এইদৰে আজি আইনৰ কুটিল মেৰপাকত পৰি কিমান নিৰ্দোষীয়ে যে বিনা দোষে কাৰাগাৰৰ নৰক যন্ত্ৰণা ভোগ কৰে? জেলৰ অভ্যন্তৰলৈ নগলে বাহি-ৰপৰা কোনেও গম নাপায়। এই দুটা গল্প “কুৰি বছৰ জেইল” আৰু হৰেন ৰাজবংশীক কেন্দ্ৰ কৰি লিখা “মামীৰ হাৰ” কাৰাগাৰতে ৰচনা কৰা হয়। “মামীৰ হাৰ” গল্পটো গুৱালপৰীয়া কথিত ভাষাত কোৱা।

এই দুয়োটা গল্পও সহজ সবল ভাষাত ৰচনা কৰা হৈছে, যাতে জনসাধাৰণে সহজে বুজিব পাৰে। এই চাৰিটা গল্প উচ্চ শিক্ষিত সম্প্ৰদায়ৰ (Intelligent) কাৰণে লিখা হোৱা নাই। তেখেতসকলে বৰ ডাঙৰ আশালৈ কিবা বিচাৰি পঢ়িলে নিৰাশ হব। হোজা, দুখীয়া বাইজৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে পঢ়িলেহে অলপ ভূখি পাব।

শব্দৰ বানানত ঠায়ে ঠায়ে ভুল থাকিব পাৰে। তেওঁলোকে যেন নিজে শুধৰাই লয়, নাইবা দয়ালু প্ৰকাশকক দ্বিতীয় তাঙৰণত শুধৰাই ছপাবলৈ উপদেশ

দিয়ে। কিছুমান বানান মোৰ ইচ্ছাকৃত,—গাঁৱলীয়া
বাইজৰ মুখত কটা।।...

এই গল্পবোৰৰ নকল দৰং কলেজৰ তৃতীয় বাৰ্ষিক
কলা বিভাগৰ ছাত্ৰ—শ্ৰীমান বোহিনীকুমাৰ বৰুৱা
আৰু শ্ৰীমান নৰেন্দ্ৰ শৰ্মাই কৰি দিয়াত তেওঁলোকলৈ
চিৰকাল মই চেনেহৰ ৰাণী হৈ থাকিব লগা হ'ওঁ।
'কুংখা' বা 'হিয়াৰ পুং' গল্পটো তেজপুৰৰ প্ৰবেশিকা-
শিক্ষাৰ্থী শ্ৰীমান অভিৰাম মেচৰ দ্বাৰা লিপিকৃত হয়।

যিসকল কৰ্বেড আৰু ৰাইজে মোৰ পাঁচ-বছৰীয়া
অজ্ঞাতভাগ কালত মোৰ নিৰাপত্তাৰ কাৰণে অশেষ
লাঞ্ছনা ডুজিছে আৰু অনীম কষ্ট স্বীকাৰ কৰিছে, এই
পুথিৰ পাতনিৰ জৰিয়তে তেওঁলোকলৈ মোৰ আন্তৰিক
কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰোঁ। তেওঁলোকৰ সাৱধানতাৰ
কাৰণেহে মোৰ দুৰ্লভ অভিজ্ঞতাৰ ফলত এই চাৰিটা
গল্প প্ৰকাশ কৰা হয়।

সৰ্বশেষত দয়ালু প্ৰকাশকে মোৰ অন্তৰ-ফুলনিৰপৰা
'ৰাণীপ্ৰকাশ মন্দিৰ'ৰ পূজাৰ্চনাৰ কাৰণে চাৰি পাহ
ফুল ছিঙি নিগিলে, মোৰ হিয়া-ফুলনিত সেই চাৰি-পাহ
ফুল মৰহি জাহ গ'লহেঁতেন। সেইবাবেও মই প্ৰকাশক-
পূজাৰীৰ ওচৰত চিৰাৰাণী। শান্তিৰ কপৌৰ কুৰুলিৰ
লগে লগে মঙ্গল উৰুলি জোকৰি উঠক।।...

....ইন্সল্ভ জিন্দাবাদ।...

চৰ্দ্ধাৰ বাহাদুৰ গোপালচন্দ্ৰ ৰোড,

তেজপুৰ।

ৰঙালি বিহু, ১৩৬২ চন

বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাভা

ইং ১৩ এপ্ৰিল ১৯৫৬

সোণপাহি

কিন্হুৱা।।

তাইৰ বেহ-ৰূপ ধুনীয়া।.....গঢ় চকুৰোৱা, সৰা
মখখনিৰে উলাহ-উপচোৱা,—নাকৰ ঠাঁং উপৰমুৱা,—
নয়নজুৰি হিয়া আঁকুহি নিয়া। কিচ্কিচীয়া কলা

চুলিটাৰি কান্ধ-ছোৱাটেক কটা।..... তাই লাহী
পাতলী।।

লিচিয়াচুয়াং।.....এখনি সৰু গাওঁ, মাজ-হোপেৰ
তিনিশ জন মানুহ থকা গাওঁ।

লিচিয়াচুয়াঙৰ পৰা দহ মাইল নিলগত তাইৰ
জন্ম।.....আদিম বৰ্বৰতা, খাদ্যাভাৱৰ দৰিদ্ৰতা,
অস্বস্থ-অশান্তিৰ কঠোৰতাই তাইৰ জন্ম পোৱা ঠাই
জুৰি থাকে।

তেতিয়া চৌভিত্তি জুৰি ৰণৰ সবল্যাম। ঘন
চোতালতো।

.....সেই মহাযুঁজ বাগবি জাপানী অভিযানৰ
মাজছোৱা পায়। ভীষণ ভয়াল পাশৱিক অত্যাচাৰ চলে।

পুৰঠানৌ হয় এথোন, তেও তাইৰ দেহ পূৰ পূৰ,
গা ভৰেঁ। ভৰেঁ, পুৰঠা হবলৈ মাখোন এটা তৰপ
বাকী।..... বয়স পোন্ধৰ।

লিপাও ;—তাইৰ ককায়েকৰ পঢ়াশলীয়া লগৰীয়া,
একে খলপৰ পঢ়ুৱৈ ;—খীণ, দেহা আঁট, ভৰ-ডেকা ;—
বৈ যোৱা চকুজুৰি,—পুৰণি কাঁহৰ দৰে মাত—সোহলগা।
.....সোতৰ বছৰ।.....

কিন্হুৱা উত্তৰ চীনৰ ভাষা। অসমীয়াত ইয়াৰ
মানে সোণপাহি।.....সোণপাহি আৰু লিপাও।.....

লিপাওৰ ওঠ সৰকি কাঁহৰ দৰে মাত ওলালেই
সেই মাতে সোণপাহিৰ হিয়াত ৰজনুজনাই যায়।.....
ওনিলেই দহোৱন কাটি কৰি থৈ তাৰ কাষ চাপে তাই।

এটা কোঠালী। লিপাওয়ে কথা পাতে তাইৰ
ককায়েকৰ সৈতে। কাষৰে পাঁজৰে বহি সোণপাহিয়ে
লিপাওৰ ফালে ৰ'লাগি চাই চাই তাৰ মিঠা মিঠা মাত
গিলে,—হৰিণীৰ দৰে কাণ খিয় কৰি শুনে,—ওনি
তাইৰ হিয়া আমঠু কঁপি উঠে।.....

লিপাওয়ে কথা কলে তাৰ চকু জুৰি পাহি দুটি
যোৱন-ভৰা কোঁতুহলৰ ভৰত দোঁধাই পৰে ; আঁট ধাই
থকা দেহা, কথা কোৱাৰ স্পৃহা আৰু ভক্তিমাৰ ভৰত
হালি পৰে। কোৱাৰ ভজী ইমান মনোমোহা ইমান
মনোৰমা ! কিমান কথা !.....স্বাধীনতা, গণতন্ত্ৰ,

চীনৰ ভবিষ্যত—কত কিতাই নুশুনা কথা ।.....
তাৰ সান্নিধ্যৰ লিপ্সাবে তাইৰ হিয়া উপচি পৰে ।.....

ইমান মহান্ সিলিপাওৰ প্ৰতি তাইৰ অন্তৰৰ
মনোভাৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ সোণপাহিৰ আকুল ব্যাকুলতা
জাগে । কিন্তু হয় । তেনে সোণালী স্নেহগ নিমিলে ।
কাৰণ ককায়েক সদায় তাৰ লগতে থাকে । মনৰ
হেঁপাহ মনতে মাৰ যায় । গতিকে তাই চেলু চাই তাৰ
তেনেই কাষতে বহে,—গোপন হাঁহি গুপতে গুপতে
তালৈ দলিয়ায়,—চকুজুৰি তাৰ পাছে পাছে ঘূৰি কুৰে ।..

লিপাওয়ে সোণপাহিৰ হিয়াৰ বতৰা আন কিবা
বুলি ভুলকৈ লয় । এদিন ককায়েকে কিছু পৰৰ
কাৰণে কোঠালীটো এৰি যোৱাত, সি তাইৰ কাষ চাপি
সোণপাহিৰ লাবণী দেহাৰ ওপৰত চলি ফুচুচাই কয়—
“তোমাৰ চকুজুৰিৰ পৰা কিছু বুজিছোঁ, সোণ
তোমাৰ হিয়াখন চিনিছোঁ ।”.....

তাই লাজত তলমূৰ কৰে,—তাইৰ হিয়া উলাহত
উঙুল-থুঙুল হয় ;—সোণপাহিয়ে ইমান বাউলী হৈ উঠে
যে তাইৰ মুখৰ মাত ঔঠতে হেৰায় । তাই নিমাত ।
তাই পাগলী হৈ যায় তাৰে সৈতে গুপতে কথা পাতিবলৈ
কিন্তু নোৱাৰে । কি ঠাৱ লৈ পাতে ?

উত্তৰ চীনত ছোৱালীয়ে পুৰুষৰ সংস্পৰ্শ নাপায়,—
প্ৰেমতকৈ সতীষৰ আদৰ তাত বেছি ।.....তাত সমাজৰ
কঠোৰ শাসন ;—যাৰ ফলত ডেকা-গাভৰুৰ অন্তৰ
ৰাজ্যত শুকান মৰুভূমি জুৰি থাকে ।.....

এদিন ।.....কোঠালীত লিপাও আৰু তাইৰ
ককায়েক । কিছুপৰৰ কাৰণে ককায়েক আঁতৰি যায় ।
সোণপাহিয়ে লাহেকৈ হালি লিপাওৰ কাণে কাণে
ফুচুচাই কয়,—“কাইলৈ মৰত কোনেও নাথাকিব,—
সকলো যাৰ ।—তুমি আহিবা ।”

পিছ দিনা ।.....লিপাওয়ে স্কুলৰ পৰা ছুটি লৈ
যাহে । ন-বজাত সি সোণপাহিহঁতৰ জপনা মুখত ।
।স সোমাই অহাৰ লগে লগে তাই ৰঙত বাংলালী হয় ।
‘উঠত মিচিকীয়া হাঁহি বিৰিঙি উঠে ।.....কোনেও
নেদেখাকৈ গম ধৰিব নোৱাৰাকৈ তাই তাক কোঠালীলৈ
নি দুৱাৰ জপাই ধৈ দিয়ে ।.....আশা বহুতো !

তাৰ গুণাৱলী তাই শলাগে । কিছুমান বিষয়ে
গুপতে কথা পাতিবলৈ তাই তাক মাতি আনে ।
লিপাওয়ে ভুল বুজি সি তাইৰে সৈতে প্ৰেমৰ খেল
খেলিবলৈ খোজে । পোনতে চকুখাই—জকি আৰু
শেহত আতঙ্কত শিয়ৰি তাই তাক ধঙত জ্বলিপকি
বকে, গালি শপনি পাৰে, গুচি যাবলৈ কয় । “যাও”—
বুলি সি থিয় দিয়ে ।.....সোণপাহিৰ অন্তৰত ধুমুহাই
তাইৰ কোমল হিয়া মোহাৰি পেলাব খোজে ।.....

তাই নোৱাৰে ।.....আবেগত, বেজাৰত, হতাশাত
তাই লিপাওৰ ভৰিত পৰে,—দুবাহৰে তাৰ অৰ্দ্ধুট।
আকোঁৱালি ধৰে, তাইৰে সৈতে প্ৰেম নকৰিবলৈ তাই
তাক কাকুতি-মিনতি কৰি জনায় । কি হব ?.....
তাইৰে সৈতে এজনৰ যে বিয়াৰ যো-জা ঠিক ।.....
তথাপি তাই কয়,—“তুমি মোৰ বন্ধু হৈয়ে থাকিবা
ককাইদেউ,—প্ৰেমিক হিচাপে নহয় ।”.....নিৰুপায়
লিপাও ৰাজী হয়, গুচি যায় ।—তাই মজিয়াত পৰি
থাকে । সোণপাহি মৰহি লেৰেলি যায় ।.....সহায়সীনা
তাই ।.....সৰলা, অৰলা ।

ৰোমাঞ্চৰ গৌত শিশুসুলভ হলেও বৈ থাকে ।.....
এপৰত চীনৰ সামাজিক বিধানৰ কঠোৰ শাসনৰ গৰ-
জনি, চেৰেকনি । কামি-হাৰৰ তলিত কঁপনি ।.....

সদায় নিশা,—গুপতে গোপনে দেখা ।.....এটা
কোঠালীত যেতিয়া তাইৰ মাক-বাপেক আৰু তিনিজন
ভায়েক ককায়েক ঘূমাটত লালকল ;—তেতিয়া সোণ-
পাহিয়ে উঠি হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে মনে মনে
গোপনে মৰৰ দুৱাৰ মেলি বাজ হৈ জপনামুখৰ জপনা
লাহেকৈ মেলি দিয়ে ।.....খুটএটি মাথো শব্দ ।
এটা ছাঁ-মুৰতি সোণপাহিৰ মৰৰ ফালে বগাই যায় ।
লিপাওৰ ছাঁয়া । ভিতৰত লিপাও আৰু সোণপাহি ।

দিন যায়,—মাহ যায় ।.....প্ৰেমে গজালি মেলে ।

এদিন ধেমালি ; লগৰ লগৰীয়া ছোৱালীহঁতে
সৈতে ধেমালি । ফুলৰ জোতা সজাত সকলো ব্যস্ত ।
গাৱঁৰ লগৰীয়াহঁতে সোণপাহিক ধেমালিৰ ছলেৰে
কয়,—“হেবা কেনে ধৰণৰ পুৰুষক তুমি বিয়া কৰি

ধৰ কবিব খোজা ?” সোণপাহিৰ গাল দুখন স্তম্ভিৰ।
টোঙাব দৰে বঙা হয়,—তাই কয়,—“কিয় ?—আমাৰ
সেই লিপাওৰ দৰে ?.....কেনে ধুনীয়া—” তাইৰ গালত
বং চৰে ।.....

ঠাটা মৰুৱাৰ উজাৰ উঠে । তাইৰ হিয়া আৰম্ভ
কঁপি উঠে, আনোচা তাইৰ হিয়াৰ গোপন কথা ওলাই
পৰে । তাইৰ কাছ দুটা জোঁকাৰ খায় ভয়ত ।.....
সাংসাৰিক জ্ঞানত জ্ঞানৱতীৰ দৰে তাই কয়,—“নহয়
তাই এইবোৰ কৈ কি লাভ ? যেতিয়া আমাৰ
বাছনিত আমাৰ নিজ হাত নাই, তাত উপায় কি ?”

তাইৰ লগৰীয়াহঁতে হুমুনিয়াহ কাঢ়ি কয়,—“ঠিক
কৈছা তাই । এইবোৰ আলোচনা মুৰ্খানিৰ বাহিৰে
আৰু কিনো ? আমাৰ আই-বোপায়েহে এইবোৰক
ঠিক কৰে । ভালেই হওক বা বেয়াই হওক এজন
কুৎসিত পৈৰ লগত আমি যেতিয়া ধৰ কবিবই লাগিব ।.....
তেনেহলে এনে আলচ কেটলৈ ?”.....বহুত আলোচনা চলে ।

ইংলণ্ড, ফ্ৰান্স নাইবা আমেৰিকাত জনম হোৱা-
হেতেন ?.....সিহঁতে শুনিছে—সিবোৰ দেশত হেনো
তিৰোতাই নিজৰ ভাল পোৱা জনকহে বিয়া কৰিবলৈ
পায় । সিহঁতৰ মনত দুখ । সকলোৰে বিশ্বাস এই
সমাজ দুৰ্নীতিপূৰ্ণ কলা সমাজ ।.....ভাৱোতে গুণোতে
সিহঁতৰ অন্তৰত গোপনে গোপনে বিদ্ৰোহৰ জুই জ্বলি
উঠে । প্ৰত্যেকজনীৰে ভাৱনা গুপতে এজন প্ৰেমিকক
বাছি নলেই ভাল । কিঙ্ক ইমান দুঃসাহস জানো
কাৰোৰাৰ আছে ।.....কিয়ান যে আলোচনা ।

তেনে আলোচনাত সোণপাহিয়ে তৃপ্তি পায় ।
তাইৰ অন্তৰ মৰুভূমিত আশাৰ ‘ওৱেচিছ’ বিৰিঙে ।.....
তাইৰ সাহ বাঢ়ে । গাঁৱৰ তলৰপৰা তাই আচি
উলিয়াই তাইৰ মুখখনি চায় ।.....ইমান ধুনীয়া ।.....তাই
জীৱনত এনে স্বৰূপ কাহানিও দেখা নাই । “মোৰ
এজন ভালপোৱা মানুহ আছে . প্ৰেমিকপ্ৰেমিক .”
কৈ তাই উলাহত উৎফুল্ল হৈ উঠে, নতুন পুতলা পাই
সৰু ল’ৰা-ছোৱালীয়ে বং পোৱাৰ দৰে তাইৰ উলাহ ।
তাই বঙত বাউলী হয় ।

এইদৰে কত দিন যায় ।.....

মধুৰ বসৰ সোঁত তাইৰ পাছৰ দিন কেইটা ধুই
যায় । পুৱতী নিশাৰ বুকুত হেঙুলি বেলি বেঙায়.....
ভালপাওঁ বোলা লিপাওৰ প্ৰথম বাৰৰ কথাষাৰ শুনোতে
সোণপাহিয়ে আবেশত অৱশত লিপাওৰ বাহৰ মাজত
নেউসেউ হয় । তাইৰ প্ৰতি প্ৰেমৰ সলনি সি একোকে
নিবিচাৰে বুলি কোৱাত এই ডেকা ছাত্ৰজনৰ অন্তৰত
দয়া, আশ্ৰিত মহত্ব আৰু প্ৰাণত মহানুভৱ মানৱতাৰ
প্ৰতিমূৰ্ত্তি দেখে । তাৰ প্ৰতি তাইৰ শ্ৰদ্ধা বাঢ়ি যায় ।.....

লিপাওয়ে তাইক লিখা-পঢ়া শিকায় । তাই ‘অহা’
শব্দ লিখি গাওঁৰে এটা পুখুৰীৰ পাৰৰ এজোপা গছৰ
খোৰোঙত থয় । লিপাওয়ে সেই নিৰ্দিষ্ট খোৰোঙত
সেই এডুখৰি কাকত বিচাৰি পায়,—পঢ়ি উত্তৰ দি’য়,—
‘বাৰ’ নাইবা ‘নোৱাৰো’,—‘আজি নিশা’ নাইবা
‘কাইটলৈ’—অথবা—‘মোৰ কোঠালীত’ নাইবা ‘তোমাৰ
কোঠালীত’ ।.....তাই পঢ়িব পাৰে,—বুজি পায় ;—
সেইদৰে গৈ বা থাকি তাইৰ ভালপোৱাজনক অকল-
শৰীয়াতকৈ লতি মৃণালভূজীয়া বাহুল্যৰে আদৰে-সাদৰে ।

.....প্ৰেমৰ জৰীয়েতে তাই লিখা-পঢ়া শিকে ।
গুটীয়া আখৰৰ অলৌকিক শক্তি তাই অনুভৱ কৰে ।
শিক্ষাৰ প্ৰতি তাইৰ ধাউতি, হাবিলাষ বাঢ়ে ।.....

চীন দেশৰ জন-প্ৰবাদ—ভালপোৱাজনক হেনো
চোলা এটা সি দিব লাগে । সোণপাহিয়ে লিপাওৰ
কাৰণে এটা চোলা সিয়ে । তাইৰ মাকে গম পায়,
সন্দেহ কৰে । সোণপাহিয়ে কয়,—লিপাও ককাইদেউৰ
মাকৰ চোলা গিবলৈ সময় নাই । মই এনেয়ে তাইক
সহায় কৰিবলৈ সি দিছোঁ ।.....তাই মনে মনে গুণে,
গুণে, চিন্তে,—মোৰ নিজৰ কামৰ দ্বাৰা মোৰ হিয়াৰ
গুপ্ত প্ৰেম উদঙাই দিবই লাগিব ।.....তাই তাৰ চোলা
সিয়ে । পঁচোটা বোতামৰ ফুটাৰ ঠাইত তেৰটা,.....
প্ৰত্যেক বিহাৰ চোপাশে ফল তোলে । চীন দেশত
ডেকা-গাঁৱৰে জানে,—এই তেৰটা ফুলাৰ বিহাই হৈছে
তেৰ চপৰা অমূলীয়া বতন । এনেকৈ সিয়াত তাই
উলাহ ভৰা বোম্বাৰ অনুভৱ কৰে । আবেগত তাই

সেই চোলাটো নি লিপাওৰ পঁজালৈ লৰি-খাপৰি হাৰাখুৰি খাই যায়। তাৰ চোপাশে উলাহত বাংচালী হৈ নাচি বাগি কয়,—“ককাইদেউ !—কেনে হৈছে ককাইদেউ ? চোৱা—চোৱাচোন—এই চোলাটো—তোমাৰ চোলাটো ; কেনে লাগিছে ?—ভাল হৈছে নে ?”

তাইৰ অপৰিসীম উলাহ দেখি লিপাওয়ে কয়,—“কিয় ভাল নাপাম,—সোণ ? যাক ভাল পাওঁ তাইৰেই লালনী কোমল হাতেৰে কৰা চোলা।”—

.....চীন দেশৰ নিয়ম অনুসাৰে লিপাওয়ে তাইলৈ ধন যাঁচে, তাইৰ নিজৰ কাৰণে ফুলাম এজোৰ জোতা তৈয়াৰ কৰিবলৈ, সুতা কিনিবলৈ। তাই আপত্তি জনায়,—“বোক একো নালগে। কেৱল তোমাৰ ভালপোৱা একণি।”.....তাইৰ আপত্তি তাৰ হিয়াত শেলে বিদ্ধাদি বিদ্ধে। তাই টকা লয় আধে-বেথেকৈ—তাই সেই টকা খৰচ কৰে নিজৰ কাৰণে নহয়,—লিপাওৰ কাৰণে বেজী, সুতা, কাপোৰ কিনিবলৈ।

সুখৰ দিন সেই কেইদিন। প্ৰেমত পাগলী তাই-গছোচ নাই, সংশয় নাই। তথাপি সংযম। তাই সংযত হব পাৰিব নে ? দেশৰ নিয়ম, সমাজৰ বিধান ! তাই শিয়ৰি উঠে। শেহত তাই থিৰাং কৰে, লিপাওৰে সৈতে দেখা নকৰাকে। ই তাইৰ দুৰ্বলতা নে সৱলতা ! সংযম নে প্ৰভাৱণা ?...

লিপাওৰ মুখখনি তাইৰ হিয়া-দাপোণত বহুকাপে বিৰিঙি উঠে পলে পলে, অনুপলে।

মাক বাপেকে যদি আনৰ লগত তাইৰ বিয়া দিয়ে।

...উল্।

এইবাৰ—এইবাৰ সোণপাহি লিপাওৰ বাহিৰ মাজত বিলীন হব,—নিজক যাঁচি দিব সি আহিলে। অটল প্ৰতিজ্ঞা !....

লিপাও আহে। তাই নোৱাৰে !....তাইৰ মাত এষাৰো নোহোৱা হয় !....

চ্যাং !....তাৰ গাঁও লিচিৱাচুয়াং। সি সোণপাহিক দেখা নাই !....তাৰে সৈতে তাইৰ বিয়াৰ বন্দবস্ত হয়

১৯৪২ চন,—শৰৎকাল।

সোণপাহিৰ মনেও নাজানে এই কথা। শেহত তাই গম পায় !....বিয়াৰ কথা পাতোঁতে এনে বাতৰি তাইৰ কাণ ছোঁৱে।

সুখৰ শৰৎ !....সোণপাহিৰ হৃদয় বেদনাৰ কীট-পোকে কুটি কুটি খায় !....চ্যাং হেনো সোণপাহিতকৈ দুবছৰ ডাঙৰ। সুন্দৰ জোৰা !... তাইৰ লগৰীয়াহঁতে কয়—“নহয়—নহয় চ্যাং সোণপাহিতকৈ পোন্ধৰ বছৰ ডাঙৰহে, মুখখন শেঁতা, কুংসিং।”.....সিহঁতে চ্যাঙক দেখিছে।

বিয়াৰ যো-জা,—উখল-মাখল !....ঘৰখনত মানুহেই নুঙচে। লিপাও নাহে। অকলে দেখা শুনা কৰিবলৈ সন্মোগো নাই !....নিৰাশাৰ ডাৱৰে দুয়োৰো হিয়া আগুৰি ধৰে।

মাকৰ জীৱনতো এনে ষটিছিল। সোণপাহি তাইৰে জীয়েক। জীয়েকক সান্ত্বনা উপদেশ দিবলৈ মাকে যায়,—সোণপাহি আঁতৰি থাকে।

মাকৰ প্ৰতি জীয়েক সোণপাহিৰ ঘৃণা উপজ্ঞে।

বিয়াটল মাখোন দুদিন বাকী !....

লিপাও আহে !....

ঘৰত কোনো নাই,—সোণপাহি অকলে। ওচৰ-চুবুৰীয়া এজনৰ ঘৰত সকলো বিয়াৰ যো-জা কৰিবলৈ যায়। লিপাওক দেখি সোণপাহিৰ প্ৰাণ কালি উঠে। তাই ওলাই আহে !....লিপাওক লৈ তাই পথাৰৰ ফালে যায় !....

আকাশত পুৰঠী জোনাই। পথাৰৰ কাষৰ সেই পুখুৰীৰ পাৰৰ গছৰ তলত দুয়ো—সবতৰ দুটি প্ৰাণী, ডেকা গাভৰু—লিপাও আৰু সোণপাহি। দুয়ো বহি থাকে,....হাতত হাত। কিন্তু দুয়ো নিমাত !....

ফট্‌ফট্‌য়া জোনাক। জোনাকৰ দৰে ফট্‌ফট্‌য়া কথাষাৰ ওলাই পৰে,—“আমাৰ দুয়োৰে বিয়া হলে এই পৃথিৱীত আমি দুয়ো আটাইতকৈ সুখী হলোহেঁতেন।”

“সোণ ! এনে জোনাক লিপা—আজিয়েই আমাৰ ওভ-বিবাহৰ নিশা হওক।”—লিপাওৱে তাইৰ হাত দুখনি

জোৰেৰে খামোচ মাৰি কৈয়েই থাকে—“মোক গ্ৰহণ কৰা, মোক ভাল পোৱা।”....

তাই নিমাত।....শেষত তাই কয়—“মই নোৱাৰোঁ।”

“নহয়—নহয় মোক গ্ৰহণ কৰিবই লাগিব”।

—তাইক সি আবেগেৰে সাৱট মাৰি ধৰে

তাইৰ প্ৰাণ অচল-অটল।

“নাই—নাই মই নোৱাৰোঁ।”

“কিয় ?”

‘নাই—আমি পিতৃৱাই যাওঁহক আহ।’

তাৰ বাহু দুখন আলিঙ্গনৰপৰা স্নানকি পৰে। সি পথাৰৰ কেউপিনে চকু ফুৰায়,—আনফালে চাই সি আঁখিৰেখোঁকৈ কয়,—“কিন্তু—কিন্তু মই যে তোমাক ভালপাওঁ।—মই যে তোমাক পাব খোজোঁ, এইদৰে, ইয়াতে, এতিয়াই। আমি পুনৰ এনে সন্মিলন আৰু নাপায়, সোণ।” অধীৰ হৈ সি আকৌ হয়,—“যাক তুমি ভালপোৱা তাৰ ওচৰত তুমি কিয়-মন-প্ৰাণ সঁপি নিদিয়া ? যাক তুমি জীৱন্ত দেখা নাই,—সেই কুৎসিত-জনৰ ওচৰত তুমি নিজকে সঁপি দিবা, সোণপাহি ?”

তাইৰ চকুজুৰি চকুলোৱে ছল্‌জলীয়া হয়,—উখহি উঠে। বেদনা ভৰা দৃষ্টি লিপাওৰ মুখত পৰে। তাই সহিব নোৱাৰে। তাই আঁঠুকাটি বগাই তাৰ কাষ চাপে ; ওঁঠৰ লুৰি টানি তাৰ কাণৰ ওচৰলৈ নিয়ে, ধাণ মাতেৰে কয়,—“জনানো, মই অৰু চোলা নিদিওঁ ?..... এয়ে শেষ বাৰলৈ আমাৰ আলাপ-আলোচনা। এয়ে শেষ বাৰলৈ মোৰ কথা আৰু হিয়া তোমালৈ দিয়া।..... মোক মৰম কৰা, ককাইদেউ,—খং নকৰিবা। অনুগ্ৰহ কৰি মোৰ প্ৰতি সদায় হোৱা।” সি তাইৰ ফালে আকুলভাবে চায়, লাজ পায়। তাই আঁতৰ হৈ থিয় দি হক্‌হক্‌ কান্দে।....

তাইক সি সাৱনা দি কয়,—“নাকান্দিবা সোণ। আজি মই হতাশ হৈ পৰিব পাৰোঁ। এজন সামান্য মানুহৰে সৈতে তোমাৰ বিয়া বুলি শুনি। তথাপি আশা নেৰিবা। হব পাৰে ; আজি আমাৰ বিয়া নহয়। যদি কেতিয়াবা, ক'বাত, কেনেবাকৈ আমাৰ দেখা

ভবিষ্যতে হয়, তেন্তে আমি দুয়ো আকৌ মিলিম, আকৌ মিলিম।.....যি কোনো ঘটনাই নষ্টক লাগে, মনত ৰাখিবা মই তোমাক সদায় ভাল পোৱেই থাকিম।”..

লিপাওৰ সামান্যপূৰ্ণ কথাষাৰে সোণপাহিৰ হৃদয়ত একুৰা জুই জ্বলাই দিয়ে। তাৰ মিনতিৰে তাইক চেঁচা কৰি পেলায়,—অৰম-চেনেহে তাইক তপত কৰে। বেদনা ভৰা আনন্দই তাইক পাগলী কৰি তোলে। তাই উত্তেজিত হয়। তাই আৰু নোৱাৰে। তাই লিপাওৰ কাষ চাপে, বুকুত লিপিত্থাই থাকে, তাৰ ডিঙি বাহুৰে আঁকোঁৱালি বান্ধি লয়, কিমান পৰ নাজানে,....তাই সকলো পাহৰি যায়।—কেৱল চুমা-চুমা-চুমা। চুমাৰ বৰষুণ বৰষে।.....দুখন বুকু ধুক-ধুকনিৰে কথা কয়।.....লিপাওৰ বাহুৰ বান্ধোনত বন্দিনী সোণপাহি।...দুয়োৰে ওঁঠ আঁতৰি যায়।....সোণপাহিৰ চেতনা ফিৰি আহে।.....আকৌ সমাজৰ কঠোৰ নিষেধ শাসন। যদিও চুমাৰ পৰস্পৰ আকৰ্ষণ চলি থাকে, সেই চুমা উলাহৰ নহয়, বেজাৰৰ, হৰষৰ নহয়, আশাহত বেদনাৰ। শোকত বেজাৰত বেদনাত তাই তাইৰ বাহুৰ বান্ধোন ছিঙি আঁতৰি থিয় হৈ উচুপি উচুপি কান্দি কান্দি লৰ মাৰে।.....

আকাশত পুৰঠা জোনাই, জোনৰ জোনোৱালী বহণ মানি কপালী মুকুতিয়ে পথাৰেদি জীৱন্ত হৈ লৰি যায় জ্বলা পুৰা ছাই হোৱা ক'লা এঙাব হেন হিয়া-আমটু লৈ।.....তাই পলায়।.....

পিছদিনা পুৱা ; চেঁচা,—গধূলি-বেলিকা বতাহ বয়,—বৰষুণ পৰে।.....সোণপাহিৰ অন্তৰত বা-মানলি বয়।.....

সন্ধিয়া।.....এন্ধাৰ। ওচৰ চুবুৰীয়াৰ ঘৰত বিয়াৰ ভোজ।.....ঘৰৰ সকলো তাত।....সোণপাহি অকলে।

সোণপাহিয়ে জপনা-মুখত থিয় দিয়ে। চকু ফুৰায়।.....বিয়াৰ ভোজলৈ যোৱা মানুহবোৰক সন্ধিয়াৰ এন্ধাৰে আৰু কঁৱলিয়ে গিলি থয়। ওচৰ চুবুৰীয়াৰ ঘৰৰ পৰা উলাহৰ খলকনি উঠে,—ৰাজনাৰ শব্দ,—বাঁহীৰ মাত। তাইৰ হিয়াখন কান্দি উঠে।.....চকুৱেদি

চকুলো বয়।.....তাই কোঠালীত সোমায়, ভিতৰতে ইফান-সিফাল কৰি ছট্‌কটাই থাকে; মাজে সময়ে দুৱাৰৰ ফালে চায়। ইমান আশা। সি আহিব।..... তাৰ ওচৰত এইবাৰ তাই তাইৰ মনপ্ৰাণ সকলো সঁপি দিব। তাই কিয় তাক প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে।..... কাপুক্ষ্ম তাই।.....ধিক্কাৰ আছে। জানোচা সি এতিয়া তাইক ষিণ কৰে।.....ভয়ত তাই শিগৰি উঠে। সি আক নাহে।.....হতাশা।.....

শৰে বিজ্ঞা পখীৰ দৰে তাই ছট্‌কটায়।.....নাই-নাই নাই।.....

তাই বাজ হয়,....জপনা মেলি ওলায়,—লিপাওৰ ঘৰৰ পিনে খোজ লয়।.....

....লিপাওৰ ঘৰ, লিপাওৰ কোঠালি।.....

“ককাইদেউ!—ককাইদেউ!”—তাই চিঞৰে।.....

লিপাওৰ কোঠালীৰ দুৱাৰ বন্ধ।.....

“লিপাও!—লিপাও!”—তাই ব্যাকুল হৈ মাতে।

দুৱাৰ মেলি ভিতৰ সোমাই লিপাওৰ বিছনাত খেপিয়াই চাই, বিছনাখনতে মূৰ গুঁজি উচুপে,— চকুলো বাগৰে, বিছনা তিতি যায়।... নাই।.....

...ইফালে সিফালে তাই চায়।.....চাৰিখন বেৰ তাইক চেপিবলৈ আছে,—আতালৰ চিলিং নানি হেঁচিব খোজে। তাইৰ উশাহ বন্ধ হয়।.....

বলিয়াৰ দৰে তাই পলায়,—ঘৰৰ পিনে।.....

....নিজৰ ঘৰত তাই।.....

....আকৌ বাঁহীৰ মাত। ইননি বিননি।— তাইও কান্দে। চোলৰ শব্দ,—তাইৰ হিয়াত খুন্দা মাৰে।.....বিয়াৰ ৰাজনা। অসহ্য।.....চোতাললৈ তাই যায়, হাত দুখনিৰে কাণ বন্ধ কৰে, আকাশলৈ মুখ তুলি চায়।.....আকাশ গধুৰ আৰু কেউপিনে ঘোপমৰা একাৰ।.....তাৰ পিছত বৰষুণ,—ধাৰাধাৰে বৰষুণ।..... কিছুপৰ তাই চোতালতে পাগলীৰ দৰে ছট্‌কটায়।

....তাইৰ বয়স পোন্ধৰ। সিদিনা বিয়াৰ আগদিনাৰ সন্ধিয়া। সুখৰ দিন। কিন্তু তাইৰ মনত দুখ। দুখৰ গধুৰ ৰোজা বৰলৈ তাই অপাৰগ। তাইৰ জীৱন

অসহ্য! জীয়াই থাকিবৰ ইচ্ছা নাই।...তাই পাক-ঘৰলৈ লবি যায়,—খেপিয়াই খেপিয়াই এদাল জৰী পায়, তাকে লৈ তাইৰ নিজৰ কোঠালীলৈ আহে। খেপিয়াই এখন বেঞ্চ পাই তানি দুৱাৰৰ কাষলৈ লৈ আহে তাই। একাৰত তাই বেঞ্চৰ ওপৰত উঠি বচীৰ এটা মূৰ দুৱাৰৰ ওপৰত থকা চটৰ ওপৰেদি দলিয়াই পাৰ কৰি বান্ধে, আগটো মূৰত ফাঁচ-গাঁথি দি নিজৰ মূৰটো স্কমাই ডিঙিৰ ওচৰলৈ নিয়ে,—ভৰিৰে বেঞ্চখন লখিয়াই পেলাই দিয়ে।.....ভিত্তিত ফাচ আঁটি লাগে। সোণপাহি ফাঁচি-জৰীত ওলম্বে।.....

কিছুপৰ পিছতেই তাইৰ মাক বাপেক আছে।“সোণপাহি! সোণপাহি!!”....নাই,—নিমাত। একাৰ। চাকি জ্বলাই সিহত সোণপাহিৰ কোঠালীত সোমাই দেখে, সোণপাহিৰ দেহা ফাঁচজৰীত ওলম্বে।হাৰাথুৰি খায় সকলোৱে।.....ফাচ-জৰী কাটি সোণ-পাহিৰ দেহা নমাই অনা হয়।—ওচৰচুবুৰীয়াহঁতে জুম বান্ধে। দুৰ্ঘটামান আলপেচান কৰাৰ পিছত সোণ-পাহিৰ চেতনা ফিৰি আহে। তাই লাহেকৈ চকুৰ পাহি মেলে, দেখে তাই বিছনাত,—আক দেখে মাকক, তাতে মুখ গুঁজি ওচৰতে কান্দি থকা।

....তাইৰ চেতনা ফিৰি অহা দেখি মাকে চকুলো মছি মছি থিয় হৈ কয়,—“তুমি ভাগ্যৰ কাদণে জীয়াই থকা উচিত, মোৰ সোণ।”....

আকৌ সেই কাৰাগাৰ,—ভাগ্যৰ বন্দীশাল। চান্দৰ লাখ বিলাখ নাৰীৰ প্ৰতি বলিশাললৈ নিয়াৰ সাধনাপূৰ্ণ, মাতৃসকলৰ মন্ত।.....ভাগ্য!.. নে বলিশাল?....

পুনৰ বেদনাভৰা জীৱন, ক’লা-সমাজৰ ক’লা শাসন,—জীৱনভৰি দাসত্ব।.....

মাকৰ কথাষাৰে তাইক উত্তেজিত কৰে;—খঙত, ঘৃণাত তাই জ্বলি-পকি উঠে।.....তাইৰ ভিত্তিত যেন কিহুৰাই সোণা মাৰি ধৰে। সোণপাহিয়ে কয়,— “তোমাৰ গাভৰু কালৰ কথা মনত পৰে নে? বয়সত পোন্ধৰ বছৰ ডাঙৰ এজনৰ লগত তুমি বিয়া সোমাব পাৰিবানে? তুমিসক মানিব খুজিছা,—হতা কৰিবলৈ

বিচাৰিছা।”....শেষৰ কথাষাৰে চোকা কাঁড়ৰ দৰে গৰজি ওলাই যায়।....মাকে উচপ খাই উঠে। সোণ-পাহিৰ মন সংগ্ৰামমুখী হয়, তাই তাইৰ গোটেই দেহাৰ শক্তি সঞ্চয় কৰি বিছনাৰপৰা উঠি মাকৰ মুখৰ ফালে নিজৰ মুখ ঠেলি ঝঙেৰে ধৰাৰে কয়—“তোমালোকৰ আদেশ আৰু নই নাগানো,—বুজিছানে বুঢ়ী মূৰ্খ, গাৰজনা?”

সোণপাহিৰ গাৰপৰা বিদ্রোহৰ অগনিৰ ফিৰিঙতি ছিটিকি পৰে। মেকুৰীৰ দৰে তাই ধু পেলায়। গোটেই শৰীৰ বেহেলাৰ ভাঁৱৰ দৰে টান হৈ উঠে। তাই চিঞৰি বকিব ধৰে, মাকক গালি-শপনি পাৰে,—তাইক হত্যা কৰিবলৈ অনুৰোধ জনায়,—কোনোবাই আগবাঢ়িলে বাধা দিবলৈ বাহু দুখন স্ফীত কৰে।

তাই ভাগৰি পৰে, তাইৰ হিয়াত ঝঙে শোকে খুন্দা মাৰি ধৰে,—বেজাৰৰ গধুৰ ৰোজা ডিঙিত সোপা মাৰে,—তাই উচুপে, কান্দে, হুক্‌হুক্‌ কান্দে। গোটেই তৰুণ তনু কঁপি উঠে। তাই বিছনাত ৰাগৰি পৰে,—চক্ৰজোৰ মুদ খায়,—হাত দুখন খোলা আৰু স্থিৰ হয়। দেহা শিথিল। দুৰ্গালৈদি দুধাৰ চকুলো পৰে, খেৰৰ ধাৰা ত্ৰিতি যায়।

ওঁঠৰ ফাকেদি বীণ নাত দুধাৰ লাহেকৈ ওলায়—“নহয়....নহয়।”....তাই অসত্যৰ দৰে দাঁত কৰ্ম্মবটক কানোৰে।

ওচৰচুবুৰীয়াই জুম বান্ধি কাষ চাপি সোণপাহিক বুজায়,—সান্ধনা দিয়ে। তাইৰ অসহ্য লাগে। অসহ্য গধুৰ ৰোজাই লৱনুদেহা হেঁচি ধৰে। তাই নমৰে,—মৰিবলৈ খুজিও নমৰে। তাইৰ প্ৰিয়জনৰ প্ৰতি অনুগত হব নোৱাৰে, নিজকে মাৰিব নোৱাৰে;—ঝঙত শোকত ক্ষোভত তাই ভাগৰি পৰে, দেহা শিথিল হয়;—নীৰৱে থাকি তাইৰ ঘুমটি আহে।....তাই ঘোৰ নিদ্ৰাত।.....পুৱা।—তাই সাৰ পায়, শুনে বিয়াৰ বাজনা,....অপনা-মুখৰ ফালে চাই পঠিয়ায়, অপনা-মুখত কইনাক নিবলৈ দোলা সাজু। বিয়াৰ উলহ-মলহ, উৰল-মাখল, দোলদোপ্-হেলোদোলোপ্।....চীনা কইনাৰ

মৰণ-যাত্ৰাৰ আয়োজন! দুপৰীয়া।....দোলা ৰয়।....বাজনা বাজিয়েই থাকে। দোলাৰপৰা সোণপাহি নামে।....

ন-পঁজা, ন-মৰ, ন-সংসাৰ।....

ধৰত এজন পুৰুষ। সি লিপাও নহয়—চ্যাং। তাইৰ গিৰিয়েক। তাইতকৈ সি কুনি বছৰ ডাঙৰ,—ধৰিমাটিন দৰে বগা-শেতা,—মুখখন ওঁৰ দৰে ফুলা,—এখন গালত একোটা নোমেৰে এটা মাহ,—দাঁত কেইটা বেকা কেঁকোৰা,—নাক চেপেটা, ওঁঠ ওলনি পৰা।....এজন দৈত্য।....কেনে কুৎসিং?

ন-স্বামীৰ পাছে পাছে তাই যায় এটা কোঠালীলৈ। কোঠালী নহয় পোতাশালহে। পলে পলে লিপাওন মুখখনি তাইৰ হিয়া দাপোণত বিৰিঙি উঠে।....

কোঠালীটোত বহু লগাভগা, ওচৰচুবুৰীয়া। ঠাটা-মন্ধাৰ জাউৰ উঠে। সকলোৱে তাইৰ দেহা লাৰি পিটিকি চায়।....তাই যেন কাহাঁৰ ৰাচন। সোণপাহিয়ে অদ্ভুত মানে।....তাই যেন মানুহ নহয়, আধা-মৰা বস্ত্ৰহে। অদ্ভুত জীৱ নে বেহানিৰ মাল।

নিশা।....তাই তাইৰ গিৰিয়েকে সৈতে অকলে। কোঠালীটোত চ্যাং আৰু তাই। তাই কিংকৰ্তব্য বিমূঢ়। চ্যাংএ তাইৰ কামত বহে,—সোণপাহিয়ে জোৰকৈ মিচিকিয়াই হাঁহে। সি তাইৰ বাহ দুখন ধৰে, তাই কোঁচ খাই আঁতৰে। তাইৰ গাৰ কাপোৰ-চোলা জ্বলকি পৰে, শিথিল হয়।....সি তাইক তেনেই সোলোকাবলৈ কয়। তাই নিৰ্ভয়ে আপত্তি জনায়। “কিয়?”—চ্যাঙে কয়, আৰু বোলে,—“এয়েই জানো বিয়া নহয়?” তাই শিলৰ দৰে নিজীৱ অথৰ হয়। কোঁচ মোহ খাই তাই কোঠালীটোৰ এচুকত আঁতৰি ৰয়। সি উঠি তাইৰ কাষলৈ গৈ টানি আনি তাইক তাৰ ওচৰত বহুৱায়,—মুখ বিকটাই সোণপাহিৰ কপ-যৌৱন শলাগে। তাই চকুজোৰ তুলি কয়—“তুমি বুঢ়া—তুমি কুৎসিং।”....তাই তলমূৰ কৰে, হুক্‌হুক্‌ কান্দে। “কান্দিলে কি হব?”....বুলি সি কয়। সোণপাহি উঠে, আঁতৰি যায়,—কোঠালীটো এৰি ওলাই

যাব খোজে। তাইক সি টানি আনে, তাইৰ গালত কাণ-তলীয়া চৰ দিয়ে। তাই চিঞৰ মাৰে। সি তাইৰ মূৰত জোৰকৈ ডুকু মাৰে, ঠেলি পেলাই মজিয়াত ঠেকেচে। সোণপাহিৰ মুখৰপৰা তেজ বয়।...সি তাইক মাৰে, চৰায়, কোবায়, কিলায়, ডুকুৱায়। নিৰুপায় হৈ তাই মনে মনে থাকে। ভাগৰি তাই বিছনাত বাগৰি পৰে, চাং-পঙই এই স্তবিধাতে তাৰ যৌন লিপ্সা দূৰ কৰে।

..চ্যাঙৰ মুখত উলাহৰ গিঠুৰ হাঁহি।...সিও শুই পৰে।...

সোণপাহিয়ে গুণে, গুণে, চিন্তে।...গোটেই শৰীৰত বিষ, বিছনাত ছট্‌কটাই থাকে। লিপাও।...সি তাইৰ মধুৰ সপোন। তাৰ প্ৰতি বিশ্বাসঘাতকতাৰ এনে প্ৰতিকল। ভুল—ভুল,...তাইৰ মহাভুল।...

...শেহত সোণপাহিয়ে টোপনিত লালকাল হয়। দুপাহি চকুত ধুমটিয়ে হেঁচা মাৰি ধৰে। বোৰ নিদ্ৰা।...

বিয়াৰ ন দিন পিছত।...আঠ-মঙলাৰ দৰে নদীৰো সামাজিক নিয়ম। তাই ঘৰলৈ আহে। মাকৰ প্ৰতি তাইৰ বাগ, ঘৃণা, শোক।...তাই খঙেৰে মাকক কয়—“তুমি মোক ঠগালা। তুমি তোমাৰ বিয়াৰ কথা পাহৰিলা নে? মোৰ পিতা তোমাকৈ বয়সত ডাঙৰ আছিল। তুমিয়েই কৈছিলো,—তুমি তোমাৰ বিয়াৰ কাৰণে কিমান অসুখী হৈছিলো, কিমান বেজাৰ পাইছিলো....তুমি নিজৰ জীৱনৰ কাহিনী পাহৰি গলা? ...মই তোমাৰ এজনী মাখোন জী, পৰিয়ালৰ একোটি মাখোন ছোৱালী, হেলাৰঙে এজন জঘন্য মানুহৰ হাতত মোক সঁপি দিলা।”...

মাকৰ সাধনা—চীনৰ জন প্ৰবাদ—“কাঠৰপৰাই নাও হয়। ভালকৈ বালে নাও চলে,”...কয়—“সতী নাৰীয়ে দ্বিতীয়বাৰ বিয়া নকৰে।”

সোণপাহিয়ে খঙত মাটিত গুৰিয়ায়, বেজাৰত তাইৰ চকুৰ পৰা চকুলো বয়।...তাই নিৰুপায়।... তাইৰ মাক-বাপেকৰ দোষ নে?...সমাজ—সমাজ। তাই সহায়হীন হয়। তাই কয়—“তুমি কেৱল সমা-

জকেই যিণ নকৰা,—মোকো।।” মাক আচৰিত হয়।

পিছদিনা।...ঘৰত তাইৰ মাকো নাই—বাপেকো নাই।...দুৱাৰমুখত লিপাও। সি সোমায়, তাইৰ কাষতে বহে;—বুজে সোণপাহিৰ মনত স্তম্ভ নাই। “মোঁলৈ তোমাৰ প্ৰেম ঢালি দিবলৈ কোৱাত তুমি মোক বিশ্বাস কৰা নাছিলো, সোণ।”—সি কয়। সোণপাহিৰ অন্তৰত বেজাৰে ধুন্দা মাৰি ধৰে। তাক আন তাই নাপায়,— এই চিন্তাই তাইৰ হিয়া খুলি খুলি যায়। তাই ক্ষমা খুজিবলৈ বিচাৰে,—মুখৰ মাত মুখতে হেৰায়। লাজত শিক্কাৰত তাই মূৰ তুলিব নোৱাৰে। তাই প্ৰেমৰ গোপন কথা জানিবলৈ সাহ নাপায়।...তাই এনে ধাৰ্মিক সংস্কাৰ গুৰুৰ কাৰণে সম্পূৰ্ণ অনুপযুক্ত,— তাই নষ্টা, তাই ভ্ৰষ্টা।...

“মোৰ সাহ খকাহেঁতেন মই নিজকে তোমাক সঁপি দিলোহেঁতেন। মই ভীৰু। কিন্তু এতিয়া বহু পলম হ’ল। মই মোৰ নিজৰ অকৃতজ্ঞতাৰ কাৰণে দুঃখিত।”...তাই স্বীকাৰ কৰে।

দুনাই তাই নিমাত। কেৱল বুকুৰ ধুকধুকনি আৰু চকুল চকুৰ ছল্‌ছলীয়া লোতকৰ মাজেদি দুখভৰা চাননি।—লিপাও উঠে, মেলানি মাগে, আঁতৰি যায়।...তাই চিঞৰি কয়, “লিপাও! কামবন কৰা, সমাজৰ কাৰণে কিছু কৰা, মোক পাহৰি পেলোৱা।” তাৰ পিছত?...তাই নীৰৱ,—নিশ্চল। কেৱল চকুলো সৰা নমনজুৰিয়ে চাই থাকে তাৰ যোৱাটো।...লিপাও নাই।...এটি হুমুনিয়াহ।...

নতুন সংসাৰ—নতুন জীৱন।—তাইৰ স্বামী, শহৰ-শাহয়েক আৰু এজনী ননদ। তাই আছেই—সোণপাহি হতভাগিনীজনী। শাহয়েকে বিশেষ একো নকয়। কিন্তু তাইৰ গিৰিয়েক; কঠোৰ সি—নিষ্ঠুৰ সি। দিনে ৰাতিয়ে তাৰ সেৱা-গুণ্ণসা কৰোঁতেই তাইৰ দাম্পত্য জীৱনৰ দিন বাগৰি যায়,—গিৰিয়েকে গুৰলৈ গলে, তাই তাৰ জোতা-চোলা খুলি দিয়ে, পুৰা পিন্ধাই দিয়ে, চিগাৰেট জ্বলায়, পানী চালে, হাঁহি মুখেৰে

দুহাতে কাপত কিবা খুৱাই দিয়ে। সি নিষ্ঠুৰ, সি দানৱ-দৈতা তাৰ ব্যৱহাৰ নিৰ্দ্ধয়। সি তাইক অনাহকত কথা নুগুনিলেই মাৰে, কোৰায়।

সোধপাহি নেবলি যায়।

এদিন নিশা। শুৱৰ সময় বাকী। সোধপাহিয়ে এটা বাটিত পোৱাৰস্ব আৰু গিৰিয়েকক দিবলৈ যাওঁতে কিছু তাৰ হাতত পৰে। চাওঁৰ খং উঠে, কোঠালিৰ চুকৰ বাৰ্ণীটোৰ লৈ সোধপাহিক কোৰায়, উৰাই মুখাই মাৰে। তাই মজিয়াত বাগৰি চুটফটাৰ, সি তাইৰ মূৰ মজিয়াত খেকেচি দিয়ে।

তাই নাকান্দে। মাৰ খোৱাৰ অভ্যাগ তাইৰ হয়। ই তাইৰ দৈনন্দিন ঘটনা। তথাপি চকুলো অজানিতে সৰি পৰে। তাই আঠুকাচি ক্ষমা খোজে। স্বামীৰ মন ভাল নপাবলৈ তাই জোৰকৈ মিচিকিয়াই হাঁহে। দানৱৰ ওচৰত ক্ষমা-ভিক্ষা। মিচা। চাওঁ বেছি-কৈয়েহে কোৰায়। তাই মজিয়াত পৰি থাকে।
তল-সৰা পাহি।

দুখ-নাৰ পিছত। 'তাই বগাই আঠুকাচি বিছনালৈ আহে। চাওঁ পঙ, চাওঁ দানৱ,—মানৱ নহন।

চাওঁৰ বাপেক। সিও তেনে। তাৰ অন্তৰতো দয়া নাই, মমতা নাই।

খবৰ আহে—মাকৰ বেমাৰ,—সোধপাহিক চাবৰ তাইৰ মন। শহুৰেকে যাবলৈ অনুমতি নিদিদে।

“তোমাক বিয়া কৰাই আনিছো কেনেই, ইয়াত কাম-বন কৰিবলৈহে। তুমি আমাৰ, মাৰাৰ নহয়।”
—শহুৰেকে কয়।

সোধপাহিৰ বত কাকুতি মিনতি। শেহত শহুৰেক ৰাজী হয়।—তাই যায়।

দুদিনৰ পিছত তাই ফিৰি আহে। শহুৰেকৰ আদেশত তাই এবোলা আঠুকাচি শাস্তি ভোগ কৰে।
কিয় মাকৰ ঘৰপৰা আহোঁতে ইমান পলম ৭ গৰুলি-লৈকে এই শাস্তি, আৰু তাৰ পিছতহে ক্ষমা-ভিক্ষা।

নিশা।...বোৰালিত চাওঁ আৰু তাই। চাওঁ গভীৰ স্বৰত কয়,—“তুমি তোমাৰ মতে চলি থাকিব নোৱাৰে?”

শাস্তিৰ ভগত তাই শিৰিৰি উঠে। তাই নবম স্বৰত কয়,—“মই ছোৱালী। জীৱনত বিয়া কি নাজানো। তুমিয়েই মোৰ স্বামী। তোমাকেই জীৱন ভৰি সেৱা কৰি থাকিম। মই মৰিলে, মোক তোমাৰ কাষতে কব দিবা।”

অন্তৰত তাই জানে, তাইক সিহঁতে গাধ-গৰুৰ দৰে ব্যবহাৰ কৰে। তথাপি সুখত মিঠা ভাৱ দেখুৱায়।

তাই কয়—“ফুল গুটি হয়, দাঁহৰ শিপা থাকে,—মানুহৰো সম্ভাৱন হয়। এদিন আমাৰো কেঁচুৱা হব,—মই তাক তোমাৰ কাষে তুলিম—আমি দুয়ো ডেকা-গোভাৱে। তুমি যেতিয়া বুঢ়া হবা, মই যুৱতী হৈয়ে থাকিম। এদিন কেতিয়াবা পাদাৰ অভাৱ হলে,—ময়েই আহাৰ মাগি আনিম। দস্তাবে তোমাক ধৰি নিলে মোৰ সকলো তোমাৰ ৰক্ষাৰ কাৰণে বেচিম।”
এইদৰে প্ৰতিশ্ৰুতি নাসীৰ ভাওঁজুৰি তাই তাৰ মন যোগায় ভাল লগায়।

তিনি বছৰ এইদৰে বাগৰি যায়। অসহ্য জীৱন সহনীয় হয়। তাইৰ বয়স ওঠে।

উত্তৰ চীন দুৰ্ভিক্ষ-ৰাক্ষসীৰ কবান গৰাহত পৰে। ঘৰৰ সকলোৱে ভাল খালেও সোধপাহিয়ে তহ-ভৰা আহাৰহে পায়,—পাত-ছাত ছিঙি আৰু চাবাৰ, পেট-ভৰায়। অবস্থা দুৰৱস্থা হয়। চাওঁ টিন্-ভচিন চহৰলৈ বেপাৰ কৰিবলৈ যায়। যাৰৰ সময়ত চাওঁ সোধপাহিক কঠোৰ নিৰ্দ্ধেশ দি যায়। সি উপদেশ দিয়ে,—
“প্ৰথমে পিতা আৰু ভনীজনীক খাবলৈ দিবা। সিহঁতে কিবা এদিনেহে খাব।” অসত্য ভাৱে খেওঁৰে ধমকি যায়—“তুমি মোৰ -ান-ৰক্ষা কৰিবই লাগিব। অন্যথা হলে, স্বভাৱত কিবা দোষ পালে, তোমাক মানৱ কোবত মাৰি পেলাম।

এনে কঠোৰ নিৰ্দ্ধেশ শুনি তাইৰ হিয়া-আমঠু কঁপি উঠে। সুখত কৃত্ৰিম হাঁহি লৈ তাই কয়,—
“কোনো চিন্তা নকৰিবা। মোক কেৱল তোমাকহে লাগে।”

নৈৰাশাৰ সোঁতত সোধপাহি উঠি যায়। তাই

ওঠৰ।এই বয়সতে জীৱনৰ ওপৰত তাইৰ বিভূষণ জন্মে।সমাজৰ প্ৰতি ঘৃণা,—স্বামীৰ প্ৰতি, নিজৰ প্ৰতি ঘৃণা তাইৰ হৃদয়ত পুঞ্জীভূত হয়। হতাশা। আত্মহত্যা! সেয়ে ঠিক।কিন্তু তাইৰ মাক।আত্মহত্যাৰ বাতৰি পালে জানোচা মৰ্মাহত হয়।ভাবি-চিন্তি তাই বিৰত হয়।

চেনেহী মাক মৰে।—তাই সঙ্কল্প কৰে,—আত্মহত্যা। বিবাহিত জীৱনে তাইক শিক্ষা দিয়ে বহুত,—চীনৰ প্ৰাচীন প্ৰবাদ,—“পুৰুষ স্বৰ্গ,—নাৰী পৃথিৱী।”জীৱন বিষময় হয়।

....সঁচাকৈয়ে চ্যাং সোণপাহিৰ স্বৰগ নে নবক।
....সোণপাহিৰ মুখত হাঁ ছি বিবিলে।

সমাজ,—সমাজৰ বিধান।তাক মানাৰ বাহিৰে উপায় নাই।স্বামীৰ দাসী তাই,—বিনয়ী, কৃতজ্ঞ, ব্ৰত।অন্তৰ গোপন-কক্ষত আলোড়ন উঠে,—ধুমুহা বয়।প্ৰতিহিংসা, প্ৰতিশোধ।মাৰৰ গলনি কোব,—অপমানৰ গলনি অপমান,—স্বামীৰদ্বাৰা নিৰ্যাতনৰ পৰিৱৰ্ত্তে অমার্জনীয় নিৰ্যাতন।

চ্যাং যায়। তাই জপনামুখত থিয় দি থাকে। মুখত তাইৰ বিদায়ৰ স্তলিত বাণী, অন্তৰ জোকাৰি ভাৱনা উঠে,—প্ৰতিশোধ।বৰা। স্তম্ভিত আহিব।

জপনামুখত প্ৰতিহিংসাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি জিলিকি উঠে।

..সময় লাগে, কেৱল সোণালী স্নৰ্যোগ।

....আগষ্ট, ১৯৪৫ চন।

....অষ্টম-বাহিনী। সোণপাহিৰ গাঁৱত অষ্টম-বাহিনী। মাথোন কেই ঘণ্টা থাকি যায়।নাই। . জাপানী-শত্ৰুৰ সৈতে যুঁজিবলৈ সিহঁত আগবাঢ়ে।এসপ্তাহৰ পিছত। এজন কৰ্মীয়ে (Cadre) আহি ঘোষণা কৰে,—“ৰাইজ আৰু অষ্টম-বাহিনী একে পৰিয়ালৰ।”সোণপাহিয়ে ভাবে,—“অসম্ভৱ! তুমি আমাৰ গাঁৱৰেই নহয়,—আমাৰ পৰিয়ালৰ কেনেকৈ হব। ?”তাই নপতিয়ায়।

কৰ্মীজন অষ্টম-বাহিনী চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধি।কৰিউনিষ্ট অষ্টম-বাহিনী (Eighth Route Army)

কেইদিন মানৰ পিছত সেই গাঁৱৰ মহিলাসকলক মাতি ‘নাৰী-সংঘ’ সংগঠন কৰিবলৈ কয়। সি ঘোষণা কৰে,—পুৰুষৰ সমানাধিকাৰ নাৰীৰো; যিসকল নাৰীয়ে বেছিকৈ সমাজৰ কঠোৰ-শাসনত নানান নিৰ্যাতন ভোগ কৰিছে, তেওলোকে যেন এই ‘নাৰী-সংঘ’ত যোগ দিয়ে আৰু গোপনে আছি তাৰ লগত আলোচনা কৰে।

সোণপাহি উত্তেজিত হয়;—কিহবাৰ আশাত তাইৰ হৃদয়ত ক্ষুধা ওচ। তাই ভাবিবলৈ চলু পায়।গোপনে আলচ পাতিবলৈ তাইৰ সাহ নহয়।কিবা ভাল হব নে? তাই ভাবে,—তাইৰ সন্দেহ ওপজে।কিন্তু প্ৰতিহিংসা,—প্ৰতিশোধ। হৃদয়ৰ জুইকুৰা উমি উমি জ্বলে। মহকুমাৰ সেই কৰ্মীজন গুচি যায়। ক’ত একো হোৱা নাই দেখোন। ‘নাৰী-সংঘ’ পতাত লাভ? তাইৰ সন্দেহ দ’কৈহে শিপায়। “অ’ এয়ে হে অষ্টম-বাহিনীৰ কীৰ্ত্তি?” —সোণপাহিয়ে ভাবে, আলজালকৈ।

কলী জেড্ (Dark Jac'e)।গাৱঁৰে ছোৱালী। ‘নাৰী-সংঘ’ৰ সেৱিকা (Cadre) তাই।

গাঁৱৰ সকলো ছোৱালী জীয়ৰী বোৱাৰী—‘নাৰী-সংঘ’ৰ সেৱিকা, সভা। সিহঁতৰ ভিতৰত খোলাকৈ আলোচনা চলে। তেও সোণপাহিৰ সন্দেহ নকমে।তাই কয়—“তোমালোক নাৰী-সংঘৰ সভা। চৰকাৰে তোমালোকক চাব, বইখা কৰিব। মোকনো কোনে ৰক্ষা কৰিব?”

কলী জেডে কয়—“শুন। !—তোমাৰ লাক্ষণ্য যাতনাৰ সভা কাহিনী আমাক বহলাই কোৱা। আমি তোমাৰ বিশ্বাস ভঙ্গ নকৰোঁ।”

সোণপাহি নিমাত।তাই চকু মুদি তলমুৱা হয়।জেদে কয় “সোণপাহি। তোমাৰ চকুজুৰি মেলাচোঁ। কিয় চিপি আছ। এতিয়া আমাৰহে দিন। তাৰ মানে,—আমাৰ নিৰ্যাতনৰ দিন সাং হ’ল। আমাৰ আশাই পাতনি মেলিলে।”

এই কথাষাৰ বিজুলীৰ দৰে হতাশাৰ ডাৱৰে ঢকা হৃদয়-আকাশত জিলিকাই তোলে। সোণপাহিয়ে

কয়,—“যদি সঁচা হয়,—তেন্তে ই এটা আচৰিত ঘটনা।
তেনেহলে অষ্টম-বাহিনী সঁচাকৈয়ে আমাৰ পৰিয়ালৰে।”

কিছুদিনৰ পিছত।...কলী জেড আৰু টাওৱা
দুজনী সোণপাহিৰ পঁজাত। তাই তাইৰ সকলো
যাতনাৰ কাহিনী বিশ্বাসেৰে হিয়া উলুঙাই কয়।...
কাল্পোন আৰু চকুলো। ‘ঊঠ-মুখ কানুৰি তাই কোনোমতে
চেপি হেঁচি পয়। তাইৰ লগৰীয়া দুজনীয়ে তাইক
উদ্ধাৰ কৰিবলৈ গাত লয়, প্ৰতিজ্ঞা কৰে; তাইক
কেই দিনমান মনে মনে থাকি সহ্য কৰিবলৈ উপদেশ
দিয়ে।...

কেইদিনমানৰ পিছতে চাৰিজনী সভা আহি
তাইৰ পঁজাত উপস্থিত হয়।...জেডে সোণপাহিৰ
শহৰেকক কয়,—“আমি ‘নাৰী-সংঘ’ৰ অনুসন্ধান সমিতিৰ
সভা। আমি বিচাৰ কৰি পাইছো, আপুনি হেনো
আপোনাৰ বোৱাৰীয়েকৰ ওপৰত অমানুষিক অত্যাচাৰ
কৰে।” জেডৰ এনে কথা শুনি বুঢ়াই আচৰিত হয়।
সি ধমক দি কয়,—“আমাৰ ঘৰৰ কথাত হাত দিবৰ
তহঁত কোন? মোৰ খুচিমতে বোৱাৰীৰ ওপৰত মই
যি কোনো ব্যৱহাৰকেই নকৰো, তহঁতক কেলৈ?”

জেডে কয়,—“খং ৰাইছে কেলৈ? আমি জানো
আপোনাক কিবা দুৰ্ব্ব্যৱহাৰ কৰিছো?...আমি যি
কৰ্তব্য কৰিছো, সকলো আপোনাৰ ভালৰ কাৰণেই।
আমি আপোনাৰ পৰিয়ালৰ ভিতৰত স্বৰ্ণ আৰু একতা
আনিবলৈহে বিচাৰিছো।”...হঠাতে সোণপাহিৰ শহ-
ৰেকে জপিয়াই জপিয়াই ৰঙেৰে কয়,—“গুচি যা,
জাঁতৰ হ।”...কোৱাৰ লগে লগে তাৰ দুখন বুঢ়া
বাহুও জোকাৰ ৰাই উঠে।

এজনী ছোৱালী বাহিৰ হৈ যায়। অলপ পিছতে
তাই পোন্ধৰ জনী ছোৱালীক লৈ উভটি আহে।
সকলোৰে হাতত একোটাটক শকত চোঁকোন আৰু
এডাল জৰী। “ওৱা!”...বুঢ়াই উচাপ ৰাই উঠে।...

জেড কলীয়ে কয়,—“আপোনাৰ মন পৰিবৰ্ত্তন
নকৰে নে?”

দুটা মুঠি তুলি বুঢ়াই অলি-পকি কয়,—“উহ—
নকৰে।।—বাহিৰ হ।—বাজ হ।”

কলী জেডে কয়,—“কি চাই আছা, বাছা।”
—চাৰিজনী ভিৰোতাই আগবাঢ়ি বুঢ়াৰ দঙা হাত দুখন
জঁপিয়াই ধাপমাৰি ধৰে। বাকী কেইজনীয়ে জৰীৰে
বাঞ্চে।

সোণপাহি আচৰিত হয়।...

‘নাৰী-সংঘ’ৰ সভাসকলে জপনামুখেদি উলিয়াই
বুঢ়াক বান্ধি নিয়ে।

তাই লৰি যায়; সিহঁতৰ কাষ চাপে;—কয়,—
“দেউতা, বেজাৰ নকৰিব।” বুঢ়াক ভয় আৰু লাজে
আঙুৰি ধৰে।...ইফালে সিফালে সি চায়, হাতৰ বান্ধ
মোকোলাবলৈ চেষ্টা কৰে। সোণপাহিয়ে মিনিতি
জনায়,—“মোৰ দেউতাক আঘাত নকৰিব।”...তাইৰ
অন্তৰত গুপতে উলাহৰ হাঁহিৰ খলকনি উঠে।...প্ৰতি-
হিংসা! প্ৰতিশোধ!!

দুদকুণ্ডৰ একুৰা জুই নুমায়।...

অষ্টম-বাহিনী।...সঁচাকৈয়ে সিহঁত ভাল—তাইৰ
নিজৰ পৰিয়ালৰ। তাইৰ সন্দেহ দূৰ হয়।

‘নাৰী-সংঘ’ৰ ঘৰৰ এটা কোঠালি। তাত সোণ-
পাহিৰ বুঢ়া শহৰেকজন দুদিন বন্দী।...

তৃতীয় দিন। সাধাৰণ-সভা।...নাৰী গণ-আদালত।
...গাঁৱৰ সোঁমাজ।...তালৈ সকলো গাঁৱৰ নাৰীসকল
যায়, জুমে জুমে। জীৱনত এইদৰে সিহঁত বাটত
থিয় হোৱা নাছিল।...বহু নাৰীক সোণপাহিয়ে চিনিয়েই
নাপায়, দেখাও নাই।...চীন দেশৰ বোৱাৰীসকল যে
সংসাৰ-পোতাশালত বন্দিনী।...

কলী জেড আৰু টাওৱাইয়ে আহি সোণপাহিক
লৈ যায়।...

গাঁৱৰ সোঁমাজত ‘নাৰী-সংঘ’ৰ ঘৰ।...ঘৰ কোঠা-
লীচোত দুকুৰি নে পঞ্চাশজনী ভিৰোতাই ভৰি পৰিছে
চিৰীলৈকে চোতাললৈকে। বিৰ দিও সোমাব নোৱাৰি।
ওখ ঠাইত এখন টেবিল আৰু এখন চেয়াৰ। চেয়াৰত
এগৰাকী অচিনাকী ভিৰোতা। তেওঁৰ কেউকাষে
এদল নাৰী।

কলী জেডে থিয় দি কয়,—“ভনীসকল, জিলাৰ

এগৰাকী মহিলা সেৱিকাই বজুতা দিব। মনে মনে থাকক।”

মহিলা গৰাকী উঠে।...তেওঁৰ ওজস্বিনী বজুতা মুখদি ওলাই বৈ যায়। অদ্ভুত মোহিনী শক্তি। তেওঁ চীনৰ সামন্তবাদ, জমিদাৰৰ অত্যাচাৰ, পুৰুষৰ দাসী নাবী, বোৱাবী জীৱবীহঁতৰ মুক্তি; বোৱাবী-হঁতৰ মুক্তি-সংগ্ৰাম; অষ্টম-বাহিনী আৰু কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰ আদৰ্শ,—নাবীৰ সমানায়িকাবৰ কাৰণে পুৰণি পঢ়া ক’লা সমাজৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম—ইত্যাদিৰ বিষয়ে ফঁহিয়াই ফঁহিয়াই বুজাই কয়।...

“নিৰ্যাতিতা নাবী জাতিলৈ আমি ভগিনীমূলত হাত মেলি দিছো। আৰু আশাকৰো চিয়াংকাইশ্বেকৰ ডিক্টেটৰ্ছ ছিপি একনায়কত্ব আৰু অত্যাচাৰী জমিদাৰহঁতৰ বিপক্ষে সংগ্ৰামত আমি গাঁৱৰ গাঁৱলীয়া নাবীসকলৰ যথেষ্ট সহায় সহানুভূতি পাম।”

তাইৰ মাত সোণপাহিৰ কাণত শিঙাৰ মাতৰ দৰে পৰশে। “প্ৰতিক্ৰিয়াশীল, আমেৰিকান অস্ত্ৰেৰে সজ্জিত চিয়াংকাইশ্বেকৰ সৈন্যবাহিনীৰ বিপক্ষে সংগ্ৰামত উদ্ধাৰৰ আগভাগত ‘ফ্ৰণ্ট’ গণতান্ত্ৰিক বাহিনীৰ খেতিয়ক বনুৱাসকলে নিজৰ বজু ঢালি দিছে; পিছফালে গাঁওবিলাকত আমি একেলগ হৈ নতুন সমাজ গঢ়িব লাগিব। আৰু আমি গঢ়িমো। দুই হেজাৰ বছৰ ধৰি মিলকলে আমাক ছলে-বলে কোশলে দাসী কৰি ৰাখিছে, সিহঁতৰ বিৰুদ্ধে আমি একেলগে মিলিজুলি যুঁজিম। কোনো পুৰুষে আমাৰেই হওক নাইবা শহৰেই হওক, আমাক যদি বাধা দিয়ে, তাকো আমি ক্ষমা নকৰো, তাকো আমি মাৰি শেষ কৰিম।”...

“ঠিক! ঠিক!!”—সোণপাহিৰ মনে কয়। তেওঁৰ প্ৰত্যেকবাৰ কথাই সোণপাহিৰ হিয়া পৰশ কৰে।...

তেওঁ শেষ কৰাৰ লগে লগে সভাৰ সভানেত্ৰী জেডে বজুতা দিয়ে। তেওঁৰ অভ্যাস নাই। বহুবাৰ খোকা-খোৰোজা লাগে, তথাপি সমাজে মনোৰোগ দি শুনে। জেডু গাঁৱৰে ছোৱালী।

তাই হঠাতে বয়, সোণপাহিৰ ফালে চায়। সোণপাহিয়ে কৌচ-ৰোচ খায়।...

জেডে কয়,—“এতিয়া সময় হৈছে আমাৰ অতিকৈ চেনেছৰ সোণপাহিৰ বিচাৰৰ।...তাইৰ নিৰ্যাতন সকলো নাবীৰেই নিৰ্যাতন। তাই নিস্তাৰ নাপালে, আমাৰো নিস্তাৰ নাই।”...

“ঠিক কথা।—আমি সোণপাহিক মুক্ত কৰিবই লাগিব।” সকলোৱে দৃঢ়ভাৱে শলাগে।...

সোণপাহিৰ কাণে কাণে কোনোবা এজনীয়ে কয়,—“বুঢ়াজনক মাৰিব লাগে।” হঠাতে চিঞৰ মাৰি উঠে তাই,—“তাক মাৰ। মাৰ তাক।”

“মাৰ। মাৰ!! মাৰ!!!”...কেউপিনে চিঞৰ ৰাখিব।

কলী জেডে টেবিলত ডুকুৱায়। আকৌ শান্তি।... “ভনী সকল। আমাৰ এই বিচাৰ আমি অন্তৰেৰে আৰম্ভ কৰিব লাগিব, যাতে বাইজৰ ওপৰত কোনো লাজ-অপমানৰ বোজা নপৰে। স্ব-বিচাৰৰ প্ৰতি সকলোৱে মন দিয়া উচিত। পুৰুষে আমাক নাবীসকলক অন্যায়ভাৱে দুৰ্ব্যৱহাৰ কৰিলেও, আমি যেন তেনে নকৰো।।...‘নাবী-সংঘ’ৰ প্ৰতি আমি সন্মান ৰাখিব লাগিব, যাতে আমাৰ প্ৰতিও সকলোৰে সন্মান থাকে। প্ৰথমে আমি বিবেচনা কৰিব লাগিল,—এই বুঢ়াজনক আমি কি ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিম; কেনেকৈ বিচাৰ কৰিম।”...

শেহত সভাই ঠিক কৰে বুঢ়াজনক সভা-ধনিলৈ আনিবলৈ।

সোণপাহিৰ পাছফালে দুৱাৰ। কলী জেডে নামি গৈ দুৱাৰখন মেলে। বুঢ়াটো ওলাই আহে। তাৰ হাত দুখন বন্ধা, লগত দুগৰাকী নাবী।

বুঢ়াৰ মুখখন শেঁতা। সি কোঠালিটোৰ চৌপাশে চকু ফুৰায়, মাজে মাজে চকু পিৰিকায়।...

“এই বুঢ়াটো! খোলাভাৱে কৰা।...তোমাৰ অস্বাভাৱক কাহিনী মিছা নামাতি খুলি স্বীকাৰ কৰিবা।” কলী জেডে কয়।

সকলোৱে চিঞৰে—“খুলি কোৱা।খুলি কোৱা।”

বুঢ়াই কৰ্কশ মাত্ৰেৰে কয়,—“মই একোকে কৰা নাই।—তোমালোকে যদি বিশ্বাস নকৰা, তেন্তে মোৰ বোৱাৰীজনীক সোধা।”....তীব্ৰ দৃষ্টিৰে চকু ফুৰাই শেহত সি সোণপাহিৰ ফালে চায়।

সোণপাহিৰ হিয়া আমঠু কঁপি উঠে। তাই আগ বাঢ়ে।অলপ পৰ নিতাল মাৰি দেখালৈ তাই সকলো শক্তি ফিৰাই আনি কয়,—“এই পৰিয়াললৈ মোক বিয়া কৰি অনায়।কিন্তু এদিনো মই এগাজ ভাত তৃপ্তিৰে খবলৈ পোৱা নাই।জাৰকালি কাপোৰ নাপাওঁ।নহয় জানো ?....এই পাঁচ বছৰে তোমালোকে কিমান নিষ্ঠুৰভাৱে মোক নিৰ্যাসন কৰিছিল। পাহৰি গ’লা নে ?....পাহৰি গ’লা নে সেই দিনাৰ কথা—যিদিনা মোৰ কগিনী আইক চাই আহোঁতে মোক এপৰ বেলা ব’দন্ত চোতালত আঁতুকাই থৈছিল। ? তোমালোকৰ পৰা বছৰো লাগুনা যাতনা ভুগিছে।। নাই, এইদৰে আৰু মই দুখ নুভুগো।মোৰ লগত আজি ইমানবোৰ ভনী আছে—“নাৰী-সংঘ”ৰ আৰু আছে অষ্টম-বাহিনী।”....

....তাই দূৰভাৱ নিভয়ে কৈ পেলায়।বুঢ়াৰ মুখখন, এবৰ বড়ুৱা এবাৰ কলা হয় লাজত, ক্ষোভিত খঙত।

“মোক এইদৰে ব্যৱহাৰ কৰা উচিত হৈছে নে ?... আৰু আছে—বহু কথা আছে। মই যদি সকলো বহলাই কওঁ, তেন্তে এই নাৰীসকলে—মোৰ ভনীসকলে তোমাক মাৰি জীৱন শেষ কৰি পেলাব।”....

তাইৰ কথা শেষ হোৱাৰ লগে লগে, কেউপিনৰ পৰা চিঞৰ উঠে,—“কোৱা ! কোৱা !!”

....“বোৱাৰীজনীৰ দুৰ্ব্যৱহাৰকাৰী স্বংস হওক। ‘নাৰী-সংঘ’ জিন্দাবাদ !”....

চিঞৰ-বাধৰত কোঠালিটো কঁপি উঠে।সোণপাহি উত্তেজিত হয়,—কয়—“তোমালোকে ৰোৱা ভাঁল ভাল ৰাম্য, আৰু মই খাওঁ চুৱাপাত নাইবা গেলা-পাঁচ তুঁহ-গুৰি ভবা আহাৰ।”....

“অঁা”! “অঁা” আকৌ চিঞৰ।

সকলো নাৰীয়ে বুঢ়াজনক আগুৰি ধৰে। “তাৰ মুখত থু পেলাই নিদিয়া কেটল ?”—এজনী শকত ত্ৰিৰোতাই খঙত ঝলি পকি কয়; তাই তাৰ মুখত থু পেলায়। সকলোৱে সেইদৰে কৰে।বুঢ়াৰ মুখখন খুৰে ভৰি পৰে, তিত্তি যায়। তাৰ আঁঠু কঁপি উঠে, সি নিঃসহায় হিচাপে থাকে।তাৰ দূৰৱস্থা দেখি সকলোৰে হাঁহি থিকিমানি উঠে।

জেডে আগবাঢ়ি আহি কয়,—“আপোনালোকে অলপ সংযত হওক। শাস্তভাৱে থাকক।”....বুঢ়াক কয়—“আপুনিও নিজক শুধবাই লওক।”....

“মই শুধৰাম।”—বুঢ়াই কয়।

“আপুনি বোৱাৰীজনীক আৰু কষ্ট দিব নে ?” “নিদিওঁ।”

বুঢ়াৰ কথা শুনি এজনীয়ে চিঞৰে,—“সকলো নাৰী এক হওক।”....প্ৰতিশ্ৰুতিৰ উজাৰ উঠে—“এক হওক।”....

“স্থিতিশীল সমাজ স্বংস হওক।”

“স্বংস হওক।” কেৱল স্বনি আৰু প্ৰতিশ্ৰুতি; কোঁঠালিটোত উখল-মাখল, দোলদোপ্ হেন্দোলদোপ্—চিৰীজুৰি চেতাললৈকে।

বুঢ়া নিবপায়। সি সকলো দোষ স্বীকাৰ কৰে।

“বুঢ়া চেঙে যদি আকৌ বোৱাৰীজনীৰ প্ৰতি দুৰ্ব্যৱহাৰ কৰে, তেন্তে ময়েই তাৰ জামিন্ হলোঁ,—ময়েই তাক আপোনালোকৰ ওচৰত হাজিৰ কৰাম।” এজনীয়ে জামিন্দাৰ হয়। নিচাৰ শেষ।

বুঢ়া ওচি যায়।

সোণপাহিক সকলোৱে আগুৰি ধৰে, শলাগেও।

সোণপাহিয়ে ধন্যবাদ দিয়ে, ‘নাৰী-সংঘ’ৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতা জনাই কয়,—“আপোনালোকৰ যে ইমান শক্তি আছে, বুজাই নাছিলোঁ। মই আজিহে জানিলোঁ, অষ্টম-বাহিনীয়ে মোৰ কাৰণেও তাৰে, উপকাৰ কৰে।”

নিশা ঘৰত। সোণপাহিৰ আগত বুঢ়া শহৰক অনবৰত তলমুৱা হৈ থাকে, মাজে মাজে তাইলৈ ভয়তে

কেবাহীকে চায়, সোণপাহিয়ে মনে মনে সগৰ্বে মিচিকিয়াই হাঁহে। প্রতিহিংসা!...প্রতিশোধ।

সোণপাহি।...এতিয়া তাই বিজ্ঞানী, বিজ্ঞানী, নৱ শক্তির শক্তিমতী।

‘নাৰী-সংঘ’ শক্তির আধাৰ।

গহৰেকে পোৰপোৰা নতুন কাপোৰ এজোৰ উলিয়াই দি কয়,—“এই কাপোৰ! তোমাৰ চোলা সি লৰা।” ...কেনে এতিয়া? ঠেকি শিকার গুণ!

সোণপাহিয়ে আন আগৰ নিচিনা ধৰন ভিতৰত লেবেলি মৰহি নাথাকে, বুকু ফিটাই তাই বাহিৰৰ বতাহ পাই ঠন্দি বাহিনত ফুৰে! তাই ধৰে ধৰে গাছ-বোৱাৰীতক সোধে,—“কেনে, ভাল নে?”

এইদৰে গাঁৱৰ ‘নাৰী-সংঘ’ স্তম্ভগঠিত হয়।

নতুন বং—নতুন উছাহ পাই অন্তৰ উলাহত ঠাই নোহোৱা হয়।

১৯৪৭ চন।...চ্যাং-কাই-শ্বেকৰ প্ৰত্যাশাৰ সন্ধানত ভয়, ভাগোচা ন-সমাজৰ বিধান নষ্ট হয়। কেউপিনে শব্দ উঠে,—সাজ! সাজ!! সাজ!!!

...সোণপাহি বাস্তব। পুৰুষসকলে নতুন সমাজক বক্ষা কৰিবলৈ শক্তৰে সৈতে যুঁজিবলৈ বাস্তব। নাৰীসকল নাৰীসকল নিজৰ ধৰ-সংসাৰ বক্ষাত বাতিবাস্ত।... নাৰীসকলৰ বহু কৰ্ম,—উৎপাদনত বাস্তব;—কপাহ, সূতা, কাপোৰ; শস্য, খাদ্য, আহাৰ।...পুৰুষৰ ‘গণ-বাহিনী’ আৰু নাৰীৰ ‘নাৰী-সংঘ’।...

কিছুমান পুৰুষে নাৰীয়ে পথাৰত কাম কৰা দেখি বেয়া পায়। সোণপাহিৰ অশেষ যতনত নাৰীসকল অচল-অটল।

বগী। পৰিত্ৰা তাই,—সোণপাহিৰ অনুগত। পথাৰত কামত বাহিন হয়। গিৰীয়েকে কয়,—“তুমি সুন্দৰী, যুৱতী। পথাৰপৰা কোনোবাই টানি নিলে তুমি কি কৰিবা? তুমি নাৰী, সৰলা—অবলা।”

বগীয়ে কয়,—“এৰা মই সুন্দৰী! মই যুৱতী নাৰী।...সেই বুলি সজাব বন্দী পগীৰ দৰে মই ধৰন ভিতৰত বন্দিনী হৈ থাকিম নে? আনি নতুন সমাজ

লভিছো, আগৰ দিন—পুৰণি যুগ গ’ল। পথাৰত কোনোবাই মোক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আহিলে ভয় কিহৰ? আমাৰ ‘নাৰী-সংঘ’ আছে নহয়! সেই সংঘৰ জৰীয়েতে আমি তাক মাৰি শেষ কৰিম,—জীৱন মাৰিম।”

গিৰীয়েক নিতাল মাৰে। শস্যৰ অধিকতৰ উৎপাদনৰ ফল দেখি সি আনন্দিত হয়। এদিন নিশা গিৰীয়েকে কয়,—“মই কৰবালৈ গলে,—তুমিয়েই দেখোন সংসাৰখন চলাব পাৰা?”

বগীয়ে কয়,—“হয় পাৰো। ভয় নাই। তুমি যোৱা, অষ্টম-বাহিনীতে যোগ দিয়া, যুদ্ধ কৰা। তুমি তাম্ৰ, তুমি যুদ্ধ। নোয়োৱাটো নুবুজাটো বৰ লাভৰ কথা।”...ফালত পৰে সি।...অমান্তি হলে, তাই তাৰ লগত নোশোৱে। সি তাইক মাৰিব খোজে। তাই তাক ‘নাৰী-সংঘ’ৰ কথা সোঁৱৰাই দিয়ে। তাৰ বুকু কঁপি উঠে। তাই কয়,—“তুমি বাহিনীত যোগ নিদিলে, মই আত্মহত্যা কৰিম।” তাই সুন্দৰী যুৱতী! ...ভাৱত সি আত্মহত্যা হয়। গিৰীয়েকে এটা গাধৰ ওপৰত উঠি চিয়াং-কাই-শ্বেকৰ লগত যুঁজিবলৈ অষ্টম-বাহিনীৰ কোঁঠৰ ফালে গুচি যায়।

লিপাও!...সোণপাহিৰ মনৰ আশা মনতে লেবেলি যায়। আজিও সেই ভূমিনিয়াহ উঠে।...

ডেকা-গাভৰুৰ প্ৰেমৰ প্ৰতি তাই সদায় সজাগ। আশাৰ বংশৰ আকাংক্ষাৰ কাৰেং-ধৰ, বাসনাৰ তলাতল-ধৰ সোণপাহিয়ে কোনোমতেই নষ্ট হব নিদিয়ে। এটা ধৰত এহাল প্ৰেমিক প্ৰেমিকাক মাতি আনি তাই সিহঁতক প্ৰেমালাপ কৰিবলৈ সুবিধা দিয়ে। সিহঁতে আলাপ কৰে।...

ডেকা—“কেনে ধৰণৰ ডেকাক তুমি ভালপোৱা?”

গাভৰু—“তোমাৰ দৰে।”

ডেকা—“আই বোপাই যদি অন্যত হয় আমাৰ বিয়াত?”

গাভৰু—“নতুন সমাজ আছে নহয়, নাৰী-সংঘ আছে নহয়? নাৰীৰনো ভয় কিহৰ? কিন্তু তোমাৰ—”

ডেকা—“মোৰো বাট সহজ! ঘৰ এৰি গুচি যায় বুলি ভয় দেখুৱায়।”

গাঁৱৰ তৰুণ-সম্প্ৰদায় সজাগ হয়। নৈতিক চৰিত্ৰৰ প্ৰতি নতুন সমাজৰ সদায় শেন-দৃষ্টি থাকে। চৰিত্ৰ-পথৰপৰা ভ্ৰষ্ট নহবলৈ যথেষ্ট শিক্ষা দিয়া হয়। বৈবাহিক প্ৰথা ডেকা-গাভৰুৰ মতামতৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে,—চৰকাৰে শেহত স্বীকাৰ কৰি লয়।

‘নাৰী-সংঘ’ৰ কামত প্ৰথমে সোণপাহি ওলাওঁতে শহৰকে কৈছিল—“বৰা ন’বাটো আহক, দিহিঙে দিপাঙে দুৰি ফুৰাৰ মজাটো বেছকৈ উলিয়াব। কোৱাব বাপেৰে।”

“এ”—মই ভয় নকৰে। আমাৰ কমতালী ‘নাৰী-সংঘ’ আছে যেতিয়া। যি কোনো শঙ্কৰ লগত যুঁজিবলৈ আমি সক্ষম।”—তাই উত্তৰ দিছিল।

শহৰেকৰ বাধা নামানি এতিয়া তাই ঘূৰি ফুৰে। এজন দদায়েকৰ পুতেকৰ ঘাবাই তাই গিৰীয়েকলৈ চিঠিৰে আহিবলৈ জনায়।

গোটাই দিন তাই বাস্তৱ। অস্তৰে অস্তৰে তাইৰ সংকল্প—সেই প্ৰতিশ্ৰুতি—সেই প্ৰতিশোধ! নাইবা—স্বামীৰ স্বতাৰ শুদ্ধকৰণ।

কুৰি দিনৰ পিছত চাঃ আহে। জপনামুখত দেখা দিয়ে। মুখত উলাহৰ বং।....কোঠালিলৈ আহি সি কয়,—“তোমাৰ চিঠিখন পায়ৈ বেগাবেগিকৈ আহিলোঁ।”....তাই নিমাত।....তাই জানে ভবিষ্যতৰ নিৰ্ণায়নৰ কথা।

তাই পাক-ঘৰলৈ গৈ ‘কেটলী’ত পানী তপতায়।

শহৰকে পথাৰৰপৰা আহি পুতেকৰ ফালে চাই দুখখন বিকৃত কৰে, ফুচুচুটকৈ কথা পাতে। তাই গিৰীয়েকৰে সৈতে অকলশৰীয়াতকৈ আলচিবলৈ চেনু বিচাৰে।....নিৰুপায় হৈ তাই নিজৰ কোঠালিলৈ সূতা কাটিবলৈ যায়।

তাই ছটফটাই থাকে। বাপেক-পুতেকে কিনো বেল পাতিছে? যি কোনো বিপদৰ কাৰণে তাই প্ৰস্থত। তাই বেবত কাণপাতি শুনে,—সংকোচ নকৰে।

বুঢ়াই কয়,—“তুমি আহি ভালৈই কৰিলা। সোভাগ্য। প্ৰতিশোধ লব পাৰিবা। অষ্টন-বাহিনী অহাৰপৰা বৈনীয়েৰা বেয়া হৈ গৈছে। তাই ঘৰত নাথাকে, ঘৰৰ কামত মন নিদিয়;—বাহিৰত টিৰি-খিলাই ফুৰে। ছোৱানীজনীলৈ আকৃ মোলৈ তাই আজিকালি মুঠেই চকু নিদিয়।”

“তাইৰ বিষয়ে কি কি জানা কোৱা। তাইক মই মাৰি আধা মৰা কৰিম। তাইৰ মই ছাল ছেলিগাম।”—পুতেকৰ কথাষাৰ সোণপাহিৰ কাণত বিহৰ দৰে সোমায়।

তাই দৃঢ় হয়। গাল দুখন বগা হয়; তাই মিচিকিয়াই মনে মনে কয়—“তোমাৰ সময় আহিছে, বৰা। ভাল ফালত পৰিছা। মোৰ গা মাথোন ছোৱা। তাৰ পিছত....”

তাই কুঁজা হৈ মন দি শুনে—

বুঢ়াই কয়,—“বহুতো কথা আছে। অষ্টন-বাহিনী অহাৰ আগতে তাই বৰকৈ যত্ন কাম কৰিছিল। তাই এতিয়া বেলেগ। আগৰ সোণপাহি আকৃ নাই। তাইৰ যথেষ্ট পৰিৱৰ্তন হৈছে। তাইৰ খুচামতে তাই চলে।—সেই কিবা বোলে ‘নাৰী-সংঘ’।....তুমি শুনিছা নে?”

“বৰ আচৰিত! ইমান সাহ!....কোনো ভয় নাই। মই যি কৰিব লাগে কৰিম।”—পুতেকে কয়।

বুঢ়াই বেজাৰেৰে নিজৰ দুখ প্ৰকাশ কৰে,—“তুমি নাজানা, সিহঁতে মোক বান্ধিছিল,—মুখত পেলাইছিল, বহু তিৰোতাৰ আগত গালি থপনি পাৰিছিল।”

“অ’ শেষত পুতেকাক কলা।”—সোণপাহিৰ খঙে চুলিৰ আগ পায়।....

বাহিৰত একাৰ।....কলী জেড্ আহি উপস্থিত। “অ’ তাই কলী। সোৱা চোৱা সিহঁতৰ বেল;—বাপেক-পুতেকৰ। ধোৱা এবাৰ চাই আহাগৈ।”—সোণপাহিৰ কথা শুনি জেড বায়।

“নমস্কাৰ! ক’ত আছিল? ইমান সুন্দৰী

বৈশীয়েকক এৰি ইমান দিন আঁতৰি থাকিব লাগে নে?—ইমান নিষ্ঠুৰ আপুনি?’ কলী জেডে চাওঁৰ মুখৰ ফালে মিচিকিয়াই কেবাহীকৈ চায়।

চাওঁ কয়, “এবা, মই যোৱাৰপৰা তাই বেয়াহে হৈ গৈছে। তাই মোৰ ভনীজনীক আৰু পিতাদেউক বৰ অৱহেলা কৰে। মই তাইক ভাল এসেকা দিবই লাগিব।”

“বুইছে ডাঙৰীয়া! সেই আগৰ দিন আৰু নাই। অতীত অতীত। এতিয়া বৰ্ত্তমান। এইদৰে নকৰ।”—জেডে গভীৰভাৱে কয়।

“নাৰীয়ে যে সমাজ পৰিবৰ্ত্তন কৰিব মোৰ বিগ্ৰাণ নহয়।”—সোণপাহিৰ গিৰিয়েকে সদৰ্পে কয়।

অলপ পৰ নিতাল মাৰি কলীয়ে গভীৰভাৱে কয়,— “অলপ সাৱধানৰে কথা কব। এদিন সময় আহিব, —তেতিয়া কিন্তু আমাক দোষ নিদিব।”

কলী জেডে আহি চোতালত সোণপাহিক লগ ধৰে। তাই কয়,—“বৰং খং উঠে তাৰ কথা শুনিলে।” হঠাৎ আকৌ কলে,—“তাক মাৰিলে তুমি বেয়া পাবা নেকি?”

“কি যে কোৱা?”—সোণপাহিয়ে কয়।

—“মই আগতে ঠিৰাং কৰি থৈছিলো, ‘নাৰী-সংঘ’ত এই বাতৰিটো দিম বুলি। তুমি আহি পৰিলা। তুমি ভাবা,—কি কৰিব লাগে। মোৰ নিচিনা এজনী নাৰীৰ প্ৰতি তাৰ ঘৃণা মানে,—সকলো নাৰীজাতিৰ প্ৰতি ঘৃণা। বেয়া পাম? কিয়? মোৰ মতে তাক মাৰৰ কোবত সি-পুৰীলৈহে পঠাব লাগে।”

“বাৰ—আগতে এখন সভা মতা যাওক। তাত তুমি তোমাৰ দুৰৱস্থাৰ কথা বৰ্ণাই কৰা। তোমাদ জীৱনৰ তিজ্ঞতা তাতে প্ৰকাশ পাব। এইদৰে আমি জনসাধাৰণৰ ঘৃণা বৃদ্ধি কৰিম।”—জেডে কয়।

সোণপাহি মাতি হয়।

সন্ধ্যা!....কোঠালীটোত চাওঁ আৰু সোণপাহি। তাইৰ কাষত সি বহি থাকে। ঘৃণাত সোণপাহি কপে।

“মই নথকাত ঠিক আছিলানে?”—

স্বামীৰ প্ৰশ্নত তাই কয়,—“মই যদি বেঠিকেই আছিলো, সাক্ষী আনা। মোৰ নো কোন এজন প্ৰেমিক ওলাল,—আনা। মই স্বীকাৰ কৰিম।....”

চাওঁ হাঁহে।—“কোন তোমাৰ প্ৰেমিক তাক আৰু কৰ নালাগে। তোমাৰ গৰ্ভৰ ভিতৰটোৱেই কয়। আৰু নালাগে। তুমি মোক কিয় নাতিজিলা, মই জানো। তোমাৰ গৰ্ভৰ সম্ভাৱনটো যে মোৰ, তাক বিশ্বাস জন্মাবলৈ মোক মাতিছা নহয় নে?”—কেনে কৰ্কশ মাত।

সোণপাহিৰ খং চুলিৰ আগ পায়।

“কিমান নীচ তুমি। ভাবিছা, মোক এইদৰে ঠগাবা। আৰু নোৱাৰোঁ।....তুমি ভাবিছা মোৰ গৰ্ভত কিবা আছে। বাকু আজিৰপৰা আমি একেলগে নোশোওঁ। দেখা যাওক, কি হয়।”—তাই আৰু কব নোৱাৰে। খঙত, ক্ষোভত তাই জ্বলি পকি উঠে —চকু ছলছলীয়া হয়।

এখন কটাৰী।—সো টেবিলত। ছলছলীয়া চকুৰে তাই কটাৰীখন দেখে,—গৈ বুটলি আনে। গিৰীয়েকে উচপ্ খাই উঠে। অদ্ভুত ভাৱে হাঁহি তাই কটাৰীখন গিৰীয়েকৰ ফালে আগবঢ়াই কয়,—“এয়া কটাৰী। লোৱা।—বিশ্বাস নকৰা যদি মোৰ গৰ্ভ ফালি চোৱা।”....তাই কটাৰীখন তাৰ মুখৰ ওচৰত ধৰে। গিৰীয়েক কিংকৰ্ত্তব্য-বিমূঢ় হৈ পৰে, কি কৰে। —কি নকৰেঁকে ছটফটাই থাকে।

“কিন এনে তোমাৰ পৰিবৰ্ত্তন হৈছে কোৱা?” —গিৰীয়েকে কয়।

“ই মোৰ আৱশ্যক হৈছে। এই পাঁচ বছৰ। কিমান দুৰ্ব্ব্যৱহাৰ নিৰ্য্যাতন পাইছো মই। তুমি ভাবা যে, মই তেনে দুৰ্ব্ব্যৱহাৰ পাবৰ উপযুক্ত। অতীতত তুমি মোক যি কৰিলা কৰিলা,—এতিয়া আৰু নোৱাৰোঁ। একেবাবেই নোৱাৰোঁ।”

সোণপাহিৰ দৃঢ় মাত শুনি গিৰীয়েকে ঠাট্টাৰ স্বৰে কয়;—“ইমান তোমাৰ সাহ হ’ল নে?”

“হ হৈছে! তুমি তোমাৰ যিমান শক্তিকে নানা,

মই ভয় নকৰোঁ।”--সোণপাহিৰ মুখৰপৰা কথাৰ তপত আঁঠু ফুটে।

“সভাত যোৱাটোকে যদি বেয়া পোৱা,—তেন্তে বলা,—আমি দুয়ো সভালৈ গৈ এইবোৰ আলোচনা কৰোঁগৈ—মোৰ স্বাধীনতা খৰ্দ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা,—মই মোৰ স্বস্ত্ৰ নেৰোঁ। তুমিও নোৱাৰিবা। ব’লা,—আহা। সাহ আছে?—নাই। নানাগৈ বাৰ। নাথাক। ইয়াত কোনো নাই। তুমি আৰু মই এখোন। এয়া কটাৰী লোৱা। লোৱা! লোৱা!!—মোৰ গাঁৱপৰা দুছটা ছাল ছেলিয়াই নিয়া। লোৱা! আহা! আহা!!”--সোণপাহিয়ে চিঞৰে।

চাঙে কয়,—“নাই। তোমাৰ জীৱন শেষ নকৰে”। মই কেৱল তোমাৰ হাত তৰি ভাঙি জঁয়াই ৰাখি,—তোমাক বিকলাঙ্গ অপদাৰ্থ কৰিম। তেতিয়া তুমি সভালৈ যাব নোৱাৰিবা। তোমাৰ ভগা তৰিৰে বগাইও যাব নোৱাৰিবা। কেনে, কেনে মজা।” গিৰীয়েকৰ নিষ্ঠুৰ কথাষাৰ শুনি সোণপাহিৰ চকুযোৰ অঙাৰ দৰে বঙা হয়।....“নীচ পঙ ক’বাব। হ। মই প্ৰস্তুত! তোমাৰ আগত মৰিবলৈ মই সাজু। ভয় নকৰোঁ। যি কৰা, কৰা।”--সোণপাহি দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ।

দুয়ো ভাগৰি শোৱে। প্ৰেম! কিহৰ আঁঠু প্ৰেম! ...স্বপ্ন আৰু নাই। শূন্য মনতুমি। নানকীয় তপত আলা।

পিছদিনা পুৱা।...কাম-বন শেষ কৰি সোণপাহিয়ে ‘নানী-সংঘ’ৰ ঘৰলৈ বেগাবেগিকে খোজ লয়।

কলী জেডৰ কাষ পায়েই নিশাৰ সকলো কথা তাই ফঁহিয়াই কয়। “মোৰ জীৱনৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ সকলো তাৰ আঙ্গিৰ সভাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে। মই অকলে ঝুঞ্জিম,—কিন্তু মোৰ স্বাধীন বিচক্ষে মোৰ সংগ্ৰামত মোৰ ভনীসকলেই সহায় কৰিব লাগিব।”—তাই অনুৰোধ জনায়।

“কোনো ভয় নাই। আমি সকলো নানী একে—এজনী।”—কলী জেডে উৎসাহ দিয়ে।

সোণপাহিয়ে মূৰ দুপিয়াই ধন্যবাদ জনায়।

“আমি এতিয়া আচনি ঠিক কৰিম। এনেভাৱে ঠিক কৰিম, তুমি কিন্তু নৰম হব নোৱাৰিবা। কঠোৰ হব লাগিব। নহলে সেই পঙটোৱে এইবাৰ তোমাক শেষ কৰিব।”

“মই প্ৰস্তুত।”—সোণপাহিয়ে জেডৰ কথাৰ উত্তৰ দিয়ে।

জেডে কয়,—“কিছুমান যাৰ লাগিব চাঙৰ ওচৰলৈ, যাতে সি খোলাভাৱে সকলো স্বীকাৰ কৰে তাৰ বন্দবস্ত কৰিবলৈ। যদি খোলা নহয়, তেতিয়া এই সভা-খললৈ তাক বান্ধি লৈ আহিবা।”

এঘণ্টাৰ পিছত পোন্ধৰজনী তিবোতা ওলাই যায় সোণপাহিৰ ঘৰলৈ। তাৰ নেত্ৰী গৰাকী স্বয়ং কলী জেড।

চোতালত চ্যাং। সকলোৱে তাক তাতে লগ ধৰে। চাঙে কয়,—“তোমালোক ইয়াত কিয়, কম্ৰেড সকল?”—ব্যঙ্গ-স্বৰ।....

“এয়া নতুন সমাজ। আমাৰ ভনীজনীক তুমি কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল, তান বিৱৰণী আমাক সভাভাৱে জনাব লাগিব।”—জেডে ভদ্ৰভাৱে কয়।

চাঙে হাঁহে। “অ’ মোৰ ষৈৰ্ণীজনায়ে তোমা-লোকক সকলো কথা কৈছে,—নহয় নে?”—তাৰ গ্ৰেমপূৰ্ণ ভদ্ৰভাৱে জেডৰ নয়নজুনি বোঘদীপ্ত হৈ উঠে।

তাই কয়,—“সঁচাকৈয়ে তাই আমাক সকলো কথা বহলাই কৈছে। কিন্তু তাৰ উপৰিও আমাৰে অনুসন্ধান সমিতিৰ সভা সকলে বহু তথ্য আৱিষ্কাৰ কৰিছে। মনত ৰাখিবা, অতীত আছিল পুৰুষাধীনত; কিন্তু আজিৰ দিন? আমাৰো—এই বাট মুকলি কৰি দিছে কম্ৰেড মাওয়ে আৰু কমিউনিষ্ট পাৰ্টিয়ে। কোৱা,—নহলে আমি তোমাক বান্ধি নিম।”

“ইচ্ছামতে যি কৰা, কৰা! মই পৰোৱাই নকৰোঁ। ‘নানী-সংঘ’ই কি কৰিব পাৰে?”

“অ’! ইমান? জৰী আনা।” কলী জেডে নিৰ্দেশ দিয়ে। এজনীয়ে বান্ধিবলৈ যায়। চ্যাং

পিছ হোঁহোকে আঁক কয়—“আঁতৰ হ।” কলী জেড আৰু এজনীয়ে আগবাঢ়ি তাৰ গালত চৰ দিয়ে।

“তুমি যদি লৰচৰ কৰা, তেন্তে তোমাক কোবাই ইয়াতে শেষ কৰিম।”—জেডৰ কথা শুনি চ্যাং দূত হয়। নাৰীসকলে জুম বান্ধি তাক জৰীৰে বান্ধে, অনাৱশ্যক ভাৱে জোকাৰে—বাটেদি টানি নিয়ে, শেষত ‘নাৰী-সংঘ’ ঘৰৰ এটা কোঠালিত তেলি সোমাই বন্দী কৰি থয়।

পিছদিনা ।...সভা-ঘৰ। নাৰীৰে পৰিপূৰ্ণ। “আমাৰ কমবেড্ সোণপাহিয়ে এতিয়াও তাইৰ স্বামীৰ দাবা লাঞ্ছিতা হৈয়ে আছে। কমবেড্ সোণপাহিৰ ব্যক্তিগত ঘটনাৰ অৰ্থই হৈছে আমাৰ সকলো নাৰীৰে ঘটনা। তাই অকলে যুঁজিব নোৱাৰে। আমাৰ লগত থাকি তাই সকলো স্বামীৰে সৈতে যুঁজিবলৈ সক্ষম। এতিয়া আপোনালাকৈ সংগ্ৰামৰ কাৰণে সাজু নে?”

জেডৰ কথাত সকলোৱে কয়,—“সাজু”।

কলীয়ে আকৌ কয়—“বাৰু। পোনতে আমি এই কুস্বভাৱী স্বামীৰে সৈতে ভদ্ৰভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিম। যদি তাত আমি কৃতকাৰ্য্য নহওঁ, তেন্তে আমি আঁক ভদ্ৰ হৈ নাথাকো।”

নাৰীসকলে সৈন্যৰ দৰে শাৰীপাতি থিয় হয়। চাওক তাৰ মাজেদি ধৰি অনা হয়। লগে লগে কেউপিনৰপৰা চিঞৰ উঠে,—“আমাৰ পৰিবৰ্ত্তন হৈছে।”

“তোমালোকে আঁক আমাক অসহ্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰা। নহলে তোমালোকক আমি শেষ কৰি পেলাম।”—

“আমাক সত্য কৰা।”—

“কোনো তৰ্ক নাই।”

“তুমি পৰিষ্কাৰকৈ স্বীকাৰ কৰিলে সহ্যৱহাৰ গাবা, যদি নকৰা তেন্তে কোনো দয়া নাই—জমা নাই।”

চ্যাং থিয় হৈ সকলো শুনে। সি কয়,—“কমবেড্ ভনীসকল। অলপ কেৰোণ ধকা যেন লাগে। কৰবাত যেন ভুল। জানা নে মই সেই

তিৰোতাজনীক কিয় বিয়া কৰিছোঁ? মোক সেৱা শুশ্ৰূষা কৰিবলৈহে তাইক বিয়া কৰি আনিছোঁ। তোমালোকে জানাই, তাই আমাৰ পৰিয়ালটোক কেনে অসহ্যৱে ব্যৱহাৰ কৰে।”

“ভাল কথা। বাৰু কোৱা, তাই কেনেকৈ তোমাৰ পৰিয়ালটোক অসহ্যৱহাৰ কৰে?”—এজনীয়ে সোধে। সকলো নাৰীয়ে চ্যাঙৰ কাষ চাপি আগুৰি ধৰে। সি সকলোৰে মুখলৈ চায়। “মই নাজানো নাৰীবিপ্লৱ কি?”—সি কয়।

“সেই কুস্বামীৰ বিৰুদ্ধে সকলো নাৰীয়ে এক-যোগে প্ৰতিবাদ কৰা।”—এজনী ছোৱালীয়ে চিঞৰে।

চিঞৰ-বাখৰৰ মাজত এজনী সেৱিকাই আগুৱাই সন্মোহণ কৰে,—“এতিয়া সোণপাহিয়ে ক’ব।”

সোণপাহিয়ে আগুৱাই আহি গিৰীয়েকৰ সম্মুখত থিয় দিয়ে।

সোণপাহিয়ে চাওক কয়,—“তুমি জানা নে আমি কিয় তোমাক ইমালৈ ধৰি আনিছোঁ? মনত পৰে নে, তুমি যে মোক কৈছিল। মাৰি পেলাম বুলি? মনত ৰাখিবা,—ইয়াত যি কেইজনী তিৰোতা আছে; তুমি গোলমাল লগালে তোমাক মানি কোবাই জীৱন শেষ কৰি দিব। তোমাক কবলৈ মোৰ আঁক একোৱেই নাই। সকলো ভাৰ মোৰ ভনীসকলৰ ওপৰত। তেওঁলোকেই মোৰ সমস্যা সমাধান কৰিব।”

এজনীয়ে কয়,—“তুমি নাৰীৰ প্ৰতি অভিবাদন কৰিবা নে?”

চ্যাঙে মূৰ দোঁৱায়;—কয়,—“নমস্কাৰ।”

“কৃত্ৰিম অভিবাদনৰদ্বাৰা বিচাৰ শেষ হব নোৱাৰে। গতিকে শপত খাব লাগিব।”

সোণপাহিৰ কথাত সি নিমাত।

সকলোৱে চিঞৰে,—“কি ভাবিছা?”

চ্যাং—নীৰৱ।

কলী জেডে সমাজক সোধে,—“কি কৰা যায়, ৰাইজ?”

“মাৰ্ তাক! কোৰা। মাৰি পেলা।”—বেউ পিনৰপৰা চিঞৰ উঠে।

সকলোৱে চ্যাঙক আঁচোৰে, মাৰে, কোবায়, ডুকৰায়, গোৰ মাৰে, কাপোৰ ফালি নিয়ে, দাঁতেৰে কামুৰি তেজ উলিয়ায়।

প্ৰতিহিংসা। প্ৰতিশোধ!! সোণপাহিয়ে তৃপ্তি পায়, উলাহত উৎফুল্ল হয়।...তাই কয়,—“ধন্যবাদ ভনীসকল। আপোনালোকৰ দয়াৰ কাৰণে শত ধন্যবাদ। আপোনালোক নহলে, মই কেতিয়াও প্ৰতিশোধ লব নোৱাৰিলোঁহেঁতেন।”....“দয়া নাই।” --কোনোবাই কয়।

সোণপাহিৰ গিৰীয়েকে দাঁত কামুৰি কয়,—“এয়ে শেষ নে?”

শকত আৱত ছোৱালী এজনীয়ে কয়,—“কি শেষ? ধাৰম্ভুহে। এটা সামান্য আচোঁৰহে।”....

“উহ্,—চুৱাৰ।”—এজনীয়ে কয়।

“মই নোৱাৰোঁ! মোৰ আঠৰ ঘিলা লৰি গৈছে,—ভৰি ভাঙিছে।”....চ্যাঙে দুখেৰে জনায়।...

“চাওঁ, চাওঁ,” কৈ এজনীয়ে আগবাঢ়ি চ্যাঙৰ ভৰি ধৰি জোকাৰি দিয়ে।...

চ্যাঙে বিকৃত চিঞৰ মাৰে।...তিবোতাসকলে বঙত হাঁহি হাঁহি চলি পৰে।...

কোনোমতে সি থিয় দিয়ে। সোণপাহিয়ে সোধে,—“কেনে পাইছা?”

চ্যাঙে কয়—“সোণপাহি। তোমাক আফ মই নিৰ্ঘ্যাতন নিদিওঁ—কেতিয়াও নিদিওঁ।”

“তুমি মাৰ গোৱাৰ উপযুক্ত নে, ভাৰি চোৱা।... উপযুক্ত যদি আফ মাৰ খাবা।”—সোণপাহিয়ে কয়।...

“নাই সোণপাহি, আফ নালাগে। মোক নামাৰিবা মই ভাল হয়—ভাল হয়।”—চ্যাঙে কাকুতি মিনতি জনায়।

“তেস্তে শপত খোৱা।...বাইজৰ আগত শপত খোৱা।”—সোণপাহিয়ে নিৰ্দেশ দিয়ে। গিৰীয়েকে ঠুঠ কামুৰি কয়,—“যদি মই আকোঁ-আগৰ নিচিনা বেয়া ব্যৱহাৰ কৰোঁ, মোক বাক্সি আনি বাইজৰ আগত ডুখৰা ডুখৰি কৰি কাটি পেলাবা।”

তথাপি নাৰী-সমাজ সন্তুষ্ট নহয়। তেওঁলোকে লিখিত প্ৰতিজ্ঞা লাগে বুলি দাবী জনায়। কলী জেডে কৈ যায়,—চ্যাঙে লিখি যায়।—

“নাৰীসমাজে মোৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰাম চলায়। এই সংগ্ৰামৰ কাৰণে মই যোগা। আজিৰ পৰা মই আফ বেয়া ব্যৱহাৰ নকৰোঁ। যদি কৰোঁ,—তেস্তে মোৰ জামিন্দাৰ দায়ী।”

জামিন্দাৰ এজনীক অনা হয়।...দুয়োৰে বুঢ়া আঙুলিৰ ছাপ সেই প্ৰতিজ্ঞাপত্ৰত লোৱা হয়। চ্যাঙক এৰি দিয়া হয়।...সি যায়।

জেঙে কয়,—“সোণাই ভনীটি। তোমাৰ গিৰী-সোপাক আজি বৰ মাৰা হ’ল। তুমি যোৱা তেওঁৰ কাৰণে ঘৰলৈ গৈ ভালকৈ বাক্সি-বাফি ঝুঙৱাটৈ। যতন লোৱাটৈ—যোৱা।”

চ্যাঙৰ ঘৰ।...সোণপাহিয়ে ভালকৈ বাক্সি-বাফি এবাটি খোৱা বস্তু আনি গিৰীয়েকক দিয়ে। সি নোছোৱে।

তাই সোধে,—“কিয় নোখোৱা?”

“তোমাৰ হাতৰ বস্তু মই নাখাওঁ। জানোচা তুমি দিহ মিহলাই দিছা”—গিৰীয়েকে সন্দেহ কৰে।

সোণপাহিয়ে কয়,—“অ’ সেই কাৰণে নোখোৱা। এয়া চোৱা, মই সোপাকে স্তৰি থাই পেলাম, তথাপি নগৰ্ম।”

সোণপাহিয়ে সোপাকে থাই পেলায়, গিৰীয়েকৰ ফালে চাই হাঁহে। চ্যাঙে তলমূৰ কৰে। দ্বিতীয় বাৰটিটো দিয়াত সি খাই শেষ কৰে।...পথাৰৰপৰা শহৰকে আঁহি পুতেকৰ দৰে নীৰৱে তলমূৰ কৰি থায়।...

সোণপাহিৰ বিজয়-গৰ্বত তাইৰ হিয়া উলাহত ঠাই নোহোৱা হয়।...‘নাৰী-সংঘ’, ‘কমিউনিষ্ট পাৰ্টি’, ‘অষ্টম-বাহিনী’ কিমান শক্তিমান।...তাই ভাবে,—“এই যুদ্ধই আমাৰ পদদলিত নাৰী সমাজক বহুখিনি উপকাৰ কৰিলে।”....

তাই বিজয়-গৰ্বৰে শহৰকে কয়,—“তিবোতাহঁতে

আপোনাৰ পুতেকক মৰাত আপোনাৰ কেনে লাগিছে ?”

সি কয়,—“তাৰ দোষ,—চাঙৰ !....কিবা দোষ কৰিছে কাৰণেহে সি লাজনা ভোগ কৰিছে । মই তাক ইমান ক'ওঁ, সি গৰুটোৱে নুওনে । ইমান মাৰিলোঁ, মাৰিলোঁ, তথাপি তাৰ স্বভাৱ আৰু বদলি নহয় ।”

সোণপাহিয়ে দুষ্টামিৰ স্তৰেৰে কয়,—“এৰা ! তেওঁক মাৰোঁতে মোৰ হিয়া কাল্পি উঠিছিল ।”

“বেজাৰ নকৰিবা, তাৰেই দোষ ।....শত্ৰুকে ভয়নিয়াহ কাঢ়ে ।

“নাৰী-সংঘ সংগঠনকাৰী অষ্টম-বাহিনীৰ বিষয়ে আপুনি কি ভাবে ।”—তাই সোধে ।

“বৰ ভাল ! বৰ ভাল ।”—বুনি মত দিয়ে শলাগে, বোৱাৰীয়েকক বন্ধানে ।....মুখেৰে চ্যাঙেও শলাগে ।

নিশা ! চ্যাঙ বিছনাত বাগনি বৰ চিন্তিত । সোণপাহিৰ মন উত্তল-থুঙল ।

“বাৰু কোৱাচোন, মাৰ ধৰ কৰাত তোমাৰ কিবা শিক্ষা হ'ল নে ?”—তাই সোধে সোণপাহিৰ অসীম সাহস ।....

শুই শুই আতালৰ ফালে চাই চ্যাঙে,—“সমাজৰ ওচৰত মূৰ দোঁৱালেও, মই অন্তৰেৰে নত হোৱা নাছিলোঁ । বহু নাৰী আছিল গতিকে মূৰ তুলিবলৈ সাহ কৰা নাছিলোঁ ।”

“এইবাৰ অন্যায় কৰিলে, তেওঁলোকে তোমাক মাৰি পেলাব ।”—সোণপাহিয়ে কৈয়েই কেৰাহীকৈ চায় চ্যাঙৰ ফালে ।

“তেতিয়া তুমি বৰ বং পাবা, নহয় নে ?”—গিৰীয়েকে প্ৰশ্ন কৰে ।

“কিয় সেইদৰে কোৱা ? তুমি জানাই দোখোন । এয়া নতুন সমাজ । তোমাৰ বয়স ত্ৰিশ, লিখা-পঢ়া জানা । তদুপৰি জীৱনৰ অভিজ্ঞতা বেছি ।”

“টিন্-ভচিন চহৰত ব'ত অষ্টম-বাহিনী, নাৰী-সংঘ এইবোৰ নাই, তাত মানুহে এই নতুন সমাজৰ

বিষয়ে কল্পনাই কবিলে নোৱাৰে । তুমিও নোৱাৰা । তাত নানীসকল আগবঢ়ি গৈছে । গতিকে নানীসকল অনুগত দাসী হৈ থাকিলে, সকলো ভাল ।”—সোণপাহিৰ কথা শুনি চ্যাঙে এইদৰে কয় ।

সোণপাহিয়ে সোধে—“অ’ দেখিছোঁ, তুমি নতুন সমাজৰ প্ৰতি ইমান ভাল চকুৰে নোচোৱা । বাৰু তুমি কোৱাচোন, কি সমাজ তোমাৰ ভাল লাগে ?”

চ্যাঙে কয়,—“টিন্-ভচিন চহৰত যি সমাজ আছে, সেই সমাজক মই ভাল পাওঁ । তাত পুৰুষৰ আদেশ তিবোতাই মানে । কিন্তু ব'ত কমিউনিষ্ট অষ্টম-বাহিনীৰ শাসন চলিছে, তাত নাৰী উচ্ছংখল হয় । তিবোতাই পুৰুষক নামানে । আৰু বহুতো কথা আছে । টিন্-ভচিন চহৰত মানুহে মানুহক লুটি নকৰে । তাত ধনী আছে যদিও সিহঁতে পৰিপাটিকৈ পিন্ধে । কিন্তু মুক্ত অঞ্চলত সকলো সম্পত্তি বিলাই ভগাই দিয়া হয় ।... ধনী গৰীৰ হয় ।—মই এনেকুৱা নতুন সমাজক বিশ্বাস নকৰোঁ ।”

সোণপাহিয়ে ভয়নিয়াহ কাঢ়ে । আচৰিত হয় । ধীৰভাৱে তাই কয়,—“নাৰীক স্বাধীনতা দিয়া হলে, সামাজিক কামত বিশেষভাৱে সিহঁতে যোগ দিব পাৰে । অনাহাৰী গৰীৱে মাটি পাই জীৱনৰ ভৰণ-পোষণৰ বহু সুবিধা পায় । সকলোৱে যথেষ্ট খাবলৈ পাব, পিন্ধিবলৈ পাব । এইদৰে সকলোৱে স্বাধীনতাৰ প্ৰসাদ ভোগ কৰিব ।”

তাই বিছনাত বাগনি পৰে । গিৰীয়েকে তাইক গৰাহ মাৰিব ধোজে । তাই অঁতৰি এফালে থাকে । তাই গন্তীৰভাৱে আলোচনা কৰিব ধোজে । তাই কয়,—“এইদৰে দুখীয়াৰ অৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তন হয় । মাও-চে-তুঙে ৰাইজৰ কাৰণে এটা নতুন সমাজ তৈয়াৰ কৰি দিছে ।”....

সি কয়,—“মাও-চে-তুঙে বেয়াহে কৰিছে । দুখীয়াই খাবলৈ নাপায় যদি মৰক সিহঁত । তমি জানো কব ধোজা, ধনীয়ে চুৰি কৰি ধন আৰ্জ্জ ?”

সোণপাহিয়ে আঘাত পায়, তাইৰ ধং উঠে ।

নতুন সমাজৰ ছবি তাতৈৰ ছিয়া-পটত নিবিড়ি উঠে। নৈপুণ্যৰ দীপ্-চক্ৰে সি চাব নাৱানে। এই নতুন সমাজৰ বিষয়ে সি সম্পূৰ্ণ অন্ধ।....“তুমিয়েই দেখোন স্বীকৰ কৰিছিল, নতুন সমাজৰ ওপৰত তোমাৰ বিশ্বাস আছে বুলি;—ক’ত সই বিশ্বাস দেখোন মিছা। ক’ত গল সেই ভাৱ সেই প্ৰতিজ্ঞা?—মিছা।

...কাম-বন কৰি দুখীয়াই খানতৈ নাপাব, পিছিবলৈ নাপান,—কাম-বন নকৰি ধনীয়ে স্ত্ৰেৰে বাস কৰিব, ই হ’ব নোৱাৰে। এজনৰ শ্ৰম-ফল আনে ভোগ কৰিব,—ই অনায়াস।”—সোণপাহিৰে মনৰ দুখত কয়।

চাঙে কয়,—“মই বুঢ়া হ’লো। যুৱক হ’লে জাতীয় নাস্তিনীত যোগদান কৰিলো হয়। তোমাক এৰি দিলোহেঁতেন।”

“অ’ তোমাক আৰু এজনী ঘেণী লাগে। তুমি বুঢ়া, মই গাভৰু। অনুপযুক্ত—বয়সৰ পাৰ্থক্য। তুমি আকৌ এজনীক বিয়া কৰাই আনা। মোক এৰি দিয়া। তুমি বুঢ়া হ’লা, এতিয়াও সপোন দেখা অফিচাৰ হ’ম, ধনী হ’ম, দুখীয়াক শোষণ কৰিম।...ইমান নীচ মন! ছিঃ! তুমি গুচি যোৱা, তোমাক মই ত্যাগ কৰিলোঁ—যোৱা।”—সোণপাহিয়ে খাটোকে কৈ দিয়ে।

“মই চাং-কাই-শ্বেকৰ বাহিনীত যোগ নিদিওঁ। চিন্-ভচিন্ চহৰলৈ যাম বেপাৰ কৰিম, ধনী হ’ম,—ন তিনোতা এজনী কৰি লয়। তোমাৰ মতে তুমি চ’লা, আৰু মোৰ মতে মই চৰিম। মই পৰোবাই নকৰোঁ।”—চাংও অটল।

দুয়ো নিমাত। তাইক সি অকস্মাতে সাৰট মাৰে। তাই দুবাহৰ মাজত ছটকটায়।—সি মিনতি জনায় প্ৰেমৰ আনন্দ সোঁতত ভাহি যাবলৈ। কয়—“সোণ। কিয় তেন্তে আমাৰ বিয়া হ’ল? এই ৰাজনৈতিক কথাবোৰ আমাৰ দাম্পত্য জীৱনত কি প্ৰয়োজনত আহিব?”

সোণপাহি ভাগৰি পৰে। দিনৰ -গণ-আদালতৰ নিচাৰ আৰু নিশাৰ এই নাটকীয় অভিনয়। নাই নাই—এয়ে শেষ। শেষ বাৰলৈ সি প্ৰেমৰ সোৱাদ

লওক। কোনো ক্ষতি হ’ব? তাই শেহত নিজক সঁপি দিয়ে। সি তাইক দুই বাহৰে চেপি তাৰ অন্তৰৰ কামনা বাসনা তৃপ্ত কৰি লয়। সোণপাহিৰ অন্তৰে কিন্তু তাক নিবিচাবে,—তাক ধুণা কৰে। এয়ে শেষ। দাম্পত্যনাটৰ যৱনিকা।....

তাইৰ অন্তৰত ধুমুহা বয়—“সি ধনীৰ, মই গৰীবৰ, সি বুঢ়া,—মই গাভৰু। আমি পৰস্পৰে শত্ৰু।”—হিল্‌দোল্টকৈ ধুমুহা বয়।

পিছদিনা।....পুৱাবেপৰা সোণপাহি সংসাৰৰ কামত ব্যস্ত।

সন্ধ্যা। ভাৰোঁতে, চিন্তোতে, গুণোতে, গুণোঁতে, মাজৰ আহাৰ তপত জহালৰ কাষত বান্ধোঁতে বান্ধোঁতে তাইৰ খং চুলিৰ আগ পায়গৈ।

গিৰীয়েকৰ কামলৈ হঠাতে লৰি গৈ তাই কয়,—“তোমাৰ স্বভাৱ আৰু পৰিবৰ্তন নহ’ল, এতিয়াও নহ’ল। তোমাক আৰু শিক্ষা লাগে নে? শ্ৰেণীহীন সমাজৰ প্ৰতি যদি তোমাৰ আস্থায়েই নাই, তেন্তে গাৱধান!—আমাৰ ক্ষমতাৰ পৰিচয় পাবলৈ সাজু হোৱা।”—...

খঙত চাঙে সোণপাহিৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰে,—তাই পুলকি ভিগাই লব দিয়ে।....

নাৰী-সংঘ! তাই ফোঁপাই ফোঁপাই গৈ সভানেত্ৰীক জনায়,—তাইৰ স্বামী চাঙৰ কোনো পৰিবৰ্তন হোৱা নাই।

...সভানেত্ৰীয়ে শুনা মাত্ৰকে দপ্পপাই ছালৰ ওপৰত উঠি চিঞৰি চুঙা ফুঁকি কয়,—“কম্ৰেড্‌সকল! সোনকালে ভমা হওকহি। বৰ জৰুৰী খবৰ।”—...

ধৰ এৰি হিল্‌দোল্ট কোৱাই নাৰীসকল আহি উপস্থিত হয়। ‘নাৰী-সংঘ’ৰ চোতালত উৰল-মাৰল লাগে। ...সভানেত্ৰীয়ে ঘোষণা কৰে,—“সোণপাহিৰ গিৰীয়েক আৰু ভাল নহ’ল।—তাৰ অত্যাচাৰ নকমিল। জৰী লৈ তাক বান্ধি ধৰক গৈ,—মাওক।”—...

কুৰিজনী সেৱিকাই টোকোন আৰু জৰীৰে দোপ্প-দোপ্প চাঙক বান্ধি ধৰিবলৈ যায়।....

....চ্যাং পলায়। পাছে পাছে তেঁওলোক তিনি মাইল খেদি যায়, তাক নাপায়। একাৰত চ্যাং নোহোৱা হয়।....

প্ৰতিশোধৰ যৱনিকা পৰে।....দাসত্বৰ নাট্য শেষ হয়,—মুক্তিৰ জীৱন্ত-নাট্য আৰম্ভ হয়।

সোণপাহি মুক্ত—স্বাধীন।

সকলোলৈ তাই ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰে।

“ভয় নাই। সি পলাই ক’ত সাৰিব? এদিন আমাৰ হাতত পৰিবই,”—বুলি তাইক আশ্বাস দিয়ে, ‘নাৰী-সংঘ’ই।

পিছদিনা স্বামীৰ পলায়নৰ বাতৰি জিলাধিপতিক তাই জনায়।...তেওঁ সোণপাহিৰ নিৰাপত্তাৰ আশ্বাস দি কয়,—“কম্ৰেড্ সোণপাহি! তোমাৰ স্বামী কেৱল এজন মানুহহে। কিন্তু এজনৰ নহয়, কোটি কোটি নিপীড়িত সমাজৰ কথা ভাবি চাব। তোমাৰ গাঁওলৈ ফিৰি গৈ নাৰীসকলক সংগঠিত কৰা, এচপৰা লোৱা দৰে এক কৰা।”....

সোণপাহিয়ে সৰ্ব্বান্তঃকৰণেৰে তেওঁৰ আদেশ মানি লয়। পুৰণি সমাজ আৰু ফিৰি নাহে।...তাইৰ স্বামীও নাহে।...

এদিন গাঁৱৰ সকলো তিৰোতাক আহ্বান কৰি তাই বজুতা দিয়ে,—

“কম্ৰেড্ ভনীসকল! আমি অষ্টম-বাহিনী আৰু কমিউনিষ্ট পাৰ্টিৰদ্বাৰা মুক্ত হলেঁ। আজি আমাৰ দিন। চ্যাং-কাই-শ্বেক আৰু তাৰ বাহিনীক ওফৰাই দিবলৈ যুঁজ। মুক্তি ফোজ বাহিনীৰ কাৰণে আমিবেই শস্য উৎপাদন কৰি নিয়া উচিত। আমাৰ মুক্ত অঞ্চলৰ লগত যুঁজ। চিয়াং-ক সহায় কৰিবলৈ ওলোৱা আমে-বিকাৰ লগতো আমি যুঁজা উচিত।”....

তাই মুঠি ওপৰলৈ তুলি চিঞৰে,—

“আমেৰিকা ধ্বংস হওক।”

“চিয়াং-কাই-শ্বেক নিপাত যাওক?”

“আমাৰ মুক্ত অঞ্চলৰ শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে সংগ্ৰামৰ জয় হওক।”

“ঘৰলৈ গৈ, স্বামীসকলক অষ্টম-বাহিনীত যোগ দিবলৈ উৎসাহ দিবা।”

“ইন্দ্ৰাব্ জিন্দাবাদ!”....

—সমস্বৰে সকলোৱে প্ৰতিশব্দনি তোলে।....

ই লোভ নহয়, আকাংক্ষা নহয়, যৌৱনপ্ৰগাও নহয়,—মুক্তি সংগ্ৰামত বীৰাঙ্গনা হব অতিপ্ৰায়ো নহয়,—যাৰ বাবে সোণপাহিয়ে বাজনীতি-ক্ষেত্ৰত নামে—ই নতুন সমাজ।

....তাই অৱশ্যে বিয়া কৰিবৰ ইচ্ছা কৰে চাওঁদৰে পুৰুষক নহয়,—ইচ্ছা কৰে সেই মূনিহক যি প্ৰগতিশীল, যি শ্ৰমজীৱীৰ এজন, যি নানী যাতনা-কাৰী নহয়,—যি নতুন সমাজৰ কাৰণে দায়িত্বশীল সি হব তাইতকৈ তিনি বছৰ ডাঙৰ, স্বশিক্ষিত, কষ্ট-সহিষ্ণু, বহুবাঞ্ছনা-বিজয়ী। সি ধনী হোৱাৰ ফাঁকিৰাজ মন্ত্ৰদাতা শিক্ষক নহয়, বাইজক নিঃস্পৰ্শ কৰিব পৰা কোশল জনা বুদ্ধিজীৱীও নহয়, উচ্চ কমচাৰীৰ ভূতাবহে অনুগত কৰ্মীও নহয়,—সি হব কৃষক, সি বাইজৰ কাৰণে উৎপাদন কৰিবলৈ জন-সাধাৰণক শিক্ষা দিব, গৰীব শ্ৰেণীৰ অনুগত হব, অষ্টম-বাহিনীৰ কৰ্মীতকৈও দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হব, স্বাধীনভাৱে সমাজৰ উন্নয়নৰ কাৰণে নিজক চালিত কৰিব, দেশৰ হিত চিন্তিব আৰু যশৰ প্ৰদায়ী নটক কৰিব।—“সি হব মোতকৈ বেছি শিক্ষিত, যোক শিক্ষা দিব নোৱাৰিলেও বাবে বাবে শিকাৰ, এইদৰে মই তাৰপৰা শিক্ষা লম, দীক্ষা লম, একেলগে উভয়ে মিলি কায়মনো-বাক্যে নতুন সমাজ সৃষ্টি কৰিম। প্ৰেমেৰে তাৰ অন্তৰত মই প্ৰেমৰ সঞ্চাৰ কৰিম। প্ৰেমবৰষাই মই তাক শুধবান।”

এইদৰে ধৰ্ম আৰু দৰ্শনৰদ্বাৰা নিৰ্দিষ্ট তিনি হেজাৰ বছৰীয়া চীনৰ নাৰীসমাজৰ শিকলি ছিঙি পৰে।.... ‘আখাৰ স্মিথে’ কোৱা মতে চীনৰ নাৰীৰ পাপ সাতেটা হৈছে,—

(১) নাৰীৰ নিৰক্ষৰতা ;—

(২) নাৰী-বিবাহৰ নিষ্ঠুৰ বাধ্য-বাধকতা ;—

(৩) পূৰ্ব-পুৰুষক পূজা কৰিবলৈ নাৰীৰ সতীৰ দান ;—

- (৪) পূৰ্ব-পুৰুষৰ পূজাত নাৰীৰ অধিকাৰ নথকাত
পিতৃ-মাতৃবাহাৰা নাৰীৰ সম্ভাৰ জীৱন-
নাশ ;—
- (৫) পৰিয়াল-পৰিচালনাত অশাস্তি সৃষ্টিৰ কাৰণে
বহু জীৱনী বোৱাৰীৰ আত্মহত্যা ;—
- (৬) প্ৰাচীন পূৰ্ব-পুৰুষৰ পূজা আৰু নাৰীৰ
অসম্ভাৰ কাৰণে দেশৰ জন-সংখ্যা বৃদ্ধি;—
- (৭) ভাৰ্যা আৰু কন্যাৰ প্ৰতি গৰু-ঘোঁৰাৰ দৰে
পাণৱিক ব্যৱহাৰ।

—এনে ধৰণৰ পাপ দূৰীভূত হয় চীনৰ মুক্তিৰ
নগে লগে।

ই নতুন সমাজ ;—নাৰীৰ মুক্ত স্বাধীন সমানধি-
ক নব সমাজ। এনে সমাজৰ কাৰণে নাৰীবো দায়িত্ব
বাহে। ..

এনে মুক্ত স্বাধীন চীনৰ বুকুত মুকলিমূৰীয়া ন-
নপুৰা, ন-বনুৱা, ন-হালোৱা, ন-মনুৱাৰ জাকে জুমে
জুমে মিলি নতুন চীন গঢ়ে।

পৃথিৱীৰ এখন আহল-বহল বুকুত শাস্তিৰ নিজবা
বয়, —ন-বেলিৰ ন-জিলিকনি স্ফল্মলাই উঠে ; ন-
বঙা বঙালী বেঙনি। ..

ল'ৰালি কালৰ ল'ৰা-ছোৱালী,—ডেকালি-বালন
ডেকা-গাভৰু,—হালিপদা যৌৱনৰ ভেটিত নতুনকৈ
গল্পালি মেলা যৌৱনৰ ভৰত গা-দঙা গাভৰু সোধপাহিক
আঁকোৱালি লৈ প্ৰেমিক লিপাওয়ে পাকৈত সৈনিকৰ
দৰে শাস্তি, মুক্তি আৰু প্ৰগতিৰ বাটেদি আগবাঢ়ি
যায়। ..

চীনৰ বুকুত সবথো নামে। ...

শাস্তিৰ কপৌ জাকে জাকে কুৰলিয়াই নীলিম
আকাশত উৰে। ..

নীল আকাশত লাল-ৰঙা ফৰফৰাই থাকে।
তাৰ তলত লিপাও আৰু সোধপাহি।

একে মাত্ৰে চিঞৰি উঠে—“ইংক্ৰাৰ জিন্দাবাদ।”

....চীনৰ বুকুত কঁপনি জাগে।

হিয়াৰ পুং

পুৱতি নিশা।

এন্ধাৰ—দোকামোক।নিজম, নিমাত, নিশি-
শিব। .. এটি কেঁচুৱাৰ কান্দোন বজ্জনায়ে উঠে।

এটা পঁজা !....কেঁচুৱাৰ কান্দোন পঁজা উপচি বাজ
হৈ ওলায়। সেই গহীন নীৰৱতা ভেদি বাহিৰ হয়।
তাতে একোৱেই নাই। আছে মাথোঁ হিয়াছিগা বুকুভগা
কান্দোন। হিয়া আমঠু কঁপাই তোলা ইননি বিননি।

সব্ব-হাৰাৰ পঁজা এনেকুৱাই।

লগ্না।তাৰেই সেই পঁজা। সি সব্ব-হাৰা।
তাৰ একোৱেই নাই ;—আছে মাথোঁ বুকুভৰা দুখ-বেজাৰ,
দহনি-পোৰণি, দীঘল হা-হুমুনিয়াহ আৰু দুগালেদি বোৱা
তপত চকুলো। জীৱন ভৰা দুখ পাহৰি স্মৃতি পাবলৈ
সি চকুৰ পাহি চিপে, শোৱে, চৌপনি যায়। কেঁচুৱাৰ
কান্দোনত সি সাৰ পায়।তাৰ বুকুত জুই বেছিকৈ
জ্বলে ;—উমি জ্বলা জুইকুৰা ভক্-ভকাই জ্বলে। ধাৰ
শুজিব নোৱাৰাত তাৰ অতিকৈ চেনেহৰ ভেটিদবাও
মহাজনন হাতলৈ পুৱাৰ লগে লগে যাবগৈ।সি ধাত
কপলীয়া। তাৰ পঁজা জানো বঙা, স্মৃতিৰ ?....তাৰ
পঁজা শুইন্ মৰিশালি।

লাহে লাহে ৰাতি পুৱাগ,—পোহৰ হয়। পূব
আকাশত ফেহজালি দিয়ে। পূবৰ ফালে বঙচুৱা সোধো-
ৱালী বেলি ওলায়,—লগে লগে সব্ব-হাৰা দুখীয়া
হিয়া জ্বলে-পোৰে। লগ্নাৰ হিয়াত উমি উমি জ্বলা
জুইকুৰা বেছিকৈহে ভক্ভকাই জ্বলে,—চিত্তাৰ ধুমুহা
বব,—বেজাৰ বা মাৰলি পাকপাই পাকপাই কলিজা
মোহানি যায়।

কেঁচুৱাৰ কান্দোন বেছিকৈয়েহে উঠে। “কিনো
কান্দি থাক ? উঠ্ উঠ্। সোনকালে উঠ্,” বুলি
লগ্নাৰ বৈশীয়েকে গাত জিকাৰ তুলি কান্দি থকা
কেঁচুৱাটোৰ ওপৰত খং উঠি ধমক দিয়ে। কেঁচুৱাৰ
কান্দোন কমক ছাৰি বেছিহে হয়। ধান নাই, চাউল

নাই, ভাতনো পাব ক'ত * 'মানে মনে থাক্ । নাকান্দ' তুলি তাই ইফালে গিফালে চকু ফুৰায় । * 'গাহেন' বেবত আউজি আছে, 'উরাল' নাটিত বাগবি আছে, ভাতন কেবাই উধানত কাতি হৈ পৰি আছে ।

ধুমুচ ! ধুমুচ !

কাষৰে পাঁজৰে ধান বনাৰ শব্দ । কুকুৰাট ডান্ দিয়ানেপৰা কামৰে-পাঁজৰে ধান বনাৰ ধুমুচ ধুমুচ মাত উঠি থাকে ।

লগ্নাৰ বুকুতো চিহ্নাট খুন্দা মানে, বুকু ভাণি যায় । শানা-পাটিনপনা উঠি ঘবৰ ভিতৰপৰা ওলাই লগ্নাই পিনালিত আছি বহে, ভালে চিহ্নে গুণে, গুণে ।

"হেনো লগ্না । কিনো কবিছা *"

গাঁৱৰ ওজা দেখোন । লগ্নাই মূৰ তুলি দেখে আৰু কয়,— "পীবা ।" ষৈণীয়েকে এখন পীবা আনি চোতালত পানি দিয়ে ।

"কেনে তিবোতা ধ' এইজনী * দেখা নাই এবুৰাৰ মন * মাব ।"

তাই বান্ধনী এনিৰ আনি পীবাখন তুলি ঠাই মানি থাকোঁ পানি ওচি যায় । ওজাই বহে আৰু কয়, "বোলো হেনো লগ্না, আজি হেনো তোমাৰ ঘৰলৈ মহাডন আছিল ঘবৰ ভিত্তা গিব । ষৈণীয়েকাক আৰু পৰাণিক লৈ তুমিনো ক'লে যাবা * কি কবিবা * নিবাতান ইচছা, বুইছা । তোমাৰ কপানেই বেয়া । বাননো কৰা, কাকনো দৰিবা ।"—

ওজাৰ গাভৰিকা কাইটিবা কথাঘাৰ ওনি লগ্নাৰ খঙে চুলিৰ আগ পায়গৈ আৰু সি কয়,— "নিমো বলকি থাকাহে * কিনো পেকপেকাই থাকা ?—হেনো ওজা ! এইদৰে কৈ কৈয়েইতো তোমালোকৰ দৰে ওজাহতে, এনাইতে আমাৰ মন বেয়া কদি পেলাইছা । ঈশ্বৰদো দোষ নহয় কপালদো দোষ নহয়, দোষ কানোবাবহে—তোমালোকৰেই ।"

* অসমত কিছুমান ঠাইত তিবোতাসকলে উবৰাল বা উবলত গাহেন মাৰিবে ধান বানে ।

ওজাই ছিকাব এটি উঠি কয়,— "মোকনো এইদৰে কিয় কোৱা, মোবনো কি হৈছে ।

লগ্নাই খঙত উতলি কয়,— "আজি মই পিন্ধিবলৈ কাপোৰ কানি এডোখৰ নাপাও, খাবলৈ এমুঠি নাপাও, মূৰ গুজিবলৈ গি এটা পঁজা আছে সিও আঁচ ভোটিৰে সৈতে যাবগৈ । মোৰা—শিঙু গছ * গত নই বিমান দেও-দেৱতা পূজিনো, তেও মোৰ আজি এই দুঃখে । ক'ত ধনী হম, বজা হম, গাঁৱ-গোলাম সব্ব-হাবাহে হলোগৈ । আজি মই দিহিহে-দিপাও অনাই-বনাই কুপিনেও উপায় নাপাও । মোক আজি বইখা কবিলৈ কিয় তোমাৰ * থৈলা, খুচ্চন, বাজপুত্ৰ, বাজখাণ্ডাবহত নাহে ? আজি ক'লৈ গ'ল সিহত * কিয় বইখা নলৰে মোক *"

"ছি-ছি-ছি ! মোৰ ওপৰত ইমান খং খাইছা কৈল ? মইতো তোমাৰ গিচিণা একো নোহোৱাজনক দিব নোৱাৰোঁ । আৰু বিপাতাইও দিব নোৱাৰে । বেমাৰ আজাৰ হলে তোমালোকে মাতিলেহে মই আহো । এইদৰে ইমান খং কৰিছা কৈল *"—ওজাই খতমতকৈ কয় ।

"হু—ওজা, তোমালোক কেৱল ঠগোৱাতহে পাকৈত । সকলো ওজাৰ কেৱল খোৱা-বোৱাৰ কাৰণেহে ফাঁকি । তোমালোকৰ একো নহয়, একেবাবেই নহয় । হেনো ওজা । মোক ধনী কবিলৈ তোমাৰ আৰু কিবা দেও-দেৱতা আছে নে ?—আৰু আছে নে ? আছে যদি কি কি, কোন কোন আছে, কোৱা—সোনকালে কোৱা । সিহতকো মই পূজা দিম । কি কি লাগে *—কব নোৱাৰিলে এতিয়াই ঠিক কৰিম মই ।"

লগ্নাৰ বৰ খং উঠে । ওজাই তলমূৱা হৈ মনে মনে থাকে ! লগ্নাৰ ষৈণীয়েকে দুৱাৰ-মুখত থিয় দি

* বড়োগকলে শিঙু গছক বাধো দেৱতাৰ প্ৰতীক হিচাপে পূজা কৰে । বড়োগকলৰ প্ৰায় ঘৰৰ চোতালতে শিঙু গছ দেখা যায় ।

* বড়োগকলৰ বাধো পূজাত থৈলা, খুচ্চন আদি দেৱতাসকলৰো আসন থাকে ; আৰু পূজা দিয়া হয় ।

কয়;—“তার ওপরত খং কবিছা কেলৈ সি কিনো জানে ? সিহঁত কেল্ল খোঁরা-বোঁরা কাৰণেহে ওজা।”

“মই যাওঁদেই লগা। সোঁৱা তালৈকে যাওঁ। মাতিছে। তাৰ ছোৱালীজনীন বোলে স্বৰ।”—বুলি ওজাই কৈ উঠি গুচি যায়।

“যোৱা।...তাকে। মাৰাংগে, যোৱা যোৱা,”—বুলি কৈ লগাই কপালকোঁচাই চকু বেঁকা কৰি কেবাহীকৈ চাই পঠিয়ায়। দুখৰ মাজতো সি এবাৰ মিচিকিয়াই হাঁহে।

ধুমুচ! ধুমুচ!!

আকৌ ধান বনাৰ মাত—ধুমুচ ধুমুচ। লগ্ৰাৰ অন্তৰতো চিন্তাৰ গাহেনে তান কলিজা খুন্দি ছেদেলি ভেদেলি কৰি খেঁতেলি পেলায়।

কেঁচুৱাটোৰ কান্দোনত তাৰ ভগা পঁজা কঁপি উঠে। কি কৰে। কি নকৰে।—এনে দোখোৰ-মোখোৰ ভাৱত উতলি বৈথীয়েকে এবাৰ ঘৰৰ ৰাজলৈ ওলায়, এবাৰ ভিতৰ সোমায়।

পিৰালিত বহি লগ্ৰাই চাৰিওপিনে চকু ফুৰায়,—নিজৰ বাৰীৰ কল, আম, তামোল, কঠাল গছ দেখি তাৰ অন্তৰবৰষা। দীঘলীয়াটৈ এটি হুমুনিয়াহ অজানিতে ওলাই পৰে। অন্তৰৰ গধুৰ বোজা অলপ কমে।

সোঁ আম গছজোপা তাৰ ককাদেউতাকে ৰুইছিল, সোঁ কঠাল গছজোপা তাৰ বাপেকে ৰুইছিল, সোঁ কল তামোলৰ গছ সি নিজেই ৰুইছিল,—এইদৰে ভাৰোঁতে চিন্তাতে তাৰ দুগাল তিয়াই চকুলো বয়।

“সখা কি কৰিছেনো ?”—কৈ কৈ সখীয়েক বুঢ়াকৰে চোতালেদি আহি ওজাই বহা পীৰাখনতে বহে।

“কিনো আৰু কৰিম সখা ? আমাৰ নিচিনা ছাল ৰাকলি নোহোৱা। দুখীয়াৰ দুখনো কেতিয়া ওৰ পৰিব ? মহাজনে আহি মোৰ চেনেহৰ ভেটিডৰাকো আজি নিৰহি। তাকেই ভাবি আছিলোঁ—এই গছ-গছনিৰে ভৰা ভেটিখন কেনেকৈ হেলাৰঙে আনৰ হাতত সঁপি দিও।”...লগ্ৰাই বৰ বেজাৰ সনা কথা কয়।

বুঢ়াকৰে লগ্ৰাৰ অন্তৰত বৰ উছাহ দি কয়,—“সখা ! কিনো কৰিব। ? আজি আমাৰ দুখ হব পাৰে, সদায় জানো আমাৰ দিন এইদৰে যাব ? গাৰীৰ চকাৰ দৰে দুখন পিছত স্ৰুখ, স্ৰুখ পিছত দুখ ঘূৰি থাকে। ইমান দিন আমাৰ দুখতেই গ'ল। আমাৰ জানো আৰু স্ৰুখ নহব ? মনত পৰে নে সিদিনা এজন বুঢ়াই আমাক দঢ়াই দঢ়াই কৈছিল,—সেই বৰমূলীয়া কথামান পাহৰি পেলাল। নে ? তেওঁ কৈছিল,—নয়গ হেনো, আহিব, খেতিয়ক বনুৱাৰ হেনো স্ৰুখ হব, শাস্তি হব,—মুক্তি স্বাধীনতা হব। ৰাইজেই ৰজা—পঞ্চায়তী ৰাজৰ স্থাপন হব।”

“পাহৰা নাই। বিপ্লৱৰ প্ৰতিশ্ৰুতি সেই বুঢ়াজনৰ বেহকপ মোৰ হিয়াত আজিও চাব খাই আছে। আজিও অগনিৰ ফিৰিঙাটোৰ দৰে ছিটিকি পৰা তেওঁৰ কথামান মোৰ অন্তৰত আঙঠাৰ দৰে জিলিকি আছে।...সঁচা—তেওঁৰ প্ৰত্যেক শাৰী কথাই সঁচা। তেওঁ দেখুৱাই দিয়া বাটৰ বাহিৰে আমাৰ মুক্তি পথো নাই, উপায়ো নাই।” বুলি কৈ লগ্ৰাই এটি দীঘল হুমুনিয়াহ এৰে।

“আই ওঁ ভাত ! আই ওঁ ভাত !”—বুলি কৈ কেঁচুৱাটোৱে ইনাই বিনাই পেন্দপেনাই থাকে।

“এই কপালখন লৈ জনম লৈছিল হুঁ ? আছে নহয় ভঁৰালে ভঁৰালে ধান, বানীয়ে বানীয়ে শাক পাচলি ?”—কেঁচুৱাটোৰ ওপৰত খং উঠি মাকে বকি থাকে।

“সখী ! পোনাটোৰ ওপৰত কিয় খং কৰিছে ? এনেয়ে বেচেৰাই ভোকত কল্মনাই আছে, কান্দিছে ; তাৰ ওপৰত খং উঠি কি লাভ ?”—বুলি বুঢ়াকৰে কয়।

“শৰীৰত এটপি তেজেই নাই ; কাটিলে তেজ ওলাব নে ? ভাত বিচাবিলে ক'ত পাব ? ৰোপাই এ ! ৰোপাই এ !! এনে হব বুলি জানিলে ডিঙিত ছিপ-জৰী লগাই কাঁচীত মৰাই ভাল আছিল।”—মনৰ বেজাৰত বকি থাকে।

“গাৰখো ! আহা সোণাই আহা। এইফালে আহা” বুলি লগ্ৰাই মাতে।

ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা কান্দি কান্দি ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি চকু মোহাৰি মোহাৰি গাৱথোৱে পিৰালিত বহা বাপেকৰ ফালে খোজ লয়। লখাইও পুতেকক সাৱটি লৈ চকুলো মছি কয়,—“মোৰ সোণাই! নাকান্দিবা! তোমাক মুখ দিব নোৱাৰিলোঁ। মোৰ নিচিনা টোকোনা হত-চিৰীৰ ঘৰতনো কিয় জনম লৈছিল? ‘ভাত, ভাত’ বুলি কান্দিলে জানো ভাত পাবা?”... তাৰ চকুজোৰ ছলছলীয়া হয়।

বাপেকৰ এনে হতাশ ভৰা কথাৰ শুনি গাৱথোৰ কান্দোন বাঢ়েহে।

বুদাকৰে দীঘল ছমুনিয়াহ এৰি কয়। “বব বব, সখা! বব। কান্দি নিশাৰ কৰ্কৰা ভাত থাকিব লাগে। মই এই পোনাটিক ঘৰলৈ লৈ যাওঁ। তাকে খুৱাও গৈ।”

“নি যি কৰা তোমাৰ খুচী। কাটাই নে মাৰাই—তোমাৰ ইচ্ছা।”—জানফালে মুখখন ঘূৰাই লখাই কয়।

“বোপাই! আহাঁ। এইফালে আহাঁ।”—বুলি বুদাকৰে গাৱথোক মাতে।

ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই অহা মাকক ল’বমাৰি সাৱটি ধৰি গাৱথোই আকৌ কান্দে।

“সখী! আপুনিও আহক।”—বুদাকৰে মাত দিয়ে। গাৱথোৰ মাক হাকু-দাকু হয়—এবাৰ গিৰী-য়েকৰ মুখৰ ফালে চায়, এবাৰ সখীয়েক বুদাকৰ পিনে চকু দিয়ে, এবাৰ পুতেকক দুহাতেৰে তুলি কোলাত লৈ গবামাৰি ধৰে।

“যোৱা। কি চাই আছে? যোৱা। পলম কৰিছা কেলে? সোনকালে আহা গৈ। চাব লাগিব নহয়, তোমাৰ এই হতচিৰি গিৰীয়েবাৰ জীৱন নাটৰ দুখেৰে ভৰা দৃশ্য। চাব লাগিব নহয়, সেই জোকৰ দৰে তেজপিয়া মহাজনে আহি পৈয়েবৰ বুকুৰ ‘বকত’ কেনেকৈ পি খাব?—যোৱা বেগতে আহাউগৈ।..... ইমান দিন ককাদেউতা, দেউতা আৰু মই নিজেই ব’দক ব’দ নুবুলি, বৰঘণক বৰঘণ নুবুলি কপালৰ ঘাম

ভৰিত পেলাই, তেজক পানী কৰি ঘৰ-দুৱাৰ সাজিলোঁ, মাটি-বাৰী ভাঙি চিকুণালোঁ,—আজি আহিব সেই চোৰ ডকাইত কাম-বন নকৰা পৰিশ্রম-বিমুখ এলেছৱা বহুমলা মহাজন,—সি হ’ব মোৰ এই চেনেহৰ ঘৰ-বাৰীৰ মালিক। বা: বা: বা: বব মজাৰ কথা। হা: হা: হা:”—বুলি কৈ বলিয়াৰ দৰে লখাই আঁচহ পাৰি হাঁহে।

“আই অ’। ভোক লাগিছে।”—বুলি কৈ মাকৰ ডিঙিত সাৱটি ধৰি গাৱথোৱে কান্দে।

“আহক সখী। আহা মোৰ সোণ।”—বুদাকৰ কথা শুনি তিৰোতাজনীয়ে আঙুৱায়, সখীয়েকৰ পাছে পাছে যায়, তাইৰ ডিঙিত ওলমি থকা কোলাত বহা গাৱথোই ফেঁকুৰি ফেঁকুৰি কান্দে।

লখাই সিহঁতৰ ফালে একেধৰে চায়।

সিহঁত গুচি যায়, চকুৰ আঁৰ হৈ নোহোৱা হয়। পিৰালিত বহি লখাই অকলে থাকে,—ভাবে, চিন্তে, গুণে, গুথৈ। চিন্তাৰ ধুমুহা বৈ তাৰ হিয়া মোহাৰি পেলায়।

গাৱথোৰ মাকেই লখাৰ বৈণীয়েক। নাম ছেৱাৰী। তেতিয়া ছেৱাৰী সৰু, পাট-গাভৰু। চুপহী কুলৰ কলিৰ দৰে কপহী। তাইৰ বেহু-ৰূপ ধুনীয়া,—পুৱতি বেলিৰ দৰে মুখখন সোণোৱালী,—দাঁত কেইপাঁতি আঁঠুৰ দৰে বগা ফটফটীয়া, হাঁহিলে বিজুলীৰ চক্ৰমকনিৰ দৰে চিকিমিকীয়া,—গাল দুখন ও চকলাৰ দৰে গোল, পিছল, মিহি—মিহি ছিলমিলীয়া চুলি-টাৰি মেঘৰ দৰে ক’লা কেচুকেটীয়া, ঘোঁৰাৰ নেজ কোঁচাৰ দৰে দীঘলীয়া, ধোপা বাকিলে খাটেলৰ তলিৰ দৰে ডাঙৰ লু-ধুম ধুম,—ভৰিৰ কলাফুল বাঁহ-গাজৰ দৰে নিমজ, শকত-আৱত;—আমৰলু পৰুৱাৰ দৰে কঁকাল সৰু; কথা কলে হাঁহৰ ডিঙিৰ দৰে ডিঙি লেডু-সেডু;—চকুৰ চাৱনি মোহিনী, জুই-কুৰাৰ দৰে জন্মল। এক কথাত কবলৈ হলে তাই ধুনীয়া, গুৱনী, কপহী, লাৱণী। এই ছোৱালীয়েই বাঁৰী মাকৰ লগত বহু দুবৈৰ পৰা খোৱা-বোৱা থকা-পিছা বিচাৰি লখাৰ গাওঁলৈ আহিছিল।

সেই সময়ত লখা পণ্ডিত আছিল। ..

স্কুলৰ কামেদি আনি। সি স্কুলত পঢ়ুৱাই আছিল। সেই আলিয়েদি ছেৱাবীয়ে নিজৰ কপৰ জেউতি উজলাই থাকেৰে সৈতে গৈছিল। আলিয়েদি যোৱা ছেৱাবী পাতি-গাভৰু দেখি উলাহত তাৰ হিয়াত ঠাই নোজোৱা হৈছিল; পঢ়ুৱাবলৈ মন-কাপ নোহোৱাত পঢ়ুৱৈহতক ছুটি দিছিল। সিদিনাৰ পৰা তাৰ যে কি হ'ল, তাৰ হিয়া পাতিত ছেৱাবীৰ মূৰতহে জিলিকি হিয়াত ছাব খাই আছিল।

পিৰালিত বহি বহি ভাবি ভাবি লখাৰ গাল দুখন বগুৰা হৈ উঠে। সি আৰু ভাব, চিন্তা, গুণে, গুণে। সচাক্ষেপে ছেৱাবী আছিল লখাৰ চৰোৱা কপৰ মূৰত। ছেৱাবীৰ মাক আছিল দেওধনী। দেওধনী হৈ ক'বাত কোনোবা গাওঁত * খেৰাই পূজাত ছেৱাবীৰ মাকে নচাব কথা শুনিিলে, জাকে জাবে মুনুহে চাবলৈ গৈ উল-মাখন লগাইছিল।

লখাৰ গাঁৱৰে এজন বৰলা বুঢ়াৰ ঘৰত সেই বাৰী দেওধনী আৰু ভীয়েক ছেৱাবীয়ে আশ্ৰয় লৈছিলগৈ। শেহত সেই বাৰী তিনোতাঙ্গনী বুঢ়াৰ দেহ-লগবী হৈছিল। ছেৱাবীয়েও তাতে থাকি পোহপাল গৈছিল।

লখাৰ ককা-দেউতাকে বৰ চহকী আছিল। সি আঠ হালি (বাৰ বিষ) মাটিৰ মানিক আছিল। কোনো অভাৱ নাছিল। কুকুৰা, হাঁহ, পান, বাজহাঁহ, পঠা-ছাগনী, গাহৰি আদিৰে ঘৰখন বজনজনাই আছিল। তামোল, কঠাল, আম, কল ইত্যাদি গছ বাৰীখন দেৱাত গুৱনী কৰি তুলিছিল। লখাৰ বাপেকৰ আঠজন ভায়েক ককামাক আছিল। ককাদেউতাকে মৰিবৰ সময়ত আঠজন পুত্ৰকৰ মাজত মাটি ভাগ কৰি দিছিল। লখাৰ বাপেকৰ ভাগত এক হালি মাটিহে পৰিছিল। সৰুৰে পৰা লিখা-পাতত লখাৰ বৰ মন

* বড়োসকলৰ ডাঙৰ পূজা হৈছে খেৰাই পূজা। এই পূজাত দেওধনীয়ে জঁকি জঁকি নাচে, চিকুং বাঁহী আৰু ধাম ঢোলৰ ছেৱে ছেৱে গা ভোকাৰে।

আছিল। নিজৰ গাঁৱৰ স্কুলৰ শিক্ষা শেষ কৰি চতুৰ হাইস্কুলত উচ্চ শিক্ষাৰ কাৰণে সি ভৰ্তি হৈছিল।

এসময়ত সেই অঞ্চলত বৰ গোলমাল হৈছিল। বহু চোৰ-ডকাইতক ধৰিবলৈ দাবোখা-পুলিচ আৰু মিলিটাৰীহে লখাৰ গাঁৱতো সোমাই উৎপাত লগাইছিল। বহুতক ধৰি নিছিল। সৰু ল'ৰা লগাকো দাবোখাহে ডকাইতৰ দলৰ এজন বুলি সন্দেহ কৰিছিল। এদিন স্কুলত গৈ দাবোখা-পুলিচহে লখাক ধৰি নিছিল। বেছিকৈ হাবিয়াসৰ পুলি লখাৰ অন্তৰত সিদিনাৰ পৰা মন মৰহি গৈছিল। সিদিনাৰ পৰাই তাৰ শিক্ষা-দীক্ষা সকলো অন্তৰ্ভুক্ত।

বিচাৰত লখাৰ ফাটেক হৈছিল। ফাটেকৰ পৰা এলাই লখাই গাঁৱলৈ গৈ গম পাইছিল, তাৰ বাপেক আৰু মাক মৰিল।

আঠজন ককামাক ভায়েকৰ ভিতৰত লখা আটাই-তকৈ সৰু আছিল। ফাটেক খটাৰ কাৰণে ককামাক-হেত লখাক ঘিণ কৰিছিল, দেখিব নোৱাৰিছিল। সিহেত লখাক এবিধা মাটি ভগাইবেলেগ কৰি গৈছিল। সংসাৰৰ বোজা বম এসময়ত বৰ লগীয়া হোৱাত লখাৰ চুৰি হেৰাইছিল, দিহা নাপাইছিল। সৰুৰে পৰা সি দুখ-কষ্ট পোৱা নাছিল। স্বপ্ন-শাস্তিতে ল'বানিকাল কটাইছিল,—হাল বাবলৈ, কোদাল মাৰিবলৈ নাজানিছিল। নিৰুপায় হৈ শেহত সি গাঁৱৰ স্কুলৰ পণ্ডিত হবলৈ বাধ্য হৈছিল।

অতীতৰ কথা ভাবি ভাবি লখাৰ বুকু চেপি এটি দীঘল ভমুনিয়াহ বাজ হৈ ওলায়। ..

তেতিয়া লখা আছিল চফন চেঙেলীয়া ডেকা। ছেৱাবীক চাবলৈ খাতি হোৱাত সি নিতৌ বুঢ়াৰ ঘৰলৈ গৈ আছিল।এইদৰে যাওঁতে যাওঁতে শেহত দুয়োৰে পৰাণ জুৰি ভাল পোৱাই পাহ মেলিছিল।

এদিন পুৱা।স্কুলঘৰ। লখা।বুঢ়াৰ ঘৰ কাষ পাওঁতে ছেৱাবীয়ে লখাক পদূলি মুখৰ পৰা দেখা পাই বাৰিৰ পিনে লৰি-ধাপৰি লখাৰ কাষ পায়েই তাই চিঞৰি চিঞৰি জোকাই জোকাই গীত গাইছিল।

“বোরাও পাঠী লখা আদালাই !.....
গীছোনি বিখায়াও খাম্‌ছোনায়ে অব্‌চালাই,—
হা-খুপ্পা জাগোন অগনাইনি বিখলাই.....
গোংখো মোনায়া জাগোন আংবো আলাই-চিলাই।...
বোরাও পাঠী লখা আদালাই !”..... *
((“লখা ককাই অ’—ক’লৈ যোৱা ?
হিয়াত জুইকুৰা কিয় স্বলোৱা ?
তপত কলিজা পুৰি কৰি দিলা ছাই
সেই সোপা লৈ কিনো কৰিবা ককাই।”

বহুদৈ ছেৱাবীৰ সবববহী মিঠা মাতল বসাল
গীত শুনি লখাৰ গা শিম্বি উঠিছিল।..... তাতেই
তাৰ বং-উলাহ, তাতেই তাৰ অনন গোঁসাঁটৰ সাগ্‌।
স্কুলত সি পানুৱাৰ মোৱাৰা হৈছিল। কোনোবাট যেন
তাৰ দেহা মন কাঢ়ি নিছিল। সি শূইন শূইন অনুভৱ
কৰিছিল। পানুৱৈহঁতৰ মুখত ছেৱাবীৰ ৰূপহে সি
অনবৰত দেখা পাইছিল। পাতা শিক্ষাত সি মন-কাণ
দিব মোৱাৰা হৈছিল; মন ছট্‌ফটাই উঠিছিল।
শেষত সি ল’বাহঁতক চুটি দি এৰি দিছিল।

স্কুলত সি অকলে। কোনো নাই, লখা অকল-
গৰীয়াকৈ অকল।

বাৰিষা।.....

আকাশত মেঘৰ গিব্‌গিবণি; চকু ছাঁ মৰা
বিজুলীৰ চিক্‌মিকনি, বাৰে বাৰে চমকনি; মলমল
বাওৰ সোঁ-সোঁৱনি, বিব্‌ দিবনি; ফিব্‌ ফিবণি;
বৰষুণৰ কিন্‌কিনি।

স্কুলত অকলে বহি লখাই ছেৱাবীৰ সাপোন
দেখিছিল, নিজক পাছৰি পেলাইছিল।... ..

“ককাইদেউ !”.....

“কোন ?” শুনি লখাই চক্‌খাই উঠিছিল ;.....
উচপ খাই পিছপিনে চাওঁতেই সি দেখিছিল, দুৱাৰ

মুখত ছেৱাবী, নিমবত তিতা ফুলা দলে বৰষুণত ভিঙা
ছেৱাবী।

আকাশত মেঘৰ গাজনি, বিজুলীৰ চক্‌মকনি,—
লখাৰ সন্মুখত ছেৱাবীৰ ৰূপৰ জেউতিৰ চিলিকনি।...
সাপোন নে দিঠক !..... লখাই চিন্তাত বিমূঢ় হৈ
পৰিছিল;—ছেৱাবীৰ মুখৰ ফালে একেধিৰে ব’ লাগি
চাই আছিল।.....

“কি ভাবিছা, ককাইদেউ ?”

“কোন ? তুমি—তুমি ছেৱাবী !”..... লখাই তবধ
মানিছিল।

“উ, ককাইদেউ,—মই তোমাৰ ছেৱাবী, তোমাৰ
চেনেহৰ, মৰমৰ, বুকুৰ কলিজা, হিয়া-আমঠ, দেহালাও।”

“সেচাকৈয়ে নে ?”

“হয়। গঁচা, মোৰ জাউন সোপাই।”.....

“চেনেহী। কোৱা—কিমান দিননো আমি এই-
দৰে ওপুতে গোপনে থাকিম ? কিমান দিননো এই-
দৰে ভাল পাই আলোঙে আলোঙে মনৰ চৈপাহ মনতে
মাৰি থাকিম ?”.....

“মইনো কি কম ? তুমিয়েই দেখোন বিচাৰব
গৰাকী।”

“হয় নে ?”

“হয়।”

ছেৱাবীৰ কথা শুনি লখাই নতুন শক্তি পাইছিল।

“চেনেহী। আহা—মোৰ কাষলৈ আহা। আহা
মোৰ সোণ।”—লখাৰ সেহাই সেহাই মতা কথাখাৰ
শুনি মস্ত-মুগ্ধৰ দৰে ছেৱাবীয়ে লখাৰ ফালে বীৰে
বীৰে আগুৱাই আহিল। তাৰ কাষ পাওঁতেই ছেৱাবীক
গবাহ মাৰি সাৱটি ধৰি লখাই বলিয়াৰ দৰে কৈছিল,—

“অস—মোৰ চেনেহী—মৰমী, হিয়াৰ আমঠ, বুকুৰে
কলিজা। তোমাক নাপালে, মই—মই মোৰ জীৱনকে
এৰিম, দেহাকেই মাৰিম।—ডবুৱা কটাৰীৰ আগ বুকুত
ভুমাই কলিজা ফালি মৰিম।.....মৰিম নে ?—মৰিব
লাগে নে ?—কোৱা—কোৱা—এতিয়াই কোৱা—সোন-
কালে, ঘপৰাই কোৱা। বেগাই—বেগাই।”

* ‘৭’ এই চিন যুক্ত ‘ও’-ও নহয়, ‘ওঁ’-ও নহয়।

উভয়ৰ মাজে মাজে ভিত্তি চেপা দি শব্দ উচ্চাৰিত হয়।

* বড়োসকলৰ মতে আনন্ গোঁসাঁয়েই স্ৰষ্টি-কৰ্তা।

“মোৰ জীউ! মোৰ সোণ! বলিয়া নহবা।
কিয় মৰিবা—মৰিবা কিয়? মৰিবলৈকে আমি এনে
ডাল পোৱাত নামিছো নে? সেয়া হব নোৱাৰে,—
মৰিব নোৱাৰা। মৰণলৈকে মই তোমাৰ, তোমাৰ
কলিজাৰ;—আৰু তুমি মোৰ, মোৰ হিয়াৰ, মোৰ
কলিজাৰ।” বুলি কৈ ছেৱাৰীয়ে চেনেহত, মৰমত
নিজৰ মূৰটো হালি লগাৰ বুকুত আওজাই গুচি
পৈছিল। আৰু লগাইও দুখন হাতেৰে মৰমত চেনেহত
তাইক সাৱটি গৰাহ মাৰি লৈছিল। ৰং-উলাহত আৰু
মনৰ হেঁপাহ পূৰণ হোৱাত তাৰ চকুৰ পাহিষোৰ জাপ
খাইছিল, দুগালেদি ৰঙৰ তপত চকুৰ লো বৈছিল।.....

বাতিৰত কিল্কিনীয়া বৰষুণ। আকাশত সাত
বৰণীয়া ইজ্জধন।

দুয়োৰে অন্তৰ আকাশত ৰং-উলাহৰ, প্ৰেমৰ জেউতি,
মনো-মিলনৰ নংবঙৰ পোহৰৰ খেল আৰু মেল।....

.....দুয়ো শিখিল আৰু অৱশ।.....

কেতিয়াৰে পৰা দুয়োৰে দুটি হিয়া এটি হৈ গৈছিল।

এদিন শুভদিনা শুভক্ষণত শুভলগনত* চিকুং
জোখাৰ শব্দত দুয়োৰে বিয়া দিছিল ৰাইজে।

কালৰ চেৰেকী পাক খাই গৈয়েই আছিল। শেহত
দুয়োৰে জীৱনৰ নাট-চাঙত দুটি দৃশ্য বিৰিঙি উঠিছিল :—
নৰকৰ বৈতৰণীৰ বান-পানীৰ বলিয়া কোবাল নৌ আৰু
সৰগৰ মলাকিনীৰ বুকুত জিলিকনি সনা জেউতি।

লাহে লাহে লগাৰ সংসাৰত বাঁচি থকাই কঠিন হৈ
পৰিছিল। কেতিয়াবা খাইছিল,—কেতিয়াবা লম্বোণে
খাকি গুকাই আছিল। ওজাগিৰি কামতো খাবলৈ
নুকুলাইছিল। এনেকৈয়ে লাহে লাহে মৰণৰ কবাল
মুখত পৰে। পৰে। অৱস্থাত পৰিছিলগৈ।

এইদৰে ভাবোঁতে গুণোতে সেই বুনাৰ কথা তাৰ
মনত বিৰিঙি উঠে।.....

.....“আমাৰ বুঢ়ী আই, ককাদেউতাসকলে বাৰ,

* পাঁচোটা বিদ্ধা থকা বাঁহীয়েই বড়োসকলৰ
চিকুং আৰু কাঁহৰ খুটি তালজোৰাই জোখা।

সাপ, হাতী, বান্দৰ, ভালুক, লখৰা, ধুমুহা, শিল-
বৰষুণ, ব'দ, বান-পানী, টুইক'প, বেমাৰ-আজাৰ, বিষ-
বেদনাৰ লগত যুঁজি যুঁজি বুকুৰ তেজ পানী কৰি ইমান
দুখ-কষ্ট কৰি ঘৰ-বাৰী চিকুণাই, তামোল-পাণ, আম-
কঠাল, বাঁহ-কল আদি বহুই চেনেহৰ ধুনীয়া গাওঁখনি
গাজিছিল, তেওঁলোকৰ নাতি-পুতি আমাৰ দিনত মাটি
ভাগ হৈ হৈ আমি মাটিহীন হৈ পৰিলোঁ। মাটিৰ
অভাৱত আমি সৰ্ব-হাৰা হলো। হতচিৰী হৈ বলিয়াৰ
নিচিনাকৈ য'তে ত'তে দৰঙত, কামৰূপত, লখীমপুৰত
অ'ত ত'ত মাটি নিচাৰি দিহিঙে-দিপাঙে ফুৰে। মাটি
জানো পাও? নাপাও। নাপাও আমি মনৰ দুখত
ৰেজাৰত হিয়া চপৰিয়াই থাকুৰি থাকোঁ। মাটি জানো,
চাইকেলৰ টিউব, (বৰব) টানলে বাঢ়িব?.....

.....“বোপাই ও। কেনেকৈ?—কেনেকৈ?”
বুলি ভাবি গুণি লগাৰ মন উৰলি উঠে।

“আজি মানুহে কান্দিব নোৱাৰে। থকা, থোৱা,
পিদ্ধাৰ কৰণে কান্দিলে চৰকাৰৰ পুলাচাৰ্মলিটাবীহে
আহি কন্দা মানুহজনক ধৰি নিয়ে, কোবায়, ফাটেকত
ভৰায়। আজি মানুহে কান্দিব নোৱাৰে। কিয়
এনেকুৱা হয়? আইন, আইনৰ কাৰণে। এই
আইন হৈছে ধনীক ৰক্ষা কৰা আৰু দুখীয়াক মৰা
আইন। এনে আইনৰ পৰাই ধনতন্ত্ৰবাদী সমাজ ব্যৱস্থা
চলি আছে। এই আইনেই ধানিক শ্ৰেণীৰ ছলনাৰ
কোশল। এনেকৈয়ে ধনতন্ত্ৰবাদে আইনৰ কায়দা
কোশলৰ দা-বে কাটি-কুটি ৰাইজৰ সমাজৰ দেহা ভোখৰা-
ডুখৰি কৰে। আমাৰ অৱস্থা বেয়া হলে আমি এবাৰ
কপালক, এবাৰ ঈশ্বৰক দোষ দিও। দৰাচলতে
কপালৰো দোষ নহয়, দেৱতাৰো দোষ নহয়, আচলতে
ধনতন্ত্ৰবাদী সমাজ ব্যৱস্থাৰ দোষ। বিধাতাই মানুহকহে
সৃষ্টিছে, ধনী দুখীয়া সৃজন কৰা নাই। ধনী হিচাপে
কাৰোবাক সৃজন কৰাহেঁতেন, সৰ্বহাৰা দুখীয়াৰ ল'ৰাৰ
দৰে ধনীৰ ঘৰৰ কেঁচুৱাইও নঙঠা হৈ ওপজে। ধনতন্ত্ৰ-
বাদী সমাজ ব্যৱস্থাই গুপতে গোপনে ধনীৰ ল'ৰাক
ভালকৈ পুৱাই-বুৱাই পিদ্ধাই ৰাখে। ৰাইজৰ অসুখ

অশান্তিৰ গুৰি হৈছে ধনতন্ত্ৰবাদহে।”—বুঢ়াৰ কথাষাৰ
তাৰি-চিন্তি লগাই নিজকে নিজে কয়,—“সঁচা।”

সেই বুঢ়াজনে কৈছিল,—“আজি ধনতন্ত্ৰবাদী
সমাজ ব্যৱস্থাত আচল সমাজ,—সমাজৰ মেৰুদণ্ড সৎ-
প্ৰকৃতি খেতিয়ক বনুৱা সকলৰ দুখ-কষ্টৰ সীমা নোহোৱা
হৈছে। যিমান দিনলৈকে ধনতন্ত্ৰবাদী সমাজ ব্যৱস্থা
খাৰ্জিব, তিমান দিনলৈকে হালোৱা-হজুৱা বনুৱাৰ দুখ-
কষ্ট মৰি গলেও ওৰ নপৰে। কিয়নো, আজি আইন
যন্ত্ৰটো ধনপতিহঁতৰ হাতত আছে। সেই আইন যন্ত্ৰ-
টোৱেই হৈছে পেৰা যন্ত্ৰ।”.....

“অ,—এনেকৈয়েই সেই তেজপিয়াহঁতে আমাৰ
কলিজা হিয়া-আমঠু নিঙাৰি ভোখৰা-ডুখৰিকৈ পিয়ে,
ঙহে, খায়।”—লগাই ভাৱে।

হালোৱা-হজুৱা বনুৱাৰ মনৰ কথা উদঙাই বুঢ়াজনে
কৈছিল,—“বাইজসকল! হতচিৰী হোৱা দুৰ্কপলীয়া
হালোৱা-হজুৱা বনুৱা ভাইসকল! যেতিয়ালৈকে ধনীৰ
আইনৰ পেৰা-যন্ত্ৰটো আপোনালোকে ভাঙি নেপেলায়,
তেতিয়ালৈকে স্ত্ৰৰ, শাস্তি আৰু মূল্য নহয়। সেই
পেৰা-যন্ত্ৰটো নাশ কৰিবৰ কাৰণেই বিপ্লৱ লাগে।
সেই বিপ্লৱেই ধনতন্ত্ৰবাদ ধ্বংস কৰিব, আইনৰ পেৰা-
যন্ত্ৰটো নষ্ট কৰি পেলাব, সমাজতন্ত্ৰবাদ খাপিব। বাই-
জেই বজা জ্ঞাতিয়েই গজাৰ দৌত বোৱাব,—সেই নৈৰ
কাষত কৃষক বনুৱা পঞ্চায়ত-ৰাজৰ সদগ পাতিব।
সেয়ে হৈছে সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱ।.....বিপ্লৱ হবই।”

লগাই নিজকে নিজে সোধে,—“বিপ্লৱ হব নে?”
বুঢ়াৰ মাতমাৰে সান্ত্বনা দিয়ে,—“কণীৰ ভিতৰত
বিজলো থাকে, কুহমো থাকে। বিজলে কুহমক নষ্ট
কৰিবলৈ বিচাৰে, কুহমে বিজলক ধ্বংস কৰিবলৈ
বিচাৰে। এইদৰে যুঁজোতে যুঁজোতে বিজলো নহয়,
কুহমো নহয়,—বেলেগ এটি বস্তু ওলায়। সেইটো
হৈছে এটা পোৱালি। এইদৰে ধনতন্ত্ৰবাদৰ গৰ্ভত পৰা
দুটা শ্ৰেণী ওলাইছে, এটা হৈছে ধনিক, আনটো
গৰীৱ সৰ্বহাৰা। ধনিক শ্ৰেণীয়ে গৰীৱ শ্ৰেণীক দমন
কৰিবলৈ বিচাৰে আৰু সৰ্ব-হাৰা শ্ৰেণীয়ে ধনিক

শ্ৰেণীক উচ্ছেদ কৰিবলৈ বিচাৰে। ধনীৰ শতৰ গৰীৱ
আৰু সৰ্ব-হাৰা শ্ৰেণীৰ শতৰ ধনিক শ্ৰেণী। এইদৰে
যুঁজি যুঁজি ধনীও নহয় দুখীয়াও নহয়—এটা বেলেগ
সমাজ ওলাই পৰে। সেইয়া হৈছে সমাজতন্ত্ৰবাদ।
সেয়ে হৈছে বিপ্লৱ। ধনতন্ত্ৰবাদৰ পৰা সমাজতন্ত্ৰবাদলৈ
বিপ্লৱ। বিপ্লৱ কটা-খোঁচা নহয়। বিপ্লৱ হৈছে
নতুনলৈ গলি। শিপাৰে সৈতে উভলোৱা গছৰ দৰে
সকলোকে সলোৱা, পৰিবৰ্তন কৰা;—আমূল পৰিবৰ্তন।
আগতে সি নাহে নাহে কয়, শেহত সি আকস্মিকভাবে
হঠাতে কয়।.....

“সেই স্ত্ৰৰৰ বাট সমাজতন্ত্ৰবাদ গঢ়িবলৈ বাইজে,
আপোনালোকৰ নিচিনা হালোৱা-হজুৱা বনুৱাই নিজেই
এশৰ ভিতৰত পাঁচজন ধনীৰ হাতত থকা চৰকাৰ,
কলকাৰখানা আৰু বিজ্ঞান কাৰি আনি নিজৰ হাতলৈ
আনিবলৈ লাগিব। নহলে এনেয়ে সেই তিনিটা বস্তু
ধনিক শ্ৰেণীয়ে এৰি নিদিয়। সেই কাৰণে বাইজে
আপোনালোকৰ নিচিনা হোজা, দুৰ্দান্ত শক্তিবান,
বলবান,—সমাজৰ মেৰুদণ্ড, স্ত্ৰৰৰ হালোৱা-হজুৱা
বনুৱাসকলে আগুৱাই নগলে সেই পাঁচজন এলেছৰা ফাঁকি-
বাজ, প্ৰৱঞ্চক ফাস্তত পেলাৱা ধনীহঁতে সৈতে চাৰিকুৰি
পোন্ধৰজন আপোনালোকৰ নিচিনা নোহোৱা জনৰ
যুঁজ বাগৰ হবই হব।”.....

এনে সময়তে এটা চিলাই উৰি আহি এটা কুকুৰা
পোৱালি ঠাপমাৰি লগাৰ সময়ৰ পৰা লৈ যায়।.....
তাকে দেখি মনৰ বেজাৰতে লগা বলিয়াৰ দৰে হয়।
সি এডাল লাগুটি হাতত লৈ সেই কুকুৰাজনীৰ গাঁলৈ
টোঁৱাই দলিয়ায়। তাৰে কোব খাই তাই ধবধবাই
পাখি কোৰাই কোৰাই মৰে। লগাই হাঁহি হাঁহি কয়,—
“বৰ ভাল হৈছে। তোৰ পোৱালিজনীক চিলাৰ পৰা
বইখা কৰিবকে নোৱাৰ, হঁ? তোৰ পেটৰ এটি
মাখোন পোৱালি, তাইকে। সোঁ চিলাই ঠাপমাৰি লৈ
গ’ল, তথাপি তই ঠোঁট-মোট মেলি চাই থাকিলি? চিলাৰে
সৈতে নুইজিলিও। মৰ—ছালী মৰ।”.....বুলি
কৈ উভতি আকৌ কাঁথিৰ পীৰাত বহি সি ইফালে

চায়। সি দেখে কাঁথিৰ বেৰত শাল-গানী এনেদৰে নঙঠা হৈ আছে, বাচ-ধোঁৱা, এলাছু লাগি ক'লামুৱা হৈ পনি আছে। মাকে ছালত গৌজ খাই এনেদৰে আছে।.....

“আমাৰ খেতিয়কসকলে মাটিৰ বুকুত বগলি পাখিৰ দৰে বগা বগা কোমল নবম কপাহ গছবিলাকত বগী তনাৰ দৰে জিলিকায়, আমাৰ তাইসকলে গৃহহাৰা, জমিহীন, সৰ্বহাৰা হৈ পোটেৰ জ্বালাত কুলী-বনুৱা হৈ ধনীহঁতৰ সূতাৰ কাৰখানাত সূতা, কাপোৰৰ কলত কাপোৰ উলিয়াই দিয়ে, তেও দেখোন আমি সূতা নাপাও, কাপোৰ এচিতাও নাপাও। আমাৰ তিবোতা-সকলে বস্তাৰ দৰে মেখেলা (দখনা) পিন্ধি থাকিব লগাত পৰে নাইবা নঙঠাৰ দৰে থাকে। সিকালে হাটে-বজাৰে চোৰাং বজাৰ চলে। বস্তাৰ দাম বেচিকৈয়ে হয়, জুইৰ দৰে হয়। এলা পেচা মানুহে ছুবলৈকে নোৱাৰে। হাতিত সূতা থাকিলেও অলপ অচৰপহে থাকে, থাকিলেও আমি হাতিত গৈ কিনিব নোৱাৰোঁ। আমাৰ তিবোতা বিলাকে কুকুৰাই ডাক দিওঁতে দোকমোকালিতে সাৰ পাই উঠি উৰালত ৰাণ বানে, আমাৰ মুনিহসকলে সেই বনা ছলা-জৰা চাউল ভাৰ বান্ধি হাতিত বেচিবলৈ নিয়ে। চাউল বেচি যি পইচা পায়, সেই পইচাৰে তেওঁলোকে দোকানে দোকানে ধুবি সূতা কিনিবলৈ নিচাৰিলে, চোৰাং ৰেপাতত বেচিবলৈ খোৱা সূতাৰ মুঠাখিনিও নোহোৱা হয়।.....

“হায়! হতচিনী হোৱা দুৰ্গপলীয়া হালোৱা হজুৱা বনুৱা সকল। সেই চোৰতেজ পিয়া ধনীহঁতৰ কাৰণে আপোনালোকৰ কপালত জুই জ্বলিছে!..... সূতাৰ অভাৱও আমাৰ তিবোতাসকলৰ নতুন মেখেলা আৰু নোলায়। পুৰণি মেখেলা ফালি ছিৰি যায়। সেই ফুটাইদি তেওঁলোকৰ তপিনা দেখা যায়। এইদৰে আমাৰ বড়ো তিবোতাসকলে পুৰণিকলীয়া কটা বোৱা বিদ্যা পাহৰি পেলায়। পুৰণি যুগৰ ফুল পাতৰ কথা জনিলে তেওঁলোকে সপোন যেনহে ভাবে। ধুনীয়া ধুনীয়া ভমকা ফুলীয়া ফুলবিলাক সেই ফণ্ডো, পাহাৰ চকু ম'ৰাৰ ফুটফুটিয়া পখি,ও ফুল বিলাকৰ কথাবোৰ

শুনা কাহিনী যেনহে লাগে।.....এইদৰে আমি পিন্ধা উবা নাপাওঁ। হাবিৰ বান্দবৰ দৰে নঙঠা পশুৰ নিচিনাকৈ থাকোঁ।”.....

বান্ধ কপাষাৰ মনত পৰাত সি বৰ বেজাৰ পায়।.... এজনী ঘেণীয়েক আৰু এটি মাত্ৰ ল'ৰা,—এই দুজনকে সি পুহিব নোৱাৰে। সি সিহঁতক পুহিবলৈ ইমান কষ্ট কৰিছিল। আগতে সিও এবাৰ কপালক এবাৰ ঠগুনক দুমিছিল। একাৰত সিও মুকুতিৰ বাট পাবলৈ প্ৰেৰিয়াই ফুৰিছিল। সেই বান্ধজনৰ কথা আৰু তেওঁ কোৱা আদৰ্শৰ পোহৰে ল'ৰাৰ অন্তৰৰ পৰা (অজ্ঞানতাব) একাৰ গুচায়। আজি মুকুতিৰ পথ সেই পোহৰত উজলি উঠিছে। সেই সমাজেই হৈছে সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱ।.....

ছেৱাবী ল'ৰাৰ হিয়া ডুখৰি :—গাৱণো সিহঁতৰ যুৱানে প্ৰথম-প্ৰেমৰ চেৰেহ-মদমৰ বসেৰে ওপঙা কোমল ফল।.....

ল'ৰাই ভাবে,—সেই বান্ধজনে কৈছিল :—“চবকাব বাঢ়ি হৈছে এটা হেঁচা-মস্ত! আজি দুটা শ্ৰেণী উপ-জিছে,—এটা বনিক আৰু আনটো গবীৰ, দুখীয়া সৰুহাৰা হতচিনী হোৱা। ধনী কেবল পাঁচজন, সৰুহাৰা চানিকুৰি পোন্ধৰজন। সেই পাঁচজনে ইমান বেছিক হেঁচিব নোৱাৰে। সেই কাৰণে সিহঁতে কায়-দাৰে সেই চবকাব-বাঢ়ি হেঁচা মস্তটোক লৈ তাৰে ইমান বেছি ভাবী সৰুহাৰা হতচিনী হোৱা হালোৱা-হজুৱা বনুৱা দুখীয়া শ্ৰেণীক হেঁচি থয়। পুলিচ, মিলিটাৰা, আইন, আমোলালৈ বাঢ়ি হয়। আজি ধনতন্ত্ৰবাদী সমাজ-ব্যৱস্থাই বাইজন এইবিলাক দুখ-কষ্ট আদি সমস্যা বৰ কৰিব নোৱাৰে কিয়নো আজি ধনতন্ত্ৰবাদ মৃত্যুৰ কবলত। দুখ-কষ্ট গুচাব নোৱাৰিলে বাইজন অন্তৰৰ পৰা খং নাইবা বিপ্লৱৰ অগ্নি জ্বলিবই জ্বলিব। যিমানহে হেঁচিব তিমানে বেছিকৈহে জ্বলি উঠিব! ক'তো হেঁচি নোহোৱা কৰিব নোৱাৰে। সেই কাৰনে সিহঁতে বলিয়াৰ দৰে য'তে পায় ত'তে বাইজক মাৰে, কোৰায়। আজি সিহঁত পশু হৈ গৈছে। আজি

ধন কুৰেৰ ডা-ডাঙৰীয়াইতৰ ছলনাত পুলিচ, মিলিটাৰীহঁত শান্তি বাহিনী গুচি, সিহঁতৰে পাইক-গোট হৈ পৰিছে।”.....

.....ভুৰ্! ভুৰ্! ॥ ছাওঁ! বগ-বগ-বগ-বগ ।.....
য’তে ত’তে বশুক কামানৰ মাত, শব্দ ।.....

ছাপাং-ছুপাং ॥ ছাপাং-ছুপাং ॥ পুঁই—পু—টু ।..... ।
বাৰে বাৰে বেলগাৰী অহা-যোৱা,—জিৰণি নাই ।.....

য’তে ত’তে বগ ;—মুছৰ কথা-কাহিনী, সংগ্ৰামৰ ধুমুহা, মহাসমৰৰ প্ৰজ্বলিত অগ্নি ।.....

এই সময়ত কত গাওঁ যে তাগি গ’ল, কত চহৰ যে অলি গ’ল ; কিমান ৰাজ্য যে ধূলিসা হ’ল ।.....
কিমান ধন-কুৰেৰে টকাৰ পৰ্বত তুলিলে—তাৰ হিচাপ নাই। কিমান হালোৱা-হজুৱা বনুৱাই টকাৰ লোভত শনিক শ্ৰেণীৰ স্বার্থৰ কাৰণে মিলিটাৰী হৈ মৃত্যুৰ মুখত পৰিল, জপিয়ালে ।.....

এই মহাসমৰৰ কাৰণে গোটেই পৃথিৱী ওলট-পালট হ’ল, কেউপিনে কঁপি উঠিল ।.....

লখাইও নিজৰ ভালৰ কাৰণে ওলাল ।.....সেই সময়ত সি কাঠৰ ঠিকাদাৰ হ’ল। এদিন ল’ৰা-বৈণীয়েক, ঘৰ-বাৰী এৰি টকা ধাৰ লৈ টোপোলা বান্ধি কান্ধত তাৰ লৈ ঠিকাদাৰ সাজি লখাই উত্তৰে ফৰেষ্ট-বিজাৰ্ডত কাঠ বিচাৰি ওলাল ।.....

.....য’তে ত’তে মিলিটাৰী, বগা বঙাল—ইংৰাজ মিলিটাৰী ; মাকিন্—আমেৰিকান্ মিলিটাৰী ; ওখ শকত আৱত ক’লা ক’লা নিথ্ৰো—হাব্‌চী মিলিটাৰী ; নেপালী, মাল্‌জী, পাঠান, বড়ো মিলিটাৰী য’তে ত’তে কেবল সিহঁতৰ ঘূৰণ-ফিৰণ—মদ, মাংস আৰু মাইকীৰ কাৰণে বিচাৰ ;—যেন দলে দলে পঙ জনোৱাৰহে ।....

.....এখন গাওঁ। তাতে গুণ্ডা ডকাইতৰ থল। চৰকাৰে এই বাতৰি পালে। এদিন এদল মিলিটাৰীয়ে বাইজৰ লগ লৈ সেই গাওঁলৈ আহি হলম্বুল লগালে। সিহঁতে ডকাইত এজনকো ধৰিব নোৱাৰিলে। গাঁৱে গাঁৱে সোৱাই সিহঁতে বিচাৰি ফুৰিলে ।.....

সজ্জা ।.....এজ্জাৰ। ছৰামৱা সজ্জিয়া ।.....

ছেৱাৰীয়ে চোডাল সাৰি বজা কামত মন দিছিল। কেঁচুৱাটো পিঠিত ৰোঁকোচা লৈ উধানৰ কাষত বহি তাই খৰি ঠেলি জুই জলাইছিল, পাক কৰিছিল। এনে সময়তে দুৱাৰ মুখত এটা ক’লা ডাঙৰ ছায়া দেখি তাই চক্‌খাই উঠিল, ভয় কৰিলে।

“ভয় নাখাব। মই মিলিটাৰী হাবিলদাৰ।”.....
সেই ছাঁয়াই মাত দিলে।

ছেৱাৰীয়ে ভয়ে ভয়ে বহিবলৈ পীৰা পাৰি দিলে সেই ছাঁয়ে বহিল। জুইৰ পোহৰত সেই হাবিলদাৰৰ কঁকালৰ চামৰাৰ পোটিৰ পিতল চিক্‌নিকাই উঠিল।

“মদ আছে?”.....হাবিলদাৰজনে হাঁহি হাঁহি স্নুথিলে। তাৰ ওঁঠৰ ওপৰৰ ক’লা দীঘল গোকৰ ডলত দাঁত কেইপাঁতি জকমকাই উঠিল।

“নাই”—ভয়ে ভয়ে কঁপি কঁপি ছেৱাৰীয়ে কলে। সেই দটীয়াই আটাছ পাৰি হাঁহি উঠিল। শুনি ছেৱা-ৰীৰ হিয়া-আমঠু কঁপি উঠিল।

“সোঁটো কি? সোঁ চুকত? সেই শকত আৱত? সেইটো কিনো?”

“কালিহে ভবাইছোঁ। তেনেই কুৰলীয়া;”.....
ছেৱাৰীয়ে ভয়ত সেহাই সেহাই কলে

“হব বাক। পিৱাহ লাগিছে। তপত কৰা।”.....

ছেৱাৰীয়ে হাকু-ডাকু হৈ টেকেলিত পানী ভবাই উধানৰ ওপৰত থকা কেবাটো আঁতৰাই টেকেলি বহুৱাই তপতালে, আৰু ইফালে সিকালে চাৰিওপিনে * ডুমচু, লাওঠাই আৰু জাহা ক’ত আছে বুলি চকু ফুৰালে।

“পিঠিত কেঁচুৱাটো লৈ কিনো কান-বন কৰিবাহে? সেইফালে তাক ধৈ দিয়া।”—মিলিটাৰীজনে ক’লে।

* এটা কাঠৰ খোলা, তাত মদৰ জুঙলি বা ভাত ভবাই বেভেৰে বা বাঁহেৰে ঘনকৈ ধুনীয়াকৈ গুণা বেভেৰীৰ দৰে দীঘলীয়া খবাহী সেই জুঙলি বা ভাতত হেঁচি দিয়ে। সেই খবাহীৰ ভিতৰত মদ জৰা হলে, পাহাৰীয়া স্ত্ৰীকান দীঘলীয়া বিজা থকা লাওৰে জ্বৰাই বাঢ়িত চালে। সেই লাওডালকে লাওঠাই বোলে।

“খাওক। কালিৰ।”

“নহয়-নহয়-নহয়-নহয়—খুলি খবই লাগিব।”
খুলি কৈ হাবিলদাৰে উঠি ওচৰলৈ আহিল। বোকাচা
লোৱা কাপোৰৰ গাঁথিটো সি নিজ হাতেৰেই খুলি
কোণত বন্ধা পানি ছেৱাবীৰ পিঠিৰ পৰা কেঁচুৱাটোক
তুলি লৈ শুৱালে আৰু ক’লে—“এতিয়াহে কাম-বন
কৰিবলৈ ভাল হৈছে।” হাবিলদাৰৰ মনত পাপ
বিৰিঙি উঠিল।

ছেৱাবীয়ে জাহা, লাওঠাই আৰু ডুমচু বিচাৰি
আনি হাবিলদাৰৰ সমুখত থলে। ডুমচুত এসোপা
মদৰ ভাত। তপত পানী থকা টেকেলিটো আনি
তাই ডুমচুত চালিলে। ডুমচৰ মাজত জাহাটো হেঁচি
হাবিলদাৰে লাওঠাইডাল লৈ জাহাৰ ভিতৰত আৰু
বাহিবলৈ সন্মাই উলিয়াই মদ ভৰাবলৈ আৰু চালিবলৈ
ধৰিলে।

“বাটি ?”.....

“হে ঈশ্বৰ। তাকে। পাহৰিব লাগে নে ?”
খুলি কৈ আখে বেখে ছেৱাবীয়ে বাটি এটা ধুই গাজি
আনি হাবিলদাৰৰ আগত থলে।

হাবিলদাৰে চালি চালি পিবলৈ ধৰিলে আৰু ক’লে,
—“বৰ ভাল,—চোকা। !.....তুমিয়েই যে ভাল ; কিয়
ভাল নহব ?” তাৰ চকুৰ পৰা কু-ভাৱ ছিটিকি ওলাল।

“তোমাৰ গিৰীয়েৰা নাই নে ?”

“আছে। উত্তৰে কাঠ বিচাৰিবলৈ গৈছে।
তেখেত কাঠৰ ঠিকাদাৰ।”

“ভালেই। সন্নিধানে হ’ল।”.....অলপ বৈ—
“অকলে কেনেকৈ থাকি ? ভয় নালাগে নে ?”

“কিয় নালাগিব ?”

“এৰা ! গিৰীয়েৰা থাকোঁতে তোমাৰ ইমান কষ্ট ?
যি গিৰীয়েকে বৈশীয়েকক খোৱা-পিছা দিব নোৱাৰে,
সি গিৰীয়েকেই নহয়।” অলপ পৰ বৈ হাবিলদাৰে
আকৌ ক’লে,—“মোৰ বৈশী নাই। মোৰ বৰ অসুখ
হৈছে। তাই জীয়াই থাকোঁতে মই তাইক কি দিয়া

নাছিলোঁ ?.....সন্মায় দালি আঙা, মাছ-মঙহ খুৱাই আছিলোঁ—
তেলে নিমখে। জেলাপী, সন্মেশ, কত বকমৰ বিধে
নিঠাই ! ঘোঁৰা-গাৰী, মোটৰ-গাৰী, টকী, চাৰ্কাচ—
চহৰৰ সকলোখিনি স্তম্ভকে তাইক দিছিলোঁ। বেছেৰী
মৰি গ’ল। আৰু এজনী আনিম খুলি ভাবিছোঁ—
আনিবই লাগিব। বানীৰ দৰে স্তম্ভৰে ৰাখিম।.....
গিৰীয়েৰাই তোমাক কি দিছে ?”—মদ খাই খাই সি
ছেৱাবীৰ মুখলৈ ভেলঙা লাগি চাই থাকিল

“যি দেখিছা।”—তলমুৱাকৈ ছেৱাবীয়ে ক’লে।

“বাঃ !—সেই মেখেলা ফালিল, ছিৰিল।” খুলি
কৈ আটাই পাবি হাঁহি, উঠিল। “বৰ ভাল দিয়া
তোমাৰ গিৰীয়েৰা।”.....তাৰ চকুৰ পৰা পাপৰ
অগনি তৰুতকৈ জ্বলি উঠিল। সেই দৃশ্য দেখি
ছেৱাবীৰ শৰীৰ কঁপি উঠিল।

অকস্মাতে হাবিলদাৰে উঠি পিয় দিলে, তেনে
পেনেংকৈ ছেৱাবীৰফালে লাহে লাহে খোজ দিলে আৰু
ক’লে,—“সেই বানীগৰাকী কোন জানা নে ? তুমি—
তুমি মোৰ হিয়াৰ এফাল,—বানী মই তোমাক
হিয়াৰ আসনত বহুৱাম। তোমাৰ জীৱন এনেয়ে
যাবলৈ নিদিওঁ।” সি ছেৱাবীক সান্টি লবলৈ বিচাৰিলে।

ছেৱাবীয়ে লব মাৰিলে। দুৱাৰমুখত তাইক
ধৰিবলৈ যাওঁতেই মদৰ বানীত চলি হালি সেই নিলাজ,
লম্পট, হাবিলদাৰে হাম্-খুৰি খাই পৰিলে

“আই ও !.....অ’ বুদাং !.....গলন্দাং ! আহ
ও আহ ! আহ—আহ মই মৰিলোঁ ও আহ ! আই
ও ! সোৱা সোৱা !.....আহ ও আহ—লাওচং।”
চিঞৰি ধৰে ধৰে চোতালে চোতালে লৰি ধাপৰি ভিৰাই
লব দিলে।

নাই !.....ঘৰত কোনো মুনিহ নাই। পুলিচ,
মিলিটাৰীৰ উৎপাতত সকলোৱে পলাল। ধৰে ধৰে
তিৰোতাৰ্হতে দুৱাৰ মাৰি মনে মনে থাকিল।

ছেৱাবীৰ চিঞৰ-বাধৰ মিছা হ’ল। সন্ধিয়াৰ
আকাশত তৰাবোৰে তিৰ বিৰাই উঠিল একাত্ত
গছ-গছনিবোৰে বাইকহৰ দৰে সমুখত মূৰ দাঙি ব’ল।

ছেঁদাৰীৰ পাছে পাছে সেই কোঁচকোঁচাই খেদা মৰা শুণ্ডা ডকাইত মিলিটাবী—সেই দৰীয়া হাবিলদাৰটো।
“ককাই! ককাই! অ’ বো! বো!”—চিঞৰি বাখৰি লৰি ধাপৰি বেছেৰী ছেঁদাৰীয়ে এখন দ্বৰৰ দুৱাৰ জোকাৰিবলৈ ধৰিলে। এই তলকতে হাবিলদাৰে ছেঁদাৰীৰ হাতখন ধাপমাৰি ধৰি গবামাৰি তাইক ঝাটিত বগবালে।

“হৰি! হৰি!! কপাল!.....মোৰ আজি কেও নাই।”—তাই ফোঁপাই জোপাই মাটিত ধৰুফুৰাই ক’লে। তাইৰ সেহাই সেহাই কোৱা মাতৰাৰ একাৰ ফালি ওলাল। লগে লগে সেই লম্পট হাবিলদাৰৰ কোঁচ-ফোঁচনিয়ে শুনা তাৰ হিৱা আমঠু কঁপাই লবালে।

এনে কুকাৰ্য্য চাব নোৱাৰি এচমকা ডাৱৰ আহি আকাশত তিব্বিৰাই চিক্‌মিকাই থকা তবাবোৰৰ মুখ নাকি পেলালে। গছ-গছনিৰ ছাঁ আৰু বেছিকৈয়েহে একাৰ খেলিলে।.....

একাৰ। কেউপিনে একাৰ। চাৰিওফালে নিবল, নীৰৱ, নিমাত।.....ফ্লাপ্ ফ্লাপ্;—ফ্লাপ্ ফ্লাপ্!!..... টচৰ পোহৰ। সেই পোহৰ লাহে লাহেকৈ চোতালত সোমাল। চোতালত কিছুমান মানুহ জমা হ’ল। তাৰে কিছুমান গাওঁৰ গাওঁলীয়া মানুহ আৰু কিছুমান মিলিটাবী।

চোতালত ছেঁদাৰীয়ে আধা নঙঠা হৈ মৰাৰ দৰে পৰি আছিল। আৰু কাষত থিয় দি আছিল সেই কুকুৰ হাবিলদাৰটো।

“হাবিলদাৰ। আপুনি আমাতকৈ ওপৰৱালা হৈও কি যে লাজ নোহোৱা কাম কৰিলে? আপোনাৰ সন্মানেই বা ক’ত থাকিল, আমাৰ মিলিটাবীৰ সন্মানেই ক’ত থাকিল? আৰু চৰকাৰৰ সন্মানেই বা ক’ত থাকিল? বৰ লাজ লগা কথা।”—এজন মিলিটাবীয়ে ক’লে।

“আই ছেঁদাৰী! চকু মেলাচোন।” বুলি কৈ গাঁৱৰ এজন বুঢ়াই ছেঁদাৰীৰ গাৰ কাপোৰ যতনাই দি লাৰি ধপবাই ক’লে,—“এ জীউ নাই দেখোন? মৰা

নাইতো।”.....লগৰ এজনক ক’লে,—“হেৰো বুঢ়াং। চৈঁচা পানী আনা—চৈঁচা পানী আনা। সোনকালে আনা, সোনকালে আনা।”

বুঢ়াঙে লৰালবিকৈ পানী আনি ছেঁদাৰীৰ মূৰত ঢালিছে। টচ নুমাৰ। আকৌ একাৰ—মোপমৰা একাৰ।.....বুঢ়াই ক’লে,—“হেৰো গলন্দাং। জুই-জুই-জুই-জুই।”.....

ধান খেৰৰ জুমুঠি বগি থকা গলন্দাঙে অলাই কাষলৈ আনিলে। একাৰ গুচি পোহৰ হ’ল।.....

বুঢ়াঙে মূৰত পানী ঢালি থাকিল আৰু বুঢ়াজনে ছেঁদাৰীৰ গাৰ কাপোৰ টিক কৰি আছিল। গলন্দাঙে ইফালে-সিকালে চালে, কোনো নাই। সকলো গ’ল। মিলিটাবীহঁত পলাল।

বুঢ়াই কৈছিল,—“মিলিটাবীহঁত এনেকুৱাই। সিহঁতে ক’ত বাইজৰ সুখ-শান্তি আনিব?—বাইজৰ ওপৰত বেছিকৈয়েহে অত্যাচাৰ কৰে, অসুখ অশান্তি বঢ়ায়। সিহঁতে আজি বাইজৰ লগ নহয়, বাইজৰ শতৰূপে। ধনিক শ্ৰেণীৰ চাকৰহে। সিহঁতে লোভত ধনীৰ কাৰণে, শিৰজৰ কাৰণে লোৰ হাতীয়াৰেৰে কাটি খুঁচি বাইজৰ তেজৰে ৰাঙলী কৰে,—হিংসাৰ গুটি সিটো,—বাইজে সিহঁতক এনেয়ে এৰি দিব নে? নিদিয়ে।—খেয়া কৰিব নে? নকৰে।”

“আজি সিহঁতৰ কাৰণে, সেই ধনীহঁতৰ কাৰণে মানুহে মানুহক নিজৰ বুলি নাভাৰে। মানুহে মানুহে তেল-পানীৰ দৰে বেলেগ বেলেগ হৈ গৈছে। আজি মানুহ ধনৰ ধকুৱা হৈ পৰিছে। কিন্তু এদিন যেতিয়া তেজপিয়া শোষণহঁতৰ শোষণ-পিয়ন নোহোৱা হব, তেতিয়া মানুহে সোণতকৈও এটা অতি উৎকৃষ্ট বস্তু বিচাৰিব। সেয়া হৈছে জ্ঞান। আজি সেই জ্ঞানৰ শক্তিৰে ডাৰি গুপি পোৱা সত্য হিয়াত লৈ মিসকলে ব’দক ব’দ নুৰুলি বৰষুণক বৰষুণ নুৰুলি দিনে ৰাতি গাৱে গাৱে যুৰি সত্যৰ ৰাণী প্ৰচাৰ কৰি ফুৰিছে, আজি সেই শোষণ শক্ত ধনিক শ্ৰেণীয়ে আৰু সিহঁতৰ দালালহঁতে কয়,—তেওলোক চোৰ, ডকাইত, নাতিক,

স্বংসবাদী, সম্ভাৰবাদী।.....কিন্তু সিহঁতে অসত্যেৰে সেই সত্য শুচাৰ নোৱাৰে, আঁতৰাৰ নোৱাৰে, নোহোৱা কৰিব নোৱাৰে। আই বহুতৰ বুকুৰ পৰা পৃথিৱীৰ ওপৰেদি সত্যই খোজ লৈছে খোপে খোপে, শুপুতে, গোপনে, সম্ভৰ্ণে;—মানুহৰ হিয়াত বিচাৰিছে ধল। কুৰেবহঁতৰ চকুৰ আগত ই উজলি উঠিছে জুই বঙা তপত লোৰ শলাব দৰে। সিহঁতে ইয়াক সহিব নোৱাৰে। ই সিহঁতক খুঁচি মাৰি পুৰি যাব। ই সিহঁতৰে বৰণৰ শতক। সেই কাৰণে ই শুপুত,—ইয়াৰ এই সত্যৰ গতি ধীৰ, স্থিৰ আৰু গোপন। এই সত্যেই সৰ্ব-হাৰাৰ, আপোনালোকৰ নিচিনা হতচিৰী হোৱা দুৰ্ক-পলীয়া হালোৱা হজুৱা বনুৱা দুখীয়া শ্ৰেণীৰ লগ,—অন্তৰৰ লগৰীয়া।.....সেইদিন আহিছে, সেই তেজৰঙা তেজাল দিন আহিছে, সোনকালে আহিব ধৰিছে—সেইদিনা—সেইদিনাখন হব আজিৰ হিচাপ-নিকাচ, শোধ-প্ৰতিশোধ।”.....

বুঢ়াৰ কথাষাৰ সুৰবি সুৰবি ডাবি, চিন্তি, গুণি, গাঁধি লগাৰ হিয়া জলি উঠে।.....

ভেন! ভেন!! ভেন!!! ভেন!!!!

মাখিব ভেনভেননি। চোতালত সেই মৰা কুকুৰা-জলীৰ গাত মাখিৱে ভেনভেনায়। তাইৰ বগা পাখি তেজ লাগি বঙা হয়।.....এইদৰে মৰা কুকুৰাজনী গেলিব, পঁচিব। দুগন্ধ বিয়পিলে অসুখ হব, অশাস্তি হব। লগুই সহিব নোৱাৰিব। সেই দুগন্ধৰ পৰা বন্ধা পাবলৈ হলে কুকুৰাজনীৰ দেহাটো নিলগত পেলাই স্বংস কৰিবই লাগিব।.....

ধনীৰ ব্যৱস্থা মৰি গ’ল, পঁচি গ’ল। গোটেই দেশত অসুখ অশাস্তি বিয়পি পৰিল। ক’তো সুখ নাই, শাস্তি নাই। ব’তে ত’তে কেৱল গেলা পঁচা গোন্ধ।.....তাব পৰা বইখা পাবলৈ উপায় আছে জানো?—আছে।—স্বংস কৰা। সেই গেলা পঁচা ব্যৱস্থাৰ মৰা শটো নষ্ট কৰি পেলোৱা? ইয়াৰ বাহিৰে উপায় নাই। উপায় আৰু বাট এটাহে। সেৱা হৈছে সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱ।.....লিপাৰে লৈতে এজোপা গছ

উভলাব দৰে ধনভৱাদৰ গোটেইটোকে নোৱাৰা—সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱ।.....

ষপহকৈ উঠিৱেই লগুই সেই মৰা কুকুৰাজনী তুলি নিলগলৈ দলিয়াই পেলায় আৰু পুনৰ আহি পীৰাখনত বহে।

এনেতে পিৰালীত ওলোমাই খোৱা গাৰী তোলোঠা বহা ছিগি লগুৰ গাত পৰে।.....

এনেৱে জুই;—তাতে আকৌ খেৰ।.....লগুৰ খং ঢুলিৰ আগ পাই টিঙিটকৈ উঠে। সি উঠিৱেই চোতালত বলিয়াৰ দৰে অনাই-বনাই ইকাল-সিকাল কৰে। ওচৰত সি জুমুঠি জলি থকা দেখে।.....

কেউপিনে জুই;—গোটেই পৃথিৱীৰ হিয়া জুৰি তক্তকাই জলা জুই তাৰ চকুৰ আগত তাহি উঠে।.....মুকুতি, বলিয়া লগুই জুমুঠিটো লৈ লৰায়। জুমুঠিৰ জুই তক্তকাই জুলি উঠে। তাৰ পৰা জুইৰ কিৰিঙতি ঝাঙুখাঙকৈ জুমুঠিৰ পৰা ওলায়।.....লগুই সেই জুই লৈ ভঁৰালত, বৰষৰত আৰু পাকঘৰৰ ছালত জুই লগায়।.....তিনিওটা ঘৰ তক্তকাই জুলে। খুটা, বন্ধা, মাৰলি সেই অগণিত হিলৈৰ দৰে ফুটে।.....

বাজলৈ ওলাই বাটত থিয় দি সন্ধ্যাকৰ ঘৰৰ ফালে মুখ কৰি চিঞৰি বলিয়াৰ দৰে লগুই কয়,—“হেবো গাৱখোৰ মাক! গাৱখোৰ মাক ও।”.....

ছেৱাবীয়ে গাৱখোৰ পিঠিত বোৰোচা লৈ পাগলীৰ দৰে আউলী-বাউলী হৈ লৰি-ধাপৰি আহে। তাই দেখে, তাইৰ নিজৰ ঘৰতে জুই। নিজৰ ঘৰত অগনি দেখি ছেৱাবীয়ে কলি কলি চকুৰ লোতক বোৱাই বুকু কপাল চপৰিয়াই চপৰিয়াই হুকু হকাই চিঞৰে,—“আই ও কপাল! আই ও কপাল!!”

“কি চাইছা? কিয় কান্দিছা? বলা—বলা। আমাৰ নিচিনা ঘৰবানী নোহোৱা লাখ বিলাখ দুখীয়া দুৰ্কপলীয়াহঁতে জুৰে জুৰে আজি বাটপথ বিচাৰি কুৰিছে ন-মুগ, ন-বডৰ পাবলৈ;—ব’ত দুখ নাই, কষ্ট নাই। আছে কেৱল চিৰকলীয়া সুখ, চিৰকলীয়া শাস্তি। আৰিও তালৈকে বাওঁ বলা। ককাদেউতাব

পাছে পাছে বাঁওঁ বলা । নাকানিবা, চক্ৰো নুটুঁকিবা ।
দুগাল ভিওৱা চক্ৰ লোভক মহি পেলোৱা । বাঁওঁ
বলা ;—সোনকালে বলা ।” লখাই ব্যক্তভাবে নিজ
কৰ্তব্য ভাবি কয়,—আদেশ, নিৰ্দেশ আৰু উপদেশ
দিয় ।.....লখাই ভবি আঙুৱায় । “ককাদেউতা !
ককাদেউতা !!”—আবেগেৰে লখাই চিঞি কয় আৰু
আগবাঢ়ে ।.....পাছে পাছে ছেৱাবী, পিঠিত গাৱথো ।.....

লখাব অন্তৰ কলিজা কালি বিপ্লৱৰ পুং ফাটি পলায় ।

তিনিওটা ঘৰত জুই, বঙা জুই ডক্তকাই জুলি উঠে,—
হিলৈৰ দৰে কয়া, খুটা, মাৰলি ফুটাৰ শব্দ উঠে ।.....
লখাব ঘৰবাৰী শশানৰ চিতাত ছাই হৈ যায় ।.....
গাঁৱৰ বাইজৰ উখল-মাখল লাগে ।

বুকুৰ জীউ আতিকে চেনেহৰ গাঁওখনি লখা,
ছেৱাবী আৰু গাৱথো—এই তিনিও প্ৰাণী মুকুতিৰ
বাটত বাজ হৈ ওলাই গৈয়ে থাকে ।

গাঁৱলীয়া বাইজৰ কোঢ়ালৰ ফাঁকে ফাঁকে সখাকৈ
বুদাম্বৰ মাত শুনা যায় ।—“সখা ! সখা !!”

নিৰ্গৰ পৰা লখাব বুকু তগা হিয়া ছিগা মাত
ভাহি আহে,—“ককাদেউতা !.....ককাদেউতা !!”.....

ভৰ দুপৰীয়া আঁতৰৰ পথাৰৰ পৰা কোনোবা
গৰখীয়াই গীত গায় :—

“খানন্ননি সংসাৰাও

গীনাৰ্ নি নাংনাৰ্গাও

বুজিগীন্ বুজিগীন্

জোংলাই বুজিগীন্

থৈনাছা লাটগ বুজিগীন্ ॥

উন্ডাজা দাগীখাৰ্

চিগাঙাও থু মাৰাৰ

আগান্ছে আগান্ঠৈ

লোগোছে খাউও খাউও

ছুতৰ্খো ফোছোপ্ লাংগীন্ ।

দুখনি আশীয়াও

গীদান ছান্ নুজাৰাৰ্

বিনি জোং-ছাৰ্ নাইয়াও

খীন্ছীয়া ছোবাং জাৰাৰ :-

হোটেন লাৱা যোজাং

বিখিং থু থু লিগাং

দেব্‌হানাই থিং লাংগীন্ ॥.....

জোংহানো জন্ জাগীন্ ॥.....

বুজিগীন্ বুজিগীন্

জোংলাই বুজিগীন্

থৈনাছা লাটগ বুজিগীন্ ॥

(ভাৰ্য্য :-

এই ধৰণীৰ

চিৰ-মুকুতিৰ

বণ নিৰ্ভয়ে দিয় ;—

কৰি আশ্বৰণ

জীৱনৰ পণ

আমি মিলি যুঁজ দিয় ॥.....

ডৰ ভয় নকৰিব

পাছ-পিছ নপৰিব

দোপে দোপে খোপে খোপে আঙুৱাই

আগবাঢ়ো আহ্ বলা ।

একেলগে মিলি একেছিপে গই ভাঙো শতৰম্বৰ বলা ।

কৰি আশ্বৰণ

জীৱনৰ পণ

আমি মিলি যুঁজ দিয় ॥.....

দুখৰ কলীয়া আকাশত

নতুন সুৰয়ে দিয় দেখা

বাঙলি বোলৰ পোছৰত

দেখোঁ মুকুতিৰ পথ-বেধা ;—

সেই পটিয়েদি গলে আঙুৱাই

দলিতৰ হব জয়.....

বিজয়-নিচান দিয় উৰুৱাই,.....

পুৰণিৰ হব অম ॥.....

কৰি আশ্বৰণ

জীৱনৰ পণ

আমি মিলি যুঁজ দিয় ॥.....)

কুৰি বছৰ জেইল

গোবাং ।....

বৰ সৰল সি ।

তাৰ মাত-হাঁহি-চাৱনিয়েদি সৰলতা ফালি চিৰি
ৰাজ হৈ ওলায় ।....

জেলাৰ এচুকত সি নিমাও-মাও হৈ খুটুপ-টুপকৈ
বহি থাকে ।....সি কয়েদী । তাৰ মূৰত এটি ঘূৰণীয়া
বগা টুপী—তাত পিতলৰ আগৰ ‘চি’ ‘ও’ চিকমিককৈ
জিলিকি থাকে । ‘চি’ ‘ও’ আগৰ দুটি পুৰালে ‘কনভিক্ট
ওভাৰচিয়াৰ’—মানে কয়েদীহঁতৰ ওপৰ-ওৱালা হয় ।
গাত দৰি বগা হাত-খৰা এঙা চোলা, আৰু কঁকালৰপৰা
ভৰিলৈকে ওলমা তেগে দৰি দিয়া চুঙাৰ ঠেঙা ।
কঁকালত পিতলৰ ‘চাপ্ৰাছ’ থকা হালধীয়া সেউজ
বুলীয়া পোটি এডাল লিপিতকৈ মৰা । কান্ধত এডাল
সৰু বহা কঁকাললৈকে লগুণৰ দৰে ওলমা, তলত
এমুৰে এটা ‘চিটি’ বন্ধা । কাষত পানীৰে পূৰ হৈ থকা
এটা বালিট আৰু এলুমিনিয়ামৰ পাল-বাটি । ওচৰতে
এটা সৰু কাপোৰৰ নৌপোলাও ।....সি দেৱাল পহৰাত
থাকে । পুৱা পাঁচটাৰপৰা সন্ধিয়া পাঁচটালৈ তাৰ
ডিউটি’....

তাৰ হিয়াখন চেনেহৰ মউ-কোঁহহে যেন । একো
একোজন কয়েদীয়ে তাৰ ওচৰলৈ ভুমুকি মাৰি সেই
মউ-কোঁহৰ বহৰৰপৰা চেনেহৰ মিঠা-মউ এচেলেকা
মাৰি গুচি যায় ।....

সেই চুকতে মোৰ পঁজা ।....‘বি ভিভিজন’ৰ সৰু
পঁজা ।....

তাৰ সৰলতাই মোৰ মন আঁকুহি তাৰ ওচৰলৈ
টানি নিয়ে । এদিন পুৱা । পুহ মাহ । কুঁৱলিৰে
ধুঁৱলি-কুঁৱলি । উঠি মুখ-হাত ধুই-পখালি পঁজাৰপৰা
ৰাজ হৈ বাহিৰত পোতাশালৰ দহ-হতীয়া গোটা

বাঁহৰ চাবি বেৰৰ মাজতে ঘূৰি ফুৰি তাৰ
কাষ চাপোঁ ।....

সি এটা বাটৰপৰা ‘মাৰি’ (মাৰ-ভাত) খাই থাকে ।....
ক’লৈকে তাৰ কাণ-সাৰ নাই । সি তপত মাৰ হুপি
চপি টপ টপাই গিলে ।....

কাষ চাপি সোধোঁ,—“কি ৰে ? কি নাম জেৰ ?”

“গোবাং ।”

“কি জাতি ?”

“গোড় ।”

“কি কেইচ্ ?”

“খুন—জীৱ-হত্যা—মাৰ্ডাৰ ।”

মই উচাপ খাই উঠোঁ, ভাবোঁ,—যাব হিয়াখন
কোমল চেনেহৰ বহেৰে ভৰপূৰ সি আকৌ এনে পৰীয়া
মনৰ গৰাকী হয় কেনেকৈ ?....আচৰিত হৈ হেঁপাহ
ভৰা মাতেৰে সোধোঁ,—“কাক নো খুন কৰিছিলি ?”

“একটা ছোটা ছোৱালী বাবু”—বুলি কৈ সি খাই
অন্যি জুঠা বাটিটোত বালিটৰপৰা পানী ঢালি মুখ-হাত
ধুলে । বাটিটো আওখালি চুকৰ খালৰ ওপৰত থৈ
মোৰ কাষলৈ আহি তিতা হাতেৰে মুখখন মছি মছি
কয়,—“বহুত কথা বাবু !”

“এজনী সৰু ছোৱালী ।”—এইঘাৰ কথা নিখুঁত ভাৱে
মোৰ মুখৰপৰা ওলাই অজানিতে সৰি পৰে,—মনৰ
কাৰেঙৰ ভিতৰ-চ’ৰাত হেঁপাহ, ধাউতি হাবিলাসে উঙল
ধুঙল লগায়,—চিক-মিকাই উঠে ।....ক’ও—“যাচোন,
মোৰ চেয়াৰখন লৈ আহ ।”

পঁজাৰপৰা চেয়াৰখন উলিয়াই সি মোৰ কাষতে
থয় । মই বহি সোধোঁ,—“ক’চোন কোনো বহুত কথা
শুনোয়েইচোঁ ।”....

এটা হিয়া ছিগা, বুকু ভগা দীঘল হমনিয়াহ কাটি
গোবাঙে কয়,—“কি শুনি বাবু—বৰ দুখেৰ কথা ।
বল্লে মোৰ বুকু ফাটি যায়, কলিজা টুকুৰা-টুকুৰি
হয় ।”—

কাষতে আঁঠু কোঁচাই মাটিতে লেপেটা কাটি সি

বহি পৰে ।....শুনিবলৈ মোৰ ঝাউতি, হেঁপাহ, হাবিলাস দেখি তাৰ মনৰ তলাউল ঘৰৰ গহণ-চ'ৰাত তাৰো কবলৈ ধাউতি, হেঁপাহ হাবিলাসে খলক লগাই কৰে ।

মই ক'ওঁ,—“সে—ক ।”

সি কৈ যায়,—“পহিলা মোৰ জীৱনৰ কথাটোকে শুনি লব বাবু ।”....

“বাবু, কৈ যা ।”

০ ০ ০ ০

তাৰ নাম গোবাং ;—জাতিত গোঁড় । সিহঁত তিনি ভাই । সিয়েই আটাইতকৈ নুমলীয়া । তাৰ বেতিয়া মাল বছৰ বয়স, তেতিয়া তাৰ বাপেক চুকাৰ ।

ভোলা চৰ্দাৰ ! গোবাঙৰ বাপেক । বিহাৰৰ বাঁচীৰ কালৰ মানুহ । মাৰ্ছেৰিটাৰ ওচৰৰ ‘পাৱেই’ বাগিছাৰ ভোলা চৰ্দাৰজন কামত বৰ ভাল, গতিকে সেনেজাৰ চাহাবে তাক বৰ মৰম কৰিছিল....তাৰ ছিয়াধন আছিল চেনেহৰ সঁফুৰা, সেই সঁফুৰা মেলি সি তাৰ লগৰ-লগৰীয়া সকলো আপোনজন বনুৱাহঁতলৈ সমানে চেনেহ বিলাই দিছিল । সেইবাৰে বনুহঁতে তাক মৰম কৰিছিল, কান-সমনীয়াহঁতে ভাল পাইছিল আৰু কম বয়সিয়াল ডেকাহঁতে বৰ মানিছিল । প্রতি শনিবাৰে সন্ধিয়াবপৰা ওবে নিশা যিহে লাইনে লাইনে বং উলাহত উখল নাখল দোলদোপ হেলোল-দোপ লাগি আছিল !....গোটেই “পাৱেই” বাগিছাখনেই বজনজনাই আছিল !....মাদলৰ গুণ্গুনি,—ঝুমুৰ গীতৰ গুণ্গুনি,—নাচোনৰ হেলোলনি আৰু কত কি ? বং ওপচা বংপুৰহে ।

এদিন কাল সন্ধিয়া !....পচিমপ বঙা ৰেলি হালি পৰি বুৰ নাহে । কেউপিনে এন্ধাৰে ছাটি ধৰে ।...ভোলা চপাৰে চিৰকাললৈ চকু জপায় । গিৰীয়েকক সান্ধট মাৰি চৰ্দাৰপীয়ে আউলী জাউলী হৈ বুকু ঝাকু-বিয়াই ছবাওৱাৰে কাশে,—কাষত বহি মাকক ধৰি ল'ৰা তিনিজনে উচুপি উচুপি চকুলো টুকে । ভোলা চৰ্দাৰৰ সংসাৰখনত এন্ধাৰে ধৰে । সকলো এন্ধাৰ । সিহঁত অসহায় হয় । কাৰখানাৰ কলো ধানি বায়....

ডাঙৰ ল'ৰাজনে এজল চোকীদাৰৰ গাৰী চলাই

সংসাৰখন কোনোমতে চলায় ;—ভোকে লঘোনে চাৰিওৰে জীউ কোনো প্রকাৰে তৰে ।....

সিহঁতৰ দুখৰ দিনবোৰ এইদৰে বাগৰি যায় ।....

এদিন পুৱা....শাওণ মাহ ।....আকাশত ক'লা ডাৱৰ চমকা চমক । মাজে মাজে মেঘৰ গিৰগিৰণি,—বিজুলীৰ চিকৰিকনি ! জোলোকে জোলোকে বৰষুণ ।

দ'ত হেন কলঘৰে চুঙায়েদি মেঘতকৈ ক'লা ধোঁৱা উগাৰে,—কাৰখানাৰ ‘চিটি’ ৰাজি উঠে ;—লগে লগে কাঁহৰ কোবৰ মাত টং টংকৈ মাতে । শুনি বুকু কঁপি যায় । মাহীমাকৰ খেংখেঙনি—খিচুখিচনিহে যেন দয়া নাই মায়া নাই ।

ছটা....

ধাৰাধাৰ বৰষুণ । উপায় নাই । পেটৰ আলা । জাউৰি জাউৰি জুমে জুমে মিলি বনুৱা মতা তিৰোতা, বুঢ়া বুঢ়ী, ডেকা গাতৰহঁতে কান-জাৰিলৈ যায় ।....কাৰোবাৰ মূৰৰপৰা পিঠিত ওলমি পৰা বেতৰ টুকুৰী,—কাৰোবাৰ কান্ধত কোব, খন্ডা, হাতীয়াৰ ।....

লাইন খালী । কেৱল সৰু সৰু ল'ৰা ছোৱালীৰ আনু কেচুৱাহঁতৰ খিলখিলনি—কলকলনি—পেনপেননি ।কিছুমানে উমলি খেলি থাকে ।....কিছুমানে বৰষুণত জিকি তিতি-বুৰি বোকা লেটিয়াই চোতালত গা পেলাই পৰি থাকে । মানুহ হৈও গাহৰিৰ জীৱন !....হায়—সমাজ । কুৰি শতিকাৰ সভ্যতাৰ যুগতো আদিম যুগৰ বৰ্দ্ধৰতা !....

পুৰণি লাইনৰ চুকত এটা ভগা কোঁঠালী । দুৱাৰ-দলিত ৰুলীমাকে বেৰত আঙুজি কোঁচ ৰাই থকা আঠুৰ মিল্লাৰ ওপৰত সোঁহাতৰ কিলকুটি থৈ তাৰ বেলখাই থকা তলুৱাত তাইৰ সোঁতোৰা-সঁতুৰি সোঁগাল পাত ভেজা দি বেজাৰ মনেৰে বহি আছে । লৰ মাৰি বৰষুণত ভিজি জুৰুলা-জুপুৰা হৈ গোৰাঙে আহি মাকক কয়,—“আই—আই ।”....

“কি ?”

“ডাঙৰ ককাই আছে নে ?”

“নাই । গাৰী লৈ ক'ৰবালৈ গ'ল ।”

“সৰু ককাই ?”

“সিও নাই। একো খাবলৈ নাপাই খঙত জ্বলি পকি ভোকে লম্বোনে সিও গৰু চৰাবলৈ গ’ল।”

গৌৰাঙে ববন লগাই কয়,—“আই।”

“কি ?”

“খং নকৰিবি। এটা কথা ক’ওঁ। বাধা নিদিবি ?”

“কিনো কথা ? নুশুনিলে মই কেনেকৈ জানিম ?”

গৌৰাঙে কয়,—“চা আই। কালি ভাত নাই—পৰহিও ভাত নাই। এইদৰে ভোকে লম্বোনে কিমান দিন থাকিম ? কাপোৰ-কানিও ফালি ছিনি নাইকিয়া হ’ল। এই ফুটা কানিৰে আৰু কিমান দিন লাজ চাকিম ? আমি জানো পশু ? মানুহ নহ’ওঁ জানো ? থকা খোৱাৰ দিহা মানুহে নিজেই কৰে। আমি মানুহ যেতিয়া কিবা এটা কৰিবই লাগিল। মই এইদৰে মৰিব নোৱাৰোঁ, আই। মোৰ জীৱন নষ্ট কৰিব নোৱাৰো।”....

“কি কৰিবি ?”

“চাকৰি।”

“কি চাকৰি ?”

“কি চাকৰি নো আৰু ? বাগিছাত কোৰ মাৰিম, কামজাৰি কৰিম। মজুৰি পাম, ঠিকা পাম—টকা জমা, ডাল-ডাউ-মদ খাম, ভাল কোট ভাল পেণ্ট, ধুতি, গেঞ্জি, কানিজ কিনিম। মানুহৰ দৰে থাকিম, মানুহৰ দৰে পিছিম, মানুহৰ দৰে খাম, বিয়া কৰিম, সংসাৰ পাতিম,—তোৰ এই বুঢ়া বয়সত তোক বাকটক জিবণি দিম।”.... একে উপায়েতে গৌৰাঙে আবেগত কৈ পেলায়। তাৰ চুলিৰ আগেদি পানীৰ টোপাল টুপটুপকৈ সৰি পৰে। মাকৰ কাষত গা লগাই সি বহি পৰে। মাকৰ কথা শুনিবলৈ তাৰ মন উচপিচাই থাকে। মাকৰ শুকান চকুৰ চুকদি লো বাগৰি যায়। দুগাল তিতি চিক-মিকাই উঠে।

আকাশত ডাৱৰে গিৰ্গিৰাই বিজুলীয়ে একাঁবেকা গেজ বেলি চিক-মিকায়। চকু ছাঁট মাৰি যায়।....

মুখত বাজ পৰা বেন মাকে চকুখাই উঠে।

“কি ?—তই নকৰি কৰিবি ?”

“হয় আই। মই নকৰি কৰিম।” গৌৰাঙে ডাঠি কয়।

“চা বেটা। তই এতিয়াও ন’বা মানুহ—তোৰ মনত বাখিৰি মোৰ ওচৰত তই এতিয়াও কেঁচুৱা। তোৰ ওঁঠ টিপিলে গাখাৰ ওলায়। আৰু তই কৰিবি নকৰি ? তই কৰিবি চাকৰি মোৰ শেট মছা ন’বা। হাড়কেইডাল এতিয়াও দেখোন লোৰ দৰে টান হোৱা নাই,—গাৰ মঙহো এতিয়াও ভালকৈ বন্ধা নাই ;—গোটেই দেহা এতিয়াও কেঁচুৱাৰ দৰে লেউলেউ। কোনে কয়, তই ডাঙৰ হৈছ ? মোৰ মানত তই এতিয়াও কেঁচুৱা। জান—এতিয়াও মই তোক কোলাত লৈ মোৰ পিয়াহ খুৱাব পাৰোঁ। এই বয়সত চাকৰি কৰিবলৈ তোক কিহে পালে, হ’ ?....তই জানো পাৰিবি ? কোৰ মাৰিব পাৰিবি ?—ব’দত দহি জ্বলি পুৰি বৰষুণত তিতি তিজি বুৰি কামজাৰি কৰিব পাৰিবি নে ?—হ’ বৰ ডেকাটো ওলাল !”....মাকে এবাৰ ভবি মেলি হাতখন কোলাত পেলাই পাগলীৰ দৰে খিলখিলাই হাঁহি উঠে ; আকৌ ধপহকৈ ন’বাজনৰ ভিজি সোঁতগেতীয়া হোৱা মুৰটো বুকুত লৈ হকহকাই কালে।....

গৌৰাঙেও গৌহাতেৰে মাকৰ কঁকালখন বেৰিয়াই মাকৰ কোলাত মুখখন ওঁজি কালি কালি কয়,—“নহয় আই। মোক হকা বধা নকৰিবি। তই মোক মানুহ হবলৈকে জনম দিছ যেতিয়া, মই মানুহ হম। পশু নহ’ওঁ। মই কামানি কৰিম, নকৰি কৰিম, মোক মানা নকৰিবি। তোক পালিম আৰু পিছত মই বিয়া কৰিম। তোৰ বোৱাবীয়ে যে তোক খুৱাব খুৱাব স্নেহত বাখিব। সংসাৰখন আকৌ বাচাম। মোৰ জীৱন মানুহৰ দৰে গঢ়িম। ৰোপাইৰ নাম—ভোলা চৰ্দাৰৰ মান প্ৰাণ দি ৰাখিম।”....

বাহিৰত বৰষুণ নম্বৰুৱাই পৰে।....

মাকে পুতেকৰ ওঁজি খোৱা মুখখন কোলাৰপৰা হুলি ভালকৈ চায়।....মুখত দৃঢ়তা আৰু সংকল্পৰ বেখা চৈতন্য দেখি তই গৌৰাঙৰ দুগালত চুমা খাই তাৰ

চকুলো মছি দিয়ে। পুতেকেও মাকৰ চকুৰ লোতক মছিবলৈ সোঁতোৰা স্ততুৰি গালত হাত ফুৰায়। লোৰ দৰে টান সেই আঙুলি কেইটি মাকে অনুভৱ কৰে, তাৰ বাহু দটাত খৰি জোকাৰে। লোতকৈও কঠিন যেন পাই মাকে গৌৰাঙৰ কথাত পতিয়ন যায়।....

“চা—বেটা! তোৰ বোপায়েবৰ কথা নাপাহৰিবি! তাৰ নাম-মান-সন্মান স্তৰি তোৰ কাম কৰিবলৈ ইচ্ছা আছে যদি কৰ। মই আৰু মানা নকৰোঁ। মানুহ হৈ জীৱন চলাবি। পশু নহবি। তোক মই আশীৰ্বাদ দিছোঁ, তোৰ ভাল হব। তোৰ বাপেৰেও স্বৰ্গৰপৰা তোক আশীৰ্বাদ দিব। বেটা তই বাঁচি থাক।”.... মাকৰ কথা শুনি গৌৰাঙৰ মুখখন বঙত উজলি উঠে; ওঠত হাঁহি সানি মাকৰ মুখলৈ এবাৰ চাই বুঢ়ীৰ ভৰি জোবত মূৰটো থৈ সেৱা জনাই উঠে। সি কয়, “মাঙ আই!”

“কলৈ?”

“অফিচ যাবলৈ।”....মাকে পুকেকৰ মুখৰ ফালে চাই হাঁহি মাৰে। গৌৰাং গুচি যায়।....আকাশত মেঘ পাতলে;—শিমলু তুলাৰ দৰে উৰি ফুৰে। পূবে বেলিয়ে ভুমুকি মাৰি চায়। কলধৰৰ চুঙিডাল জিলিকি উঠে। শাৰী শাৰী চাহ গছৰ পাতত থকা পানীৰ টোপালবোৰ তিৰবিৰাই উঠে।....কিনকিনকৈ বৰষুণ পৰে। পশ্চিম আকাশত ধুনীয়া ধেনুতিৰীয়া সাতবঙীয়া ইন্দ্ৰধনু বিৰিঙি উঠে। গৌৰাঙৰ মাকৰ মুখখনত বঙে বেঙাই বাঙে চৰায়।....গৌৰাং কেঁচুৱা নহয়, ল’ৰা নহয়;—চেঙেলীয়া চকল ডেকা। তাৰ মুখ টিপিলে গাখীৰ আৰু নোলায়, তাক কোলাত লবলৈ ঠাই আৰু নোজোৰা হয়—তাক খুৱাবলৈ গাখীৰ শুকাই পিয়াহো লেবেলি যায়;—গাৰ গাঁথনি কটকটীয়াকৈ আটি বজা,—দেহৰ হাড় লোৰ দৰে টান, শক্ত।....

অফিচত গৌৰাঙৰ লগত কিছুপৰ কথা হোৱাৰ পিছত বেনেজাৰ চাহাবে কয়,—“তই কাম কৰিব পাৰিবি?”—“পাৰিম চাহাব।”....“তোৰ বোপাইৰ নাম?”—“ভোলা চৰ্দাৰ।” ভোলা চৰ্দাৰৰ নাম

শুনি চাহাবে বহুত পৰ ভাৰি টলক। মাৰি মপবাই চিঞৰি মাতে,—“কেৰাণী বাবু!”

কেৰাণী বাবুয়ে আহি চেলাম দি চাহাবৰ টেবিলৰ ওচৰত থিয় হৈ থাকে।

চাহাবে কয়,—“কেৰাণী বাবু! এই ল’ৰাজন ভোলা চৰ্দাৰৰ ল’ৰা। ই নক্ৰি বিচাৰে। ইয়াক মই চাকৰি দিম। ভোলা চৰ্দাৰে বহুত দিন নক্ৰি কৰি চাকৰিতে মৰিল। সি বৰ ভাল কাম জানিছিল। তাৰ চৰ্দাবী কামৰ সময়ত বাগিছাৰো বহুত উদ্ভৃতি হৈছিল। তাৰ ল’ৰা যেতিয়া নিজেই চাকৰি কৰিবলৈ আহিছে, তাক মই বং মনেৰে লম।”....

কেৰাণী বাবুয়ে কয়,—“ভাল চাহাব।....”

চাহাবে সোধে;—“এই—! তোৰ কি নাম?” গৌৰাঙে নিৰ্ভয়ে ডাঠকৈ কয়,—“গৌৰাং।”

চাহাবে কয়,....“ঠিক আছে। কালিৰপৰা কাম-জাৰিলৈ যাৰি। দিনে মজুৰি আঠ অনা আৰু ঠিকা চাৰি অনা পাবি,—বুজিছ?”

গৌৰাঙে কয়,—“ভাল চাহাব।”....

চাহাবে কয়,—“এইয়া কলম। তই কলমডাল চুই মপখ খাই ক—“মই গৌৰাঙে ভালকৈ কাম কৰিম,—কেতিয়াও ফাঁকি নিদিম, আৰু নোকোৱাকৈ নপলাম।”

লগে লগে গৌৰাঙেও কলম চুই পথ খাই কয়,—“মই গৌৰাঙে ঠিককৈ কাম কৰিম—কোনো দিন কেতিয়াও ফাঁকি নিদিম, চাহাবৰ বিনা হুকুমে বাগান ছাৰি নপলাম। আৰু জান্ গলেও ছজুৰৰ অমান্য নকৰিম।”

সিদিনাৰপৰা সি মজুৰি খটা কুলি....“পাৱেই” বাগিছাৰ শ্ৰমিক বনুৱা। নতুন উছাহেৰে সি কাম কৰে;—দিনৰ মজুৰি দিন খাটে;—ছয়-সেৰীয়া কোৰ মাৰি তেজক পানী কৰি হাড়ক মাটি কৰি সি বন কৰে, ঠিকা মাৰে। দিনৰ মজুৰি দিনে পায়,—দিনৰ ঠিকা দিনে লভে—নিভৌ বাৰ অনাকৈ।

চৌকীদাৰে তবধ মানে,—চাহাবে খুটা হৈ কয়,—“ভোলা চৰ্দাৰৰ বেটা যেতিয়া পাৰিবই। বাপেক চাই পুতেক। ল’ৰা হলে কি হব?”....

গৌৰাঙে কাম কৰি যায়।....মাটিৰ মানুহে মাটিৰ গুণ জানে। শ্ৰমৰ যাদুৰে মাটি ধুনি সিহঁতে সোণ উলিয়ায়; কাম বন নকৰা এলেছহা তেজ পিৰাইতে কাঁকিৰে লুটি-পুটি নি খায়।....গৌৰাঙে মাটিৰ মানুহ,— নিমাতী মাটিৰ কথা জানে, গুণ জানে। শ্ৰমৰ যাদুৰে সি মাটি ভঙ্গ-ওপৰ কৰে। মাটিয়ে বশ মানে। গৌৰাঙৰ শ্ৰমে জিকে। তাৰ বিজয়ৰ ফল লাভ কৰে কোম্পানীয়ে এইদৰে লাখ লাখ কোটি কোটি টকা লুটি কুৱেৰহঁতে লাভৰ চৌপোলাত ভৰায়। শ্ৰম শক্তিৰ বলত গৌৰাঙৰ কোৰ বিজয়-গৌৰৱেৰে আঙুৱাই যায়।—সি পশু নহয়, মানুহ। খোৱা পিছা, খকাৰ ব্যৱস্থা এইদৰে সি নিজ শক্তিৰে নিজে কৰে,—পশুৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে। কাৰণ সি মানুহ। গতিকে সি মানুহ হ'ব বিচাৰে। ভোলা চৰ্দাৰৰ পুতেক গৌৰাং পশু নহয়, মানুহ হয়। তাৰ বলিষ্ঠ বাহৰ জোৰেৰে কোৰ মৰা তাৰ ছয়-সেৰীয়া লোৰ কোৰে মাটিৰ বুকু ফালি যায়,— ধৰণীৰ বুকু সোণৰ খেতিৰ উপযোগী কৰি তোলে,— সি দুখৰ ৰোজা বুৰত লৈ জীৱন নিয়ায়,—বিষাদৰ সাগৰত বুৰি উঠি তাই ফুৰে আৰু ধন কুৰেৰহঁতে সেই সোণ কুক্কি নি টকাৰ পাহাৰ তোলে, মজা লুটে।

....গৌৰাং ডেকা। ভৰ যোৱনে তাৰ গাত থান-খিত লয়। তাৰ গোটেই দেহৰ গাঁথনি পুৰঠ হৈ উঠে।....অকলশৰীয়াতকৈ আমন-জিমন ভাৱে নিৰলে বহি থাকিলে তাৰ মন কেনেবা কেনেবা কৰে, উকঙা উকঙা লাগে,—উকা উকা ভাৱে তাৰ মন-কাৰেঙৰ ভিতৰ কোঁঠালীত লুকা-ভাকু খেলে।....সপোনত লাজ কুঁৱৰহঁতে ওৰণি গুচাই তাৰ হিয়া-দেউলত নঙঠা হৈ নাচে। তাৰ মনে কি বিচাৰে—কাক বিচাৰে?

ফুলমণি এজনী গাভৰু;—চুকুপানীৱালাৰ জীয়েক।ক'লী হলেও তাই ধুনীয়া, লাবনী চকুজুৰিত কিৰা মোহনী যাদু আছে, দেখিলে হিয়া-মন আকৃষি টানি নিয়ে। ঠিক উঠন বুকু দুটা খোজৰ ছেৱে ছেৱে ফঁপনি উঠাৰ লগে লগে ধপ ধপকৈ ৰগা ফুলপানী শাৰীত বুকুৰ ওচৰত চট খেলি যায়। মিচিকি হাঁহি

সনা কুলিৰ দৰে মিঠা মাতত মউ বৰমে,—ভুনিলে উচাটন মন বলিয়া হয়। খোজ কাঢ়িলে কৰঙনৰ গতিৰ লগে লগে তপিনা দুটাৰ দু-চপৰা মঙহো খৰক বৰককৈ নাচি কঁপি উঠে, চকুত পৰিলে মনত নাচোন উঠে। স্নগন্ধি তেল সনা কেচ্ কেচ্ কৰে কলা চুলি-টাৰি চিকণকৈ ফনিয়াই বন্ধা লিগিৰী লুধু ধুনীয়া খোঁপাটোৰ চাবিওফালে গুঁজা নানা বৰণীয়া ফুল চকুত পৰিলে ডোমোৰাৰ দৰে তাইৰ কামে কামে উৰি ফুৰিবৰ মন যায়। মুঠতে তাই ধুনীয়া, লাবনী, চিকুণী,— ভৰ-পুৰঠি গাভৰু।

শ্ৰেণী-সমাজৰ ব্যৱস্থাত তাই বনুৱাৰ জী দুখীয়া মজৰণী হলেও প্ৰকৃতিৰ ব্যৱস্থাত তাই পুৰঠি, যোৱন-পুৰীত চহকী।....প্ৰকৃতিৰ সহজ-ৰাজ্যত তাই ৰাণী, বৰকুঁৱৰী; আৰু তাইৰ দেহৰ ৰাজ্যত পূৰ্ণ শাৰীৰিক অবয়ৱৰ গৰাকী।

কিনো;—কোন নো?—গৌৰাঙৰ অলিয়া-বলিয়া চাৱনিয়া ইফালে সিফালে চাই ফুৰে;—তান আউল মনে অ'ত ত'ত ফঁহিয়াই ফঁহিয়াই খেপিয়াই বিচানি ফুৰে।

সোজনী কোন? ফুলমণি! নতুন লাইনৰ চুকুপানীৱালাৰ জীয়েক—ফুলমণি।....গৌৰাঙৰ চোকা চাৱনিৰ তীক্ষা-কাঁড় ফুলমণিৰ দেহাত বিদ্ধে। বিষত শৰীৰ পিৰ্‌পিয়ায়।....তাই আহত পখীৰ দৰে ধ্বংস হৈ থাকে। গৌৰাঙৰ গভীৰ হিয়াৰ আকুল ধাউতিয়ে ফুল-মণিৰ হিয়াৰ কাৰণে ইনাই বিনাই ফুৰে। তাৰ প্ৰতি অজই ফুলমণিৰ প্ৰতিটি অঙ্গৰ কাৰণে আকুলি বিকুলিকৈ থাকে।....মনৰ ক্ষুধা তীব্ৰ হয়। তাইৰ ভোকেও নগহে।

চাহৰ গলিয়ে গলিয়ে ফুলমণিৰ জীৱন-শৰীৰে বেতৰ টুকুৰীটো পিঠিত ওলোমাই লৈ চাহৰ কুমলীয়া পাত কেইখিলা পাতকত হাতেৰে ছিঙি টুকুৰীত ভৰায়। গৌৰাঙৰ চকুজোৰ মাটিৰপৰা আঁতৰি ফুলমণিৰ পাছে পাছে ধুৰে। কোৰ থাকে পৰি, মাটিত চাৰ নপৰে, কোৰে নাৰায়।

ফুলমণিৰ ফুল ধুনী তাই গৌৰাঙৰ মোমায়েকৰ

জীয়েক। গৌৰাঙৰ ঘৰত সদায় তাইৰ অহা যোৱা। সন্মতে তাই ফুলমণিৰ সৈতে ফুল (বা সৰী) পাতিছিল সিহঁতৰ দুজনৰ বৰ মিল। সিহঁতে একেলগে কামজাৰিলে যায়, একেলগে উভতি আহে। ইজনীয়ে নিজনীক এৰি এখন্তেকে থাকিব নোৱাৰে। একেলগে শোৱে, একেলগে উঠে, একেলগে খায়, একেলগে কামলৈ যায়। মুঠতে সিহঁত দুয়োজনীৰ এক দেহ—এক প্ৰাণ।....

“সোজন ভাব ককাইদেউ নহয় নে, ফুল।” — ফুলমণি থাকিব নোৱাৰি সোধে।....

“এৰা জেঠাইৰ সফ পুতেক।”....

....তাইৰ মনত কিবা এটা ভাবে ধোকি ৰাখোঁকি কৰি উঠে। মুখেৰে কিবা কব খোজে; লাঞ্জে আগচি আহি হেঙাৰ দিয়ে। মুখৰ কথা মুখেতে লেবেলি শুকাই নাইকিয়া হয়;—হিয়াৰ ভিতৰত হেমোলনি উঠে।.... তাই নিজকে পাহৰি গ যায়।

মনে আকৌ ঠাই লয়। ফুলমণিয়ে খৰধৰকৈ পাত ছিঙে।... আঁতৰত কোব মৰা কামত গৌৰাঙৰ আফ মন নবহা হয়। চাহাবক কৈ পানীৱালাৰ কাম কৰে। চাহাব গলিয়ে গলিয়ে পানীৰ ভাব লৈ চাহ গছৰ গুৰিয়ে গুৰিয়ে পানী দিয়াৰ যোগান সি দিয়ে। ...সি আৰু ছয় সেৰীয়া কোব নোছোৱে।.... ফুলমণিৰ কাষ পাবলৈ স্নৰিধা সি পায়। পহিলা দিনাই গৌৰাঙে পানী-ভাব লৈ ফুলমণিয়ে পাততোলা গলিৰ ভিতৰলৈ গৈ চাহ গছৰ ‘পাহী’ৰ (শাৰীৰ) কাষ চাপি ভালকৈ তাইক চাবলৈ স্নৰিধা মিলে।.... দুয়োৰে চাৰি চকুৰ মিল হয়। ফুলমণিৰ চকুজুৰিয়ে কিবা যেন মাগে, কিবা যেন বিচাৰে। গৌৰাঙৰ মন চাকনৈয়াত ধুৰি পাক ৰাই ফুৰে।....

সিদিনাৰপৰা দিঠকে সপোনে কেৱল ফুলমণিহে ফুলমণি।.... ৰাওঁতে ফুলমণি, শোওঁতে ফুলমণি, উঠোঁতে ফুলমণি, বহোঁতে ফুলমণি।

ফুলমণিৰো সেই একে গতি।.... তাইৰ দেহ-পুৰত প্ৰতি টোপাল তপত তেজে যেন গৌৰাঙক লাগে লাগে বুলি খলকনি লগাই বিন্-বিন্-বাই ফুৰে;—তাইৰ দেহা

কুলত সেই খলকনিয়েই হেলপনি তুলি দেহময় শিহৰণ জগায়;—প্ৰতি অঙ্গই কিবা বাগীত বতলীয়া হৈ জাগি উঠে।.... লাঞ্জে আগচি আকৌ হেঙাৰ দিয়ে। ফুলমণি মৰহি যায়।....

দিম যায়,—কালৈকো নবয়। কল ঘৰতো ঘৰঘৰণি তুলি কল নিতৌ চলি থাকে;—চুঙায়েদি ক’লা ধোঁৱা উগাৰি এৰে;—চিটি বজাই মাছে মাছে কালি উঠে।

বুকু ভাগি যায়, তেওঁ মুখত ৰাওঁ এঘাৰো নোলায়। দুটি হিয়া গুপুতে গোপনে নিজানে নিৰলে উচুপি উচুপি কালে, দুটি কলিজা মোহাৰি ছমুনিয়াহৰ ধুমুহা বয়।

এদিনাখন পানীভাক লৈ গৌৰাঙে চাহাব গলিয়েদি গৈ আছে। বদুনীক দেখা পাই সি সোধে,—“বদুনী। তামোল আছ? ” বদুনীক কোনো স্নৰিধা নিদি ফুলমণিয়ে আগুৱাই আহে, কোঁচৰপৰা এটা টেনি উলিয়াই চাকনিখন মেলি দুখিলা পাণ আৰু তামোল দুফাল গৌৰাঙৰ ফালে আগবঢ়াই দিয়ে।.... গৌৰাঙে তাকে লৈ গুচি যায়। একাল তামোল আৰু এখিলা পাণ মুখত ভৰাই ৰাকীখিনি বুকুৰ জেপত ভৰাই ধয়। —গৌৰাং চকুৰ আঁতৰ হয়, ফুলমণিৰ হিয়াপটত নিজৰ ছবি ছাব মাৰি সি যায়।.... ইমান কথা অখচ দুয়োৰো এঘাৰো মাত নোলায়। দুয়োৰে মনত ধিক্কাৰ আছে। নিজৰ চিতা নিজেই সাজে। মনৰ বোজা বেছিকৈহে ৰাঢ়ে। চিন্তাৰ অগনি ভকতকাই জলি উঠে।.... সেই তামোল সেই পাণ। তাকে গৌৰাঙে বতনে ধয়। কোনোবা ৰাওঁৰে পেলাই ধোঁৱা চিগাৰেটৰ বাকচ বুটলি তাৰ ভিতৰত চিচা-পাত উলিয়াই তাৰে সি বৰচেনেহেৰে সেই ফল তামোল আৰু সেই খিলা পাণ মেৰিয়াই জেপত ধয়, এবাৰ উলিয়াই চায় আকৌ স্নৰাই ধয়। তাতে সি ফুলমণিৰ পৰশ লভে। তাতে তাৰ কুলাই পাচিয়ে নধৰে উলাহ; তাতেই তাৰ হেঁপাহ ভবা বং ওপজে। ফুলমণিৰ ভাবে তাক বেছিকৈয়ে বতলীয়া কৰি তোলে। বলিৱাদেৱে তাৰ গাত লভি দেওধনি উঠে।.... তাৰ মন ছাটি-ফুটি থাকে।....

বহু দিনৰ পিছত ।....

“এই পাগলা। তামোল খাবি ? ল ।”....ফুলমণিৰ এঘাৰ হাত শুনিবলৈ তাৰ বৰ ধাউতি। সি ওচৰ চাপে, তামোল লৈ মুখত ভৰায় আৰু বং মনেৰে গুচি যায়। আঁতৰবপৰা ফুলমণী গাই থালী টিঙত চাপৰ দি বঙৰ বোজা সি পাতলায়।

কামজাৰি ছুটি হয়। সকলোৱে--কিছুমানে কোৰ, খন্তি, হাতীয়াৰ কান্ধত লৈ--কিছুমানে পাত-বোজ বেতৰ টুকুৰী পিঠিত ওলোমাই পাত-ধৰমুৱা হয়। গৌৰাং আৰু ফুলমণি পাছ পৰে।

“চা ফুলমণি। মই জানো চিৰকাল তোৰ কাৰণে পগলা হৈয়েই থাকিম ? খৰালিৰ দিহিং নদীৰ বুকুত পাবত পৰি থকা শুকান বালিচৰৰ দৰে মোৰ জীৱনটো শুকাই তই কিনো বং-তামচা চাই ভাল পাইছ ?” —আবেগত গৌৰাঙে একে উশাহতে কৈ পেলালে।

“ময়ো অলি-পুৰি মৰিছোঁ। ই মোৰ বং তামচা নহয়। যি দেখিছ সি মোৰ চিতাৰ জুইৰ ধুনীয়া কিৰি-উতিহে। তই নিজৰ কথাহে ভাবিছ, মোৰ অৱস্থাৰ কথা যদি এবাৰ গুণি-গাঁথি চালিহেঁতেন ?....” ফুলমণিয়ে লাজৰ জাল ফালি এইঘাৰ কথা কয়।....তাইৰ চকু ছলছলীয়া হয়।....বুদুনীয়ে কুৰি খোজমান আগে আগে গৈ থাকে।....

“আহচোন ফুল, বেগতে আহ। কিয় পাছ পনি আছ ?”—বুদুনীয়ে আগবপৰা ডিঙি ঘূৰাই মাতে।

“যাচোন ফুল—গৈ থাক। মই দেখোন গৈয়েই আছোঁ।” ফুলমণিৰ কথা শুনি বুদুনীয়ে নঠৈ তাইৰ পোজ আগবঢ়াই থাকে।....

গৌৰাঙে কয়,—“সঁচাকৈয়ে ফুলমণি, মই তোক মন খাইছোঁ। তই মোৰ মন চুৰ কৰি নিছ যেতিয়া, মই বাকু কেনেকৈ বাঁচি থাকোঁ, ক’চোন ?”

ফুলমণিয়ে কয়,—“আবে পাগলা, তই মোৰ দুবন্ধ-স্বাৰ কথা অলপো নাভাব নে ? এৰা, তই বাইকহ —কি ভাবিবি ?”

গৌৰাঙে কয়,—“কিনো বাইকহ হ’লো,—কিনো নভবা হলো ?”

“তই মোৰ মন খাইছ বুলি তই নিজেই কৈছ। সেই কাৰণে তই মন-বাইকহ।”

“আৰু সিটো ?”

“অভাৱৰ কথা। মন নহলে মই বাচোঁ কেনেকৈ ?”

—কৈয়েই ফুলমণিয়ে চকুলো শাৰীৰ আচলেৰে মছে।....

“পাগলীজনী ! কিয় কান্দিছ ? চকুলো টুকিছ কৈলৈ ? মই জানো তোক এবিম ? কেতিয়াও নেৰোঁ। —কাহানিও নেৰোঁ।....আমাৰ দুয়োৰে আজিৰপৰা একেটা মন।....হ’ল তো ? মন বাকু খালোঁ। আৰু এটা মন আছেই দেখোন।”

“তইয়েই জান ?...তই যি কৰ।”

“পাগলীজনী, তইয়েই জান ? তই যি কৰ কৰ।”

বুদুনী বৈ যায়।....সিহঁত দুয়ো তাইৰ কাষ পায়। মুখেদি ওলাব খোজা কথা কেইঘাৰ আকৌ হিয়াৰ তলাতল ধৰৰ ভিতৰ কোঁঠালীত সোমাই লুকাই যায়।পাত-ধৰ পায়েই ভিৰৰ মাজত সিহঁত নাইকিয়া হয়।

দিনৰ চকা ঘূৰাৰ লগে লগে, সিহঁতৰ দুয়োৰে পীৰিতিৰ চেৰেকীও ঘূৰিবলৈ ধৰে।....কলধৰৰ চকা নিতৌ ঘূৰিয়েই আছে ; এদিনো নৰয়, এদিনো নাধামে।....

এদিন হঠাতে ফুলমণিৰ কোঁঠালীত চৰকু পৰে। চকু পানীৱালাৰ দেহৰ সঁজাৰপৰা পৰাণ-পৰি উৰি যায়। ফুলমণিৰ মাকৰ ইগনি-বিননিৰে গোটেই নতুন লাইনৰ ওপৰত বেজাৰৰ কুঁৱলিজাল মেলি দিয়ে। তাইৰ আঁঠে বিলৈ দেখি সকলোৰে অন্তৰত বেজাৰে ধুন্দা মাৰে। ফুলমণিৰ ককায়েক—বাগবাইৰ পৰাণে এনে কৰুণ দৃশ্য দেখি নশহা হয়। শোকৰ তীখা-কাঁড়ৰ বিদ্ধা ধোৱাৰপৰা হাত সাৰিবলৈ সি সেই নতুন লাইনকে এৰিবলৈ থিৰাং কৰে। এদিন বাপেকৰ জমা টকাৰে বৰ-পায়েই আৰু সৰু-পায়েই বাগিছাৰ মাজৰ আঁক-বন্ধা সৰু গাঁৱতে বাৰ বিঘা মাটি কিনি তাত ধৰবাৰী সজাই টালি চৌপোলা বান্ধি লৈ নতুন লাইন এৰি গুচি যায়। ফুলমণিৰ মনে এটা আশ্ৰয় দেহৱালোও আন এটা আলমৰ আশাত তাইৰ কমলীয়া জীউ বান্ধি নিয়ে।....

চাহাবক কৈ বেলি গৌবাঙেও কিছু টকা বেদে-জাবপৰা গিবমিট (আগধন) লৈ বাগিছাৰ ওচৰে ত্ৰিৰূপায়ত চাৰি বিঘা মাটি কিনি ঘৰবাৰী সজাই পুৰণি লাইম এৰি সপৰিয়ালে উঠি আছে। সকলো তিতা মিঠা পুৰণি সোঁৱণনি সোপাকে এৰি সিহঁতে সেই ত্ৰিৰূপায়তে বসতি কৰিবলৈ ধৰে। লাহে লাহে গৰ-ম'হ-হাল কোৰ কিনি এটা সৰমুৰা গৃহস্থালিকে সি পাতে।

দুয়োৰে ব্যৱস্থাৰ ইমান সলনি হলেও সিহঁতৰ পীৰিতিৰ কোনো সালসলনি নহয়, দিনক দিনে চৰিহে যায়।....

সন্ধিয়া।....অঁউসী নিশা। ঘোপমৰা এন্ধাৰ। দোকান ঘৰ।....গৌবাঙে ফুলমণিক সেই দোকান ঘৰতে লগ পায়।....

“পাগলী! দোকানলৈ আহিছ। কি কিনিবি?”
—গৌবাঙে সোধে।

“খোৱা তেল।—তই?”....ফুলমণিৰ মউ-বৰষা কথাঘাৰ শুনি গৌবাঙে সেহাই সেহাই কয়,—“কিনো আৰু কিনিম? কেবাচিন।”....

দুয়ো নিমাত।....দোকানৰপৰা একো নোলোৱাকৈ ফুলমণিয়ে মিচিক্কে হাঁহি ওলাই যায়। গৌবাঙেও তাইৰ পাছ লয়।....

এন্ধাৰ। গোটেই পৃথিৱী নোহোৱা হয়। কেৱল দুটি প্ৰাণী আলিয়েদি এন্ধাৰত ওচৰা-ওচৰিকৈ খোজ কাঢ়ি যায়।....

“চা—পাগলী! তই যদি আজি হেঁপাহ পুৰণ নকৰ, তেন্তে মই কি কৰিম জান?—মৰিম।”
—কেবাচিনৰ বচলটো তুলি গৌবাঙে কয়—“এই কেবাচিন গাত ঢালি জুই জলাই মৰিম।—দেহৰ জলা সেই জুইত পুৰি শেষ কৰিম।”....এন্ধাৰৰপৰা গৌবাঙৰ আৱেগভৰা চোকা কথাৰ জোং ফুটি ওলায়

“নহয়, নহয়—সেইদৰে নকৰিবি—নমৰিবি।—মই যে তোৰ—তোৰেই। এই বন যে তোৰ—এই বন যে তোৰ—এই দেখা যে তোৰ। বলিৱালি নকৰিবি।”

—ফুলমণিয়ে গৌবাঙক সাৱট মাৰি ধৰে; মূৰটো তাৰ বুকুত গুঁজি থয়। এন্ধাৰে আৰুবি সিহঁত দুয়োকে লুকুৱাই থয়।....

গৌবাঙে ফুলমণিক সাৱটি লয়। তাইৰ মুখে গালে চুমাৰ লালতি বুলায়; দুটা বাছৰে কটকটীয়াকৈ আটি ৰাঙি পেলায়।....মাত নাই, কথা নাই, ভাষা নাই কেৱল বুকুৰ খুৰ্খুকনি।....

আকাশৰ তৰা, ধৰাৰ গছ-গছনি পৃথিৱীৰপৰা সকলো আঁতৰি যায়। কেৱল দুটা প্ৰাণী—গোবাং আৰু ফুলমণি—আলি-বাটৰ ধূলি লেটিয়াই মাটিত সাৱটা-সাৱটিটক এক হৈ পৰি থাকে।....

....তেজ-মঙহৰ সোৱাদ। নতুন বাগী! সৰগহেচন সোমৰহেচন সোৱাদৰ বাগীত গোবাং মতলীয়া হয়। ঘৰত তাৰ টোপনি নাহে। উজাগৰে থাকি নানান ভাৱে তাক বলিয়া কৰি তোলে। শোৱাপাটিৰপৰা ঘপহকৈ সি উঠে ঘৰৰ ৰাজ হয় বুঢ়ীমাকে কাঁহে।....

অঁউসী নিশা।....ঘোপমৰা এন্ধাৰ। কল ঘৰৰ কাঁহত টং টংকৈ বাৰটা ৰাজে।....অজানিতে সি ঘৰৰ ৰাজ হৈয়েই আলিবাটত থিয় হয়,—ভৰিজোৰে নিজেই অঁক-ৰন্ধা গাৱঁৰ ফালে খোজ লয়।....

ফুলমণিৰ ঘৰ।....ঘোপমৰা এন্ধাৰ। একোকে নমনি। আকাশত তৰা আৰু পৃথিৱীত জোনাকী পৰম্বা তিব্ বিবাই থাকে।....নিজম-নিমাত।....নিশিৰ-শিৰ।—

ফুলমণিৰ শোৱা কোঁঠালীৰ কাষত বেৰৰ বাহিৰত গৌবাঙে এডাল শুকান বাঁহ ভাঙে....শব্দ দুই মাতে।....

বুঢ়ীয়ে সাৰ পাই চিঞৰি উঠে,—“এই চাচোন ক'বৰাৰ গৰু আহিছে নেকি?”

ফুলমণিৰ টোপনি নাভাঙে।....

আকৌ বাঁহ ভঙাৰ মাত।....

“ফুলমণি! উঠ।”....বুঢ়ীৰ কথা শুনি ফুলমণিয়ে সাৰ পায়। তাই সোধে—“কি হ'ল?” “জানো বাহিৰত চোৰেই নে গৰু। কিহৰাৰ শব্দ দেখোন।”
—বুঢ়ীয়ে কয়।....উঠি দেচেলাইৰ বাকচ আৰু চাকি এন্ধাৰত তাই খেপিয়াই ফুৰে।....

গৌৰাঙে নাহেঁকৈ হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে
কাঁথিৰ ওপৰত উঠি এখোজ দুখোজকৈ দুৱাৰ
কালে মাঙৰায় ; দুৱাৰখন নাহেঁকৈ নেলি মূৰটো
সুঁয়ায় ।....

টক্ !....এটা মাথোঁ শব্দ । ফুলমণিৰ ককায়েক
বাগৰাইয়ে মনে মনে সাৰ পাই শোৱাপাটিৰপৰা উঠি
এডাল টোকোন লৈ দুৱাৰদলিত ভিতৰৰ ফালে চুপা
দি থাকে । গৌৰাঙে মূৰটো সোমাই দিয়াৰ লগে লগে
সি এটা কোব গৌৰাঙৰ মূৰত শোধায়—টক্ !....তাৰ
মূৰত বৰ আঘাত লাগে । টপটপকৈ তেজ মজিয়াত
পৰে । গৌৰাঙে একো কব নোৱাৰা হয়, চকুয়েদি
জুইব ফিৰিঙটি ছিটকি ওলায়,—সেইভাঁজে সি কিমান
পৰ থাকে কব নোৱাৰে । কোনোমতে বেৰত ধৰি
থিয় দি থাকে, পৰি নাযায় ।....বাগৰায়ে আকৌ কেৱে
নজনাটক টোকোনভাল কাষত থৈ শোৱাপাটিত বাগৰে ।....
অলপ জ্ঞান হোৱাত গৌৰাঙেও নিজৰ দেহ টানি ওলাই
যায় ।....নঙলা-মুখত অলপ বৈ সি গাত বল আনে,
উশাহ লয় ।....

কিহৰ শব্দ । দেহলাই ক'ত । ফুলমণিয়ে খেপিয়াই
বিচাবে ।....দেহলাইৰ কাঠি জ্বলে । ঘৰৰ কোঠালীত
চাকি জ্বলি উঠে । চাকি লৈ ফুলমণিয়ে ওলাই আহি
চোতালত ভৰি দি ইফালে সিকালে চায় । চাকিৰ
পোহৰত ফুলমণিৰ মুখ জিলিকি উঠে । সেই জুইত
চগাব দৰে জাঁপ দি পৰিবলৈ সি ছটকটাই থাকে ।
....ফুলমণিয়ে একো নেদেখি ঘৰৰ ভিতৰলৈ
সোমাই দুৱাৰ জপাই চাকিটো নুৰাই বিছনাত বাগৰে ।
নঙলা-মুখৰপৰা গৌৰাঙে গুচি এছাৰত মিলি যায় ।....

পিছদিনা !....আগদিনাৰ সোঁৱৰণি সূঁৱৰি সূঁৱৰি
উপচিপৰা উলাহত ফুলমণি বাংচালী হৈ উঠে । বঙিলী
পৰিলীৰ দৰে গলিয়ে গলিয়ে পাত তুলি থাকে । বঙত
বচকী হৈ গুণ্গুণকৈ গীত এফাঁকিও ৰাজে ৰাজে গায়,
—আৰু তাইৰ চকুজুৰিয়ে গৌৰাঙক ইফালে সিকালে
চাবিওকালে বিচাবি কৰে । গৌৰাঙক নেদেখি তাই
হজাশ হয় । তাইৰ মুখৰ বং মুখতে কেহবাডৰ পাতৰ

দৰে ক'লা পৰি যায় ।....উচাটন চকুত বিষাদৰ ক'লা
ছাঁ ছাটি ধৰে ।....

গৌৰাং নাই । তাইৰ হিয়াৰ জীউ বুকুৰ কলিজা
গৌৰাং পগলা নাই । তাই শূইন্ শূইন্ ভাবে । মৰুজুৰিৰ
তপত বালিৰ তাপে দেহা-মন-কলিজা দহি জ্বলি পোবে ।..

“কি হ'ল বে তোৰ, ফুল ?”—বুদুনীয়ে মাতে ।

“একো হোৱা নাই ।”—বুলি আথে বেথেকৈ
কৈ ফুলমণিয়ে আলফুলকৈ তিনপতীয়া কুগলীয়া পাত
ছিঙে ।

এনেতে গৌৰাঙৰ সখায়েক বুদুই পানীভাৰ লৈ
সিহঁতৰ কাষ চাপে ।

বুদুনীয়ে সোধে,—“গৌৰাং দাদা দেখোন আজি
নাছিল । কি হৈছে ?”

বুদুই কয়,—“কি আৰু হব ? কালি বোলে সি
মদ খাই ক'ৰবাত পৰিল । মূৰ ফাটি গৈছে ।”

ফুলমণিৰ বুকু চিৰিংকৈ উঠে । সেই দুৱাৰদলিত
পৰি থকা তেজৰ কথা তাইৰ মনত পৰে । আৰু বহুত
কথা । তাইৰ বুকু ধপ্ধপায় ।....বুদু গুচি যায় ।
বুদুনীয়ে নিজৰ কামত মন দিয়ে । ফুলমণিৰ মূৰ
ঘূৰাব ধৰে । চকুৰে তাই একাব দেখে । কাণ দুখন
পুৰিবলৈ ধৰে । চকুজুৰিয়েদি হৰ্হৰ্হকৈ চকুলো
বৰলৈ ধৰে ।....তাই থিয় হব নোৱাৰি বহি পৰে ।....
তাইৰ মনৰ আশাৰ পুলি মনতে লেবেলি যায় । তাই
একোকে কব নোৱাৰা হয় ।

আকৌ সন্ধিয়া । সেই দোকান ঘৰ । দুয়োৰে
পুনৰ দেখা দেখি ।....গৌৰাঙৰ মূৰ ফটা কানিৰে বন্ধা ।
....ফুলমণিৰ বুকু আকৌ চিৰিংকৈ উঠে ;—কলিজা
ছিঙি পৰে ।....

লেহেতিয়াই চেনেহৰ ফুলমণিয়ে মাতে, “পাগলা !”

গৌৰাং নিমাত নীৰৱ । তাৰ মুখত এঘাৰো মাত
নাই । শিলৰ দৰে নিখৰ, অলৰ-অচৰ । চকুৰ চাৱনিও
ধিব ।....

ফুলমণিয়ে আকৌ মৰমলনা মাতেৰে,—“পাগলা ।”

গৌৰাঙে কোনো কথা নোকোৱাকৈ উচাট মাৰি

সোকান ঘৰপৰা ওলাই যায়। ফুলমণিয়ে কিছুপৰ ব' লাগি চাই থাকে। অলপ পৰা পিছত তাইও ওলাই যায়।

এন্ধাৰ। একোকে নেদেখি, একোকে নহনি। আগে আগে গোৰাঙে গৈ থাকে। তিনি আলিৰ ওচৰ পাই সোঁফালে ঘূৰিবলৈ ধোঁজোঁতে ফুলমণিয়ে উধাতু খাই লৰ মাৰি আহি তাক ধাপু মাৰি ধৰে।....“মোক এৰি তই ক'লৈ যাবলৈ ওলাইছ, মোৰ জীউ?”—ফুলমণিৰ মাত শুনি গোৰাঙে নিজৰ গা জোকাৰি এটা ঠেলা মাৰে। ফুলমণিয়ে আঁতৰত ছিটিকি মাটিত বাগৰি পৰে।....“দুষ্ট! ফাঁকিৰাজ। তোৰ সকলো ফাঁকি—সকলো বদমাইচি।—মোক কালি তোৰ ঘৰত ককায়েৰ হতুৱাই মাৰ খুৱালি?—এতিয়া আহিছ বোক ফুচুলাবলৈ, ভুৰুকাবলৈ। পিণাচীৰী।”....গোৰাঙৰ এনে ভাবিব নোৱাৰা গোজৰণি মৰা মাত্ত ফুলমণি আচৰিত হয়। তাই একো গমকে ধৰিব নোৱাৰে, ভাবিব নোৱাৰে। পৰাৰ অৱস্থাৰপৰা উঠি তাই কাষ চাপি কয়—“মই একোকে বুজিব পৰা নাই। কি হৈছে ক।—নাই,—বল সেই গলিৰ ভিতৰত মুখামুখিকৈ বহি সকলো শুনো, আহ।”....বুলি কৈ তাই তাক হাত ধৰি গলিৰ ভিতৰলৈ জোৰকৈ টানি নিয়ে।

....চাহৰ গলিৰ ভিতৰত চিকুণাই ধোৱা সেই ঠাইডুখৰি। দুয়ো মুখামুখিকৈ বহে।....“ক এতিয়া।”—ফুলমণিৰ কথা শুনি গোৰাঙে আগ নিশাৰ সকলো কাহিনী বিৰবি মেলে।....

“মইতো নাজানো—মইতো—নাজানো সোণ। মোক ধোমা কৰ। কবিবি?”—বুলি কৈ ফুলমণিয়ে তাইৰ মুখখন তাৰ মুখখনৰ ওচৰলৈ নি তাৰ শকত বহল বুকুৰ লগত তাইৰ উঠন কোমল বুকু মিলাই দুখন মৃণালভূঞীয়া হাতেৰে সাৱটি নেবিয়াই ধৰে। গোৰাঙেও সাৱটি ফুলমণিৰ মুখত জোলোকে জোলোকে চুমা বৰষে। ...দুয়ো মাটিত চ'লি পৰে।....

“চা পাগলা। মই বৰ দুখ পাইছোঁ। আজিৰপৰা তোৰ নিজৰ কোনো বস্তুকে তই নিছোঁ, কিনি নলবি।

তোৰ কাপোৰ কানি বিছকে লাগে মই দিন।” ফুলমণিৰ কথা শুনি আচৰিত হৈ “কিয়?”—বুলি গোৰাঙে সোধে।.... “কিয়—তোৰ উদ্ভৰ নাই। মই তোৰ ভাল পাওঁ যেতিয়া মই দিন। তই যদি ভাল পাৱ লবি—নাপাৱ নলবি।”....ফুলমণিয়ে তাৰ হাতত ধৰি মিনতিৰে কয়। গোৰাং নিমাত।....আবেগ আবেশ-ভৰা সেই সন্ধিয়া সিহঁতৰ ওচৰত এন্ধাৰ হলেও বৰ শুৱনি হৈ উঠে। তৰা, জোনাকী পক্ষ্মা আৰু পশ্চিমৰ আকাশত অলপ বঙচুৱা জিলিকনি। সিহঁতৰ জীৱনতো এটা নতুন জিলিঙনিয়ে জিলিকি উঠে,—বং-উলাহে উপচি পৰে।....

বহু কথা, বহু সময়ৰ পিছত দুয়ো উঠে। এন্ধাৰত কাৰাহীন মায়াৰ ছাঁৰ দৰে দুয়ো আলিয়েদি ধোঁজ কাঢ়ি যায়। দুয়ো নোহোৱা হয়।

তৰাজাকে তিৰবিৰায়, জোনাকী পক্ষ্মাই পোহৰ বিলায় আৰু পশ্চিম মূৰত ক্ষীণ ৰঙা বৰণে এটি বেখাৰ দৰে ৰহনায়।

কলধৰৰ বিজুলী-বস্তি জলি জিলিকি থাকে।.... চাহাৰ ৰঙলাত পিন্নানোৰ মধুৰ বাজনাই সৰগৰ অনিয়া চালে।

দুপতীয়া চাহৰ ঠেং, তাকে ছিঙি সেই তিনি আলিৰ সোঁ চুকৰ কলম দিয়া চাহ-গছ জোপাৰ ঠাৰডালত আৰি থলেই বুজা যায় সিহঁতৰ মিলনৰ নিৰ্দেশ। সেয়ে সিহঁতৰ প্ৰেমৰ লিপিকা। কেতিয়াবা গোৰাঙে থম, কাহানিবা ফুলমণিয়ে আঁবে। এইদৰে প্ৰায়েই সদায় সিহঁতৰ দেখাদেখি হয়।....

সেই চাহৰ গলিৰ ভিতৰত চিকুণাই ধোৱা ডুখৰি। সেয়ে সিহঁতৰ সপ্তৰ সৰগ। সাতধলপীয়া সৰগৰ ওখ টিঙৰ অন্তৰ সকলো সোৱাদ, জীৱনৰ পৰম প্ৰসাদ সিহঁতে তাতেই লভে।....এইদৰে মাটিৰ মানুহে সৰগ ৰচে,—পৃথিৱীৰ নিচুৰ কটকটীয়া বান্ধনিৰপৰা মুকলি হৈ অনিৱাৰ সঁকুৰা সৰগলৈ আঁতৰি যায়। দেওবাৰে মাৰ্ঘেৰিটা ৰজাবত সিহঁতৰ দুয়োৰে প্ৰায়েই দেখাদেখি হয়। গোৰাঙৰ সকলো অভাৱ তাতে তাক স্থমিপুছি

ফুলমণিয়ে দূৰ কৰে,—গৌৰাঙক এটা ফুটা কড়িও খৰচ কৰিবলৈ নিদিয়ে,—তাই নিজেই কোঁচৰ টকা ভাঙি খৰচ কৰে; তামোল খায়,—কথা পাতে, মদ কিনি একেলগে খায়।...দুয়ো সন্ধিয়া একেলগে উভতে।....

গৌৰাঙে আৰু কিমান দিন এইদৰে থাকিব? ...বুঢ়ীমাকে কয়,—“গৌৰাং! এটা বিয়া কৰ।” গৌৰাঙে মিচিকিয়াই কয়, “ছোৱালী নজন্মিলে মই আৰু কাক বিয়া কৰাম।” লাজত মুখৰ কথা মুখতেই থাকি যায়, ওলাই নাহে।....

বুঢ় গৌৰাঙৰ বন্ধু। তাৰ ওচৰত সি কথা লুকাব নোৱাৰে। কিমান দিন সি এনেটক ওপুতে গোপনে দহি অলি থাকিব?....এদিন লাজ ভাঙি হঠাৎ সি বুঢ়ক কয়,—“বন্ধু! তোৰ ওচৰত মই কথা নুলুকাওঁ। পাপ হব। মই মানুহ; পশু নহওঁ। ফুলমণিক চিন নহয়?”....

“কোন? সেই চুকু পানীৱালাৰ জীয়েক?”

“এহা। তাইক মই ভাল পাওঁ। তায়ে। আমাৰ দুয়োৰে দেহা-মন মিলি গৈছে। এইদৰে চোবৰ দৰে থাকিলে নহব। সমাজৰ ৰীতি-নীতি মানি যেতিয়া মানুহে চলে ময়ো মানিব লাগিব।....তই কিবা এটা কৰ। পলম নকৰিবি।”....

গৌৰাঙৰ কথা শুনি বুঢ়ে গৌৰাঙৰ মাকক সকলো কথা কৈ দিয়ে। মাকে ৰং পায়, শান্তি হয়।

এদিন বুঢ়ে দুই এজন তাই বন্ধু লৈ চেৰাপ চাৰি বটলমান ভাৰ বান্ধি ফুলমণিৰ ঘৰলৈ যায়।

বুঢ়ীয়ে ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা ওলাই আহে। ফুলমণিয়ে চোতালখন সাৰি মছি পীৰা পাৰি দিয়ে। সকলোৱে বহে। চাৰিটা বটল চোতালত থিয় হৈ থাকে।

বুঢ়ই কয়, “আই! তহঁতৰ ঘৰত বোলে বেচিৰ লগীয়া কিবা মাল আছে? তাৰ কাৰণে তহঁতৰ মন কি বুজিবলৈ আহিছে।”

বুঢ়ীয়ে কাঁধিতে বহি কয়,—“মাল হলে আছে। তাকতো ঘৰত বেছিদিন ৰাখিব নোৱাৰোঁ। বখাৰ বস্ত্ৰও নহয়; আৰু অখলে পেলাইও দিব নোৱাৰোঁ।

কিবা এটা ভাৰি চিন্তি কৰিব লাগিব। পিছে কাৰ কাৰণে নো?”

“যাৰ কাৰণে সি ভালেই। তাৰ হাতত পৰিলে ছোৱালীজনীক অখলে পেলাই দিয়া নহব। ভালেই হব। জোৰাও ভাল মিলিব।”....

“কোন নো?”—বুঢ়ীয়ে হেপাহেৰে সোধে।

“কোন আৰু হব, বুঢ়ী আই! সেই ভোলা চৰ্দাৰৰ পুতেক—গৌৰাং।”—বুঢ়ে ৰং মনেৰে কয়।

ভিতৰৰপৰা বাগ্‌বাইয়ে খঙত অলি পকি ওলাই কয়,—“কেতিয়াও হব নোৱাৰে। সেই চোৰ, গুণ্ডা, পাগলটোলৈ কেতিয়াও ফুলমণিক দিব নোৱাৰোঁ। তাক দিয়াতকৈ তাইৰ হাত ভৰি বান্ধি দিহি; নৈৰ পানীত পেলাই দিয়াই ভাল।....লৈ যা এইবিলাক।”

বুঢ়ীৰ মুখ ক’লা পৰি যায়। বুঢ়হঁতে সেমেনা-সেমেনি কৰি থাকে।....কোঁঠালীৰ ভিতৰত ফুলমণিয়ে মূৰ ঘূৰাই মাটিত পৰে।....তাইৰ চকুৰে নিমাতী মাটিৰ বুকু তিতি ভিজি যায়। পৃথিৱীয়ে তাইক বুকু পাতি লয়।....

মোনাৰ ভিতৰত সেই চাৰিটা বটল আকৌ সোমায়।....

বাতৰি শুনি গৌৰাঙৰ বলিয়ালি বেছিহে চৰে। লগপাই ফুলমণিয়ে তাক উছাহ দি কয়,—“হকা-বখা কৰিলেও কি হব যাৰ বস্ত্ৰ তাৰেই। নিলেই হব।”....

....সি নিয়ে কেনেকৈ?....সি মানুহ,—পশু নহয়। সমাজক সি নেওচিব নোৱাৰে। প্ৰায়েই দুপতীয়া চাহৰ ঠাৰি চুকৰ চাহ গছজোপাত অঁৰা দেখা যায়। মিলনৰ ইঙ্গিত।....

কালৰ বোৱতী স্মৃতি বৈয়েই থাকে।....

ফুলমণিৰ গা ভৰ হয়, জিলিকি উঠে।....

সন্ধিয়া।....সৰগৰ দৰে চাহৰ গলিৰ সেই চিকুপাই খোৱা ঠাই ডুখুৰি।....

গৌৰাঙৰ মূৰটো কোলাত লৈ তাইৰ আঙুলি-পাঁহ-কেইটাৰে চেনেহেৰে তাৰ মুখখনত ফুৰাই, ফুলমণিয়ে আঁখিৰেখেকৈ কয়,—“তই তোৰ বস্ত্ৰ গিবলৈ নোখোজ

বেতিয়া, মই কি কৰিম ? মোৰ উপায় নাই । সমাজৰ বিৰিড তই আঁতৰ হলেও ভগৱনৰ বিধানত তই মোৰ মই জেঁব ।” ...অলপপৰ বৈ তাই ভগা মাতেৰে কয়, —“তই জান—কাইলৈ মোৰ বিয়া ?”

“জানো”—বুলি চকু অপাই গোৰাঙে কয় ।

“তোৰ জনপো দয়া নহ’ল, সেই চিতাৰ অগনিৰপৰা মোক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ ? মই আৰু কি কৰিম ?” ফুলমণিয়ে চকুলো মছে ।...

“তই নোৱাৰ, ময়ো নোৱাৰোঁ ।”

“তই ভেজ-মঙহৰে সৈতে মোৰ ভেজ-মঙহ মিলি গৈছে । তই কেঁচুৱা হৈ মোৰ গৰভত ধান্ধিত লৈছ । আজি চাৰি মাহ ।” ...ভিত্তিত সোপায়াৰি ধৰে ।...

ষপৰাই উঠি বহি ফুলমণিক সাৰট মাৰি তাইৰ মুখখন তাৰ ওচৰলৈ টানি আনি সি আবেগেৰে আচৰিত হৈ সোধে,—“কি ?”...

“সঁচা কথা । আজি চাৰি মাহ হৈছে ।” ...বুলি তাই হকহকাই কালে ।...

গোৰাঙে উচপ খায়, আৰু বিম্বোৰতো পৰে ।... একেধৰে ফুলমণিৰ মুখলৈ চাই শেহত তাইৰ দুগালেদি বৈ পৰা চকুলো মছি দিয়ে ।...চঁক খোৱাৰ দৰে সি কিবা ভাবি কয়,—“নহয়-নহয় ফুলমণি । তই কাইলৈ-পৰা আনৰ হবি । তোক আৰু ছুৰ নোৱাৰোঁ ।” —কৈয়েই গোৰাঙে নিলগলৈ আঁতৰি বহে ।

ফুলমণিয়ে চুঁচৰি তাৰ কাষ চাপি কয়,—“নহয় সোণ । বিধিৰ বিধানত এই সন্তান তোৰেই ।—সমাজৰ ৰীতিত মই আনৰ হলেও, যেতিয়াই তই তোৰ এই দেহা-মন বিচাৰিবি, তেতিয়াই পাৰি ।...মই তাৰ ওচৰত সকলো কথা কৰ । মোৰ মনৰ পাণ লুকাই নথম । সি মোক কাটকেই বা মাৰকেই, মই ভয় নকৰোঁ । তই চিন্তা নকৰিবি । আৰু শুন ।—তই কেতিয়াও নিজৰ বস্ত্ৰৰ কাৰণে তোৰ পইচা খৰচ নকৰিবি । মই কৰিম—ময়েই দিম । আৰু এই দুশ টকাৰ টোপোলা তই ল ।”—বুলি কৈ কোঁচপৰা দুশ টকাৰ টোপোলা তাৰ হাতত গুঁজি দি কয়, “ল কিবাই নিদিবি ।”—তাই আকৌ হকহকাই কালে ।

“ফুলমণি ।”—বুলি গোৰাঙে তাৰ গালপাত তাইৰ জাইৰ গালপাতত হেঁচা দি আবেগেৰে সাৰট মাৰি কয় ।...দুয়ো নিমাত ।...চাৰি চকুৱেদি দুয়োৰে গাল তিয়াই চকুলোৰ ঢল বয় ।...

জোনাক লিখা ।...জোনায়ৈ আকাশৰপৰা জোনোৱালী আশিস চালে । তৰাবোৰে তিব্ৰিৰাই উঠে । মলয়াই হমুনিয়াহ এৰে ।...শিৰীষ গছৰ পাত শিৰিৰি কঁপি খৰখৰায় ।...কেঁচাই ক’বাত উৰুলি জোঁকাৰে ।...

পিছদিনা আটোম টোকাৰিটক ফুলমণিৰ বিয়া হৈ যায় । গানে-মাদলে-মদে-ভাতে-মঙহে উখল-মাখল লাগি যায় ।...

গোৰাঙৰ হিয়া-চোতালত তপত উক। ভাৱৰ বালিৰ গুৰি উৰি আহি পৰে । তাৰ হিয়া পোৰে, শোকে ধুলা মাৰি ধৰে । তাৰ কলিজা ছিগি পৰে ।...

দুয়োৰে জীৱন তিন্তিতলৈ পুৰি বিবহৰ চিতাৰ জুই অলে । দুয়োৰে জীৱনৰ সঁজাবপৰা এটি এটিকৈ দিন-পৰী উৰি যাবলৈ ধৰে ।...

○ ○ ○ ○

“চা—বেটা । তই বিয়া কৰ ।” ভোলা চৰ্দাৰৰ বৈৰীয়েকে গোৰাঙক আদেশ দিয়ে ।...গোৰাঙে মনে মনে থাকে ।

বুদুই মাত দিয়ে,—“ঠিক কথা মা ।” গোৰাঙৰ ফালে চাই মাতে,—“চা বন্ধু । তই বিয়া কৰিবই লাগিব ।”—গোৰাং নিমাত—ভলমূৰটক থাকে ।

বুঢ়ীয়ে কয়,—“এদিন তয়েই কৈছিলি,—মই মানুহহে, পশু নহওঁ । মই কামানি কৰিম,—নক্ৰি কৰিম তোক পালিম আৰু পিছত মই বিয়া কৰিম । তোৰ বোৱা-বীয়েৰে তোক খুৱাব-খুৱাব, সুখত ৰাখিব । সংসাৰখন আকৌ ৰচাম ।...সেই কথা মনত এবাৰ স্মৰিবা চা । মনত আছে ?” কৈয়েই পুতেকৰ ফালে একেধৰে চাই থাকে ।...গোৰাঙৰ চকু ক’বাত ব’ লাগি থাকে ।

বুঢ়ীয়ে কয়,—“বোৱাৰীও আহিল আৰু তাই আইকো এই বুঢ়া বয়সত ভালকৈ খুৱালে-খুৱালে, সুখত ৰাখিলে । ...কি বন্ধু ? তোৰ মাইকী ক’ত গ’ল ? তোৰ সংসাৰ-

ধন কিমান বঢ়ালি?...বুদুৰ কথা শুনি গৌৰাঙে খিৰ হৈ থাকিব নোৱাৰে, মনৰ ভিতৰত উগল-খুগল লাগে।
....সি মপহকৈ কৈ পেলায়,—“মোক ধেনা কৰ্ আই।
মই পাপী। সঁচাকৈ মই ঘোৰ পাপী। নৰকতো মোৰ ঠাই নোহোৱা হব।...মই এতিয়াও পশু হোৱা নাই,—এতিয়াও মানুহ হৈ আছোঁ, মই মানুহ। মই বিয়া কৰিম, তোক পালিম,—সুখত বাখিম।”....

“চাৰাচ্ বেটা। ভাল লাগিল। বুদু। তই ছোৱালী চা। বোৱাৰীক মই মনত আনিম। দুটা ল’ৰাক বিয়া দিলোঁ। মোক এই বুঢ়া বয়সত এৰি সিহঁত গুচি গ’ল। গৌৰাঙেও মোক পালে নে নাপালে একো নাভাবোঁ,—একো নিবিচাৰোঁ। মোৰ কাম মই কৰি যাম। এটি মাথোঁ কাম বাকী আছে, তাক সমাধা কৰি মৰিলেও মোৰ শান্তি। মই আশীৰ্বাদ কৰিছোঁ, বেটা তই ঘৰ সংসাৰ পাতি চুলিৰ সমান আয়ু লৈ সুখেৰে থাক। বুদু। তই আৰু পলম নকৰিবি। সোমবাৰে চকীদাৰৰ জীয়েকক ঠিক কৰ। সি বাজী। তাৰ বেটা বতনী ভাল ছোৱালী—লখিমী।”....

গৌৰাঙে মাকৰ ভৰিত পৰি সেৱা জনাই গুচি যায়। বুদুয়েও নমস্কাৰ জনাই,—“মই যাওঁ” বুলি উঠে। “নচোন বন্ধু, ময়ো যাওঁ” বুলি ওলাই যায়।....

....ধুমধামেৰে গৌৰাঙৰ বিয়া হৈ যায়। ফুলমণিয়ে নিজেই আহি বিয়া সমাৰোহেৰে চলায়। কত গান, কত বাজনা, কত খাঁৱন;—মদে মদ,—ভাতে ভাত,—মঙহে মঙহ। সকলোৱে সুখ পায়, শান্তি পায়, তৃপ্তি পায়,—বিয়া চাই, বং লভি মৰমুৱা হয়।....

....যুদ্ধৰ দিন। কত বকমৰ কথা; ক’ত বকমৰ মিলিটাবী,—ক’ত বকমৰ যুদ্ধৰ সবঞ্জাম, কামান, বন্দুক, এবোম্পেন আৰু কত কি?...আমদানীও নানান বকমৰ।—নিগ্ৰোহঁতৰ উৎপাত, আমেৰিকানহঁতৰ অত্যাচাৰ, ইংৰাজহঁতৰ স্বেচ্ছাচাৰ। চাৰিওফালে যুদ্ধৰ বীভৎসতা। সাম্ৰাজ্যবাদী যুদ্ধৰ নৃশংসতাই চোভালতে আহি বীভৎসতা ৰূপ লৈ দেখা দিয়ে। নাৰী ধৰ্মৰণৰ ঘটনা য’তে ত’তে শুনা যায়। কামনা-লালসাৰ তাণ্ডৱ-নৃত্য ভীষণ ভাৱে চলে।....

ইফালে ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলন, ‘ভাৰত ত্যাগ কৰা’ বা ‘কৰোঁ নাইবা মৰোঁ’ৰ দৃঢ় সঙ্কল্প :—বহু নেতাৰ জেল-ফাঁচী, গুলীত বহুতৰ আত্ম-বলি,—বেল লাইন উকৰোৱা, চৰকাৰী মন্ত্ৰবখানা জলোৱা আৰু ক’ত কি? চাৰিওফালে বিশৃংখল, উচ্ছৃংখল। স্বতঃস্ফূৰ্ত্ত বিপ্লৱৰ মূৰ্ত্ত প্ৰকাশ!....

পাৱেই বাগিছাতো যুদ্ধৰ বীভৎস ৰূপ আৰু স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ দৃঢ় উদ্দীপনা দেখা যায়।....

হাজিৰা আঠ অনাৰপৰা ছয় অনাতলৈ কমে। বাগিছাবোৰত চাকল্য আৰু উত্তেজনা দেখা দিয়ে। বনুৱাহঁত জঁকি উঠে।....বাগানবোৰত খন্দৰৰ টুপী পিন্ধা দলে এজন দুজনকৈ গোপনে সোমায়। জাতীয় অন্দোলনৰ কাকত-পত্ৰ-পত্ৰিকা প্ৰচাৰ হয়।....

বিজুলী ছাটেৰে বাতৰি ওলায় গান্ধী ৰাজ্য ফাটেকত। চাৰিওফালে দেশজুৰি এই খবৰ বিয়পি পৰে। ৰাইজৰ ঋং শতগুণে বাঢ়ে।....

মাৰ্ঘেৰিটা বজাৰত সভা পাতে, দুই-চাৰিজনৈ বজ্জুতা দিয়ে বাকী কিছুমানে কাকত বিলায়।

সেই কাকত গৌৰাংহঁতেও মৰলৈ আনে।....গৌৰাঙে অলপ ওচৰপ মেনেজাৰ চাহাবৰ ৰাফ্ফনি বাবুচি হেনৰী মুণ্ডাবপৰা লিখাপঢ়া শিকিছিল। সি সেই কাকত পঢ়ি তাৰ লগৰীয়াহঁতক শুনায়। সেই লগৰীয়াহঁতে বাগিছাত প্ৰচাৰ কৰে। ইফালে সিফালে গৈ গোটেই পাৱেই বাগিছাৰ বনুৱা ৰাইজৰ অন্তৰতো জাতীয় সংগ্ৰামৰ আৱাহন আহি লাগে। পাৱেই বাগিছাৰ বনুৱাহঁতো জঁকি উঠে।

খবৰ আহে কোনোবা বাগিছাৰ মেনেজাৰক বনুৱাহঁতে হত্যা কৰিছে, কোনোবা বাগিছাৰ বনুৱাহঁতে ধৰ্ম্মঘট কৰিছে। নানান বাতৰি সঁচাই মিছাই আহে। পাৱেই বাগিছাৰ বনুৱাহঁতে উছাহ পায়।

জাতীয় সংগ্ৰামেই মুক্তি সংগ্ৰাম। মুক্তিৰ পগলা বনুৱাহঁত উত্তেজিত হয়। সিহঁতক সৰ্ব্বহাৰা কৰাৰ গুৰি বাঁচ-ৰাজক উকৰাই পেলাবলৈ সিহঁত দৃঢ় সঙ্কল্প হয়।....

এদিন বেনেজাবক সিহঁতে অকিচৰতে বন্দী কৰে পুৱা আঠবজাবপৰা সন্ধিয়া পাঁচ বজালৈ। চাহাব বেছেৰাৰ চুক্তি হেৰায়।....চাৰিওকালে “গান্ধী বাজাৰ জয়,” “বন্দে মাতৰম্” শব্দই ধলকনি লগায়, আকাশ ফালি পেলাব খোজে।....চাহাবৰ কলিজা শুকাই যায়, ভয়তে সি অকিচৰতে সৰুপানীৰ চল বোৱায়।

শেহত চাহাবে নিৰুপায় হৈ আঠ অনা মজুৰী দিবলৈ কথা দি বেহাই আৰু ৰাইখ পায়।....চাৰিওকালে “গান্ধী বাজাৰ জয়,” “বন্দে মাতৰম্” শব্দনিয়ে আকাশ মুৰবিত কৰে। বিজয় গৌৰৱত বনুৱাহঁতৰ বুকু ফুলি উঠে। নিজৰ সমবেত শকতিৰ ওপৰত সিহঁতৰ অটল বিশ্বাস জন্মে। সিহঁতৰ সংঘাত শক্তি সঁচাকৈয়ে প্ৰচণ্ড, দুৰ্দান্ত, প্ৰলয়ঙ্কৰ যুগান্তকাৰী, আৰু তাতেই লুকাই আছে বিপ্লৱৰ মহামন্ত্ৰ বীজ।

গোৰাঙেই লৈছিল তাৰ নেতৃত্ব। তাৰ প্ৰতি সকলোৰে শ্ৰদ্ধা বাঢ়ে।....গোৰাং পশু নহয়,—মানুহ। মনুষ্যই তাৰ অন্তৰত জুৰি লয় ঠাই....ফুলমণি হৈছে—তাৰ অন্তৰৰ প্ৰেৰণা, দেশ-প্ৰেমেই উদ্দীপনা আৰু সৰ্ব্ব-হাৰাৰ মুক্তিৰ আদৰ্শই তাৰ অন্তৰৰ ধ্যান-ধাৰণা। আৰু বদু হৈছে তাৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে সহায়—সাৰথি।

....ফুলমণিৰ প্ৰথম সন্তান। এদিন গোৰাঙে তাক চেনেহেৰে আকোঁৱালি বংমনেৰে লৈ যায়। জীৱনত তাৰ প্ৰথম সফল জীৱন্ত সৃষ্টি দৰশি পৰশি—স্বজন্মৰ আনন্দত সি উৎফুল্ল হয়। প্ৰতিশ্ৰুতিৰ সাৰ্থকতাত ফুলমণিৰ বং উলাহ লাগে। প্ৰেমৰ ওচৰত মাতৃত্বও হাব মানে।

....এইদৰে দিন যায়, মাহ যায়, বছৰ যায়। ইটোৰ পিছত সিটো বছৰ উফৰি যায়।....

বতনীৰ দাপোণত গোৰাঙে ফুলমণিকহে দেখে। বতনীয়েও সেই কেঁচুৱাটিক নিজৰ ল'ৰাৰ দৰে ভাবে। তাক সকলোৰে ফুলকুমাৰ বুলি মাতে।....ফুলকুমাৰ সকলোৰে আলস্যৰ লাক হয়—আৰু গোৰাঙৰ জীয়া জীউ হেন হৈ গৈ তাৰ বুৰৰ মাণিক হৈ জিলিকে।

বদুৰ লগত এতিয়া গোৰাঙৰ লগ সকলো সময়তে।

কামজাৰিৰ উপৰিও নানান সমজুৱা কামতো ইজনে সিজনক নেৰে। নিশা সিহঁতৰ আদেশ-নিৰ্দেশমতে গাঁৱত পহৰা চলে। যুঁজত অহা মিলিটাৰী সৈন্যহঁতৰ উৎপাতৰপৰা ৰক্ষা কৰিবলৈকে সিহঁতৰ দ্বাৰা নানান ব্যৱস্থা কৰা হয়। সকলোৱে সিহঁত দুজনৰ কথা মূৰ পাতি লয়, কোনোৱে অবাধ্য নহয়। গাঁও ৰক্ষাৰ নানান জৰ্পনা-কৰ্পনা চলে। সিহঁতৰ কাৰণে গাঁৱত শান্তি বিৰাজে।....শেহত যুদ্ধত জাপান হাবে। দ্বিতীয় মহাসমৰ শান্ত হয়।....

বতনীয়ে নিজেই আৰু দুটি সন্তান গোৰাঙক দিয়ে; ডাঙৰজন ল'ৰা, সৰুজনী ছোৱালী। বুধবাৰে জন্মিছিল কাৰণে সেই ছোৱালীজনীক সকলোৱে ‘বুধবাৰী’ বুলি মাতে।...দুদিনৰ পিছত বদুৰো এজনী ছোৱালী হয়। শুকুৰবাৰে জন্ম লাভৰ কাৰণে তাই ‘শুকুৰবাৰী’ নাম পায়।....

বুধবাৰী আৰু শুকুৰবাৰী দুয়ো ডাঙৰ হয়। মাকৰ কোলাত ঠাই নোজোৰাত দুয়ো কোলাৰপৰা নামি চোতালত আঁঠু কাঢ়ি ফুৰে। মাকৰ গাখীৰে সিহঁতৰ ভোক-পিয়াহ শুচাব নোৱাৰাত সিহঁতে আন কিবা খাব বিচাৰে। দুয়োজনী লাহে লাহে খিয় হয়, খোজ কাঢ়ি, ধুনুক-ধানাকৈ কথা কয়। চেনেহত ইটোৰ কোলাৰপৰা সিটোৰ কোলালৈ বাগৰি থাকে।....

বুধবাৰী আৰু শুকুৰবাৰী দুয়োজনী তিনি বছৰত ভৰি দিয়ে।....দুয়ো এডাল ঠেকত দুপাহি চুপহী ফুলব কলি।....

....গোৰাঙে দুয়োকে মৰম-চেনেহ সমানে কৰে।বুধবাৰীৰ দৰে শুকুৰবাৰীয়েও গোৰাঙক বোপাই বুলি মাতে। গোৰাঙেও শুকুৰবাৰীক নিজৰ জীয়েকৰ দৰে চেনেহ কৰে।....

পুহ মাহ। পেটুৱা লগা জাৰ।....

দুপৰীয়া।...চোতালত মিঠা কুছমীয়া ব'দ।....ব'দ পুৱাই পুৱাই বুঢ়ীমাকে নাতি-নাতিনীহঁতক সাধুকথা কৈ থাকে। ফুলকুমাৰে ভেবেকালাগি চাই শুনে,। পাৱেই-কুমাৰে বুঢ়ীৰ মুখৰ ফালে ব' লাগি চাই থাকে,

পাছকালে ধিয় দি বুধবাৰী আৰু শুকুৰবাৰীয়ে বুঢ়ীমাকৰ পৰা চুলি উভালে। পুৰণি আৰু নতুনৰ বঙালি মিহলা বেহু কপ জিলিকি উঠে। বুঢ়ীয়ে লানি নিছিগাঁকৈ ধৰম-কৰমৰ সাধু কৈ যায়। আঠোটা কাপ ধিয় হৈ মন দি শুনে। লগা-সোলা ফটা মুখৰ ফাঁকেদি খেব-খেৰীয়া মাত লগ্নলগাই ওলায়েই থাকে।....

পিছদিনা।....

সভা।....মাৰ্বেৰিটা বজাৰৰ এচুকত বঙা নিচান উৰি থাকে। নিচানৰ সোঁমাজত বগা হাতুৰী-কাঁচিৰ ছবি কোলাকুলিকৈ অঁকা আছে। এচুকত পাঁচকোণীয়া বগী তৰা জিলিকি আছে। বতাহত নিচানটি ফিৰ-ফিৰাই ঢউ খেলি বাইজক আৱাহন কৰি আছে।.... বন ভিৰ্। বিৰ দিও সোমাব নোৱাৰি।

গোবাং, বদু আৰু ফুলমণিয়েও জুম বন্ধা ধললৈ যায়, ডিঙ-কাটিও একো দেখা নাপায়। কেৱল শুনা যায় তেজাল তেজাল মাত। শুনি গোবাঙৰ গাত লাগে, তাৰ হিয়াৰ ভিতৰত কথা কেইঘাৰ সোমায়।

“দেশখন আজি অৰীন। বিদেশী ইংৰাজৰ তলত। সীমা খোচৰা তেজপিয়া বগা বঙালে সাউদ হৈ আহিছিল এই দেশলৈ; ছলে-বলে-কৌশলে সিহঁতে এই দেশখন ললে, শাসন কৰিলে, তাৰ পিছত সিহঁতৰ শোষণৰ বাধা নাখাকিল। সিহঁতে দেশৰ তেজ শুহি নোহোৱা কৰিলে।

এই সমাজ ব্যৱস্থাৰ গুণত এটা জাতিয়ে এইদৰে দিন নাই, ৰাতি নাই, কাম কৰিয়েই গৈ আছে,—বাটনিৰ কোনো ফল সিহঁতে নাপায়; খাবলৈ নাপায়,—পায় কেৱল ভোক; ঘৰ নাপায়,—পায় কেৱল গাহৰি ধকা গৰাল; কাপোৰ নাপায়,—পায় কেৱল এছটা কানি; শিক্ষা নাই, স্বাস্থ্য নাই,...আছে কেৱল সেই পুৰণি কালৰ দুখভৰা অসত্য পণ্ডসম বৰ্দ্ধৰতা। অথচ আজিৰ যুগে গৰ্ব্ব কৰে সভ্যতাৰ যুগ বুলি। কিন্তু আনটো জাতিয়ে সকলো সুবিধা পায়। কাম নকৰে বন নকৰে,—অথচ ভৰিৰ ওপৰত ভৰি তুলি ভাল খাবলৈ পায়, পিছিবলৈ পায়, থাকিবলৈ পায়। তাৰ উপৰি জগতৰ সকলো সুখ, শিক্ষা, স্বাস্থ্য পায়, মানুহৰ দৰে বাঁচিবলৈ

সুযোগ পায়। মাটিত খাটি মানুহে পত্ৰ, আৰু এনেছৱা-জনে মানুহ হয় কেনেকৈ? নহয়, ই এটা স্মাৰক, সমাজ ব্যৱস্থা আজিৰ যুগত ইয়াকে কয় ধনতান্ত্ৰিক সমাজৰ ব্যৱস্থা।”

“প্ৰকৃত সুখ আহিব পাৰে সেই এবুটি এনেছৱা তেজপীয়া ধনী মানুহৰ হাতত সেই সমাজ ব্যৱস্থা এৰি নহয়,—মাটিৰ প্ৰকৃত লগণীয়া হালোৱা, হজুৱা, বনুৱাৰ হাতলৈ সেই সমাজ ব্যৱস্থা আনি। তেতিয়াহে প্ৰকৃত সুখ-শান্তি জগতত বিৰাজ কৰিব। তেতিয়াহে পৃথিৱীত সবগৰ ৰাজ্যৰ ধাপনা হব। সেই সবগ ৰাজ্যৰ দুখৰ মুকলি কৰিব কৃষক-বনুৱা বাইজেহে। বনুৱা-বাইজেই হব লাগিব ৰজা।....হয়তো বৃটিছৰ হাতৰপৰা ভাৰতে শাসন ক্ষমতা কাঢ়ি আনিব পাৰে। কিন্তু বাইজে সাৱধান হোৱা উচিত ইংৰাজ যোৱাৰ পিছত যেন ধনৰাজ নহয়,—হয় কৃষক-বনুৱা-ৰাজ।” আৰু বহুত কথা।....শুনি গোবাঙে ভাবে সেইবিলাক যেন সিহঁতৰ প্ৰাণৰ কথা,—হিয়াৰ ভাষা। গোবাঙৰ চেতনাত প্ৰেৰণা আছে। সি দ’কৈ ভাবে-চিন্তে-গুণে-গাঁথে।....তাৰ চিন্তা-ভাবনাৰ ধাৰা বেলেগ নতুন কপ লয়।

“ইনক্ৰাৰ জিন্সাবাদ।” আদি ধ্বনিৰ চিঞৰণিত আকাশ ফালি যাব খোজে।....সভা ভাগে। সকলো ঘৰমুৱা হয়। বদু, গোবাং আৰু ফুলমণিও টোপোলা-টুপলি লৈ বজাৰৰপৰা ঘৰলৈ উভতে।

গোবাঙে কথাবোৰ ফঁহিয়াই ফঁহিয়াই চায়। নতুন চিন্তাধাৰা তাৰ অন্তৰত বৈ যায়। তাতেই সি দেখে চিন্তন সত্য যি সত্য অতদিন হেজাৰ হেজাৰ বছৰ পুঞ্জীভূত ফাঁকিৰ তলত লুকাই আছিল। সি প্ৰেৰণা লভে, তাৰ হিয়াৰ গভীৰ তলিৰ তলাতল ঘৰৰ ভিতৰ চ’ৰাত বিপ্লৱ ভাৱৰ মূৰতিয়ে ভুৰুকি মাৰে।

ফাকুৱা।....সেইদিনা পুৱা। আকাশত বঙা বেলিয়ে ফাঁকু খেলে।....

পুৱাই উঠি গোবাঙে ফাঁকু খেলিবলৈ ওলাই যায়। বাটতে বদুহঁতৰ ঘৰত সোমায়। কুকুৰে ভুকে।.... শুকুৰবাৰীয়ে মৰম সনা মাতেৰে মাতে,—“ৰোপাই।”

জাই নাহে নাহেইক আহি গৌৰাঙৰ কাষ পায়। সি জাইক কোলাত লৈ মৰম-চেনেহেৰে তাইৰ মুখত, পালত, ভিত্তিত, কাঁকু-গুৰি সানি জাইক বাঙলী কৰি তোলে। কিশান যে বং-ভেমচা, হাঁহি-ধেমালি হয়। বহুদূৰীয়ে বগ উলিয়াই দিয়ে। দুই-বজুৱে হেঁপাহ পলুৱাই বদ ধায়। ধোৱা অটাই গৌৰাঙে উঠিব ধোজে। বুদ্ধই কয়,—“চা বহু!....নিশা ঘৰলৈ উভতিলে সাৱধানে আহিবি। কাঁকু কুকুৰটো বৰ বেয়া। নিশা পদূলি-মুখেদি কোলোবাই গলে সি কাঁকুৰি ধোজে। তই আহিলে নিশা হয়। গতিকে দা-টোকোন যি পাৱ লগত ৰাখিবি।” —“ঠিক-ঠিক—সিদিনা বৰ বঁচিলোঁ। মোৰ কাৰিজৰ এচুক তাৰ দাঁততে ঝাঁকিল। সেচেন বহুদূৰী কিবা এটা দে।” বুলি গৌৰাঙে কোৱাত বৃন্দৰ বৈদীয়েকে এখন দা আনি দিয়ে। শুকুৰবাৰীয়ে কোলাবপৰা কয়, “বোপাই! সেচোন অলপ কাঁকু দে। জোৰ মুখত সানো।” গৌৰাঙে তাইৰ হাতত জোৰপৰা অলপ কাঁকু উলিয়াই দি তাৰ মুখখন পাতি দিয়ে। শুকুৰবাৰীয়ে হাঁহি হাঁহি গৌৰাঙৰ মুখত কাঁকু সানি দিয়ে। “বাঙ” বুলি শুকুৰবাৰীক চুমা খাই কোলাবপৰা নমাই দাখন হাতত লৈ হাঁহি হাঁহি গৌৰাঙে গুচি যায়। বৃন্দ আৰু তাৰ বৈদীয়েকে সি ধোৱাৰ ফালে চাই হাঁহি থাকে। কাঁকুৱাৰ পৰা বং-ধেমালি, হাঁহি-ধিকিলালিবে ভৰি উঠে।....

ফুলমণিৰ ঘৰ। আঁক-বন্ধা গাৱঁত, তাইৰ নিজৰ ঘৰ নহয়; চাৰি নম্বৰ লাইনৰ চুকৰ তাইৰ গিৰীয়েকৰ কোঠালী ঘৰ। গৌৰাঙে মাতে—“পাগলী।”....ফুলমণিয়ে তিতবপৰা বৰ্ণ-ধৰ্মক ওলাই আহি—“পাগল। আহিছ—আহ” বুলি তাৰ ফলত ধৰি ভিতৰলৈ টানি নি এখন পীথা পাৰি ঢাক বহুৱায়।....সি বহে।....ঘৰৰ চুকবপৰা দুটা বটল আৰু এটা গিলচা আৰু তাৰ আগত মজিয়াতে থয়।....

“তোৰ গিৰীয়েকে ক’লে গ’ল?”—গৌৰাঙে সোধে। জাই বিচিকিৰাই কয়,—“আহিৰ। তই ধা।” সি আকৌ সোধে, “ল’ৰা-ছোৱালী হাল?” “কেলেই?

—ক’ৰবাত উললিছে চাটগ। তই খাচোন।” বুলি কৈয়েই ফুলমণিয়ে এটা বটলবপৰা গিলাচত বৰ চালি দিয়ে।....গৌৰাঙে ফুলমণিৰ ফালে ব’ লাগি চাই থাকে। এতিয়াও তাইৰ মৰম লেবেলি ধোৱা নাই। সেই ফুলমণি,—যাৰ কাৰণে পহিলা পীথিভিৰ সোৱাদ পোৱাৰ নিশা তাৰ মুখৰ তেজ তাইৰ শোৱা-কোঠালীৰ দুৱাৰ-দলিত সি দান দিছিল,—সেই ফুলমণি—যাৰ লগত সি প্ৰায়েই সেই তিনি আঙিৰ চুকৰ চাহৰ গলিৰ ভিতৰ চিকোণাই ধোৱা ঠাই ডুখৰিত তাৰ জীৱনৰ প্ৰথম প্ৰসাদ লভিছিল, সেই ফুলমণি—যি জনীয়ে নিজৰ বাতৃষকো জলাঞ্জলি দি তালৈ অকাতৰে হেলাবঙে তাইৰ প্ৰথম সন্তান সম্প্ৰদান কৰিছিল, তাই এতিয়াও ইমান ধুনীয়া—লাৱনী, গাভৰু; অথচ তাই এহাল ল’ৰা-ছোৱালীৰ মাক।....

এই ফুলমণি আছিল গৌৰাঙৰ ডেকালি বয়সৰ বুকুৰ জীউ, হিয়াৰ আশ্রু, দেহা-লাও; এই ফুলমণি হৈছে সমাজত তাৰ জীৱনৰ ভাল বেয়া সকলো সময়তে লগৰ-লগৰী আৰু এই ফুলমণিয়েই হব বঙালি দিনৰ ভবিষ্য বাইজৰ তাৰ জীৱন-মৰণৰ লগৰীয়া।....

গৌৰাঙে ফুলমণিৰ মুখৰ ফালে একেধৰে ব’ লাগি চাই থাকে....ফুলমণিয়ে হাঁহিসনা মাতেৰে কয়,—“কি চাইছ পাগলা?” —“চাইছোঁ তোৰ মৰম, তোৰ চেনেহ, তোৰ পীথিতি, তোৰ....” গৌৰাঙৰ কথাটো বাট নাচাই তাই এখন হাতেৰে তাৰ মুখখন ধৰি আনখন হাতেৰে গিলাচটো তাৰ মুখৰ ওচৰলৈ আনি চেনেহেৰে কেই চোকমান চালি দিয়ে।....

“আই—আই” বুলি ল’ৰা-ছোৱালী হালে চিকিৰি চিকিৰি ঘৰত সোমায়। গৌৰাঙৰ মুৰটো এবি গিলাচটো মজিয়াত থৈ দুৱাৰৰ ফালে মুৰটো ঘূৰাই কয়,—“কি হৈছে?”....

“চাচোন কুৰিয়ে কেদেটকৈ আমাক বং দিবলৈ খেদি আহিছে” বুলি ডাঙৰ ল’ৰা পজুৱে লবি আহি গৌৰাঙৰ কাষ চাপি কয়,—“দেউতা দেখোন?”.... গৌৰাঙে ডাক হাতত ধৰি কাষতে বহুৱায়। আৰু

হোৱালীজৰীয়ে কোঁপাই মাকৰ কোলাত বহে।...দুয়োৰে
মুখে-চুলিয়ে, মুখে-গালে বঙা ফাঁকু-গুৰি।...গোবাঙেও
লাহেতৈ স্নেহপৰপৰা ফাঁকু-গুৰি উলিয়াই দুয়োৰে মুখত
চেনেহেৰে সানি দিয়ে। শেহত কিবা ভাবি আপোন
পাহৰা হৈ সি ফুলমণিক সাৱটি লৈ তাইৰ দুগাল পিহি
মিহি ফাঁকু ধঁহি দিয়ে। সেই হালে তথা নাগি চাই
থাকে।...ফুলমণিয়ে চম্পাক কোলাপৰা নমাই ধপহ
কৰে উঠি চুকৰ ফালে যায় গৈ। তাৰপৰা এখন কাঁহী
আনি গোবাঙৰ আগত ধয়।...কাঁহীত খাচি-কুকুৰাৰ
মঙহ।...শত্ৰু-চম্পা দুয়ো দেউতাকৰ কাঁহীৰ মঙহৰ
ভাগ লয়। শত্ৰু আৰু চম্পাই গোবাঙক 'দেউতা'
বোলে আৰু নিজৰ বাপেকক "বাবা" বোলে। ফুল-
মণিয়ে এইদৰে কবলৈ সিহঁতক শিকায়।...সিহঁতেও
সেইদৰে মাতে। সি মাজে মাজে গিলাচটো তুলি
মথ পি থাকে।

ফুলমণিৰ গিৰীয়েকো আহি পায়। সূকলোৱে
মিলি জুলি ফাকু উছৰ পাতে।...ফুলমণিৰ ঘৰৰ মজিয়া
ফাঁকুৰ গুৰিৰে বঙা হৈ পৰে আৰু ফুলমণি হয় বঙিলী,
বাঙলী, বাংচালী।...

ইটো কোঁঠালীৰপৰা সিটো কোঁঠালী, ইটো লাইনৰ-
পৰা সিটো লাইন ঘূৰি ঘূৰি বাগৰি বাগৰি ফাকু খেলি
মথ খাই খাই গোবাঙৰ বাগী মুনত চৰি যায়। সি
চকুৰে ধুঁৱলি কুঁৱলি দেখে, তাৰ ভবিৰ খোজ বেতালত
পৰে, লৰক-কৰক কৰে।...

মজিয়া বঙা বেলিয়ে আকাশত ফাকুৰ গুৰি ছটিয়াই
পচিম আকাশত বুৰ মাৰে। পূবে পূবতী জোনে হাঁহি
হাঁহি জিলিকি উঠে।...

পগলা গোবাঙ বেছিকৈয়ে পগলা হয়। কিবাকিবি
বকি বকি, লাগুকাগ নোহোৱা গীত গাই গাই সি
ধবম্বা হয়। তাৰ মাতো ভালকৈ নুফুটে, জিভাও
ভালকৈ নৰবে। এবাৰ উজুটি ৰাই পৰে, এবাৰ উঠে,
এবাৰ ঝাঁজত হামধুৰি ৰাই পৰে আকৌ গা তোলে,—
এইদৰে লৰক-কৰককৈ সি লাহে লাহে গৈ থাকে।
মাজে মাজে চেতমা পালে সি কঁকালত খেপিয়াই চায়,—

নাখন ?—আছে। "ছাল"—কালু কুকুৰ। "....খাৰ
কাটে—"ফুলমণি—বুকুৰ কালিজা। "....কত ভাব, কত
কথা।—বকি বকি সি গৈয়েই থাকে। "কোন বে ?"
এবাৰ সি থমকি বয়। আগত কিবা এটা ইয়া দেখি
কিবা বুলি সি কঁকালত গুঁজি খোৱা নাখন উলিয়াই
নালত ভালকৈ চানকৈ মুঠি মাৰি ধৰে।...আকৌ সি
আঙুৱায়।

আকাশত জোনায়ৈ ওপৰে ওপৰে তাৰ লগে লগে
যায়। তাই মাজে মাজে ছাঁ, মাজে মাজে পোহৰ বিলায়।
তাৰ মাজেদি সি আঙুৱাই থাকে।...জোনায়ৈ জোনোৱালী
পোহৰ চালি পাবে মানে পোহৰাই উজলাই তাক বাট
দেখুৱাই গৈ থাকে। বাগীৰ চকুৱে ভালকৈ নমনে।
কণাৰ দৰে খেপিয়াই যোৱাদি সিও গৈ থাকে। চান
মুঠিৰে দাব নালটো ধৰি সি আগবাঢ়ি যায়।...

বাটৰ কাষৰ আঁহত গছজোপা। তলখন তেনেই
এন্ধাৰ, ৰোপমৰা এন্ধাৰ। জোনায়ৈ আঁহ লয়,—জোনো-
ৱালী আৰু সৰি নপৰে। সকলো এন্ধাৰ সেই গছজোপাৰ
তলত জমা হয়।...কাষতে বৃদ্ধৰ ঘৰ।...গছজোপাতে
ওপৰৰপৰা কেঁচাই 'নিউ-নিউ'কৈ মাতে। কাষৰে
পাঁজৰে শিয়ালমথাই 'হোৱা-হোৱা' বুলি চিঞৰে।...
বুকু কঁপে।...

"বৃদ্ধ বৃদ্ধৰ ঘৰ। হয়—এইটোৱেই। এইবাৰ
আহক ছালা সেই কালু কুকুৰ। শেষ কৰিম তাক।"
—সি অলপ পৰ থমকি বৈ আকৌ বকি বকি আগ
বাঢ়ে।...

ভুক্—ভুক্!...কুকুৰৰ ভুক্ভুকনি। কালু কুকুৰৰ
ভুক্ভুকনি। 'নিউ-নিউ',—'হোৱা-হোৱা',—'ভুক্-ভুক্'।

সি দাব নালটো আৰু চানকৈ ধৰে।...

পাছকাষৰপৰা কিহৰাই তাৰ কাপোৰ টনাৰ দৰে
সি গম পায়। "কালু কুকুৰ।"—সি গাৰ বেলনে
এধাপ দিয়ে। সি পাছকালে আৰু ঘূৰি নাচায়, আঙুৱাই
গৈ থাকে।

আকাশৰ জোন আৰু পৃথিৱীৰ আঁহজোপা, কেঁচা
শিয়াল ইয়াৰ সাক্ষী।...কালু কুকুৰ ?...নিশ্চয় ডাৰ

মৰণ। তাৰ আনন্দ।...ঘৰ পায়েই গৌৰাঙে দেখে নিজৰ নিৰাত। খাটিয়াখন চোতালত আনি, বস্তা এখন গাৰুৰ দৰে কৰি দাখন তাৰ তলত থৈ সি খাটিয়াৰ ওপৰত গা পেলাই শোৱে।

“কোন্ বে?” ভিতৰৰপৰা কাহি কাহি মাকে দাত দিয়ে। “মই আই। এতিয়াহে আহিলোঁ।” বুলি গৌৰাঙে মাতে।

“ইমান বাতিকে আহে নে?”

“কি কৰিব? পলৰ হ’ল। ফাঁকু খেলিলোঁ। বৰ খালোঁ। বৰ নিছা লাগিছে আই—মই এই বাহিৰতে শোওঁ।”

“মই থাক্”।

গৌৰাঙে চোতালতে শোৱে।...

নিজৰ-নিৰাত।...জোনায়ৈ জোনালী জিলিকনি চালে, ফেঁচাই ‘নিউ-নিউ’ক নোম খিয় কৰা। মাত মাতে,—ওচৰত শিয়ালৰ জাকে—‘হোৱা-হোৱা-হোৱা’ক টেটুকালি চিঞৰে। নিলম্বৰপৰা বিণিকি বিণিকি শুনা যায় মাদলৰ মাত।...

গৌৰাঙৰ কোনো কাণ-সাৰেই নাই,...মৰাৰ দৰে সি খাটিয়াত পৰি থাকে। তাৰ টোপনি আহে।...

পুৱতী নিশা। আকাশত ফেহ-জালি।...“শুনিছ—শুকুৰবাৰীক বোলে কোনোবাই কাটিলে?”—গৌৰাঙৰ গা জোকাৰি জোকাৰি বতনীয়ে চিঞৰে। “কি হ’ল?” বুলি গৌৰাঙে সাৰ পাই খচমচকৈ উঠি বহে।...“শুকুৰ-বাৰীক বোলে কোনোবাই কাটিলে? বন্ধুহঁতে কালি কাটি পগলা হৈ গৈছে। মই যাঁও।” বুলি বতনী শুচি যায়।...গৌৰাঙৰ মূৰ ধুবি যায়। আগ দিনাৰ নিছা,—আক এই বাতৰি। মূৰৰ ভিতৰত কিহবাই টিঙিটুকৈ উঠে। গৌৰাঙে ভাবে,—ভাবি ওৰ নাপায়। গাৰুৰ তলৰপৰা দাখন উলিয়াই চায়। দাখন ডেজৰে বঙা হৈ গৈছে। ডেস্তে জানো। সিয়েই শুকুৰবাৰীক....।...তাৰ বুকু চিৰিংকৈ উঠে। সি খাটিয়াৰপৰা দাখন লৈ নাৰি খিয় দিয়ে। তাৰ মূৰ ধুৱায়। আকৌ সি বহি পৰে।...কিবা ভাবি ভাবি উঠিয়েই সি মৰৰপৰা ওলাই যায়।...

সেই অঁহত গছজোপা। ইয়াৰ তলতেই। ঠিক এই বিনিতেই। মাটিত চাই সি দেখে সেইবিনিতে এহোলোকা বঙা ডেজৰ বোল।...বুদুৰ ঘৰ পায়েই দেখে কালু কুকুৰে এচুকত নেজডাল বেঁকা কৰি খিয় হৈ তাৰ ফালে চাই আছে। তাৰ বুকু মৰমপাৰিলে ধৰে।...চোতালত ভিৰ্। ভিৰ ঠেলি সি ভিতৰ সোমায়। সি দেখে,—মাটিত শুকুৰবাৰীৰ ডেজ-বঙা মৰা ন। তাৰ ওপৰত বন্ধু বুদু আৰু বন্ধুৱনীয়ে পৰি সাৰটি ধৰি মৰ-ফৰাই ইকান্তি সিকাজিকৈ আকালি আকালি বুকু কপাল চপৰিয়াই কালি আছে। সি সিহঁতৰ কাষত ডেজ-বঙা দাখন লৈ পাখৰৰ মূৰতিৰ দৰে অচল অচল হৈ খিয় হৈ থাকে।

“তই মৰচোন বন্ধুক। মই এইক ধৰোঁ।”—বতনীয়ে গিৰীয়েকক কৈ বুদুৰ মৈণীয়েকক সাৰট মাৰি ধৰে। তেও গৌৰাং অলৰ অচৰ।...

বুদুৱে এবাৰ ওপৰলৈ চাওঁতেই গৌৰাঙক দেখি তাৰ ভৰিজোৰ ধৰি হুকুকাই কান্দে,—“বন্ধু। চা, তোৰ ছোৱালীজনীক চা। মই নোৱাৰোঁ। তই পাবিবি। তাইক বঁচাই দে।...মতাই দে।...উঠাই দে, তাইৰ উৰা-জীউ কিবাই দে।”...

গৌৰাং শিল-পাখৰৰ মূৰতি।...তাৰ দয়া নাই, মমতা নাই,—হৃদয় নাই। সি নিঠুৰ—সি কঠোৰ।...

বুদুৰ মৈণীয়েকেও বতনীৰ বাহৰ বাজোন ছিঙি ছিটিকি গৌৰাঙৰ ভৰিত পৰে। হাদুৰি হাদুৰি কেঁকুৰি কেঁকুৰি বহু মিনতি জনায়।...

গৌৰাঙৰ শিলৰ মূৰতি পৰি যায়। তাৰ দুগালেদি চকুলো বয়।...

“তহঁতে কাৰ ভৰিত পৰিছ, কাক মিনতি জনাইছ? এই পশুক? এই পিশাচক? শুন—ময়েই সেই পশু—সেই পিশাচ। ময়েই নিজ হাতেৰে সেই কুৰলীয়া ছোৱালীজনীক খুন কৰিছো।—মই খুনী। এই চা—সেই দা।”—কৈয়েই গৌৰাঙে ডেজ-বঙা দাখন সখুৱায়। সকলোৰে আচৰিত হয়।...নিছা—নিছা। কোনেও নপতিয়ায়।

“সঁচ। বিশ্বাস কৰ।”—গোবাঙে ডাঠকৈ কয়।
—সকলোৰে চকু খিৰ হয়।....

“এই দাখনত যে যে তেজৰ দাগ দেখিছ, সেই
ডাইবে—সেই আজলী ছোৱালীজনীৰ—শুকুৰবাৰীৰ।”
....গোবাঙৰ কথাখাৰ শুনি বদু আৰু তাৰ বৈশীয়েকে
আচৰিত হৈ তাৰ মুখৰ ফালে তথা লাগি চায়, কান্দিব-
লৈকে। পাহৰে। বতনীয়ে নিকট যাতেবে এটা চিঞৰ
ধাৰি কটা গছৰ নিচিনা চপ্টকৈ চলি বাগৰি পৰে।....

“কালি নিশা মই কুকুৰ বুলি তাইক ধপিয়াইছো।
বই সো কালু কুকুৰ বুলি ভাবিছিলো। নিছাত জুলুম
হৈ আহোঁতে তাই বোধকৰে। মোৰ পাছ লৈছিল, হয়তো
গৰ পাই মোৰ লগে লগে মোৰ ঘৰলৈ যাবলৈ ওলাইছিল,
—পিছ শিনৰপৰা মোৰ কাপোৰ টানি ধৰিছিল।
কুকুৰটোৱে কাপোৰ কামুৰি টানিছে বুলি ভাবি ময়েই
দাৰে ধপিয়াইছিলো। ডায়েই যে মই সপোনতো
তথা নাছিলো।”....কেয়েই গোবাঙে হুকুকাই কান্দি
উঠে।....তাৰ পিছত বহিপৰি শুকুৰবাৰীৰ মুখখন চাই
থাকে। সেই ফাকু—বঙা ফাকু—পুৱা সি নিজেই
ডাইৰ মুখত সানি দিয়া ফাকু তেজৰে সৈতে মিলি
গৈছে। তাৰ বুকুৰ জীউক সি নিজেই হত্যা কৰিছে।
—ইও কি সম্ভৱ? ই সপোন নে দিঠক? সি আচৰিত
ডায়েৰে লাৰি পিটিকি চায়।....তাইৰ নেভুসেতু চেৰ্ট।
বুৰটো তুলি সাৰটি চুৰা খাবলৈ ধৰে।....বদু আৰু তাৰ
বৈশীয়েকে গোবাঙৰ ভৰিত ধৰি কান্দি চকুলোৰে
ডিয়াৰ।....বতনীয়ে চেতনা পাই উঠি বহি গিৰীয়েকক
সাক্ষাৎ ধাৰি ধৰে।....গোবাঙৰ চকুৰ চাৱনি খিৰ হয়।
জল্হলীয়া চকুৱেদি দুগাল বোৱাই চকুলোৰ চল বয়।....

শুকুৰবাৰীৰ বুৰটো খে, দাখন লৈ ধপ্টকৈ উঠি
গোবাঙে উচাট মাৰি উঠি গুচি যায়। বতনীও পাগলীৰ
দৰে উঠি কান্দি কান্দি তাৰ পাছে পাছে যায়।....

....বাৰ্বেবিটা পুলিচ খান।....হাজতত গোবাং বন্দী।
....বতনীৰদেহা হাজতত মোৰ দুৱাৰৰ মুখত পৰি থাকে।
কুলমণিয়ে উৱাতু খাই লৰি-ধাপৰি “পাগলা—পাগলা”
বুলি আউলী আউলী হৈ খানালৈ আহে। চলি বেল

খায়,—চেউ খেলি যায়।....হাজতত দুৱাৰৰমুখলৈ আহি
কান্দি কান্দি ছট্‌কটাই থাকে।....মোৰ শলাক ফকৈনি
গোবাঙে দুখন হাত বাজলৈ বেলি দিয়ে। কুলমণিয়ে
সেই দুখন হাত ধৰি তাইৰ নিজৰ ভিত্তিত বেৰিয়ল
লয়।....“তই ক পাগলা। তই কটা নাই বুলি।”
—কুলমণিয়ে কাকুতি মিনতি জনায়। “এতিয়া আৰু
নহব। মই সকলো স্বীকাৰ কৰিছো।....আদানভত
যি হয়।”—গোবাঙে জনায়।

....পুলিচে আহি ধমক দিয়ে,—“মদে মদে থাক।
খানাত গোলমাল নকৰিবি। ঘৰলৈ গুচি যা।”
আখেবেখেটকৈ মৰহি যোৱা বতনীক তুলি লৈ কুলমণিয়ে
গুচি যায়।....

গোবাঙৰ চকুৱেদি ধাৰাধাৰে চকুলো বয়।....কুল-
মণিহঁতে ঘোৱাৰ ফালে দুৱাৰৰ মোৰ শলাত সুই হাতেৰে
ধৰি চাই থাকে।

দুৱৈত বিগি বিগি কান্দোন আৰু চিঞৰ,—“পাগলা
—পাগলা।”....

খানাত শকত বুটৰ শব্দ উঠে।....কাঁহৰ ঘণ্টা
বাজে টং-টং-টং। মাৰ্বেবিটাৰ কয়লা কাৰখানাৰ চিটি
বাজে—বিকট মাত।....দূৰ দূৰণিত বজাৰ-খোলাৰ কালব-
পৰা চিঞৰনি ভাহি আহে—“ইন্-কুইলাৰ জিলাব্দ।”....

....পৰিবৰ্তনশীল জগৎ,—পৰিবৰ্তনশীল মানুহৰ
অৱস্থা,....পৰিবৰ্তনশীল মানৱ সমাজৰ ব্যৱস্থাও।....

উচচ-আদানভত বিচাৰত গোবাঙৰ কুৰি বছৰ
জেইল্ হয়।....

০ ০ ০ ০
“হয় বাবু,—মোৰ কপালত কুৰি বছৰ জেইল্ ঠিকেই
হৈছে। তথাপি এই বছৰ বছৰীয়া ফাটেকো শুকুৰ-
বাৰীৰ সেই কটা মৰমলগা অকণমানি মুখখনি পাহৰাব
পৰা নাই। আজি দহ বছৰ হ’ল, তাইলৈ প্ৰায়েই
মনত পৰে,—বেজাৰে মোৰ হিয়া খুলি খুলি যায়।
কোনদিনা যে হব প্ৰায়চিত্ত? ”....এনে দীঘলীয়া হিয়া-
ছিগা বুকু-ভগা হৃদয়নিয়াহ এৰি গোবাঙে চকুলো মছি
মছি মোৰ মুখৰ ফালে তাৰ জল্হলীয়া চকুখুৰি তুলি

চায়। ময়ো মোৰ ছল্‌ছলীয়া চকুজুবিৰে সৈতে মুখখন
এফালে ফিৰাওঁ। দেখোঁ—জেইলৰ ফাটেক-দুৱাৰ খোলাৰ
লগে লগে চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্টক অহা। মোৰ পঁজাৰ
ফাললৈকে অহা।.....চেয়াৰখন তুলি মই মোৰ পঁজাৰ
ভিতৰলৈ সোমাওঁ। মোৰ প্ৰহৰী দুজন বিজাৰ্ড পুলিছে
বাইফলেৰে সৈতে চলিউট জনায়। চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট
মোৰ পঁজাৰ ভিতৰলৈ সোমাই আহে।....

গোৰাঙে চুকত বহি চকুলো টুকি উচুপি থাকে।....

মামীৰ হাৰ

“এই শ্বুস্তৰ।”

“অ’ শহৰ।”

“শ্বুস্তৰা-জী।”

বাহিৰত পঁজাৰ কেউপিনে কোচাল,—“শহৰ—
শহৰ।”....সি যেন জেইলৰে শহৰ,—সকলোৰে শহৰ।
....তাক শহৰ বুলি মাত এঘাৰ দিবলৈ পালে সকলোৰে
জীৱন যেন ধইন হয়।....চৌভিত্তি বজন্-জনাই উঠে,
এনে ঠাটা-মন্ধৰা। জেইলৰ এনেকুৱাই বং-ধেমালি।

“একটা মাত্ৰ বেটা ছাৱা ৰে,—অতগিলা মান্‌ছিক
মুই কি বকম দিম্ তে ? দিবাৰ নাপাৰং।” বাইজৰ
শব্দে লেহেতিয়াই মাত দিয়ে।

তাৰ মাত গহীন।....কিহৰ কোচাল ? পঁজাৰপৰা
ওলাই ভুমুকি মাৰি চাওঁ।....

ঘটুমুটীয়া কটীয়া মানুহ। বুকু বহল, হাতৰ বাউলী
শকত, কলাফুল ওফন্দা। মুখখন বহল। মোচ-গোঁফ
দীঘল। চুলি চুটিকৈ কটা।....পোঁফৰ তলত গুঁঠৰ
ফাকেদি সবল হাঁহি ভাহি উঠা। সৰু সৰু চকুৱেদি
চাবনিও তেনেই নিজু।....সোঁহাতখনৰ আঙুলিকেইটি
অনবৰত কঁপি থাকে। বাঁওহাতেৰেই এটা খোটা

বাটনীৰে লি চোতাল সাৰে।....এতিলো নবয়,—তাৰ
কামৰ ক্ষতিখন নাই।....

মোৰ পঁজাৰ পচিৰে—“খৰি-ছালি।”....পাঁচজনমান
কয়েদীয়ে লোৰ দৰে টান শাল কাঠৰ খৰি ফালে।
ভাগৰি পৰিলে, সিহঁতে জিৰায় আৰু সেই ঘটুটীয়া
কটীয়া মানুহজন মোৰ পঁজা ধকা চুকত আৰু সোঁহাত
খনৰ আঙুলি কপাই কপাই আহিলেই সিহঁতে একে-
লগে চিঞৰে, “শহৰ।—শ্বুস্তৰ।—শ্বুস্তৰা-জী।”.....

শহৰৰ জীয়েকৰ প্ৰতি কি লোভ,—সেই লোভত
জাতি ভেদৰ গোন্ধ নাই। হিন্দু-মুছলমান-টাইবেল-
খ্ৰীষ্টানৰ মনত অলপো বাদ-বিচাৰ নাই। তাৰ ভিতৰত
যেনে আদিম প্ৰবৃত্তি লুকাই আছে, ঠিক তেনেকৈ লুকাই
আছে আদিম সাম্যবাদ।.....সকলোৰে এক—এটা
সমাজ—এটা কয়েদী গোষ্ঠি।.....কাম-ভুকীয়া কয়েদী-
হঁতৰ মনৰ কামনা-লালসা এনে কাম-গোন্ধ-সনা মাত
কথাতে অকণমান তৃপ্তি পায়।.....

সম্পত্তিৰ মালিকৰ অন্তৰত হলে জাতি বিচাৰ
আছে।.....শহৰে কয়, “তুই বাঙাল। বাঙালক
মুই নাদিম্।”

খৰি-ছালিৰ পৰা এজন বঙালী কয়েদীয়ে মাত
দিয়ে,—“না শ্বুস্তৰ। আমি তোৰ নেয়েকে বিয়ে
কৰবো। খুব স্নেহে ৰাখবো। তোৰ নেয়ে ৰাণীৰ
মতন থাক্বে। আমাকে বিয়ে দিস্।”.....

“আৰে তুই তো পকেটমাৰ ৰে,—ছালা পকেট
কাটা চোৰ। মোৰ বেটাটাক বিয়া কৰবি ত প্ৰশ্ন-
পুত্ৰত মুখ ধুইয়া আহ।.....তুই ছালা পকেট মাৰবি,
জেল খাবি, আৰ মোৰ বেটাছাৰাটা ছুখাই মৰক।
নাদিম্ ৰে ; তোক্ নাদিম্।” বুলি শহৰে ৰায় দিয়ে।

“শ্বুস্তৰা-জী হামাকে দিবি ? তোৰ বেটাটাকে
চাদী দিবি ?”—বুলি হিন্দুস্থানী কয়েদীজনে মাত
লগায়।

“আৰে তুইতো ছাতু-খোৰ ৰে—। তুই খাবি
ছাতু আৰ মোৰ ছাৰাটা খাব ভাত। নিল নাহয়,
নাহয়।”—বুলি কৈয়েই শহৰে মুখ ফিৰায়।

“হাঁতো শূন্তবা-বাবা। হানি ছাত্তুখোৰ্ ঠিকেই বা। ইয়াং বাখ্ৰি—হামিতো দেছোৱালী। ওতো বুজল্ বা। দে ছোৱালী—তাৰ মানে তো ভইল্ ছোৱালী দে? দে আভি-তুহাৰ ছোৱালী দে।” সেই হিম্মদ্বানী কয়েদীজনে কোৱাৰ লগে লগে সকলোৱে হাঁহে।.....
বোৰো হাঁহি উঠে।.....

“ছালা—কানি চোৰ। গাজীপুৰী—আফিং-চোৰ। তোৰ্ দেছব্ পাৰে আফিং আনিয়া আনিয়া আচাম্ দেছটাকে লুটিল। ছালা পাপী। আব্ তুই চাইছ্ মোৰ্ ছোনাৰ বেটাটাকে বিয়া কৰিবাৰ্।—থুঃ”—শহৰে থু পেলায়।.....

“আমিখান্ আনিম্ দে। খিচিৰ্ মিছিৰ্ নক্ৰিবি। নাদিলে পালাই আনিম্ আৰো।.....আমিখান্ বড়ো মান্ছি,—ষছব্-মছব্ হে আনং।”.....বড়ো কয়েদী-জনে কাকত কুঠাৰডাল পেলাই কয়।.....

“তোক তো নাদিম্ ৰে।—মেচক নাদিম্। তোৰ মতল্ মেচক্ বহত দেখিছংৰে। মোৰ লগে ষছব্-মছব্ নাপাবিবি। মোৰ কালীসাধন্ আছে ৰে,—জানি লবি। লাখি ধুৰাম তো, চিৎভংলাং হইয়া উলটাইয়া যাবি। কোন্ কালে যে ছিটকাইয়া পৰিবি,—পাতাই নাপাবি ৰে—টেৰকে নাপাবি। কুটানী নাকব্।”.....শহৰে বুকু ফুলাই কয়। তাৰ সোঁহাতৰ আঙুলি কেইটা বতাহত লৰা বাঁহৰ দৰে বেছিকৈয়েহে কঁপে।.....এটা হাঁহিৰ বোল উঠে।.....

আকৌ শাল কাঠৰ বুকুৰ ওপৰত পাঁচোটা কুঠাৰৰ কোৰ্ পৰে।.....শহৰেও খোটা-বাটনীৰে এক মনে চোতাল সাৰি থাকে।

মই তাক মাতো,—“হেৰা শুনাচোন।”

সি মোৰ মুখৰ ফালে চায়।

“এইকালে আহাচোন।”

সি কয়, “কাক্ ডকাইছ—বাবু? মোক?”

“এৰা তোমাক।.....আহা।”.....

মোৰ কথা শুনি সি তাৰ সোঁহাতখন কঁপাই সোঁভৰি-খন পোনাই চোঁচবাই লাহে লাহেটক মোৰফালে আহি

ওচৰত থিয় দিয়ে।.....তাৰ মূৰটোও মাঝে মাঝে সোঁফালে একলীয়া হয়। তাৰ সবল চাবনি মোৰ মুখৰ ওপৰত থিৰ হয়। গাত কয়েদী পাল্টালুন্, এঙা চোলা—দৰি দিয়া। এনেই কটীয়া, ষ্ট্ৰিমটীয়া, তাতে আকৌ এনে সাজ-পোচাক।.....অভিনৱ।.....

“কি নাম?”

“হবেন। মোৰ জাতি ক্ৰিয়, —ডাঙৰ জাত্।”

“তোমাৰ হাতখন এনে হ’ল কেনেকৈ?”

“টাইকয়েদ-নিউমোনিয়া বেমাৰ ভুগি এই বকম হ’ল, বাবু। হাতটা কঁপি থাকে। জোৰ নাপাং। না হলে লাঠি ধুৰাৰ চোটত দছ্-বিছটা মানুছক ছিটকাইয়া দিছিলং। অখন্ আৰ নাপাং।”.....গৰবত হবেনৰ বুকু উকলি উঠে।.....এখন্তেক মানৰ পিছতেই হতাশত তাৰ মুখক’লা পৰি যায়।

“কিয়ান দিন হ’ল এই বেমাৰ ভুগা?”

“চাৰ বৎছৰ হল বেৰাম হওয়া। আগে ভাল আছিলং।”

“তোমাৰ ঘৰ ক’ত?”

“চাওল্কাছা—গুৰং-তাড়ি।”

“তোমাৰ ল’ৰা-ছোৱালী কেইটা?”

“একটা। এখানি ছাৱায়ে মোৰ।”

“ল’ৰা নে ছোৱালী?”

“আপি।”

“বয়স কিমান?”

“চৈধ্য-পোন্ধৰ এই বকমেই বাবু।”

“কিয়ানলৈকে পঢ়িছে?”

“মাইনাৰ পাছ।—পাঠশালা পাছ্ কৰিয়া মাইনাৰ।”

তাৰ মাতত গৰ্ৰ।

“কি নাম?”

“গিৰিবালা দেৱী।”

অলপ পৰ বৈ সোৱোঁ,—“কি কেইছত এই নবকলৈ আহিলা?”

“চুৰি কেইছ।”

“কি চুৰি?”

“ছোনা চুৰি।”

“কাৰ সোণ?”

“মামীৰ হাব।”

আচৰিত হৈ কওঁ,—“হাব—মামীৰ হাব।”.....তাৰ পিছত গহীনাই সোধে,—“কিয় মামীৰ হাব চুৰি কৰিছিল।?”

“পৰৰ বুদ্ধিতে, মোৰ ভতিজাৰ বুদ্ধিতে।”

“কেনেকৈ?”

“নবই মোৰ ভতিজা হয়তো। দিনেৰ বেলা খাইয়া-দাইয়া যু পৰ্ব চুনঃ—বাগাৰ দিছোং।—ভাতিজা আছিল। কাঁচা-যুমতে তুলছে।.....তুলিয়া ডাকাইয়া নিছে—পাটাবাৰীৰ কাণে—তাৰ হাতত এখান্ দাও ছুহু—অস্ত্ৰ। নিয়া হলে কয়—‘তুই যদি বাস্তাটো নানিছ মামীৰ ঘৰেৰ পৰা, তাহলে তোৰ জীৱন ছেহ।’ তাৰ পৰে মুই ভাবিয়া-চিন্তিয়া গেলোং আনিবা। জীৱনটো ছেহ-হোওয়া ভাল, না থাকাই ভাল? আনিয়া বাস্তাটো দিলোং ওৰ হাততে ফেলিয়া,—নব ভাতিজাৰ হাতত।”

“মামীয়েবা নাছিল নে?”

“মামী নাছিল। বোৱা ক'বাব গেছে। ভৰা দুপৰ।”

“মোমায়েবা?”

“নাই। মামা মচৰ্চ।” অলপ পৰ বৈ কয়—“আনিয়া বাস্তাটোৰ তাল ছিনাইয়া ভতিজাই ভাংছে। ভাঙিয়া ও দুই-ছো টাকা লইয়া গেছে—আব মোক দিছে ছোনাৰ হাব ডাল।”

“তাৰ পিছত?”

“ও নিয়া ভাগিছে। আব মই গলাত পিন্ধিছোং। হাব ডাল গলাত পিন্ধিয়া ঘূৰি বেড়াইছোং।—তাৰ পৰেৰ দিন হাটতো গেছোং—বুধবৰীয়া হাটত। ওই মামীৰ হাব টা গলাত পিন্ধিয়া হাটৰ মধ্যত বেড়াইছোং।”

“তাৰ পিছত?”—কৈয়ে হাহেঁ।

“ও জিজ্ঞাস কৰে,—‘কাৰ হাব?’—‘মামীৰ হাব।’ ওটাই জিজ্ঞাস কৰে—‘কাৰ হাব বাপুৰে,’—‘মামীৰ

হাব।’ তাৰ পৰে গলাত পিন্ধিয়া হাটত ঘূৰিছোং। ঘৰত আসিয়া খাইয়া-লাইয়া ঘুৰাইছোং—বিশ্ৰাম—মোক জাগাইয়া বেটাটা কয়, ‘বাপুৰে। হাব ডাল কুটি পাইছে?’ তাৰ পৰে মুই শিদিব্-শিদিব্ উঠিয়া মুখহাত ধুইয়া একটা বিৰি খাবাৰ লাগিছোং। এব পৰে দাবোগা পুলিচ আছিল। পৰ্ছে। আছিল।—জিজ্ঞাহ কোৰ্ছে,—‘তোৰ থান একটা ছোনাৰ হাব আছে না?’—‘আছে’—কৈছোং। ‘এই-গলাত।’.....

“তাৰ পিছত?”

“তাৰ পৰে মোক নিয়া গেছে ধৰিয়া—। ডাকাইয়া নিয়া গেছে মামীৰ ঘৰত। তাৰ পৰে মামীৰ বাড়ীত—জিজ্ঞাহ কৰছে টাকা কতি থলি? দুই-ছো?’ মুই কৈছোং—‘নবই নিছে। নবই লইয়া গেছে;—মোক ছোনাৰ হাব দিছে।’ ওকেতো ধৰা নাই-পান্—এলাও। আবো মোক ধৰা পাইছে। মোক কিড বান্ধিয়া আনে নাই খালি ওমতে লইয়া গেছে। বিনাসী-পাবা থানাত এক বাত্ৰি থাকিছোং। থাকিয়া ফিব্ কাছাবীত আনছে মোটৰ দিয়া ধুবুৰীত। হাজতত তিন্ মাছ আছং। তাৰ পৰে একদিন কাছাবীত হাকিয়ে জিজ্ঞাহা কৰে—‘চুৰি কচিছ না, নাই কৰিছ?’—মুই বোললুং—‘চুৰি কচিছোং বাপুৰে হাকিম। মামীৰ ঘৰে চুৰি কচিছোং—ছোনা—এক তোলা—এই হাব ডালে। আব কিছু আনা নাই।—হজুৰ আপ দিবাৰ লাগে।’ ‘আপ-তাপ নাই যা। চাৰি মাছহান্ জেইল্ খাটিয়া খুটিয়া যাবি আবো কি?’.....হাকিয়ে বায় দিচেছ।”

তাৰ পিছত তাৰ চাৰি মাহ জেইল।

বৰ সবল সি।.....তাৰ মাতবোৰতো সবলতা সবকি পৰে।.....এনেতে সিফালৰ পৰা জমাদাৰ অহা গম পাই সি গুচি যায়।

মই তাৰ ফালে ব' লাগি চাই থাকো।.....

খৰি-ছালিত কুঠাৰৰ মাত নিমাত হয়। আকৌ সকলোৰে চিঞৰে,—“অ’ শহৰ। অ’ হটৰ। অ’ শূজৰ-বাৰ।।।”.....খোটা বাঢ়নীডাল জোকাৰি জোকাৰি

সোঁহাতখনৰ আঙুলি কেইটা কঁপাই কঁপাই সোঁভৰিখন পোনাই চোঁচবাই বেগতে খোজ পেলাই সি চিঞৰি চিঞৰি কৈ যায়,—“আবে আপীৰ বাওঁ পাৱৰো যোগ্য নাহু বে তোৰা। এনে আপীৰ কাৰণে কপাল ছাধিব লাগে।”.....বুলি কৈয়ে চাৰি নম্বৰ ঘৰৰ ফালেদি গুপ্তপাই গৈ পাক দি আঁৰ হয়।

ভৰিৰ খোজৰ দপদপনিত উঁইকঁপ যেন লাগে।..... বুঢ়া জমাদাৰ আহি উপস্থিত। জমাদাৰৰ গুৰ-গভীৰ মাত,—“কি হল বে?” ওলায়েই আকৌ গুঁজৰণি উঠে,—“আবে, ছুৱাৰ কা বাচা,—নবাৰ চব।”..... খৰখৰ কৈ শাল বুকুত কুঠাৰ কোৰ ধাৰাধাৰে পৰে।....

তাৰ ঘৰৰ অৱস্থা একেবাৰে বেয়া নহয়,—ভালেই। সিহঁত তিনি ভাই। হৰেনেই আটাইতকৈ ডাঙৰ।..... তিনিজনৰেই ডাঙৰ ডাঙৰ শাল কাঠৰ খুটাৰ বৰ বৰ একোটা ঘৰ। তাক স্মিলিলে সি কয়,—“আমিবা বেলগ্ হৈছোঁ। মোৰ ভাগত একখান হাঁলৈৰ মাটি আছে। আৰু ভিন্‌পুৰা তলি—বোৱা তলি আছে। আৰু দুইটা ভিটা। ভাঙাৰ আছে একটা। অখনো পুৰাণা চালৰ ভাত খাং। অভাৱ নাই। দুটা মানুছ কতলা খাব আৰো।”

কথা সঁচা।.....যেয়ে তাক জানে সিয়ে কয়,—“তাৰ অৱস্থা ভাল।”.....

সি কটীয়া খুঁতুটিয়া হলে কি হ'ব; সোঁহাতখন এলাগী হলে কি হ'ব; বৰ কাম কৰে। সি পৰিশ্ৰমী,—এতিলো বহি নাথাকে। বন নকৰিলে হেনো তাৰ গা পিৰ্পিৰায়।.....সৰু দুজন ভায়েক ডেকা সংসাৰী হলেও হৰেনৰ সমান সিহঁতে কাম কৰিব নোৱাৰে। মাছ মৰাত, হাল বোৱাত, ভাৰ-তোলাত সকলোতে সি পটৈকত। নিজৰ শ্ৰমৰ বলত সি নিজৰ অৱস্থা ভাল কৰিছে। সেই কাৰণে সি ওফাইদাং মাৰি কয়,—“তিন ভাই এক চোতালত আছোঁ। ওৰ হাঁড়ি ওৰ ঘৰত, তাৰ হাঁড়ি তাৰ ঠাইত, মোৰ খানত মোৰ। ভাঙাৰ আলাদা আলাদা। মোৰ ভাঙাৰ একটা। খান ভত্তি,—ছাল্ ছোং-ছোং। অখনো পুৰাণা চালৰ

ভাত খাং। অভাৱ নাই। দুটা মানুছ;—কতলা খাম?.....মোৰ দুটা ভিটা—যেন-তেন ভিটা নাহয়। কাঁঠাল গাছ ছয়ডাল, আম গাছ ছাত্ৰডাল, লং গাছ একডাল, দালচিনি গাছ দুডাল। তামোল-পাণে ভত্তি। বছৰত তামোল ন-কাওন লাভ। তেল ঘৰতে পেৰং। ছব ঘৰেৰে খাং। খালি কেবাচিন তেল আৰ লবন মাত্ৰ কিনং।.....ডান হাতত জোৰ কমিলে কি হ'ব? নিজে কামানি কৰং। এই হাতে নাঙলৰ মুঠিত ধৰং, বাওঁহাতে বুলং। কিহৰ অভাৱ?.....দুটা মানুছ আৰু কতলা খাম?—মুই আৰু মোৰ বেটি ছাৱা।”.....

আৰু তাৰ গৰ্হ,—তাৰ ছোৱালীজনী। তাৰ সেই ‘বেটি-ছাৱা’—গিৰিবালা দেৱী।.....তাই গাভৰু,—পাট-গাভৰু; বয়স চৈধ্য-পোন্ধৰ বছৰমান।.....সৰুতে তাইৰ মাক চুকায়। তেতিয়া তাইৰ বয়স এবছৰ। এবছৰীয়া কেঁচুৱা, মাউৰা।.....

হৰেনৰ ল'ৰা নাই,—কেৱল সেই ছোৱালীজনী। সেই মাউৰা কেঁচুৱাজনীৰ কাৰণে তাৰ ওৰে দিন ওৰে নিশা চিন্তা। ক'বলৈ কামে-বনে হাটে-বজাৰে গলেও তাৰ ঘৰলৈকেহে মন,—সেই কেঁচুৱাজনীলৈ।..... তাইতে যেন তাৰ জীউটো।.....

কলী-বগী গাই দুজনী। দুজনীয়ে খীৰতী।..... গাই দুজনীক দুনিলে প্ৰায় দুসেৰ গাখীৰ ওলায়। ধুবুৰী জিলাৰ পৰা কিনি অনা দুধদানীত ভৰাই সি ছোৱালীজনীক গাখীৰ খুৱায়,—সেই এবছৰীয়া কেঁচুৱা জনীক—নিগনি-দাঁত গজা—আঠুকাটি ফুৰা। কোমল পাই তাই দাঁতেৰে বৰৰ ছটা চিকুটি ছিঙে।.....সপ্তাহে পতি দুধদানীৰ নতুন বৰৰছটা সি কিনি অনায়,—ধুবুৰী চহৰৰ পৰা।.....তাতে তাৰ বং। হাটে পতি এটা ফৰক্ তাইৰ কাৰণে,—বিধ বিধ বকম বকম-জমক,—বং-বেৰঙৰ ফুলে-পাতে ভমকাতমক।.....এবছৰীয়া কেঁচুৱা মৰম লগা বয়স,—ওচৰৰ পৰা সি প্ৰায় নাযায়,—চকুৰ আঁতৰো নহয়। তাই যেন ধুনীয়া শুৱনী বঙ-চঙীয়া চিৎ-পখিলীহে।.....

খকা, খোৱা, পিন্ধা,—এই তিনিটাৰ কাৰণে মানুহ

মানুহ। নহলে মানুহে পশুৰ শাৰীত থাকিলহেঁতেন। এই তিনিটাৰ কাৰণে মানুহৰ হাত, শ্ৰম আৰু মগজুৰ জন্ম। সেই কাৰণে মানুহে নিজৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে,—শ্ৰুতিৰ ওপৰত নকৰে। অকলে নোৱাৰিলে সমাজক বিচাৰে। সমাজৰ প্ৰয়োজনত মানুহৰ সৃজন হয়, যুগে যুগে সাধি সেই মানুহে সমাজৰ কাৰণে ন-ন যুজে। মানুহৰ দৰে থাকিবলৈ, খাবলৈ, পিন্ধিবলৈ—থকাৰ কাৰণে মানুহে ঘৰ সাজে, খোৱাৰ কাৰণে খেতি কৰে আৰু পিন্ধিবৰ কাৰণে কাপোৰ বয়।।.....

হৰেনো মানুহ। কেঁচুৱাজনীলৈ চেনহতে গা এৰি দিলে তাৰ কাম নচলিব জানো? সিহঁত বাচে কেনেকৈ? থকা, খোৱা আৰু পিন্ধাৰ কাৰণে সিও কাম কৰিবই লাগিব। এই তিনিটাৰ কাৰণেই মানুহৰ জীৱন। মানুহৰ জন্মৰ লগে লগে জীৱন আৰু মৰণৰো জন্ম হয়। জীৱনৰ শত্ৰু মৰণ আৰু মৰণৰ শত্ৰু জীৱন। জন্মৰ পৰাই এই দুয়োটাৰে অৰিয়া-অৰি। জীৱনে বিচাৰে মৰণক মাৰিবলৈ আৰু মৰণে বিচাৰে জীৱনক শেষ কৰিবলৈ। এই যুঁজেই জীৱনৰ বণ আৰু এই বণেই জীৱন সংগ্ৰাম।.....হৰেনৰ জীৱন এতিয়াও দুৰ্বলী হোৱা নাই। মৰণে হেঁচা মাৰি মাৰিবলৈ চেলু বিচাৰিলেও হৰেনৰ জীৱনে হকা-বধা কৰিবলৈ যথেষ্ট শক্তি ধৰি আছে। কিন্তু ছোৱালী-জনীক সি কেনেকৈনো অকলে এৰি থৈ যায়।

বহাগ মাহ। বহাগীৰ বেহুৰূপ কেউপিনে বম্-জম্। চবাই-চিকিতিৰ গান-সুহৰিৰে চাৰিওপিনে বজ্জন্। পৃথিৱীৰ বুকুত নটক মলিওৱা ন-ন কেঁচ পতীয়া সেউজীয়া বোল।

হৰেনৰ মন উচুপিচাই উঠে। গাঁৱৰ প্ৰায় সকলোৱে কান্ধত নাঙল-খুঁৱলি লৈ নিজৰ নিজৰ হালোৱা হালক খেদি পথাৰলৈ যায়।

ঘৰৰ কাঁথিত বহি হৰেনে কেঁচুৱাজনীক কোলাত লৈ নিচুকাই গায়,—“ঘৰক বান্ধিছা ঘৰ মিছা মায়া-বাজী গোঁচাই কোল বন্ধে,”—আৰু ভাবে, চিন্তে, গুণে, গুণে,—“মাঠৰ মানছি মাঠত্ গেল।” কতলা

মানছি! আব্ বেটা, তোৰ মায়াতে মুই বনোং। ছাড়িয়া গেলে মায়াই ধৰে; মায়াত পৰিলে নাঙলে ছাড়ে। এলা আমি ছুকাই মৰোং আব্ কি। কেমনেতে ছাড়েং বে ছোনা?”—হতাশাৰ হুমুনিয়াহৰ বা-মাৰলিয়ে তাৰ হিমা-আমঠু মোছাৰি পেলায়। সি ছট্‌ফটাই উঠে। অখিৰ মনেৰে সি কৈ পেলায়, “নাই-নাই-নাই ইটা নাইয়।”.....এদিন কেঁচুৱাজনীক বোকোচাত বান্ধি লৈ হৰেনে ঘৰৰ পৰা ওলাই গৈ বঙাইগাঁৱৰ কোনোবা এখন গাঁৱৰ পৰা শাহয়েকক লৈ আহে।।.....ঘৰ পায়ৈ বোকোচাৰ গাঁথি খুলি শাহয়েকৰ কোলাত কেঁচুৱাজনীক সঁপি দি সি কয়,—“শ্বাশুৱী মাই, মোৰ দুঃখেৰ কথা আৰ নাকইচ। এই বেটাৰ মায়াতে মচের্ছাং। এই মায়া তোব্ হোক। মোক্ ছাড়িয়া দে। এলাই মুই কামত যাং, হাল বাং।” সি কামলৈ ওলায়। কান্ধত তাৰ নাঙল, হাতত এছাৰি আৰু আগে আগে গৈ থাকে এহাল গৰু।।.....

তাই কেঁচুৱা হৈ আৰু নাথাকে। দিন, মাহ, বছৰ আগুৱাই ছোৱাৰ লগে লগে তাইৰ জীৱনো আগুৱাই যায়। গিৰিবালা ডাঙৰ হয়। শাহয়েক গুচি যায়।।.....

বণ লাগে। পৃথিৱী-ময় বণৰ ধুম্‌ধাম্।.....ঘৰৰ চোতালৰ পৰা দেখা যায় বণৰ সাজ-সৰঞ্জাম। বিধ বিধ হিলৈ, বলুক, কামান্;—নানা তৰহৰ লৰী, টেঙ, মটৰ;—গৰুগৰুৰ দৰে বৰ বৰ একোটা উৰা জাহাজ।।.....

যুৱৰ হেঁচা গাঁৱৰ ঘৰৰ উধানতো লাগে।।.....সাধাৰণ মানুহৰ অৱস্থা চহকী হয়। হৰেনৰ ঘৰত টিংপাত উঠে।।.....

.....ছোৱালীজনীয়ে পাঠশালাৰ পঢ়া শেষ কৰে। বুদ্ধ শেষ হয়।.....মোমায়েকৰ জীৱনো শেষ হয়। এজন মাথোন মোমায়েক, সিও চুকায়। হৰেন মোমায়েকৰ বুকুৰ মানিক আছিল;—মাকৰ ভায়েকে বায়েকৰ পুতেকক বৰ মৰম কৰিছিল।।.....তাৰ পিছত মামীয়েক অকল। এজনী ছোৱালী আছিল, তাইকো ন মাইল আঁতৰত বিয়া দিয়া হয়। হৰেনে বাৰী-

দুখনী মাসীয়েকক নিজৰ ভেটিতে এটা ভাল ঘৰ সাজি আনি দিয়ে,—আৰু তাইৰ খা-খবৰ আল-পৈচান্ নিতৌ লয়। নিজৰ খবৰতে এদিন গয়ালৈ গৈ মোসায়েকক অস্থি পেলাই আহে।

মাসীয়েকৰ অৱস্থা ভাল;—সা-সম্পত্তি বহুত। খাওঁতা মাথোন এটা জীৱ, তাই নিজেই। মাসীয়েকৰ ঘৰৰ কাষতে দুটা ডাঙাল পৰীয়াৰ দৰে থিয় হৈ থাকে।

হবেনৰ কেৱল দুটা চিন্তা;—বুকুৰ জীউ, হিয়াৰ আৰু সেই ছোৱালীজনী—গিৰিবালা দেৱী;—আৰু তাৰ বাৰী-দুখনী অকলশৰীয়া মাসীয়েকজনী।

হবেনৰ অৱ হয়। সেই অৱ আৰু নেৰে। এদিন দুদিনকৈ এমাহ হয়,—অৱ আৰু নকৰে। তাৰ বলী শকত দেখা শুকাই ধীপাই যায়, বিছনাত চেপেটা লাগি থাকে। ওজা আহে,—জাবে, ফুঁকে। তেও অৱ নকৰে। ডাক্তৰ আহে, চিকিৎসা কৰে। টাইফয়েড অৱ,—ভীষণ বেমাৰ। তাক তিনিবাৰ ষঁইব-বাজলৈ উলিয়াই সাজি কৰি মৰিশালিলৈ নিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। সি তিনিবাবেই বাঁচে। চিকিতা জীউ,—হাৰত লুকাৰ, ওলাই নাযায়। আকৌ তাক আনি সাজিব পৰা বিছনালৈ নিয়া হয়। শেহত টাইফয়েড বেমাৰ ভাল হয়। কিন্তু বৰ দুৰ্বল। পুনৰ তাক নিউমোনিয়াই হেঁচা মাৰি ধৰে। গিৰিবালাৰ কথা ভাবি ভাবি তাৰ চকুৰ পৰা চুকলো সৰে। মূৰত ভৰণ লৈ আৰু ওজাৰ বড়ি খাই তাৰ চকুৰ পৰা চুকলো সৰে। মূৰত ভৰণ লৈ আৰু ওজাৰ বড়ি খাই সেইবাৰও সি বাঁচে। কিন্তু তাৰ সোঁহাতখন ধুণীয়া হয়, কঁপি থাকে,—এলাগী হৈ পৰে।.....

বেমাৰত তাৰ বহু ক্ষতি হয়।

.....গিৰিবালা আৰু মাসীয়েকৰ যতনত তাৰ গা লাহে লাহে টনকিয়াল হৈ উঠে। স্কুলত গিৰিবালাৰো এবছৰ ক্ষতি হয়,—মাইনৰ স্কুলত পঢ়াৰ ক্ষতি।

হবেনে ধুণীয়া দেখা লৈ বৰকৈ আঁটি পৰি যোৱা অৱস্থা আকৌ কিবাই আনে, ভাল কৰে।

গিৰিবালা বোৱা-কটাত বৰ পাঠকত;—চিলাইত

সদায় প্ৰথম; নিজে কাটে, নিজে বয়, নিজে সিয়ে। তাইৰ পঢ়া-শুনাও বেয়া নহয়;—লগৰীহঁতে ভালেই বুলি কয়। পহিলা স্বাধীনতা-উজ্জ্বল প্ৰদৰ্শনীত তাই প্ৰথম হয়।

তেজৰ মিল নাথাকিলেও হবেনৰ দূৰ সম্পৰ্কীয় ভতিজা। সি কাম-বন নকৰে। যুদ্ধৰ সময়ত পোৱা আমেৰিকান পেণ্ট্ৰ, চোলা, কোট পিছি সি টিৰিল-ঘিলাই ওকাইদা; মাৰি ফুৰে। বৰ অশাইত; সি। সি মুখেৰে যি কয়, কামেৰে কৰেও। ভাল কাম নহয়, বেয়া কাম। যুমাটি নহালৈকে মদ আৰু চিগাৰেট অনবৰত তাৰ মুখত আৰু পেটত। ধন নঘটে অখচ সি ক'ব পৰা যে ধন পায় লিহে জানে। আচৰিত। তাৰ মুখত সদায় চিনেমাৰ গান ফুটি থাকে।

গিৰিবালাই মাইনৰ পাছ কৰে। বঙত হবেনৰ ঠাই নোজোৰা হয়। যাকে লগ পায়, তাকে সি কৈ ফুৰে,—“মোৰ বেটী ছাৱাটা মাইনাৰ পাছ কৰ্ছে বে,—মাইনাৰ পাছ।” উলাহত তাৰ বুকু ফুলি উঠে।

স্বাধীন ভাৱততো যুদ্ধৰ পিছত নানান সমস্যাই বাইজক বেচি ধৰে। ক'লা বজাৰ, ধান-সংগ্ৰহ, বস্ত্ৰ-বাহানিৰ অগনি-মূল্য, টেক্স, ৰাজনা-বৃদ্ধি, কাপোৰ-কানিৰ নাটনি আদি সমস্যাই বাইজক জলা-কলা কৰে। ধান-সংগ্ৰহ আৰু কৃষি-আয়-কৰে বাইজৰ খং চুলিৰ আগলৈকে তোলে। এই সমস্যাবোৰ কোনোমতেই সমাধান কৰিব নোৱাৰি তলে তলে পুতল বগাই গৈ থাকে। শেহত সাম্প্ৰদায়িক সংঘৰ্ষই ভীষণ ৰূপ লয়। ধনী আৰু চৰকাৰী কৰ্মচাৰীহঁতৰ পেৰাত সোপাই সোপাই ধন সোমায়, সিহঁতৰ সম্পত্তি বাঢ়ে। দুখীয়া হালোৱা হজুৱা-খেতিয়কহঁতৰ একো লাভ নহয়;—কেৱল নাঙল, ভগা জাপি, নাইবা কেঁকোৰা দাহে সিহঁতে লভে, আৰু গোহালিত ভৰি পৰে ভগনীয়াহঁতৰ অ'ত ত'ত আঁল মিলি হৈ ধুৰি ফুৰা গৰুগাই, ম'হ-ছাগলী। নেহকৰ লিৱাকত আলিৰ চুক্তিৰ মতে ভগনীয়াহঁতে নিজ নিজ ঠাইলৈ উভতি অহাৰ পিছত সেই হোজা গাঁৱলীয়া বাইজে নানান লাঞ্ছনা ভুগে

হবেনেও সেই লাঞ্ছনাৰ পৰা বাইখ্ নাপায়, এমাহমান ফাটেকত থাকি যায়। সি কৈ কুৰে,—“সমস্যাব গোড়া না বুজিয়া চুজিয়া আনিবা ধৰিয়া লং—এই ইমিৰাই দেখেছ্ জুজ্,—এই পাকিস্তানেৰ্ পেৰা আছা মান্-ছিগিলা।.....ওদিগি চিলাইয়া ওঠে, ‘আমা হো আকবৰ্।’—আনিবা ডাকাওঁ,—‘বন্দেমাভবম্।’—অ’ মলো, অ’ জাবো,—কাই-কাই আছিচ্, আছিবি।’ চবাই আছিয়া জুটিয়া, মিলিয়া জুলিয়া একলগে চেচাং,—‘বন্দেমাভবম্।’ যাং বাঙালৰ গ্ৰামৰ দিগে অন্ধকাৰ বাত্ৰিত। হাতত হাতীয়াৰ অস্ত্ৰ লইয়া,—দা, কুঠাব, জাঠি, জোং।.....আঙুন জলিয়া উঠে। আঃ।.....

আনিবা যাং বাঙাল্ খেদাবাব্। তামিৰাৰ স্ব্ পুৰে। আকাচ্ লাল্ হয়। ঘৰেৰ খুটা কুটে,—ঠৌ-ঠৌ-ঠৌ। আনিবা চেচাং,—‘বন্দেমাভবম্।’ তামিৰা চিলায়,—‘আমা হো আকবৰ।’ আৰু ভিৰীছাৰা কালিয়া উঠে। তাৰ পৰে আৰু কিচছ্ নাই।..... তামিৰা পালায়। হয়,—আমাৰ পেট নাভবে, আগেব্ মতন্ খালি খালিয়েই থাকি যায়। উগ্ বাপুৰে।”.....

ফাটেকৰ পৰা সি গৈ দেখে সমস্যাব ওপৰত সমস্যা বাঢ়িহে গৈ আছে,—যেন সমস্যাব খেৰনিহে। হাতেৰে উভালিলেও শেষ নহয়,—কাচিৰে কাটিলেও চফা নহয়। পাছে পাছে গজালি মেলি খেৰণি আৰু বেছিকৈয়েহে ঘন হয়, বাঢ়িহে গৈ থাকে। আজিৰ আইনৰ কাচিৰে এই সমস্যাব খেৰণি পৰিচ্কাৰ কৰিব নোৱাৰি কিয় ?

হবেনৰ অন্তৰত নতুনকৈ ওপজা সন্দেহে উগ্গল্-ধুগ্গল্ লগায়, চকুৰ আগত বাইজৰ কৰুণ দৃশ্য দেখি সি শিয়ৰি উঠে।.....

লাল মিচান্.....কোটি কোটি দুখীয়াৰ বুকুৰ তেজৰে বোলোৱা বাঙলী পতাকা,—সংসাৰৰ বিপ্ৰ-মানৱৰ চিৰ-সুখ, চিৰ-শান্তি, চিৰ-মুক্তিৰ নিচান্—বাঙলী পতাকা গুৰুং-ভাঙীৰ জুলৰ সন্মুখৰ খেল পথাৰৰ সোঁমাজত বতাহত উৰি বাইজৰ অন্তৰত নতুন ভাৱৰ নতুন চৌৰ খলকনি তোলে।.....মানুহৰ ভিৰ্।.....জুৰে জুৰে

মানুহে গৈ তাত জমা হয়।.....সভাত গিৰিবালাৰ গান আৰু বক্তিতাই বাইজৰ মনত নতুন ছাব্ বহুৱায় ; তাইৰ আৰু এটা নতুন গুণ বিৰিঙি ওলায়।.....বাইজৰ মুখত তাৰ শলাগনি কুলাই পাচিয়ে নধৰা হয়।..... হবেনৰ মুখত শুনা যায়,—“বেই ছেই ছোৱালী নাহয় বে,—তাই হাইনাৰ পাছ্।”

“নাঙল যাৰ মাটি তাৰ,”.....“বিপ্লৱ—সমাজ-তান্ত্ৰিক বিপ্লৱ” ইত্যাদি কথা শুনি শুনি মাৰীয়েকৰ পীলাই চম্কি উঠে। বাৰী দুষ্টনী তাই ;—নিৰুপায় অসহায়।.....অকাৰণত তাই ভয়ত পেপুৱা লাগি থাকে, কাকো বিশ্বাস নকৰে, সকলোকে সন্দেহ কৰে। তাইৰ কথা-বতৰা ব্যৱহাৰত সকলোৱে তাইৰ পৰা আঁতৰি নিলগে নিলগে, আলোঙে আলোঙে থাকে।.....

লাহে লাহে গিৰিবালা মাৰীয়েকৰ চকুৰ কুটা হৈ পৰে।.....হবেনৰ ভাৱেকহঁতে হবেনক গুপতে গোপনে হিংসা কৰে,—পেটে পেটে গিৰিবালাক ভাল নাপায়। তাইৰ ওপৰত বাপেকৰ অনবৰত চকুধকাত কোনেও তাইৰ অনিষ্ট সাধিব নোৱাৰে।

গিৰিবালাৰ বেহু-ৰূপ মোহিনী-ভেপ নৰৰ চকুত ভাহি উঠে। কাহানিৰা গধূলি বঙা বেলি বুৰ মাৰিলেই নৰই বাঁহী লৈ হবেনৰ ঘৰৰ কেউপিনে কাষে-পাজৰে ঘূৰি কুৰি মোহন-সুৰৰ উজাৰ তোলে। কৃষ্ণৰ বাঁহীৰ মাত শুনিলেই বামিকাৰ অন্তৰত যৌৱন-কুলে পাই মেলিলেও গিৰিবালাৰ নেমেলে। কাহানিৰা সন্ধিয়া গান গালেও সেই গান শুনি তাইৰ গাত শিহৰণ-বিজুলীৰ জিলিকে ছাট্ নামাৰে। সংঘৰ্ষ.....। নিজৰ কামনাৰ ক্ষন্তেকীয়া তৃপ্তিতকৈ বাইজৰ মুকুতিৰ বাসনা ডাঙৰ। এয়ে গিৰিবালাৰ ব্ৰত, ধ্যান আৰু তপস্যা। হেজাৰ-বিজাৰ লাখ-বিলাখ কোটি কোটি হালোৱা হজুৱা, বনুৱা আৰু তল-মজলীয়া খলপীয়া দুখীয়া বাইজৰ বুকু-ভগা হিৱা-ছিগা আটল-আখানিৰ ইননি-বিননিৰ কোলাত সেই বাঁহীৰ স্তৰ ধীণ হৈ লীন হৈ যায়।

নৰৰ ধং ওপজে।.....গিৰিবালাৰ বাপেকেই হৈছে বাই বামা। হবেনক নাভালে নৰৰ সোণালী স্তৰোণ নিমিলে।

কুখা আৰু কাৰ মানুহৰ দুৰ্দান্ত প্ৰবৃত্তি। এই দুটাৰ কাৰণেই মানুহৰ জীৱন আৰু সংসাৰ,—ব্যক্তি আৰু সমাজ। অতৃপ্ত বাসনাৰ গৰ্ভতেই লুকাই আছে প্ৰতিহিংসা, প্ৰতিশোধ, সত্যগুৰু ধ্বংস আৰু বিপ্লৱী স্বজনেৰ সৃষ্টিকাৰী বীজ।.....

ঘনুক যানাক্টকৈ ইকাণে-সিকাণে বাগৰি গিৰি-বালালৈ নবৰ ক'লা হাবিলাঘৰ কাহিনী বিয়পি পৰে। স্মৃতিৰে হৰেনে বাওঁহাতখন মেলি তৰ্জনী আঙুলিটো থিয় কৰি সোঁহাতখনৰ আঙুলি কেইটা জোকাৰি জোকাৰি কয়,—“ঐ গুণ্ডা নাক্ ডাংবা চেংবাটাৰ লগে মোৰ স্মৃতিৰ বোটাটাক্ মৰিবাব্ নাদিহ্ বে।.....তাই যেন ছেই বোটা নাহয়, মাইনাব্ পাছ। বুজিলি ?”.....

ৰাপেকে হেঙাৰ হৈ উঠে।.....

নবই নানান্ চেলু বিচাৰে।.....

এদিন দপৰীয়া, শাওন মাহ। ডাৱৰীয়া।.....

বাটাৰ পৰা আহি ভোকত-ভাগৰত কোনোমতে ঘৰ পায়েই গা-পা ধুই খাই বৈ বিছনাত বাগৰ দিওঁতেই হৰেনৰ চোপনি আহে।

কোনো নাই। ভায়েক দুজন পথাৰত,—তিবোতা কেইজনীও পথাৰত, মামীয়েকে সৈতে ভুঁই বোৱাত। ল'ৰা-ছোৱালীহঁত কিছুমান ক'ৰবাত উমলিছে, কিছুমান কুললৈ গৈছে। গিৰিবালা পণ্ডিতৰ ঘৰত তাইৰ সখীয়েকৰ ভাত।.....

নিজম—নিমাত।.....

চোতালত চোঁৱা কাউৰী এটাই কল্কলাই থাকে।

নৰ সোমায় :.....

আকাশত মেঘে গিৰগিৰায়।.....

“খুৰা”।.....

সাৰ নাই,—মাত নাই। হৰেন ঘুমাটত লালকাল।

“খুৰা”।.....

নিমাত।.....

নবই হৰেনৰ গা জোকাৰে। হৰেনে খুৰুখুৰকৈ উঠি বহে, চকু দুয়োটা বাওঁহাতেৰে মোহাৰে। তাৰ কোঁচা খুৰটি ভাঙে।.....সোঁহাতৰ আঙুলি কেইটা

বৰকৈ কঁপে।.....চকুৰ আগত লি দেখে,—তাৰ নৰ ভতিজা,—তাৰ হাতত এখন কোঁকোৰা দা। হৰেনে সোধে,—“কিয় ভতিজা ? কিয় জাগাইছ ? কি হইছে ?”—“এই দিগে আছিবি,—মোৰ লগত।”—নবৰ কথা শুনি হৰেন উঠে। নবই ঘৰৰ বাজ হৈ ওলায়,—তাৰ পাছে পাছে হৰেন।.....

কিন্‌কিনীয়া বৰষুণ।.....পটা-তলী।.....কেও নাই। দীঘল দীঘল পটাগছৰ আঁৰত দুয়ো,—নৰ আৰু হৰেন।

—“দেখ্ খুৰা,—মামীৰ বাকচটা ইয়াত অৰ্থনৈ আন,—নাহলে এই কোঁকোৰা দা দেখিচ,—জীৱনটা যেন্ ছেচ্ নাহয়।”.....নবৰ কথা, চেহেৰা আৰু কোঁকোৰা দাখন দেখিয়েই হৰেনৰ জীউ উৰি যায়। “খাড়া হৈয়া কি দেখিচ ? তুই যদি বাকচটা নানিচ্ মামীৰ ঘৰেৰ পেৰা, তাহলে তোৰ জীৱন ছেচ্।”..... হৰেনে বৰ বিমোহিত পৰে। জীৱন শেষ হোৱাই ভাল নে, বোৱাই ভাল ?.....তাবি চিন্তি সৰলচিন্তীয়া হৰেন গুচি যায় ; মামীয়েকৰ ঘৰৰ পৰা বাকচটো আনি নবৰ সমুখত থয়। নবই দাৰে বাকচৰ তলা খুলি চায় যে,—এধাৰ সোণৰ হাৰ আৰু দুশ টকা। নবই মামীৰ হাৰধাৰ হৰেনৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিয়ে আৰু দুশ টকা লৈ নিজৰ পকেটত গুজি থৈ কয়,—“দেখ্ খুৰা, তই কবিতো এই দা আৰু তোৰ মাথা।”.....কৈয়েই বৰষুণত তিতি নৰ গুচি যায়।.....

জোলোকে জোলোকে বৰষুণ।.....

হৰেনে ততক লাগি চাই থাকে। তাৰ ডিঙিত মামীৰ হাৰডাল।

মেঘে গাৰ্জনি মাৰে। বৰষুণ পৰে। বতাহ বয়। পটাৰাৰীৰ পটাগছৰ ওপৰেদি চৌ খেলি যায়।..... মামীৰ হাৰডাল পিন্ধাত হৰেনৰ অন্তৰতো অলপ খলকনি উঠে।.....

সন্ধিয়া.....মামীয়েকৰ ঘৰত হাহাকাৰ লাগে।

“চোৰ ! চোৰ !!”

খানাত খৰৰ দিয়া হয়।

পিছদিনা পুৱাই উঠি পইতা ভাত খাই হৰেনে

হাটলৈ যায়। ডিঙিত তাৰ মামীৰ হাব চিক্‌মিকাই থাকে।.....সকলোৱেই সোধে,—“কাৰ হাব বে?”—সি গম্ভীৰভাবে উত্তৰ দিয়ে,—“মামীৰ হাব।”.....

হাটৰ পৰা আহি খাই বৈ হবেন জিৱাৰ। জীয়েকে দেখি আচৰিত হয়,—বাপেকৰ ডিঙিত মামীয়েকৰ হাব। তাই বাপেকক জগাই সোধে,—“বাপুৰে! হাবডাল কুটি পাইছ?”.....ধুবমুৰ্‌কৈ উঠি হবেনে কয়,—“মামীৰ হাব। পিঙ্কি চখ্ কৰিছোং।”.....এই সময়তে পুলিচ-দাবোংগা আহি উপস্থিত হয়।.....হবেনৰ আৰু বাইখ্ নাই। তাৰ ডিঙিতে সোণৰ হাব চিক্‌মিকাই থাকে।.....

০ ০ ০ “

এতিয়া সি জেইলত।.....চাবিমাহ জেইল।....

.....সকলোৱেই জোকায়,—“শহুৰ।—শুঙৰ ॥ শুঙৰাজী ॥” হবেনে গৰ্ব কৰি কয়,—“এই বকম নাকৰি বে। মোৰ বোটি মাইনাৰ পাছ।”.....

...কোনোবাই কয়,—“চোৰ ক’ববাৰ।”—

হবেনে অহঙ্কাৰ মাৰি কয়,—“কিছেৰ্ চোৰ্ ? মুই কি চোৰ্ ?—মামীৰ বাকচ ভাঙিয়া হাব নিছোঁং—চখ্ কৰিয়া গলাত পচোঁং। আনৰ হাব নাহয় বে,—মামীৰ হাব,—মোৰ মামীৰ হাব।”.....

—

অগ্নি সংস্কাৰ

(ক)

শাওণৰ দিন-দুপৰীয়া বাঁহবাৰী গাৱঁৰ গাওঁবুঢ়া লেখাইবাৰ খানোয়াৰীৰ বৰজনী জীয়েক শ্ৰীমতী ফেঁটীয়ে বেতিয়া দাবা বিলৰ পৰা কাষত জাকৈ লৈ আক

ককালত মাছে ডবা। খালৈ এটা বাকি গাৱঁৰ জাকৈয়া তিৰোতাৰ মাজত জাকতজিলিকা হৈ বৰমুৱা হ’ল,—বাজে গাৱঁৰ আখৰ্‌ বুঢ়া পেৰুনাৰ জংজেং চুবেদাৰৰ মাজু ডেকা পুতেক শ্ৰীমান বুদ্ধাবাম বহুবাভাৰীয়ে সবাকৈয়ে আহি আনিব দাঁতিত থকা আঁহত গছজোপাৰ তলত সেই নাকে-মুখে পলসগনা তিৰোতাৰ জাকক আক্ৰমণ কৰি সিহঁতৰে মাজৰ পৰা কেঁটীক কান্ধত তুলি আঁতৰাই আনি বৰলৈ টানি-আজুৰি নিহে বন্ধা পৰিল।

সিদিনা গধূলিৰ পৰা সকলোৰে আলাসৰ লাড়ু শ্ৰীমতী ফেঁটীৰ অন্তৰ্জান আৰু সদৌ গাৱঁৰ পৰাজয়ৰ কাৰণে বাঁহবাৰী গাৱঁৰ ঘৰে ঘৰে কৰণ বিননি, হা-চতাপ আৰু প্ৰত্যেকৰ মুখত বিষাদ-কালিমাৰ কৰণ ছাপ।

কিন্তু ইফালে ঠিক সেই সময়ত চুবেদাৰৰ ঘৰত সমজুৱা মেল। বিষয় শ্ৰীমতী ফেঁটীৰ হৰণ। তাত বাজেগাৱঁৰ সকলোৰে সন্নাগম। সকলোৰে মুখত বিজয়ৰ চিন। কেউপিনে কেৱল আনন্দৰ বোল—খান-মাদলৰ গুৰুগম্ভীৰ মাত, চিকুং বাঁহীৰ মৃদুল মধুৰ সুর আৰু তাৰ ছেৱে-ছেৱে তালে-তালে ডেকা নব-নাৰীৰ নৃত্যৰ হিমোল ভঙ্গিমা।

বৰ-চোতালত দুখাৰী পাতি মহামহোপাধ্যায় বুঢ়া আৰু বয়সীয়াল বেলুকীবিলাকে নিজ নিজ আসন জুৰি আগত মদৰ বাটি একোটা লৈ মুখানুখীকৈ নাচি বহি আছিল আৰু মাজত সামাজিক প্ৰথানুসাৰে চাবি জঙা জো-ৰ কাষত এটা গছাত চাকি এটা চিমিক-চামাককৈ জলি মাননীয় ৰাইজসকলৰ মুখ পোহৰাই আছিল।

ইমান পৰে সমাজৰ কাৰ আৰম্ভ নোহোৱা দেখি একে উপাহে একে চুহাই বাটিৰ মদ শেষ কৰি গাৱঁৰ অধ্যাপক দেখিবাৰ বড়োই মাত লগালে,—“পিছে ক’তা ? গাওঁবুঢ়া ক’তা ? তেওঁৰ খা-খবৰেই নোহোৱা হ’ল দেখোন ?” জংজেং চুবেদাৰে গহীনাই উত্তৰ দিলে, “এবা, ইমান পৰে সি দেখোন আহিব লাগিছিল।” বিজন ডেকাই জো-ৰ জঙাটো মুখত ধ্যংখংখ ম্যোপা

দি এটা খেলাৰ ওপৰত টাকুৰী ঘূৰোৱাদি ঘূৰাই আছিল সেই ডেকাজনৰ ফালে চাই বুলন্দৰ বাপেকে ক'লে,— “অ’ কেঁচাই! তই কেঁচীৰ বাপেকক ধৰব দিছিলিনে?”

“দিয়াও দিছিলো, কিন্তু জীৱন যে বন্ধা পৰিল সেয়ে বোৰ সোঁভাগ্য।”

সকলোৱে আচৰিত হৈ ক'লে, “কিয়? কিয়?”

“মই যে বাজেগাৱঁৰ। ইজনে কয়, ধৰ বাজেগাৱঁৰ মানুহজনক, সিজনে কয়, ধৰ বাজেগাৱঁৰ মানুহজনক। এইদৰে এজাক মানুহে হাতত বৰ বৰ একোডাল টাংগোন-লাখুটি লৈ বোক বেৰি ধৰিলে। বোৰ তেতিয়া ‘আহি আহি’ অৱস্থা। প্ৰায় মাৰেহে। এনেতে গাওঁবুঢ়াই আহি কাকুতি-মিনতি কৰি সেই ডকাইত জাকৰ হাতৰ পৰা বোক বচালে। নহলে—”

চুবেদাৰে বাধা দি ক'লে,—“গাওঁবুঢ়াক কৈছিলিনে?”

“অৱশ্যে কোৱাত কৈছিলো। গাওঁবুঢ়াইও মান্তি হৈছিল। কিন্তু গাৱঁৰ ডকাইতৰ দলৰ ভয়ত, বোধ কৰোঁ, তেওঁ সাহ নাপালে।”

ইফালে মাদল, বাঁহী, নাচ সকলো বন্ধ কৰি ডেকা নৰ-নাৰীৰ দলো আহি মেলকীসকলৰ কাষ চাপি তেওঁলোকৰ আলোচনাত কাণ পাতিলে। সকলোৱেই উত্তেজিত; সমাজপতি হাডংগাৰ আদেশ পালেই বাঁহবাৰী গাওঁখন উজাৰ কৰি দিব।

হাডংগাৰাই তজ্জি-গজি ক'লে, “হেৰো গাধহঁত! তহঁতক লাগে কি? নাৰিকলৰ বোল কি বুজিবি? ইয়াতলৈ আহিছ কিয়? বা গুচি যা! আঁতৰ হ। নিজ কাষত হাত দে যা, গৰুহঁত।”

গালি খাই ডেকা নৰ-নাৰীৰ দল বৰ-চোতালৰ পৰা আঁতৰি আগৰ ঠাইত গৈ খাম-মাদলত চাপৰ দি, চিকুং বাঁহীত কুৰু দি ছেৱে-ছেৱে ভালে-ভালে, হাতৰ, গাৰ আৰু ভৰিৰ তাঁজ দি অঙ্গী-ভঙ্গীৰে নাচিবলৈ ধৰিলে।

ইমান পৰে বৰ-চোতালত সমাজপতিসকলে প্ৰত্যেকেই পাঁচ বাটিকৈ মদ খাই অটালে। সকলোৰে গাত ছুঁছুৱীয়া মিচা।

সাৰাজিক আলোচনা তেতিয়াহে চৰম পাইছিল। সকলোৰে গৰম গৰম কথা। হাতৰ জোকাৰ, মূৰৰ জোকাৰ, আঙুলিৰ জোকাৰ একেৰাহে চলিছিল। কথাৰ আগ নাই, পাছ নাই, কেৱল অৰ্থহীন।

চুবেদাৰে পদূলিমুখৰ ফালে চাই আনন্দত উৎফুল্ল হৈ কলে,—“কিহে বাপা সংস্কাৰক! কেতিয়া আহিলি?”

সকলোৱে পদূলি মুখৰ এন্ধাৰৰ ফালে চাই চাকিৰ ক্ষীণ পোহৰত দেখিলে, বাঁহবাৰীৰ বাসিন্দা বংজুলী বগিছাৰ বৰমহৰি জয়ৰামৰ পুতেক ফটফটায়া বগা নিকা কাপোৰ পিন্ধা বমাকান্ত মেচ। বমাকান্ত গৌহাণী কলেজত কলা বিভাগৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিক (2nd year I. A.) শ্ৰেণীত পঢ়িছিল। গৰম বন্ধৰ অৱসৰত বংজুলীৰ পৰা আহি সিদিনা গধূলি বাপেকৰ পুৰণি ভিটা বাঁহবাৰী পাইছিল।

“হয় আতা, এইমাত্ৰ আহি পাইছোঁ। সম্প্ৰতি আশ্ৰয় লৈছোঁ মোমাইৰ তাত” বুলি হাঁহি, প্ৰথমে জংজেং পেঞ্চনাৰক সেৱা কৰি গুৰুজনক আৰু ৰাইজক আঠু কাঢ়ি প্ৰণাম জনাই একাষত এখন ধাৰাত বহিলে। বংজুলীৰ ফালৰ খা-খবৰ লৈ বয়সীয়াল সমজুৱাসকলে বমাকান্তক একালৰ পৰা আশীৰ্বাদ দিবলৈ ধৰিলে।

বুলন্দৰ বাপেকৰ ফালে চাই বমাকান্তই ক'লে,— “পিছে আতাৰ ধৰতনো কিহৰ মেল?”

“বোপা মেল ডাঙ্গৰেই। শুনা নাইনে, আমাৰ বুলন্দই যে ফেঁচীক পলৱাই আনিছে?”

“সেইয়াহে? মই ভাবিছিলো কিবা। পিছে মূৰ ফলাকলি হ'লনে?”

“সেইটোহে বাকী থাকিল।” অলপ পৰ টলকা মাৰি, “কেচীও অমত নাছিল।”

এনে এটা ঘটনা নবীন সমাজ সংস্কাৰক বমাকান্তৰ মনত একো আচৰিত যেন নালাগিল। কাৰণ এনে কাণ্ড এই জাতিৰ সমাজত একো নতুন নহয়। ছোৱালী ল'ৰাৰ মনৰ মিল আৰু বাপেক-মাকৰ অমতভেদে এই জাতিটোৰ মাজত এনে ঘটনা সচৰাচৰ ঘটিবলৈ বাধ্য

হয়। কিন্তু বসাকান্তৰ মনত সামাজিক মেলত মদৰ ব্যৱহাৰেহে বৰ আঘাত দিছিল। এই জাতিৰ মুখ-কুটাসকলৰ বিশ্বাস যে মদ-বাদভুক্ত জিহবাব পৰা ওলোৱা বাণী—বেদবাণী স্বৰূপ, শুদ্ধ, পবিত্ৰ আৰু দৈৱ।

বুন্দাৰ তিনিহীয়েক অলপ তেজী ধৰণৰ মানুহ। বমাব এনে গাত লগা কথাত বহাৰ পৰা উঠি খঙত অলি-পকি, তজি-গজি ক'লে, “খবৰদাৰ, মুখ চত্ৰালি কথা কবি। চিনা নাই এইয়া কি? সমাজে নখ জোকাৰিলে আজি তোৰ কি কৰিব পাৰে। মাৰি, কীলাই, হাড়কেডাল গুৰি কৰি উদ্মৰ্ছাই দিব পাৰে। চিনা নাই—এই মদৰ বদনাৰ—”

হাড়ংগাৰাই ধৰক দি ক'লে,—“ব তই ব। তোৰ ইয়াত গৰম তেজ দেখাবৰ ঠাই নহয়। বং-তামাচা-তৰ্ক-ধেমালিকো নুবুজে। সহিব নোৱাৰ যদি, আঁতৰি যা—গুহ্।”

বুন্দাৰ তিনিহীয়েকে সমাজপতিৰ এনে কঠোৰ শাসন আৰু আদেশ পাই বৰ চোতাল এৰি ব'ত ডেকা নৰ-নাৰীয়ে বাজন কৰিছিল, তাত যোগ দিলে।

বমাই অপ্রস্তুত হৈ ক'লে, “মোক ৰাপ কৰিব আতা।”—হাড়ংগাৰাৰ ফালে চাই,—“আপুনিও ৰাপ কৰিব। আজি আপোনালোকৰ মেল মই বাজে কথা বাজে আলোচনা কৰি নষ্ট কৰিলোঁ।”

হাড়ংগাৰাই হাঁহি হাঁহি ক'লে,—“নষ্ট হব—কিয়? ভালেই হ'ল। নহলে ইমান পৰে যবমুৱা হ'লোঁহেঁতেন। মেলৰ আচল আলম, কেঁচীৰ বাপেকেই নাছিল যেতিয়া।” তেতিয়া বুন্দাৰ বাপেকে ক'লে,—“হেবো বৰডেকা। উঁ!—কি? কি কৈছিলি? তোক পাই ভালেহে হ'ল?” অলপ পৰ টলকা মাৰি,—“অ' তোৰ সেই কথাটো কি?—আৰি.....সংঘৰ নাজানো”—হাঁহি হাঁহি,—“হেবো পাখটো।” কছাৰী জাতিৰ সমাজত লাওপানী নোছোৱাকৈ যে কোনো আলোচনা নহয়, এই হেতু বসাকান্তৰ মনত এই অৱনত স্থিতিশীল সমাজৰ বিপক্ষে বিদ্ৰোহ অৰ্ণন তাৰ জ্ঞান আৰু উচ্চ

শিক্ষা পোৱা দিনৰে পৰা জলি আছিল। আজি ইমান হকা-বাধা কৰা সংঘেও পুনৰ এনে অশ্লীল সমাজ দেখি ঘৃণাত তাৰ নাক-মুখ কুঞ্চিত হ'ল।

সহিব নোৱাৰি বমাই বুন্দাৰ বাপেকক সংঘত হৈ ক'লে,—“আতাই জানি-বুজিও এই গোলা-পচা ডাতৰ পানীৰ কলহটোকে এৰিব নোৱাৰিলে। আপোনালোকে ত্যাগ, সংঘৰ নাজানিলে, আপোনালোকৰ ল'ৰা-ছোৱালী মাতি-পুতিয়ে জানিব কোন স'তে?”

“তই কলেজত পঢ়ি এইয়া হে শিকিলি? তোৰ আজোককাৰ দিনৰ বীতি-নীতি, আজি তই এব কেনেকৈ?”

“বাক, আতা। বোৱা বছৰ এই গাৱঁতে হোৱা বড়ো সন্মিলনত আপোনালোকে জ্ঞানী-মানী হৈ ঈশ্বৰক সাক্ষী কৰি কেনেকৈ মদ, গাহৰি, কুকুৰা এবিধ বুলি শপথ খাইছিল? সেই শপথৰ ফল আজি এয়ে নে?”

“ভোক বুৰ্জ বুলিছো। জনা নাই সভাপতিয়ে অনুৰোধ কৰিছিল। তেওঁ বেয়া পায় বুলিছে, যাতে গাৱঁৰ দুৰ্ভিক্ষ নহয়, সেই বুলিছে শপথ খাইছিলোঁ। আমাৰ আদি দেৱতা বুঢ়া বাথৌৱে যি মদ, গাহৰি, কুকুৰা তেওঁৰ চৰণ সেৱিবৰ কাৰণে সজ্ঞন কৰিছে তাক এৰিলে যে মহাপাপ—সেই সামান্য কথাৰে বুজা নাই নে? কি কয়,—হাড়ংগাৰাই?”

চুবেদাৰৰ কথা শুনি, মেলকী ডাঙৰীয়াসকলে ‘হো’-‘হো’কৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

হাড়ংগাৰাই চুলুচুলীয়া চকুৰে ক'লে,—“জং-জং ককাইটিয়ে একগো মিছা কোৱা নাই, বম। আমাৰ শাস্ত্ৰতে আছে,—”স্বৰ লগাই গালে,—

“এবে লাও ৰায় শুক্তিদুঃ ৰাথু ৰাডায়।

জজা জেজে থালাম্ দুঙু জেলেংনো লায় ॥

থাং—সিকুঃ থালাম্‌দুঃ বন্দু থালাম্‌ নৌ।

জাইলা হইলা বিবিদুঃ ৰো ৰাৰানো ॥”—

এই কঁাকি গাই হাড়ংগাৰাৰ দুপালেদি চকুলো বৰলৈ ধৰিলে। বাথৌৰ ডঙাই দেৱতাৰ উদ্দেশ্যে

এটা প্রণাম জানাই ক'লে,—“বোপা বহা। ঈশুবৰ ঘৰিবা কি বুজিবা, সি অসীৰ, অনন্ত। পৃথিবী সৃষ্টি কৰাৰ পিছত তেওঁ বহুতো সৃষ্টি কৰি পিছত, লাওৰ খোলা ভৈয়াৰ কৰি খাবলৈ কলহে কলহে বদ, বং-ধোলাজি দাদল আৰু বাঁহী আৰু সংসাৰৰ সকলো দুখ-বেজাৰ পাহৰিবলৈ নৃত্যৰ সৃজন কৰিলে। তাৰ লগে লগে গাহৰি-কুকুৰাও খাবলৈ আমাক দিলে। তেন্তে এই ঈশুব সৃষ্টি বদ, গাহৰি, কুকুৰা আজি এই যুগত সামান্য কাৰণে ত্যাগ কৰে। কেনেকৈ?”

বমাই গহীনাই ক'লে,—“মাপ কৰিক। কবলৈ বেয়া লাগে। যদি ঈশুৰে এইবিলাক সৃষ্টি কৰিছে—বৃদ্ধোৰ আৰি ব্যৱহাৰ কৰাৰ কাৰণে, আজি আসামৰ আন আন উন্নত জাতিয়ে আমাক বৃণাৰ চকুৰে চায় কিয়? আন কি, কলেজত আন আন ল'ৰাৰ লগত একেলগে খাবলৈ নিদিয়। বজালী বা আন কোনো বিদেশীক তেওঁলোকে যেনে আদৰেৰে গ্ৰহণ কৰে আমাক আসামৰ খাটি অসমীয়াকও তেনে নকৰে যেন আৰি আসামৰ বাহিৰে ভাৰতৰ বাহিৰে কোনো এটা আফ্ৰিকা হেন মহাদেশৰ আভ্যন্তৰীণ ঘন হাৰিৰ বাসিন্দা। অগভা, উলজ, অনুন্নত জাতিৰ মানুহ। বিদেশীয়ে বিমান দাবী কৰিব পাৰে, আৰি কছাৰীয়ে তিমানখিনি দাবী কৰিবলৈ আজি সম্পূৰ্ণ অপাৰগ।”

হাঙংগাবাই ক'লে,—“সেই কাৰণে আজি আসামৰ এনে দুৰৱস্থা। আৰি সমাজত বিহকে কৰে।, সেইটো নিশা কৰা অথবা সেইটোতে লাগি থকা বহা ভুল। প্ৰাণস্বৰূপে আজি আমাক সিহঁতে সবল বিশ্বাসেৰে নিজৰ বুলি গ্ৰহণ কৰক, কাইলৈ সিহঁত দেখিব আৰি সিহঁততকৈ কোনোভাণে হীন নহওঁ, অগভা নহওঁ। কিয়?—ইংৰাজ, খাজিয়া এইবিলাক আজি কি? সিহঁত দেখোন আমাৰ নিচিনা বেচ সভ্য। বদ, গাহৰি, কুকুৰা সিহঁতৰও চিৰদিনীয়া খাদ্য। সিহঁতৰ লগত আন আন উন্নত অসমীয়াই একেলগে কুৰিবলৈ গৌৰৱ বোধ কৰে। ক'ব পাৰে, আৰি লেডেবা। কি কৰিব, সি আমাৰ জ্ঞানৰ লোভত। আমাৰ এই

জ্ঞান কিহৰ পৰা হয়? আজি আৰি হিন্দু হৈও হিন্দু ধৰ্মৰ বাহিৰে, হিন্দু সমাজ ভেট, ইফালে আমাক হোজা, নিজ্জু, সবল পাই আসামৰ আন আন উন্নত জাতিৰ কাৰাবাসীসকলে আমাৰ বখাসবদ হৰণ কৰি আমাক নিঃকিন দুখীয়া কৰি তুলিছে। আজি দিনে যি আৰ্জী, দিনটোৰ খৰচকে নুকুলায়। সাঁচি খবলৈ এপইছা নেখাকে। আজি আমাৰ একো নাই। শূন্য। একেবাৰে শূন্য। জানইতো,—শূন্যতাৰ পৰা অভাৱ আৰু পূৰ্ণতাই স্বভাৱ। এই অভাৱৰ কাৰণে, আজি স্বভাৱকে হেৰুৱাবলৈ ধৰিছোঁ আৰু হেৰুৱালো।”

হিয়ালয়ৰ টিঙৰ দৰে বগা পকাচুলীয়া মূৰ, পৰ্বতৰ দৰে বস্ত্ৰৰ আকৰ্ষণে এই হাঙংগাবাক দেখি বমাকান্ত বৰ আচৰিত হ'ল। অথচ বাহিৰৰ পৰা চালে সি কেৱল অৰ্থহীন হাৰি-বননিৰে ভৰা।

জংজেং চুৰেদাৰে ক'লে,—“অ' কেখাই। নাতিটোক এবাটিও যাচিবলৈ নাপাৱনে?”

বমাকান্তই হাত যোৰ কৰি ক'লে,—“জানি বুজিও মোক লাজ দিয়ে কিয় আতা? মোৰ লগত কিয় চুপতি কৰে? মোৰ যি এবাৰ বিশ্বাস হয়, সেই বিশ্বাস চিৰকালীনাকৈ মোৰ হৃদয়ত দ-টক অঁকা থাকে। গাহৰি, কুকুৰাই আমাক অনিষ্ট কৰক বা নকৰক মদে যে আমাৰ অধঃপতনৰ তলখাপত পেলাইছে ই ধ্ৰুব সত্য। মদ নেবিলে আমাৰ যে উদ্ধাৰ নাই তাক আপোনালোকেও নোতকৈ বেছি বুজিছে। কিন্তু আপোনালোকে যে কিয় নেবে, এই কথা ফাঁকি মোৰ ওচৰত আজিও ধুঁৱলি-কুঁৱলিৰ দৰে বহস্যময়ী।”

“কিন্তু ইয়াৰ ব্যৱহাৰ যে আমাৰ শাস্ত্ৰত আছে।”

“ইয়াৰ অৱশ্যে, তেতিয়া সেই যুগত, প্ৰাচীন কালত ইয়াৰ সমৰোপযোগী প্ৰচলন আছিল বোধকৰোঁ, কিন্তু আজিও যে ইয়াৰ ব্যৱহাৰ হ'ব লাগে তাৰ কোনো দানে নাই।”

হাঙংগাবাই ক'লে,—“বানে নিশ্চয় আছে, আজি এই বদ জুৰুৱীয়া নিচাত সংসাৰৰ বেজাৰ ভাণৰ, উচ্চ উন্নত হিন্দু সমাজৰ পদ দলনৰ দুখ, বকুৰা বা

সাৰ্বজনিক সেৱাৰ ক্লাস্তি আৰু দৈনন্দিন কাৰ্য্যৰ বেদনা এই কছাৰী জাতিয়ে অলাঞ্ছলি দিবলৈ পাৰিছে।’’

’’ভেষে এই জাতিটোৰ উন্নতি নহয় কিয় ? ন’বা-ছোৱালীকেই বা শিক্ষা নিদিব কিয় ?’’

’’আগেয়েই কৈছোঁ। নহয় সি কেৱল আমাৰ অভাৱৰ সোঁত। কাৰো ঘৰত এটা কুটা কড়িও নাই যে ন’বা-ছোৱালীক শিক্ষাদান কৰে। নতুন ধৰণৰ শিক্ষাৰ অভাৱত আজি এই নব্য যুগত জাতিটো অশিক্ষিত নিৰক্ষৰ। আমাৰ এই অৱনতিৰ কাৰণে দায়ী কোন ? আমি হলেও আসামৰ আন আন উন্নত জাতিয়েও এই দায়িত্ব বা দোষৰ পৰা বাদ নাযায়। সিহঁতে এবাৰ আমাক উন্নতি জখলাত হিংসা নকৰি, হুণা নকৰি, অপ্ৰশ্য বুলি নাভাৰি, বাৰা নিদি সিহঁতৰ সমানে সমানে উঠিবলৈ দিয়ক। দেখিব, সিহঁতৰ সমানে সমানে সেই জখলাৰ ওপৰ খাপত আমিও উঠিব পাৰিছোঁহঁক। সেই কাৰণে কওঁ সিহঁতে আমাক উন্নত বুলি ভাবিবলৈ সন্মতি দিয়ক।’’

ইমান পৰে বৰাকান্তই হাড়ংগাৰাৰ মুখৰফালে ব লাগি চাই আছিল, ক’লে,—’’সেই সন্মতি নিজেই বিচাৰি নলয় কিয় ?’’

হাড়ংগাৰাই হাঁহি হাঁহি ক’লে,—’’গোটেই আকাশ-খনত ডাৱৰে ছানি ধৰিলে বেলিৰ পোহৰ বিৰিজি ওলায় কেনেকৈ ?’’—এনেতে কেখাই এবাটি বদ আনি সমাজপতিৰ বাটত চালি গুছি গ’ল। কেখাইৰ ফালে চাই ’’অ’’ কেখাই। এচিলিৰ ধৰ্ম্মাত আনহেঁতন ! আৰু বৰা বোপাকে। তামোল দিবি বুজিছ।’’—বুলি কৈ লাওপানীৰ বাটটো দাজি এহোপা মাৰিলে। শেহত ক’লে,—’’বিৰিজি ওলাবলৈ সন্মতি নাগালে জগতখন পোহাৰায় কেনেকৈ ? আৰু শুন—আমাৰ দৰে অপ্ৰশ্য জাতিবিলাকৰ প্ৰত্যেক প্ৰাপ্ত-বয়স্ক আৰু নাৰীক বিউনিচিপাল আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিনিধি নিৰ্বাচনৰ ভোট দিলে, আমাৰ নিচিনা অপ্ৰশ্য জাতিৰ উন্নতি যে অতি সোনকালে হব ই অতি সজ্ঞ কথ।। এইদৰে নিৰ্বাচিত হবোৱে আৰুলোকৰ আৰু-বৰ্য্যতা বাঢ়িব,

আমি নতুন অধিকাৰৰ উপযুক্ত হবলৈ চেষ্টা কৰিম আৰু আমাৰ দৰে অপ্ৰশ্য, উপেক্ষিত, লাঞ্ছিত শ্ৰেণীৰ মানুহৰ হিতসাধন কৰিবলৈ ব্যৱস্থা হব। তেনে নকৰিলে বা এবাৰ দুৰ্ভাগ্য কিনিলে যে পুনৰ ভোট লগায়।’’

’’আপুনি ঠিক কৈছে। অৱশ্যে যি ন্যায় অধিকাৰ বিচাৰে, সিবিলাকৰ লগত ন্যায় ব্যৱহাৰ কৰা উচিত। আমি আন আন উন্নত জাতিৰ সমান অধিকাৰ পাব বুজিলে, সিহঁতেও আমাৰ লগত সিহঁতৰ নিচিনা নিজৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগিব।’’

এনেতে কেখায়ে সমাজ নেতাৰ হাতত এচিলিৰ ধৰ্ম্মাত আৰু বৰাৰ হাতত তামোল দি গুছি গ’ল। অনপ পৰ দুয়ো নিৰাত হ’ল। এই সন্মতিগতে বৰাই সমাজৰ প্ৰকৃত মুক্তি দেখিলে। কেউপিনে কেৱল আলোচনা। কোনোবাই কাৰোবাৰ বদনামকে গাইছে, কোনোবাই খেতিৰ কথাকেই কৈছে, কোনোবাই নিজৰ অতীত জীৱনৰ কথাকে পাতিছে, কোনোবাই গুণগুণকৈ গানকে গাইছে। এচুকত আদহীয়া মানুহ চাৰিজনৰ বদৰ কথাকে পাতিছে। তাৰে এজনে ধৰ্ম্মবাই বৰ মাতেৰে ক’লে,—’’বুজিছ বাৰা, যেনেকৈ মাৰিয়ে বিঠা বসৰ সোৱাদ পাৰৰ কাৰণে গুড়ত পৰি জাব বস চুঁহি-চুঁহি তাতে আঠাৰ দৰে লাগি ধৰি থাকে, ঠিক তেনেকৈ যদি এই বোকাৰ নৈখনত লাওপানীৰ সোঁত বৈ থাকে, বই সেই সোঁতৰ তলত আপুৰাৰি লাওপানী পান কৰি ইহলীলা সম্বৰণ কৰে, এই বাসনা যদি কোনোবাই মোক পুৰণ কৰি দিব পাৰে বই তাকে দঢ়াই দঢ়াই আতীৰীদ দি মাৰিম বাৰ। ঠিক কৈছো।’’

এই কথা শুনি গোটেই বেনখনত হাঁহিব উজাৰ উঠিল।

চিলিৰটো চুবুৰাৰৰ হাতত দি বৰাৰ ফালে চাই গাত হাঁহিব খলক লগাই হাড়ংগাৰাই ক’লে,—’’চা, বোপা চা। ইহঁতৰ কাণটো চা। বদৰ মোহে ইহঁতক বজিয়া কৰি তুলিলে। ইমান দুখৰ বাজতো আজি আমি বদৰ জহত আনন্দত বজলীয়া হ’ব পাৰিছো। যি ঠাইত ডেকা নৱ-নাৰীয়ে নাচ-বাজনা কৰিছিল,

সিফালে আঙুলিরাই ক'লে,—“সৌ বুলিহ তিহুজাব ফালে চা, সিহঁতৰ নৃত্যৰ প্ৰত্যেক ভাঁজ প্ৰত্যেক অঙ্গী-ভঙ্গীত আনন্দৰ সুৰতি বেন বহু হৈ ওলাইছে।”

বনাকান্ধই সিফালে চাই দেখিলে, চাকিৰ পোহৰত সঁচাকৈয়ে নৃত্যৰত নব-নাৰীৰ মুখবিলাক আনন্দত জিলিকি উঠিছে। সিহঁতৰ ঠেঙ ধৰি ছেৱে-ছেৱে ডালে-ডালে নাচোমৰ আৰু স্ৰুঠাম স্ৰবল শৰীৰৰ কম্পনৰ লগে লগে আনন্দও যেন নাচি নাচি কঁপি উঠিছে। সিফালে সি বহুত পৰ ব লাগি চাই থাকিল। সিহঁতৰ দ্বাৰত এজনী ছোৱালীক দেখি বনাব গাঁৱ গোম শিয়ৰি উঠিল,—“মুখৰ বৰণ কাঁহ পৰি জীণ বোৱাৰ দৰে কলা পৰিল। বাতি বুলিহে এনে বনৰ পৰিবৰ্ত্তন মানুহৰ চকুত ধৰা নপৰিলে। সি দেখিলে, সেই ছোৱালীজনী এজন ভেকাৰ হাতত ধৰি লগে লগে মাদলৰ কোবৰ ডালে-ডালে চিফুং বাঁহীৰ ছেৱে-ছেৱে নাচি ফুৰিছে। এই জাকৰ মাজত তাইবহে জেউতি আটাইতকৈ বেছি চৰিছে।

তাইহে আটাইতকৈ আনন্দত বেচি মতলীয়া হৈ সমাজৰ অত চকুৰ আগত সুলৰ প্ৰজাপতিৰ দৰে উমলি ফুৰিছে। এনে দৃশ্য দেখি সমাজত থাকিবলৈ বনাব এৰুতকৈ ইচ্ছা নগল। এক মুহূৰ্ত্ত বেন তাৰ ওচৰত এক যুগৰ দৰে লাগিল।

সি যাবলৈ বহান পৰা উঠিব খুজিছে, এনেতে বুলিহ বনাইঁতৰ বিপৰীত ফালৰ শাৰীত ঠিক পোনে পোনে বনাব সন্মুখৰ শূন্য আসনত বহি ক'লে,—“বন্য, হেৰিক কিবা বোলেনো, বমেশ চৌধুৰীক চিনা নহয়? বিজনে মোৰ লগত পঢ়িছিল?”

বনাই ক'লে,—“এবা চিনো। সেই উমেশ মৌজাদাৰৰ পুতেক মানে বিজনে এইবাৰ আইন পাছ কৰি আহিলে।”

“এবা, সেই বমেশে প্ৰায় দুমাহমান হ'ল বাপেক মৰাৰ পাছত মৌজাদাৰ হৈছে। কপেক মৰাৰ ফেনিন মাৰৰ আগতে সিহঁতৰ পাকঘৰটো বমেশৰ অনুৰোধত বিলা পইচাক বহু বুলি চাই দিলো। কিন্তু সিদিনা

তাৰ বাপেকৰ শ্ৰাদ্ধত তাৰ পাকঘৰৰ ভিতৰলৈ বোৱাৰ কথা নকৰেই, তাৰ বেৰখনকে ছুবলৈ নিদিলে। হে ঈশ্বৰ! আমিহো কুকুৰতকৈও অধম-অস্পৃশ্য হোনোনে? মাথি, মেকুৰী, পোক, পৰুৱা সিবিলাকেইনো আমাতকৈ উচ্চ বৰ্ণত জন্ম গ্ৰহণ কৰিলেনে? এনেয়েতো বমেশে আমাক কাহানিও ছেই ছেই-লেই-লেই নকৰিছিল, আনকি কিবা আৱশ্যক হলে তাৰ পাকঘৰৰ ভিতৰ-লৈকে গৈছিলোঁ। অথচ সিদিনা তাৰ কিনো প্ৰকৃতি লৰিলে যে সি আমাক ধূণাৰ চকুৰে চালে। আৰু আমাৰ ধোৱাৰ দিহা কৰিলে ছুৱনিবাৰীত।”

“সেই দোষত বমেশক কোনোমতেই দুষিত কৰিব নোৱাৰি। ব্যক্তিগত হিচাবে বমেশ ভাল উদাৰ হব পাৰে, কিন্তু সেইবুলি সি নিজৰ সমাজক অমান্য কৰিব নোৱাৰে, কাৰণ অসমীয়া হিন্দু, কলিতা সমাজৰ নিয়মেই হৈছে এই যে, কছাৰী জাতিটোৰ ঠাই বৰচোতাল নহয়, সিহঁতৰ উপযুক্ত স্থান হৈছে বাঁহনি-ছুৱনি।”

এইখিনিতে হাঙংগাৰাই কাহি কাহি, “বন্য। শুন।” বুলি অলপ স্তম্ভিত হৈ ক'লে,—“এই অসমীয়া হিন্দু সমাজৰ পৰ্ব্বতহেন ভ্ৰম ইয়াতেই দেখা যায়। সামাজিক হিচাবে সিহঁতে যেনেকৈ আমাক নীচ, অৱনত, অস্পৃশ্য সম্প্ৰদায়ৰ বুলি ভাবে, ধৰ্ম হিচাবেও আমাক নীচ ধৰ্ম মানুহ বুলি গণ্য বা ব্যৱহাৰ কৰে। কিয়? সিহঁতে কিয় কাগজে-কলমে, মাহেনী-বাতৰিত আমাক হিন্দু বুলি চিনাকী দিয়ে? যদি আমি হিন্দুৱেই তেন্তে আমি হিন্দুৰ সমানাত্মিক সিহঁতৰ দৰে নাপাওঁ কিয়? যদি আমি হিন্দুৱেই, তেন্তে অধিকাৰ গোপাই সকলে আমাক এই হোজা কছাৰীবিলাকক শৰণ দি, কোচ, মহলীয়া, মৰাই নগ্নে অভিহিত কৰাইহে হিন্দু ধৰ্ম্মত দীক্ষিত কৰে। এয়েইতো অসমীয়া হিন্দু ধৰ্ম্মৰ সঙ্গীৰ্ণতা। আৰু—”

বনাই বাধা দি ক'লে,—“সঙ্গীৰ্ণতা কিয়? যি জাতিয়ে অখাদ্য খাদ্য ব্যৱহাৰ কৰে সিহঁতক হিন্দু বুলি কয় কেনেকৈ?”

“অথচ এই জন্মবেশ মান কৰিবৰেই বা কি আহ-

শ্যক আছিল? আমি হিন্দুসেই যদি, হিন্দু ধৰ্ম্মত নীক্ষিত কৰিবৰ কোনো দৰকাৰ নাছিল। অৱশ্যে শবণ দি প্ৰাৱশ্চিত্ত কৰি কু-অভ্যাস অধাৰ্য্যবোৰ একত্ৰা উচিত। এইদৰে কৰিলে, আসামৰ ঐতিহাসিক জাতি এটা বন্ধা পৰিব আৰু এই জাতিটোৱেও আদৰ্শ বিচাৰিবলৈ একো কষ্ট নহব।”

“আপোনাৰ শেহ কাকি কথাৰাৰ মোৰ বুজা অলপ টান দৰে লাগিল।”

“কিয়? শুন্—এই দাৰা বিলৰ বো মাছ এটাক যদি কোনোবাই ধৰি নি জীয়াই জীয়াই বেঁকীৰ সোঁতত পেলাই দিলে, তেন্তে বেঁকীৰ সেই সোঁতত—সেই চমত পৰি সোঁতৰ আন আন মাছৰ দৰে বা তাৰ লগত চলন-কিবৰ কৰিবলৈ মন যাৰ আৰু সি কৰিবও। শেহত সি বেঁকীৰ আন আন বলবান মাছৰ দৰে পৈণত হৈ পৰিব। অথচ দাৰা বিলৰ এটি মাছেও গম নাপায় যে সিহঁতৰ লগৰীয়া এটাই, বেঁকীৰ সোঁতত পৰি কিমান উন্নতি কৰিছে। ইয়াতে বিলৰ মাছবিলাকে সিহঁতৰ এটা মূল্যবান আদৰ্শ হেৰুৱালে। আজি আমাৰ কছাৰীৰ মাজৰ এজনক যদি কোনো এজন গোন্ধাৰীয়ে শবণ দি কোচ নামে অভিহিত কৰি হিন্দু ধৰ্ম্মত নীক্ষিত কৰে, সি আন বা তাৰ সম্ভান-সম্ভতি সকলে আন আন উন্নত হিন্দুসকলৰ লগত বতাহৰ নিচিনা মিলিবলৈ সন্নিধ পাই ক্ৰমান্বয়ে উন্নতিৰ কালে আগুৱাই এজন জানী-মানী আদৰ্শবান পুৰুষ হৈ উঠিলে সি বা সিহঁত কছাৰীৰ ওচৰত শূণ্যৰ কাৰণেই হওক, বা হিংসাৰ কাৰণেই হওক কেতিয়াও আদৰ্শ বুলি গণ্য নহয়। অথচ সি যদি কছাৰী থাকিয়েই গোসাঁইৰ শৰণাগত হলেহেঁতেন তেন্তে ভবিষ্যতত সি আদৰ্শবান হলেও কছাৰীৰ ওচৰত যি চিৰদিনীয়া চিৰশূণ্য আদৰ্শ হৈয়েই থাকিল।”

চমুকৈ নিৰ্ভুট মাতেৰে কৈয়েই বৰা নীৰৱ হ’ল। সেই ছোৱালীজনী দেখাৰে পৰা গোটেই বেলখন তান ওচৰত জিভাৰ দৰে হৈ উঠিল। ছাঙংগাৰ বুৰবুৰালে বৰাই কথা শেষ নোহোৱালৈকে ভেৰেকা লাগি চাই

থাকিল। তৰ্কত যোগ দিলেও আগ ভোখৰৰ দৰে সি ইমান যোগ দিব পৰা নাছিল। নাচত সেই আটাইতকৈ সুন্দৰী, চকুলা, চপলা ছোৱালীজনীক সেই ডেকা মৰ-নাৰীৰ মাজত দেখাৰে পৰা বৰাও যেন অস্থিৰ, চকুল হৈ উঠিল। কোনোবোৰে বেলখনৰ পৰা আঁতৰি যাব পাৰিলেই বন্ধা।

এই নীৰৱতাৰ সুযোগ পাই সি সেই নাচোন-নাচনী জাকৰ ফালে আকৌ চকু ফুৰালে। দেখিলে নাচোন-ৰাজন আগৰ দৰে সমানে একেবাৰে চলিয়েই আছে। সেই ডেকাজনে নাচোনজাকৰ মাজত এবাৰ ককালৰ, এবাৰ ছাতৰ, এবাৰ ডিঙিৰ, এবাৰ ভৰিৰ ডাঁজ দি আনন্দত মত্তলীয়া হৈ ছেৱে-ছেৱে তালে-তালে ঠেঙ ধৰি নাচিয়েই আছে। অথচ সেই ছোৱালী জনী নাই।

বৰাই অস্থিৰ হৈ জংজেং চুৰেদাৰৰ কালে চাই ক’লে,—“আতা, মই তেন্তে যাওঁ। বাতিও বহুত হ’ল।”

চুৰেদাৰে আচৰিত হৈ “এতিয়াই নে? ব,—অলপ পৰ ব”—বুলি কৈ বহিবলৈ হাতৰ ইঙ্গিত দিলে।

ছাঙংগাই ক’লে,—“মিছাটকৈয়ে বোপাটিক বন্ধাই থৈছে কিয়? এৰি দিয়ক। বেচেৰাই বাজে বাজে বেললৈ আহিছে। দেখা হ’ল—অনেক কথা হ’ল। বহু ভাল লাগিল।” বৰাৰ ফালে চাই “বোপা। বেনা নাপাৰি দেই। আমাৰ কছাৰী বেল ঠিক এইদৰেই। আমাৰ কথাৰ আগ নাই পাছ নাই, মানে নাই অৰ্থ নাই। কিবা যদি দোষণীৰ কৈ পাইছো, তেন্তে মই কৈছো বুলি নাভাৰিবি, ভাবিবি এই মদেহে কৈছে,” বুলি হাঁহি উঠিল। তাৰ লগে লগে গোটেই বেলখনত হাঁহিৰ ঢৌ উঠিল।

“ভাল। এতিয়া বিদায় হে”—বুলি বৰাৰ পৰা উঠি উভৰ বুঢ়াক নমস্কাৰ জনাই কাৰোফালে নাচাই পদলিমুখেদি ওলাই এছাবত নিহলি হৈ বৰা অদৃশ্য হ’ল। সি অদৃশ্য নোহোৱালৈকে আটাইৰে দৃষ্টি বৰাৰ পিঠিত কাঁড়ৰ দৰে পৰিল।

হাজুগাঁবাই বুলাব বাপেকৰ কাণৰ ওচৰত মুখখন বি কুচকুচাই ক’লে,—“ন’বাটো সুলব, অৰ্থচ জামি বুজি কথা কয়। বিখিনি কৈছে বেচ অৰ্থপূৰ্ণ।”

“হেজাবেই হওক, মোবেই নাতিভো।”—বুলি কৈ বুলাব বাপেকে হাঁহি হাঁহি লাওপানীৰ বাটিটো দাঙি এহোপা মাৰিলে।

(খ)

এন্ধাৰত বমাকান্ত মেচে পদূলি মুখৰ ডেওনাখন পাৰ হৈ ডালিম গছ এজোপাৰ কানৈদি ঘূৰি যোৱা বাটেদি গৈ বৰ আলিত উঠিবলৈ ধৰোঁতে, পাছফালৰপৰা তাৰ পিঠিত কাবৰাৰ হাতৰ কোমল পৰশ পৰিল। হঠাৎ এনে পৰশ পাই উচাপ খাই উভতি সেই চকুলা, চপলা, সুলবী নাচনীজনীক দেখি সি চমক খাই ক’লে,—“সোণচাকী, তুমি।” বুলি নিকুঁট মাতোৰে কৈয়েই তাৰ ওঁঠ দুটা মেল খাই থাকিল। তাৰ গা পিৰ্ণ’ৰি উঠিল।

গহীমাই কুচকুচাই—“এবা চা। তোমাৰ সোণ-চাকী। বই,” বুলি কৈয়েই বমাৰ মুখৰ ওচৰত তাইৰ মুখখন সি তাই খিলখিল কৈ হাঁহি উঠিল।

সোণচাকী—এন্ধাৰত কট্‌ফটাৱা আকাশৰ তৰা-খিলকৰ স্পীণ পোহৰত সি দেখিলে সোণচাকীৰ চিৰ আনন্দময়ী, চিৰ হাস্য আনন্দ সনা—হাঁহিব জিলিক লগা সুলব মুখখনি। সেই মুখখনি ইহজগতৰ নহয়, যেন কোন এক আনন্দপূৰ্বীৰ উৰ্দ্ধশীৰ দৰে চকুলা, চপলা অপেশুৰীৰ হে। সেই মুখখনি দেখি প্ৰথমে বমাৰ লোভ লাগিল। কিন্তু প্ৰকাশ্যে নিলাজভাবে ইমান মানুহৰ মাজত এজন ডেকাৰ হাত ধৰি সোণ-চাকীৰ দৰে গুণবতী কপনবতী ডিকুতাই নচাব কথা বলত পৰা মাত্ৰকে তাৰ এই নিৰ্ভীৰ বৰণীৰ ওপৰত মূণা ঊপজিল। সি নাক, মুখ, কোচাই ক’লে,—“লাজো নাই নে তোমাৰ মুখখন মোৰ মুখৰ ওচৰত আনিবলৈ। এনেহেন নিজাম ঠাইত।” তাইৰ

মুখখন বমাৰ মুখৰ ওচৰত পৰা অলপ আঁতৰাই “তুমি বেয়া নাপাৰ। বুলিয়েইভো বই ইমান সাহ কৰিছিলোঁ। কাৰণ বই জানো,—তোমাৰ ওচৰত মোৰ হেজাৰ দোষও ক্ষমণীয়।” বুলি কৈয়েই তাই বমাৰ কালে চাই থাকিল।

এন্ধাৰত বমাই কেৱল অনুমান হে কৰিলে, সোণ-চাকীৰ নিগূঢ় অন্তৰ্বেদনা তাইৰ প্ৰত্যেক কথাৰ মাজেদি যেন বিবিজি ওলাইছে। সি তাইক সাত্তনা দিবৰ কাৰণে কথা নাপাই ইফালে-সিফালে চাবলৈ ধৰিলে।

এনেতে সোণচাকীয়ে গাত জিকাব মাৰি ক’লে,—“কি নিচুৰ তুমি। মোক বিণ কৰিছা।”

বমাই চেকনি মাৰিব কোব খাই উঠাৰ দৰে উচাপ খাই উঠিল। অলপ আবেগেৰ সৈতে ক’লে,—“সোণ-চাকী। সোণচাকী।”

“ভেঙে ব’লা! তোমাক এতিয়াই মোৰ গঁজাঘৰত নিৰস্ৰণ জনালোঁ।” বুলি কৈয়েই বমাকান্তৰ হাতত ধৰি সোণচাকীয়ে তাক বৰ আলিলৈ টানি নিলে।

বমাকান্তই ছাঁৰ দৰে তাইক অনুসৰণ কৰিলে। প্ৰকাণ্ড গছ এজোপাৰ তলৰ এটা প্ৰকাণ্ড চাৰিছলীয়া ঘৰৰ দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ সোণচাকীয়ে ক’লে,—“এই ধ্বংসীয়া পুৰণিকলীয়া ঘৰখানিৰ ছবিটি এবাৰও তোমাৰ মনৰ এচুকত জিলিকি নুঠিল নে?” কোৱা শেষ হোৱাৰ লগে লগে দুৱাৰখন মেলি হাঁহি হাঁহি তাই ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাল। বমাইও পাছে পাছে ভিতৰলৈ গ’ল। তাইৰ সৈতে কোঠালি এটাৰ ভিতৰত সোমাই ল্যাম্পৰ পোহৰত সি দেখিলে, কোঠালিখন নানা ছবিৰে সজ্জিত। বেৰত ওলাৰি থকা ক্ৰেম কৰা নানা ভৰহৰ ছবি। বিশেষকৈ চাৰলগীয়া তাইৰ নিজ হাতেৰে বনকৰা মাজৰ বাকলীৰ, কাৰ্পেটৰ আৰু উল সুতাৰ কাম।

এখন টেবুলত এটা বঁড়ৰ আৰু তাৰ কাষত এটা খৰাহিত কিছুমান কপাহৰ পাঁজি। ঠিক তাৰ ওপৰত বেৰত মহাত্মা গান্ধীৰ ক্ৰেম কৰা প্ৰকাণ্ড বতীৰ ছবি আৰু সেই ছবিটিৰ চোপাশে কাপোৰৰ বতীৰ বাল্য এখাবি।

এইবিলাক সাজ-সজ্জা দেখি বমাই মিচিকীয়া হাঁহিৰে ক'লে,—“বোলো, তোমাৰ বলিগালিৰ আৰম্ভ হ'ল কোন দিনাৰ পৰা নো?”

“সিবেলি আপোনাৰ পূজাৰ বন্ধত মোৰ পৰা আপোনাৰ মেলানি সগাৰে পৰা।” বুলি কৈ তাই হাঁহিলে।

চাকিৰ পোহৰত বমাই এবাৰ সোণচাকীৰ মুখৰ ফালে ভালকৈ চাই ললে। দেখিলে এই সোণচাকীয়েই মেলত নৃত্যৰতা নৰ্ত্তকী উৰ্দ্ধশীৰ দৰে হিল্লোলময়ী, একাৰত হীৰা-মুকুতাৰ দৰে উজ্জ্বল আৰু ধৰাৰ চিৰ-কলীয়া আলাসৰ লাড়ু সোণচাকীৰ হাঁহিৰ জীৱন্ত প্ৰতিমূৰ্ত্তি।

বমাই তাইৰ ফালে এনেকৈ ভেবেকা লাগি চাই থকা দেখি সোণচাকীৰ গা-মূৰ লাজৰ তাপত দহি যোৱাৰ দৰে হ'ল। কাণেদি জুইৰ ফিৰিক্ৰতি উৰাদি গৰম ভাপ উঠিল। মুখ কাণ বঙা পৰিল।

লাজত উপায় নাপাই সোণচাকীয়ে ক'লে,—“এ: হৰি। মই নো এনে হব পায় নে, ভাবিছিলো, বহি-বলৈ দিবলৈ পাহৰিব লাগেনে” বুলি বমাক বহিবলৈ চেয়াৰ এখন আগুৱাই দিলে। বমা বহিলত সোণচাকীয়ে বটা এটাত তামোল-পাণ উলিয়াই তলমূৰাকৈ মজিয়াত বহি তামোল কাটি কাটি গহীনাই ক'বলৈ ধৰিলে, “সংসাৰৰ নিয়মেই, মানুহে এবাৰ ডাঙ্গৰ হ'ব পাৰিলে, আমাৰ দৰে সৰু-সুৰাক সহজে পাহৰি যায়।”

“বোধকৰে” বীতিও আছে যে কোনোবাই আনন্দত মতলীয়া হৈ কোনোবা ডেকাৰ লগত নাচ গানত মত্ত হৈ এজন পৰিচিতক সহজে মনৰ পৰা মুছি পেলায়।”

এনে কথাত সোণচাকীয়ে উচাপ খাই এবাৰ ওপৰমূৰা হৈ বমাৰ ফালে চাই লাজত বিমৰ্ষ হৈ আকৌ তলমূৰ কৰি আধা কটা তামোলখন বটাত থৈ ধৰণ কৰে উঠি ভিতৰলৈ গুছি গ'ল।

সোণচাকী বমাতকৈ প্ৰায় পাঁচ বছৰৰ সৰু। সৰুৰে পৰা উভয়ে একেলগে খেলিছিল, কুৰিছিল, বিললৈ গৈ নাছ মাৰিছিল। তাই যি লিখা-পঢ়া

শিকিছিল, সি কেৱল বমাৰ জহত। বমাই তাইক ওচৰৰ স্কুলত মাইনৰ পাছ কৰাই কোচবিহাৰৰ এজন পৰিচিত ধৰত থকাৰ বন্দোবস্ত কৰি তাৰ ‘গাৰ্গছ স্কুল’ ‘স্বনীতি একাডেমি’ত ভৰ্ত্তি কৰাই দিছিল। তাত ‘ফাষ্ট ক্লাচ’লৈকে পঢ়ি তাই মাকৰ অসুখৰ বাতৰি পাই ধৰলৈ উভতি আহি মৃত্যুৰ সময়ত দেখা নাপালে। মাক চুকোৱাৰ পৰা তাইৰ পঢ়াও বন্ধ হ'ল। সি প্ৰায় এবছৰৰ আগৰ কথা। তাৰ দুমাহৰ পিছত ৰাজে-গাওঁত বহা বড়ো সন্মিলনীত তাই “নাৰীৰ দাবী” বুলি যি প্ৰবন্ধ লিখিছিল, সেইটো বাস্তৱত বৰ স্থলৰ হৈছিল। ভাষাৰ লালিত্যত, ৰচনাৰ ভাষাত আৰু তাৰ সময়োপযোগী আলোচনাত সঁচাকৈয়ে ৰচয়িত্ৰীয়ে তাইৰ অন্তৰৰ কথা ভালকৈ ফুটাই তুলিছিল।

জাল কেছ

ছেছন কোৰ্ট।

ভাদৰ পোন্ধৰ দিন, ১৩৫৬ চন।

জজে কৈ যায়,—

“জুবীৰ ডাঙৰীয়াসকল। আপোনালোকে এই বিচাৰৰ সাক্ষ্য আৰু দুয়ো পক্ষৰ সকলো তৰ্কাতকি শুনিলে। এই ধাৰা অনুযায়ী এই আচাৰী দুজন দোষী নে নিৰ্দোষী তাৰ বিচাৰৰ ভাৰ সম্প্ৰতি আপোনা-লোকৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰিছে। এতিয়া আপোনা-লোকৰ কৰ্তব্য সেই ৰায় দান কৰা। কিন্তু যেতিয়া-লৈকে তেওঁলোকৰ দোষ নিঃসন্দেহ সন্তোষজনক সাক্ষ্যৰ দ্বাৰা প্ৰমাণিত নহয়, তেতিয়ালৈকে আপোনা-লোকে এই আচাৰী দুজনক প্ৰথমৰ পৰাই নিৰ্দোষী হিচাবে চিন্তা কৰিহে বিচাৰ আৰম্ভ কৰিব লাগিব।..... যেতিয়ালৈকে এটা ঘটনা প্ৰমাণিত বা অপ্রমাণিত নহয়, তেতিয়ালৈকে সেই ঘটনাৰ কোনো এটা প্ৰমাণ

পোয়া গৈছে বুলি ধৰি নলব। এই আচামী দুজনৰ বিপক্ষে বিচাৰ প্ৰমাণৰ সকলো নিৰ্ভৰ কৰিছে ফৰিয়াদী পক্ষৰ কথাৰ ওপৰত। এই বিচাৰ সম্পৰ্কে আচামী দুজনৰ ওপৰত কোনো দায়িত্ব নাই,—আৰু তেওঁলোকৰ নিৰ্দোষিতা প্ৰমাণ কৰিবলৈকে। কোনো প্ৰয়োজন নহয়। তেওঁলোকে আত্মবক্ষাৰ কাৰণে কোনো প্ৰমাণ নবৰ্ণোৱাৰ পৰা আপোনালোকে বিপৰীত ধাৰণাও পোষণ কৰিব নোৱাৰে। এটা ঘটনা বা কেছ প্ৰমাণ কৰিবলৈ কিমানজন সাক্ষীৰ পৰীক্ষা কৰিব লাগে, সেই বিষয়ে আইনত একো উল্লেখ নাই। অৱশ্যে দৰ্শাস্ত্ৰকাৰীৰ নালিচ সমৰ্থন কৰাও বিচাৰ কৰিবলগীয়া। যদি বিশ্বাস কৰা হয়, তেন্তে ঘটনা বা কেছ প্ৰমাণ কৰাত এজন সাক্ষীয়েই যথেষ্ট। আপোনালোকৰ সন্মুখত গোটেই কেছটো বিবেচনা কৰাৰ পিছত যদি আচামীসকলৰ দোষৰ বিষয়ে কিবা যুক্তিপূৰ্ণ সন্দেহ আপোনালোকৰ অন্তৰত ওপজে, তেনেহলে আচামীসকললৈ সন্দেহৰ সন্যোগ আপোনালোকে দিয়া উচিত আৰু তেওঁলোকক নিৰ্দোষী বুলি সাব্যস্ত কৰা উচিত। আপোনালোকে মোৰ হাতৰ পৰা আইন লৈ লওক; আপোনালোকেই সকলো ঘটনাৰ আচল বিচাৰক হওক। মই যদি কোনো ঘটনাৰ প্ৰশ্নৰ ওপৰত কিবা মতামত প্ৰকাশ কৰোঁ তেন্তে আপোনালোকে মোৰ মতামত প্ৰত্যাখ্যান কৰিব পাৰে, আৰু শেষ সিদ্ধান্তত উপনীত হবলৈ আপোনালোকে আপোনালোকৰ স্বাধীন অভিমত পোষণ কৰিব পাৰে।

ফৰিয়াদীৰ (Prosecution) পক্ষে কেছটো হৈছে এই,—শনিবাৰে নালিচকাৰী ৰিংজাং মাৰাকৰ জীয়েক চোনাই চাংমা ঘৰুৱা হাটলৈ গৈছিল। কিন্তু তাই ঘৰলৈ উভতি নাছিল। বৰকৈ বিচৰাতো বাপেকে তাইৰ একো গমকে উলিয়াব নোৱাৰিলে। দাছু মাৰাক নামে এজন মানুহে আহি তাক জনালে যে এজনী টাইবেল ছোৱালীক চুনাৰী বজাৰত আটক কৰি ৰখা হৈছে। খোমন আৰু আকাঙক লৈ বাপেক ৰিংজাং চুনাৰী বজাৰলৈ গ'ল। তাত পৰমা বাবু

আৰু যোৱাজুৰৰ সহায় লৈ আচামী বাহাৰুন্দীনৰ ঘৰৰ পৰা তাইক উদ্ধাৰ কৰা হ'ল। সোধাত ছোৱালীজনীয়ে ক'লে যে সোণৰ গহনা আৰু টকাৰ লোভ দেখুৱাই আচামী বাহাৰুন্দীন আৰু বুলবুলে তাইক লৈ আহিছিল। কিন্তু তাই যাবলৈ অমান্তি হৈছিল। তেতিয়া লিহঁতে তাইক জোৰকৈ আনিলে। আচামী বাহাৰুন্দীনে বিয়া কৰিম বুলি তাইৰ নাৰীঘৰ ওপৰত হাত দিছিল আৰু তাইৰ ইচ্ছা আৰু অনুমতিৰ বিৰুদ্ধে তাইৰ সতীঘ নষ্ট কৰিছিল। সেই দুয়োজনে ছোৱালীজনীক তিন দিনৰ ওপৰ অন্যান্যভাবে আৱদ্ধ কৰি ৰাখিছিল। তাইৰ উদ্ধাৰৰ পিছত পৰমা বাবুৰ এখন চিঠিৰে সৈতে দৰ্ছন্ চোকীদাৰৰ লগত বাপেকে লক্ষীপুৰৰ থানাত এজাহাৰ দিছিল। বাপেক, খোমন আৰু আকাঙে তাইকে থানালৈ নিছিল।

নিম্ন আদালতত এই দুজন আচামীক ৩৬৬ আৰু ৩৪৩ ধাৰা অনুযায়ী দোষী সাব্যস্ত কৰিছিল আৰু তাৰ উপৰিও বাহাৰুন্দীনক ৩৭৬ ধাৰাত দোষী বুলি বিচাৰ কৰিছিল।.....

৩৬৬ ধাৰা জনাৰ আগতে ৩৬১ ধাৰানো কি সেইটো আপোনালোকে জনা উচিত।

আইনমতে যিজন অভিভাৱক তেওঁৰ পৰা বলেৰে টানি নিয়া হৈছে ৩৬১ ধাৰা। এই ধাৰাটো হৈছে—পুৰুষৰ ১৬ বছৰৰ কম আৰু নাৰীৰ ১৮ বছৰৰ কম বয়সীয়া কাৰোবাক নাইবা অস্বাস্থ্যমনা কাৰোবাক আইনত: অভিভাৱকৰ ৰক্ষণৰ পৰা লৈ যোৱা অথবা ফুচুলোৱাকে (entice) আইনত: অভিভাৱকৰ পৰা বলেৰে টানি নিয়া (kidnap) বোলে। ওপৰত উল্লেখ কৰা অৱস্থাত কিবা দায় হলে ৩৬৩ ধাৰামতে দায়ীজনৰ শাস্তি হ'ব।.....

৩৬৩ ধাৰাৰ গভীৰতৰ আইনেই হৈছে ৩৬৬ ধাৰা। বলাৎকাৰ, অথবা কোনোবা এজনী তিবোতাক বিয়াত সন্মতি দিবলৈ বাধ্য হবলৈ ফুচুলোৱাৰ বাবে শাস্তি বিধান কৰাই হৈছে এই ৩৬৬ ধাৰা। ফুচুলাই

পলুৱাই নিয়াৰ ইচ্ছাই হৈছে এই দায়ৰ প্ৰধান অংশ ।....
৩৬৬ ধাৰাত এইবিলাক পৰে,—

১। যেই কোনো নাৰী টানি নিয়া বা বলাৎকাৰ কৰা। ইয়াত নাৰীৰ অৰ্থ হৈছে যি কোনো বয়সৰ নাৰী; কম বয়সীয়া ছোৱালীও ইয়াৰ অন্তৰ্গত।

২। টানি নিয়া বা বলাৎকাৰেই হৈছে, (ক) তাইৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কাৰোবাক বিয়া কৰিবলৈ বাধ্য কৰা; অথবা (খ) অবৈধভাৱে সতীষ নাশ কৰাবলৈ জোৰেৰে সন্মত কৰা অথবা তেনে কৰাবলৈ গম পোৱা ।.....”

জজ ডাঙৰীয়াই এইদৰে অন্যান্যভাৱে আটক কৰা ৩৪০ ধাৰা আৰু সতীষ হৰণৰ ৩৭৫ ধাৰাৰ কথা জুৰীসকলক তল-তলকৈ বুজাই দিয়ে।

তেখেতে কৈ যায়,—

“ডাঙৰীয়াসকল। এই দুজন আচাৰীৰ দোষ সম্বন্ধীয় আইনৰ কথা আপোনালোকক বুজাই দিলোঁ। এতিয়া মই আপোনালোকক এওঁলোকৰ কেছ সম্বন্ধে কম,—বিশেষকৈ যি দুটা ধাৰা ৩৬৬ আৰু ৩৪৩—এই দুটাত তেওঁলোক লিপ্ত আছে।

এই দুটা ধাৰামতে তেওঁলোকক দণ্ডনীয় কৰাৰ পূৰ্বতে মই আপোনালোকক জ্ঞাপন কৰিবলৈ এই কেইঘাৰ কথা কওঁ,—

(১) সেই ঘটনাৰ সময়ত ছোৱালীজনী অপ্ৰাপ্ত-বয়স্কা আছিল।

(২) এই দুজন আচাৰীয়ে তাইক তাইৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে বিয়াত সন্মত হবলৈ বাধ্য কৰাৰ ইচ্ছাৰে নাইবা বলপূৰ্বক তাইৰ সতীষ নষ্ট কৰিবৰ অভিপ্ৰায়ে তাইক লৈ গৈছিল।

(৩) তাইক তিনি দিনতকৈ বেছি দিন অবৈধ-ভাৱে আটক কৰি ৰখা হৈছিল।

প্ৰথমটো অৰ্থাৎ ছোৱালীজনীৰ বয়স সম্পৰ্কে কবলৈ গলে অৰ্থাৎ ছোৱালীজনী প্ৰাপ্তবয়স্কা নে অপ্ৰাপ্তবয়স্কা— এই বিষয়ে তাইৰ বাপেকৰ সাক্ষ্যত আপোনালোকে পাইছে। বাপেকে কৈছে তাইৰ বয়স চৈধ্য বছৰ।

তাইক উদ্ধাৰ কৰাৰ পিছতে ডাক্তৰে তাইৰ দাঁডৰ সংখ্যাৰ পৰা পৰীক্ষা কৰি এই মত দিছে যে তাইৰ বয়স চৈধ্য বছৰতকৈ বেছি হ'ব নোৱাৰে। আচাৰীৰ উকীল ডাঙৰীয়াই তাইৰ বাপেকক আৰু ডাক্তৰক এই বয়স সম্পৰ্কে প্ৰশ্ন কৰিছিল। হাড়ৰ কঠিনতা আৰু নানান পৰীক্ষাৰ বিষয়েও বহু প্ৰশ্ন কৰা হৈছিল। সেই জান আন পৰীক্ষাহে আচলতে সঠিক। কিন্তু ডাক্তৰে সেইবিলাক পৰীক্ষা কৰা নাছিল। অৱশ্যে ডাক্তৰে কৈছিল যে এই ঘটনাত দাঁডৰ সংখ্যাই যথেষ্ট। উকীল ডাঙৰীয়াৰ মতে চোলাইৰ বয়স ২৪ বছৰ; তাই বিবাহিতা আৰু তাই এটি এবছৰীয়া ল'ৰাৰ মাক ।.....

এতিয়া চাব লাগিব, তাই অবিবাহিতা সেই সময়ত, কিন্তু সেই ঘটনাৰ পিছত তাই বিবাহিতা আৰু তেতিয়া তাইৰ বয়স আছিল ১২ বছৰৰ পৰা ১৪ বছৰৰ ভিতৰত। ১৭-১-৫০ত পৰীক্ষা কৰোঁতে তাইৰ বয়স ১২ বছৰ আছিল বুলি ডাক্তৰে কৈছিল,—১৪ বছৰ পূৰ্ণ হোৱা নাছিল ।.....

আপোনালোকে নিজেই ছোৱালীজনীক দেখিছে। সাক্ষীসকলৰ জবান-বন্দী আৰু আন আন বিষয়ৰ পৰা আপোনালোক যি বুজে—ছোৱালীজনী প্ৰাপ্তবয়স্কা নে অপ্ৰাপ্তবয়স্কা সেই ভাৱ আপোনালোকৰ ওপৰত।

দ্বিতীয়টোৰ বিষয়ে আপোনালোকে চাব লাগিব ৩৬৬ ধাৰাৰ মতে দোষ কৰাৰ ইচ্ছাৰে আচাৰী দুজনে তাইক সাঁচাকৈয়ে নিছিল নে নাই। সাক্ষীৰ জবান-বন্দীৰ পৰা আপোনালোকে জানিবলৈ পাইছে যে এটা শনিবাৰে তাইৰ ঘৰৰ পৰা চুনাৰী হাটলৈ চোলাই ছোৱালীজনী গৈছিল আৰু তাৰ পৰা গহনা আৰু কাপোৰ দিম বুলি এই দুজন আচাৰীয়ে তাইক ফুচুলাই লৈ গৈছিল। কিন্তু ইয়াত সাক্ষীসকলে এই বিষয়ে কোৱা নাই—যদিও নিম্ন আদালতত (committing court) সেইদৰে কৈছিল। ছোৱালীজনীৰ বাপেকে কম যে তাই নিজ ইচ্ছাৰে গৈছিল, আৰু তাইৰ সতীষ নাশ কৰিবলৈ একো কৰা নাছিল। নিম্ন আদালতৰ হাকিম

চাহাবৰ ওচৰত চোনায়ে কৈছিল যে তাইক জোৰকৈ ধৰি নিছিল, বাহাৰে টানি নিছিল আৰু বুলবুলে ধৰিয়াই ঠেলি আছিল। তাই ভয়ত চিঞৰিছিলও। কিন্তু ইয়াত এই ছেছন কটাত তাইক আচামীসকলে জোৰকৈ ধৰি নিছিল বুলি নকয়। বাহাৰৰ ঘৰৰ পৰা তাইক উদ্ধাৰ কৰিছিল বুলি তাই অস্বীকাৰ কৰে। নিম্ন আদালতত যদিও স্বীকাৰ কৰিছিল তাই ইয়াত বাহাৰৰ ঘাৰা সতীৰ নাশ হোৱা বুলি অস্বীকাৰও কৰে। ধৰি নিওঁতে ভয়ত চিঞৰা বুলিও তাই ইয়াত নকয়। ছোৱালীজনীৰ বাপেক আৰু সাক্ষী পৰমা বাবুয়ে কয় যে ছোৱালীজনী নিজ ইচ্ছাৰে গৈছিল আৰু ছোৱালী-জনীয়ে যে আৰু কিবা কৈছিল সেইয়া তেওঁলোকে কেতিয়াও নকয়। হাকিম চাহাবৰ আগত যি কৈছিল, সাক্ষী আৰু মাৰাকে হলে ইয়াত সেইদৰে নকয়। ইয়াত তেওঁলোকৰ জবান-বন্দী বিপৰীত।”

বিপৰীত সাক্ষ্যৰ ওপৰত আস্থা “আৰু অনাস্থাৰ বিষয়ে ভালকৈ বুজাই জজ ডাঙৰীয়াই আকৌ কয়,—

“যদি আপোনালোকে প্ৰমাণ পায় যে ছোৱালীজনীৰ বয়স ১৮ বছৰৰ তলত আৰু ১৬৬ ধাৰাৰ কোনো অভিপ্ৰায় নাথাকিলেও ছোৱালীজনীক আচামী দুজনে লৈ গৈছিল তথাপি তেওঁলোক ১৬১ ধাৰামতে দোষী ; কাৰণ আইনমতে যিজন অভিভাৱক তেওঁৰ পৰা তেওঁলোকে নিছিল। তাইৰ যিমানহে বয়স হওক, তাইক যদি বিয়া কৰিবলৈ বা অগত্যাৱে সতীৰ নাশ কৰিবৰ অভিপ্ৰায়ে লগত যাবলৈ বাধ্য কৰায়, তেনেহলে ১৬৬ ধাৰামতে তেওঁলোক দোষী হ’ব। কিন্তু আচামীসকলে কয়, তাইৰ বয়স ১৮ বছৰৰও বেছি। বাৰু কমেই হ’ল,—আইনত: অভিভাৱকৰ ৰক্ষণৰ পৰা তাই যদি নিজ ইচ্ছাৰে ক’ৰবালৈ যায় আৰু তাৰ পৰা আচামী-সকলৰ লগত কোনো বাধ্য-বাধকতা নোহোৱাকৈ যায়, তেনেহলে তেওঁলোক ১৬১ ধাৰামতে কোনো দোষত পৰিব নোৱাৰে।।.....

এতিয়া আপোনালোকে চাওক তাইৰ ঘোৱাত কিবা বাধ্য-বাধকতাৰ প্ৰমাণ পাইছে নে নাই। গহনা

কাপোৰ দিম বোলাত এনে কিবা প্ৰমাণ পোৱা যায় নে নাযায়।

আচামীসকলে তাইক ঘাৰুকাৰ পৰা চুনাৰীলৈ সঁচাকৈয়ে নিছে, এনে কোনো প্ৰমাণ নাই বুলি আচামী পক্ষৰ উকীলে কয়। ঘাৰুকাৰ পৰা চুনাৰী দহ মাইল নিলগত। ইমান দূৰলৈ এজনী ইচ্ছা নথকা ছোৱালীক টানি ঠেলি নিয়া অসম্ভৱ। তদুপৰি হাটৰ কোনো মানুহ নাইবা ঘাৰুকাৰ পৰা চুনাৰীলৈ বাটত কোনো এজনেও নকয় যে তাইক কোনোবাই টানি গিছে নাইবা ফুচুলাই লৈ গৈছে।

এইটো অৱশ্যে সঁচা যে দাছুয়ে-বিজনে খবৰ দিছিল—তেওঁ চোনাই কোনখন ঘৰত আছিল কোৱা নাই, এতিয়া আপোনালোকে ভাবি চাওক তাইক জোৰকৈ টানি নিছিল, নে তাই এনেয়ে নিজ ইচ্ছাৰে গৈছিল।

এইটোও আপোনালোকে ভাবি চাওক যে যেতিয়া চোনাইক উদ্ধাৰ কৰা হৈছিল, তাৰ তিনি-চাৰিদিন আগৰে পৰা চহৰত নাছিল। মিসকলে তাইক আনি-নলৈ গৈছিল তেওঁলোক এখন ঘৰৰ বাহিৰত আছিল আৰু এজন আবদুল মজিদে ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই তাইক উলিয়াই আনিছিল। আচামী পক্ষৰ উকীলে কয় যে তাইক কলমজান চেৱাৰ ঘৰত ৰখা হৈছিল—সেই ঘৰখন বাহাৰৰ ঘৰৰ কাষতে আছিল। কিন্তু এই আবদুল মজিদক পৰীক্ষা কৰা হোৱা নাছিল, আচামী পক্ষৰ উকীলে প্ৰশ্ন কৰাত ছোৱালীজনীয়ে উত্তৰত কৈছিল যে—আচামীসকলে গহনা-কাপোৰৰ লোড দেখুৱাই তাইক ফুচুলাই অনা নাছিল। তাই এজন কছাৰী মানুহৰ লগতহে চুনাৰীলৈ আহিছিল ; সেই আচামী দুজনৰ লগত অহা নাছিল। আবদুল মজিদৰ ঘৰত তাই আহাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল।

অন্যমতে আটক সম্বন্ধে সাক্ষীৰ জবান-বন্দী ইমান স্পষ্ট নহয়। এই জবান-বন্দীৰ মতে ছোৱালী-জনীক দুৱাৰ বন্ধ কৰি আটক কৰা হৈছিল। এছা-হাবৰ মতে ছোৱালীজনী ৭-১-৫০ তাৰিখে হাটলৈ

গৈছিল আৰু ছোৱালীজনীক উদ্ধাৰ কৰাৰ পিছত ১৬-১-৫০ তাৰিখে এজাহাৰ দিয়া হৈছিল। শনি-বৰীয়া হাটৰ পিছৰ সোমবাৰেহে উদ্ধাৰ কৰা হৈছিল বুলি বাপেক বিংজাঙৰ জবান-বন্দীয়ে কয়। পৰমা বাবুয়ে কয়—সোমবাৰে নে ঘাব্কা হাটৰ পিছদিনা তেওঁ কব নোৱাৰে। ঘাব্কা হাটৰ ৩৪ দিনৰ পিছত হব পাৰে বুলি তেওঁ কয়। আপোনালোকেই বিচাৰ কৰক তাইক কিমান দিন আটক কৰা হৈছিল। যদি ছোৱালীজনীক তিনি দিনৰ বেছি অনায়তাবে আটক কৰা নাছিল বুলি সাক্ষীসকলৰ জবান-বন্দীত কিবা প্ৰমাণ পায় তেন্তে আচাৰী দুজনৰ ৩৪৩ ধাৰামতে কোনো মতেই শাস্তি বিধান কৰিব আপোনালোকে নোৱাৰে।

৩৬৬ আৰু ৩৪৩ ধাৰামতে আচাৰী দুজনৰ এত্যেকৰ বিপক্ষে সাক্ষ্যৰ বিচাৰ আপোনালোকে কৰক। সাক্ষীৰ মতে দুজনেই ছোৱালীজনীক নিছিল। বাহাৰে টানিছিল আৰু বুলবুলে ঠেলিছিল। যদি আপোনালোকে বিশ্বাস কৰে যে দুজনেই বাধ্যত পেলাই তাইক নিছিল, তেনেহলে দুয়োজনেই ৩৬৬ ধাৰামতে দোষী সাব্যস্ত হ'ব। বুলবুলৰ বিপক্ষে সাক্ষ্যৰ জোৰ কম। সি দোষী নহ'বও পাৰে। অনায়তাবে আটক কৰাৰ সম্পৰ্কে বুলবুলৰ বিষয়ে আমি বিচাৰি নাপাওঁ। সাক্ষীৰ মতে বাহাৰৰ বৰতহে তাইক পোৱা গৈছিল। আপোনালোকে যদি বিশ্বাস কৰে যে বাহাৰে তাইক অনায়তাবে আটক কৰিছিল, তেন্তে ৩৪৩ ধাৰামতে বাহাৰৰ দোষ হ'ব। বিচাৰ কৰক আপোনালোকে।”...

এজাহাৰৰ বৈধতা অবৈধতাৰ বিষয়ে বুজাই জজ ডাঙৰীয়াই কৈ যায়,—

“এতিয়া সতীষ নাথৰ বিষয়লৈ অহা যাওক। আচাৰী পক্ষৰ উকীল ডাঙৰীয়াৰ মতে এই সম্পৰ্কে কোনো সাক্ষী নাই,—আনকি বিংজাং, আকাং আৰু পৰমা বাবু এওঁলোকে উদ্ধাৰ কৰাৰ পিছতো এই সম্পৰ্কে কোনো উল্লেখ নাই। ধুবেনক পৰীক্ষাই কৰা নহ'ল। অৱশ্যে নিম্ন আদালতত ছোৱালীজনীয়ে

কৈছিল যে—বাহাৰে তাইৰ সতীষ নষ্ট কৰিছে। কিন্তু ইয়াত—তাই অস্বীকাৰ কৰে। আনকি বাহাৰৰ লগত তাই শোৱাও নাই। তাই কয় যে তাই বেলেগ ঘৰত শুইছিল। যদি আপোনালোকে তাইক বিশ্বাস কৰে, তেন্তে তাইৰ আগৰ জবান-বন্দীটোকে প্ৰমাণ স্বৰূপে গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। ডাক্তৰে যেতিয়া তাইক পৰীক্ষা কৰিছিল,—তেওঁ কৈছিল যে দহ দিনৰ আগত তাইৰ সতীষ নাশ কৰা হৈছে।.....

তাইৰ কাপোৰ-কানি হলে পৰীক্ষা কৰি চোৱা হোৱা নাই। এইটোও আপোনালোকে মন কৰিব—তাইক উদ্ধাৰ কৰা দিনৰে পৰা এজাহাৰ দিয়া দিনলৈকে তাই এই সম্পৰ্কে একোৱেই কোৱা নাছিল। তথাপি পিছত বাহাৰৰ দ্বাৰা তাইৰ সতীষ নাশ কৰাৰ উল্লেখ বাৰে বাৰে পোৱা যায়। আকাঙে যেতিয়া কৈছিল যে বাহাৰ আৰু বুলবুলে তাইৰ সতীষ নষ্ট কৰিছে, তেতিয়াহে তাই কৈছিল যে—বাহাৰেহে তাইক তেনে কৰিছিল।.....

এইটোও চাব, উদ্ধাৰৰ পিছতো ছোৱালীজনী আচাৰীসকলৰ তাত আকৌ গৈছিল আৰু তেওঁলোকে তাইক খানাত চমজাই দিছিল। এইটোৱেই দেখুৱায় যে তাইৰ তেওঁলোকৰ তালৈ যোৱাৰ অভ্যাগ আছে।....

ডাক্তৰৰ সাক্ষ্য আৰু আন আন সকলৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি আপোনালোকে বিচাৰ কৰিব। কেৱল ছোৱালীজনীৰ কথাতে শেষ সিদ্ধান্তলৈ নাহিব। ই বৰ সাংঘাতিক কথা যদি তাইৰ জবান-বন্দীৰ ওপৰত ভৰসা কৰি আপোনালোক এটা সিদ্ধান্তলৈ আহে। যদিও আহে তেন্তে চাব সেইজন কোন—বাহাৰ নে আন কোনোবা। তাইৰ কথা সঁচা বুলি ভাবিলে আপোনা-লোকে যি বিচাৰ কৰে সেয়ে ঠিক হ'ব। তাইৰ যদি চৰিত্ৰ বেয়া বুলি আপোনালোকে ভাবে, তেন্তে তাইৰ জবান-বন্দী ওফৰাই পেলাব পাৰে।.....

অৱশেষত আপোনালোকে বিচাৰ কৰক—ছোৱালী-জনীৰ বয়স ১৮ বছৰৰ কম হয় নে নহয়। তাইৰ ন্যায়তঃ অভিভাৱকৰ পৰা আচাৰী দুজনে নিছিল নে

নাই, তাইক বিয়া কৰিবলৈ তাইক লগতে যাবলৈ বাধ্য কৰা হৈছিল নে নাই,—তাইৰ সতীৰ্ণ নাথ কৰিবলৈ জোৰটক টানি নিছিল নে নাই।.....যদি এনে ইচ্ছা থকা আপোনালোকে পায় তেন্তে দুয়ো অথবা যেই সেই এজনে ৩৬৬ ধাৰামতে শাস্তি পাব, আৰু তেনে ইচ্ছা থকা যদি নাপায়, তেন্তে দুয়ো বা যেই সেই এজনে ন্যায়তঃ অভিভাৱকৰ পৰা নিয়াৰ কাৰণে ৩৬৩ ধাৰামতে শাস্তি পাব। আৰু বাহাৰৰ দ্বাৰা অনায়্য আটক আৰু সতীৰ্ণ নাথৰ বিষয়ে আপোনালোকে বিচাৰ কৰক তেওঁ দোষী হয়নে নহয়।

এতিয়া আপোনালোক যাব পাৰে। বিচাৰ কৰক—কি ৰায় দিয়ে ঠিক কৰি আহক।

আপোনালোক সৰ্বসন্মতিক্ৰমে ৰায় দিবলৈ চেষ্টা কৰিব।”.....

দুপৰীয়া ১২টা ১৫ মিনিটত জুবীসকল উঠি যায় আৰু ১টা বজাত ছেছন কোৰ্টত তেওঁলোকৰ ৰায় ঘোষণা কৰে।

জজে কয়—“আপোনালোক একমত নে?”

“হয়”—জুবীৰ ঘাইজনে উত্তৰ দিয়ে।

“কি ৰায় ঠিক কৰিলে?”

জুবীৰ ঘাইজনে কয়,—“আমি নুলবুলক খালাচ দিলো। ৩৬৩ ধাৰামতে বাহা ৰুদ্দীন দোষী বুলি আমি সকলোৱে একমত হৈ ৰায় দিলো।”.....

১৯৫২ চনৰ আগষ্ট মাহৰ ৩০ তাৰিখে ৩৬৩ ধাৰামতে বাহা ৰুদ্দীনৰ দুবছৰ সশ্রম কাৰাদণ্ড হয়।

তেওঁ ধুবুৰী জেলত।.....

অজ্ঞাতবাসৰ কথা

ক্লিক ! ক্লিক !! ক্লিক !!!

ক্লিক ! ক্লিক !! ক্লিক !!!.....

কেনে মাত ?.....

মাত ?.....তাল লাগে কিছুমানৰ।

পথাৰত তিনিটা ছুঁয়া মূৰতি, চলচলীয়াটক গৈ আছে যম দূতৰ দৰে।.....গতায়ু ধনতত্ত্ববাদক ধ্বংস কৰাই সিহঁতৰ পণ।.....

ক্লিক ! ক্লিক !! ক্লিক !!!

পাছৰ দুজনৰ কান্ধতে সজাই ওলমি থকা ‘ষ্টেন গান’ৰ শব্দ.....শৰীৰৰ হেলেপনিৰ তালে তালে উঠে ক্লিক ! ক্লিক !! ক্লিক !!! আকাশ, চোতালত জোন জিলিকে। অ’ত ত’ত কৰবাত সিচৰতি হৈ পৰি থকা কপৰ টকাৰ দৰে তৰাবোৰে তিৰবিৰায়।.....কোনোবা কুবেৰৰ বন্ধিত মূলধনহে যেন গাদীত সিচৰতি হৈ পৰি আছে।

চ’ত মাহ !.....জোনোৱালী নিশা !.....গোটেই জগত ৰূপোৱালী, মাজত ৰমক্-জমক্ !.....এনে জোনা-কৰ কাৰণে ধনী-গৰীৱ নাই, এই জোনাক সকলোৱে ভোগ কৰে।.....জগতৰ সকলোৰে কাৰণে জোনাকৰ সৃষ্টি !.....ধনী-দুখীয়া বুলি কোনো কথা নাই।.....আগৰজন বিপ্লৱী নেতা !.....লগৰ দুজন তাৰ সহচৰ, কম্বেড্ !.....বিপ্লৱী অধিনায়কজনক ধৰিবলৈ চবকাৰে বলিয়া কুকুৰৰ দৰে ৰাইজৰ মাজত জঁপিয়াই পৰিছে।.....যাকে-তাকে কামুৰিছেবহুতো নিৰ্দোষীৰ জেল-ফাটেক !.....চবকাৰৰ ক’লা আইন—“জন-নিৰাপত্তা আইন,—” নিদাৰুণ। এই আইনৰ বলত ৰাইজ অলা-কলা। ৰাইজৰ আলই-বিলৈৰ সীমা নাই।

তিনিও যমদূতৰ দৰে ধনতত্ত্ববাদৰ হিয়া-আমঠু ছিঙিবলৈ অগুৱান.....সৰ্বহাৰাৰ মুক্তিকামী বিপ্লৱ পথৰ যাত্ৰী,.....নিতীক !.....পথাৰৰ পিছতে আলি, সৰু অকীয়া-পকীয়া আলি।.....পিছত হাবি।.....জুই “আকাশ ৰঙা !.....ধন কুবেৰৰ সিচৰতি হৈ থকা টকাৰ দৰে এটা মোৰৰ তিৰবিৰণি ক্ষীণ-অভাহীন।.....জোনৰ জেউতি মলিন।.....কাষত জুই ৰঙা আকাশ। জুইত ছাই হৈ যোৱা হাবি-বননি।.....ধুমুহাৰ দৰে জুইৰ সোঁ-সোঁৱনি.....বিপ্লৱৰ সোঁ-সোঁৱনি বিপ্লৱীৰ দাবানল।.....দাবানল ! দুয়ো কাষে লেলিহান অগ্নি শিখাই হাবি-বননিৰ ঠাল-ঠেঙুলি গ্ৰাস কৰি আগুৱায়।

অগনিৰ গৰাহত পৰি গছ গছনি খংস হৈ যায় এটা এটাকৈ ।.....বিপ্লৱী পথৰ বাঢ়ী কৰ্বেড্ তিনিজনও জুইৰ মাজেদি সহ আলিয়েদি আগবাঢ়ে, বীৰদৰ্পে আগুৱায় ।.....সিহঁতৰ গতি দুৰ্বাৰ, সহ পিতৃ মন ঝঞ্ঝা বিজয়ী !.....

অগনিৰ পোহৰত এই তিনিটা ছয়া মূৰতি জিলিকি উঠে ।.....তিনিও যমৰ দৰে বঙা হৈ ভীষণ হয় । তিনিও অগ্নিৰ স্ফুলিঙ্গহে, অগনিৰ ফিৰিঙটি ।.....

অধিনায়ক জন, দীঘল, আকাশ চুৰা ভাবনাৰ দৰে ওখ, বুকু বহল সৰব-বহৰ আদৰ্শেৰে ওকলি উঠা বহুধা—বিপ্লৱৰ পুত্ৰীভূত ধুমুহাৰে ভৰা জোনোঙা—বীৰদৰ্পে আগুৱায় ।.....পাছে পাছে যায় তাৰ সহচৰ দুজন কৰ্বেড্ । কান্ধত ওলমি থকা “ষ্টেন-গান” জুইৰ পোহৰত জিলিকি উঠে, ধুমুহাৰ আগ জাননী দিয়া বিজুলীৰ দৰে চিক্‌মিকায় ।.....

জুই বঙা আকাশ.....ছাই হোৱা অলি ভাং হোৱা হাবিয়নি পাছ পৰে ।.....

.....তিনিওৰে পিঠি বঙা হয় ।.....তিনিও বীৰদৰ্পে আগুৱায় ।.....মাজে মাজে ভৰিৰ খোজে খোজে বঙা পিঠিত ওলমি পৰা ষ্টেনৰ শব্দ হয়—ক্লিক্ ! ক্লিক্ !! ক্লিক্ !!!.....তিনিও গৈ থাকে ।.....আলিৰ এটা ভাঁজ । জলা জুই নেদেখা হয় । জুই বঙা আকাশ তেও জিলিকি থাকে ।.....কণ ভাবে তিৰবিৰায় তবাবোৰে । বগী জোনেও জুইৰ তাপত বাঙলী হৈ থমকি বয় ।.....বহু দূৰৈত ।.....তিনিও যেন জীৱন্ত মৃত্যুৰ ছাঁ.....গৈ থাকে ।.....মৰণৰ গৰাহত পৰি ধনতত্ত্বদাদে কালৰ কোলাত কঁপি উঠে । ফেঁচাৰ কিবিলি, যেন মৃত্যুৰ যম ডকিনীৰ বিকট হাঁহি আঁতৰত ।.....গাৰ নোম শিয়ৰি উঠে । ফেঁচাৰ কিবিলি, যেন মৃত্যুৰ হিয়া-ছিঙা পৰিহাস ।.....তিনিও নিৰ্ভীক,.....চলন্ত জীৱন্ত কৰাল-মূৰতি, বিত্তীয়িকায় মৃত্যুৰ ছাঁ ।.....সন্মুখত নৈ কপহী ।.....কপালী জোনৰ কপোৱালী বহেনেৰে বহনোৱা জিলিলায়া পানী বুকুত লোৱা নৈ কপহী । চ'তৰ বৰেও পানী শুকুৱাবলৈ অপাৰগ,—বনভয়বাদৰ

শোষণে আজিও দুখীয়া শ্ৰেণীৰ অন্তৰৰ পৰা মনুষ্যৰ অমৃত বস গুহি নিঃশেষ কৰিব নোৱাৰাৰ দৰে ।.....

.....পানী প্রচুৰ, প্রচুৰ ব'দ বতাহ, বৰষুণ প্রচুৰ । এই প্রাচুৰ্য্যৰ মাজত পানীৰ বাবে মানুহৰ কোনো দাবিহীন নাই ।.....হাই-কাজিয়া নাই, চুৰি-ডকাইতি, ঠগ-বাজী, জুলুম একোৱেই নাই । টেক্স নাই, খাজনা নাই, চোৰাং কাৰবাৰ নাই ।.....পানী প্রচুৰ, প্রচুৰ ।

স্বচ্ছ-সলিলা কপহী ।.....ফটিকৰ দৰে ফট্‌ফট্‌য়া পানী ।.....নিশা জোনৰ জিলিকনিতো, পানীৰ তলীত বিধে বিধে শিল দেখা যায় ।.....আইনাৰ দৰে পানী ঠিক যেন বিপ্লৱী কৰ্বেড্ সকলৰ হৃদয়বাদ-জ্ঞান-সম্পদ ফট্‌ফট্‌য়া অন্তৰহে ।.....জোন-বিজীৰ দৰে একাল জোন, আকাশত কপালী জেউতিৰে জিলিকি ।.....এই জোনাই, তাইৰ কোনো নিজহ নাই । পৃথিৱীৰ গৰ্ভৰ পৰাই তাইৰ জন্ম,—পৃথিৱীৰ জ্যোতিৰে জ্যোতিমতী, ভাস্কৰৰ আভাঙ্গীপ্ৰেৰে দীপ্তিময়ী ।.....পুঁজিবাদী সমাজত হালোৱা-হজুৱা-বনুৱা আৰু তল-মজলীয়া খলপৰ দুখীয়া শ্ৰেণীৰ জীৱনেৰে উজ্জীৱিত শোষণ শ্ৰেণীৰ দৰে পৰ-শয়জীৱিনী এই জোনাই ।.....মাটিৰ পৃথিৱীৰ এই তিনিজন কৰ্বেড্ পানীত নামে ।.....কপহীয়ে সিহঁতৰ ক্লান্ত চৰণ পুত সলিলেৰে ধোত কৰে ।.....ক্লান্তি শান্তিৰ মাত্ৰা কমে ।.....নৈয়ে চেনেহেৰে সিহঁতৰ ভৰি পখালে ।.....বীৰ পূজা ।.....

কবঙনলৈকে পানী ।.....কপালী পানী উলাহত কঁপি উঠে । জিলিঙণিৰ খলকনি উঠে । এটা চল্লৰ বিষ বহুধা প্ৰতিবিম্বিত হয়,—এজন কাৰ্ল-মাক্সৰ এটা অন্তৰত এটি আদৰ্শ জিলিকাৰ পাছত, কোটি কোটি বিপ্লৱী মুক্তিকামী নৰ-নাৰীৰ অন্তৰ আইনাত সেই আদৰ্শৰ বহু ছাঁ প্ৰতিফলিত হৈ জিলিকাৰ দৰে ।.....নৈ পাৰ হয় তিনিও ।.....আকৌ মাটি ।.....তিতা ভৰি ধূলিৰে লোটিয়াই লৈ মাটিয়ে তিনিজনকে আদৰে-সাদৰে ।.....সিহঁত গৈ থাকে ।.....দুজন কৰ্বেড্ ষ্টেন-গানৰ ক্লিক্ ক্লিক্ শব্দৰ ছেৰে ছেৰে তালে তালে গাই যায়,—

“বিপ্লবী পথে যাত্রী আমি
সর্বহাৰাৰে মুক্তি কামী
চূৰ্ণ কৰিম আমি সংগ্ৰামী
দৰ্প-ধনীৰ পণ-আমাৰ—।
হচিয়াৰ ! হচিয়াৰ !!
ধনী মহাজন-জমিদাৰ
হচিয়াৰ ! হচিয়াৰ !!.....”

.....এখন গাওঁ !.....গাৱঁৰ মাজেদি তিনিও যায়।
কোনোবা পঁজাত কেচুৱাই কালি উঠে,—কোনোবা
পঁজাৰ পৰা কাৰোবাৰ কাহৰ ঘুৰুৰণিৰ শব্দ আহে।
এই সমাজত গাৱঁলীয়া—পণ্ড।

দুখীয়া খেতিয়কৰ ভগা-পঁজাৰ ভিতৰত সি এক
কফণ দৃশ্য।.....ধনী-বাৰুহঁতৰ দৃষ্টি আৰু অন্তৰত
অগোচৰ এই দৃশ্য। বিপ্লবী অধিনায়কজনৰ মুখত
এটা প্ৰতিহিংসা প্ৰতিশোধৰ ভাব জাগি উঠে। সি
সুদৃঢ় হয়।.....ককালত গুজি থোৱা বিভীষিকাৰ ‘গ্ৰিপ’ৰ
ওপৰেদি সি তাৰ সৰল হাতখন বুলায়।

.....কম্বেড দুজনে গায়।—

“শেষ যুদ্ধৰ আমি বণ্ডা
পৃথিৱীৰ হালোৱা-বনুৱা
হম বিজয়ী আমি দুখীয়া
ক’ত বৰি ধনী এইবাৰ ?.....
হচিয়াৰ ! হচিয়াৰ !!
ধনী-মহাজন-জমিদাৰ
হচিয়াৰ ! হচিয়াৰ !.....”

.....“লজ্জা ক’ত-ক’ত ?”.....“বতন-পুৰত”—
মুগীৰ মাত।.....অমাত পখীৰ মাততো আজিও বিৰিঙি
উঠে শোষণক বাতৰ-বাক্যৰ নিৰ্মম শোষণৰ শেষ পৰিণতি
বন্ধ পুৰী স্বৰ্ণ-লজ্জা।.....সেই যুগতো সামন্ত বজাৰ
শোষণ শ্ৰেণীৰ স্বৰ্গীয়, শোষিত প্ৰজাবৃন্দ ভূদাসহঁত
পশুৰ দৰে অগভা, বৰ্ফৰ, হতভাগ্য। সেই নিৰ্দয়
শোষণৰ দুঃখময় নিৰ্মমতা বিষাক্তপূৰ্ণ কাহিনী সুঁৱৰি-
শিয়ৰি উঠা পখীৰ কেনে কফণ হিয়াভেদী আৰ্ত্তনাদ
আজিও।.....

আকাশত জোন নাই। তৰাবোৰও ক্ষীণ। কেৱল
পূৰ্ণতী তৰা পথৰাজ পাথৰৰ দৰে উজ্জ্বল।.....
সাম্যবাদৰ আদৰ্শ উজ্জ্বল,—নিৰ্মল।.....

দুৰৈত এটা ঘন ক’লা শাৰী।.....পথাৰত শিলৰ
দৰে টান চপৰাবোৰ।.....ভৰিৰ তলুৱা চেক্চেকাৰ।....
বিপ্লবৰ পথত এনে কাঁইটীয়া বাধা।.....‘ষ্টেন’ বেচি-
কৈহে বাজে,—ক্লিক্ ! ক্লিক্ !! ক্লিক্ !!! দুৰৈৰ ঘন
ক’লা শাৰীৰ কাষ চাপে তিনিও। সেই শাৰী অগ্নি-
গতিৰ লগে লগে ডাঙৰ হয় ক্ৰমান্বয়ে। গছ-গছনি
ছাঁয়াৰ দৰে বিৰিঙি উঠে। দুই এটা পঁজাও দেখা যায়।

এখন গাওঁ।.....গাৱঁৰ ভিতৰলৈ তিনিও সোমায়
পশ্চিম ফালৰ আলিয়েদি পুৰমুৱা হৈ। অলপ দূৰতে
তিনি আলি। কম্বেড এজনে উত্তৰমুৱা আলিয়েদি
আগবাঢ়ে। দুয়ো তাৰ পিছে পিছে যায়। সোঁহাতে
এটা ঘৰৰ পদূলিয়েদি সোমাই চোতালত থিয় দিয়ে।.....

কুকুৰবোৰে ভুকে। ভুক্ভুকনিত একো শব্দ।
নাযায়। দুই-এটাই কামুৰিবলৈ খেদি আহে—কুকুৰৰ
জাত।.....“কম্বেড ! কম্বেড !!”—এজনে চিঞৰে।....
কুকুৰৰ ভুক্ভুকনিৰ বিৰাম নাই।.....চৰকাৰৰ দৰে
ভুক্ভুকনি, মিতুৰ নাই, শতৰু নাই যাকে-তাকে ভুকে।
আজিৰ দুৰ্বল উম্মাদগ্ৰস্ত গৱৰ্ণমেণ্ট, পগলা, বলিয়া
চৰকাৰ।.....এই কুকুৰ চোকা নহয়। ভতুৱা।.....
এয়েই দোষ, এয়েই গুণ। ভতুৱা কুকুৰ এনেকুৱাই।
“ভুক্-ভুক্-ভুক্।”—ভুক্ভুকনিৰ জাউৰি। “টুক্-
টুক্-টুক্”.....। কম্বেড এজনে শাস্ত কৰে, ভুক্ভুকনি
শাম কাটে অলপ। ভতুৱা কুকুৰৰ জাতটোৱেই
তেনে, সহজে শতৰুৰও বশ হয়।

“কম্বেড !” এজনে চিঞৰে।

আকৌ ভুক্ভুকনিৰ উজাৰ।.....পঁজা ঘৰৰ
ভিতৰত চাকি জ্বলি উঠে। দুৱাৰ খোল খায়।.....
কোনোবা এজনে দুৱাৰ মুখত থিয় দিয়ে।.....সি
ওলাই আহে,.....“ধু-ব্-ব্।” সি ধমক দিয়ে।
কুকুৰহঁত পিয়াপি ওচৰ চাপি সি তাৰ মুখখন সেই তিনি-
জনৰ মুখৰফালে আগুৱাই নি জুৰি চায়।

“আমি,—কৰ্বেড।”.....

“অ”—বুলি নি আন এখন পঁজা ঘৰলৈ নিহঁতক লৈ যায়,—জঙৰ জঁকাৰ ওপৰেদি তুফা পাৰি দিয়ে। বহিৰলৈ কয়।.....তিনিও এছাৰত খেপিয়াই খেপিয়াই বহে।.....ডেকা গৃহস্থ ওলাই যায়.....ছাগলীৰ মুডৰ গোন্ধ। পঠাৰ গাঁৰ নোবেদি ওলোৱা গোন্ধ,.....এক অদ্ভুত উৎকট মনোহাৰী গোন্ধ। হাজে হাজে পঠা ছাগলীহঁতৰ এছাৰত ছট্‌ছটনি। এনে পৰিস্থিতিও সহনীয়; তথাপি গতায়ু গেলা ধনতন্ত্ৰবান্ধৰ পঁতা গোন্ধ আৰু দুৰ্বল ধনিক চৰকাৰৰ স্বেচ্ছাচাৰী কেচিফ্ৰৰ ছট্‌ছটনি অসহ্য।

.....পূৰ্বকালে আকাশত কেঁহজালি।.....গৃহস্থৰ ঘৰত হাঁহ-কুকুৰাৰ মাত,.....বন্ধনৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ তীব্ৰ হাবিলাস।.....পচিবৰ ঘৰৰ দুৱাৰ খোলাৰ শব্দ হয়।.....ক’লা চিয়াহী সনা মৰাপাটৰ জুটলীৰ দৰে চুলি মেলি এজনী-দুজনী নিজ নিজ ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই আহে। চুলি আউল জাউল।.....চকু আবেশনয়। বুকুত মেখেলা ওলৰা বস্তাৰ দৰে “দখনা-মেখেলা।” কোনোমতে আলফুলকৈ ওলোৱা।.....এজনী তিফুতাই সেই উৎকট গোন্ধ থকা ঘৰৰ ভিতৰৰ বজিৱাত তিনি লোটা পানী ভৰি ধুবলৈ ধৈ যায়। তাই সেই ডেকা-জনৰে ঘৰৰ (ঘৈনী) ঘৰিনী। হাঁহ-কুকুৰাৰ মাত, উলহ-মালহ, মুকুতিৰ উলাহত উখল-মাখল। বেচেৰা-হঁতে নাজানে, এই মুকুতি বন্ধনৰ কাৰণেহে মুকুতি, সিহঁতৰ স্বাস্থ্য-জীৱনৰ কাৰণেহে মুকুতি।.....হয়তো কাৰোবাৰ জীৱনেই বাৰ অতিথি সংকাৰৰ কাৰণে নাইবা গৃহস্থৰ নিজৰ পেট-পূজাৰ কাৰণে।

“কিৰ্-কিৰ্-কিৰ্”.....। বয়সিয়াল জিৰোতা-গৰাকীয়ে এটা দোনাত ধান লৈ চোতালত ছটিয়ায়। চোতালত হাঁহ-পাৰ-কুকুৰাৰ দল-দোপ্ হেন্দোল-দোপ্।.... কাৰখানাৰ বনুৱা ঐকিকক মজুৰী দি বচাই ৰখাৰ দৰেই ইও খেতিয়কক কিছুমান নিজৰ পো-পোৱালীৰ জীৱনৰ কাৰণে মাৰি ৰাখীখিনি ভুজি নিয়াৰ দৰে ই-ও।.....ই এবিধ ধনতান্ত্ৰিক আইন আৰু কৌশল

ব্যৱহাৰে, শোষণ-দানৰ শোষণ-নীতিৰ অদ্ভুত কলা-কৌশল; শোষণকাৰীৰ নিষ্ঠুৰ, নিৰ্দয় পৈশাচিক দম।।

ডুহা-ভেঁৰা এবিধ ঘৰচীয়া জন্তু। সেই জাত জন্তু পচিম-জাবত নাইবা পচিম পাকিস্তানৰ মানুহে ঘৰলৈ পোহে, আদৰ কৰে, যতন কৰে। গৃহস্থৰ মৰম পাই জন্তুৱে জাবে গৃহস্থ বৰ মৰমিয়াল। ডুহাৰ নেজডাল এচপৰা মঙহহে। সেই মঙহ চপৰা কাটিলে, আকৌ মঙহ বাঢ়ি যায়। এইদৰে গৃহস্থই সেই নেজৰ ফালৰ মঙহ চপৰা কাটি ৰায়। এনে স্বাৰ্থৰ বাবে গৃহস্থই ডুহাক যতন কৰে; আদৰ কৰে। মঙহ শেহত নাৰাচিলে জন্তুটোকে মাৰি খোৱা হয়। বনুৱাৰ প্ৰতি মলিকৰ, খেতিয়কৰ প্ৰতি জমিদাৰ, মহাজন, চৰকাৰৰ দম্মা-সকল-চেনেহও এনে নিষ্ঠুৰ, এনে নিৰ্দয়। গৃহস্থৰ হাঁহ-কুকুৰালৈ এনে লেবেলা মৰম।.....তিনিও পঁজা-টোৰ ৰাজ হৈ তৰি পখালে। অধিনায়কজনে ফটা ‘চেঙেল’ পিদ্ধি আকৌ ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমায়।

গৃহস্থজনে ইতিমধ্যে চাঙৰ ওপৰত বিছনা পাৰি সজাই থয়। ঘৰিণীয়ে এটা গাৰু আনি শিতানত ঠিককৈ ধৈ গুচি যায়।

“জিৰাওক,”—ডেকাজনে মাত দিয়ে।.....

বিপুৱী নেজাজনে তাৰ দুমোনীয়া শৰীৰ সেই চাঙৰ ওপৰত পেলায়। চাঙখন মেটমেটায়। মুখত মিচিকীয়া হাহিঁ। ক্লান্তিৰ লেশমাত্ৰ নাই। নিত্ৰা-বিহীনতাতও সি অকাতৰ। সি অক্লান্ত দুৰ্দান্ত দুৰ্জয়।

“বলিয়া কুকুৰৰ দৰে পিছে পিছে লাগি থকা সেই কুকুৰহঁতৰ পৰা মোৰ জিৰাবৰ আজৰিয়েই বা ক’ত?” কোৱাৰ লগে লগে যেন জুইৰ আগ তাৰনি মুখৰ পৰা সৰি পৰে। চকুৰোৰৰ পৰা অগনিৰ ফিৰ-ভতি ছিটিকি পৰে।

এজন কৰ্বেডে কয়,—“কৰ্বেড। চাহ?”

“হ’ব হ’ব.....জাহী!” ডেকা গৃহস্থজনে তাৰ ঘৈণীয়েক জাহীক চাহ গৰম কৰিবলৈ আদেশ দিয়ে। এজনী বুঢ়ী। তাই ডেকাজনৰে বুঢ়ীমাক। হাতত খোটা বাচনী লৈ তাই ভিতৰলৈ সোমাই আহে।

পত্নী ছাপনী আঁকক খেদি তাই ববৰ মজিয়া সাৰে।
ছাপনীৰ লেদা ধূলি পৰিষ্কাৰ কৰি দিয়ে। মৃতৰ উৎকট
গৌৰৱ বিৰপি পৰে। তাতো শান্তি।

নীল! ডেকাজনৰ নাম। সি জাহীৰ পিৰিয়ক
কাৰণে সকলোৱে তাক জাহা বোলে। জাহা নামেৰে
সি দলত পৰিচিত। “জাহা” বড়ো শব্দ-নামে অজনা
শূৰ্য। জাহা পাতল, চতুৰ, বুধিয়ক, সাহসী। সেই
গাঁৱৰ সকলো ডেকা তাৰ অধীনত। গাঁৱৰ ডেকাদল
সি নেতা-নায়ক। সি উৎসাহী, তাৰ উৎসাহিতো গাঁৱত
ভাল ভাল বাট, ঘাট, বেঙ-পাটি, যাত্ৰাদল কত কি
গঠন-সংগঠন।.....সি ডেকা দলৰ, ডেকা দল তাৰ।

চেকীশাল।.....চেকীশালৰ পৰা অনবৰত শব্দ
উঠে। আইনৰ খুলিত ৰাইজ হেন ধান শোষণৰ
বঁদত শুকুৱাই শাসনৰ চেকীৰে খুন্দাৰ দৰে চেকীয়ে
ধান বানি যায় অধিবতভাবে। ধনিক-শ্ৰেণীৰ উৎসাহিত
সেই আৰোলা মজীহঁতে শিলং চেকীশালত ধান বানি।
চেকীশালত গাভৰু জীয়াৰী বোৱাবীহঁতে ধান বনাৰ
দৰেই। ক্লিক্, ক্লিক্ ক্লিক্। ষ্টেনগান দুটা বাজি উঠে।
দুজন কৰ্মৰেডে ‘ষ্টেনগান’ দুটাৰ লেটু সোলোকাই কটা-
কানিত মেৰিয়াই ধৰ। বাঁহ চুপাৰ আগলি বেলিৰ
জিলিকনি সানি কিছু হেঙুলীয়া হয়।.....শোৰিতৰ
বজ্জপতাকা ক্ৰক-বনুৱাৰ বঙা বিজয় নিচানৰ দৰে
বাঁহ চুপাৰ আগে চতুৰা বতাহৰ বা লাগি ছালে-জালে।
সবগ মুখৰ সোণোৱালী বোলৰ ছাঁও পৰে। বেলিৰে
ভালকৈয়ে ভুৰুকি বাবে। বেলিৰ দৰশনত নিশাৰ
এন্ধাৰ আঁতৰি যায়। অগত পোহৰ হয়। বাট-বাট,
ঘৰ-বাৰী, মানুহ-দুনুহ সকলো দেখা যায়।.....পৰিষ্কাৰ।

ধনতত্ত্ববাদৰ যুগত হালোৱা, হজুৱা, বনুৱাই অজান
এন্ধাৰত খেপিয়াই ফুৰে বাট বিচাৰি। সাম্যবাদৰ
আদৰ্শৰ পোহৰত সিহঁতে মুকুতিৰ বাট বিচাৰি পায়,
বিপ্লৱৰ পথ। বাইজে আঙুৱাই যায় সেই বাটেদি।.....

গাঁৱৰ গাঁৱনীয়া সকলো খেতিয়ক।.....নিজ নিজ
কৰ্মৰেডে নিজ নিজ কানলৈ আঙুৱাৰ দিনৰ পোহৰত
সকলো ইন্দ্ৰিয়ক কৰ্মঠ কৰি। পোহৰত কৰবৰ বাট
জিলিকি উঠে।.....

.....গাঁই আছে বিবতী নাই।.....সোহালি ববৰ
কাষত ছাপনীজনীক বান্ধি জাহা নীনই গাঁৱৰ বিবাৰ।

মৃতৰ গৌৰৱ, নোমৰ গৌৰৱ অশাস্তিকৰ হলেও
ছাপনীয়ে গাঁৱৰ দান কৰে।.....গাঁৱৰ ঘন, পৰিষ্কাৰ,
শুষ্টিকৰ। সন্মুখীয়া মহান্ৰাৰো খাদ্য।

গাঁৱৰ মানুহ গাঁৱনীয়া, খেতিয়ক। বাটিৰ মানুহ
সিহঁত। বাটিৰ লগতেই সম্বন্ধ সিহঁতৰ। বাটিয়েই
সিহঁতৰ প্ৰাণ, বাটিয়েই জনন, বাটিয়েই মৰণ, গোটেই
গাভ বাটিৰ ধূলি-মাকতি, বোকা-পানী। বোকাও
লোটি-পোটি টৈ থকা মহৰ দৰে।

.....বোকাৰ গেন্দাত মুখ গুজি পোত খাই থকা
ববাহ গাহবিৰ দৰে। ম’হ-গাহবিৰ অন্তৰতো আৰী-
নতাৰ আনন্দ আছে, সিহঁতৰ নাই। জীৱন ভৰি দুখ,
দুখৰ কন্ডা, খুটা, মাৰলিৰে সিহঁতৰ জীৱন গঢ়া।
দেহাত বাটিৰ অসহ্য গৌৰৱ। অখচ সিহঁতেই দিয়ে
সমাজৰ সুখত অমৃত জীৱনৰ বসাল শক্তি।.....
মৃত্যুয়ে মাথো সিহঁতৰ একমাত্র দুখ, বৰলীয়া।
বোকাতেই পদুম গজে।..... পানীত ওপঙি উঠে নিৰল
শতদল,—পুজাৰ পবিত্ৰ পদ্ম-কুল।.....

গাঁৱৰ ধীৰাই নীনই ছালেদি ধোঁৱা ওলোৱা
ঘৰৰ ভিতৰলৈ হাতত গিলাচ লৈ সোমায়।.....

চাহ আছে।.....তিনিও উলাহেৰে পিয়ে.....মদ
নহয় চাহ।.....চাহ, চেনি, পানী, গাঁৱৰ এই চাৰি
সমষ্টিকে চাহ।.....বনুৱাৰ মৰা তেজৰ চাহ,—কুঁহিলাৰ
পেৰা বহুত হালোৱা খেতিয়কৰ বঙা তেজ চেপি, হেঁচি
পেৰি উলিয়াই কলত বকতৰ বঙচুৱা বহনখিনি নোহোৱা
কৰি বাহিৰ কৰা চেনি—তাতে পানী, তাতে উতলোৱা
চাহ, গাঁৱৰ বগা বোলেৰে কোনোবা বনুৱাৰ গাঁব
বৰণৰ চাহ,.....তাকে পি নিশা উজাগৰে বাট বুলাব
ভাগৰ পলুৱাৰ তিনিজন বিপ্লৱী—বিপ্লৱী মুজাক
বনুৱাই।.....

.....“সিছে” ক’ব পৰা ?—নীলই সোধে।
“ত’ৰ পৰা।”.....অবিদ্যাকল্পনে কৰ। সি গম্ভীৰ।
নীলৰ আঁৰ দৃষ্টিৰ সাহ নহয়।.....সি নিৰুদ্ধ।.....

অন্ধক জাগি সি চাই থাকে তার মুখবন্দনে !.....
নেতাজনে বিচিকিরাই হাঁহে !.....

“বুইছা,.....পৃথিবীর ধর্ম বন্ধা কবিলে ধর্মপুত্র
বুধিভবেও এবাব বিছা কথা কৈছিল, ‘অসুখায়া হত
ইতি গম্ভ’। কলৈ যাব, ক’ত ধকির আশ ক’ব
পৰা আহিলো—এই তিনিটা প্রশ্নৰ সঠিক উত্তৰ আশা
পৰা কেতিয়াও নোপোৱা। ওলালেও আশাৰ এই
কটা বুধেদি মিছাৰ তলসৰাহে সবকিৰ। মুখৰ বো-
কোঁহৰ পৰা মিছাৰ বহুহে নিগ্বি ওলাব।”.....সি
হাঁহে—নীলই আশ তবধ লাগে,.....অজলাৰ দৰে চায়।
বিপ্লৱী নেতাজনে,—তাৰেই কাষা, জ্বৰেই স্বৰা.....সি
তাৰ শুভলৰ্ণন প্ৰয়াসী। সি শুনিছে, সেই অজলাত
নেতাজনৰ শুভাগমন। কাষৰে পাছৰে সি ব্ৰহ্ম কুৰে
মুকুতিৰ বিপ্লৱৰ অগ্নিবানী প্ৰচাৰ কৰি। জ্বৰ পুৰুষ
সিংহৰ দৰে সূৰ্য্য চহেৰা, প্ৰকাণ্ড মুখ-মণ্ডলত শাস্ত
সোৱা বন্ধন।.....জ্ঞানৰ অগ্ৰাতি বিপ্লৱীৰ স্কুলিঙ্গ জ্বৰ
তীব্ৰ দুশমনৰ বণিয়েদি স্কুৰিত।.....জ্বৰ দৃষ্টি সূতীক
অঞ্চ দয়া-সমতাৰে পৰিপূৰ্ণ। তাৰ জীৱনত ক্লেষ
আশ অৱসন্নতা চিৰদিন চিৰকাল যেন অজ্ঞাত অপবি-
চিত, ওঠত মিচিকীয়া হাঁহিব মনোমোহা বিকাশ।.....
স্বাস্থ্য স্বৰ বলিষ্ঠ। শ্ৰীমুখৰ বাণী গুৰুগভীৰ, অঞ্চ
অমিয়া ভবা স্বৰদি, স্বৰলা। নীলৰ অস্তবৰ পৰা
তালৈ হিয়া ভবা ভক্তি প্ৰকাশ পায়, মূৰ দোঁ খায়।.....
চাহ কাপত পোহা মাৰিবলৈ মূৰ দোৱাওঁতে বেবৰ
স্বৰুঙাইলি বেলিৰ আশিস জিলিঙনি সোমাই তাৰ মুখ
মণ্ডলত আশ শিৰত পৰে।.....জ্বৰ মুখ উজ্জ্বল হয়
কিচকিচীয়া ক’লা কেঁকোৰা চুলি সাপৰ দৰে জিলিকি
ভিবিয়াৰ।.....কলীধৰ শিৱৰ দৰে তাৰ শাস্ত্ৰিয়ৱী
কল্যাণবৰী বুৰতি। সেই বুৰতিৰ আঁৰতে লুকাই আছে
বিপ্লৱৰ স্বৰবুতি। জ্বৰ হিয়া চিবানন্দেৰে পৰিপূৰ্ণ।
চাহ পোহাৰ মুহূৰ্ত্ততে নীলৰ চকুৰ আগত বিপ্লৱীজনৰ
এনে বুৰতি ছায়াছবিৰ দৰে জিলিকি উঠে।

নীলৰ মুখৰ পৰা কৰা এবাৰও নোদাৰ, সি বীৰৰ
কিন্দ। এনে নেতাজৰ প্ৰতি জ্বৰ সত্যিকৈ দৃষ্টি।

‘আকৌ এনোহা।.....সি নীলৰ মুখবন্দনে তীক্ষ্ণ-
জ্বৰে চায়। নীলৰ মূৰ আপোনা-আপুনি দোঁ খায়।

.....‘বীল।’.....

কম্বেড নীননাথে নেতাজনৰ মুখৰ ফালে কিবা
আদেশ নিৰ্দেশৰ কাৰণে চাই বৈ থাকে।.....এটা
আদেশ। সেই আদেশ পালন কৰিবলৈ হয়তো জ্বৰ
জীৱনও শেষ হৈ যাব পাৰে, হয়তো ধুমুহাৰ দৰে প্ৰবল
গতিৰে গৈ শত্ৰুৰ জীৱনকো নাশ কৰিব পাৰে।.....দলৰ
শৃংখলাৰ এনে দুৰ্বাৰ গতি। মৃত্যুও তুচ্ছ। ই অন্ধ
সংগ্ৰাম নহয়, ই সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱ। ই নিয়ম-
তান্ত্ৰিক দলৰ শৃংখলা নহয়, ই বিপ্লৱৰ দুৰ্দ্ধান্ত শকতি
গাখনি। বিপ্লৱী সান্থাবানী দলৰ কঠিন ডিচিপ্লিন।.....

“ষ্টেন গানটোত ভেল দি থবা।” নেতাজনে চাহ
খায়। ইমান পৰে আদেশৰ কাৰণে বৈ থকা নীননাথৰ
হাতৰ চাহ পিয়নাৰ ফালে সি মুখখন নি দীঘলীয়াটেক
পোহা মাৰি কয়,—“ভাল।”.....

“বুইছা, নীল। এই ‘ষ্টেনগান’ প্ৰত্যেক বিপ্লৱীৰে
অন্তৰ্গত প্ৰাণ। সশস্ত্ৰ বিপ্লৱত ই এটা অদ্ভুত অৱাৰ্থ
অস্ত্ৰ। প্ৰত্যেক গৰিলাৰেই প্ৰধান সহায় সাৰথি।
সমাজতান্ত্ৰিক বিপ্লৱত এই অস্ত্ৰবোৰেই আমাৰ একোটা
একোটা প্ৰাণ প্ৰতিৰ কম্বেড।”

নেতাজনৰ এনে অস্ত্ৰৰ প্ৰতি স্নেহভৰা কথাষাৰ
শুনি নীল আচৰিত হয়।

চাহ খাই খাই নেতাজনে কয়,—“আচৰিত নহবা,
ই অতি সত্য কথা। এটা এটা অস্ত্ৰ বোগাৰ কৰোতে
প্ৰত্যেক বিৰবণী যদি তুমি শুনা তোমাৰ গাৰ নোম
নিৰঁবি উঠিব। তুমি তোমাৰ অস্ত্ৰবোতো স্তম্ভ পৌৰুষ
দুৰ্বাৰ শকতি লৈ আগি উঠিব। তোমাৰ সংগ্ৰামশীল
বীৰ্য্যপূৰ্ণ ঋদ্ধুৰা বিজয়ী আত্মাই বিপ্লৱীসাজত সংগ্ৰামত
নাৰিবলৈ উদ্বিগ্ন হৈ উঠিব। প্ৰত্যেক অস্ত্ৰতেই
লুকাই আছে কম্বেড সকলৰ অদ্ভুত ত্যাগ, সাধনা,
বুদ্ধি, সুঃসাহস, কষ্ট-স্বীকাৰ, কৰ্তব্য পৰামৰ্শতাৰ সতেজ
ইচ্ছাসৰ কল্যাণকৰ কাহিনী। ই কম্বেডসকলৰ
অমূল্য দান, যি দানৰ কোনো তুলনাই নাই।”

কথাষাৰ অন্ত হোৱাৰ লগে লগে চাহ খোৱাৰও অন্ত পৰে। খালি কাপ্পেট বিচনাৰ এচুকত থৈ নি তাৰ বিপুল সেহা বালিচৰ ওপৰত কিলাকুটিত ডুব দি ৰাগৰে। নীলৰ চকুঘোৰে আচৰিত হৈ বৰকৈ মেল খায়। চাহ খোৱা এঁতাই দুজন কৰ্বেড নীন আৰু দুৰীয়ে ষ্টেনগানৰ টোপোলা দুটা খুলি অধিনায়কজনৰ আদেশ পালনত ব্যস্ত হয়।

জাহীয়ে এটা বটাত তামোল-পান চুণ আনি বিছনাত থৈ কাপ্পেট বাটি-গিলাচ আদি লৈ গুচি যায়। জাহী অন্তঃসত্তা, গৰ্ভৱতী, কানৰ গৰ্ভত নতুন সমাজ দ্বিত হোৱাৰ দৰে। সময় হলেই প্ৰসৱ হ'ব।

নীলইও জাহীৰ পিছে পিছে আঁতৰি যায়। জাহা-জাহীৰ প্ৰস্থানৰ লগে লগে বিপ্লৱী বীৰ অধিনায়কজনে তাৰ ক্ৰান্তি ভৰা বিৰাট শবীৰ বিজ্ঞানৰ কাৰণে বিচনাত আলফুলকৈ পেলায়।

ক্লিক্! ক্লিক্!! ক্লিক্!!!

আকৌ ষ্টেনগানৰ শব্দ উঠে। কৰ্বেড নীনই গায়,—

“হে বিপ্লৱী বীৰ অধিনায়ক হে

দিয়া অগ্নিবাণী বিপ্লৱৰ

ভাঙা বন্দীশাল কোটি কালৰ

মুক্তি হ'ক নিৰ্ধ্যাতিতৰ।”

চেকীৰ মাত অবিৰামভাবে তালে তালে চলে। শোৱা চাং মেট্ৰেটায়।.....বীৰ বিপ্লৱী অধিনায়ক জনে শৱনত ধুমটি পুৰীত থাকি বিপ্লৱৰ সপোন দেখে।

সন্ধিয়া।.....দিনৰ মেলানি বেলিকা। বেলি নাই।

আকাশত নানা বৰণৰ মেল বদিও, বঙাৰ প্ৰভাৱ বেছি, যেন বিপুল অগণন বেড় আনীৰ বিৰাট অভিযান। আকাশত বঙা অসংখ্য ৰাঙলী পতাকাৰ বঙা চট্টৰ খেল।.....চতুৰা ৰতৰ, আকাশ নিৰ্বেশ, নিৰ্ভল, ডাৱৰ এচমকাও নাই। তেনেই ফৰকাল।.....জাহিৰ পৃথিৱীৰ ৰাজনীতি ক্ষেত্ৰ সমাজতত্ত্ববাদ প্ৰতিষ্ঠাৰ কাৰণে ফৰকাল হোৱাৰ দৰে পৰিকাৰ সন্ধিয়া। দিনৰ প্ৰথম ক্ৰম সূৰ্য অৰ্ধ সেই ভাঙৰব দুৰ্দ্ধান্ত প্ৰভাৱ কীণ,

গ্লান, বৰণশীল, ঠিক যেন দুৰ্দ্ধান্ত প্ৰভাৱী বনভৱণৰ আজি কীণ, গ্লান, প্ৰিভমান, তাৰ শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য অন্ত প্ৰায়।

গছ-গছনিত পাত নাই, সৌন্দৰ্য্য নাই। তেনেই কুৰুপ। এই কুৰুপতাৰ গৰ্ভতেই স্বৰূপৰ সৌন্দৰ্য্যৰ বীজ লুকাই আছে। খৰা, শুকান, পাত নোহোৱা বাঁহ গছৰ আগত বঙৰ তেনে খেল নাই, মেল নাই,..... খৰা শুকান, সৰুহাৰাৰ অন্তৰত ৰং ঊলাহৰ খেল, মেল নোহোৱাৰ দৰে। গতায় বনভৱণবাদৰ প্ৰাচুৰ্য্যৰ মাজতো সুখ-সম্পদ আনন্দ-বিহীন দাবিদ্বয়ৰ নিৰ্দ্ধয় নিৰ্ম্মম ঘাত-প্ৰতিঘাততেই সিহঁতৰ লুঃধনৰ কঠোৰ কঠিন জীৱন। আজীৱন আমৰণ সুখ নাই, আনন্দ নাই, কেৱল দুখ, আৰু দুখ আৰু দুখ।.....

গছ-গছনিৰ ডালে ডালে ঠেংকুৱে ঠেংকুৱে বাকলিৰ তলে তলে আঁবে আঁবে নৱ পল্লৱৰ বিকাশ-প্ৰৱণতা লুকাই আছে। এদিন সেই চান বাকলি ফালি ৰাজ হৈ ওলাব কুঁহি কুঁহি পাত, বেচি দিন নাই।.....গোটেই প্ৰকৃতি সেউজ-বুলীয়া হৈ ধুনীৱাকৈ জিলিকি উঠিব। ইয়েই বঙালী বিহু বহাগী সুন্দৰী বাসন্তী, কেউপিনে চৰাই চিৰ্কেতিৰ গান, আনন্দময় কাকলি বিতান।..... সৰুহাৰাৰ অন্তৰতো এনে বিকাশ-প্ৰৱণ বিপ্লৱ স্তম্ভ হৈ আছে। এদিন জাগিব—বিপ্লৱৰ ৰূপত জাগিব সিহঁত। তাৰ পিচত হব স্বধনৰ চিবসুল্লৰ সমাজতত্ত্ববাদ নবীন সমাজৰ বসন্ত, অক্ষুবন্ত ফুলে ফুলে ভৰা সুন্দৰ, জাতিত্বাৰ।.....

সেই পঁজা.....ছাগলী মূতৰ গোন্ধতৰা পঁজাৰ। এটা এটাকৈ ধবৰ ভিতৰলৈ সোমায় পঠা ছাগলী গোৱালীষোৰ।.....ল'ৰা, ডেকা, বুঢ়া আহি ভৰি পৰে সেই পঁজাৰ ভিতৰত। ৰজিয়াত কিছুমানে তক্তা পাৰি শাবী শাবীকৈ ৰহে। কিছুমানে খাবুত্ৰাই পীৰা পাৰি ৰহি বিড়ি ছোপে—এছাৰত জোনাকী পৰুৱাৰ দৰে জিলিকে ছোপা বিড়িবিলাক। সন্ধিয়াৰ এছাৰৰ এঙেফুৰা বহন ৰবটোৰ চুকে-কাণে লুকাৰ, পুন্যৰ বুকুত কোনোবাই লিপি দিৱে এছাৰ।.....একো ৰসিৰ

নোহাৰি !.....সকলোৱে এন্ধাৰত লেদেখা হয়। ঘৰত কি আছে দেখা নাযায় !.....কোনোবাই বাট, বিড়ি যদি কিবা বিচাৰে খেপিয়ায়। কোনোবাই বাহিৰলৈ বাৰ বুজিলে, বাট বিজ্ঞবি নেপায়। কোনোবাই উজুটি খায়, কোনোবাৰ গাত ধাক্কা লাগে।.....সন্ধিল।.....

আজিৰ সমাজত সুখ নাই, শান্তি নাই। সুখ শান্তিৰ কাৰণে মানুহে মুকুতিৰ বাট বিচাৰে,.....অজ্ঞানতাৰ অন্ধকাৰত খেপিয়াই কৰে। মানুহ এবাৰ ব্ৰহ্ম হয়, কোঁচ হয়, শৰণীয়া হয়, খ্ৰীষ্টান্ হয়, মুছলমান হয়, বৈষ্ণৱ হয়, দানোদৰীয়া, মহাপুৰুষীয়া কত কি হয়।.....সুখ জানো পায়? শান্তি জানো মিলে? বি এন্ধাৰ সেই এন্ধাৰেই। অসুখ-অশান্তিৰে জীৱন গধুৰ হয়। মুকুতিৰ বাট নিমিলে।.....

নীলই লেপ্প এটা আনে। লেপ্পটো ঘৰৰ চাটত বান্ধি ওলমাই থয়। এন্ধাৰ শুতি পোহৰ হয়।.....সেইয়া নীল, সেইয়া ধৰ্ম্মানন্দ, সেইয়া নীলৰ ককায়েক-বাপুলা। সেইয়া কাজলী ছাগলীজনী, বগা পাঠাটো, পাঠী ছাগলী—ক'লা, বগা, কাজলা, মুখত যেন ভয় ভয় তাৰ। চুকৰ চৰাখনত দুজন কৰ্বেড, দীন আৰু দুখী।.....চাঙত অৰিনাকজম, বিপ্লৱী নেতা, পোহৰত সকলো জল-জল-পট্-পট্।

ঘৰ ভৰা মানুহৰ মেল আৰু শূন্যত বিড়িৰ ধোঁৱাৰ দীঘলীয়া ধূমলীয়া খেল।

এই দুখময় জ্বালাময় সংসাৰত মানুহে মুকুতিৰ বাট বিচাৰে, অজ্ঞানতাৰ এন্ধাৰত খেপিয়াই কৰে। সাম্যবাদৰ আদৰ্শৰ জ্যোতি বিৰিঙি উঠে। অজ্ঞানতাৰ এন্ধাৰ দূৰ হৈ যায়।.....মুক্তিৰ পথ স্পষ্ট হৈ উঠে সমাজতাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ পথ।.....

হেজাৰ হেজাৰ বছৰ অভিশপ্ত জীৱন কটাই সমাজৰ বন ভাগি যায়। ভাগবি যায়, তেওঁ মুকুতিৰ বাট বিচাৰি বিচাৰি নাপাই হতাশ হয়। সেই সমাজ পৃথিৱীৰ হালোৱা, হজুৱা, বনুৱা আৰু তল-সজলীয়া দুখীয়া শ্ৰেণী, পীড়িত, ব্যথিত, শোষিত, শাসিত, নিস্পেৰিত নিৰ্ভ্যাতিত, গৰীৱ শ্ৰেণী।.....

লকৰা ঘৰা গাওঁ।.....সেই গাঁৱৰে গাঁৱলীয়া ৰাইজ নীল, বীৰহঁত। সিহঁত শ্ৰমিক, কৃষক, পৃথিৱীৰ গৰীৱ শ্ৰেণীৰেই এটা ক্ষুদ্ৰ অংশ। সিহঁত বড়ো-কছাৰী হোজা সবল টাইবেল।.....আগমিকা সন্ধিয়া বিপ্লৱী নেতাজনে ৰাইজৰ অজ্ঞানতাৰ অন্ধকাৰৰ মাজত সাম্যবাদৰ আদৰ্শৰ জ্যোতি মেলি দিছিল। ৰাইজৰ অন্তৰ পোহৰ হৈছিল, সেই পোহৰত ৰাইজে দেখিছিল সিহঁতৰ জীৱনৰ হা-হতাশৰ মূল কাৰণ। ভাগ্যৰ দোষ নহয়, ইয়াৰ মূল হৈছে সমাজ ব্যৱস্থাৰ দোষ, যাৰ বাবে আজি ৰাইজৰ এনে হাঁহাকাৰ, এনে আলৈ-বিলৈ। এই সাম্যবাদৰ আদৰ্শৰ জেউতিৰ পোহৰত সিহঁতে স্পষ্টকৈ দেখিছিল সেই ডেউপিয়া চোৰ-ডকাইত বন-কুৰেবৰ দলক যিবিলাকে ছলে-বলে-কোণলে আইনৰ সহায় লৈ গুপতে গোপনে ৰাইজৰ তেজ পিৰে, শুহে, অন্তৰত ভয় নাই কোনো সংশয় নাই। আজি সমাজ-তাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ পথ স্পষ্ট। আজি সিহঁতৰ চেতনা বীণাত প্ৰেৰণাৰ ৰাফাৰ উঠিছে। সিহঁত আজি দুৰ্জয়, দুৰ্দান্ত, নিৰ্ভীক।.....সিহঁত সাজু; সৰ্বহাৰাৰ মুক্তিকাৰী বিপ্লৱ পথৰ বাত্ৰী হবলৈ সিহঁত সাজু, আজি সাজু; সংঘাত দিবলৈ প্ৰস্তুত। আজি প্ৰেৰণাৰ স্তবৰ লয় দ্ৰত তালত পৰিণত হৈছে; সংঘাতৰ মান বং পৰণ, তেহাই সময়ে অৱশিষ্ট।.....

.....ই যেন বিশ্বাস শিবিৰ, কোনোবা বিজয়ী বীৰৰ সফৰ্জনাৰ বিশেষ আয়োজন।.....চোতালত জোনোৱালী পোহৰ। সেই পোহৰত জিনিকি উঠে উংসাহী ল'ৰাৰ দল।.....

নীল ঘৰৰ বাজ হয়।.....সেই ল'ৰাৰ দলত যোগ দি কিবা আলোচনা কৰে।.....নীল শুচি আহে। বেঙ বাজি উঠে।.....ল'ৰাৰ দলৰ বেঙ। হবনেই নাই, কৰ্ণেট নাই, ক্লেবিঙনেট নাই,—কেৱল বাঁহৰ বাজনা,.....পেঁপা আৰু বাঁহী, জাত জাত।...লগতে ছাইড ড্ৰাম আৰু ড্ৰামৰ বুকুত তালে তালে ছাবে ছাবে কোব, লগতে শব্দ ডুৰ ঘেৰে বে বে ডুৰ ঘেৰে বে বে।...পেগাৰ “পেঁ-পেঁ-পেঁ-পেঁ-পেঁ পেঁ-পেঁ-পেঁ-পেঁ-পেঁ-পেঁ।.....

অধিৱাসকক্ষনে থাকিব মোহাৰি ওলাই আহে। চোতা-
লত, সীলই ন'বা-সৰিটক চাবিহুটা। আঠকুটীয়া তক্তা
বকৰ ভিতৰৰ পৰা লৈ আহি চোতালত শিঙানৰ কানে
পীৰা পাৰি জ্বৰ ওপৰেদি তক্তা কেইহুটা মাটিত হেলনী-
য়াটক বিনাই ধৈ বার।গি অলপ পিছতে বিছনা
চাবৰ আৰু পান আনি পাৰি দি বিপ্লৱী নেতাজনক
বহিবলৈ অনুৰোধ কৰে।গি বহে। কাষত চৰা
পাৰি কৰবেড সহচৰ দুজন বহে। পঁজাৰ ভিতৰৰ
পৰা বাইজে আহে বাজলৈ; সিহঁত ঘূৰণীয়াটক
আসন লয়।

আকাপত জোন,.....কেউকাষে তবাব মালা, তাব
তলতে নীলব ঘবব চোতালত- বিপ্লবী নেতাজন ;
চৌশাণে গাব'ব গাব'লীয়া বাইজ । এটা চুকত সেই
ল'কাব দল, পেঁপা 'বেঙ' বজার, পেঁ-পে-পেঁ-পেঁ-পেঁ-পেঁ-
পেঁ-পেঁ-পেঁ-পেঁ;-আহ- "ডুম খেবে বে বে" "ডুম খেবে
বে বে" ।

আকাশত ভাবাবোৰে ভিৰিবিয়। চোভানত
বাইজৰ অন্তৰ উলাহত নাচি উঠে।.....তৰাৰ বাজত
জোনে হাঁহে। ৰূপোৱালী বহন নিগৰি ওলায়।.....
বাইজৰ বাজত বিপ্লৱী নেতাজনে হাঁহে। অগনিৰ
কিৰিঙতি ছিটকি ওলায়। সি বাইজৰ বাজত জ্বলিকি
উঠে।.....গতি ৰূপোৱালী জোনোৱালী বহণ।.....ৰূপৰ
মুৰতি।.....অখচ জীৱন্ত।.....

.....ସବ ମନ ଛଳ ।.....ବିପ୍ଳବର ସବ, ମନ, ଛଳ ।
ଆଦର୍ଶ ଥିବା ଶାନ୍ତି ଆମ ଦୁଃଖନା ।.....

‘বেণু’ বহু হয়। ‘ভেহাই’ব পাচত ‘সব’।.....
 শেখ।.....বানুহব বন। চেতনানীল।.....স্বব রূপ
 নাই, গোন্ধ নাই, পবন নাই, সোনার নাই, আছে
 কেবল শ্বনি আর বস।.....অনিরেই প্রতিশ্বনি তোলে
 হৃদয় তন্ত্রীত, বসে চাবে চিন্তিত আনন্দ। চিদানন্দ
 আগি উঠে।.....বানুহ আনুহাবা হয়। ত্রিভূপ-সেই
 ত্রিভূপ-আধ্যাত্মিক আধি-দৈবিক, আধিভৌতিক।.....
 চেতনার পিছত প্রেবণ। আগিলেই ত্রিভূপ পাহরি বার
 বানুহে।.....সংঘাতের কাবণে আনুহাবা হয়। হৃদয়

পৰা ত্ৰিভঙ্গ ঐতিহ্য বায় ।.....প্ৰেৰণাৰ বুকুত কল্প, বস, স্পৰ্শ নাই, আছে প্ৰোজ্জ্বল আদৰ্শ ।.....কল্পবৰ গহনতম কক্ষৰ এই আদৰ্শই মানুহক কৰ্মঠ কৰি তোলে । জীৱনৰ অৱধাৱা পথত মানুহক ত্ৰৈলি দিয়ে ; সংশয়ত ভীৰ খুন্দা দিবলৈ সৎ-সাহস জন্মায় ; বিজয় লখিবলৈ জয়ৰ মালা পিছিবলৈ শিব নত কৰায় ।.....আদৰ্শই বাস্তৱ ৰূপত গঢ় লৈ মানুহৰ পৰাণত বৰশক্তি, নৱ জীৱন সজাব কৰে ।...মানুহে নবীন জীৱন পায় । পুৰণিৰ ভোটত নবীনৰ জন্ম হয় । পুৰণিৰ কোনো অস্তিত্বই নাথাকে, থাকে মাথোঁ তাৰ স্বংস-সুপ ।..... ইও বিপ্লৱ ।.....মানুহৰ জনমৰ লগে লগে জীৱন আৰু মৰণৰও জন্ম হয় । মৰণৰ শত্ৰু জীৱন, জীৱনৰ শত্ৰু মৰণ । জীৱনে চেষ্টা কৰে মৰণক মাৰিবলৈ, মৰণে চেষ্টা কৰে জীৱনক মাৰিবলৈ । এইদৰে মানুহৰ শৰীৰৰ ভিতৰত জীৱন মৰণৰ যুদ্ধ চলি থাকে । এয়েই জীৱন-সংগ্ৰাম ।.....এই সংগ্ৰামৰ ফলতে শিশু ডাঙৰ হয় । এই গুণতে শৈশৱৰ ভেটিত শৈশৱক মাৰি বাল্যাবস্থাই গঢ় লয় । এইদৰে যৌৱন, প্ৰৌঢ় আৰু বাদ্ধক্যৰ জন্ম হয় ।.....কেচুৱাৰ পৰা মানুহ ডাঙৰ হৈ উঠে । এই জীৱন-মৰণৰ সংগ্ৰাম নোহোৱা হলে শিশু শিশু হৈয়ে থাকিলহেঁতেন । এয়েই পৃথিৱীৰ প্ৰগতিৰ মূল কাৰণ । সেয়েহে পৃথিৱী জগৎ, গতিশীল, -পৰিবৰ্ত্তনশীল ।.....বিবৰ্ত্তন আৰু পৰিবৰ্ত্তন এয়েই সৃষ্টিৰ, পৃথিৱীৰ, জীৱনৰ আৰু ঐতিহাসৰ ধাৰা ; কালৰ বোৱঁতী সঁতি,.....বস্তুবাদৰ পৰিণতি । জীৱন নেতাজনৰ নাম । সি মানুহৰ জীৱন, বাইজৰ জীৱন, সমাজৰ জীৱন । বাণী, গীতি, ছন্দ, নৃত্য, কবিতা, নাটক, সাহিত্য, বক্তৃতা, চিত্ৰ-নাট্য, চিত্ৰালেখ্যেৰে সি প্ৰকাশ কৰে সমাজৰ দুখ-সুখেৰে ভৰা জীৱনৰ কাহিনী ।.....সি শিল্পী, সকলো কলাৰ ৰৌ-কোহ ।.....তাৰ স্বজনৰ বাজেদি কৰ্মৰ অপায়ণ আৰু বসৰ বসায়ন গঢ়ি উঠে ।.....কপ, বসৰ সৃষ্টিৰ সি সৃষ্টিকাৰ ।.....ই চক্ৰৰ একাল, বি কালৰ উজ্জ্বল ৰূপহে দেখে মানুহে, অপোহানী বস অনুভৱ

উপলব্ধি কৰে। জেউতি সনা জোনাইৰ এচকলৰ
অবৃত্ত সৌন্দৰ্য লভে।.....আজি সি বিপ্লৱী।.....বিপ্লৱৰ
বৈপ্লৱী বিপ্লৱী শক্তিয়ে সি জয় কৰে চক্ৰলোকৰ সেই-
ফাল কেইটো, গোলার্ধত বি এছাৰ বিষয়ৰ, দুঃখৰ,
ব'ত আজি সমাজৰ বেকশ্বৰ কৃষক বনুৱাৰ জীৱন
জালায়ৱ কেন্দ্ৰ, নাৰকীয় ;.....সুখ নাই, শান্তি নাই,
অসুখ অশান্তি !.....ব'ত মানুহৰ জীৱন ব'হ-গাহবিৰ
দৰে বোকাও পোত ৰাই থাকে।.....ভাৱনা-লোকভৱে
কেবল সি উৰি নুফুৰে, বাস্তৱ লোকভো সি চৰি ফুৰে।..
মাটিৰ পৃথিৱীৰ সি শিল্পী, কলাবিদ—ভাৱ চিন্তা,
ভাৱনা, ধাৰণা, বাসনা, কামনা, কল্পনা সকলো
বাস্তৱ।.....চিলা হৈ আকাশত উৰিলেও বাধ্যাকৰ্ষণ
সূতাৰ জৰীয়েতে সি মাটিৰ খুঁটিত বান্ধ ৰাই থাকে।
মাটিৰ লগত সৰহ ভাৱ।.....মাটিতেই জনম, মাটিতেই
মৰণ। মাটিৰ মানুহ সি, ভেজ-মঙহেৰে গঢ়া মানুহ।
মাটিৰ বসেৰে সি পুঠ, সুস্থ, বলিষ্ঠ।.....মাটিয়েই
তাৰ জীৱন.....জীৱন।.....উপযুক্ত নাম। আজি সি
বিপ্লৱী, বীৰ অধিনায়ক.....সহ, বজঃ, তমঃ, এই
ত্ৰিগুণাৱিক। শক্তিৰ আধাৰ।.....

‘বেণু’ বন্ধ হোৱাৰ লগে লগে কাঁহ পৰি জিন্ যায়।
সকলো নিমাত, নিস্তদ্ধ।

নীৰৱতাৰ জাল কালি তাৰ গুহ-গন্তীৰ মাত বাজ
হৈ ওলায়,—“মধুৰ, স্নেহৰ।”.....

সঁচাকৈয়ে বিপ্লৱৰ অতিষ্ঠতা-লক্ষ জীৱন। মৃত
বসৰ দৰে মধুৰ, বিপ্লৱৰ ধাৰা বিজিত স্বৰ্গলোক সমাজ-
তত্ত্বাদৰ দৰে স্নেহৰ। সেই লকৰা গাৱঁৰ দহ, বাৰ
বছৰীয়া অকণমান ল'ৰাহঁতে গাৱঁৰ চুকৰ বিজুলী
বাঁহৰ চুপাৰ পৰা বাঁহ কাটি সজা বাঁহীৰ বিকাৰ ওপ-
ৰেদি কুমলীয়া আঙুলি বুলাই ফুকাই তোলা সুৰ আৰু
গাৱঁৰে ছাগলীৰ ছালেৰে নিজ হাতেৰে বজোৱা মাটিৰ
খোলাৰ বৰচাক ডাৱৰ ওপৰত কোবাই তোলা সুৰৰ
ছেৱে ছেৱে সৰু সৰু মাত্ৰাৰে শুখা তালৰ গুহ গন্তীৰ
মাত। বেণু বন্ধ হয় যদিও স্নেহলোক ধ্বংস হৈ নেযায়।
কাপ্তান বেন এতিয়াও বাজি আছে সেই স্নেহ।.....সেই

অকণমানি ল'ৰাহঁত। আজি সিহঁত ল'ৰা ; এদিন
সিহঁতেই হব বিপ্লৱৰ আগবণুৱা।.....সিহঁতৰ উজ্জাস,
সিহঁতৰ উজ্জাস, ভাত বজিত হোৱা নাই উন্মাদনা-
উত্তেজনা ; বস্ত্ৰিডা হৈছে জাগ্ৰতা চিন্ধৱী অনুশোচনা
উকীপনা, অনুবেদনা, অনুশ্ৰেণী।.....আজি সিহঁতৰ
জীৱনৰ গতি বৈ গৈছে বেলেগ খাটেদি, বেলেগ ধাৰা-
য়েদি, বিশৃঙ্খলীনতাৰ মহামানৱতাৰ বহাগাৱৰৰ কালে।....

বিপ্লৱৰ বীজে সৰু সৰু কুমলীয়া ল'ৰাহঁতৰ
কোৱল অন্তৰত গঁজালি মেলে। নবীন বুগৰ নবীন
আদৰ্শত নবীন প্ৰেৰণা অনুভূতি লৈ সিহঁতৰ নবীন
জীৱনৰ সোঁত নবীন ধাৰাত বহ। সিহঁতে নবীন পৃথি-
ৱীৰ নবীন ৰাজী হৈ নবীন পথত মাত্ৰ আবদ্ধ কৰিবলৈ
উকীপনা পায়।.....ভাত লেশ মাত্ৰ উন্মাদনা নাথাকে।
সিহঁত নবীন শক্তিত শক্তিবান।.....

জীৱনৰ হৃদয়-পটত নবীন পৃথিৱীৰ ছবি ছাব ৰাই
জিলিকে, নানা বহনেৰে বহনাই।.....ভাৱ মুখত উলা-
হৰ বং বিৰিঙি উঠে।.....নীলই আনি দিৱে এপিল্লা
উপুটল। বড়োৰ ধৰুৱা ফাটকা চাবাপ।.....জীৱনে
পিয়ে। শৰীৰৰ প্ৰতি বক্ত কণাই চকল হৈ উঠে।.....
দেহাৰ গহনতৰ কক্ষবোৰত সিহঁতৰ চলাচল গতি
দ্রুততৰ হয়।.....

আদৰ্শৰ বস পি সমাজ চকল হয়।.....সমাজৰ
গহনতৰ অৱচেতনা মনোককত বিপ্লৱৰ গতি দুৰ্বাৰ
হৈ চলাচল কৰে।.....সমাজতাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ ধাৰা
ধবতৰকৈ বহ।.....সেই ধাৰা কৰিবলৈ কৰডাতীত।.....
সাধ্যাতীত। কাৰো শক্তি নাই।.....সুপ্ত শক্তিও জাগ্ৰত
হৈ উঠে।.....জীৱন সমাজৰ জীৱনী শক্তি।.....পানীৰ
দৰে সি। বি পাত্ৰতে খোৱা হয়, সেই পাত্ৰৰে ৰূপ
লয়।.....সি বেই কোনো সমাজৰ লগত থাকে, সেই
সমাজৰ এছোৱা হৈ সেই সমাজৰ গহন অন্তৰত বিৰাজ
কৰে। তাৰ জাতি নাই, জাতি নাই, কুল নাই, দেশ
নাই।.....বিশ্ব মানৱজাই তাৰ জাতি, জাতি, কুল,
বিশ্ব বন্ধই তাৰ স্বৰ্গদাপি পৰিৱৰ্তী অনুভূতি।.....সি
হিন্দুৰ মাজত থাকিলে হিন্দু, খ্ৰীষ্টানৰ মাজত থাকিলে

খীষ্টান, বড়োৰ ৰাজত থাকিলে বড়ো, মুছলমানৰ ৰাজত থাকিলে মুছলমান।

লি বড়োৰ বুঢ়াৰ লগত বুঢ়া, ডেকাৰ লগত ডেকা, ল'ৰাৰ লগত ল'ৰা।.....নীলই আকৌ চালি দিয়ে উমুঠৈ, জীৱনে পি থাকে।.....“আকৌ!.....পাবি নো?”.....এজন বুঢ়াই সোধে।.....জীৱনে কয়, “কিনো?”

“সিহঁতৰ লগত থান্না কৰিবলৈ? সিহঁতৰ পুলিচ আছে মিলিকটাবী, পলটন দামাদামি আছে। আমাৰ কি আছে? টোমন।”.....

“মানসিক চেতনা এবাৰ হ'লয়ত জাগি উঠিলে, কাৰ সাধ্য সেই জাগ্ৰত চেতনা দমন কৰে? সেই চেতনাই হয় তেতিয়া দুৰ্দান্ত, দুৰ্দমনীয়। তেতিয়া বিপ্লৱ পথৰ যাত্ৰীসকলৰ পতি হয় দুৰ্বাৰ। কাৰো সাধ্য নাই সেই পতি বোধ কৰিবলৈ। তেতিয়া জনতাৰ জনগণিত হয় অতি কঠিন, দুৰন্ত। সেই জনগণিতৰ ওপৰত যত প্ৰতিক্ৰিয়াশীল অস্ত্ৰই আঘাত কৰোক লাগে

সি ভাঙি ভাঙি চুৰমাৰ হৈ যাব।.....বিপ্লৱৰ অলৌকিক শক্তিৰ ওচৰত সকলো বিপ্লৱ বিৰোধী শক্তিবোৰৰ কয় হবই, ধ্বংস হবই। সৰ্ব্বহাৰাৰ মুক্তিকামী যুগ পৰিৱৰ্তনকাৰী বিপ্লৱীসকলৰ জয় অনিবাৰ্য্য, অৱশ্যম্ভাবী হৈ উঠিব। স্বয়ং বিজয় লৰিমীয়ে জয়ৰ মালা আৰাৰ সংগ্ৰামী গৰীৱ শ্ৰেণীৰ শিৱত পিন্ধাই দিব।”.....

“কিন্তু সেইখিনি জগাই তুলিবৰ সময় পাম জানো?”

“কিয় নাপাম? তাৰ বাবে প্ৰস্তুতি আজিৰ পৰাই কৰিব লাগে। এই প্ৰস্তুতিৰ কাৰণে বাইজে কৰিব লাগিব অপূৰ্ব ত্যাগ, কঠোৰ ব্ৰত, অদ্ভুত সাধনা।”

“আমি দেখো এই কামত কেৱল টাইবেলহে, খালি আমাৰ বড়ো জাতিহে।”.....

“মিছা কথা।.....কেৱল টাইবেলেই নহয় বড়ো জাতিয়েই নহয়, অসংখ্য হাৰ্চা, হিলু, খীষ্টান, মুছলমান সকলো গৰীৱ দুখীয়াই জুমে জুমে আহি এই বিপ্লৱত নামিবলৈ প্ৰতিজ্ঞাত আৱদ্ধ হৈছে।”

মিচিং কনেঙ

উপন্যাস

.....খালি, উদং বতব । ফাঙনৰ আগছোৱা ।....
সোৱনশিৰী নৈ ।.....ধীৰ, ধিৰ, ধুনীয়া । বুঢ়া লুইতৰ
লেখীয়া কেৱল, বুকুৰ পানী ফটফটীয়া, লুইততকৈ বহলে
পাঁচ ডোখৰৰ এডোখৰতকৈও বহু ঠেক ।.....সোৱণ-
শিৰী বিভাগৰ বৰফ ঢকা পৰ্ব্বতৰ গৰভত ইয়াৰ জনৰ ।
নেকাত এই নৈৰ বলিয়া নিজৰিৰ দৰে ক্ষীণ গুৰি
খিনি আপাতানীসকলৰ মাজত থুপ নৈ বুলিহে চিনাকী ।

এই সোৱণশিৰী নৈখন মিচিং সকলৰ অতিকৈ
চেনেহৰ, অতিকৈ মৰমৰ । নৈখনৰ সকলোটি নিজৰ
অতি আপোন । সেই সোণ-চেকুৰা বালি চাপৰি
খালিৰ পৰা ডুমুকি মাৰি নৈখনৰ হিয়াত জিলিকি
জিলিকি অলি জলমলাই উঠে ।.....ফাঙন পৰাৰ লগে
লগে আহল বহল হৈ তিৰিবিৰাই চিক্‌মিকাই চকুত
ছাট মাৰে ।.....অৱশ্যে বাৰিষা বালি চাপৰি পানীত
মাৰ যায় ।.....

মাজেদি নৈখন বয় বালি চাপৰিৰ পৰণ লভি
বুকুত আকাশ বৰণীয়া নীলা বহণ মানি ।.....দেখিলেই
মন কাৰেঙত বং উলাহ চৰি নাচি উঠে ।.....

মাজে মাজে কুহুৱা পাগলী ফাঙনী বলয়া বয় ।....
নৈখনে কল্কলাই বৌ বৰষা মাত মাতে ।.....বুকুত
চোবোৰ বলিয়া হৈ শাবী শাবীকৈ নাচি উঠে ।.....চৌ
মালিকা সাজি-কাচি নাচি নাচি গুৱায় ।

এই সোৱণশিৰীৰ পচিম পাৰতে এখন
ডাঙৰ মিচিং গাঁও । একোটা একোটা দীঘল বহল
চাংৰ জিলিকি উঠে, সেই দৰে প্ৰায় আটক কুৰি

চাংৰৰ অলপ আঁতৰে আঁতৰে, মাজে মাজে শাবী শাবী
খেপা-খেপি ।.....

ভেনেই মুকলি,—গছ-গছনি নাই.....মাজে মাজে
খেৰনি । মাজে মাজে ওখ ডাঙৰ শিমলু গছ ।

পুৱতী নিশা ।

নিশিৰ শিৰ, নিজম নিমাত ।.....

কুকুৰাৰ মাত—পৰীয়া ডাক,—নিশা এপৰ বাকী
বুলি গম দিয়ে জ্ঞান দিয়ে । শালিকাবোৰে শিমলু
কুলৰ বহু স্থি কিৰিলি পাৰি উঠে । পুৱতী জোন
পচিমে লহিয়ায় ।.....

বাহিৰত ফটফটীয়া জোনাক, জোনোৱালি কপো-
ৱালি । ক'লা দ'তৰ দৰে দীঘল ডাঙৰ অকুৰ ধৰণীয়া
চাংৰবোৰ হৈ দেখা দিয়ে, যেন কিবা ভীষণ ভয়াল
জনোৱাৰ হে । দূৰৈত দীঘল বহল কপৰ পানীৰ
জিলিক্‌ জিলিয়ায় । বুকুত হেজাৰ পুৱতী জোন
জলমলায় ।.....

'অকুৰ'-চাংৰৰ ভিতৰ এজাৰ ; কেৱল পচিমে
পিচকালে লহিয়াই পৰা পুৱতী জোনৰ জিলিকনি বাঁহৰ
বেৰৰ কাঁকেদি দুই এটা কাঁবৰ দৰে ভিতৰ সোৱাই
ডুমুকি মাৰি চায় ।.....

ঘোপ মৰা এজাৰ ।.....চাঙৰ ওপৰত অ'ত ত'ত
বিহুনাও শুই সকলোৱে চৌপনিত মালকাল । কাৰো
তত নাই । নিজম নিমাত । কাৰোবাৰ মাকৰ কহ-
কচনি বহুখনি শুনা যায় । মাজে মাজে কাৰোবাৰ
উ-উ মাত চৌপনিতে উক্‌-মুকাই উঠে ।.....

নিশিৰ-নিৰ নিশা নিৰ্শিৰায়।

চাংখন কঁপি শব্দ উঠে।.....

কাঁহি কাঁহি বুঢ়া এজনে চাঙৰ পিচ দুৱাবেদি চাংখন কঁপাই ওলাই যায়।.....অলপ পৰৰ পিচত আকৌ সোমাই দুৱাৰখন জপাই ভিতৰ সোমায়। খোজে পতি শব্দৰ লগে লগে চাংখন কঁপে, দোলনি উঠে।

সি আহি চাঙৰ মাজ পায়। একাৰত খেপিয়াই খেপিয়াই পেৰা আৰু বেবৰ চুকৰ পৰা চাৰি উলিয়াই 'ৰিচি'ৰ ফালে উত্তৰ পশ্চিম চুকে পাৰি বহে।

কাষতে খুটা, তাতে ওলমি থকা টেকেলিৰ ভিতৰৰ পৰা জুইশলাইটো খেপিয়াই খেপিয়াই উলিয়াই কাঠি এটা বাজ কৰি মাৰি যঁহি জ্বলায়।.....

পোহৰ হয়। কাষতে চাকি এটাৰ সলিতাত জ্বলা কাঠিডাল লগাই দিয়ে; চাকিটো জ্বলি উঠে।.....

পোহৰ বেচিকৈ হয়।.....

সন্মুখত জুহাল "স'ৰাম্" তিনিহাত দীঘল, তিনি হাত বহল আঠআঙুলীয়া বহল কাঠৰ তক্তাবে খেৰা বেদীৰ দৰে মাটিৰে লিপা, বাঁহৰ চঁচালিৰ ওপৰত এই জুহাল, সেই জুহালৰ বেদীৰ পৰা তিনিহাত ওপৰত বাঁহৰে গুখা "পে'ৰাপ'-চাঙ ওলমা। তাতে বন্ধা-বন্ধাৰ সকলো মাল-মচলা আৰু লাগতিয়াল বস্তুবোৰ থাকে। সেই 'পে'ৰাপ'-চাঙৰ ওপৰত আৰু এটা ডাঙৰ চাং-"ৰাব্-বং" বা "ব' চাম"।

'ব' চাম্ বা 'ৰাব্-বং' চাঙৰ ওপৰত চিলিংহেন কন্-বাং।

.....আকৌ 'অ' কন্-চাংখন গুম্-গুমাই উঠে।....

কোনোবাই শোৱা পাটী এৰি উঠি আহিছে। 'ছয়ি'-চাঙৰ ফালে যাই কোনোবাই পানী ভৰাইছে; কলহৰ পৰা ঘটত পানী ভৰোৱা মাত উঠে।.....

ভৰিৰ খোজ খঁচুচু কৰি আগবাঢ়ে। খোজেপতি গুম্গুমনিৰ লগে লগে চাংখনত হেল্পোলনি উঠে।.....

আগবাঢ়ি অহাত কাষ পাওঁতে দেখা যায় এগৰাকী বুঢ়ী চাকিৰ পোহৰত,.....পানী ভৰা ঘটটো বুঢ়াৰ কাষতে থয়।.....

'মৰাম্'।—জুহালৰ কক্কাং-ৰ ফালে দক্ষিণ-পশ্চিম চুকত একালে বহি কাষতে পাৰি ধোৱা খৰি কিছুমান জুহালত তাই আপি দিয়ে; লাগনী খৰি কেইডুখৰি লৈ চাকিৰ জুইত লগাই আপি ধোৱা খৰিৰ তলত থয়।

অলপ পৰ উমি উমি জ্বলা খৰি কেইচলা তমকৈ জ্বলি উঠে।.....

বহি বহিয়েই সেই বহা ঠাইতে আগফালে একতী-মাকৈ হালি সেইঘটা পানীৰে বুঢ়াই মুখ ধুয়। চাঙৰ তলত পানী বৰষে।

বুঢ়ীয়ে সেই ঘটটো লৈ উঠি কলহৰ পিনে আগ-বাঢ়ে পানী ভৰাই আকৌ উভতে। আহোতে খুটাত আঙুজাই ধোৱা হোকাডাল লৈ আছে। লগতে চিলিম-টোও। 'চিলুম্ হোকা, নাৰিকল কোৰোকাৰ হোকা নহয় নলীচা লগা এইদাল বাঁহৰ ছকা; এ-পাৰ বাঁহ, দুয়ো-ফালে গাঁথি।

তলৰ গাঁথিৰ পৰা এবেগেত ওপৰত এটা ফুটা কৰি এবেগেত বাঁহৰ নলীচা কাটি সেই ফুটাত খোপে খোপে কটকটীয়াকৈ বহায়। সেই নলীচাৰ টিংখোপত চিলিম কলকী বহুৱায়। ওপৰৰ গাঁথিত সোঁ মাজতে এটা বিদ্ধা কৰি আৰু এদাল নলীচা চাৰি আঙুলমান ওলোৱাকৈ কটকটীয়াকৈ স্তমায়।.....

জুহালৰ কাষত চিলিমটো ধৈ ওচৰতে বহি বুঢ়ীয়ে হোকাৰ বাহি পানী চাঙেদি পেলাই মুখৰ ফুটায়ৈদি ঘটৰ পানী ঢালি ভৰাই মুখৰ নলীচাদাল আকৌ কটকটীয়াকৈ লগাই দিয়ে।

বুঢ়াই মুখ ধোৱা অটাই কাঁহি কাঁহি আঠৰ ওপৰৰ ধুতিৰ লোচেৰে মুখখন মচি গহীনকৈ আকৌ বহে।

হোকাটো জুহালৰ কাঠডালত আঙুজাই চিলিমৰ ভিতৰত নজ্বলা এটা আঙঠা কপ্‌কপীয়াকৈ লগাই চাঙত থকা ধপাতৰ চুঙাটো নমাই সোঁ হাতখনৰে ধুকি এচিলিমৰ জোখা চুঙাৰ ভিতৰৰ পৰা ধপাত উলিয়াই বাঙ-হাতেৰে চিলিমটোৰ তল চোৱাত খৰি তাত ভৰায়।.....

আলুকলকৈ আঙুলিৰে নাহেকৈ টিপে। জুহালৰপৰা এচলি জ্বলা খৰি উলিয়াই, টিপি টিপি ভাঙি চিলিমত

আঙঠা ভৰায়, আঙুলিৰ নুবেবে টুকুৰিয়াই টুকুৰিয়াই ডাঙৰ ডাঙৰ আঙাবোৰ সফ সফ কৰে। জোকাই লোৱাত জুহালৰ জুই নুমে' নুমে' হয়। কেৱল চাকিৰ পৰা ক্ষীণ পোহৰ ভলায়।.....

এনে আধা এন্ধাৰ আধা পোহৰত বুঢ়ী গৰাকীয়ে চিলিমৰ আঙঠা ফুকায়।

বুঢ়াৰ বৈশীয়েক কাৰণে বুঢ়ী বুলি সকলোৱে কয়। আচনতে বুঢ়া জন বুঢ়া হোৱা নাই। সি গাওঁৰ গাওঁ-বুঢ়া কাৰণে তাক সকলোৱে বুঢ়া বুলি কয়। বয়স দুকুৰি পাঁচো হোৱা নাই, বৈশীয়েকৰ দুকুৰি দুই ছুও ছুও। গাভৰুৰ দৰে মুখখন পুৰঠ,.....গাভৰুীয়া, মুঠতে এতিয়াও দিপ্লিপি,—অথচ পাঁচোটা লৰা আৰু এজনী ছোৱালীৰ মাক।

তাই আঙঠা ফুকাই, ফুকাই লগে লগে মুখখন বঙা হৈ উঠে, গাভৰু কালৰ বাঁচালী ৰচকীয়ে যেন।

বাঙী মুখখন দেখি গাওঁবুঢ়াৰ বুকু চিৰিং কৈ উঠে। ডেকা বয়সৰ সোঁৱৰণি ডুমুকি মাৰে। তাইৰ ডক্-বকীয়া দেহাৰ কথা মনত পৰে। তাৰ বুকু হম্-হমায়, গা-বম্‌বমায় পুৰণি কথা বিৰিঙি উঠে। যিমানে তাই ফুকাই, তিমানে সি তবধ লাগি চায়।

হোকাদাল লৈ চিলিমটো তলৰ নলীচাত ধোপত ধোপে লগাই তাই আগবঢ়াই দিয়ে। কয়—“এইয়া-ল’। সি থত্থত্‌কৈ “ছ” বুলি চক্‌খাই কয়। তাৰ তবধ ভাঙে। সি হকাদাল লৈ ছপে, নাকে মুখে ধোঁৱা উলিয়ায়।

গাওঁবুঢ়ানীয়ে উঠি যায়।.....

.....আকৌ কুকুৰাৰ ডাক ডেউকা কোবাই।

আগফালৰ দুৱাৰ মুকলি হয়। তাই সেইকালেদি কিবাকিবি লৈ নানি যায়। কেচুৱা এটাই চিঞৰি উঠে।

চাংখনত ধৰমবনি উঠে। এজন দুজনকৈ সাব পায়। নিজৰ নিজৰ বিছনা পাতি সামৰি থোৱা হয়, ধৰম চুকে-কোণে ডাং “ছ’পন’ত গুঁজি। চাংখন ববকৈ কঁপে।

“.....পাৰছলী।”.....বৰ ককায়েকে মাতে। কেচুৱাটো কান্দি থাকে। আটাইতকৈ নুমলী পাৰ-ছলী। পাঁচজন ককায়েকৰ ভেনেই সফ ভনীয়েক।

এবৰাম গাওঁবুঢ়াৰ এজনীয়ে ছোৱালী এই পাৰছলীজনী।

পাৰছলী ধুনীয়া দিপ্লিপি পাভগাভৰু,—চৈধ্য বছৰীয়া চুপহী—অপকণ্ণ কপহী। ঘন-ক লা চুলিটাবী মেলিলে বাঁহৰ গাঁজৰ দৰে নিষফ কলাকুললৈকে পৰে—মেঘালী ডাৱৰ মেলি, কপালখন মেখিলে, মনে হয় পুৰতী নিশাৰ সোণালী হেঙুলি ৰবণ মিহলা ৰহণেৰে সনা। নিকা পুৰৰ আকাশ, ধেনু ভিৰীয়া ডুকাযোৰ দেখিলে মনে হয় যেন কোনোবা কাম-দেৱতাৰ কলা কিচ্‌কিচীয়া চিক্‌মিকীয়া ধনুহে, ডাঙৰ ডাঙৰ চকুজুৰি দেখিলে এনে যেন লাগে, গোটেইখিনি মোহিনী শক্তি যেন সেই জুৰিতে আছে, অপাৰ নীলিম সাগৰ আহি যেন দুটা শামুকৰ বুকুত ধান্‌থিত লৈ কাম-ধনুৰ তলত থিতাপি লৈ চাওঁতাৰ হিয়া আকুহি নিবলৈ বৈ আছে ; গাল দুখন পকা ওৰ ৰঙৰ দৰে পিছল পিছল ৰঙচুৱা, ডুকা-যোৰৰ মাজেদি দীঘল তিলফুল হেন নাকটি তললৈ বৈ পৰা, হাঁহকণীয়া ঘূৰণীয়া মুখৰ ওঠাযোৰৰ মাজেদি ফলা বিষফলৰ দৰে, আমগুটীয়া থুতৰিটো দেখিলে সুঁহি সুঁহি ঝাওঁ ঝাওঁ লাগে, ডিঙিটো হাঁহৰ ডিঙিৰ দৰে লেতুসেতু, হাতদুখন হাতীৰ শুড়ৰ দৰে লেওলেও। আঙুলিকেইটি লাহী লাহী পাঁজিসেৰীয়া,—বুকুখন উঠন ‘বিৰি’-চাদৰ-খনৰ তলত পকা থেকেৰাৰ দৰে থগ্‌থগ্‌কৈ পিয়াহ দুটা লৰে, কঁকালটি মজ্‌লাই পকুৱাৰ দৰে ক্ষীণ যেন মুঠিৰে থমোচ মাৰি ধৰিব পাৰি, ভৰি দুখন ভৰ মঙহাল, তপিনাৰ পৰা গঁজালি মেলা দুজোপা কল গছহে যেন, ভৰিৰ আঙুলি কেইটি পদুমৰ পাখি হেন দেখনীয়াৰ। মুঠতে তাই কেৱল ধুনীয়াই নহয় সুন্দৰীও। সোৱণ-শিৰীৰ পানীয়ে তাইৰ নিপোটল দেখা কেঁচা সোণৰ দৰে সোণবৰণীয়া কৰি তুলিছে।

এজন শিল্পীৰ চকুত তাই অতিকৈ সুন্দৰী, সৌন্দৰ্য্যৰ ৰহস্য। বুকুত পতীয়া ডালিৰগুটীয়া দাঁত

পাৰি উলিয়াই মিচিকীয়াই হাঁহিলে মাণিক জিল্মিলে, সপোনৰ বহণ সনা চকুযুবিৰ পৰা কানিলে মুকুতা সৰে ।.....

মাতৰাবো ধুনীয়া, মাতিলে অৰুত হেন মউ বৰষে । ইমান ধুনীয়া পাব্‌ছলীক কোন বিধতাই মিচিং-গাওঁৰ মিচিং-চাঙত এব্বাম গাওঁৰুচাৰ যবত শ্রজিলে ।.....

“পাব্‌ছলী ।”.....গেবেহা মাৰি আকৌ চিঞৰে বৰ ককায়েকে । “গৈছে। ক’কাই ।”.....কেচুৰাটোৱে কান্দি থাকে ।

তৰালি তৰালি ফুল বহা সেউজবুলীয়া “বিবি-য়েগে” মেখেলাখন ভালকৈ কঁকালত মাৰি “বিবি”-চাদৰখন পাত ভালকৈ মেৰিয়াই দীঘল চুলিকোচাবে টানকৈ ধোপা বান্ধি তাই ককায়েকৰ কালে আগুৱায় ।

“এইটো ন’ ।”—বুলি কৈ সি কেচুৰাটোক আগ-বঢ়ায় । পাব্‌ছলীয়ে ‘বিবি’-চাদৰখন বুলি-অলপ আগ-ফালে হালে, কেচুৰাটোক পিঠিত তুলি দিয়াৰ লগে লগে চাদৰখনেৰে মেৰিয়াই বান্ধি বোকোচা লৈ গুচি ওলাই যায় ।.....

আগকালৰ বাৰাণ্‌সাহেন “টুংগং”-চাঙত নিচুকনি গীত গাই গাই পিঠি জোকাৰি জোকাৰি চহলে ।.... তাই সুরলা মউ-সৰা মাতেৰে গুণ্‌গুণাই বোকোচাৰ কেচুৰাটোক জোকাৰি জোকাৰি গায় ।—

“ওমেওৱা কাপ্‌য়ক ।

পেক্-কউ-আৱে বাদ্‌মাদ ।

বাদ্‌য়েবিল কাপ্‌লাহা-দেই ।”—

“সোণটি ঐ । নেকাপিবা ।

কপোতীয়ে উবনি লৈছে, পোৱালী কুকা নাই ।

ওলালেহে কান্দিবা ।”....

কুম্ৰা কাঙনী বলয়াই তাইৰ বিঠা মুখৰ নিচুকনি গীতটি বৈ নি ওচৰে পাছৰে বিৰপায় ।....

গোটেই গাওঁখনেই সাব পায় । কজ্‌নজ্‌নাই উঠে ।....

....“আলিয়াই লিগাং” সেইদিনা ; গোটেই গাওঁ-খনতেই উজ্জ্বলমুখৰ হৈ উঠল মাখল লাগে পূৰ্ণতী নিশাবে পৰা ।....

“আলি” মানে আনু শিপা, মাই মানে গুটি বা কল, “লিগাং” মানে সিঁচা পোঁতা আৰম্ভ কৰা । “আলিয়াই লিগাং” মানে আনু পুতি গুটি সিঁচি ধেতি আৰম্ভ কৰা । সেইদিনাৰ পৰা ধেতি আৰম্ভ ।

মিচিং সকলৰ এই “আলি মাই লিগাং” এটা ডাঙৰ উছৰ । সকলোৱে বং-উলাহেৰে এই উছৰ পাতে ।

“চিংগি”-শিমুলৰ “আপ্পুন”-ফুল এই ‘গিন্ধব পলো’ কাঙন মাহতে ফুলে । “আপ্পুন” ফুলে ফুলে “আলাং”-বস কৰে । এই মাহতে শালিকাবোৰে জন্ম থকা “আলাং”-বস সুঁহি সুঁহি বং-উলাহত কিবিলি পাৰি পূৰ্ণতী নিশাৰ আগ জাননী দিয়ে ।

সিদিনা বুধবাৰ ‘লিগাং’ ;—সিদিনাই “আলিয়াই লিগাং ।” লখিমী বাৰ । ‘উই’—মজলবাৰে উৎসাহ হৈ যায় । সিদিনা এচাম ডেকা-গাভাৰে সা-সজুলি লৈ বিলত মাছ মাৰি ভাবে ভাবে মাছ লৈ ধৰলৈ আহে, এচামে তৰা খৰি, “কাম্‌ৰ অ’কাম্‌”—কোপাত আৰু লগতে “পিৰ”-বগা ফুলৰ ধোপা থকা কাহি বন কেই-দাল গোটাই ধৰলৈ লৈ আহে । শালিকাই ‘গিলাং’ বস খাই কিবিলি পাবোতে সাৰ পাই উঠি মাজু বোৱেকে “এগি”-গাইন মাৰিৰে ‘কি পাব্’ উবলত ধান বানে, ছালে, জাবে ; চাউল উলিয়ায় ।

শেষ হোৱা নাই ধান বনা এখোন ।.....

পুৱা সোণৰ খালৰ দৰে ডাঙৰ সুক্ৰম ; বুৰলীয়া । সোৱণশিৰীৰ লিপাৰে আৰু এখন ডাঙৰ মিচিং গাওঁ । শাৰী শাৰী ডাঙৰ ডাঙৰ “অ’কুম”-চাংঘৰ বিপিকি বিপিকি দেখি ।

গোটেই আকাশখন হেঙুলীয়া সোণোৱালী । চাংঘৰৰ চালবোৰৰ মূৰবোৰ সোণোৱালী বহুপসনা । ‘চিংগি’ শিৱলু গছৰ আগবোৰো সোণোৱালী, ঠেং, ঠাল, ভাল সোণৰ বহুধেৰে বহুধোৱা বঙা বঙা “আপ্পুন” ফুলবোৰ জিলিকি থাকে ।

‘অ’কুম’-চাংঘৰৰ আগকালৰ টুংগং-চাঙত কেচুৰাক বোকোচা লৈ থকা পাত গাভৰু পাব্‌ছলীৰ সোণৰবলীয়া

মিপোটল দেহাটি সোণালী বেলিৰ সোণোৱালী বেঙনিৰে
তিয়াই সোণৰ বহুপেৰে আৰু বেছিকৈ সোণামুৱা কৰে
সেই সোণালী বোলে।।.....

এনেয়ে সোৱণশিৰী, তাতে আকৌ সেই পানী আৰু
সোণ চেকুৱা বালি সোণালী বেলিৰ সোণৰ বহুপ সানি
বেচিকৈ জেউতি চৰে।।.....

.....ডাঙৰ বোৱেকে ঘাটৰ পৰা বাচন-বৰ্তন ধুই
লৈ আহি 'কৰাং' জখলায়েদি "টুংগং" চাঙত উঠি
ভিতৰ সোমায়।।.....

পাৰ্ছলীৰ বোকোচাৰ কেচুৱা নিতালমাৰি চৌপনি
যায়।

....."পাৰ্ছলী।".....ভিতৰৰ পৰা ডাঙৰ বোৱেকৰ
মাত শুনি তাই ভিতৰলৈ যায়।

এৰাম গাওঁচাই কাপোৰ কানি লৈ গা-ধুবলৈ
ওলাই 'কৰাং' জখলায়েদি ঋপ্ৰপ্ৰকৈ নামি ঘাটৰফালে
খোজ লয়।

বুঢ়ীয়ে কলহে কলহে পানী আনি সেই অগালফৰা
চাঙত সজাই থয়।.....অৱশেষত গা-পা ধুই ভাল কাপোৰ
পিন্ধি জখলায়েদি উঠি চাঙত সজাই ধোৱা ভৰা কলহ-
বোৰ ভিতৰলৈ নিয়ে।.....শুধা পাৰ্ছলীয়েও এবাৰ
ওলাই আহি শেষ কলহটো লৈ ভিতৰ সোমায়।

.....মাজু বোৱেকে চালি জাৰি ধান বনা শেষ
কৰি সেই "জৰা" ঠাইখিনি চিকুনাই চাউলখিনি পাছিত
ভৰাই ভিতৰলৈ সোমায়। জুহালৰ জুই কঁকাই জুই
ধৰে পাৰ্ছলীয়ে। ডাঙৰ বোৱেকে 'পৰৰ' চুপিত
পানী চালি কাষতে কোপাত, কাহিবন ধুই একাষে
হতনাই থয়। মাজু বোৱেকে এচুকত চাউলৰ পাছিটো
ধৈ 'বৰাৰ' জুহালৰ কাষলৈ আহি শাহৰেকক পাতত দি
লিছোৱা তাত "পুৰাং" লিছোৱাত সহায় কৰে।
মাজে মাজে আজৰি পালে "বানান্ অঙ" পোৰা মাজ
কৰিবলৈ আগদিনা অন্য মাজবোৰ পোৰে, লগতে
আঙঠাত 'ছান্' অঙ শুকান মাছো পেকে। মাজে
মাজে মুকলী ছোৱালীজনীয়ে ইটো সিটো বনত সহায়
কৰে।

.....'আলিয়াই লিগাং'-ৰ কাৰণে ইমান যতন।
যতনো নকৰিব কিয়? এই "আলিয়াই লিগাং"-ৰ
ওপৰতে গোটেই পৰিয়ালে গোটেই বছৰটোৰ কাৰণে
নিৰ্ভৰ কৰিছে।

কৃষিজীৱী মিচিং-সকল কৃষিৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰশীল।
কৃষি নহলে জীৱনটো চলিব কেনেকৈ? খেতি কৰিও
হদি কচল নাপায়, তেন্তে দুভিক্ষ-বাৰ্ষিকীৰ কৰাল গৰাহত
পৰিব লাগিব সকলোৱে। দুভিক্ষই মিচিং-সকলৰ
জীৱনী-শক্তি যমিয়ৰ কৰিব, মহামাৰীয়ে মৰণৰ আললৈ
আহি খেও পেলাব,--ভিল্-ভিল্কে মিচিং-সকল মুত্থৰ
মুখত পৰি ধ্বংস হ'ব। সেয়েহে পৰিয়ালপতি এই
"আলিয়াই লিগাং"-লৈ ইমান ঋণভিত্তিৰে ভকতিৰে
শ্রদ্ধ মনেৰে এই উছৰ পাতে।।.....

কেৱল সেই গাওঁৰেই নহয়। অসমৰ প্ৰতি মিচিং
গাওঁৰে প্ৰত্যেক পৰিয়ালেই এই উছৰ পাতে, আৰু
এই উছৰৰ কাৰণে প্ৰত্যেক মিচিংৰ হিয়া ইমান
আকলুৱা, ইমান হেলেপুৱা।

সেয়েহে সেই গাওঁৰ প্ৰতি ধৰে ধৰে পৰিয়ালে
পৰিয়ালে এই 'আলিয়াই লিগাং'-ৰ বং চৰে। সেয়েহে
মিচিং ডেকাসকলে কেইদিনমান আগৰে পৰা মাজু হৈ
থাকে এই উছৰত বং ধোৱালি কৰিবলৈ। সেয়েহে
'দুৰ্ দুৰ্ চোল, 'পেৰপা-পেঁপা, 'তাপুং' লাওৰ্ছী আদি
যুগুত কৰি যতনাই সিহঁতে থয়। 'সেয়েহে বিৰবিৰ'
গাভৰু সকলেও চকুত ছাত মাৰি ধোৱা, চক লগোৱা
ধুনীয়া ধুনীয়া শুৱনী শুৱনী বং বেৰঙৰ ফুলাৰ "বিবি-
ৱেগে" মেখেলা বিধ বিধ নানা তৰহৰ জানান বঙৰ
ফুলবছা "বিবি পাছেং" চলৰ জপাৰ পৰা উলিয়াই
হতনেৰে নিজৰ নিজৰ "ছ" পম্ ডাঙত ডাঁজ কৰি
থয়, বৰমৰ চেনেহৰ ছালত শুঁজি ধোৱা "ঙংগাং"-
গগনা উলিয়াই তেলদি ৰাখে।

ইমান হেপাহ, ইমান ঋণভিত্তি, ইমান হাবিলাৰ
সিহঁতৰ। বৰ ককায়েকে আৰু মাজু ককায়েকে এবাৰ
ধৰা ভিতৰৰ পৰা কাপোৰ কানি লৈ ওলাই চাঙৰ পৰা
নাৰি ঘাটৰ পিনে যায়। বজা কাম-বন শেষ হলন্ত বৰ

বোৱেকে জুহাল চাক চিকুণ কৰি মাজি পুছি নিকা কৰে ।.....

পাৰ্ছলীয়েও 'ছ'পন'-ডাং-ডালত আগতে তাঁজ কৰি আপি থোৱা আটাইতকৈ ভাল ফুলাম "বিবিয়াগে" মেখেলাখন আৰু আটাইতকৈ ধুনীয়া ফুলবছা বঙা 'গাছে' চান্দৰখন লৈ ওলাই যায়। "চুংগং"-চাঙত জলপ পৰ ধমকি বৈ, এখেজ দুখেজকৈ আগবাঢ়ি 'কৰাং' জখলায়েদি খোপে খোপে ভবিৰ খোজ পেলাই আলফুলকৈ "বা জুম" হেতা মাৰি ডাল ধৰি "জৰা" মাটিত নামি মাটৰ ফালে পোনায় ।.....

.....এৰাম গাওঁবুঢ়াই গা ধুই উভটি আহে ।—

.....সোৱণশিৰী মাট ।—শাৰী শাৰী নাও ।.....

.....সেই চুপাৰ বোৱাৰী জীয়াবীহঁত, কোনোবাই গা ধুই, কোনোবাই বাচন মাজে, কোনোবাই কাপোৰ ঝচে, কোনোবাই কাপোৰ সলায়। কণ কণ ল'ৰা-ছোৱালীহঁত কোনোবাই সাতোঁবে, কোনোবাই ঢেল-ওঁপঙা দিয়ে; কোনোবাই ডুব দিয়ে, কোনোবাই পাৰৰ পৰা লৰি পানীত জপিয়ায়। ডেকাৰ জুমে কিমান যে বং ধেমালি কৰি গা ধুয়ে ।.....গাওঁৰ জাকে কোনোবাই সাতোঁবে, কোনোবাই পানী ছটিয়াই ধেলে। বং বহুইচৰ সীমা নাই। পাৰত গা ধুবলৈ অহা পাৰ্ছলীক দেখি সকলোৱে একেলগে চিঞৰে, "পাৰ্ছলী! পাৰ্ছলী!"

সেই জুমৰ পৰা কেইজনীমানে নৈৰ পৰা তিতা গাৰে উঠি পাৰতে থিয় দি থকা পাৰ্ছলীৰ ফালে লৰ মাৰে ।..... ইফালে পাৰ্ছলীও গা ধুবলৈ সাজু। এফালে কাপোৰ কানি থৈ তাই নিজৰ গাৰ মেখেলা চান্দৰখনি কটকটীয়াতকৈ মাৰি গহীন হৈ থিয় দি থাকে। তাইক ধাপমাৰি ধৰিবলৈ খোজোতেই তাই একতীয়াতকৈ হালি পুলকি আঁতৰি যোৱাত ধৰিব যোৱাজনী হামখুৰি খাই পৰে, বাকী কেইজনীও চম্ভালিব নোৱাৰি তাইৰ গাতে উজুটি খাই ছিটিকি পৰে। এই ছেগতে পাৰ্ছলীয়ে লৰি গৈ পানীত জপিয়াই ডুব দি বহু আঁতৰত সুবটো উলিয়াই চিঞৰে। পানীত থকা ছোৱালী কেইজনীয়ে হাঁহি

খিকিমালিৰ উজাৰ তোলে। পাৰত পৰি যোৱা কেইজনী উঠি লাজতে বঙচুৱা হৈ আৰেৰেৰেৰে লাহে লাহে খোজ দি পানীত নামে ।.....

.....চেঙেলীয়া ল'ৰা ডেকাবোৰে উলাহত হাত চাপৰি যায় ।.....লাজত তত নোহোৱা হৈ সেই ছোৱালী কেইজনীয়ে লাজ ধুবলৈ পানীত ডুব মাৰে ।.....

পাৰ্ছলীয়ে সাতুৰি সাতুৰি মাজ পাওঁ পাওঁ হয়। লাজুকী ছোৱালী কেইজনীয়ে পোতক তুলিবলৈ সাতুৰি সাতুৰি তাইক খেদি যায় ।.....পাৰ্ছলীয়ে বুৰ মাৰি নেদেখা হয়।

.....কুৰিহাতমান আঁতৰত পাৰৰ ফালে তাই আকৌ ওলায়। দেখা পাই সিহঁতেও সাতুৰি বিধ বিধ গাঁতোৰ দি উভটি খোদে আহে ।.....এইদৰে সকলোৱে সোৱণশিৰীৰ পানীতে নাদুৰি সাতুৰি উমলি বং ধেমালি বং বহুইচ কৰে। সোৱণশিৰীৰ পানীত গা তিয়াই সিহঁতৰ নিপোটল দেহা সোণামুৱা হয়। সবাতোকৈ পাৰ্ছলীৰ কপহী মুখখনি জাকত জিলিকা হৈ পৰে, হেজাৰ তৰাৰ মাজত পূৰঠ জোনটিৰ নিচিনাকৈ চিকমিকাই, তিব্ৰিৰাই জকমকাই ।.....

হাতত দা, কোৰ, আহ ধানৰ বিধান আৰু "পিৰ" কাহি বনলৈ এৰবাম গাওঁবুঢ়াই পথাৰৰ ফালে খোজ লয়, অকলে অকলশৰীয়াতকৈ।

প্রত্যেক পৰিয়ালৰ বৰ জনাই সেইদিনা "আলিয়াই লিগাং"—উছৱৰ দিনা সেইদৰে নিজৰ পথাৰলৈ যায়।

.....দুপৰীয়া ।.....

গাওঁবুঢ়াই নিজৰ পথাৰলৈ গৈ পূৰ চুকত এহাত দীৰল এহাত বহল এবৰ্গহাত মাটি কোৰেৰে খালে, মাটিৰ চপৰাবোৰ ভাঙি কুৰকুৰীয়া কৰে। পূৰ চুকত ফুল ছিগা পিৰ' কাহিৰনৰ আগডাল ডালকৈ পোতে, ওঁজে, সেই চহা মাটি দৰাত আহ ধানৰ বিধান কঠিয়া ধান জনাই সেৱা চেদী মেলা—পুন্ম প্রকৃতি, 'কাচিচং-কাটাং'-দেৱ-দেৱী, "দাঙ-পল"-বেলি, জোন, "বোগীজী মেবাং" পোক-পৰুৱা সকলোকে সাক্ষী কৰি গিচি দিয়ে, আৰু লগে লগে প্ৰাৰ্থনা কৰে,—

“চিল’ আৰু চিলা চেণী-বাবু, মেন’-নানে
কাচিং কাৰ্ডাক্, দক্ৰি পল,
বোগ্জী বেবাং নলো আপিঙে
তাকাক্ কালাক্ ।

চিল’ আলি আয়ে লিগত দুনেকে
ফজে পাতা বেলামতেইকা
ফজেমা পাতা বেলা ময়েইকা” ।

“আজি ‘চেণী’ পিতৃ, মেল । মাতৃ, কাচিং কাৰ্ডাক্,
বেলি, জোন, কীট পতঙ্গ । তোমালোকে সকলোৱে
শুনিছা, দেখিছা আজি আলু গুটি সিঁচা আৰম্ভ কৰিছোঁ ।
ভালবোৰ আহক, বেয়াবোৰ গুছি যাওক” ।

এনেভাৱে প্ৰাৰ্থনা কৰাৰ পিচত আকৌ কয়,—
“যি শস্য হব খোজনীয়াক্ দিম, মগনীয়াক্ দিম, সাধুক
দিম, ভকতক্ দিম, যি বাকী থাকিব নিজৰ এই গাধ-
শৰীৰক্ দিম” !.....

ভকতিৰে পূব-মুৱা হৈ পূজা কৰি অতিটক
ভকতিৰে সেৱা জনাই দা-কোৰ লৈ গা-বুচাই উলটি
আহে ।

দা-কোৰ সেই “টুংগং” চাঙৰ এফালে থৈ সি
‘কবাং’—জখলায়েদি খোপে খোপে উঠি চাঙৰ ভিতৰত
সোমায়,—বেৰৰ কাষত সাজু কৰি থোৱা ঘটিৰ পানীৰে
ভৰি হাত ধুই “মৰাম্”—জুহালৰ কাষলৈ ‘বিচিং’-ৰ
ফালে নিজৰ ঠাইত আহি বহে ।

পাব্‌ছলীৰ মাকে এটা বাটি “প’ৰ-আপং”-কলা
ছাই মদ ছাকি থোৱা এটা টেকেলি বুচাৰ কাষলৈ আহি
দিয়ে “ককাদাং”-ৰ ফালৰ পৰা আগৰচাই ।.....

সেই “প’ৰ আপং”-ছাই মদ টেকেলীৰ পৰা বাটিত
ঢালি পূব ফালৰ পৰা বাঁও ফালেদি নিকটকৈ লিপা
“মৰাম্” জুহালৰ চাৰি চুকে অলপ অলপ ঢালি বিস্তৃত
কৰি মজা মাতে,—

“জাত’ গুমিন্ তঙং গুমিন্

“তাত’-মায়’ নলো চিল’

কাদাগ্ তাতলাকা ।

চিল’ঙলো আলিয়াই লিগা দুনেকে

আবিগ্-ইচিং অবমতেইকা

অ’কুন্-এবাঙেম, পুশ’ জাবপ মতেইকা

দুন্ধ-দাগক্‌ম্নেই নেঙান্ মতেইকা ।”

“বংশৰ ককা, বংশৰ আজুককা, বংশৰ ওচৰৰ ককা
আইতা তোমালোকে চোৱা শুনা । আজি আমি আলু
পোতা গুটি সিঁচা আৰম্ভ কৰিছোঁ ; খেতি বাতিৰ
ফচল বেচিকৈ হওক, ঘৰ গৃহস্থৰ কুশল মজল সুখ
সম্পদ হওক, গা-গিয়াতীৰ অৱস্থা সমৃদ্ধিশালী হওক” ।
মতি সেৱা জনায় ।.....

ভাব পিচত উত্তৰ পচিম-চুকে সি চৰা পাৰি বহে
আৰু এসোঁহা মাৰে । বৰ পুতেক আৰু মাজু পুতেকে
নিজৰ নিজৰ চৰা আনি “বিচিং-ব” ফালে জুহালৰ
উত্তৰে পাৰি বহে ।

দক্ষিণে ‘ককাদাং’ ফালৰ পৰা বুঢ়ীয়ে এটা বাটিত
বুঢ়াক, বৰ বোৱাবীয়েকে এটা বাটিত বৰ পুতেকক আৰু
মাজু বোৱাবীয়েকে এটা বাটিত মাজু পুতেকক “প’ৰ
আপং”-কলা ছাই মদ ঢালি আনি দিয়ে । প্ৰতিজনৰে
বাটিত পহিলা বিস্তৃত বাটিৰ পৰা অলপ অলপকৈ ঢালি
বাপেকে একে উপাহতে সোঁহা মাৰি শেষ কৰি সেই
শুদা বাটিটো এফালে থৈ বুঢ়ীয়ে দিয়া বাটিটো মুখলৈ
নি এটোক মাৰে ।

“কামব অ’ক্কাম” কোপাতত “পুৰাং” পাতত দিয়া
সিজা ভাত “বানাম্ অ’ঙ” পোৰা মাছ, সোঁকা ছানু
অঙ-ঙকান মাছ তিনিওজনক ভগাই দিয়া হয়—লগতে
‘আল’ মচি’ নিমখ জনকীয়াও ।

বাকী তিনিওজন পুতেকও আহে । সিহঁতকে
সেই দৰে ভগাই দিয়া হয় ।

সকলোৱে বং মনেবে খায় ।

ঘৰে ঘৰে সেইদৰে খোৱা বোৱা, পিয়া ধুমধামেৰে
চলি থাকে । ডেকা-গাওঁত ল’ৰা-ছোৱালীহঁতৰ বন
এনে উছৰৰ কাৰণে বং বহুইচত মতলীয়া, বাঁজিহাঁই ।
বুঢ়া-বুঢ়ীৰ হিয়াতো বং চৰে ।.....

.....সকলোৱে ঘৰে ঘৰে চাঙে চাঙে উলহ মালহ,

উখল মাখল। সিহঁতৰ বিশ্বাস, পাঁচ দিনৰ মূৰত সিঁটা গুটি বা পোতা আলু গজালি মেলে। এই পাঁচদিনে “লিগা চ-মান” গুৰুবাগ নাচোন বাজোন চলি থাকে ;

সেয়েহে সোমবাৰে ‘আকন’ দিনা পুৱাৰ পৰা মাজ নিশালৈকে মহাউজৰ বিশেষকৈ ডেকা-ডেকেৰী মিমবিৰ-য়াৰেহঁতৰ এই সময়ত আলহী আহিলে তাৰ উপায় নাই। আলহী আহিলে লখিমী আছে। সোমবাৰে লি-লেন্ গজালি মেলা দিন, উজ্জ্বল শেষ, সেই দিনালৈকে আলহী থাকিবই লাগিব, মাজতে গলে তাৰ লগত লখিমীও যাব, ধৰব লখিমী। গতিকে গিৰিহতে কোনোমতে আলহী-জনক এৰি নিদিয়ো। নেহাৎ যদি আলহীজনে যাবই লাগে তেনেহলে গাৰ কাপোৰ বা গামোছা বা ছোলা সেই গৃহস্থৰ দ্বৰত লি এৰি থৈ যাবই লাগিব।

সেইকালে ‘গেদাং’ আগকালে “টুং গং” চাঙত থিয় হৈ পাৰ্ছলীয়ে চুলি ফণীয়ান—মাজে মাজে দাপোনত মুখ চায়।

.....মাজে মাজে গুপতে গোপনে আৰু এটা ফণী, মিমি ফণী ‘তাবাৰ্’ বুকুৰ ছোলাৰ ভিতৰৰ পৰা আল-ফুলকৈ মৰমৰে চেনেহৰে উলিয়াই দূয়ো গালত কুৰাই হেঁপাহেৰে ওঠৰ ওচৰলৈ নি নিৰ্ভুতকৈ চুমা খাই চুলি আঁচুৰে।

ফণীলৈ চুমা বচা ই কেনে কথা? বিশেষকৈ মিচিং ফণী “তাবাৰ্” ?.....

“তাবাৰ্” মিচিং ফণী পায় মৰমৰ চেনেহৰ অতিকৈ হেপাহৰ ভাল পোৱাজন চেনেঙৰ পৰা ভাল পোৱাজনী কনেঙে চেনেঙৰ পীৰিতিৰ চিন হিচাবে। এই ‘তাবাৰ্’ ফণী কনেঙে কিমান গুপতে গোপনে মৰম-চেনেহ-হতনে আলফুলকৈ ধৰ ? কিয় ? সেই ‘তাবাৰ্’-ফণীয়েই কনেঙৰ চেনেহৰ চেনেঙৰ সৌন্দৰ্যি ; সেয়ে তাইৰ জীয়া জীউ, হিয়াৰ আমঠু, বুকুৰ একাল দেহা-লাও, ফলিজা এডুখৰ চেনেঙৰ। এই “তাবাৰ্”-ফণী কাটোতে গচোতে তাইৰ চেনেঙৰ” যে কিমান দিন লাগিছিল, গচোতাই হে জানে, তাত ফুল ভোমোতে কিমান নিশা যে উজাগৰে কাটিছিল, তুলোতাই হে বুজে।

কিমান তেল যে পুৰিছিল, জ্বলাউতাইহে গৰ পায়। সেই “তাবাৰ্” ফণীত চেনেঙে হিয়া উলঙাই ভাল পোৱা পীৰিতি চালি দিয়ে। এদিন গোপনে আহি পীৰিতিৰ অঁথ সাগৰত নাদুৰি সঁতুৰি কনেঙৰ হিয়াত যাচি খাপি দিয়ে সেই ফণী অতিকৈ মৰমেৰে, অতিকৈ চেনেহৰে। কনেঙেও চেনেহৰ চেনেঙৰ সেই “তাবাৰ্” ফণী উগৰাচি আদৰি সাদৰি চুমা-মৰমেৰে বুকুত সাৰাটি লয়। পীৰিতিৰ চিন স্বৰূপে !.....

তেনে ফুলাম তাবাৰ্-ফণী পাৰ্ছলীৰ হাতত কিয় ? তেনেহলে পাৰ্ছলীজনী কাবোৰৰ কনেং হৈছেনে কি ? তাইৰ তেঙে কোনোবা চেনেং আছে নেকি ? পীৰিতিৰ সাগৰত গুপতে গোপনে কোনোবা চেনেঙৰ লগত একে লগে দেহাই দেহাই বান্ধ খাই নাদুৰি সাতুৰি উমলি ফুৰে নেকি ?.....

স্বাভাৱিকতে সলোহ ওপজে বিশেষকৈ “তাবাৰ্” ফণী পীৰিতিৰ চিন হিচাবে পাৰ্ছলীৰ হাতত দেখি।

আছে নে ?.....আছে !.....তেনেহলে সলোহ মিছা নহয়।.....কোনোও নাজানে ?.....জানে পাৰ্ছলীয়ে, জানে তাইৰ চেনেহৰ মৰমৰ চেনেঙে।.....কোন সেই চেনেং ?.....

কুমং-য়েই বা ? এৰা সেই কুমঙেই ?.....কোন সেই কুমং ?.....

সোৱণশিৰীৰ সিপাৰৰ সেই মিচিং গাওঁৰ পেঙ ডেকামানে সেই কুমং। ধূণাসুঁতি মাইনৰ জ্বলৰ পৰা উধাই লক্ষ্মীপুৰ হাইজুলত অষ্টম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ লি, পঢ়া-শুনাত, স্বভাৱে চৰিত্ৰে, কথাৰ বতৰায় ভাল, “লিগা-চমান”-নাচ বাগতো পাকৈও, গুৰুবাগতো পাৰ্গত.....আকৌ মনে মনে তাই সেই আৰাৰ ফণীটো বুকুৰ ছোলাৰ ভিতৰত দুটা উঠন টিলাৰ মাজৰ ভৈয়াম হেন ফাকটোত ধৰ, আনটো বজৰুৱা ফণীৰে তাই চুলি আঁচুৰে, দাপোনখন চায়, তাই ধুনীয়া, মুখখন দিপ্লিপি।

দীঘল চুলি টাবিৰে তাই কলঙিলীয়া খোপা বান্ধে, লুখৰুখ খোপাটি !.....

গুপ্তে মনে মনে তাই এটা দীঘল হুমুনিয়াহ কাঢ়ে, এবাৰ ভেৰেটীয়াতৈ চায় সেইকালে সোৱণশিৰীৰ লিপাৰে কুমুং ডেকাৰ ঘৰৰ ফালে। মুখখন লাজত টুলটুলীয়াতৈ বঙচুৱা হৈ পৰে।.....

গাওঁৰ এচুকৰ পৰা “পেপ্পা” পেপাৰ ইননি বিননি বিনিকি বিনিকি তাহি আহে। পাৰ্ছলীৰ চকুৰ পাখি লোতকৰে তিতে।

আন চুকৰ পৰা “দুম দুম” ঢোলৰ গুমবাগ গুম-গুমনিয়ে বতাহৰ চৌত কঁপনি তোলে। তাইৰ হিয়া কঁপি উঠে।.....

অসহনীয়ভাবে তাই টুংগং চাঙৰ কাণত খিয় হৈ আকৌ চকু মেলি চায় বৰকৈ সেই সোৱণশিৰীৰ লিপাৰে কুমুংৰ ঘৰৰ ফালে। বুকু ভগা হিয়া ছিগা দীঘল হুমুনিয়াহ এটি ওলাই আহে।.....

এচাম ডেকাই কিবিলি মাৰে, “দুমদুম” ঢোল বাজি উঠে, পেপ্পা পেপাই টিহিটি টিহিটি সূৰনী সূৰীয়া মাতেৰে বিনায়, তাল দুপাতে তালে তালে কোব দি মাতে।.....

এই দৰে “লিগা চমান্” গুমবাগ নাচোন-বাজনাৰে এনে উছৰ “আলিয়াই লিগাং”ৰ পাতনি মেলা হয়।

“মিম্বিবমামে” ডেকা-গাভৰু সকলে এজন দুজন এজনী দুজনীকৈ গোট খায়। “মিনে মিজিং” বুঢ়া-বুঢ়ীও লাহে লাহেকৈ যোগ দিয়ে।

‘ক’-কাং’ ল’ৰা-ছোৱালীৰতো কথাই নাই। উলহ মালহ লাগি যায়, দোলদোপ্ হেলোলদোপ্। উৰল মাখল।.....

.....জুমে জুমে “মামে-মিম্বিব্”-ডেকা গাভৰু ‘ক’-কাং’ ল’ৰা-ছোৱালী, “মিনে মিজিং” বুঢ়া-বুঢ়ী সকলোৱে গোট খায়।.....

“কিনো বাইকহনীৰ দৰে মোকোৰা-মোকোৰীকৈ খাইছ ? লাহে লাহেকৈ খা, আকৌ। অ’ আই চিং পখিলীহে ৰেন। কেতিয়া যাওঁ, কেতিয়া যাওঁ লাগিছে, ইচ্ কেনে কৰে ?”

মাকৰ এনে চোকা চোকা কৰ্কৰনা মাত শুনি পাৰ্ছলী পেপুৱা লাগে। খাওঁ নেখাওঁকৈ আধে বৰে তাইৰ ধোৱা ভাগ অটাই তাই ওলাই যায়।.....

মাপেকে ককায়েকহঁতে হাঁহিৰ উজাৰ তোলে।..... “টুংগং” আগ চাঙত লচপটী, খচৰটী বচকী লচকী সেই পাৰ্ছলীজনী।.....

বং উলাহত বাঁইজাঁই তাইৰ উচাটন মন।.....গাত ধুনীয়া ফুলাম “বিবিয়েগে”-বেখেলা, বিধ বিধ নানা তৰহৰ নানা বৰণৰ ফুলেৰে ফুলাম “বিবি”-চাদৰ।.....

“কবাং”-জখলায়েদি খোপত খোপে দোপত দোপে চৰণ পাহী মেলি আলকুলকৈ “বা-জুম্” হেতা মাৰিদাল ধৰি “জৰা”-মাটিত চৰণৰ ছাব পেলাই খচমচকৈ প্ৰায় গৰি যায় তাই লাচৰ খোলালৈ।.....

.....নাচ-বাগৰ খোলা। জুমে জুমে “মামে” ডেকা সকলৰ ৰূপহী মিম্বিব “গাভৰু সকলৰ ‘অ’-ক’-কাং’ ল’ৰা-ছোৱালী জাকৰ, বং-বলিয়াহঁতৰ আটোম্ টোকাৰীকৈ পতা বং উলাহৰ মেল।.....

জাউৰী জাউৰীয়ে “অয়নিতম্”-চেনেহৰ নাম চউ-পাশে মৰম চেনেহ ঢালি বিয়পি পৰে, দীঘলীয়াতৈ লেহেতীয়াই কৰুণ ৰস নিঙাৰি বং ছেওত পেলাই উলাহৰ সূৰ বিবিড়ি উঠে। “গুমবাগ গুমবাগ”কৈ গিবগিৰাই “দুমদুম”-ঢোল বাজি উঠে। তালৰ তালে তালে ছাবে ছাবে কান্ধৰ সমানে দুয়োফালে কিনাকুটি মেলি হাত দুখন উপৰ-মুৱাকৈ বাখি হাতৰ মুঠি মেলি, মাজে মাজে নমাই দুয়ো পাশে ইকাল লিফালকৈ ওলমাই নচুৱাই লাৰণীদেহাত লহৰ তুলি, বিধ বিধ ৰকম ৰকম ওৰহ তৰহ লাচ, ঠাচৰ নাঁচ কাটি ভঙী তুলি নাচে সেই বংদৈ বং বাউলী মিচিং গাভৰু সকলে;—কঠীয়া ভোলা, ভুই বোৱা, ধান দোৱা,.....সূতা কটা, তাঁত বটা, কাপোৰ বোৱা কিমান ধৰণৰ যে নাচ।.....সেই খোলাত নাচোনৰ চউ খেলি যায়।.....

সেই লচকী, বচকী ৰূপহী পাৰ্ছলী জাকত জিলিকা হয়, নাচ, লাচ আৰু ঠাচৰ লহৰ তুলি ছেউতি চৰায়। ডেকাহঁতৰ কিবিলিৰ উজাৰ উঠে, “বেম্বা,

বেধা” চিক্ৰবণিত গগণ কালি যাব ধোজে ।....“পেম্পা”-
পেম্পাই বিনায়, পেটৰ চেপাত কোঁপোলা বাঁহৰ চুঙা
“মুন্সাক্” গুৰ্গুৰায় । “গংগাং” গগণাই গভীৰ
স্বৰত গংগাং । গোৱাত পাটকত, নাচত পাৰ্গত পাৰ্-
ছলীয়ে চকুৰি আধাৰুদাকৈ আবেগেৰে স্তৱদী স্তবত
গায় লেহেতীয়াতৈ,—

“তাম্বীলা তাংগেলা আওয়ে মেঙা চুমেকুম
চ’লি চানান্ প-ম-পে লেনে মিকছে দিদুং
দিগ্গনে মিৰ্ছি তায়লয়কম কাতেম্ যবংক।

গুকে দয়িং তাংপেমি ল-গুকে কইপে গিলাংক। ॥

—“তোমাৰ ইননি বিননি শুনি নিজৰ বিষয়ে ভাবি
শুনিওঁখি চিন্তি থাকোতে ধাৰাধাৰ বৰষুণৰ দৰে মই
জোলোকে জোলোকে কেচা চকুলো টুকিছোঁঅচিন
জীউ । তুমি জলা জুইত ঘিউ নাচালি মোৰ দুখৰ কথা
জানিবলৈ হেপাহ কৰিছা যদি মোৰ কাষ চাপাচোন ।”....

কেঁচা চকুলোৰে “অয়-নিতৰ্” গাই “থকা পাৰ্-
ছলীৰ ও বড়ীয়া পিছল গাল দুখনি ভিত্তি যায় । বুকু
ভগা হিয়াছিগা দীঘল ছমুনিয়াহ এটি আগুন্নগিবিৰ
দৰে এহুটা ধুমুহাৰ নিচিনাকৈ ওলায় । তাইৰ নিজজ
কোবল দেখা দেই পুৰি যায় । ধৰ্বেদাকৈ “গুৰ্গাং”
চোল ৰাজি উঠে । সেই অগনিৰ পোৰণিত তাই ছটকটাই
নাচে ।

“আলিয়াই লিগাং” উছৰৰ পাতনি সকলোৱে মিলি
এই দৰেই উছৰ মুখৰ কৰি মেলে ।

উলহ মালহ, উখল-মাখল, দোলদোপ হেলোপ
দোপ ।....

ধুনা-সুঁতি সোৱণশিৰীৰ গৰভৰ পৰা ওলাই পুনৰ
সোৱণশিৰীতে বিনীত হৈছে । সোৱণশিৰী আৰু ধুনা-
সুঁতিৰ লগত সঘন থকা সকলৰো সেই কথা একেই
বস্তৱা ; নাবীৰ গৰভৰ পৰা জনৰ লভি আকৌ গভীৰ
হিৱাকোঁহতে জাহ যোৱাৰ দৰে ।

....সোৱণশিৰীৰ লিপাৰে এখন স্ফাৰ্ড, কুম্ভন্তৰ ।

ভাব ‘অকুম্’-চাংবৰোৰ বিবিকি বিবিকি দেখা যায় ।
সেই গাওঁৰ দুহুবা চাং বৰটো এজনীৰ হিয়াত দ’কৈ

ছাব খাই আছে । কাহিলি কাহিলি জোনাকত হাতী
হেন, পুৱা সোণালি বেগিৰ সোণোৱালী কিৰণ সানি
সোণৰ কাৰেং হেন, ডৰ দুপৰীয়া চক্ৰকীয়া ব’দত
জকমকীয়া মেটমেটীয়া অকুম্ হেন, সন্ধিয়া বঙচুৱা বহণ
সানি ৰঙালী ৰাঙালী বং-বৰ হেন কত বৰণৰ বে সেই
চাং-বৰটো, সেই ‘অকুম্’টো পাৰ্ছলীৰ হিয়াত সাঁচ
কাটি বহি আছে পাট গাভৰু বয়সৰে পৰা, এটা দ
সাঁচ ।....

....কুম্-ৰ হিয়াখন তাৰ ‘অকুম্’ চাংবৰৰ দৰেই
ধুমুহীয়া....আহল-বহল, দীঘল ; কাৰেং হেন গহীন ।
ভিতৰ-চৰাত সোমালে বাহিৰলৈ ওলাই অহা ইমান
সহজ নহয় ; সেই কুঠৰীৰ বহ-বৰা মো-বাহৰ মো
কোঁহৰ এঠাত লাগি থাকিবলগীয়া হয় ।....

....কুম্ লখীমপুৰ হাইস্কুলৰ দশম শ্ৰেণীত পঢ়ে ; প্ৰথম
হয় বছৰি বছৰি । পঢ়া-শুনাত যেনে ভাল, খেল-ধেমালিতো
পাটকত, গীত-নাচ ৰাজনাতো অতিপাত পাৰ্গত । পথৰ
পাঠাৱলী ইমূৰৰ পৰা সিমূবলৈ তেনেই মুখস্থ, অনৰ্গল
গাই যাব পাৰে সলসলীয়াতৈ, নেওতা, শুভঙ্কৰী-আৰ্য্যা,
কৰমুলা, এল্জেব্ৰা, জ্যামিতি কণ্ঠস্থ, অঙ্ক কৰিলে বিস্তৃতকৈ
কৰি যাব পাৰে ফটফটীয়া ধুনীয়াতৈ ; ফল নিৰ্ভুল ।
খেলিলে ভৰিত বল আঠাৰ দৰে লাগে, বলটো
যেন তাৰ বশত, তাৰ মন্ত্ৰৰ গুণত তাৰ হে বশীভূত ।
অকীয়া পঁকীয়াতৈ বল নি সহজে গোল দিয়ে । তাৰ
মাত বৰ স্তৰীয়া, বৰ স্তৱদী অমৃত হেন ; মউ নিজৰি
মুখেদি নিগৰি ওলায়, শুনোতাৰ কাণত মউ বৰষে, বৰ
মিঠা লেহেতিয়াই গালে বুকু চিৰাচিৰ হৈ যাব ধোজে,
হিয়া পমি যায়, গালেদি চকুলো বয় ; বং উলাহৰ
স্বৰত গালে এপাক নাচিবৰে মন যায় বাঁহজাঁই হৈ
উচাটন হৈ বং বলিয়াৰ নিচিনাকৈ ।

সোৱণশিৰীয়েও শুনি কুলুকুলুকৈ গাই গাই বয় ।
সি নাচিলে, গাত লহৰ তুলিলে, গা জিকাৰ খাই উঠে,
পাৰে’ নাপাৰে’কৈ তাৰ লেখীয়া নাচোন ভঙী তুলিবলৈ
মন যায় ।

সোৱণশিৰীয়েও চো ভুলি নাচে ; গছ-গছনিৰ
ডাল, পাণ্ড হালি জালি থাকে ।

“দুৰ্দ্দুৰ্” চোলে সি চাপৰ দিলে, তাৰ ফাদুকৰী মাৰিব কোৰ পৰিলে, “গুৰ্দ্ৰাগ্ গুৰ্দ্ৰাগ্” শব্দে, বাৰিষা ডাৱৰৰ শিৰগিৰি উঠে। ডকা চাকনৈয়া বুকুত লৈ ভৰ বাৰিষাৰ সোৱণশিৰীয়ে গুৰ্দ্ৰাবাৰ দৰে।....

তাৰ বুৰৰ চেনেহৰ ‘অৱ-নিভু’ গীতে যেই কোনো চেনেহীৰ হিয়া, ‘বিব্-বিব্’ গাভৰুৰ মন চুহুৰ দৰে আকুহি নিয়ে, পাৰছলীৰ হিয়া মন বাউলী নহবনো কেলেই?....

আলি-খাই-লিগাং উছৰ—সকলো মিচিং-মিৰিব চাংঘৰত। কুমংহঁতৰো....

দেওবাৰ,—“দক্ষি লক্ষে”—নিশা।

ভৰ দুপৰ। নিশিৰনিৰ—নিজম নিহাত।....

চকুত ষুমটি নাই—গোটেই নিশা উজাগৰে শোৱাপাটিত ছটফটাই থাকে কুমঙে।—মাজে মাজে দীঘল হা হুমিয়াহ বুকু মোহাৰি ওলায়।—চাঙত সকলোৱে টোপনিত লালকাল।—নাকৰ স্ব্-ঘৰনি ফচফচনি;—চাঙৰ মজিয়াত শুই থকা সকলৰ;—ইফালে সিকালে চুকে, কোণে যেয়ে ব’ত শুইছে।....

কুমঙে ছটফটায়;—হিয়াত কেৱল পাৰছলীৰ ছবিখন হে জিলিকি থাকে; দু চকুৰ আগত সকলো সময়তে সাইলাখ পাৰছলীৰ মূৰতি হে সন্মুখত বিৰিঙে নয়ন-জুৰি মূদিলেও দেখে।—টোপনি নহাত তাৰ খং উঠে;—তাইক গালি দিয়ে, নেবা নেপেবা গালি শপনি। বেচেৰী পাৰছলী নিৰাশিতজনী।—ভাতো মৰম-চেনেহ সনা। গালি শপনিৰ অগনি-গিৰিয়ে জুই নোগাৰে;—পীৰিতিৰ উহৰ পৰা নিজৰি হে স্বয় এই-বোৰত। কিমান মৰনী কিমান চেনেহী,—পীৰিতিৰ লগৰীবোৰ।....

পদুমৰ পাছিবোৰ বখলিয়াই বখলিয়াই চকাটো ওলোহাৰ দৰে একোটা একোটা পৌৰণি ডুমুকি মাৰে। পুৰণি পৌৰণিৰিষাৰ। গা বৰ্দ্ৰমাৰ, বুকু হৰহৰায়।—জ্বৰি জ্বাল লগে লগে ডেও।....

....সিদিনা বৰ বৰষুণ, ‘ভৰ আহাৰ।—ডবা লিটা বৰষুণ।—পুৱাৰ লগে লগে বৰষুণ ধানে।....

তেতিয়া কুমং পোছৰ বছৰীয়া, ঘূণাসুতি মাইনৰ ছুলৰ পক্ষম শ্ৰেণীত। তৃতীয় শ্ৰেণীত পঢ়াৰে পৰা সি ঘৰৰ পৰা সদায় পুথি-পত্ৰ লৈ টুলুঙা নাওত উঠি নিজে বঠা মাৰি সোৱণশিৰী পাৰ হৈ সিপাৰে এব্ৰাম গাঙবুঢ়াৰ গাঙৰ পাৰছলীহঁতৰ ঘাটত চপাই ভালকৈ নাঙৰন এটা ধুটাত বান্ধি ঘূণাসুতি মাইনৰ ছুললৈ যায়। কেৱল দেওবাৰে বাদ।—সেইদিনাও সি যায়। আগবলৈখীয়াটক। শনিবাৰে অৱশ্যে তিনি-পৰন্ত কিৰে।....

কৰকাল বতৰ।....এচমকা মেঘো নাই—আকাশ নীলা। সোৱণশিৰীৰ পানীও ঘন নীলা।—চোকা ব’দ, পিঠি পোৰে।

সিদিনা শনিবাৰ। তিনিটা শ্ৰেণী হোৱাৰ পাচত ছুল ছুটি—আবেলিৰ আগে আগে।

কিতাপ পুথি লৈ সি ঘৰমুৱা হয়।—দেড় মাইল বাটকুৰি বাই অহাৰ পাচত সি ভাগৰি পৰে—খোজ কাঢ়ি নহয়, চোকা ব’দৰ তপত তাপত।

বাটতে ‘মিগাং’,-হিলু গাঙ এখন পায়; এজোপা গছৰ তলত জিৰণি লয় সি। কপালত হায়ৰ টোপালবোৰ ব’দত তিৰ্-তিৰায়, ছাঁতো চিক্-মিকায়।....

কাষতে কুঁৱা—পকা কুঁৱা।—মানুহৰ ডিৰ, পথাৰত লুতুৰ পুতুৰ হৈ অহা মানুহ। কাষৰে পাছৰে দুই চাৰিটা লৰা উমলি উমলি গা ধুই থাকে, মাকনে বায়েক সিহঁতে সিহঁতক ধুৱায়।

পিয়াহত কুমং আতুৰ। কিতাপ পুথি গছৰ তলতে থৈ সি কুঁৱাৰ ফালে আগবাঢ়ে।....কুঁৱাৰ পাৰ।....

এটা বালুটিং পাৰতে বচাবে লৈতে পৰি আছে। বৰ নোৱাৰি বালুটিংটো লৈ বচাটো ধৰি সি পানী জোলে সেই কুঁৱাৰ পৰা।....বালুটিংৰ পৰা পানী ঢালি ওপৰ কটাৱাকৈ একাষে বহি পৌহাতৰ আঁজলিৰে পিয়াহত সি জোলাকৈ জোলাকৈ যায়। পিয়াহ পলায়,—সি তৃপ্তি পায়।....বাকী পানী ভাঙে পেলাই সি থিয় দিয়ে।....

ধিনি তাই কাচি নিছে। তাৰ জীউকো।....সি পৰি যায়,—নিজৰ হেৰুৱায়। সিও চায় তাইৰ কালে,—আকুল চাবনি তাৰ। চাৰি চকু বিলি যায়;—দুয়ো দুৱোক নেদেখা হয়;—একাৰৰ হৈ যায়।....উভয়ৰ দেহাত বৰবৰ্ণি উঠে;—এটা বিজুলীৰ শিহৰণ।

“পাৰুলী!”....কোনোবাই মাতে ভিতৰৰ পৰা আদহীয়াৰ মাত।

“গৈছে।।”....বুলি কৈ কুমুৰ কালে চোকাটক চাই তাই শুছি যায়। জ্বৰী, অনিয়া মাত।....তাইয়েই পাৰুলী,—এবাম্ গাওঁৰুচাৰ জীয়েক;—সেই নুৰলী জী জনী।....

....শুছি গল তাই, পৰি বল কুমুৰৰ জঁকা। কুমুৰৰ জীউ তাইৰ মন-কোঁহত তাইৰ হিৱা-কোঁহত—তাইৰ গোটেই শৰীৰৰ কোঁহে কোঁহে।....

সি তৰখ মানে।....নিৰ্গুটকৈ মাত ওলায়,—“পাৰুলী।”....

....চেতনা জাগে।....ভাৱৰ কাটে। পচিমে লহিয়াই যোৱা বেলি ওলায়। বেলিৰ চোপাশে চেকুৰা চেকুৰা নানা তৰহৰ বংবোৰ;—খেলে মেলে,—খেল-মেল হে।

তাৰ তত আছে; ইফালে সিকালে চায়। সোৱণ-শিৰীৰ পূব পাৰে—সিপাৰে নিজৰ গাওঁত তাৰ চাবনি থিৰ হয়।

কিন্ কিনিয়া বৰষুণ।....গাওঁৰ ওপৰত সাতো-বৰণীয়া বামধেনু।

....শুছি যায় কুমুৰে এবাম্ গাওঁৰুচাৰ “জ’কুৰ্”—চাং-বৰপৰা পাৰুলীৰ “টুংগং”—চাঙৰ আগৰ “জৰা” মুকলি-ঠাইখিনিৰ পৰা। হিৱাত কিবাহৰ কিন্ কিনিয়া বৰষুণ;—হিৱা-কাৰেঙৰ চুড়াত চাকিব দৰে ঘূৰণীয়া মনোৰম বামধেনু।....

সি কব নোৱাৰে তাৰ কিয় এনে হল। সি আঙুৱাই যায়, মন তাৰ কেৱল পিছুৱায়,—পাৰুলীৰ কালে।....সি মাট পায়,—জাপ মাৰি তাৰ টুলুঙা নাওৰ টিঙত উঠে। নাও চপলিয়ায়। খুটিৰ পৰা বান্ধ খুলি সি নাও এৰে,—কোলাত বতনে পুথি-বহী থৈ। সি বঠা

মাৰে। নাও আঙুৱায়;—চৌবোৰ পাছুৱায় পাৰুলীৰ মাটিৰ কালে।....

পাৰুলীৰ তেতিয়া দহ বছৰ বয়স; কঁকালত মেখেলা—“বিৰি-মেগে।” তেওঁ মনোবোহা।....

দুটা প্ৰশ্ন তাৰ অন্তৰত জাগে,—সি অসমীয়া নে অনা-অসমীয়া,—কুমুৰৰ জীউ তাৰ দেহাত নে আন কৰবাত?....

....বঠাইও প্ৰশ্ন কৰে।....সোৱণশিৰীয়ে বা কি কৰ?—কলেও সি নুবুজে।—সন্দেহৰ ধূৱলী-কুঁৱলীত তাৰ মন হেৰায়।....

....আক কত কথা ভাবে সি। ভাৰনাৰ শেষ নাই। নাও ৰাজ পায়। বৰষুণ নাই। বিয়লি সন্ধিয়া। পচিমে সিপাৰে এবাম-গাওঁৰুচাৰ গাওঁৰ পাৰুলীৰ ‘জ’কুৰ্’-চাংবৰখনৰ ছালখন আঙুৰি আছে নানা ভৰহৰ নানা বৰণৰ বিধ বিধ ধৰণৰ ডাৱৰৰ চমকাবোৰে,—ৰঙা, হালধীয়া, বেগুনীয়া আৰু যে কিমান!....

....আক এদিন। জেঠ মাহ;—বাগৰি আহাৰ পাওঁ পাওঁ।....শিমলু গছ এজোপাৰ ডাল কেইডালৰ খেৰেপাত টঙীঘৰ।....

ভৰ দুপৰীয়া।....মাজে মাজে চৰাই চিৰিকতিৰ মাত।....

টঙীঘৰত অকলে কুৰং শুই থাকে। টোপনি নাই, উজাগৰে;—কিন্তু চকু দুটা মুদা।....

কোনোবা ডালত শালিকাডাকে বৰলিয়ায়। আটাইতকৈ ওখ ডালত কপোত-কপোতীয়ে কুকলিয়ায়। দূৰ-দূৰণিৰ পৰা কেতেকীৰ মাত বিপিকি বিপিকি শুনা যায়।....কুলিৰ “কুউ কুউ” মাত মাজে মাজে ক্ষীণ, বিপি-বিপি।....

....নিজৰ নিৰাত।....জিলীৰ মাতে গহীন কৰি তোলে।

নিশিৰ-শিৰ।....

“আই ঐ। মৰিলোঁ। ঔ।—মৰিলোঁ। ঔ।”....কোনোবা ছোৱালীৰ চিঞৰ।

চকু বেল খায়। বপহকৈ উঠি ধনু-কাঁৰ লৈ

কঁকালত মিত্ৰ-দাব খাপৰ বাকি টটীয়াবৰ পৰা ওলাই
জটিলকৈ জখলায়েদি নামি কুৰুঙে সেই চিঞৰৰ ফালে
ভিৰাই লব দিয়ে

“বৰিলোঁ ঐ-বৰিলোঁ। ঐ।”—আকৌ চিঞৰ খেবৰিব
ফালে।

সেই খেবৰিব ফালে লব দিয়ে সি,—খেবৰিব বাজত
জপিয়াই পৰি দেখে এপাল মহ। পোৱালী থকা শিঙাল
মহজনী ছটকটাই থাকে; নাকেদি ফচকচনিৰ ধ্বনুহা
বয়।

কুমণ্ডক দেখি তাই থৰ লাগে। আন-আন মহবোৰে
ভাক দেখি পলায়। সেই মহজনী ইফালে সিকালে চায়,
পোৱালীজনী নাই। জাকৰ মাজৰ পৰা তাৰ হেয়েলনি
শুনি মহজনীও লব দি নোহোৱা নেদেখা হয়।....কাষতে
এটা খাল।....সেই খালত তাৰ চকু পৰে; দেখে এজনী
ছোৱালী খালৰ ভিতৰত পৰি আছে।....সি কাষ চাপে;
খালৰ পৰা তাইক দুখন হাতেৰে তুলি, মুকলিলৈ আনি
খেবৰ ওপৰত শুৱায়। তাই অচেতন হোৱা নাই ভয়ত
পেসুৱা, বিৰুৰি। তাইৰ দেহা খালৰ বোকাৰ লুতুৰী-
পুতুৰী।....কাষতে সোৱণশিৰীৰ পাৰ। তাৰ পৰা তাইৰ
দেহা তুলি নি পাৰত সি ধয়।....নৈৰ পৰা পানীত
গামোছাখন তিয়াই তাইৰ মুখখন ধয়;—দেহাৰ অভ
তত বোকা পখালিয়ায়;—তাইৰ দেহা নিকা হয়,
সোৱণশিৰীৰ পানীৰে সোণ-চেৰুবা হয়, সোণবৰণীয়া
দেহা জিলিকি উঠে।....বুকুত গাঁথা “বিবিয়েগে”—বেখেলাৰ
লোচৰ গাঁথিটো সোলোকে যায়।....দুবাৰ আনোতে
খুলি যায়। বুকুত সেই জোৰা কিনো?—এটা তীব্র
অনুভূতি, গাত বিজুলীৰ পিছৰণ চিৰিংকৈ উঠে;—
গাৰ দাল দাল নোম থিয় হয়।....

তাই পাব্‌ছলী।....ইপাৰে সিহঁতৰ পাৰ কুৰংহঁতৰ
গাওঁ থকা পাৰত। নাও লৈ তাই অকলে সোৱণশিৰী
পাৰ হৈ পাৰত লগাই খুটিত বাকি বৰ্ঠাভাল থৈ টিঙৰ
পৰা পাৰলৈ আপ বাবোতে কাষতে উৰলি চৰি কুৰা
মহ-পোৱালীটো উচপ্‌ খাই উঠি পলায়; কাষতে হাঁহ
খাই থকা শিঙাল মাকজনী খেদা মাৰি অহাড তাই

খেবৰিব বাজত ভিৰাই লব বাবে। গাব-“গাছে”—
চান্দৰখন কৰবাত সোলোকে পৰে। জীৱনৰ কাৰণে
কোঁপাই কোঁপাই চিঞৰি চিঞৰি লব দিওঁতে খেবৰিব
বাজত থকা খালটোত পৰি তাই বইখা পৰে।....

....সদায় বুণা-সুতি ফুললৈ যাওঁতে নিতৌ দেখা
হয় এই পাব্‌ছলীৰ লগত কুমণ্ডৰ।....পাব্‌ছ
আলোঙে আলোঙে গুপতে গোপনে খাপ লৈ থাকে
কুমণ্ডৰ কাৰণে, ফুললৈ মাৰৰ পৰত টুলুঙা নাওৰ কাৰণে।
তাৰ নাওখন বাটত চাপে পুৰা এপৰত,—সন্ধিয়া চাৰি
পৰত ফুলৰ পৰা আহি নাওৰ বান্ধ খুলি বঠা মাৰি গুছি
যায় সিপাৰলৈ—বৰৰ ফালে সি।....

....এটা সপোন অথচ দিঠক।....

....কৰবাত দুখ পাইছে বুলি—সি অ’ত ত’ত লাৰি
পিটিকি চায়, তাইৰ নিমজ, লাৱনী দেহাটোৰ ওপৰেদি
আল-কুলকৈ হাত বুলায়;—[বুকুৰ সোঁফালে সেই উঠন
নিপোটল ডোখৰটোৰ ওপৰেদি হাত ফুৰাওঁতেই এটা
আঁচ দেখে, এচেকা তেজ, জিতা গামোছাৰে বহি দিয়ে,
লোচটো খহি পৰাত, দুডোখৰো আলকুলকৈ পিহে,
শেহত জোৰকৈ মখে।....সি নিজক কৰই নোৱাৰে,
সকলো পাহৰি যায়।....কোনোবাই যেন তাৰ দেহাত
পিছৰণ-বিজুলী বুলায়।]....গাত পিৰপিবনি উঠে, চকু-
বুৰি মূদ খায়—এটা অমিয়া স্নৰ অনুভৱ কৰে সি....

.. পাব্‌ছলীয়ে চকুৰ পাহিছোৰ মেলে,—চুলচুলীয়া
নহয়—পাহিছোৰা আবেশে ভৰা সপোন-সনা। দুয়ো
কটকটীয়া বান্ধোনত দৃঢ় আলিঙ্গনত। [দুটা দেহা
এটা হৈ লিপিট ধোৱা।] আকৌ সেই বোহিনী চকু
বুৰিৰ চাৱনিনিশ্বাস-নিশ্বাস।....মাজে মাজে কেতেকীৰ
হাত।....আৰু? [জোলোকে জোলোকে চুমা—তপত
খন উপাহ-নিশাহ, বুকুৰ ধুকধুকনিৰ গুপত গোপন
ধৰমেধৰে চপ্‌চপনি, ফোপাউৰি, ভৰ্ভৰনি।]

‘বজি’-বেলি-গোসালীয়ে এচৰকা শুকুলা দেখৰ
আধোৱানৰ আঁৰ লৈ বিচিকিয়াই হাঁহে।....মেঘৰ ওঁহৰে
ভাঁবে আঁৰে আঁৰে চিক্‌মিকীয়া জিলিকি উঠি
ভিৰ্‌বিৰাই।....

বিবিকি বিবিকি কোনোবা গাভৰু "অৰ্-নিতম্"
ভাহি আছে—দুব দুবনিৰ পৰা—

“এ, লে” পল ‘লিচান্’ বে’লে’ দঞে অৱান্:

চয়: পাৰ্‌ক্‌ পোৰ্‌ক্‌ আচিনাতে অদুৰ্’।”....

“দুব-দুবনি, পুৰুষলে জোনোৱে বঙচৰা বহণ সানিছে
দুব-দুবনিও পচিৰে বেলিয়ে লহিয়াইছে, কুলি কেতে-
কীয়ে ইনাই বিনাই গাইছে, আৰু সেই ইননি বিননিয়ে
কাৰোবাৰ হিৱাত মিলনৰ হাবিলাৰ জগাইছে।”....

সেই অৰ্-নিতম শুনি শুনি “লেদেঙ”-মৰমীজনী,
কুমণ্ডৰ “মেনৰ্”—মানস-বাণী পাৰ্‌ছলীজনীয়ে জাহি
হিৱাৰ আমঠু, কলিজাৰ এতুখৰী, বুকুৰ একল দেহালাও
কুমণ্ডক আৰু কটকটীয়াতৈ আকোৱালি সাৱটি থৰে।
কৰঙৰ দুটা। তাইৰ বৰমায়, পিৰ্‌পিয়াৰ, ডেবেছীয়াতৈ
ডেজা দি তাৰ তপিনাৰ ওপৰত লবকৰায় ভৰি দুখন।
তাই আলকুলকৈ লেওসেও হৈ মাটিত বাগৰি চিং হৈ
শুই পৰে বুকুত তাক আকোৱালি লৈ। তেতিয়া
কুম্’ ওঠৰ বহুৰীয়া চেঙেলীয়া ডেকা ‘মানে’, লখীমপুৰ
হাইস্কুলৰ নৱম-শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ আৰু পাৰ্‌ছলীজনী পোন্ধৰ
বহুৰীয়া ভৰ গাভৰু।....(দেহাৰ সোৱাদ উভয়ে অমৃত
হেন লভি আঙিল বাঙিল হয়।....তাৰ পিচত দুয়ো নিখৰ...
আবেশত বাকি ধুলি যায়।....অলস আবেশত জহি।)
....তাৰ পিচত তাই দুখন হাতেৰে মুখখনি ঢাকি উচুপি
উচুপি হৰাওবাৰে কান্দে। শোৱা-পাটিত শুই শুই
কিমান যে ভাবে কুমণ্ডে বিশেষকৈ পাৰ্‌ছলীৰ কথা,
যাৰ শেষ নাই অন্ত নাই।....

বৰডেকেবা কুকুৰাটোৱে ডাক দিয়ে।....পুৱতী
নিশা বজন্ জনাই উঠে। ‘অ’ক’ন’ চাংঘৰৰ বজিয়া
গুপ্তপায়। কাৰোবাৰ কাহ, কাৰোবাৰ হাঁচি কাৰোবাৰ
কেচুৱাৰ যাতে নীৰৱ পৰিবেশ মুখৰ কৰি তোলে।

গোটেই নিশা কুমণ্ডৰ উজাগৰে কাটে। টোপনি
নাই, অখচ সপোন হেন ভাৱনাবোৰ;—ভাবি ভাল
লাগে ভাব।

আবেশৰ জাল ছিঙে। সপোন আঁতৰি যায়
ভাবনা আৰু নাই। এটা খেলি বেলি আঙিল জঙিল

দিঠক ডুবুকি মাৰে। শালিকাই যাতে, কেচাই উলিয়ায়,
কৰবাত কুলিয়ায়। নীৰল দিঠক।....

গাভৰুটি কুমণ্ডৰ জোনে বেৰৰ কাঁকে কাঁকে
জোনোৱালী কিৰণ ভিতৰলৈ চালে,—জোনোৱায়েদি
জাপোৱালী বেঙনি ডুবুকি মাৰে।....

....জাবলিচত পুৱাৰ লগে লগে হাই উলিয়াবে
সজাগ হৈ উঠে আন গাওঁবোৰৰ নিচিনাকৈ কুম্’ইডৰ
গাওঁখনো।....

....থকাৰ ভিতৰত কুমণ্ডৰ আছে বাপেক, ককায়েক,
বৌয়েক আৰু দুটা ভতিজাল’ৰা আৰু এজনী ভতিজা
ছোৱালী। ছোৱালীজনী ডাঙৰ, নাৰ নাচে, বয়স আঠ
বছৰ।....

বাপেক জুনা পেঙ গাওঁৰ মুখা ফুটা—কৰাং পঞ্চা-
শতৰ এজন ছাই। তেওঁৰ আদেশ, নিৰ্দেশ, পৰামৰ্শ
মতে গাওঁৰ বাইছে চলে। তেওঁলৈ সকলোৰে শ্ৰদ্ধা
অপৰিসীম; আগবঢ়িবৰ হাইস্কুলত পঞ্চম শ্ৰেণীলৈকে
পঢ়া; তেওঁ গুণী, জ্ঞানী, অলপ শিক্ষিতও; সেয়েহে
তেওঁৰ প্ৰতি ভক্তি অসীম সকলোৰে।

....সিদিনা পুৱা; ‘আকন’ সোমবাৰ, ‘লি লেন’
গঁজালি মেলাৰ দিন। লখীমী বুধবাৰে ‘লিগাং’ দিনা
‘আলিয়াই লিগাং’ উছৰৰ পাতিনি, এই সোমবাৰে
গামৰণি পাঁচ দিনৰ মূৰত।....

জুনা পেঙৰে পৰাই উঠি গা-পা ধুই পৰালি ন-
কাপোৰ পিন্ধি উৰি বিস্কন্ধ হৈ ‘ম’ বাবু, জুহালত ‘আপং
বদ’ চালি হয় মাতি পৱিত্ৰ কৰি গেনা ভাঙে ‘পদে
জনাম।’....

কুমণ্ডেও গা-পা ধুই ন সাজ পিন্ধি ‘অকম’ চাংঘৰত
নুঠি পোনেনৈ পৰাৰলৈ যায়, যত বাপেকে ‘লিগাং’
বুধবাৰে আগবেলা এৰগহাত মাটি দৰাত চহ কৰি চপৰা-
বোৰ ভাঙি কৰ্‌ক্ষীয়া কৰি পুৰ চুকত ‘পিৰ’ কাহিবনৰ
আগ কেইডাল ভালকৈ শুঁজি পুতি ‘চেৰী-মেলো’
পুৰুষ প্ৰকৃতি, ‘কাচিংকাৰ্‌ক’ দেৱ-দেৱী ‘দৰ্‌কি পল’
বেলিছোন, ‘বোপঞ্জী মেবাং’ পোন্ধৰ পঞ্চম সকলোকে
সাকী কৰি আঁহ বিৰান সঁচ সিঁচি দি শুকতিৰে পুৰ

মুৱাকৈ পূজা কৰি “আলি-য়াই-লিগাং” উছৰৰ পাতনি বেলিছিল; সেই ঠাইলৈ আগুৱাই।...

সি দেখে সাক্ষা মাটি; তাত আছ বীজ পৰিল গঁজালি মেলিল। দেখি চাই সি আচৰিত হয়। গঁচাকৈয়ে আচৰিত।...আই বসন্ততী নাবী জানো? এৰা নাবী; পাৰ্ছুলীৰ দৰে নাবী, গৰভত বীজ পৰাৰ লগে লগে সন্তান সম্ভৱা হয়।...পাৰ্ছুলীৰ গৰ-ভতো যদি বীজ পৰে; সেইদৰে হ'ব জানো? এটা ডাঙৰ প্ৰশ্ন মনত আগে।...পাণ্ডলিয়াই পাণ্ডলিয়াই ভাবে সি, উত্তৰ নাপায়। আই বসন্ততীৰ লগত নাবীৰ সৰু ওতপ্ৰোতভাবে জড়িত বুলি সমিধান পায় সি।...এটা গুঢ় তত্ত্ব, এটা গভীৰতম তথ্য।...আনন্দত আত্মহাৰা হয় সি।...আঠকাটি পূবফালে এবাৰ বেলিৰ ফালে চকু মেলি মূৰ দোৱাই সেৱা কৰে সি। তাৰ পিচত ঘৰলৈ আহি “জবা” মুকলি ঠাইৰিনি পাই “কিপাৰ” উৰলত বহি পশ্চিম ফালে চান্দ। সোৱণশিৰী নৈ সিপাৰে দুৰৈত এৰাম গাওঁৰচাৰ গাওঁ, সোৱা “জকম” চাংঘৰখন; তাতেই তাৰ হিয়াৰ জীয়া-জীউ পাৰ্ছুলী। একেধৰে চান্দ—তাৰ জীউ উৰি যায় তালৈ; সি তাত নাইকীয়া হয়। তাৰ হিয়া “কিপাৰ” উৰলত কাৰোবাৰ বিৰহৰ শোক বেজাৰৰ “এগিন” গাইন নাবীয়ে খুন্দিয়াই যুঙলা যুঙলি কৰে।...

“কুম্ভং!”—ভিতৰৰ পৰা ৰাপেকে মাতে।

“টুংগং”—আগ চাঙৰপৰা নাচেঙে চিঞৰে, “দমাই”। “কবাং” জখলায়েদি ধোপে ধোপে উঠি এটা ধোপনিত বৈ ‘বা’ জম’হেতামাৰিত এখন হাত খামোচ মাৰি ধৰি কঁকালৰ কলহটো ইখন হাতৰ বাহিৰে সৱাট লৈ বোৱেকে মুখখন কুম্ভৰ ফালে ঘূৰাই চিঞৰে, ‘কি চাই আছ তই হাৰাঙৰ দৰে? উঠ। দেউতাই মাতিছে নহয়। ‘তুনা নাই’ ...এইবলি কৈ টুংগং চাঙেদি উঠি গেদাং-মাগং’ আগ দুৱাবেদি ভিতৰলৈ সোমাই নেদেখা হয়। পাছে পাছে নাচেঙো যায়।

কুৰেঙ উচপ্ খাই উঠে।...সোমবাৰ “আকন”ৰ দিনা “লিনেন” গঁজালি মেলা দিন। এইদৰে এইদিনা-

খন আশন জিমনকৈ থাকিবলৈ নাপায়। “কিপাৰ” উৰলত বহাৰ পৰা উঠি সি “কবাং” জখলায়েদি চাঙত উঠি ভিতৰ সোমায়।

জীৱন পহিলা, তাৰ পিচত হে পীৰিতি।...এই সমিধান সি লভে ...মানুহে জীৱন পায় জনৰ লগে লগে; মৰণো জনৰে তাৰ লগতে। জনৰ পৰাই জীৱন আৰু মৰণৰ যুঁজ চলে। এয়েই জীৱন সংগ্ৰাম। জীৱন জিকিলে মানুহ বাঁচে, হাবিলে মৃত্যুই কৰাল গৰাহত তাক গিলি মাৰি পেলায়। গতিকে জীয়াই থাকিলে, মানুহৰ গোৱৰ গৰিমা বাঢ়ে হে, নুটুটে; কিন্তু জীয়াই থাকিলে মানুহৰ দৰে বাঁচিব লাগিব। মানুহ মানুহ, জানোৱাৰ নহয়। মানৱ অধিকাৰবোৰ তাৰ অন্তৰত জাগি উঠে। পাৰ্ছুলীক জীৱনৰ লগৰী হিচাবে পাৰলৈ হলে, মানুহৰ দৰে পাৰ লাগিব। কাৰণ সি মানুহৰ সমাজত; সি সমাজৰ হৈ কাম কৰিব লাগিব; তাৰ সমাজ, মিচিং-সমাজ। মিচিং পশু নহয় মানুহ। সি মিচিং, সি মানুহ; তাৰ সমাজ মিচিং-সমাজ মানৱ-সমাজ। পাৰ্ছুলীও সেই সমাজৰে এজনী।...চেতনা আগে তাৰ পৰাগত ধূলমূলকৈ ... “মৰাম” জুহালৰ কেউ কাষে চোপাশে খুন বুন পিন্ধনৰ আয়োজন। উত্তৰে “বিচিং”ৰ ফালে দেউতাক আৰু ককায়েকে বহি ‘পৰ’ আপং’-ৰ বাটি লৈ বহি আছে। দুয়োৰে আগত “কামৰ অক্‌কাম” কোপাতত পাতত দি সিজা ডাত ‘পুৰাং’; পোৰা-মাছ ‘বা নাম অঙ’ সঁকা শুকান মাছ ‘ছানু’ অ’ঙ’, এচুকত নিমখ জলকীয়া ‘জান’ মচি। এটা ভাগ এনেই পৰি আছে এটা খালি চৰাৰ আগত। তিনি ঘাট পানী তিনিওটা ভাগৰ আগত।

জুনা পেঙৰে খাবলৈ কয় :—ককায়েকে ধোৱা জাৰন্ত কৰে। কুম্ভেও সেই খালি চৰাত বহি ঘাটৰ পানীৰে হাত ধুই ধায়।

নাচেং আৰু ডাঙৰ ভতিজা ল’ৰাটো ‘কক্‌দাং’-ৰ ফালে বহি খাই থাকে। সৰু ভতিজা ল’ৰাটো ৰাপেকৰ লগত কোলাত।

বৌৱেকে “ককদাঙ”ৰ ফালৰ পৰা শহুৰেক আঁক
গিবিৱেকৰ খালি বাটত “পৰ আপং” চালি দিয়ে
আৰু এৰাটি মদ সেওৱেক কুমুৰ ফালে আগবঢ়ায়।

সৰু লৰাটিয়ে কন্দাত বাপেকে তাৰ মুখত মদৰ
বাটিটো লগাই দিয়াত, সি এসোঁহা মৰাত তাৰ কন্দা
খামে। নাকৰ বিদ্ধাৰ পৰা পকা সেগুন ওলাই তাৰ
ওঠ পায়। ওঠত মদ লাগি ধঁকাত সি জিভাবে ওঠ
দুটা চেলেকে। জিভাৰ আগৈদি তাৰ মুখত সেগুনো
সোমায়।....

ধাই ধাই নাচেঙে ছুৰা হাতখন তাৰ ফালে দেখুৱাই
খিণ-ভাৰেৰে চিঞৰে,—“ছিঃ।”

লৰাটোৰ বাপেক কুমুৰ ককায়েকে তলমুৱা কঁজা
হৈ চাই লৰা পোৱালীটোৰ সেগুন গামোছাৰে মছি
দিয়ে।....

ধৰৰ পৰিয়ালৰ খুৱন, বুৱন, পিয়ন বংশেমালিৰে
চলে।....

কুমুৰ তাৰ বেলেগ, বৰ গহীন।....

বহুমতী ? পাৰ্ছুলী ?.... জীৱন ?.... নৃত্য ?....
সংগ্ৰাম ? আৰু গৰাহে পতি ভিন্ ভিন্ ভাব ভাব
অন্তৰত বোলছবিৰ নিচিনাকৈ দেখা দিয়ে

....বাহিৰত নাচ বাগৰ খোলা।....বংশেমালি বংশ
বহইচ।...ডেকা-গাভৰুৰ মেল।....“দুন্দু” চোল গুজৰি
উঠে, পেঁপাই টি’ছিটি টি’ছিটিকৈ বিনায়, দুপাতি তালৰ
গৰতৰ পৰা বান্ধননি বিৰিঙে, ডেকা গাভৰুয়ে পালে
পালে ‘অৰ্ নিভু’ গায় লেহেতিয়াই, লগে লগে শেষ
হলে তালত পেলাই।....“দুন্দু” চোল গিৰিগিৰাই
উঠে, তালে তালে ছেৱে ছেৱে ছাৰে ছাৰে গাভৰু সকলে
দেহাত লহৰ তুলি বিধ বিধ ভঙিমাৰে নাচে।....মাজে
মাজে গগনাও গংগায়া

সৰু সৰু লৰাহঁতেও কোঁকোলা বাঁহৰ “দুন্দুপাক”
পেটত লৈ লগে লগে বজায় ; সৰু সৰু ছোৱালীহঁতেও
হাত দুখন মেলি নাচে। কোনোবাই পিয়নোৰ দৰে
“দুন্দু” বজাই বংশ পায়। লৰা-ছোৱালীৰ হাতত
‘সেতক’ বজিয়েই থাকে।....

শেষত “পাৰ্ছু ম’নাম” নাচ সকলোৱে মিলি নাচে।
এই পাৰ্ছু মনাম নাচ নাচিলেহে ধানৰ ধোক ভালকৈ
মেলিব। সকলো মিচিং বিবিসকলৰে এনে বিশ্বাস।
সেই কাৰণে পৰিয়ালেপতি এজনে সেই লিগা চ’মান
নাচ বাগত যোগ দিবই লাগিব। নিমিলে পথাৰত
ধানৰ ধোক মেলিব, পতান্ হব। প্ৰতি “অকু”
চাংবৰৰ প্ৰতি পৰিয়ালৰ এজনে বা এজনীয়ে আহি
সেই “পাৰ্ছু” খোলালৈ আহি এপাক নাচিবই। যাব
কোনো নাই, বুঢ়া বা বুঢ়ীয়ে নাইবা লৰা বা ছোৱালীয়ে
আহি যোগ দিব। ই মিচিং সকলৰ নীতি, ৰীতি,
বিধান, বিশ্বাস। সেয়েহে এই সোমবাৰে “অকনৰ”
দিনা ‘লিলেন’ৰ গঁজালি মেলা উছৰ হয়। কেৱল
গঁজালি মেলিলেই নহব, ধানৰ গধুৰ ধোকে মেলিব
লাগিব ; সেয়েহে এই ‘পাৰ্ছু ম’নাম’ নৃত্যৰ ব্যৱস্থা
হয়। এই নৃত্যৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ ইমান বিশ্বাস,
ইমান আগ্ৰহ, ইমান হেপাহ, ইমান ধাউতি, ইমান
হাবিলাষ। সেয়েহে জাউৰীয়ে জাউৰীয়ে ডেকা, গাভৰু,
লৰা-ছোৱালী, বুঢ়া-বুঢ়ী আহি এনে ‘পাৰ্ছু’-খোলাত
অসীম ভাৱে যোগ দি এই উছৰ আটো-টোকাৰীকৈ
পাতে‘আলি-মাই-লিগাঙ’ৰ দিনা নাচ-বাগ-বাজনাৰ
পাতনি মেলি এই ‘লিলেন’ৰ দিনা ‘পাৰ্ছু ম’নাম’
নাচেৰে গীত-বজনাৰে, নাচোন-বাগোনেৰে “অকন”-
সোমবাৰে মাজ নিশালৈকে এই উছৰৰ মাজেৰে গাওঁখন
বজানজনাই উঠে।....

এনে “পাৰ্ছু ম’নাম”-নাচৰ কাৰণে ‘অকু’
চাংবৰৰ পৰা ওলাই সেই খোলাৰ ফালে কুমুৰে লৰ
দিয়ে।....

“দুন্দু”-চোলৰ ছেৱে ছেৱে, পাতি তালৰ ছাৰে
ছাৰে, বাঁহৰ টকাৰ তালে তালে হাত চাপৰিৰ চাপৰে
চাপৰে লৰা-ছোৱালী, বুঢ়া-বুঢ়ী, ডেকা-গাভৰুৰ নাচোনৰ
চোত কুমুৰে জপিয়াই নাচিলৈ যবে,—বংশেমালিৰ
উজান বৰ—ডেকা চাৰৰ কিৰিলি উঠে, “বেজা বেজা”
ৰাভেৰে গোটেই খোলা বজন্ জনায়, সোৱণশিৰীয়েও
বিভিন্নায়। নাচোনৰ মুকুত ধলক লাগে ;—চাকমেয়া

দূৰে ।....গোটেই দিন, এপৰ নিশা বং-বহইচেৰে কাটে
“পাক্চ ম’নাম্” নাচ গীতেৰে, বজনাৰে ।

....মাজ নিশা ।....

ম’বং । ‘মিচিং’ নামে’ ডেকাসকলৰ ডেকা চাং—
পৰিত্ৰ চাং । পাঁপ মন লৈ সেই চাঙত উঠিবলৈ কাৰো
অধিকাৰ নাই । ই ডেকা সকলৰ শিক্ষাৰ কেন্দ্ৰ ।
ইয়াতেই সিহঁতে ধাৰ্মিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক
সকলো শিক্ষা লয় । গাভৰুসকলেও মাজে মাজে যোগ
দিয়ে । বুঢ়া-বুঢ়ী সকলে শিক্ষা-দীক্ষা দিবলৈ সময়ে
সময়ে ইয়াত ভূমুকি মাৰে ।....এই চাং-ঘৰ বাজহুৱা নাম-
ঘৰৰ দৰে ধৰ্ম-ঘৰো । মুঠতে এই মৰং ঘৰেই মিচিং
মিৰিসকলৰ জীৱন, কলিজাৰ এডুখৰি, হিয়াৰ আমঠু ।
মিচিঙৰ জীৱন ইয়াতেই গঢ় লয় । ধাৰ্মিক, সামাজিক
আৰু সাংস্কৃতিক কৰ্মপন্থা ইয়াতেই গৃহীত হয় ।....সকলো
আদেশ, নিৰ্দেশ, উপদেশ ডেকাসকলৰ যি জুন ঘাই—
‘মামে বৰা’ আৰু গাভৰুসকলৰ যিজনী ঘাই সেই জনী
“মিমবিৰ বৰাণীৰ” মতে কৰা হয়,—আৰু সেই
আদেশ, নিৰ্দেশ আৰু উপদেশ মতে সকলো মামে মিম-
বিৰ,—ডেকা গাভৰু সকলে চলে এটা কটকটীয়া
শৃংখলাৰে ।....

ম’বং-চাঙৰ মাজত এখন বগা নিকা ‘মিৰি জিম’ৰ
ওপৰত “মিচিং মিৰু” বহি আছে । একাঘৰীয়াকৈ
কিছুমান বুঢ়া দেখা বহে । চাৰিওফালে ‘মামে মিমবিৰ’
ডেকা গাভৰু সকল শাৰী পাতে ।

এই “মিৰু” মিচিংসকলৰ পুৰোহিত, দেওধাই, তেওঁ-
লোকৰ পূজনীয় । কিবা অমঙ্গল মহামাৰী গাওঁত দেখা
দিলে, মিৰি সকলে এটা ডাঙৰ পূজাৰ আয়োজন কৰে ।
সেই পূজা কৰিবলৈ এনে ‘মিৰু’ক আমন্ত্ৰণ কৰি মাতি
অনা হয় । সেই ‘মিৰু’ দেওধাইয়ে “গ্ৰী” গীত গাই
বস্ত্ৰ মাতি পূজা কৰে,—“দাঁড়ি প’ল,” বেলি জোন,
“কাচিচং কাণ্টাক্ দেৱ দেৱী, ‘বোগ্জী মেৰাং” পোক
পৰুৱা, “চেলী মেলা” পুৰুষ প্ৰকৃতি সাক্ষী কৰি কোনো
‘উই’-দেৱ-বা দেৱী গোসানীৰ মওৰে, চিনেক, দহধুৰ,

দঙকঙ, লৌজী লেইতাঙ, “মুগলীং মিৰেমা” বিজুলী
মেৰ দেৱতাক উদ্দেশ্যে পূজা কৰে ।

“মিৰু”—দেওধাই সফৰে পৰা দৈৱিক শক্তি সম্পন্ন ।
উপযুক্ত হলে এই “মিৰু”ৰ গীত দেও লন্তে নিজকে ;
তেতিয়া তেওঁ হয় দেওধনীৰ দৰে “দঙা”—পোনপ্ৰথমে
হাৰিত জঁকি বৰতি উঠে, দেওৰ বাণী তেওঁৰ মুৰ্শেদি
প্ৰকাশ পায় । দেৱ-দেৱী, “উই” দেৱতা সকলৰ
লগত তেওঁৰ সাক্ষাত হয় ; দেব-লোক ‘বেগি বেগাম’
পৰ্ব্বতৰ পৰা “পাঙ্কেয়া” “পাৰীয়া” দেও সকলেও
আহি তেওঁৰ দেহাত লন্তে । সেইদিনাৰ পৰা তেওঁ
হয় দেও মানুহ “মিৰু”—দেওধাই “মিৰু-দঙা” ।

এই “মিৰু” দেওধাইলৈ মিচিং সকলৰ ভকতি
অপৰিসীম ।....সেই মৰং-ঘৰৰ মাজত ‘মিৰিজিম’ৰ ওপৰত
গহীন গম্ভীৰ “মিৰু” ।....

কিছুপৰ “গ্ৰী” গীত গাই বস্ত্ৰ মতাৰ পিচত সম্মুখত
পৰি থকা “য়ক্ছা” তৰোৱাল যাৰ মূৰত নগোৱা থাকে
এটা ঘূৰনীয়া শকত লোৰ তাঁৰ তাক সোঁ হাতেৰে
তুলি লৈ মিৰুয়ে থিয় দিয়ে । সেই ‘য়ক্ছা’ তৰোৱাল
জন্মজন্মাই উঠে হাত জোকাৰাৰ লগে লগে ।....
চাৰিওফালে ‘মামে মিমবিৰ’ ডেকা গাভৰুসকলেও
এজনীয়াতকৈ হাত ধৰাধৰিকৈ শাৰী পাতি থিয় দিয়ে
“দুম্‌দুম্” চোল গিৰগিৰাই উঠে । লগে লগে তালে
তালে মামে বৰাই বাক্সাং লয়, আৰু এজনে লেনং সৰু
কাঁহ লয় । বাক্সাং হৈছে বৰকাঁহ ।

‘মিৰু’য়ে ঘোষা লগাই গায় অসমীয়া হচৰিৰ দৰে
য়ক্ছা তৰোৱালটো জন্মজন্মাই তালে তালে জোকাৰি
জোকাৰি,—

“দে’মি-ছিং তিব্‌মেকে তিব্‌ভাঙায়

কব-কবং আপুনে বেয়াৰে বেয়া বায় ।

“দৰমি গছৰ মূৰৰ পৰা (গঁজালি বেলা ঠালবোৰ)
হালে জালে, কব’ কল কবং ফুলবোৰ শাৰীপাতি হালে
জালে ।”....

তালে তালে চোলত মাৰিৰ কোৰ পৰে, চাপৰ
পৰে, তাল বাজে, টকাই মাতে, লগে লগে “বাক্সাং”
বৰকাঁহ, লেনং সৰু কাঁহো বাজি উঠে ।....

বং উলাহত মবং চাং কঁপে ।

ডেকা গাভৰু সকলে নাচে বাগে, 'গুমবাগ গুম-বাগটিক' 'দুম্‌দুম্' চোল গিবগিৰায়, লগে লগে তাল টকা হাড-চাপৰি । ডঙিমা শেষ হয় । 'মিবু'য়ে মাজত থিয় দি তালে তালে 'য়কছা' তবোৱাল জোকাৰি জোকাৰি জনজনাই আকৌ ঘোষা গায়,—

“দৰমি ছিতুং তিবমেকে তিববাঙায়
কব' কয়ং আপ্পুনে বেরাবে বেরা বায় ।”

“মিবু”ৰ চাৰিওফালে ঘূৰি ঘূৰি ডেকা গাভৰু সকলে গায়,

“দৰমি ছিতুং তিবমেকে তিববাঙায়
কব' কয়ং আপ্পুনে বেরাবে বেরাবায় ॥”

“মিবুয়ে” পদ গায় ডেকা-গাভৰুসকলে শাৰী পাতি মিবুৰ' চাৰিওফালে ঘূৰি ঘূৰি ঘোষা গায় তালে তালে ঠেও ধৰি ছেও ধৰি ; লগে লগে বাজি ওঠে বাক্সাং বৰকাঁহ লেনং সাক্সাঁহ কাঠৰ মাৰিৰ কোব ঝাই । মাজে মাজে 'গুমবাগ গুমবাগটিক' 'দুম্‌দুম্' চোল খৰ তালত বাজি উঠে,—গাভৰুসকলে বংউলাহেৰে গুধ-মনেৰে নাচে । এইদৰে ঘোষা পদ গাই শেষ কৰাৰ পাচত সকলোৱে শেষ পাকছ মনাম্ নাচ পানেৰে আলি-য়াই লিগাঙৰ শেষ “লিলেন” উছৰৰ সামৰণি মৰা হয় বং ধেমালিৰে হাঁহি কিৰিলিৰে ।

শেহত সকলো দেৱদেৱীক সাক্ষী কৰি সকলো দেৱতালৈ প্ৰাৰ্থনা জনায়, বাইজৰ গাওঁৰ সকলোৰে মঙ্গল কামনা কৰি “শ্ৰী” ধৰ্ম গীত গাই গাই মন্ত্ৰ মাতি “মিবু” দেওৱায়ে এই “লিলেন” উছৰ শেষ কৰি উৰুৱায় ।

ডেকা-গাভৰুসকলে বংমনেৰে আঠু লৈ সেৱা কৰে । মিবুৱে আশিল দিয়েতাৰ পিচত খুৱন, বুৱন, পিয়ন সকলো ।...সকলোতে কুমং জিলিকি থাকে ।...

অবশ আবেশ সানি বাতি পুৱায়পূব আকাশত কাণ্ডনী সূৰ্যে ভূমুকি মাৰে

কুমণ্ডৰ হিৰা-উছৰ পৰা নতুন ডাৱনা নিগৰি ওলায় । সেই ডাৱনা-সাগৰত উঠি ভাহি “টুংগং” চাঙৰ এচুকত সি চোপনি যায় । ঘূমটিত সি লালকাল ।

পাৰছলীও নিজৰ 'অকুম'-চাংখৰৰ এচুকত শোৱা পাটিত শুই । মাজনিশাতে সিহঁতৰ 'লিলেন' উছৰ “পাকছ মনাম্” গীত নাচেৰে শেষ । তাই ভাগৰি পৰে । এবাৰ গাওঁবুঢ়াৰ গাওঁত 'মিবু' দেওৱাইক মাতি কোনো পূজাৰ আয়োজন নাই, গতিকে মাজ নিশাতেই এনে বছৰেকীয়া উছৰৰ সামৰণি পৰে ... ।

শোৱাপাটিত শুই শুই কুমণ্ডৰ কথা সোঁৱৰি সোঁৱৰি তাইৰ মন উচাটন হয় । তাই ছটকটায় ।

আগ বছৰ ফাগুন মাহ । পুণিমা ।

পৰাগ উছৰ ।...

আলিয়াই-লিগাঙৰ দৰে ডাঙৰ নহলেও এই পৰাগ উছৰ তেনেই সৰু সুৰা নহয় ।...ইও মিচিংসকলৰ অতিকৈ মৰমৰ, অতিকৈ চেনেহৰ পৰৰ ।...

এই উছৰৰ কাৰণে ডেকা গাভৰু সকলোৰ বৰ হেপাহ কৰে, কাৰণ দৰাচলতে তেওঁলোকৰহে উছৰ । সেই কাৰণে দেহে কেহে সিহঁতে এই পৰাগৰ কাৰণে লাগে...এমাহৰ আগৰে পৰা । মৰং-বৰৰ ছাল নতুনকৈ নতুন নতুন খেৰেখে ছোৱা হয়, মজিয়াত ন-মাটি তুলি ভালকৈ যতনাই সমান কৰি ধোৱা হয় । পুৰণি বেৰবোৰ সলাই, নতুন বেৰ লগাই লিপি পুছি সমানকৈ নিমজ ছিল্‌ছিলীয়া কৰা হয় । কাষতে এটা ভঁৰাল ঘৰো মজোৱা হয় । তাত সিহঁতে পোৱা ধান চাউল, মাটি কলাই, বঙালাও, কুমুৰা যি পায় সেই ভঁৰালত ভৰাই যতনেৰে ধয় ।

এনে পৰাগৰ কাৰণে ইমান যতন

এই 'পৰাগ' আনন্দ-উৎসৱে । খেতি চপাই শেষ হৈ আজৰি পৰত পৰা এই পৰাগ সঁচাকৈয়ে আনন্দপূৰ্ণ । কোনো কোনোৱে প্ৰথমে আছৰ্কেতি চপোৱাৰ পাচত ভাদ আহিন বাহত, কোনোৱে শালি খেতি চপোৱাৰ পাচত কাতি-আষাঢ়ত, বেচিভাগেই সকলো ধৰণৰ খেতি চপোৱাৰ পাচত মাঘ-ফাগুনত এই পৰাগ পাতে ।

মিচিং সকলৰ ডেকা-গাভৰু সকলৰ এটি বেলেগ অনুষ্ঠান থাকে,—“মামে মিবুৱিৰ”—এই “মামে-মিবুৱিৰ”—অনুষ্ঠানেই পৰাগ উৎসৱ বিশেষকৈ পাতে ।

এই “স্নান-মিৰ্‌বিব”—এটা গণতান্ত্ৰিক অনুষ্ঠান। ...এই অনুষ্ঠানৰ নিৰ্দেশ মতে এটা কৰ্মীদল গঠন কৰা হয়। এই কৰ্মীদলেই সমৰায় পদ্ধতিৰে গাঁওৰ বিশেষ বিশেষ মানুহৰ ঘৰত কাম কৰি সহায় কৰে, আনকি খেতি বাতিতো। এই কৰ্মীদলৰ ভিতৰত ডেকা-গাভৰুৰ ধনী-নিৰ্ধনী নিৰ্বিশেষে গাঁওৰ প্ৰতি ঘৰৰ পৰা লোৱা হয়। ...এইদলে গৃহস্থৰ ঘৰত কাম কৰি সহায় কৰে আৰু গৃহস্থই গধূলি সেই সহায়কাৰী ডেকা গাভৰুৰ ভাত, মাছ-মঙহ আৰু “আপং”—মদেৰে এটা ভোজ দি কৃতজ্ঞতা জনায়। গাঁওৰ ডেকা-গাভৰুই হাল বোহাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি, তুঁইবোৱা, আলি দিয়া, ধান-দোৱা, চপোৱা সকলো কাম কৰে। আন আন কামতো এই কৰ্মীদলে হাত উজান দিয়ে। বড়ো কছাৰী আদি জনজাতি সকলৰ বাজহুৱা সাউণী বা হাওণীৰ দৰে এনে পদ্ধতিক “বিগৰ” বোলা হয় মিচিং ভাষাত। আৰু এটা বিশেষ বাজহুৱা পদ্ধতি হৈছে মাইন বিগৰ। এই পদ্ধতিৰে কৰা সমৰায় খাটনিৰ বাবে ঠাই বিশেষে ১০ টকাৰ পৰা ১৫ টকালৈকে গৃহস্থই এনে কৰ্মীদলক এটি সন্মানৰ পৰাই দিয়ে; ভাত, মাছ, মঙহ, ‘আপং’-মদেৰে এটা ভোজৰ ব্যৱস্থা কৰে। প্ৰতি ঘৰৰ পৰা কৰ্মী ডেকা-গাভৰুৱে খাটে।

এৰ্বাম-গাওঁবুঢ়াৰ গাওঁৰ অনুষ্ঠান “স্নান-মিৰ্‌বিব”—সেই বছৰ এনে “মাইন” বিগৰ—পদ্ধতিৰে বহু টকা সংগ্ৰহ কৰে, ...সকলোৱে “স্নান-মিৰ্‌বিব” ডেকা-গাভৰু সকলে গাওঁৰ এচুকে থকা ছাৰিয়নি জুৰি হাল বাই খেতি কৰি বহু ধান, মাটি কলাই পাই বুৰঙৰ ভঁৰালত ভৰাই থয়, গাহৰি পুহি এই অনুষ্ঠানে নটা দাঁতাল গাহৰি গঁৰালত বাখে, অনুষ্ঠানৰ জৰীয়েতে প্ৰতি ‘অকুম’ কুৰুবা পুহিবলৈ দি অগণন বুৰগী লাভ কৰে। কচকটীয়া শকত পুঁজিৰে অপৰ্য্যাপ্ত ধান, কলাই, কুৰুবা থকাৰ কাৰণে সেইবাব “স্নান মিৰ্‌বিব”—এনে প’ৰাগ উৎসৱ আটোন-টোকাৰীকৈ পাতিবলৈ সাহ কৰে। তদুপৰি ভঁৰালত সৰিয়হ, জলকীয়া, লাও, কুৰুবা, বঙালিও ঘৰ ৰাখি আছেই। ...

এসপ্তাহৰ আগৰ পৰা ‘আপং’-ৰ চিটা-টোপোলা সংগ্ৰহ কৰা হয়। বুৰঙৰ চুকত থকা “পাবৰ” পুৰ হওঁ হওঁ, “পবাগ” উছৰৰ আগে আগে পাঁচন টোপোলাতকৈ বেচি জৰা হৈছেই। ...“পবৰ” চুপি প্ৰায় ভৰপুৰ।

দুৰছৰ সেই গাওঁত আয়োজনৰ অসুবিধাত এই “পবাগ” হোৱা নাছিল। সেই বছৰ উকা দুৰছৰ পাঁচত “পবাগ” উছৰ। সেয়েহে ইমান আয়োজন, ইমান উলহ মালহ, ইমান উখল মাখল।

এই “স্নান-মিৰ্‌বিব” অনুষ্ঠান সেই গাওঁৰেই নিৰ্ব্বাচিত হোৱা “উদাক” আৰু “উদাচী” আছেই ডেকা-গাভৰুৰ পৰা বাছি লোৱা। এই দুজনই ঘাই বিচাৰক বিচাৰিকা। “স্নান-মিৰ্‌বিব”—ডেকা গাভৰুৰ কালৰপৰা, এই ঘাই দুজনই বিচাৰ কৰে, ৰায় দিয়ে, দণ্ড দিয়ে। ডেকা-কালৰ পৰা “ডেকাৰা” আছেই ডেকা সকলক পৰিচালনা কৰিবলৈ, তেওঁক সহায় কৰিবলৈ “চুট” বৰা বা সফ বৰা আছেই। গাভৰু সকলৰ কালৰপৰা এগৰাকী জাকত জিলিকা বৰ পাটকত গাভৰু বৰাণী আছেই, তেওঁক সহায় কৰিবলৈ এজন ডেকা “তিৰি-বৰা” আছেই। তদুপৰি ৰাজনী, পাঁচনী আদি বাৰ থকা গাভৰু আছেই, বেলেগ বেলেগ বাৰ বিষয় থকা ডেকাও। বুঠৰ ওপৰত গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰে নিৰ্ব্বাচিত সভা-সভাবে শকত কচকটীয়া এই অনুষ্ঠান। এৰ্বাম-গাওঁবুঢ়াৰ গাওঁত এই “স্নান মিৰ্‌বিব।” নহব কিয়? দেড় শবোৰ অধিক “অকুম”—চাংঘৰ,—বহু পৰিয়াল; সকলোৰে ভাল অৱস্থা। বিশেষকৈ মিখন গাওঁত আছে এৰ্বাম গাওঁবুঢ়াৰ দৰে ধনী, প্ৰভাৱশালী মানুহ। এৰ্বাম কেৱল গাওঁবুঢ়াই নহয়, এজন ধনী প্ৰতিপত্তিশালী গাৰো। তেওঁৰ ছোৱালী সেই পাৰ্-ছলীজনী। আৰু আছে তালৈৰ-গামৰ পুতেক তাত জতি ধনী।

এই প’ৰাগ’ সেইবছৰ তিনিদিনীয়াটকৈ ভালভাবেই চলিব। কাৰণ নটা দাঁতাল গাহৰি আছেই। দিনে তিনিটা গাহৰি লাগিবই, সেই হিচাবে তিনিদিনীয়া। পুণিৰাৰ আগনিয়া; প’ৰাগ’-উছৰৰ আগদিনাৰ নিশা।

মুৰঙৰ চৌপাশে গাওঁৰ জুমে জুমে ডেকা-গাভৰু সন্নাগম, সন্নাৰেণ। আন-মুৰন গাওঁৰ ডেকা-গাভৰুও নিমগ্ন অনুধাৰী আহি বোগ দিয়ে; সোৱণশিৰীৰ লিপাবে থকা জুনা পেঙৰ গাওঁৰ ডেকা-গাভৰু সকলেও আমন্ত্ৰণ পাই আহে। কুমুঙা আহি বোগ দিয়ে।

উলহ-মালহ, উধন-মাধন, দোন্‌দোপ হেনোন্‌দোপ।

মুৰঙৰ বাহিৰে এটা ধোলাত দুমদুম ঢোল বাজে, তাল, টকা পেঁপা বাজি উঠে, ডেকা সকলে কিবিলি পৰি বেৰুৱা বেৰুৱা মাতেৰে চিঞৰি গগন ফালে, জোনো-হালী কপোৱালী জোনৰ পোহৰত কপত জীৱন্ত গাভৰু-জাকে গাত লহৰ তুলি নাচে। জোনোৱে কিষণ চালে, সিহঁতে গাত লহৰ তোলে।

কুমুঙৰ ঢোলৰ কোবত মেখে শুজাবে, শিল কাগৰে, সোৱণশিৰীৰ বুকুত কোবাল চল বয়।

পাৰ্ছুলীৰ নাচত হাতৰ আঙুলিৰ পৰা বিজুলী জিলিকে, তিৰবিৰায়, চিক্‌মিকায়, গাৰ লহৰত সোৱণ-শিৰীৰ বুকুৰ চট্টবোৰে জিন্মিলায়, পৰ্বতৰ বুকুত ফাঙনী মলয়াৰ কোমল পৰশত শান্তি বিৰিতি উঠে।

কুমুঙৰ যাদুকৰী ঢোলৰ ছেৱত অপেশবীহেন পাৰ্ছুলীৰ নাচোন চাবলৈ জমে জুমে ডেকা-গাভৰু চাওঁতা সকল আহি মুৰঙৰ চোতাল ভৰি পৰে।

হাবজিত নাই, দুয়ো সমান।

নিশাব আগপৰ।

ধুনীয়া মূৰং-ন—গাজেৰে জিলিকা, সেউজবুলীয়া বং-বেৰঙৰ নানান কুলেৰে কুলোৱা কুলাৰ কাঠেৰে সজোৱা।....চাৰিওফালে আম-পাত্তেৰে গুঁথা বচাবে পৰিপাট্টকৈ বন্ধা।....মুৰঙৰ দুয়োফালে শাৰীকৈ কল গছ পোতা....প্ৰায় আঢ়াই কৰি হাত মান দীঘল বাটত, প্ৰতি গছৰ পৰা আন গছলৈ আম-পাত্তৰ মালা আঁৰোৱা।.. সমুখত ধুনীয়া স্মলৰ সেউজীয়া পাত্তেৰে বনোৱা তোৰণ; —নানা কাৰুকাৰ্য্য তাত জোনাক নিশাও কপোৱালী বেষেৰে ধুনীয়া হৈ আছে। প্ৰতি কলগছত তেবে-টীৱাকৈ শুঁজা জোৰ; অনা, পোহৰাই থকা।....মুৰঙৰ কেউকাষে জোৰ আৰু পেটোমাক লাইট। ভিত্তবতো দূটা লাইট। মুৰুংৰ ভিত্তৰে বাহিৰে উজ্জ্বল।

ডেকা-গাভৰু চামৰ উচততন পদাধিকাৰী ডেকা বৰা আৰু বৰাণীয়ে মুৰঙৰ দুৱাৰ মুকলি কৰিবৰ বাবে বদ-আপং আগবঢ়ায়। সেই আপং বদেৰে “শুই বেগাৰ্” —দেৱতা সকললৈ বাকহুৱা সমুহীয়াভাবে প্ৰাৰ্থনা জনায়। প্ৰচলিত নীতি অনুধাৰী এটা আচুতীয়া নিম্নবেৰে বৰা-বৰাণীলৈ সন্মানৰ চিন-স্বৰূপে বঙহ আগবঢ়োৱা হয়।

মুৰঙৰ ভিতৰত “শুৰবাগ শুৰবাগ” ধ্বনিৰে ঢোল বাজি উঠে। কুমুঙৰ বাদুকৰী হাতৰ মাৰিব কোম খাই “দুৰ্দ্‌দুৰে” দম্‌দমাই গৰজে।....তালৰ তালে ডালে টকাৰ ছাবে ছাবে, পাৰ্ছুলীৰে নাচে বিজুলীৰ দৰে চিক্‌মিকায়। গাভৰুহঁতৰ হাত চাপৰিব উজান উঠে, ডেকাসকলে “বেৰুৱা বেৰুৱা” চিঞৰি কিবিলি পাবে। মৰং-ব ভিতৰ চৰা পেটোমাক লাইটৰ পোহৰত জিলিকে; পাৰ্ছুলী নাচি নাচি উৰলে।....

পিছদিনা কাঙনৰ পুণিমা।

পুৱাতে ‘মিথু’য়ে উপস্থিত হৈ ‘মানে-মিৰি’-ডেকা-গাভৰু সকলক দিহা-পৰামৰ্শ দিয়ে;....মুৰঙত নিজৰ শৰীৰ শুদ্ধ কৰি সেইদিনা তিনিটা দঁতাল গাহৰি মগ্ন মাতি চেপেনাবে ডিঙি চেপি মাৰে। এচাম ডেকাই সেই বৰা গাহৰি তিনিটা বাহিৰলৈ আনি একালে জুইত সৈঁকি পুৰি নোম নাইকীয়া কৰি জুইৰ পৰা আঁতৰাই বাঁহৰ চোঁছেৰে চাঁছি নিৰ্ম্মাণ কৰে। এচাম ডেকাই একাল সেই পোৰা গাহৰি তিনিটা নি পৰা কল-পাত্তৰ ওপৰত থৈ দা-কটাৰীৰে কাটি ছিঙি ডোৰবা-ডোৰবা কৰি ভালকৈ বাছে। একালে বতাতলিত গাভৰু এজুমে বান্ধনী হিচাবে বন্ধাত লাগে, বিধ বিধ আশ্ৰা, ভাত কত ৰকমৰ কত ধৰণৰ। এটা চামে মুৰঙত থকা “পৰব”ৰ পৰা আপং ছেকে, ছাকে, চালে।....

বিপুল আয়োজন।....বিৰাট ব্যৱস্থা।....

ডেকা-গাভৰুৰ দলে বিশাল আহুত গছ এছোপাৰ ডলত “লিগা চান্দ” নাচ বাগ কৰে।....গোটটোই মূৰং-ডলি নাচৰ খোলা ৰন্ধুনে জনাই উঠে।

বং-বেৰালিৰ সীমা নাই।....

কাৰণ সেই দিনাৰ পৰা “পৰাগ”-উছৰ।

সজিয়া।জোৰ, পোহৰ, পেটুমাজ লাইটেৰে গোটেই
মুৰং, মুৰং-তলি উজলি উঠে। কাৰো বিখ্যাম নাই
পুৱা দোকদোকালিৰ পৰা। ন-ন-সাজেৰে সাজি কাচি
বিধ বিধ কলাম তৰালি তৰালি “বিবি-য়েগে” “বিবি-
গাছে” পিদ্ধি উৰি নানা তৰহৰ ধোপা বান্ধি জুমে
জুমে জাঁকে জাঁকে গাভৰুৰ দলে আহি মুৰং তলিত
জুম বান্ধে। ডেকাদলো বিবিধ সাজ-পাৰ পিদ্ধি এনে
ৰং-মেললৈ আহে। অগণন-অগংখা। গীয়া সংখ্যা
নাই।

গাওঁৰ বুঢ়া-মেথাও এজন-দুজনকৈ আহি গোট
খায়।

“মিবু চুন্‌নাম।”

নিশা আগ-পৰ।

...মৰং-মৰৰ ভিতৰ-চ’ৰা। “পেটুমাজ” লাইট
দুটা সলে। পোহৰ হয়। মুৰং-মৰ উজ্জ্বল।

সজিয়াৰ মাজত “গাদো” মিৰিজিম পৰা ; তাৰ
ওপৰত বহে “মিবু” পুৰোহিত।“শ্ৰি” গীত গাই
মৰা মাতি মিৰি-“আবু”-পূজাপাতল আৰম্ভ কৰে মিবুয়ে
—“মিবু আবাত্ত” গাই সৃষ্টিৰ পাতনি আৰু আদিম
কাহিনী বিবৰে তেওঁ। কল্যাণকাৰী পিতৃ চন্দ্ৰ-
‘আবু প’ল’ আৰু উৰ্বৰা মাতৃ স্বৰূপিনী ‘আনে-দেও’,
বেলি-আইৰ মিলনৰ ফলত আই বসুমতীৰ বুকু হয়
সাম্ভৱা, যাৰ ফলত হয় অনু,—আৰম্ভ হয় মিচিঙ-ৰ
কৃষিজীৱী জীৱন।“চেদি আবু” পুণ্য পিতা আৰু
“বেল’-নানে” প্রকৃতি আইৰ সহবাসৰ ফলত যি আদিম
মিচিং-ৰ জন্ম হয় ;—এই হাই দেৱদেৱীৰ উপৰিও,
এচাৰ, পেদং মুক্লিং তালেং, দমুক-মংকাং, কাচিচু
কাৰ্ডাক্, বোগ্‌জী-মেবাং, মওৰে, চিনেক, দহমুখ, দঙ্‌কঙ্‌,
লৌজী লেইতাঙ, মুগলীং মেৰেমা আৰু নানান দেৱ-
দেৱী-“উই”-ক সাক্ষী কৰি বাইজৰ মজল কাহনা কৰি
প্ৰাৰ্থনা জনায়। ডেকা-গাভৰু আৰু সকলো বাইজে
আঁঠু লৈ সেৱা কৰে। “মিবু-দেওখায়ে সকলোকে
আনিবু দিৱে,—‘আকৌ আই বসুমতী খণ্ডা শ্যামলা

হ’ক, গাঁৱলীয়া-বাইজে স্নেহেৰে শাস্তিৰে স্বচছন্দে থাকক ;
—গোটেই বছৰটো ৰং-উলাহেৰে কাটক।।”
“ওৰম্‌ কুচাগ্‌”—আদি পূজা-পাতলৰ পাচত এনেদৰে
আনীৰ্বাদ দি “মিবু”য়ে “মক্‌ছা” তৰোৱাল লৈ জাপ
এটা দি ঘোষা গায়,—

“কম্‌ আপুনে বেয়িৰ্‌ক বেয়াবে
দেব্‌মি চিত্তুঙে তিবমেক তিবৰাঙে।”

লগে লগে, ডেকা গাভৰু সকলেও হাতত ধৰা-
ধৰিকৈ “মিবুক” মাজত লৈ চাৰিওফালে ঘূৰি ঘূৰি
নাচি সেই ঘোষা দোহাৰে। “মিবু”-য়ে পদ গোৱাব
পিচত দুনাই ডেকা-গাভৰু সকলে সেইদৰে গাই, ঘূৰি
ঘূৰি নাচে। ‘মক্‌ছা’ তৰোৱাল, বাৰ্কাং-বৰকাঁহ,
নেনং-সং কাঁহ তালে তালে বাজে।

এই বাৰ্কাং বৰ কাঁহৰ মাতত “দমুগ-মংকাং”—
মেঘ দেৱতাৰ টোপনি ভাঙে, পৃথিৱীলৈ নামি আহে,
বৰষুণৰ ফলত পৃথিৱী শইচেৰে ভৰপূৰ হয়।তাৰ
পিচত ভোজ।“মিবু” আৰু বুঢ়া-মেথা-সকলৰ ব্যৱস্থা
মুৰঙৰ ভিতৰত হয়। আসন পাৰি বহাৰ আয়োজন
শাৰীকৈ পতা হয়।

এফালে গাভৰু সকলৰ আন ফালে ডেকাসকলৰ
বহা ঠিক কৰা হয় মুৰঙৰ বাহিৰ চোতালত,—আহত
গছ-জোপাৰ তলত।

এচাৰ বচকী, লচকী, লচপটী, খচৰটী গাভাৰে
নিজৰ নিজৰ বাব অনুসৰি কামে বনে লাগি যায়।
এজুম তেজ কুটো ফুটো টলমল ডেকা নিজৰ নিজৰ
বিষয় অনুসাৰে কাম কাজত ব্যস্ত থাকে।

“জাপং” বদ সকলোৱে পান কৰে, বেচেৰা পবৰ’ৰ
আজৰি নাই।

বুঢ়া মেথা সকলৰ কাৰণে বেলেগে আয়োজন
কৰা হয়, বিশেষকৈ মিবু পুৰোহিতৰ কাৰণে, কাৰণ
তেওঁ দেও-মানুহ।

মিবুৰ ভাগত আহাৰৰ লগতে ডাঙৰ ডাঙৰ তেল
মঙহ ছালেৰে সৈতে গাহৰিৰ মঙহ “ৰেক্‌তাক্‌” ডোখৰ-
বোৰ বিশেষ ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।ভোজৰ পাচত

“মিৰু”লৈ ধন আপোৰ দক্ষিণা দি বিদায় দিয়াৰ পিচত তেওঁ সকলোকে মন্ত্ৰমাতি আশীৰ্বাদ দি বেলানি মাগি গুচি যায়। লগে লগে বুঢ়া মেখা সকলেও বংমনেৰে বিদায় লয়।....

“মানে মিৰুবিব” ডেকা গাভৰু সকল মুকলিমুৰীয়া স্বাধীন চিতীয়া হৈ বং মেল গঢ়ি বং ধেমালি বং বহই-চেৰে উৰল মাৰল লগায়।....বং মেলত বং উলাই উপচি পৰে।....সকলোৰে হেপাহ কুমণ্ডৰ বজনাৰ পাৰ্ছলীৰ নাচোন।....কুমণ্ডে নতন উজাহে যায়, পাৰ্ছলীয়ে নাচে দুয়োৰে ভাগৰ নাই জিগৰ নাই....

নিশা এপৰ বাকী।....

মুৰঙৰ মজিয়াত একালে ডেকা সকল, একালে গাভৰু সকলে শুৱে। কিনাৰত মাজতে ডেকাৰ ফালে বৰা, গাভৰুৰ ফালে বৰালীয়ে বাগৰ দিয়ে। মাজত মাথোঁ এহাত মান ব্যৱধান।....অন্তৰত কোনেও পাপ পোষণ কৰিব নোৱাৰে। পাপ মনেৰে এই তিনি দিন থাকিলে, গাওঁত মহামাৰী হ'ব, গাওঁ উছন্ন যাব। সকলোৰে মনত সংশয়। সেয়েহে সকলোৱে সাৱধান, যাতে কোনো পাপ পৰাণত ভুৱকি নামাৰে, বিবিঙি নুঠে। ইমান শুদ্ধ পৱিত্ৰ মন তেওঁলোকৰ।...কুমং আৰু পাৰ্ছলীৰো।....সেয়েহে দুয়ো কামে-কাজে বগে, গাঁতে-মাতে-নাচে, বজনাৰ ব্যস্ত, যাতে পাপ ভাব মনত নাহে। দুয়ো সাৱধান।....

পেট্টিমাক্স লাইট জ্বলে। সকলোৰে মন পুণ্য ভাবেৰে ফটকটীয়া হয়। সকলোৱে টোপনিত লালকাল।....

....পুৱা। সকলোৱে কামত ব্যস্ত। সোৱণশিৰী ষাটত বাচন মজাই বাচন মাজে, পানী অনাই পানী আনে, গা ধুৱাই গা ধুয়, বং ধেমালি কৰাই বং ধেমালি কৰে। আকৌ গাওঁখন বৌ-বোৱায়, বজনা জনায়। গান-বজনা কৰাই গীত গায়, বজায়; বালি চাপৰিত লব বৰাই লব মাৰে, খেল ধেমালি কৰাই খেল ধেমালি কৰে, সোৱণশিৰীৰ বুকুত সাঁতোৰ বেলাই নাদুৰে সাঁতোৰে।

বিধ বিধ খেল;—খেল-ধেমালি যেন সফলত্বৰা অজিম্পিকহে। কেৱল লৰা ডেকাই নহয়, ছোৱালী-গাভৰুৱেও এই খেল ধেমালিত যোগ দিয়ে।

আগ-নিশাই মিৰু আৰু বান-মেখা সকল থাকে। বাকী দুই নিশা তেওঁলোক নাথাকে। এই দুই নিশা কেৱল লৰা ছোৱালী আৰু ডেকা-গাভৰুৰ বং মেলা। এই মুকলিমুৰীয়া স্বাধীন চিতীয়া সকলৰ মন পৰাগ উজ্জ্বল বং উলাহেৰে ভৰপূৰ।....অথচ সকলোৱে মন শুদ্ধ পৱিত্ৰ।....

কেৱল এজনৰ শেন-চকু কুমং আৰু পাৰ্ছলীৰ ওপৰত অনবৰত সদায়। সি ‘মানে মিৰুবিব’ৰ তিৰী বৰা। সি তাল’ গামৰ লৰা, তাচ।....তাল’ নাই, ঢুকাল। এৰ্‌বাম গাওঁবুঢ়াৰ হিয়াৰ বান্ধ তাল’ আছিল অগাধ সম্পত্তিৰ মালিক। গোটেই সম্পত্তিৰ গৰাকী হয় সেই একমাত্ৰ পুতেক তাচ-ই পিতায়েকৰ মৰণৰ পাচত।....

বাকী দুনিশা এইদৰে খেল-ধেমালি বং-বহইচেৰে গীত নাচ-বাগেৰে যায়। শেষ নিশা গোটেই মুৰং, মুৰংতলি, আহত তলিৰ বং মেল মউ-মেলত পৰিণত হয়, “মিচিং-বেগাম্ নিতম্”ৰ চল বয়, “মেগাম্”-সমাজ বা জন আৰু “নিতম্”-গীতি-মিৰিজনা-গীতি। এই মিচিং বেগাম্ নিতম্-ৰ দ্বাই ছোৱা “অয় নিতম্” সূৰে সৰগৰ অমিয়া বোৱায়। বিৰহৰ চাকনৈয়াত ঘূৰি ঘূৰি ইনাই বিনাই কৰুণ স্তৱদী সূৰৰ ‘অয়-নিতম্’ ‘দৰ’ বা ‘অয় কাৰনাম’-ৰ সূৰ যেনে সেয়ে গাঁৱ নোৱাৰে, তাৰ বিৰহভৰা কৰুণ সূৰ।....সেই অঞ্চলত কুমং আৰু পাৰ্ছলীৰ দৰে এই স্তৱদী স্তৱদী সূৰ কোনেও তলাৰ নোৱাৰে। সকলোতে দুয়ো সমান, কুমং-ৰ ওপৰি এটা গুণ, সি ভাল ঢোল বায়, পাৰ্ছলীৰ এটা ভাল বেলেগ গুণ, তাই ভাল গগণা বজায়। ৰূপে গুণে দুয়ো সমান।....

শেষ নিশা।....ৰাজ নিশা পাৰ হৈ যায় সেইদৰে বং উলাহেৰে।....পুৰণী নিশা।....সকলো টোপনিত লালকাল।

পৰাগ উজ্জ্বল শেষ ।...ন-টা দাঁতাল গাহবিও শেষ ।

এটা পেট্টোমাল্ল নুমে,—এটা পেট্টোমাল্ল কেবাচিনৰ
অভাবত নে কি নুমে। নুমেটক চিমিক চানাক্টক
অঙ্গে ।...

কাৰো সাব নাই ; যুগটিত বিভোৰ ।...

গোটেই দিন ইটো চাং—সিটো চাং বাগবি সৰু-
লোৰে বৰবৰ কুম্ভং ডেকাই খাই বৈ বুৰি কুৰে ।...

সন্ধিয়া । যাতিত তাৰ তুলুঙা নাও ।...টিঙত আপ
বাৰি সি বঠাটো লৈ সোৱণশিৰীৰ বুকুত নাও মেলে ।...

সিপাৰ পাই আপ বাৰি বাৰত উঠি সি নাওখন
খুটিত বান্ধি ঘৰৰ ফালে ধোজ লয় ।...

এছাৰ ।...পিচকালৰ পৰা কোনোবাই তাক কান্ধত
খাৰোচ বাৰি ধৰে ।...সি উভটি চায়,—এছাৰত চিনি
পায়,—পাৰ্ছুলী ।...

“পাৰ্ছুলী ।”...

“ব’ল কুম্ভং !—সো টঙী ঘৰলৈ ব’ল ।”...

দুয়ো যায় । জৰলায়েদি উঠি টঙী ঘৰৰ ভিতৰ
সোমায় ।...

টঙী ঘৰৰ চাংযজিৱাত পাৰ্ছুলীয়ে কুম্ভংক সাবটি
লৈ হুক্‌হুক্‌কাই কান্ধে ।...

“তই কান্ধিছ পাৰ্ছুলী ।—নাকাল মই আছোঁ
নহয় ।”...কৈ সি তাইক বুকুত আকোৱালি লৈ তাইৰ
চকুলো মছে ।...

নিজম, নিমাত ।...দুয়োৰে বুকুৰ ধুকধুকনি শুনা
যায় ।

...তাই উচুপি উচুপি কয়,—“মই আৰু নোৱাৰোঁ ।
পৰাগৰ কাৰণে এই তিনি নিশা বৰ সহিছোঁ,—কেৱল
পাপ লাগিব বুলি ।...তোক চাই চাই দেই পুৰি গৈছোঁ ।”

...আৰু নোৱাৰোঁ । এই দেহা তোৰ, এই দেহা
লোৰ ।”—কৈ কৈ দুয়োৰে দেহা আলকুলকৈ হাত
কুৰাই ডাই দেখুৱায় ।...

“এতিয়া তই কি বিচাৰ ।” বিৱাকুল হৈ সি সোধে ।

“মই নোৱাৰোঁ। মই নোৱাৰোঁ।” বোক লৈ বা
জটিল ব’ত জাৰি দয়ো মিলি মাব পাৰে ।”—

“নিৰ পাৰ্ছুলী ! তোক নিৰ, জীৱনলৈ নিৰ ।...
কিছ—”

“কিছ কি ? ক’ কুম্ভং ক’,—”

“পীৰিতিৰ লগত জীৱনৰ সৰল ভাৰি চা পাৰ্ছুলী
আগতে জীৱন তাৰ পিচত এই জীৱনৰ ভেটিত পীৰি-
তিৰ কাৰেঙ ।...”

“তাৰ মানে ?”—

“তাৰ মানে—আৰু এবছৰ ব পাৰ্ছুলী ! বোক
মেটিক দিবলৈ দে । পাছ কৰিলে মোৰ জীৱনৰ ভেটি
কটকটীয়া হব । তাৰ ওপৰত পীৰিতিৰ কাৰেং সাজিব ;
সেই কাৰেঙত তোক মোৰ কনেঙ চেনেহীক ‘লেভে’
বেনাম্’—মানস-বাণী কৰি সজাই পৰাই ধম ।”...

“এই এবছৰ আনোঁ বৰ পাৰিম ?”...কৈ পাৰ্ছ-
ুলীয়ে বয় । আখে বেখেটক সোঁহাই সোঁহাই নিৰ্ভুত
মাতোৰে তাই কয়,—“কুম্ভং ।”...

“কি ?”...কুম্ভঙে তাইৰ মুখখন তাৰ মুখখনৰ
ওচৰলৈ লৈ আনে ।...তাই উচুপে ।...

তাৰ মন উচাটন হয় ।...সি আখেবেখেটক সোঁহাই
সোঁহাই কয়,—“পাৰ্ছুলী । ক-কিয় উচুপিছ ।”...

“এইয়া দেখিছ ?”—তাই কৈ কুম্ভঙৰ হাতখন
টানি আনি তাইৰ পিৱাহ দুটাৰ তলত ওলমি থকা এটা
মণি থকা মালা ধাৰ লাৰি লগাই দিয়ে ।

সি ৰেপিয়াই এছাৰত অনুভব কৰে মণি ;—কয় ;—
“দেখিছোঁ এইধাৰ মণি । কি হ’ল ?”—

“কি হল !—এই মণিটোৱেই মোৰ কাল হল ।”—

“কাল হ’ল ?”—

“এৰা । কাল হল । জান, এইধাৰ মালা কোনে
দিলে ?”—

“কোনে ?”

“সেই দেউতাৰ বান্ধৱে তাকৰ বাপেক ভাল-গাৰে ।”

“ভাল গাৰে । কিয় ?”

“এতিয়াও বুজা নাই ?”

“নাই ।”

“অকবাটো !...কিয় ? কব নোৱাৰ ;—এই মালা

যাব ভিত্তি পিছাই দিয়া হয়, তাই হয় যাব উদ্দেশ্যে এই মালা—তাৰ বৈশীয়েক ।...মোক পিছাইছিল,—তেওঁলোকে ভাবে মই তেওঁৰ বোদ্ধাবীয়েক । তেতিয়া মোৰ বয়স পাঁচ,—তাঁচ' তিৰীমৰাৰ দহআজিও তেওঁলোকৰ বিশ্বাস,—মই তাচবেই বৈশীয়েক । কেৱল এতিয়া সামাজিক নিয়মে নিৰ্দ্ধাৰহে কথা ।”....

খঙে কুমুৰ চুলিৰ আগ পায় ।....

“নাৰকী । পাতকী । পাপীয়সী । বিশ্বাসঘাত-কিনী । তাচৰ কইনা হৈ, বৈশীয়েক হৈ মোৰ লগত পীৰিতি কৰিবলৈ আহিছ ।”—শুঁজৰি তাইক আছাৰি একতীয়াতৈ পেলাই কুমুৰে আঁতৰি যাবলৈ থিয় দিয়ে । তাৰ ভৰি দুখন দুই বাহৰে আকোৱালি লৈ তাই উচুপি উচুপি কয়,—“তই নেযাবি কুমং !—তই নেযাবি—মোক এৰি নেযাবি ।...তই মোক নিলিলে, মই মৰিম । মই মোত নাই । মোৰ সকলো মই তোকে সঁপি দিছোঁ—নেযাবি । মই নাৰকী, পাতকী নহওঁ । পাপীয়সী বিশ্বাসঘাতকিনী নহওঁ । মই তাচৰ নহওঁ,—তোৰ কুমং । তোৰ । সিদিনা তই ষণাসূঁতিৰ পৰা ধুমুহা-বৰষুণত তিতি বুৰি জুৰুলা জুপুৰা হৈ আহি আমাৰ “জকুম”ৰ “জৰা”ত আহি জিৰাইছিলি, তেতিয়াৰ পৰা মোৰ মন, প্ৰাণ ছিয়া, দেহা তোকেই সঁপি দিছোঁ । তেতিয়াৰ পৰা মই তোৰ,—তাচৰ নহয় । এই মনিধাৰৰ কথা মই নেজানিছিলো, সিদিনা তাচৰ দদায়েকে আহি দেউতাৰ লগত কথা বতৰা পাতোঁতে বুজিলোঁ, এই মালাধাৰৰ বহস্যৰ কথা । মোক নেবিবি । মই নহলে মৰিম,—নহলে দেউতাই তাচৰ লগত বিয়া দিব । দিলেও মই মৰিম । মই....” তাই আঁক কৰ নোৱাৰে, হুক্‌হুকাই কাশে ।....

কুমুৰে অলপ পৰ ভাবে ।—সঁচাকৈয়ে পাৰ্ছুলীৰ দোষ নাই । তাই তেতিয়া সৰু, বয়স পাঁচ বছৰ ।... তেতিয়া তাইৰ জ্ঞানেই হোৱা নাই । যেতিয়া ভাল'-গাঁৱৰ লগত—এৰু বাম পাৰ্ছুলীৰ আলোচনা হোৱাৰ পিচত এই মূল্যবান—দক্‌নে মণি পাৰ্ছুলীৰ ভিত্তি পিছাই দিয়ে তেতিয়াই—তাচৰ লগত তাইৰ বিবাহ-

চুক্তি “দক্‌নে-পাগেত্‌” হয় ।—তেতিয়া নো তাই কিমানজনী,—তেনেই সৰু ।...তাৰ খঙ মাৰ যায়, সি বহি পৰে,—তাইক বুকুত আকোঁৱালি লয় ।—“তোৰ দোষ নাই পাৰ্ছুলী । মোবেই ভুল,—”মুলি কৈ তাইৰ গালত জোলোকে জোলোকে চুৰা চালে । চকুৰ লোৰে চুৰাৰ লালটিৰে তাইৰ গোটেই মুখখন তিতি বৰ ।...

তাৰ গাভ তাই চলি পৰে ।...সি আঁক জোৰেৰে তাইক সাৰটি লয় ।...তাইৰ মূৰত সি হাত বুলাই চেনে-হেৰে কুৰাই কয়,—“পাৰ্ছুলী । তই বেয়া নেপাবি । খঙেক খঙত মই বকিলোঁ ।...“দক্‌নে-পাগেত্‌” যেতিয়া হৈছে,—তই কি কৰিবি ? তাচৰ লগত যাবি জানোঁ ?” “উহ—কে-তি-য়াও নেযাওঁ,—মৰি গলেও নেযাওঁ ।” অলপ পৰ বৈ তাই আকোঁৱয়,—“কুমং । তই মোক নিবি ?”....ইমান কাকুতি—ইমান মিনতি ।....

সি আঁক বৰ নোৱাৰে, বুকুত আঁক জোৰেৰে তাইক আকোঁৱালি লৈ সি আবেগ আঁক উচ্ছ্বাসেৰে কয়,—“নিম্‌ নিম্‌-পাৰ্ছুলী ? তোকে নিম । এতিয়া নহয়—মোৰ মেটিক পৰীক্ষাৰ পিচত ।”....

টোপনি নাহে পাৰ্ছুলীৰ ;—চাঙত শুই শুই তাই ভাবে । ইমান মিঠা সোঁৱৰণিবোৰ ।...সপোনৰ আৱেশত চকুৰ পাহি জাঁপ খায় ।...পুৱতী নিশা তাইৰ ঘুমটি আহে ।....

....“আনিয়াই লিগাং”-ৰ শেহ জিলিঙনি “লিলেন্‌”উছৰ মাৰ যায় ।....

জুনা পেঙৰ ঘৰ ।

‘ম’ৰাম’—জুহালৰ “বিচিং”-ৰ ফালে পেটভায়েক জুলা-পেঙয়ে বহি থাকে, কাষত ককায়েক নৰাম । ‘কক্‌মাং’-ৰ ফালে বোৱেকে সৰু ল’ৰাটো কোছত লৈ বহে । কাষত জীয়েক নাচেং আঁক ভাঙৰ ল’ৰাটো । ‘বিচিং’ আঁক ‘কক্‌মাং’-ৰ মাজত খালি ঠাইভোৰবত বহি সৰুৰে পৰা মাওৰা কুমুৰে ভাত খাই থাকে, বাপেকে উপদেশ দিয়ে ।....

খোৱা শেষ কৰি মুখ-হাত ধুই সি সকলোকে সেৱা কৰে ।

দেউতায়কে এটা বঙা-কাপোৰৰ সৰু টোপোলা
ভাব হাতত দি কয়,—“এইয়া কপৰ ফুল এযোৰ
সখীপুৰ চহৰৰ পজাৰন-দেউতায়ৰ স্মৃতিত দি শুধু-
ভাৰে সেৱা কৰি আত্মীয়া দিবি।.. পৰীক্ষা ভালকৈ
দিবি।....এই কেইদিন মনশুভি পঢ়িবি। যা।”....

দেউতায়কৰ হাতৰ পৰা বঙা কাপোৰৰ কপৰ
ফুল ধোৱাৰ টোপোলাটো লৈ সি ছোলাৰ ভেপত
ভৰায়।....

ককায়েকেও ভাল ভাল কথা কয়।....

“নাচেং। বাওঁ দেই।”—বুলি কৈ সি নাচেং-ব
কোমল গাল দুখন টিপি উঠে। সৰু ভতিজা-ল’ৰা
দুটাক মৰম কৰি সি গুচি যায়।

‘ছপন-কাং’ৰ ফালে গৈ ভাব তলত চাপ্ত থকা
সৰু চুটকেচটো লৈ ‘গেলাং-ৰাপগ’—আগ-দুৱাৰেদি
ওলাই “টুংগং”-আগ-চাপ্ত ভৰি দি “কবাং” জখলায়েদি
নাৰি “জবা” বুকলি ঠাইত নাৰি সি গুচি যায়। পিচ-
ফালে নাচায়।....

নাচেং-আৰু তাইৰ ভায়েক দুটাই চিত্ৰবি-বাধৰি
লৰি আহি “টুংগং” আগ-চাপ্ত খুটাত ধৰি একেধৰে
দলৱৈকে বোৱাৰ ফালে চাই থাকে

....সেই ‘অকৰ’ চাংঘৰ খনৰ ভাঁজৰ পৰা কুৰং
নেদেখা হয়।....

সমূহৰ পৰা কটা, বোৱা, ফুল ভোলাত পাটকত,
গীত-নাচ-বাগ, সঁতোৰা-নাচুৰাত পাৰ্গত ধুনীয়া দিপলিপ
পাৰ্ছলীজনী “টুংগং”-আগফালৰ চাপ্তৰ খুটাত আঙজি
সোৱণশিৰীৰ সিপাৰে কুৰংৰ “অকুৰ”-চাংঘৰৰ ফালে
একেধৰে ব লাগি চায়;—তাইৰ দুগালেদি চকুলো
ধাৰাধাৰে বয়।

কুৰং নাই;—সখীপুৰত। পৰীক্ষালৈ আৰু
বেচি দিন নাই। আগদিনা ঘৰলৈ আহিছিল যদিও
তাই কৰ নোৱাৰে।....তাইৰ এই কেইদিন কি হৈছে,
কি ঘটছে তাই কাক কব,—কাক কৈ মন্তৰ দুখৰ ভাব
কৰাৰ।....সেই ভাবত তাইৰ কোমল হিয়া খেতেলা
খাই শুকাওবি হৈ গৈছে।....

....সিদিনা আহিছিল তালৈৰ গাৱৰ অঙহী-বঙহী
সকল পাৰ্ছলীক ধোজাৰ মান-স্বৰূপে তাইৰ মাক
ৰাপেকক টোপোলা দিবলৈ। আৰু কুৰং-ৰে গাওঁৰ
পৰা হেলানি মাগি বোৱাৰ দিনা,—আগ দিনা তাল-
গাৱৰ পুতেক ভাচৰ কাৰণে পাৰ্ছলীৰ মাক-ৰাপেকে
তেওঁলোকৰ আপোন সৰুৰ লোকসকলৰ লগত আলো-
চনা কৰি ছোৱালী জনীক দিয়াৰ সিদ্ধান্ত পোৱাৰ পাচত
সেই তিথী বৰাৰ অঙহী-বঙহী সকলে অনা তামোল-
পাণ আৰু ‘আপু’-মৰ ভাব এৰাম-গাওঁবুঢ়া আৰু
ঘৰৰ সকলোৱে লওঁতে পাৰ্ছলীৰ বুকু কঁপিছিল, ভয়ত
তাইৰ গা শিৰিৰি উঠিছিল।....পাৰ্ছলীৰ সংৰক্ষণৰ
কাৰণে গাওঁবুঢ়াৰ আগজাননী পাই গাওঁৰ ডেকা গাভৰু-
সকলে এৰাম-বুঢ়াৰ ‘অকুৰ’ চাং ঘৰলৈ আহি দৰা-
কইনাৰ তৱিষ্যত জীৱন মজলময় হবৰ কাৰণে পূৰ্ব
পুৰুষ “চিনে ম’ব”—সকললৈ প্ৰাৰ্থনা জনাই সকলোৱে
পাৰ্ছলীৰ সংৰক্ষণৰ দায়িত্ব ভাৰ লৈছিল।....ছোৱালী
ধোজা হৈ গল আগদিনা আৰু সেই দিনা আহিব তাচ
ই জোৱাই হিচাবে ‘মাগুৰ’ দুকনাম’ ধাটিবলৈ পাৰ্-
ছলীৰ মন ভুলাবলৈ, তাইক আপোন কৰিবলৈ, চিব-
জীৱনলৈ তাইক জীৱনৰ লগৰী হিচাপে পাবলৈ।....

ভাৰিয়েই তাইৰ বুকু চিৰিংকৈ উঠে।....

কেনেকৈ তাই দিব সঁপি তাক, তাইৰ হিয়া মন
দেহা,—যাৰ গৰাকী সি নহয়, কুৰংহে।....

তাই হুকুকাই কালে;—এবাৰ বুকু ভগা হিয়া
ছিগা দীঘল ছমনিয়াই নিগৰি ওলায়। এবাৰ নিকুঁট
হাত ওঠেদি বাগৰি পৰে,—“কুৰং।”....

সিপাৰৰ কুৰং-ৰ ‘অকুৰ’ বিণিকি দেখা যায়,—
শিমলু গছ জোপাৰ খেৰপাত থকা টঙী ঘৰ চিল্লিল
টোপনিত সপোন দেখাৰ দৰে বিৰিঙি উঠে।....

তাইৰ চকুবোৰ হলছলীয়া হয়।....

সখীপুৰ চহৰত সখীয়া চৰুৱীত এটা পজাত কুৰং
থাকে। সখীয়া সকলৰ আঙ-কুলৰ বিচাৰ নাই, কিন্তু
অসখীয়া হিন্দুৰ মন্তৰ, নাকত, মূৰত মন্তৰ ছেই-ছেই-
সেই-সেই আছেই।....এনে এসেকা মূৰশুভি ৰাইনৰ

ছলৰ পৰা আহোঁতে সেই অসৰীয়া “মিপাগ্”—হিন্দু
গাওঁৰ কুৰাঁৰ পাবত পানী খাওঁতেই পাইছে।....এটা
জলন্ত পটন্তৰ।

—কুৰ্ং-মিবি। তাৰ নিকা হিয়াত এটা ক’লা
চেকা।....সেই চুবুৰীৰ মৰীয়া কিছুমানে পিতলৰ বাচন
বিকিবলৈ যায়। সেয়েহে....চা-চিনাকী।....

পাছদিনা পৰীক্ষা।

আগদিনা পুৱা।....

পুৱাই গা ধুই, ভাল সাজ কাপোৰ পিন্ধি, শুদ্ধ-
পবিত্ৰ মনেৰে চুটকেচুটো বুলি বঙা কাপোৰেৰে বন্ধা
কপৰ কুলম্বোৰ বন্ধা চৌপোলাটো ছোলাৰ পকেটত
ভৰাই সি পঞ্চানন-দেৱালয়ৰ ফালে খোজ লয়।....

বুঢ়া মৰীয়া মানুহজনে চেনেহেৰে হাত দিয়ে,—
“যা বোপাই। ভালকৈ সেৱা কৰিবি, আশীৰ্বাদ লবি।
আমাই তোৰ মঙ্গল কৰিব।”....

মূৰ দোৱাই দুহাতেৰে নমস্কাৰ জনাই সি গুচি
যায়।....পঞ্চানন দেৱালয়।....

কাষতে বিৰাট এটা টিঙৰ ঘৰ ধ্বংসকৈ থিয় হৈ
আছে।....দেৱালয়ৰ সন্মুখত মুকলি সেউজীয়া বাঁহনি।....

বাঁহনিৰ দলিচাৰ ওপৰেদি সি চৰণৰ ছাব্ পেলাই
মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ সোমায়।....

মন্দিৰ শুদা। কোনো নাই, পূজাৰী পুৰোহিত
কেও নাই।....

জীৱনত মন্দিৰ-দেৱালয়ৰ লগত কুসন্তৰ সম্বন্ধ
নাই।....

এয়ে পহিলা তাৰ জীৱনত হিন্দুৰ মন্দিৰ-মৰ্শন।....

মিবি হলেও হিন্দু-ভাষাপ্ৰিয় তাৰ শিক্ষিত বাপেক
জুনা-পেঙ। হিন্দুৰ দেৱ-দেৱীলৈও তেওঁৰ অগাধ
ব্ৰহ্মা, সীমাহীন ভক্তি; ‘চৈদী বেলো’, ‘দক্ষিণ পল’
‘কাচিচিং-কাচিক্’ আদি মিবি উই দেৱতা সকলৰ
উপৰিও।....

সেয়েহে এই পিতৃৰ আদেশ।....

শিক্ষা-আদেশ পালন কৰিবলৈ মন্দিৰৰ দুৱাৰৰ
তেওঁৰ আঙুল ভকতিৰে আঁঠুকাটি সেৱা কৰি তেওঁনাত

কপালখন ঠেকাই উঠি চিক্চিকীয়াকৈ লিপা মন্দিৰৰ
মজিৰাত তেওঁনা পাব হৈ ভৰি দিয়ে সি।....

....মন্দিৰৰ মূৰতিৰ সন্মুখত আঁঠুকাটি সেৱা কৰি
ছোলাৰ জেপৰ পৰা বঙা-কাপোৰৰ চৌপোলাৰ গাঁথিটো
বুলি কপৰ কুলম্বোৰ উলিয়াই অতিৰিক্ত ব্ৰহ্মা ভকতিৰ
মূৰতিৰ কোলাত কপৰ কুলম্বোৰ সোঁহাতেৰে দি আকৌ
সেৱা জনাই মনে মনে সি প্ৰাৰ্থনা জনায়,—

“প্ৰভো। পিতাৰ নিৰ্দেশ মতে এই মোৰ কুল
আগবঢ়ালোঁ, ‘চৈদী-বেলো’, ‘দক্ষিণ-পল’,—‘কাচিচিং-
কাচিক্’ আদি বিচিং দেৱতাসকলৰ সন্মান শাৰীত
তোমাক ঠেং তোমালৈ মোৰ অপৰিসীম ভক্তি যিচিলোঁ
—প্ৰভো। মোক আশীৰ্বাদ দিয়া,—মই যেন যেন
জ্ঞান-সোণে এখ বহুত বাচোঁ। মই যেন জ্ঞান-বিজ্ঞান-
প্ৰজ্ঞান আৰু সকলো কলাত ব্যুৎপত্তি লাভ কৰি নানান
গৱেষণাৰে সমাজ কল্যাণকামী অবিভাৰ দান দি সমাজৰ
মঙ্গল সাধিব পাৰোঁ। এইবাব মোৰ জীৱন জখলাৰ
পহিলা ধলপত স্মৃতিৰূপে উঠি মোৰ উজ্জ্বল ভৱিষ্যত
জীৱনৰ পথ মুকলি কৰিব পাৰোঁ। মোৰ হিয়াৰ আঁঠু
কলিআৰ এলুখৰী, সেহালাও পাৰ্ছুলীয়ে মোৰ জীৱনৰ
চিৰ লগৰী হৈ স্মৃতিৰে, শান্তিৰে, শিলাপ্ৰীতিৰে মোৰ
সাধনাৰ সহায় সাৰথি হৈ মোৰ জীৱন যেন উজ্জ্বল
কৰি তোলে। স্বৰ, গাওঁৰ, দেশৰ, পৃথিৱীৰ যেন কল্যাণ
হয়; সকলোতে জয়-জয় হয় হয় হয়। এয়ে মোৰ
বাসনা, কামনা, আকাংক্ষা। পূৰণ কৰা, প্ৰভো।
কাইটো মোৰ পৰীক্ষা, মোৰ জীৱন জখলাৰ পহিলা
চাপ।”....

পঞ্চানন দেৱতাত সি লীন হৈ যায়।....

ইমান ভক্তি তাৰ,—এই মিবি ল’ৰাৰ।....

....সি সেৱা কৰি উভটি দুৱাৰ মুখ পাওঁতেই বাহিৰৰ
পৰা পুৰোহিত জন মন্দিৰৰ মূখ পাৱ।....

মূৰত টিকনি; টিকনিৰ আগটোত এপাহ কুল
বন্ধা, পিছফালে ওলমি লম্বকলম্বক্ কৰে।....

কপালত কেঁচি।....বাঁহি দেহা, দেহাচাপৰ
সেবিওৱা। লম্বকলম্বক্ চাপৰে চাপ খোৱা।....ক’লত

যুতি ; যয়না নে কিবা বং গাব দিয়া বুজিব নোৱাৰি ।—
খালি ভবি যোব ।....

....“ক’ৰ ল’ৰা হে পুৰোহিত নোহোৱাকৈ পূজা
কৰ ?.... অ’ আই। নিজেই যজমান, নিজেই
পুৰোহিত ।....” গেছেবা মাৰি পুৰোহিতে কৰ ।

কুম্ভে সেয়েনা-সেয়েনি কৰে ; দুৱাবেদি ওলাই
পুৰোহিতৰ আগত থিয় দি মূৰ খজুৱাই খজুৱাই তল-
মুৱাই আখেৰেখেটক কৰ,—“মই মিৰি ল’ৰা ।
সেউতাই এযোৰ ৰূপৰ ফুল পঞ্চানন দেৱলৈ আগ বঢ়াবলৈ
কৈছিল ; তাকে দিবলৈ আহিছিলোঁ । দিনোঁ, সেৱা
জনালোঁ । এতিয়া যাওঁ ।”....

“কটল যাৱ । যাৱ নোৱাৰ । পুৰোহিতক ধন-
মাননি নিদি সেৱা কৰিলি, প্ৰতিমা ছুই ৰূপৰ ফুলযোৰ
আগবঢ়ালি । মিৰি ল’ৰা হৈ ভিতৰ সোমালি, বলিৰ
প্ৰতিমা ছুৱা কৰিলি । এতিয়া যাৱ ।—যাৱ নোৱাৰ ।....”
কৈ খঙত জলি পকি অগ্নিশৰ্ম্ম । হয় সেই পুৰোহিত জনে ।..

খঙত, অপমানত, তাকিছল্যাত কুম্ভৰ “গা কঁপে,
তাৰ আৰ্হ-মৰ্য্যাদাত আঘাত লাগে, বুকু হ্ৰ হ্ৰায়, গা
বয় বমায় । চকু, মুখ, কাণৰ পৰা তপত তাঁপ উৰে ।
—অলপ পৰ ধৰ্ম্মকি বৈ সি ভিতৰ সোমায়, প্ৰতিমাৰ
কোলাৰ পৰা সি দিয়া ৰূপৰ ফুলযোৰ তুলি লৈ উভটি
দুৱাবেদি ওলাই গিৰিপ গিৰিপকৈ পুৰোহিতৰ আগেদি
তেওঁক নোচোৱাকৈ ঘাঁহনি চোভালত নামি আলিবাটত
উঠি দোকানখনৰ আঁৰ হৈ গুচি যায় ।—

পুৰোহিতজনে বলিৰ আগত খতমত খাই ধৰ
লাগি থাকে ।—

....ওবে বাটে সি ভাবে হিন্দুৰ দেৱতা ইমান নীচ,
ইমান হীন ।....দেৱতা জানোঁ হীন হব পাৰে, নীচ
হব পাৰে ।....তেওঁলোকতো হীন নহয়, নীচ নহয়,
এই পুৰোহিত সকলেই তেওঁলোকক হীন কৰিছে,
নীচ কৰিছে ।....নিজেই নিজক সাঙুনা দিয়ে ।....

“প্ৰভো পঞ্চানন ।—মই তোমাক অৱমাননা কৰা
নাই । এতিয়াও তোমালৈ মোৰ ভক্তি” এতিয়া কৰা
নাই । মোৰ মনস্কামনা পূৰ্ণ কৰা প্ৰভো ।”....

আকৌ সি মনে মনে বাটে বাটে পঞ্চানন-দেৱতালৈ
ভক্তি বাচে ।

“বাবু । ভিক্ষা দে ।....”

সি চায় সেইকালে । তাৰ চেতনা আছে । সি
দেখে এজন অলব-অচৰ ভিক্ষাৰী ; এখন ভবি নাই,
দুখন হাত নাই । অথৰ হৈ বাটৰ কাষত পৰি চিঞৰি
আছে আকুল ভাবে, “বাবু । ভিক্ষা দে ।”

সি কাষ চাপে, ছোলাৰ জেপৰ পৰা ৰূপৰ ফুলযোৰ
তাৰ আগত পেলাই দিয়ে ।....ভিক্ষাৰীয়ে ফুলযোৰ দেখি
উচপ খায়, শেহত মুখত মিচিকিয়া হাঁহি লৈ কটা হাত
দুখন ওপৰলৈ বেলি আকাশলৈ চাই হিয়াৰ উঁহৰ পৰা
শ্ৰীশীৰ্ষাদ দিয়ে, “ভগবানে আপোনাৰ মন-বাঞ্ছা পূৰ্ণ
কৰক ।”

কুম্ভে অনুভৱ কৰে,—পঞ্চানন-দেৱতাবহে আশীৰ্বাদ ।
....মনত সি শাস্তি লভে ।....বংসনেৰে সি তাৰ পৰা গুচি
যায় ।....ভিক্ষাৰীকপী সেই পঞ্চানন-দেৱতাৰ আশীৰ্বাদেই
হয় তাৰ অনুপ্ৰেৰণা, তাৰ উদীপনা ।....

....পাৰ্ছলীজনীও তাৰ জীৱন্ত প্ৰেৰণা ।....পৰীক্ষা
তাৰ ভাল হয় ।....তাৰ হিয়াত আনন্দ ;—অকুৰন্ত আনন্দ
জাগে ।....

“মাপ্‌কুৰ্-মাপ্‌গ” পিচফালৰ দুৱাৰৰ সিকালে
মুকলি চাং ।....পাৰ্ছলীয়ে বেৰত আগুজি হেলন দি
চাঙত জোপোকা মাৰি বহি থাকে । বং নাই, হাঁহি
নাই, ক’লা মুখ বেজাৰেৰে ভৰা, চকুযোৰ ছল্‌ছলীয়া,
গাল দুখন চকুলোৰে তিতা, গাত আউল-বাউল বোশ,
কলাফুললৈকে পৰা কিচ্‌কিটীয়া ক’লা দীঘল চুলিচাৰী
বেলা আউলী বাউলী ।....

হলৱাৰ বা লাগি কেইকোছা চুলি মূৰ ওপৰেদি
বৈ পৰা, চৌ খেলা । সন্ধিয়াৰ শেষ বেঙণিও তাইৰ
মুখখনত বঙা বোল সানিব পৰা নাই ।....তাই উচুপি
উচুপি কালে ।....

ভিতৰত ডাচৰ গুঁজৰণি শুনা যায়,—“মোৰ লগত
জোচা, মৌক ঠগাৰ, সেউজা গানক ঠগাৰ ইবান সাহ

তহঁতৰ ?...তাই কৰ, তাই মোৰ নহয়;—তাব, সেই ছুৰা খোৱা কুকুৰ কুৰং-ৰ। তহঁতে জানি শুনি কৰ লাগিছিল, ছোৱালী বুজিবলৈ আহোতে, চোপোলা দিবলৈ আহোতে আনকি “মাগব দুক্‌নাম্” জোঁৱাই খাটিবলৈ আহোঁতে মোক জনাব লাগিছিল, তাই নটাব লগত কুৰং-ৰ কিবা গোপন পীৰিত্তি আছে বুলি। ধন ভাঙি গহনা দিলে। নলয়; সোণ ভাঙি আঙঠি গঢ়াই দিলে। নলয়। আজি তাই কৰ, “ককাই। মোক ধোৱা কৰ। তোৰ লগত মই যাব নোৱাৰোঁ।” তোৰ আঙঠি, ডুগডুগী, আৰু এই পাঁচ বছৰতে জোৰ দেউতাবে পিন্ধাই দিয়া ‘দক্‌নেপাগেত্’-বিবাহ-চুক্তি স্বৰূপে দিয়া এই ‘দক্‌লে’-মণিধাৰ কিবাই দিলে। ল ককাই। মোৰে শপথ ন।” বুলি মোৰ হাতত সোপাকে তুলি দি তাই কান্দি কান্দি গুচি গল। ইমান সাহ তাইৰ। শুজৰি গেহেৰা বাৰি হাতত থকা আঙুঠি, ডুগডুগী আৰু ‘দক্‌নে’ মণি-ধাৰ এৰাম গাওঁৰাও আগত দলিয়াই পেলাই দিয়ে।

“পাব্‌ছলী। পাব্‌ছলী।”—গাওঁবুঢ়াই চিঞৰে, খঙত জলি পকি ইফালে সিকালে চায়।...ক’ত তাই, ক’ত ?—কি চাই আছে। তাইক বিচাৰি আন।... দেউতায়কৰ শুজৰণি শুনি পুতেকহঁতে সেবেনা-সেয়েনি কৰে।

“বা-কি চাই আছে। বিচাৰি আন।”

বাপেকৰ ধমক শুনি পুতেকহঁতে ছিটিকি পিৰাপি দি লৰ বাবে। বোৱাবীয়েকহঁতেও ইফালে সিকালে গুচি যায়।

তাচই বুঢ়া-বুঢ়ীক যিমান পাৰে পানি-শপনি পাৰে। বুঢ়া-বুঢ়ীৰ অসহ্য লাগে, তেওঁ দাঁত মুখ কাৰুৰি সহে। বাজে বাজে সহিব নোৱাৰি বুঢ়াৰ পা জিকাৰ ধাই উঠে।

“এই বাৰু কলৈ গল, হয় ?” বুলি বুঢ়ীয়ে উচ্-পিচাই থাকে। বুঢ়াই স্তম্ভিত নোৱাৰি কবলৈ বাধ্য হয়—“বোপাই। বহুচোন। বহু। এইদৰে বলকি থাকিলে হয় নে ?”—

গেজেৰা মানি তাচই কৰ,—“হঁ আৰু বহিম।” কৰা বিব্‌বিবাই থাকে। বুঢ়াই কৰ নবম সুবেৰে,—“তাই আহকচোন।”...

তাচই থেকচা বাৰি এখন খালি ধবাত বহে।... এজন দুজনকৈ সকলোৱে আহি কৰ;—“তাই নাই—নাপাজো।” বুঢ়াই আৰু থাকিব নোৱাৰি টেটু কালি চিঞৰে,—“পাব্‌ছলী।”—গোটেই ‘অকুৰ্’ চাংঘৰখনেই বজ্‌জনাৰ।

এখোজ দুখোজকৈ আঙুল-আঙুল বেষেৰে ‘মাপকুৰ মাপগ’ পিচ দুৱাৰেদি পাব্‌ছলীয়ে সোৱাই তেওঁলোকৰ কালৈ আগবাঢ়ে।

সকলো কাঁহ পৰি জীণ যায়।...

নিয়াত।...

“পাব্‌ছলী। এইবিলাক কথা সঁচানে ?”—বুঢ়াই সোধে।

“সঁচা, দেউতা।”—নিভীক উত্তৰ পাব্‌ছলীৰ।

“তেনেহলে ইমান দিনে কোৱা নাছিলি কিয় ?”

“কোৱাৰ সুবিধা পোৱা নাছিলোঁ।”

“আজি কেনেকৈ কলি ?”

“কবলৈ সুবিধা পালোঁ।”...

“সুবিধা পালি, সুবিধা পালি।”—বুলি কৈ এৰাম গাওঁবুঢ়াই বহাৰ পৰা উঠি তাইৰ ফালে খঙত জলি-পকি আগুৱাই ঠাচ্ ঠাচ্‌কৈ চৰ মাৰে।...

চৰৰ কোবত পাব্‌ছলীয়ে কঁপি কঁপি পৰি যায়।...

তাই অচেতন।

হুৱাদিহা লাগে, তাইক আঙুৰি সকলোৱে কন্দা-কটা কৰে।...তাচই গহীনভাবে ওলাই যায়।...

সকলোৱে পানী-বিচলী লৈ তাইৰ আলপৈচান ধৰে।...“তাই বহিলেও ভান।”—বুলি কৈ বুঢ়ীয়ে গুচি যায় উচাট্‌ বাৰি।

শেষ নিশা।...

নিৰ্জন্ম-নিৰ্জন্ম-নিৰ্জন্ম-নিৰ্জন্ম।

অশান্ত “অকুন্” শান্ত হয় বুধটিবে ।....শান্তি ।....
 শোভাপাটিব পৰা পাব্‌ছলীয়ে উঠি বহে ।....এদ্ধাব ।
ইফালে সিকালে চায় তাই,—সকলোৱে টোপনিও
 লাল-কাল ।....

তাই থিয় দিয়ে, ধোপত ধোপে ধোপত ধোপে
 ‘লাহে লাহেতৈ ভবি টিপি টিপি তাই “গোলাং-মাপগ”
 —আগ-দুৱাব ফালে খোজ লয় ।....নিমাত-নিজাল ।....
 বিৰিক্তকৈ নিখুঁত শব্দ হয়—দুৱাব লাং খোলাব শব্দ ।
 আকৌ নিজম-নিমাত ।....

খেৰেকৈ তাই লাহে লাহেতৈ দুৱাবখন অলপ
 ধোলে । “টুংগং” আগচাঙেদি গৈ “কবাম”—জখলা-
 ৱেদি “বা জুৰু”—হেতামাৰি ধৰি ভবিৰে খেপিয়াই
 ধোপে ধোপে নামি মাটিত ভবি পেলাই সোৱণশিৰী
 নৈৰ ফালে ভিৰাই লব বাবে তাই ।....

“কপাং”—পানীত গধুৰ বস্তু পৰাব শব্দ ।....

পাব্‌ছলীয়ে সোৱণশিৰীৰ বুকুত জঁপিয়াই পৰে ।
 সঁতুৰি তাই মাজ পায় । পানীত বৰে কেনেকৈ ?....
 তাই যে ডাল সঁতোৰ জানে । জানোচা ডাগৰ লগিলে
 ডুবি যায় । তাই ভেল ওপঙা দিয়ে । তাইৰ দেহা
 ভেলৰ দৰে ভাহি যায় ।

এদ্ধাব—একে নবনিধোপমৰা এদ্ধাব ।....কেও
 নেদেখে—কেও নাভানে ।....

পুৱা হলমূল লাগে । পাব্‌ছলী নাই । এবাম
 গাওঁবুচাব ‘অকুন্’—চাঙৰ আগ-দুৱাব খোলা ।—
 পাব্‌ছলীৰ শোৱা পাটি খালি । হুৱা-দুৱা লাগে ।....
 “পাব্‌ছলী । পাব্‌ছলী ॥”.....সকলোৱে চিঞৰ ।....
 দিনৰ এপৰ বাগৰি যায় । আকাশত বেলি ববকৈ
 উঠা ।....

দুৱাইল আঁতৰৰ দক্ষিণ ফালৰ গাওঁৰ মানুহে
 সাক্ষি কৰি কিবা লৈ আছে, পিচে পিচে বহু মানুহৰ
 জুৰ—ল’ৰা-ছোৱালী, ডেকা-গাভৰু, বুঢ়া-বুঢ়ীৰ আঁক ।....

সাক্ষি আনি এবাম গাওঁবুচাব “টুংগং”—চাঙত
 জুলি ধোৱা হয় । পাব্‌ছলীৰ মৰা-শ নাই ।....

মুখে বেজাৰে প্ৰেকৈ সকলোৰে হিচাপত খুন্দা মাৰি

ধৰে । সকলোৱে কান্দে ; বাকৈ কপাল চপৰিয়াই
 চপৰিয়াই ছিৱা থাকুৰিয়াই থাকুৰিয়াই জীয়েকক সঘটি
 হুৱাওৱাৰে কান্দে ।

গহীন-গছীৰ এবাম গাওঁবুচাব দূচকুত দুটোপা
 চকুলো । বৰ ককায়েক সকলোকে আঁতৰাই আগবাঢ়ি
 পাব্‌ছলীৰ মৰা-শৰ কাষ চাপে । তাইৰ গা-ৰ কাপোৰ
 তিতা, ভিজা, শিথিল

সি তাইৰ নাড়ী টিপি চায় ।....কিবা গম পাই তাইৰ
 ভবি দুখন ধৰি তাইক তুলি তাইৰ মূৰটো তল কৰি
 জোঁকাৰে । মুখেদি পানী ওলায় ।....

কাৰোবাক তপত পানী আনিবলৈ কয়,—কোনোবাই
 জানে । কাৰোবাক বিচনী আনিবলৈ কয় ; কোনো-
 বাই বিচনী জানে ।....সি তাইৰ দেহাটো আকৌ সাক্ষিত
 শুধাই দিয়ে । কোনোবাই মূৰত বিছে, কোনোবাই
 তপত পানীত গাৰোছা ডিয়াই তাইৰ আঁঠুৰ পৰা ভবিৰ
 তলহালৈকে সেকে ।....ককায়েকে নিজেই তাইৰ দেহা
 টিপে, পিছে ।....লাহেতৈ তাইৰ নয়ন-পাহি মেল ধায়,—
 ওঁঠ দুটা লৰে,—নিৰ্ভুট মাত কঁপা ওঠেদি ওলায়,—
 “কু-মং ।”....

সাক্ষিত পাব্‌ছলীৰ মৰা-শ নাই—জীয়াদেহা হে
 আছে । তাইৰ চেতনা জাগে ।..

....পাব্‌ছলী বাচে ।....

....বাকৈ সাৰট মাৰি কয় ;—“তই কলৈ গৈছিলি,
 জাই ॥”

“ম-ই—ম-বি-লে-ই—ভা-ল-।” —আথেৰেৰেৰেকৈ
 সেহাই সেহাই তাই কয় ।....তাইৰ গালেদি চকুলোৰ
 সোৱণশিৰী বাগৰি বৈ পৰে ।....

....কুং ছট্‌কটায় ।....সোৱণশিৰীৰ বুকুত জাপ দি
 পাব্‌ছলীৰ নিজ দেহা মাৰিবৰ চেষ্টা কৰাব বাতৰি সি
 শুনে । ভাৰোতে চিন্তোতে তাৰ এবাহৰ দিনৰেৰে
 ধাঙাৰি যায় । পৰীক্ষাৰ কক্ষাকল ওলোৱাৰ দিনো বেচি
 দিল নাই । তাৰ মন উত্থাপিত থাকে, তাৰ জীৱনৰ
 লক্ষ্য দুটা ; পৰীক্ষাৰ ফল আৰু পাব্‌ছলী ।....

তাৰ অভ্যাচাৰৰ মূৰ্শ কাহিনী শুনি তাৰ অন্তৰত

প্রতিদিনের জুই জলি উঠে ।....বেচেবী পাঁচুলীঘনী !
তাইব কিনো পোষ ?... পাঁচুলীক কেনেকৈ পায়, তাব
সেয়েহে চিন্তা ।....

পাঁচুলীক গোপনে বাতৰি দিবলৈ ব্যৱস্থা হয়
ধৈৰ্য্য ধৰিবলৈ ।....তাই বাপ ধৈৰ্য্য ধৰে কেনেকৈ,
ইফালে বাপেকৰ কৰ্কৰনা, আনফালে তাতৰ
অত্যাচাৰ ।....

“উস্” ।—অসহ্য হয় কুং । সি ছট্‌কটাই থাকে....
পথাৰত হাল বায় । কিন্তু মনত দাহ,—অসহনীয় ।....
বেচেবী পাঁচুলীঘনীৰ কথাই তাৰ অন্তৰত দাগ
বহুৱায় ;—নাঙলৰ লিবলীয়ে দাগ কাটি বায় পথাৰৰ
বুকুত ।

ধাৰাধাৰ বৰষুণ ।....জাপিৰেও তাৰ দেখা বাঁচাব
নোৱাৰে ;—গা তিতি যায়, ভিজি যায় ।....

পৰীক্ষাৰ ফল ভাল ;—প্রথম বিভাগত সি । তাৰ
বন্ধুৱে চহৰৰ পৰা জনায় । ফলাফল ওলোৱাৰ এসপ্তাহৰ
পিচত চিঠিখন আহে । ইমান আচুতীয়া ঠাই কুং-
হঁতৰ গাওঁ, যেন কলাপানী ।....

নানা চিন্তাৰ জুৰুবি আছে, বিশেষকৈ পাঁচুলীৰ
কথা । মেট্ৰিক পৰীক্ষাৰ পিচত কিবা এটা কবিব ;
—সি তাইক কৈছিল ।

..মেট্ৰিক পৰীক্ষাৰ পিচত ।....সি বিৰোভত পৰে ।

চিঠি পোৱাৰ দিনা সন্ধিয়াই সিহঁতৰ লখীৰপুৰ
হাইস্কুলৰ মাষ্টৰ ধৰণী ফুকন, চকুৱাখানাত ৰাই ধৰ—
কুং-হঁতৰ ‘অকুং চাং-ববৰ’ জবাব আহি চিঞৰে,—
“কুং ।”....কুং-ব মাষ্টৰ আহিছে ।....

চাং-বব বং-উলাহত কঁপি উঠে ;—ব্যত্যাতে গুপ্ত-
গুপাই থাকে ।....

....‘ববাব’ জুহাসত বহি মাষ্টৰে কয়,—“কুং
ভাল ল’ৰা ; পৰীক্ষাত প্রথম বিভাগত পাই কবিয়ে,
কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত বিশেষজ্ঞিতৰ ডান্ অধিকাৰ
কবিয়ে ।”....অন্যভাৱীয়া জিবি ল’ৰাৰ লক্ষ্য ।....

....সকলো আচৰিত হয়,—বং-উলাহে কুলুৰ
পাছিয়ে নথকা হয় ।

....অন্তৰৰ আনন্দত কুং-ব হিৱাই কৈ উঠে,—
“সেই তিখাৰীৰ আশীৰ্বাদ ।...তিখাৰী-কপী পক্ষানন
সৰতাৰ আশীৰ্বাদ ।”....

....উলাহত সি বাঁহিছাই হয় ।

শিক্ষকে নানান দিহা-পৰামৰ্শেৰে পিচদিনা সকলোকে
আশীৰ্বাদ দি গুচি যায় ।....

‘আম লগতে পাঁচুলীৰ অনুপ্ৰেৰণাও’,—কোনোবাই
তাৰ কাণে কাণে কুচুকাই ।....

....“চেনী বেলো”, “মঞ্জি প’ল”—আদি দেহতাক
সি প্রণাম জনায় । সেই তিখাৰী-কপী কুংচিং পক্ষানন-
দেহতাকৈও ।....

....চোকা ব’মত দহি ‘অছি পুৰি, বৰষুণত তিতি
ভিজি বুৰি সি হাল বায় । অৱ্যস্ত পৰিশ্রম ।....পৰিকল্পনা
তাৰ, ধান হয়, ধন হয় । কলেজত সি পঢ়িব ।....

জীৱনৰ কামনা,—তাৰ ডোঁটত কীৰ্ত্তিৰ বাসনা,—
সুখী দাম্পত্য-জীৱনৰ তীব্র আশঙ্কা ।....জাবি সি কুল
নাপায় ।

....পাঁচুলীক সি পাহৰা নাই । পাঁচুলীকো
লাগে ।....তাৰ দৃঢ় সংকল্প ।....

শিক্ষকৰ উপদেশ মতে সি কলেজত পঢ়িব ।
বাবহাট কলেজত । তাৰ চিন্তা—পাঁচুলীৰ কি হয় ।....

সি বিৰোভত পৰে ।...নানান চিন্তাই তাৰ হিৱা
খুলি খুলি ধায় ।....

....সি কৈ পেনাল পাঁচুলীৰ কথা বাপেকক ।....
জুনা পেঙই বুজায়, নালাগে । এব’ম গাঁওৰা জেলী,
অহত্যাৰী ।....ই অসত্য ।....

লক্ষ্যনাৰ কথা সি তাৰে, ওৰ নেপায় ।....

..পাঁচুলীয়ে সকলো বাতৰি পায়,—কুংকে
পঠিওৱা ।....এতিয়া উপায় ?....কেনেকৈ বসি ‘সি পঢ়ে,
তাই কি কবিব ?...বৰষুণ বৰিহিৰে তাইৰ লবৰ ৰাই ।....

বাপেকৰ জেদ, তাতৰ নৃশংস অত্যাচাৰ, তাই সহিব
পাবিব জানো ?....

....এদিন । পাঁচুলীয়ে কল ভাবে কুতূহল সি
পাহৰে গৈ গুপতে গোপনে ।...সমস্ত জীৱ, জন্তুকাণ্ড

ক্ষিনী কেইজনীমান লগৰী গাভৰু,—গাওঁবেই।....

....সেখা হয় কুৰঙৰ লগত সিহঁতৰ সজ্জিয়া, সেই খেৰণিত।

লাজ-বিচ নাই। সিহঁতৰ আগতে তাই তাক সাৰাটি ধৰে।....লগৰীহঁতে ঐতিবি যাব খোজে।....সি সিহঁতক বাধা দিয়ে।....সিহঁত বয়।

“যাব বস্ত তাক আমি গটাই দিলোঁ। যি কৰ কৰ; আমি বাওঁ।”—সিহঁতে কয়।....

“নাযাবি তহঁত। এইকো লৈ যা।”....কুমণ্ডে মিনতি জনায়।

পাৰ্ছলীয়ে “মই নাযাওঁ—মই নাযাওঁ” বুলি কৈ তাৰ কঁকালত ধৰি চলি পৰিব খোজে। উচুপি উচুপি কালে।

“এইৰ সংস্কৰণ তাৰ আমি লৈছোঁ সেই ছোৱালী খোজাৰ দিনৰে পৰা। ইমান দিন বখিলোঁ, পৰ দিলোঁ,—সেই গামৰ পুতেক তাচৰ কাৰণে। তাচলৈ তাইৰ বন-কাণ নাই। তাই কয়,—‘তোৰ তাতে তাই সকলো নুপি দিছে।’—তাচৰ হাতত আঙঠি, ডুগডুগী, আন কি “দক্‌নে”—মণি-ধাৰো কিবাই দিছে,—তাইৰ লগত তাচৰ আৰু সৰুৰু ধাক্কিৰ নোহোৱে।....তোৰ লগতহে তাইৰ সম্পৰ্ক। তই ল, তাইক বুকুত সাৰাটি ল।” সিহঁতে কুমণ্ডক বুজাই কয়।....

“কেই বছৰ নো, মাথোঁ চাৰি বছৰ, এই চাৰি বছৰ মোক মানুহ হবলৈ দে, ডাঙৰ মানুহ। বি-এ পাচ কৰি ডাঙৰ মানুহ হয়। ডেতিয়াহে তাইক মই হৃদয়ৰ বাণী কবিত পাৰিম,—সুখী কবিত পাৰিম। তহঁতে জানট,—মোৰ অৱস্থা। কেইমবা নো বাটী? তাকে খেতি কৰি এবছৰ অতি কটেৰে খাই বৈ থাকোঁ। হাবক বাটী কৰি ডেজক পানী কৰি হাল বাওঁ, খেতি কৰোঁ। মানুহ নহলে তাইক কেনেকৈ পুহিম? কেনেকৈ সুখেৰে বাৰিম? কেৱল চাৰি বছৰ—চাৰি বছৰ মাথোঁ তহঁতে বাঁচ চা।....মই কিমান কটেৰে পঢ়িছোঁ, মই যে জানোঁ। কেৱল মোক মানুহ হবলৈ দে,—ডাঙৰ মানুহ। মই বিচি—জনজাতিৰ মানুহ।

আমাক বিবিহঁতক অসৰীয়াই অবজ্ঞা কৰে,—বৃণা কৰে, বিশেষকৈ অসৰীয়া ছিন্দুসকলে। মই দেখুৱাব খোজোঁ,—বিচিঙে। মানুহ, অসৰীয়া মানুহ।....”—আবেগেৰে উচুহাসেৰে কুমণ্ডে সলসলাই কৈ পেলায়।....

পাৰ্ছলীয়ে বেজাৰ কৰে। কি কৰোঁ। কি নক-বোঁকৈ ছট্‌কটাই থাকোতে তাৰ কঁকালৰ পৰা তাইৰ বাহৰ বাছোন সুলকি পৰাত তাই চলি পৰে।....হাত দুখন খেৰণিত ডেজা দি তাই তলমূৰকৈ উচুপি উচুপি চকুলো টুকি টুকি কয়,—“কুমণ্ড! মোৰ কি হব? দুই নাৱত দুই ভবি দিয়া মোৰ অৱস্থা তই কেনেকৈ চাই থাকিবি?”

....“নহয় পাৰ্ছলী। মই মানুহ, জানোৱাৰ নহয়। মানুহৰ দৰে বাঁচি থাকিবৰ মোৰ ইচ্ছা। মই নিবি হলেও, মই মানুহ। তোক বুকুত লৈ মই মানুহৰ দৰে থাকিবলৈ বাধ্য কৰোঁ। দুই নাৱত নহয়, মোৰ এখন জীৱন-নাৱত তোক তুলি লৈ সুখৰ সংসাৰৰ সোঁতত উঠি যাবলৈ কামনা কৰোঁ।—সহ্য কৰ,—ধৈৰ্য্য ধৰ। কেৱল চাৰিটা বছৰ।”....

....“যদি তাচে মোক জোৰ জলুম কৰে?”....

“সাধ্য তাৰ? তই দেখোন তাৰ সকলো কিবাই দিছ,—বিয়াৰ “দক্‌নে” মণিধাৰকো ছিঙি দলিয়াই দিছ।....তোৰ আৰু ভয় নাই।....তোক বখীয়া হিচাবে পৰ দি থাকিব, এই তোৰ মৰমৰ চেনেহৰ লগৰীহঁতে।”....

....“এবা কুমণ্ড! এই হতভাগিনীজনীৰ কাৰণে আমি আছোঁ। চাম বাচ। কিন্তু”—সেই গাভৰু জাকৰ এজনীয়ে কয়—ৰামেৰে।

“কিন্তু কি?”—কুমণ্ডে সোধে।

“বাপেকৰ জিম ডেওঁ পাৰ্ছলীক ডাচলৈ দিবই”.. কয় তাই।

“পাৰ্ছলী তুমি জিৎ কৰ, তালৈ মেৰাওঁ বুলি। চাওঁ, বুঢ়াই কি কৰে। জুপুৰি তই বাপেকৰ বন লৈ থাকিবি, বুজি লৈ থাকিবি।....ডেওঁক বুজাবি, তই নাযাব বুলি।”....সি দৃঢ়তাৰে কয়।....

পাৰ্ছলীয়ে বুৰ তুলি পৰাব পৰা উঠি কুমণ্ডক

আকৌৱালি এমুখ হাঁহি, এহিহা চেনেহ লৈ তাৰ বুকুত
খখন শুঁজি কয়,—“যা কুমং! মই যেনেকৈ হলেও
যেনে ভেনে বুকুত মৰম লৈ হিয়াত চেনেহ লৈ ভোৰ
মুজিকৈ বোৰ মন—‘অকুৰ’-ও খাপি পূজা কৰিম
মৰম-ভকতিৰে।যা কুমং!—যা—তই—যা।”....

আথেৰেখেঁকৈ কৈ,—বাছৰ বাছ খুলি মুখখন মুখন
হাতেৰে চাকি দুখোজমান আঁতৰি আহোতে খাপ মাৰি
ধৰে এখোজ আগবাঢ়ি তাইৰ এখন হাত সি। তাইক
ঘূৰাই মুখামুখি কৰি সি তাইক সাবট মাৰি তাইৰ
মুখৰ ফালে তাৰ মুখখন অতিকৈ মৰমেৰে ঠেলি নিয়ে।

....লগৰীহঁত আঁতৰি যায় খেবণিৰ আঁৱালে আঁৱালে।

....দুয়ো আবেশত খেবণিৰ ওপৰতে চলি পৰে।

....নিশাৰ ক’লা-এন্ধাৰৰ আঁৰ কাপোৰ পৰে।

ডাঙৰ চহৰ বোৰঘাট।

এচুকত এজন ধনী মিনি ঘৰ। আগফালে দোকান ;
পিছফালে চাংঘৰ কাঠৰ ; টিনৰ ছালি। সৰু হলেও
দেখিবলৈ একেবাৰে বেয়া নহয়, ধুনীয়া। বাৰিষা
চোভানত পানী ভৰে, দোকানৰপৰা চাং-ঘৰলৈ যাওঁতে
বোকা। সেই কাৰণে ইটা পৰা, বোকাৰ পৰা
বাঁচিবলৈ।

....চাং-ঘৰৰ তলত বাঁহৰ বেৰ দিয়া এটা কোঠালি
—তেনেই সৰু খণ্ডেকীয়া। এফালে বাঁহৰ চাং-বিচনা,
কাষতে বাঁহৰ টেবিল, কিডাপ-পুথিৰে ভৰপূৰ।

তাতেই থাকে কুমং।

....দুৰছৰ কোনোঘৰতে কাটে। আই, এ, পৰীক্ষাতো
তাৰ কল ভাল। সি এতিয়া বি, এ, তৃতীয় বাৰ্ষিক
শ্ৰেণীত পৰে।

....কলেজত তাৰ সুনাম বেচি। খেলা-ধুলাত,
গীত-নাচ-বজনাতে, পঢ়া-শুনাত তাৰ বৰ খ্যাতি।
ছাত্ৰ লগৰীয়া সকলে তাক বৰ মৰম কৰে,—অধ্যাপক
সকলে তাক চেনেহ কৰে।

নগৰৰ মানহৰোৰৰ মন উদ্ধাৰ ; সেই ধৃগান্ধিৰ
পাৰৰ ‘মিগাং’ অসৰীয়া গাঁওৰ দৰে কুদাৰ পৰা পানী
খালে ছেই-ছেই-লেই-লেই নকৰে ; পকানন দেৱালয়ৰ
পূজাৰীৰ জাতৰ বানুহেও ইয়াত মিৰিক মিণ নকৰে।
সকলো যেন আপোন, একেই বানুহ, একেই অসৰীয়া।
ছাত্ৰ লগৰীয়া বোৰৰতো কথাই নাই,—একেই কাঁহীতে
খোৱা।কুমংৰ পুৰণি হিছাব চেকা নিকা হয়।

সকলোৱে তাক মৰম কৰে, চেনেহ কৰে, ভাল
পায়। সিও লগৰীয়াহঁতৰ মৰম চেনেহেৰে ভৰা হিয়া
সাপৰত সঁজুৰি-নাদুৰি কৰে ; কিন্তু এতিয়া পাৰ্ছলীৰ
কথা পাহৰিব নোৱাৰে। তথাপি সি ভবা নাই পাৰ্ছ-
ছলীৰ কিবা হৈছে। তাইৰ দৃঢ় মনৰ ওপৰত তাৰ
দৃষ্ট বিশাল। গতিকে সি নিশ্চিন্ত।

....দুৰছৰ একো হোৱা নাই। কলেজৰ বন্ধত
সি ঘৰলৈ যায় ; পাৰ্ছলীৰ লগত গোপনে নিজৰ
গাওঁৰ কোনোবা গোপন ঠাইত গুপতে দেখা কৰে,
হিয়াই হিয়াই নিলে। লগত থাকে তাইৰ গাভৰু
লগৰীহঁত।

....মাক, বোৱেক আৰু ককায়েকহঁতে একো নকয়,
নিলে যদি মিলক কুমং-ৰ লগত তাই, কোনো আপত্তি
নাই। বাপেক এৰাম গাওঁৰুচাই হলে একো নাজানে।

....দেশজুৰি জাতীয় আন্দোলনৰ চৌ উঠে, গান্ধীৰ
নেতৃত্বত গোটেই দেশত খলকনি উঠে। অসমতো
হেলোলনি ; আৰু নগৰৰ কুমং থকা ধমখৰীয়া চাং-
ঘৰো কঁপি উঠে। তাৰ কোঠালিটো হেলোপনি লোৱায়।

তাৰ কোঠালীত নিশা এপৰলৈকে তাৰ দুই চাৰিজন
ছাত্ৰ লগৰীয়া থাকে, নানান আলচ পাতে—বিচিং
“মিগাং” সিহঁত। কমলা মিৰিৰ লিখা বিচিং-দল
এটাও বন্ধৰ ধুতি ছোলা পিন্ধি গোপনে আহি আলোচনা
কৰে।

....কুমংৰ বুকু ডাঠ হয়, জাতীয় ভাৱ হিয়াত জ্বলি
উঠে ; বৃটিছৰ ওপৰত ধৃগা জন্মে। কুমঙে কমলা
মিৰিৰ দলত যোগ দিবলৈ খোজে।

নিশা-পঢ়াই কি কৰিব যদি দেশ স্বাধীন নহয়,

পীৰিতি কাৰেং কেনেকৈ সাজিব,—জীৱনৰ সম্পূৰ্ণ
বিকাশ কেনেকৈ হ'ব যদি জাতি এটা পৰাধীন হৈ
থাকে। পীৰিতি মিছা, জীৱন মিছা, পাৰ্ছলী মিছা।

....নগৰত ডাঙৰ ডাঙৰ নেতাসকলে আহি সভা-
সমিতি পাতি বক্তৃতা দিয়ে। একোটা একোটা বক্তৃতা
জুইব কিৰিঙতিহে, অগনিৰ আগুনি।

....কিয়ান ত্যাগ এই নেতাসকলৰ। কিয়ান
আত্মবিকতা তেওঁলোকৰ হৃদয়ৰ। নিজ কোমল বস্ত্ৰ
ত্যাগ কৰি নিজ হাতে সুতা কাটি থহটা কাপোৰ বুই
ধুতি ছোলা পিন্ধে। তেওঁলোকলৈ তাৰ ভকতি জনমে,
—শ্ৰদ্ধা ওপড়ে।

....এবাৰ গান্ধী আহিছিল,—তেওঁ বোলে মহাশয়!....
এবাৰ পণ্ডিত জগদ্বল্লভ নেহেৰু আহিছিল,—তেওঁ
বোলে জন-নেতা।

....দুয়ো আইনজ্ঞ পুৰুষ,—লাখ লাখ ধন আৰ্জে,—
কাৰেঙহেন ঘৰত থাকে;—সকলো ত্যজি তেওঁলোক
দেশ-সেৱক, পথৰ ভিখাৰী হয়।

....তাৰ আশাৰ বংশৰ, আকাংক্ষাৰ কাৰেংঘৰ,
বাসনাৰ তলাতল-ঘৰ চুৰনাৰ হয়। জীৱনৰ সপোন
তাতি ছিতি চুচুৰৈ হয়।....

সিও হ'ব দেশ-সেৱক স্বেচ্ছা-সেৱক। মিচিং-
জাতীয় নেতা কমলা মিৰিৰ ওচৰলৈ গৈ স্বেচ্ছা-সেৱকৰ
দলত যোগ দিয়ে।....

....তাৰ কোঠালিত বাঁহৰ চাং-ৰ বিছনা—আৰু
চাং-টেমিলৰ বাঁহৰ কানীবোৰ কানীহাৰৰ দৰে জকমকাই
উঠে। গাৰু-বিছনা এটা টোপোলা হৈ বাঁহ-চাং-ৰ
বাঁতিত কাতি হৈ থাকে।....কিতাপ-পুথিবোৰ আন
এটা টোপোলাত বান্ধ খাই পৰি থাকে এচুকত।....

....কুমং নাই, তাৰ কোঠালি খালি।....

....বাভৰি নাই, খা-খবৰ নাই, চিঠি পত্ৰ একোৱেই
নাই।....কুমং-নাই।

ক'লৈ গল?—সন্দেহ আগে হয়তো আত্মহত্যা!....
বোৰহাটলৈ যায় ককায়েক।....

কুমং নাই।

....কুমং-নাই,—বাপেকে ভাবে;—জানোঁচা আত্ম-
ঘাতী হল?

হলহুল, হৰাদুৱা লাগে।—বোৱেকে কান্দি থাকে।
নাচেঙে সোধে, “আই! দদাই ক'ত?”—তাইও
বুজে।—নাচেঙৰ এনে প্রশ্নত নাকে বেচিকৈহে কান্দে।—

কুমঙৰ ঘৰত শান্তি নাই। লাজ অপমান কাতি
কৰি নাক-কাণ কাটি ৰাপেক জুনা পেঙৰে টুলুঙা নাৱেৰে
সোৱণশিৰী পাৰ হৈ বনীয়োৰ দৰে এৰাম গাওঁবুঢ়াৰ
ঘৰলৈ আহি সোধে,—“গাওঁবুঢ়া! কুমঙৰ কিবা খবৰ
জাননে?”—

হাঁহি হাঁহি দাঁত নিকটাই সি কয়,—“লোকৰ লৰাৰ
মই পৰীয়া নে, জানিনে?....লাং-চুঙীয়া লৰাই কৰবাত
চাটগৈ কাৰোবাৰ ‘অকুম’-ত ঘৰজোঁৱাই হিচাবে মোক
বুকাই”—খাটিছে?”

ইমান অপমান।....

জনা পেঙ গুছি যায়!....

“কক্‌লাং”-ৰ এচুকত “ছ'পন”-দাংবাৰীৰ পৰা
এখন “গাছেং” চাদৰ ওলমাই তাৰ আঁৰত গুদা চাঙত
বাগৰি বাগৰি পাৰ্ছলীয়ে কান্দে। চাং তিতি যায়

....কুমংহঁতৰ গাওঁৰ “সামে” ডেকাবোৰে পাৰ্ছলীৰ
গাওঁলৈ আহি চোৰাংকৈ খবৰ লয়,—। সকলোৰে
সন্দেহ কিজানি তাই কুমঙক মাৰি কৰবাত পুতি
থৈছে।....ঙং-সূত্ৰ নাপায় সিহঁতে।....মিছা সন্দেহ।....

....কুমং নাই, মৰিল;—ইখন গাওঁত, সিখন গাওঁত
সোখন গাওঁত চাৰিওফালে বুং-বাং।....

পাৰ্ছলীয়ে বিশ্বাস নকৰে, চকুলো টুকে কুমং
মৰিল বুলি নহয়, তাৰ তীব্ৰ বিৰহ-বেদনাত।....

জ্যেষ্ঠৰ খবৰ:—সোৱণশিৰী ভৰ, পানী ৰাটি পাৰ
ছোঁওঁ ছোঁওঁ। আহাৰ আহে পাৰ ওপছি পৰে, চল ৰয়,—
বাপ আছে।....খালে বানে চোতালে পানী,—‘জৰা’
মুকলি ঠাইলৈকে পানী। “কৰাং”—জখলাত নাও
বন্ধা।....আহাৰ যায় ভাদ আছে। পানী শুকাই, গাওঁ
চোতাল ফট্‌ফটীয়া হয়।

....এনে ভাৱ সাহত পাৰ্ছলীৰ গাওঁত “দৰু”-

পূজা ।....বতাহ, ববষণ, ধুমহা, ভুইকঁপত যাতে খেতি পথাৰৰ কোনো ছানি-বিছিনি নহয়, গাঁৱলীয়া বাইজে যাতে কুশলে মজলে থাকে, সেই উদ্দেশ্যেৰে “কাচিচং কানেক্,” ‘দক্ৰি প’ল’ আদি দেৱভাসকলক পূজা দিয়া হয় ।....

এই পূজাত কোনো তিৰোতা নাই । বিধুতি বা অশৌচ হোৱা তিৰোতাক গাওঁত দেখা নাযায় । আগ-দিনাই আঁতৰ কৰা হয় ।

পুৱাতে প্ৰতি ঘৰে ঘৰে “আজং”-দাবী কৰি লাও, কুমুৰা, বঙা-লাও, কচু, কুকুৰা, চাউল-পাতি আদি যোগাৰ কৰা হয় ।....

....পূজাৰ থলি ।....

গাওঁৰ এমুৰত ঢেকীয়া পাতত কেঁচা বাঁহৰ ফুল বাছি সাপৰ দৰে গাল দুটা মূৰতিৰ মুখত দুটা কণী । —“চেনী-মেলো”—পুৰুষ-প্ৰকৃতিৰ প্ৰতীক । দেৱতা সকললৈ কুকুৰা বলি দিয়া হয় ।....পূজা কৰা হয় । আশিস লোৱা হয় ।....

বন্ধা-বঢ়া । তাৰ পিছত ডাঙৰ ভোজ ।....

এজনীও তিৰোতা নাই ;—সকলো মতা ।....

...আবেলি চাওঁ চাওঁ ডেকাৰ দল—চাং কোবায়, বেৰ কোবায়, ছাল কোবায় ।—হাতে হাতে যাঠি-জোং, ধনু-কাঁৰ ; অঙত ভূত-প্ৰেত খেদে ।

...সন্মতৰ বোলা লগবীজনীৰ অহা গম পাই, তাইৰ ‘অকুম্’-চাংঘৰৰ ফালে পাব্‌ছলী খাই বৈ খোজ লয় ।...

নিশা এপৰ,—কৃষ্ণ-পক্ষ অষ্টমী ।....

এছাৰ

সন্মতৰ ঘৰ পোৱাৰ প্ৰায় দুশ হাতমান ইফালে সেই তাঁজ ভোখৰত নিজান কোনো ঘৰ বাৰী নাই ;—অলপ হাবি ।

“দবুৰ”—পূজাৰ বাগী তেতিয়াও এৰা নাই ;—অ’ত ত’ত খাই আপং-মদৰ বাগী বেচিহে চৰিছে,—সন্মতৰ ঘৰৰ ফালৰ পৰা তালৈৰ গামৰ পুতেক তাচ-ই চলং-চপংকৈ আহে

সেই তাঁজ-ভোখৰতে হাবিৰ কাপত আলিতে দুয়ো

মুখামুখি হয় । বাগী নেৰিলেও তাৰ শেন-চকুত পাব্‌ছলী ধৰা পৰে । সি তাইক খাপ মাৰি ধৰি বুকুত স্তমুৱাই লৈ জিভা লবাই লবাই কয়,—“পাব্‌ছলী ! মোক আৰু পুৰি নামাৰিবি । যি হল-হল এতিয়া মোৰ বুকুলৈ আহ । কুমং মৰিল, মই আছোঁ । তোক মই বাগীৰ দৰে বাধিম । ধনে সোণে তোক ওপচাই দিম । তই কেৱল আহ ।”....

দুয়োৰে আলিতে জোতাপুটি লাগে,—তাই একমুঠলৈ খোজে, সি তাইক বেচিকৈহে আকোৱালি লয় । কেনে-বাটকি তাৰ হাতখন তাইৰ “বিবি-য়েগে”—মেখেলাৰ গাঁথিত পৰে,—সি টানে, গাঁথি ধূলি যায়, এটা লোচ সি খামোচ মাৰি ধৰে ।....সি কয়,—“পাব্‌ছলী ! অলপ জুৰ ল, সেইদৰে নকৰিবি । মোক এবাৰ তোক মৰম কৰিবলৈ দে । এইদৰে তো তোক কেতিয়াও আকোৱালি লোৱা নাছিলোঁ । হয়তো কুমঙে লৈছিল ।—কুমং নাই, মৰিল । এতিয়া মই লম, সদায় লম—চিৰজীৱন লম ।” ...লাহে লাহে তাৰ হাতখন পিঠিত বুলায় ।....এখন হাতেৰে খামোচ মাৰি ধৰা বিবি-য়াগেৰ এটা লোচ পিচফালে মেখেলা তললৈ পৰে । তপিলা দুটা ওলায় । লোচটো তাৰ হাতত ।....

সৰলা, অৱলা, পাব্‌ছলী নিৰুপায়—নিঃসহায়, অকলশৰীয়া । তাই শাস্তভাবে কয়,—“তুন্, তাচ । কুমং মৰা নাই এতিয়াও আছে, মোৰ হিয়াত ছাব খাই আছে । মই তাৰ, সি মোৰ । তোৰ হব নোৱাৰোঁ । সকলো ফিৰাই দি তোৰ লগত মোৰ সম্পৰ্কৰ মণিধাৰ ছিঙি-পেলালোঁ । মোক এৰি দে ।”....

“নহয়-নহয় তোক নেৰোঁ,—তোক নেৰোঁ । আজি পাইছোঁ, তোৰ সোৱাদ লমোঁ । আজি লমোঁ ।....” তাইক সি দুই বাহৰে আকোৱালি লবলৈ বাওঁতে সি খামোচ মাৰি ধৰি থকা লোচটো তাৰ হাতৰ পৰা সৰি পৰে ।....

পাব্‌ছলীৰ দেহা কঁপে, খঙত তাচক ধাক্কা মাৰি আজোৰ মাৰি তাৰ বাহৰ বাহৰ পৰা বুকলি হৈ পুলুকা

হাবে। হাৰ্কাণ্ড তাচ মাটিত পৰি যায়। তাই ভিৰাই লৰ হাবে হাবেৰ ঘৰ ফালে।....

....হাবেৰ ঘৰ পাই 'জৰা'ত ঠিয় হৈ 'টুংগং'-চাঙৰ এটা কাণ ধৰি পাৰ্ছলীয়ে চিঞৰে,—“হাবেৰ! হাবেৰ!!”....

“হাবেৰ। হাবেৰ!! তোক কোনোবাই মাতিছে, হাচোন চা। পাৰ্ছলী হবলা।”—বাপেকে শোৱাপাটিৰ পৰা মাতে।

ছিল্‌বিল্টেক টোপনি আহিছিল;—শোৱাপাটিৰ পৰা ধৰ্মৰ কৰি উঠি হাবেৰে দুৱাৰৰ দাং খুলি ওলাই আহে। এন্ধাৰ।....

“হাবেৰ।” পাৰ্ছলীয়ে মাতে।....

পাৰ্ছলীৰ মাতৰ ফালে তাই আঙুৱায়।....

“তোৰ 'বিৰি-য়েগে' বেখেলাখন বেগাই লৈ আন-না সেই পশুটোক পাইছিলোঁ, বাটত। এটা খেকুচা মাৰি পলাই আহিছোঁ। পলম নকৰিবি। যা লৈ আন।”

পাৰ্ছলীৰ কথা শুনি হাবেৰে লৰি গৈ তাইৰ এখন বিৰি-য়েগে—বেখেলা লৈ আনে। পাৰ্ছলীয়ে লৰালবিকৈ বেখেলা পিদ্ধি “কবাং” জখলাৱেদি ‘টুংগং’-চাঙত উঠে।....দুয়ো এচুকত বহে। পাৰ্ছলীয়ে তাইক তাৰ অত্যাচাৰৰ কথা সকলো কয়।....তাই ফোঁপাই থাকে।

ভিতৰৰপৰা এখন দীঘল পাটি চৰা আনি টুংগং-চাঙত পাৰি দুয়ো বাগৰে, শোৱে। শুই শুই হাবেৰে কয়,—“জান পাৰ্ছলী।....মই কুমণ্ডক লগ পাইছিলোঁ।....”

“কুমণ্ডক। ক’ত—?” পাৰ্ছলী উঠি বহে।

“তই জান—এসপ্তাহৰ আগতে মই দিচাংমুখৰ বোমাইৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ।”

“জানোঁ।”

“বোমাইৰ ঘৰত কুমং। আগৰ লেখীয়াই চেহেৰা,—ডেজ ফুটে। ফুটে। টল্‌বল্ ডেকা। ইমান খাটনি;—থকা-শোৱাৰ ঠিক নাই, ধোৱা বোৱাৰ ঠিক নাই,—ওৰে দিন অ’ত ত’ত টলো টলোতৈ কুৰে,—কলৈ যায় ক’ব নোৱাৰে। ঘৰত থাকিলে স্বতন্ত্ৰত সুজা

কাটে নাইবা কিছুমান ডেকা-ডেকেৰীৰে সৈতে কিবা মেল পাতে। গাভৰুহঁতে কাপোৰ বৰ। সেই থহটা কাপোৰৰ পৰা চোলা তৈয়াৰ কৰি পিছে।....গাছীৰ দলত সোমাইছে বোলে।....নিশা এপৰলৈকে মেল। কমলা মিৰি নামৰ জামাৰ মিচিং মানুহ এজনে হেনো লহঁতক চলায়।

....তেও বুইছ,—সি অকণো স্বীণোৱা নাই।....”

“কুমং আছে।” কৈ দীঘল এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়ে পাৰ্ছলীয়ে।

....হাবেৰে উলাহেৰে কয়,—“দেশৰ কাৰণে বাইজৰ কাৰণে সি পঢ়া এৰিলে। সি কয়,—স্বাধীন নহলে জীৱন মিছা,—জীৱন নহলে পীৰিতি মিছা। তোৰ কথা মোক কলেই কয়,—পাৰ্ছলীৰ কেনে?—বাপেকে এতিয়াও জিদ কৰেনে?—তাচই কিবা অত্যাচাৰ কৰেনে? মই সকলো বিবৰি কওঁ। তোৰ প্ৰতি তাৰ পীৰিতি এতিয়া কম নাই। বৰং চৰিছে হে।....”

আৰু বহুতো আলোচনা হয়। দেশৰ সেৱা, মহাত্মা গান্ধী,—গান্ধীৰ দল, কমলা মিৰি, সুতা কটা, কাপোৰ বোৱা, খদ্দৰৰ প্ৰচাৰ কৰা, বিদেশী বস্ত্ৰ নোলোৱা,—ইংৰাজৰ শাসন ওকৰোৱা,—স্বাধীন ভাৰত গঢ়া।....

হাবেৰে বুজিছে,—পাৰ্ছলীয়ে ভালকৈ বুজিছে। সকলো নতুন কথা।....কথা-বতৰা পাতোতে হাবেৰে টোপনি যায়।....পাৰ্ছলীয়ে উজাগৰে থাকে। তাইৰ মনত নানান ভাব আছে।....

....কি জঘন্য পশু এই তাচটো। কেনেকৈ তাইক সি আকোৱালি লৈছিল,—গাত হাত কুৰাইছিল। তাইৰ বুকু, গাল, পিঠি, তপিনা পিহিছিল, মৰিছিল এই দৰুৰ ‘পুজাৰ’ দিনা তাইৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰিছিল—পাপ-পাপ!! তাই নাভঁটা হৈ পৰিছিল। ছি: তাইৰ উলজ দেহা সি ভোগ কৰিব খুজিছিল। এই পাপী দেহা কুমণ্ডক তাই কেনেকৈ সঁপি দিয়ে?....গোটেই গা তাইৰ মিশ মিশ আগে।....

....নাই—নাই—এই দেহা বাখিৰ নোৱাৰি।....বাখিৰ নোৱাৰি। ছুৱা-ছুৱা।....

....বাহিৰত কাহিলি কাহিলি জোনাক। সপোন
হেন কপোৱালি জোনোৱালি।

শেষ নিশা। নিৰল।....

কাষতে ভাইৰ লগৰী-স্বামেৰ টোপনিত লালকাল।
দিচাংমুখৰ মোৱায়েকৰ ঘৰৰ পৰা লুইত পাৰ হৈ আহিছে
খাজ কাটি বামে বামে ইমান দূৰ বাট-কুৰি বাই।....
তাই ভাগবত জিগৰত ধূমটিত বিভোৰ।....

লাহেঁকৈ শোৱাপাটিৰ পৰা পাব্‌ছলীয়ে উঠে।
হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে তাই “টুংগং”-চাঙৰ পৰা
অৰ্ধলায়েদি নামি কাষৰ গোহালি-ঘৰত সোমায়। এটা
দৰবাৰ ডিঙিৰ পৰা বুলি লৈ তাই ভাৰ পৰা ওলাই
আহে।....

....সোৱা কঁঠাল-গছ।....ওচৰলৈ তাই যায়।....
দেৱতাসকললৈ নমস্কাৰ জনাই তাই গছ জোপাত উঠে।
মিচিং-ছোৱালী তাতে পাব্‌ছলী, তাইৰ কাৰণে উঠা
সহজ।....গছৰ এটা ডালত পৰাটো বান্ধে।—এটা
মুৰত কাঁচ-গাঁথি লগাই নিজৰ ডিঙিত সোমাই লয়।
কুমং-ৰ কথা ভাবে তাই।...চকুলোৱে তাইৰ
দুখন গাল তিতি যায়।....

....স্বামেৰে চিন্মিল টোপনিত কান্দি হওঁতে ৰেপিয়াই
পাব্‌ছলী নাই বুলি গৰ পাই চকু মেলি সাৰ পায়।—
ইফালে সিকালে চাই, পাব্‌ছলী নাই। টুংগং-চাঙৰ
আগ টাৰ কাষ চাপি চোপাশে চায়, পাব্‌ছলী নাই।

—আকাণত কৃষ্ণ-পক্ষৰ অষ্টমীৰ জোন পৰ দি
আছে। জোনাক নিশা।....ভিতৰলৈ সোমাই তাই
হাতে,— “ককাই। ককাই। দেউতা। দেউতা।
পাব্‌ছলী নাই।”—চাং কঁপে—ধৰ্ম্মবাই উঠে।
‘জৰা’ত নামি তাই চিঞৰে “পাব্‌ছলী। পাব্‌ছলী!!”..

ককায়েকে ওলাই একে জাঁপে নামি লব মাৰে
ইফালে সিকালে চাই,—লগতে চিঞৰে,— “পাব্‌ছলী
পাব্‌ছলী!!”....

যাক দেউতাকো ওলাই চিঞৰে,—“পাব্‌ছলী।”—

....জোনাক নিশা। “পাব্‌ছলী। পাব্‌ছলী!!”—
বুলি সোতৰখিনীয়েও বিস্তাৰায়।....

“স্বামেৰ। এখন দা বেগেতে লৈ আন।”
ককায়েকৰ চিঞৰ শুনি স্বামেৰে লৰি ভিতৰ সোমাই
দা এখন লৈ আনি চাঙৰ পৰা নামি ককায়েকৰ চিঞৰ
ফালে লব মাৰে।....

সেই কঁঠাল গছ জোপা।....তাবে এটা ডালৰ পৰা
কিবা এটা ওলমি আছে। দা-খন লৈ ধপ্‌ধপ্‌কৈ
ককায়েকে গছত উঠে। বাপেক গৈ উপস্থিত।

“দেউতা চাৰি-ভালকৈ ধৰিবি।”—ককায়েকে
দা-খনেৰে সেই চিপজৰী বেপে, বচা কটা যায়;—
সেহাটো পৰে। বাপেকে ধাপ্‌ মাৰি ধৰে।....স্বামেৰে
সেই খোৰোচা গাখিটো ডিঙিৰপৰা খুলি সেই পৰাটো
দলিয়াই পেলায়।

—ককায়েকে গছৰ পৰা নামি পাব্‌ছলীৰ অচেতন
সেহাটো তুলি চাংঘৰলৈ লৈ আনি ‘নৰায়’ জুহালৰ কাষতে
গুৱায়।....

—জুহালৰ জুই দপ্‌দপ্‌কৈ জলে।....পাব্‌ছলীৰ
অচেতন সেহাও চেতনা আহে।....

পলম হলেই বিপদ আছিল।....

....বইখা

শিৱসাগৰ জিলাৰ মিচিং-ডেকা-গাভৰুসকলে উত্তৰ
পাৰে আহি লখীমপুৰ জিলাত বিয়পি পৰে।....চাৰিও
ফালে মিৰি-গাওঁবোৰত গান্ধীৰ কথা।....কুমং-হঁতৰ
গাওঁত সংগঠন বৰ টনকিয়াল।....“মিথিৰ স্বামে”-ডেকা-
গাভৰুৰ সংগঠনে এটা ধুনীয়া ঘৰ সাজে। তাতে
ডেকা গাভৰুৱে মিলি আজৰি সময়ত নেওঠে, কপাহ
ধুনে, পাৰ্জী বাটে, সুতা কাটে, কাপোৰ বয়। প্ৰায়েই
ডনা যায়, নেওঠনিৰ কেব্‌কেৰণি, ধুনুৰ ধুনুধুননি, তাঁত-
শালৰ খটখটনি।....গাওঁত কপাহ-গছৰ বাগিছা হয়।....

এনেৰে মিৰি-জীৱবীসকল কাজী-শিপিনী,—বোৱা-
কটাত পাকৈত, বৰ ৰাপ, তাতে এনে উৰ্গনি উঠটনি;
ধন্দৰৰ প্ৰচুৰ আমদানি হয়।....পাব্‌ছলীহঁতৰ গাওঁলৈও
এনে বতাহ বয়।....পাব্‌ছলীৰো বৰ বন। ভাইৰ
ইচ্ছা, কুৰুঙক লগ ধৰি তাৰ পৰামৰ্শ লৈ দেশৰ কাষত
ভায়ে নাবে।....এদিন স্বামেৰৰ ককায়েকৰ সৈতে দিচাং-
মুখলৈ যায় যাক-বাপেকৰ অনুমতি লৈ।

....কুমুণ্ডৰ লগত তাই সদায় ।....সিহঁতৰ মনত পীৰিত্তিৰ লৰা-ধেমালি নাই, আছে প্ৰেমৰ নিষ্ঠা ।...

পাৰ্ছলীৰ লগ পাই কুমুং-ৰ প্ৰেৰণা বাঢ়ে, দেশৰ কাম তাৰ দৃষ্টে চৰে ।....ঘৰৰ কথা তাই পাহৰি যায়, স্নানৰ মোমায়ৈকৰ ঘৰত থাকি গাঁওৰ গাঁওকেইজনীৰ লগত অ'ত ত'ত ঘূৰে, সূতা কাটে, তাঁত বয়, দেশৰ কথা কয় ।....

তাই কুমুং-ৰ কেৱল প্ৰেমিকাই নহয় সহকৰ্ম্মিনী সহকৰ্ম্মিনীও ।....কুমুং-ৰ পৰা তাই শিক্ষা লয়, দীক্ষা লয়, শিকে বুজে ।....

ঘৰৰ কথা তাই পাহৰি যায় ।....বাপেক নাজানে কুমুং বাঁচি আছে বুলি । পোনতে তাই ভালেৰে শাস্তিৰে স্নানৰ মোমায়ৈকৰ ঘৰত আছে বুলি শুনি বুনি বং পায় । যাক তেও তাই শাস্তিৰে আছে ।...

....কেনেবাটক বুনি গম পায়,—কুমুং-বাঁচি আছে বুলি আৰু তাৰ লগতে তেওঁৰ জীয়েকো থাকে । তেও মানুহ পঠিয়ায় তাইক আনিবলৈ । তাই নাহে । যতৰা পঠিয়ায় ততৰা তাই নাহে ।....এবাম গাওঁ-বুনি খঙত থানাত এজাহাৰ দিয়ে, কুমুং চুৰি কৰি তেওঁৰ জীয়েক পাৰ্ছলীক পলুৱাই নিছে বুলি ।....

....স্নানৰ মোমায়ৈকৰ ঘৰপৰা কুমুং আৰু পাৰ্ছলীক এৰেই কৰি নিয়া হয় দিচাংমুখৰ মিৰি গাঁওৰপৰা শিৱসাগৰ চহৰৰ থানালৈ । শিৱসাগৰৰ পৰা নিয়া হয় ডিব্ৰুগড়লৈ । শেষত নগৰৰ জেলৰ হাজতত দুয়ো থাকে কুমুং আৰু পাৰ্ছলী জুমাছ ।....বিচাৰৰ আৰম্ভ হোৱা নাই ।....

লৰণ আইন ভঙ্গ ।....দাঙী-যাত্ৰাত মহান্ধা গান্ধী আৰু তেওঁৰ দল ।....তেওঁলোক বন্দী হয় ।....

দেশ-জুৰি আন্দোলন চলে ।....

অসমতো বহু-নেতা, স্বেচ্ছা-সেৱক আৰু কৰ্ম্মীসকল বন্দী ।....ডিব্ৰুগড় জেইল ভৰি যায় । বহু-ছাত্ৰ-বন্ধুৰ লগত তাৰ জেলত সাক্ষাৎ হয় ।...

নাৰী কাৰাবাসতো পাৰ্ছলীৰ বহু স্বেচ্ছাসেৱিকাৰ লগত দেখা হয় । তাতেই তেওঁলোকৰ ওচৰত লিখা-পঢ়া শিকে ।....

কুমুং ছোৱালী চুৰিত বন্দী, লগতে পাৰ্ছলীও । আন সকল ৰাজনৈতিক বন্দী । বহু পাৰ্থক্য ।

....কুমুং জানে সিহঁত দুয়ো নিৰ্দোষ । সেয়ে তাৰ সাক্ষ্য না ।....

....বিচাৰ হয় ।....কুমুং-পাৰ্ছলীয়ে সকলো কথা বিবৰি কয় । পাৰ্ছলীয়ে কয়—“মই বৰ্ত্তমান সব ছোৱালী নহয় ; মোৰ বয়স যথেষ্ট হৈছে, ওঠৰ বছৰ পাৰ হৈ গৈছে । মই নিজ ইচ্ছাই তেওঁক স্বামীৰূপে বৰণ কৰিছোঁ । আৰু তেওঁৰ লগতে আছোঁ ।”....

বিচাৰত দুয়ো মুক্তি পায় এবছৰ জেলত থকাৰ পিছত ।....

মুকলি মূৰীয়াকৈ দুয়ো থাকিলেও বহু সময়ত নিজৰ নিজৰ কামত ব্যস্ত থাকে ।....

....এবাম গাওঁবুনিৰ জিদ্ৰ ভাঙে । তাই হাব মানে । পীৰিত্তিৰ জয় হয় ।....

—এদিন বুনিৰ ঘৰত মহা-সমাবেশেৰে বিয়া পতা হয় দুয়োৰে ।....জুনা পেণ্ডৰ লগত পাৰ্ছলীৰ বাপেকৰ হিয়া বং-উলাহত ঠাই নোজোৰা হয় ।....তাচই তিনি নিশা চকু নুমুদাকৈ বিয়াত তিনি দিন গা লাগি থাকে ।

....সাংসাৰিক দাম্পত্য জীৱনতকৈ আদৰ্শৰ মূল্য ডাঙৰ ।....দুয়ো দেহে কেহে সাংগঠনিক কামত লাগি যায় ।

পাৰ্ছলী সামান্য তিব্বত নহয় ;—শিক্ষিতা, আদৰ্শত দীক্ষিতা,....লিখা-পঢ়া জনা স্কুলত নপঢ়িলেও ; ভাল বক্তৃতা দিব পাৰে ।

....কমলা-মিৰিৰ দৰে দুয়োৰে নাম বিয়পি পৰে ।....

....এইদৰে দিনবোৰ বাগৰি যায়, নানান ঘটনা-বহল জীৱনৰ যাজেদি ।

....কুমুণ্ডৰ জীৱনৰ নাওত পাৰ্ছলীৰ জীৱনো উঠি যায়, ওপৰত আদৰ্শ ভোটা তৰা তিব্বিৰায় ।....

দ্বিতীয় মহাসমৰ ।....

ভীষণ যুদ্ধই ইউৰোপৰ পৰা গৰজি গোটেই পৃথিৱী বিয়পি পৰে ।

....কিছুমানৰ স্বাৰ্থৰ কাৰণে এনে জুইৰ কিৰিঙতি

গোটেই বন্ধনভীত জ্বলাই দাখানলৰ ৰূপ লৈ ধ্বংসকাৰী হয়।....এখন এখন দেশ জ্বলি যায়, পুৰি যায়, ধ্বংস হয়।....

...জাৰ্মানী, জাপান, ইটালী এই দেশ তিনিখনে সেই জুই অলম সিহঁতৰ কিছুমান ধনকুব্ৰেবৰ স্বাৰ্থৰ কাৰণে। আমেৰিকা, বৃটেনে নামে তেনে কাৰণত; শেষত ৰুচিয়াই নামে জনগণৰ স্বাৰ্থত।

জাপানৰ ভীষণ ডেগনে দক্ষিণ পূব এচিয়াৰ এখন এখন দেশ গিলি থায়। মণিপুৰত ৰোমা পৰে। গোটেই ভাৰতত বৃটিচৰ সৈন্যবাহিনীয়ে ছাউনি পেলায়। অসম বণ সমাৰোহেৰে ভৰপূৰ হয়। অসমৰ গাঁৱে ভূঁয়ে পৰ্বতে কন্দৰে, নগৰে চহৰে বৃটিচৰ ৰণসমাবেশ বিয়পি পৰে।

...সন্ধিয়াৰ পিচত গাভৰু তিৰোতাই ঘৰৰ বাহিৰলৈ ওলাব নোৱাৰে; ওলালেই সিহঁতৰ কামাগিৰি পাশৰিক শিখাত জাহ বাব। কত গাভৰু নিৰুদ্দেশ হয়। চাৰিওফালে কেৱল ভয়-ভয়-ভয়। অসম তথা ভাৰতত ক্ৰন্দন বোদনৰ ৰূপ অৰ্জনাদে গগন ভেদে; চাৰিওফালে হাহাকাৰৰ বোল উঠে; গোটেই দেশ জুৰি হা-হুনিয়াহৰ ধুমুহা বয়।....

আগষ্ট প্ৰস্তাৱৰ মন্ত্ৰত দীক্ষিত হৈ গোটেই দেশবাসী জাতি-ধৰ্ম্ম-নিৰ্বিশেষে জাগি উঠে,—হুকাৰ কাঢ়ে,—“বন্দে মাতৰম্, ভাৰতমাতাকী জয়,—ভাৰত ত্যাগ কৰ, কৰেঙ্গে ইবা মৰেঙ্গে।”...

জাতিৰ নব-জাগৰণৰ হুকাৰ-গৰ্জন শুনি বৃটিচ সিংহ কঁপি উঠে।—কুটনীতিৰ মন্ত্ৰেৰে ভাৰতী আইক দ্বি-ধণ্ড কৰিবৰ মন কৰে শক্তিশালী গণ-জাগৰণক দুৰ্ব্বল কৰিবলৈ। দ্বি-জাতি তহুৱা মন্ত্ৰ ফুঁকে।

সাম্প্ৰদায়িক দাঙ্গা-হাঙ্গামা আৰম্ভ হয়;—মানুহ পণ্ডত পৰিণত হয়। হিন্দু-মুচলমানে ইজনে সিজনক খতম কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে;—পাশত্বিক অমানুষিক অত্যাচাৰ চলে,—ভাৰতী-আইৰ বুকুত ৰক্তৰ বাণ বয়। ...ঋদ্যৰ সন্ধ্যা ৰাঢ়ে। এটুপি ভাতৰ ফেনৰ কাৰণে মানুহে হাত ৰঢ়ায়; কলিকতা মহানগৰীৰ জলিয়ে

গলিয়ে কুকুৰ, মেকুৰীৰ দৰে মানুহ মৰে,—বৰাণ গেলি যায়, পটি যায়,—দুৰ্গন্ধ ওলায়,—বিয়পি পৰে।....

স্বাধীনতাৰ যুঁজাৰম্ভকালৰ অন্তৰত জুই অলি শতপুণে ৰাঢ়ে।....

আগষ্ট-বিপ্লৱ আৰম্ভ হয়।....

কুম্ভ-পাৰ্ছুলীও সেই স্বাধীনতাৰ যুঁজত জপিয়াই পৰে।—চকুত টোপনি নাই; জিৰণি নাই,—গাঁৱে ভূঁয়ে গৈ মানুহ সকলক এই যুঁজত দলে দলে আহি ৰোগ দিবলৈ কয়। দলে দলে বুঢ়া-বুঢ়ী, ডেকা-ডেকেৰী, লৰা-ছোৱালী আহি যোগ দিয়ে। বৰ বৰ নেতাসকল জেলত সোমায়; নেতাহীন জনতাই নিজেই নেতৃত্ব লয়। উদ্ভেজিত জনতাই চাৰিওফালে ৰান-পানীৰ দৰে বিয়পি পৰে।

কুল বন্ধ হয়, কলেজ-অফিচ সকলো বন্ধ হয়,—অৰাজকতা সৃষ্টি হয়। পুলিচ-মিলিটাৰীৰ দল গচল হয়, চোৰাংচোৱাৰোৰে গাঁৱে-ভূঁয়ে নগৰে-চহৰে পিয়াপি দিয়ে। জনতাৰ ওপৰত অত্যাচাৰ চলে। জেল-ফাটেক ভৰি যায়।

গুপতে গোপনে শক্তি বাহিনী, মহিলা-বাহিনী সংগঠিত হয়।

খানাত জাতীয় পতাকা উত্তোলন, বেল-লাইন উৎখাত আদি ধ্বংসকাৰী কাৰ্য্য ঠায়ে ঠায়ে আৰম্ভ হয়।

কনকলতা, ভোগেশ্বৰী আইদেউ, মদন, ৰাউতা, স্তত শত্ৰুয়, মণিৰাম কছাৰী আদিয়ে পুলিচ-মিলিটাৰীৰ গুলিত জীৱন আহতি দিয়ে। কুশল-কৌৱৰ, কমলা মিৰি ৰঙ্গী হৈ যোৰহাট জেলত থাকে। তাতেই কুশল কৌৱৰৰ ফাঁচী হয়,—আফ কমলা মিৰিয়ে ৰোগত মৃত্যু বৰণ কৰে।....

...শ-শ শৃঙ্গীদে এইদৰে বিনা দ্বিধায় দেশৰ স্বাধীনতাৰ কাৰণে মৰণক আকোঁৱালি লয়।...ইমান বিশ্বাস, ইমান ত্যাগ আদৰ্শৰ কাৰণে, জাতিৰ কাৰণে, স্বাধীনতাৰ কাৰণে।

—বৃটিচ সিংহই সেও খায় জনতাৰ দুৰ্দান্ত জাগৰণ দেখি। আলাপ আলোচনা চলাব ব্যৱস্থা হয়।

—কুমং আৰু পাৰ্ছলীও জেলত থাকে বন্দী হৈ ।
সিহঁতৰ বহু ডাঙৰ নেতাৰ লগত চিনাকী হয় ।
সিহঁতৰ কাৰ্য্য দক্ষতা দেখি সকলোৱে সন্মত, বেচিকৈ
আনন্দ লভিছিল সিহঁতৰ গুৰু কমলা মিবিয়ে যাৰ
বোগত সিহঁতে আশ্ৰয় পৰিচৰ্যা কৰিছিল ।—সিহঁতৰ
সন্মুখতে কমলা মিবিয়ে মৃত্যু হৈছিল আৰু কুশল
কোঁৱৰৰ কাঁচী হৈছিল ।—ভাৰতৰ জাতীয় নেতাসকলৰ
মুক্তি হয় । বৃটিছৰ কুটনৈতিক দল এটা ভাৰতলৈ
আহে ।—ভেটনলোকৰ মাজত আলোচনা হয় । মুচ-
লিন নেতা জিনা-চাহাবো উপস্থিত থাকে ।—

—১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টত ভাৰত স্বাধীন হয়,
হিন্দুস্তান আৰু পাকিস্তান ।—

—ইংৰাজ যায় ; ভাৰত স্বাধীন হয় ।

কুমং আৰু পাৰ্ছলী জেলৰ পৰা খালাচ পায় ।—

কুমং-ৰ গাওঁত বিপুল সমাবেহেৰে স্বাধীনতা-
উৎসৱ পতা হয় । কুমঙে নেতৃত্ব গয় ।

—পাৰ্ছলীৰ গাওঁতো তেনে উৎসৱ পতা হয় ।
পাৰ্ছলীয়ে নেত্ৰী হিচাবে সকলো পৰিচালনা কৰে ।—
তাচৰো সহযোগ দিয়ে । তাচৰ চৰিত্ৰৰ মৌলিক
পৰিবৰ্তন হয় । তাচ এতিয়া মানুহ, পশু নহয় ।
পাৰ্ছলীৰ আদৰ্শই তাৰ আমূল সলনি কৰায় ।—সি
ধনী মানুহৰ ঘৰৰ লৰা ;—দেশৰ কামত বখেট
সহায় কৰে বৰ্ত্তমান —

দুখনগাওঁত সন্ধিয়া “বন্দেমাতৰম্” ;—“স্বাধীন ভাৰতৰ
জয়”, “মহাত্মা গান্ধীৰ জয়” আদি শব্দে জনাই যায় ।—

তাৰ পিছত নাচ, গীত, বাজনা ।

ওবে নিশা উখল-মাখল লাগে ।—দুখন গাওঁত
দোল-দোপ হিলোল দোপ লাগে ।—

—সুপ্ত জন-মনৰ বৃত্ত প্ৰকাশ—

—কুমং আৰু পাৰ্ছলীৰ দাম্পত্য মণিধাৰত ৰূপহ
ভুগভুগী ওলমে । পাৰ্ছলীৰ এটা লৰা হয় ।—কুমং
পিতৃ আৰু পাৰ্ছলী মাতৃৰ মৰমটো সি ডাঙৰ দীঘল
হয় ।—আইতাকৰ আলস্যৰ লৰা, জুনা পেগুৰ মৰমৰ
নাতিয়েকে গোটেই কুমং-চাঙত হাঁহিৰ ফুল ফুলায় ।—

—এৰ্‌বাম্ গাওঁবুচাই বুঢ়ীক লগত লৈ টুলুঙা নাওৰে
সোৱণশিৰী পাৰ হৈ কুমঙৰ “অকুম” চাংঘৰলৈ গৈ
নাতিয়েকক মৰম যাচে । “মৰাম্”-জুহালৰ কাষত
“বিচিং”-ৰ ফালে চৰাত বহি একে লগে আপং খায়,
লগতে বছৰিষ বছও ।—“কক্‌দাং”-ৰ ফালে বহি থকা
বুঢ়ী মাকৰ কোলাৰ পৰা নানি নাতিয়েকে নিগনি দাঁত
চাবিটা নিকটাই হাঁহি হাঁহি ককাকৰ কোলালৈ বগাই
আহি বহি বুচাই চুমা খাবলৈ মূৰ মোৱাওঁতে তেওঁৰ গোক
কোচাত খামোচ মাৰি ধৰি টানে । দুই বুচাই বং পায় ।
আইতাকে চাই হাঁহে । পাৰ্ছলীয়ে লাজত তাৰপৰা
গুছি যায় ।—বিয়েয়েক জুনা পেগুৰ উলাহৰ সীমা নাই ।
—এদিন কুমং ঘৰত আছে ।—

সন্ধিয়া ।—

ভৰ-বাৰিষা । আধা ছাঁ আধা পোহৰত এখন নাও
কুমং-হতৰ “অকুম”-চাংঘৰৰ “টুংগং” চাঙৰ “ককাং”-
জখলাত লাগে । টিঙৰ ৰচাডাল বান্ধি খায় জখলাত ।—
সোৱণশিৰীৰ চল আহি গাওঁখন ভৰাই দিয়ে ।

বানপানীৰ ফলত চাৰিওফালে পানী-পানী-পানী ।—

নাওখনৰ পৰা তিনিজন মানুহ জখলায়েদি চাঙত
উঠে । কুমং দেখি আগবাঢ়ি আহে ।

প্ৰত্যেকৰে কান্ধৰ পৰা ওলম্মা মোনা, জোলেঙা

“কুমং”....চিনা চিনা মাত । কাষ চাপে কুমঙে,
ভালকৈ চায়, চিনে—আহিনা দলে ...

একেলগে কাম কৰিছিল কুমং-ৰ লগত স্বাধীনতা-
আন্দোলনৰ সময়ত,—সি আছিল তাৰ সোঁহাত, নিস্বাৰ্থ
কৰ্ম্মী কৰ্ম্ম-মোগী । তাৰ ঘৰ দিচাং-মুখৰ মিবি
গাওঁত“অ-আহিনা” বুলি কুমঙে তাক আকোৱালি
লয় ।....

“এই ভৰ-বাৰিষা ইয়াত ।”—কুমঙে আচৰিত
হয় ।....

“চোৰাং-চোৰাই পিচ লৈছে,—পুলিচ দিলিচাৰী
দলে খেদি কুৰিছে ।”....

আহিনাৰ কথা শুনি কুমং আচৰিত হয় আৰু কয়,
“স্বাধীন ভাৰতত ।”

তিনিও বোনা তিনিটা এচকত থৈ চাওতে বহে । আহিনাই কয়,—“ভাবত স্বাধীন । কোনে কয় ?—আজিও ভাবত স্বাধীন হোৱা নাই । ইংৰাজ গল, ধন-বাজ হল । আজি কলাধনী আৰু বংগাধনীয়ে ভাবতৰ জন-সাধাৰণৰ বুকুত বহি টুপি টুপি ভেজ পিছে,—ককি ককি বঙহ খাইছে, কুককি কুককি হাড় কেইদাল চোবাইছে । আমি খাটিলোঁ, বিয়াল্লিচ চনৰ আপো-লনত স্বাধীনতা যুঁজত আমি হালোৱা-হজুৱা, বনুৱা আৰু তল মজলীয়া খনপৰ দুখীয়া শ্ৰেণীৰ বাইছে মিলি কিমান যুঁজিলোঁ,—অথচ আমাৰ অঙহী বঙহী গৰীব বাইছে আজি এমুঠি খাবলৈ পায়,—এমুঠি খাবলৈ নাপায় । অথচ যি সকলে দ্বিতীয় মহাসমৰৰ সময়ত বিয়াল্লিচ চনৰ যুঁজাৰু সকলক চোৰাং হিচাবে ধৰাই দিবলৈ সহায় কৰিছিল, ঠিকাদাৰী কৰি ডাঙৰ ধনী মানুহ হৈ কাৰেং হেন ধৰ আজি লাখ লাখ টকা আজি বেঙ্কত টকা জমাইছিল, স্বাধীনতা পোৱাৰ লগে লগে সজা সলাই থহটা খন্দৰৰ ধুতি পাগ্লাৱী, আৰু গাছী টুপী পিন্ধি আজি তেওঁলোক হৈছে আচল নেতা, আচল দেশ-সেৱক টকাৰ জোৰত । আৰু আমি প্রকৃত ত্যাগী, কৰ্মী, দেশ-সেৱক হলোঁ—বিশ্বাস-ঘাতক, দেশ-দ্রোহী, সমাজ-দ্রোহী ।...”

“আহিনা ! তুমি এইবোৰ কি কথা কৈছা ?” কুমুঙে সোধে ।

“ঠিক কথা কৈছোঁ,—সঁচা কথা । এনে ঠিক কথা কোৱাৰ কাৰণে সিহঁতে আমাক কয়,—কনিউনিষ্ট । কুকুৰ মেকুৰীৰ দৰে আমাক খেদি কুৰে ভাবতৰ স্বাধীন চৰকাৰৰ পুলিচ-মিলিটাৰীহঁতে ।”...

পাৰ্ছলীয়ে ইমান পৰ ভুলি আছে ‘গেদাং-ৰাপুগ’ আগ দুধাবৰ কাষত থিয় দি তাই ৰাত দিয়ে,—“কোনে নো কথা পাতি আছে ? ওলাই আহি দেখোঁ—আমাৰ আহিনা ককাইছে ।...”

“অ—পাৰ্ছলী !—ডাল ভো ?”

“ডাল ! পিছে ৰাজত কিয় ? ডিঙৰলৈ আহ আকৌ ?”

কুমুঙে “বল্ আহিনা”—বুলি উঠে, ‘লগে লগে তিনি-জনো । পাৰ্ছলীয়ে বোনা তিনিটা লৈ ডিঙৰ সোৱায় ।...

‘মঃ বাব’—জুহালৰ ওচৰত বহুতো আলচ হয় ।...

আহিনাই কৈ যায়,—“ভুনা নাই কুশল কৌশল, কনকলতা, কমলা নিবি আমি শূহীৰ সকলৰ আশ্বাস ইনলি-বিনলি । সেই ইনলি বিনলি আজিও কাণে কাণে কুচু কুচাই কয়,—আমাৰ জীৱন-আহুতি অথলৈ গল । ভাবিছিলোঁ ইংৰাজ শাসনেই বাইজৰ দুখ, অমুখ, অশান্তিৰ কাৰণ । সেয়েহে ৰগা বঙালৰ শাসন আমি হালোৱা, হজুৱা, বনুৱা আৰু তল-মজলীয়া দুখীয়া তৰপৰ বাইছে একেচিপে উঠি একেলগে মিলি জোকাৰি উত্তালি উৰুৱাই পেলোঁ । আমাক জীতবাই কিছুমান স্বাৰ্থপৰ নতুনকৈ পাৰত গঁজা ধনী নেতাই চৰকাৰৰ পাসী আকোৱালি অধিকাৰ কৰিলে । ইংৰাজ গল, ধনবাজ হল । আমাৰ অশান্ত আৱাই তহঁতৰ দুখ কষ্ট দেখি, আজিও অমুখ, অশান্তি জীতবি নোমোৱা দেখি ইনাই বিনাই কুৰিছে ।...তহঁত ধনবাজ ভাঙি গণ-বাজ পাত । নহলে তিল্ তিলকৈ ৰবিবি । ... সঁচাকৈয়ে কুমঃ । গণবাজ নাশাতিলে সুখ-শান্তিৰ আশা নাই ।...”

“কুমঃ ! কথা পাতি থাকিলে হব নে ? নাচেঙৰ মাক । অলপ সোনকালে কৰ । পাৰ্ছলী ! ততা-ভৈৱাকৈ বতন ল আৰু ।”...কুমুঙৰ ককায়েক ন-বানে কৈ ধৰখেদা লগায় ।...

সকলোৱে কাষত ব্যস্ত হয়

....সিহঁতৰ আলোচনাৰ ওৰ নপৰে ।...

কুমুঙৰ আদৰ্শ টলমল । দুনিয়াৰ শান্তিৰ বাবে তাৰ হিয়াত নতুন বেঙনি উজলে ।...

কুমুঙে ভাবে, বহুবাৰ ভাবে,—কিছু তাঁৰ পেৰ নাই ।

আহিনাই কলে, ন-ন-কথা, ক-শ পোহৰৰ কাহিনী, ন-আদৰ্শেৰে অনুপ্রেরিত জনতাৰ দামান বৃত্তান্ত বিবৰে । বহুদেশৰ সমাজতাত্ত্বিক বিপ্লৱৰ কথা কয় ।

আগষ্ট বিপ্লৱ বিপ্লৱ গছৰ, এটা শূহীয়া বিজোৰ—

দুটিই সিংহের বিকল্পে বিদ্রোহ। বিপ্লব হলে আবুল পবিত্রতন হর। আগষ্ট বিপ্লবে আবুল পবিত্রতন নষ্ট-টালে। সেই দুখ, সেই অশান্তি থাকিয়েই গল, বরং চাৰি কাঠি চৰিল হে। বিপ্লব লাগে, আবুল পবিত্রতন লাগে। কত কথা তাই। কুম্ভৰ বিস্ময় লাগে

....এসপ্তাহ আহিনা দলেহঁত কুম্ভৰ 'অকুম্ভ'ত থাকে। শিষাই হর ওক, ওকই হর শিষা। তাই পৰা কুম্ভে বহু কথা শিকে। পাৰ্ছলীয়েও ।....

....চাঙৰ চুকৰ শোৱাপাটিৰ পৰা কুম্ভৰ দুই বছৰীয়া লৰাই থুনুক ধানাক্ কৈ "আই-আই। দেউতা দেউতা।" বুলি লবক্ কবক্ কৈ আহে ।....

নতুন বুৰগ নতুন লৰা। এতিয়া পোনা ।....

কুম্ভে কাষ পাওঁতে তাক তুলি লৈ কোলাত বহু-ৱায়। আহিনাই তাৰ কোলাৰ পৰা লৰাটোক কাঠি আনি নিজৰ কোলাত লয়। লৰাটোৱে তাৰ ভবিষ্যতৰ সুখ, শান্তি আনিব পৰা বানুহ আহিনা দলৈয়েকৰ ফালে আকুলভাবে চায়, পাচত মিচিকীয়াই হাঁহে

পাৰ্ছলীয়ে কয়, "আহিনা ককাইক কেনেকৈ চিনি পাইছে, চা।"—

আহিনাই তাৰ কোমল গালত চুৰা খায় ।....

....সাত দিন সাত ৰাতি সেই তিনিজন কেৰাক কমিউনিষ্ট কুম্ভৰ বৰত কটায় ।....শেষ নিশাৰ বাজ ।....

...."গেলাং-ৰাপ্গ"—আগ দুৱাৰত ব্দু কোষ দিয়াৰ লগে লগে কোনোবাই লাহে লাহেকৈ মাতে,—"আহিনা ককাই! কৰ্বেড্।"....বাৰে বাৰে মাতে।

...."কোন?"....কুম্ভে কয়।

"বই বদু মিলি;—দিচাং মুখৰ। আহিনা ককাই আছে নেকি?"....

কুম্ভে উঠি দাং খুলি দুৱাৰ বেলে। "গেলাং-ৰাপ্গ"—কেব্ কেবাই উঠে।

....আহিনা আৰু তাৰ দুজন লীগৰীয়াৰো বপহটক উঠে ।....

বদু সোবাই আহিনা দলে'ক কয়,—"চকুৰাখানা

ধানাত খবৰ পাইছে তই ইয়াত থকা বুলি—কুম্ভ ককাইৰ 'অকুম্ভ'ত। সিহঁত বিচাৰি আহিব পাৰে। সেই পুলিচৰ দলে।"....

আৰু এক ভিলোঁ বৰ নোৱাৰি।' বোনা তিনিটা ঠিক কৰি গাইগোটে একোটা কান্ধৰ পৰা ওলবাই লৈ "কুম্ভ! বাঙ"—বুলি কৈ তিনিজনে "গেলাং-ৰাপ্গ"—য়েদি ওলাই যায়। কুম্ভ—পাছে পাছে অনুসৰণ কৰে। জখলায়েদি নামি চাৰিও নাওত উঠে।

এন্ধাৰ

আহিনাৰ মাত শুনা যায়,—“তহঁত দুয়ো সিখন নাওত যা। মই বদুৰ নাৱেৰে যায়। বদু! বাজ খোল—বল।”

....নিশাৰ শেষ পৰ ।....

পাৰ্ছলীয়ে ল'ৰকৈ ওলাই মাতে, "আহিনা ককাই! যাবি।"...."বাঙ! কুম্ভ! বাঙ.." বদুৱে বাজ খোলে, বঠাৰে চাঙৰ খুঁটাত ঠেলি নাও চলায় ।....দুখন নাও এন্ধাৰত ডুব যায়; কেৱল বঠাৰ মাত,—“ছপ! ছপ!”....

....সোৱণশিৰীৰ বুকুত চলৰ গৰজনি শুনা যায়।

এজাক বৰষুণ আহে, ডবা-পিটা বৰষুণ।

বৰষুণৰ শব্দত বঠাৰ কোৰৰ মাত মাৰ যায় ।....

....এন্ধাৰ-এন্ধাৰ! বৰষুণ-বৰষুণ ।....

এন্ধাৰৰ ফালে কুম্ভ আৰু পাৰ্ছলীয়ে মিছাকৈয়ে চায় ।....গমনি ।....ষোপনবা কলীয়া এন্ধাৰ ।....

....কুম্ভৰ হিয়া বহইচেৰে ভৰি পৰে, তাৰবোৰত খেলি খেলি লাগে। ধুঁৱলি-কুঁৱলি ।....এটা বহস্য ।....

১৯৪৮ চনৰ ৩০ জানুৱাৰীৰ দিনা সেই পাঁচও নাথুৱানে কিয় জাতিৰ পিতা গান্ধীক দিল্লীত গুলিয়াই হত্যা কৰিলে, জন-প্ৰিয় নেতা পণ্ডিত জওহৰলাল নেহেৰুৱে প্ৰধান মন্ত্ৰী হৈও কিয় কোনো সমস্যাৰ সমাধান কৰিব নোৱাৰে, হিন্দুস্থান-পাকিস্থান দুখন স্বাধীন দেশ হৈও কিয় তাৰ পাচতো হিন্দুৱে মুছলমানৰ ডিঙি কাটে, মুছলমানে হিন্দুৰ গলা কাটি জবাই কৰে;— যোৰ কৰতা থকা হলে বাটৰ লেম্প-পোষ্টত কলাবজাৰীক

কাঁচা দিব বুলি কোরা জগদ্বলল নেহেবাবে দেখব
প্রধানমন্ত্রী হৈও কিয় কলা-বজাৰীহঁতক কাঁচা দিব পৰা
নাই—বহু প্রশ্ন কুমুদৰ মনলৈ আহে।—আহিনা দলে'ব
কথাবোৰে তাৰ মনত ধুমুহা বোৱায়,—ভাব-সাগৰত চৌ
‘তালে।

....ভাবি, গুণি, চিন্তি একো ঠিক কৰিব নোৱাৰি
সি চকল হৈ উঠে, ছট্‌কটায় সি বিছনাত শুই-শুই।....

....“কোন আছে—কোন আছে?”....চিঞৰি চিঞৰি
কোনোবাই ‘গেদাং-গাপ্‌গ’—আগ-দুৱাৰত ঢকিয়ায়।

কুমুদে উচপ খাই ধপহকৈ উঠি দুৱাৰৰ দাং বুলি
দুৱাৰ মেলি দেখে,—কিছুমান বড়া পুলিচ—পিচকালে
বন্দুকধাৰী কিছুমান।....

....আকাশত কেহঁতালি দিছে,—পোহৰ হয়।....

“কি লাগে?” কুমুদে সোধে।

“তুমি বোলে কিছুমান কেবাবক লুকুৱাই থৈছা?”....
পুলিচে প্রশ্ন কৰে।

“মই”—

“এবা, তুমি। কমিউনিষ্ট আহিনা দলেক।”

“কৰ আহিনা?”....

“কিয়? নিচিনা হল।?—সেই দিচাং-মুখৰ?”

“ইয়াততো সি নাই।”

“নাই।”—ভেটুচালি মাৰি কৰ্কশ মাত্বেৰে সেই
বড়া পুলিচজনে কয়। বৃটিচ-শব্দৰ পুলিচ আৰু স্বাধীন
ভাৰতৰ পুলিচৰ কোনো পৰিবৰ্ত্তন হোৱা নাই,—সেই
একেই।....

“ববা, মই চাওঁ।”—বুলি সি ভিতৰত সোৱায়।
লগতে দুজনমান বন্দুকধাৰী চিপাহীও যায়

ভিতৰত হাই-ষ্টকমি লাগে। ভিতৰত পাৰ্ছলীৰ
গালি শপনি শুনা যায়। কুমুদে ভিতৰলৈ সোমাব
খোজে, বাকী কেইজন চিপাহীয়ে বাধা দিয়ে“বোব
ধবত অভ্যাগতৰ কবিতা, মই চাই থাকিব।”—কুমুদে
খঙত জলি পকি কয়।....

“বনে বনে থাক।”—এজন চিপাহীয়ে ধমক

দিয়ে“কি বনে বনে থাকিব? কেনেকৈ বাখ
চাওঁ” বুলি কৈ বাৰলৈ খোজোতেই চিপাহী দুজনে তাক
ধৰি বাধেসিহঁতৰ দুৱাৰ-মুখত জুটাপুটি লাগে

ন বানে—“দেখিছ দেখিছ”—ইহঁতে ইয়াত, জুলুম
কৰিছে”—বুলি চিঞৰি দিয়ে ...

“কি অসভ্য ইহঁত—জীৱনী-বোৱাৰীৰ জ্ঞান নাই
:শাৱাপাটিৰ পৰা গাত ধৰি তোলে,—কুকুৰ চৰ, পত,
জানোৱাৰ চৰ।”—পাৰ্ছলীয়ে গালি দিয়ে।

—নাচেং-গাতৰে চিঞৰ মাৰে,—“চা বৌ চা-
ইহঁতে—”ভাঙৰ বোৱেকে চিঞৰে,—“কোন ক’ত আহ,
আহ ঠে আহ।”....গাওঁৰ মানুহবোৰ কুমুদৰ অকুম-
চাংবৰৰ চাৰিওফালে বেৰি ধৰে;—বুঢ়া বটী, ডেকা-
গাভৰু, লৰা-জোৱালী সকলোৱে আহে। এজুৰ ডেকাই
চাঙত উঠি সিহঁতৰ হাতৰ পৰা কুমুদক একৱায়। কুমু
বজুলী-বেগেৰে ভিতৰ সোৱায়; এচাম ডেকাই ভিতৰলৈ
গৈ “ব-ব-নহলে”—বুলি গবজে।

“খানা-তালচ কৰিবলৈ আহিছ নে জুলুমবাৰী
কৰিবলৈ আহিছ” বুলি কুমুদে চিঞৰে।....

পাৰ্ছলীৰ বুকুত নাচেং কঁপি কঁপি কালি আছে,
ন’বাক একজন চিপাহীয়ে ধৰি আছে, কাষত বৈপীয়েক
বাগৰি বাগৰি কালি আছে। লৰা পোৱালী হালে মাকক
মাঘটি ধৰি উচুপি আছে। কুমুদৰ লৰাটো ইফালে
সিফালে লৰি ধাপৰি শেহত মাকৰ বিবিয়েগে মেখেলা
খনত খামোচ মাৰি ধৰি “আই আই”—বুলি চিঞৰি
আছে।....

....বুঢ়া জুনা পেগুই পিছকালে পিচ-দুৱাৰ-গাপ্‌ক
গাপ্‌গৰ সিফালে চাঙত লাঙত অপমানত জোপোকা
মাৰি বহি আছে।

কুমুদে এই কৰুণ দৃশ্য দেখি অসহ্য লাগি বলিয়াব
দৰে চিঞৰে,—“কি চাই আহ তহঁত—ধৰ্ ইহঁতক।”
....কিছুমান ডেকাই বন্দুক কাঢ়ি লয়, কিছুমানে ধৰে
চিঞৰে,—“বাছ ইহঁতক—বচা লৈ আন—বাছ-বাছ।”
—কিছুমানে লৰি বচা আনি সিহঁতক বাছে। বাহিৰতো
কঢ়াকঢ়ি লাগে। ডেকা কিছুমানে বন্দুক কাঢ়ি বাছে

চাওঁ গুপ্তপনি উঠে,—অকুৰ কঁপে ।....

সোৱণশিৰী গৰজি উঠে ;—ডবা পিটা বৰষুণ হয় ।

....“যা ইহঁতক খানাত নে গৈ ।....মই লখিমপুৰলৈ যাবি । মুখ্যমন্ত্ৰীক ইহঁতৰ জুনুৰ কথা টেলিগ্ৰামেৰে জনাও ।”....কুমুৰে আদেশ দিয়ে ।...

বৰ অশান্তি খান্ড হয়

কুমুৰে কাপোৰ চোলা পিন্ধি ওলায় । বৰ মানুহ-বোৰক কয়,—“তহঁতে ভয় নাখাবি । ইহঁতক জানোৱাৰ খুলি ডাবিবি ।” ডেকাহঁতৰ ফালে চাই কয়—“যা বন্দুক কেইটা খানাত জমা দিবি, আৰু এই কুকুৰ অশান্তি-বাহিনী পুলিচহঁতক ভাতে গভাই এজাহাৰ দিবি ।”..... গিৰিপু গিৰিপুকে সি ওলাই যায় ছাতি এখন লৈ..... চাওঁৰ পৰা নাৰি ছাতি বেলি এখন নাওত উঠি এজন ডেকাক মাতে । ডেকাজনে এটা বঠা লৈ নাৰি নাওত উঠি বেলি বঠা মাৰি গুচি যায় বুৰত আপি লৈ

গৰু পৰাৰে বাহি খোৱাত নিয়াৰ-দৰে ডেকা-হঁতেও সগৰু ইউনিকৰ্ম পিন্ধা পুলিচহঁতক বচাবে বাহি লৈ যায় ।

.....গৰুৰ দৰে পুলিচহঁত বৰষুণত ভিজে,—ডেকা-হঁতে ছাতি লৈ সিহঁতক নাওত জুলি নিয়ে ।.....

চাৰিখন টুলুঙা নাও সোৱণশিৰীয়েদি যায় কুমুৰহঁতৰ নো-বাহিনীসোৱণশিৰীয়ে বিজয় গৰুৰত গৰজি বয় সেই নাও চাৰিখন বুকুত লৈ ।.....কলহৰ কাণ বাগৰি বৰষুণ পৰে সেই গৰুৰ দৰে চিপাহীহঁতৰ গাত ।.....

.....চাং-বৰ গুপ্তপনি কৰে, খান্ড হয় ।

খান্ডি

বোৰহাট জেলত লগ পোৱা লোকপ্ৰিয় নেতাজন স্বাধীন অসমৰ মুখ্যমন্ত্ৰী ব্যক্তিগতভাবে যাব অতি মৰমৰ আছিল কুমুৰ—সেই কুমুৰে চুটকৈ বিবি লখিমপুৰৰ জৈবদৰ পৰা টেলিগ্ৰাম কৰে আৰু দীঘলীয়া চিঠি এখন ডাকত লিখি পঠিয়ায় ।.....

এমতাহৰ পিছত ।.....শিলঙৰ পৰা খবৰ আহে মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে নিজেই দাৱিষ গ্ৰহণ কৰিছে ।.....

....বাস্তৱনৈতিক কৰ্মী হিচাবে কংগ্ৰেছ বহলত কুমুৰৰ মূল্য আছে ।

কংগ্ৰেছ কৰ্মী কিছুমানে বাৰে বাৰে কুমুৰৰ বৰলৈ আহি আলচ পাতে । এজন দুজন নেতায়ো ভুমুকি মাৰি যায়

আহিনা দলেৰ কথা তাৰ মনত পৰে—“এয়ে হল স্বাধীন চৰকাৰ ।”.....

কুমুৰে ভাবে, শিশু বাট । এতিয়াও সম্পূৰ্ণ জ্ঞান হোৱা নাই, লাহে লাহে হব ।.....ধৈৰ্য্য ধৰিব লাগিব । ইংৰাজ চৰকাৰৰ আমোলা-তন্ত্ৰৰ চৰিত্ৰৰ পৰিবৰ্তন হোৱা নাই স্বাধীন ভাৰত চৰকাৰৰ আমোলত ; লাহে লাহে হব

‘লাহে লাহে’ৰ দেশ অসম, ভাৰত ।

তেও কুমুৰৰ মনত এটা খুঁত থাকি যায়, তাৰ মন উচপিচায় ।.....এটা খুঁত কি নো ? সি ধৰিব নোৱাৰে । এটা সন্দেহ থাকি যায় ।

আহিনা দলেই তাৰ মনত কি যে খেলিমেলি লগাই গ’ল ?.....

.....১৯৫০ চন, ১৫ আগষ্ট

চতুৰ্থ স্বাধীনতা দিৱসৰ উৎসৱ ।

তাৰ বৰ আগ্ৰহ, এই উৎসৱ ডাঙৰকৈ পতাৰ ।....

হয় আয়োজন ; আছে তাৰ বহু ধন-খৰচৰ কাৰণে ।....

ভৰ বাৰিষাভূৰে ভূৰে বাঁহ আহেএমাহৰ পৰা ব্যৱস্থা চলে ।.....বিৰাট এখন বত্ৰা-বৰ সজা হয় ।...

ছাল দিয়াৰ দিহা হয় । নাৱে নাৱে খেৰ অনা হয় ।....

ছাল ছোৱা হয় খেৰেৰে । তলত বাৰিষাৰ চল ; গোটেই ধবতে চাং সজা হয়, আহল বহল চাং ।.....

....একালে বান্ধনি-ধৰ ; আনকালে মানুহৰ জিৰণি-ধৰৰ শাৰী ।.....ধুনীয়া ডাঙৰ বত্ৰা-ধৰ ।

তাৰ জিৰণি নাই । গোটেই গাওঁখনৰ মানুহেই কান্ধে-বন্দে ব্যস্ত । সেই গাওঁৰ “ৱাৰে-মিৰিব”-মুৰক-অনুষ্ঠান বৰ শক্তিশালী ।.....ডেকা গাভৰু কাৰো গাত তত নাই ।.....

.....গাহৰি খোৱাৰ কাৰণে গাহৰি, কুকুৰা খোৱাৰ

কাৰণে কুকুৰা, পাব খোৱাৰ কাৰণে পাব, নিৰান্বিত
খোৱাৰ কাৰণে চাহ, চেনী, দৈ, গাৰীৰ সকলো
যোগাৰ কৰা হয়।.....

.....বিপুল আয়োজন।.....

চহৰৰ পৰা বহু নানী কংগ্ৰেছী আহিব। যোৰহাটৰ
মহান্ ত্যাগী কৰ্মবীৰ নেতা এগৰাকী সভাপতি হৈ
আহিব, লগতে আহিব তেওঁৰ পত্নী গৰাকীও।.....

গাওঁৰ সকলো বুঢ়া-বুঢ়ী, ডেকা-গাভৰু, ল'ৰা-
ছোৱালীৰ সহায় আৰু সহযোগত গোটেই সভা-খলি
বভা-ছালী, ধুনীয়া হৈ উঠে। সন্মুখত সুললিত সেউজ-
বুলীয়া পাতেৰে সজোৱা প্ৰকাণ্ড তোৰণ।.....

....অসংখ্য স্বেচ্ছাসেৱক-সেৱিকাৰ দল। গাভ বগা,
নিকা ধূপধপীয়া খন্দৰৰ পোচাক, মূৰত গাছী টুপী।

... আবেলিৰ পৰা সভা আৰম্ভ হোৱাৰ কথা।

.....যোৰহাটৰ পৰা সস্বতী কৰ্মবীৰ নেতা গৰাকী
সভাপতি স্বৰূপে আমন্ত্ৰণক্ৰমে উপস্থিত। চহৰৰ
দুই-এজন নেতায়ো আহে।.....

....জুমে জুমে, দলে দলে, জাকে জাকে বাইজ
আহি বহে। বভা-খলি ভৰপূৰ;—অলেখ-লেখ মানুহ,
অগণন।.....

এজুম ডেকা গাভৰুৱে চোল-তাল বজাই সভাপতিক
তোৰণেদি আদৰি-সাদৰি আগবঢ়াই আনে। দুপৰীয়া
স্বেচ্ছাসেৱক-সেৱিকাই জয়ধ্বনিৰ বোল তুলি আহ্বান
জনাৰ।.....

বঙা-ছালৰ ষ্ট্ৰিংখোপত তিনিবৰীয়া জাতীয় পতাকা
বিজয়-গৰ্বে উৰি থাকে।

....আৰম্ভণী-গীতৰ লগে লগে সভাপতি-স্বৰণৰ
পিচত সভাপতিয়ে আসন-গ্রহণ কৰাৰ পাচত গতানু-
গতিক ভাৱে কাৰ্য্যক্ৰম-অনুসাৰে সভা আৰম্ভ হয়।....

....পাৰছলীয়ে স্বৰলা-ভাৰাৰে সভাৰ উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা
কৰে।.....

....সভাপতিৰ পত্নীয়ে মুখ্য অতিথি হিচাবে সুললিত
বক্তৃতা দিয়ে।

নিৰ্দিষ্ট বক্তা হিচাবে কুৰুঙে বক্তৃতা আৰম্ভ কৰে ;

ভাৰ ওজস্বিনী বক্তৃতা শুনি ধোঁড়াসকল স্তম্ভিত হয়,—
জড়িবিৰে জড়িবি শলাগৰ হাত চাপৰি পৰে।.....

“শুনা নাই বিয়াল্লিচ চমৰ গণ বিপ্লৱত জীৱন-
আহুতি দিয়া শূহীদ সকলৰ আত্মাৰ ইননি বিননি।....
ভাবিছিলো ইংৰাজৰ শাসন উকৰি যোৱাৰ পিছত বাইজৰ
হাৰোৱা, হজুৱা, বনুৱা আৰু ওলমছলীয়া দুখীয়া ভৰপৰ
বাইজৰ সুখ হ'ব, শান্তি হ'ব, মৰ কাৰণে এই শূহীদ
সকলে স্বাধীনতা যুদ্ধৰ অগনিত আৱৰলি দিছিল।
স্বাধীনতা পোৱা আজি চাবি বছৰ হ'ল,—এই দুখীয়া
বাইজৰ সুখ হ'ল আনোঁ ? আজিও সেই শূহীদসকলৰ
অঙহী-বঙহী দুখীয়া বাইজে কলচপ-কলচপকৈ জীয়াই
আছে,—দুখ, অসুখ, অশান্তি, অভাব, দুৰ্যোগ দুগুণ
বাঢ়ি হৈ গৈছে। সেয়েহে শূহীদ সকলৰ আত্মাই
ইনাই বিনাই তেওঁলোকৰ অঙহী বঙহীক সাৱধান কৰি
দিছে।”..... কুৰুঙৰ বক্তৃতাৰ স্তব চৰি যায়।....

....সন্ধিয়া লাগে।.....

সভাখলিত বহু পেটোমাক্ক লাইট উজুলি জ্বলনাই
থাকে।

পাৰছলীৰ পিচফালে; তাত,—তাচৰ কোলাত পাৰ-
ছলীৰ পুতেক টোপনিত নাগকাল।....

কুৰুঙে শুভকৈ কয়,—“আজি কলৈ গল মহাশয়
গাছীৰ আদৰ্শ,—কলৈ গল সেই আদৰ্শৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰেৰিত
স্বাধীনতাৰ যুজাৰ সকল। আজি তেওঁলোকৰ যথা-
স্থানত ঠাই নাই। আসন জুৰি আছে—নতুনকৈ পাৰত
গঁজা ভুৱা নেভাসকল।.... আজি তেওঁলোকে দেশখনত
জুই জ্বলাইছে,—জাতিৰ ধ্বংস আনিছে। কিমান দিন
আৰু বাইজে এই ভুৱা চং চাই থাকিব, তেওঁলোকে বুৰ
তুলি আগি উঠিব। সেই গণজাগৰণে এনে এটা
ভূমিকম্প আনিব, যি প্ৰলয়ৰ ভূমিকম্পই.....”

জুড়ুহু

বভা খলি কঁপে, ভীষণ ভাৱে কঁপে।....জলদুল
লাগে। জন-সমাধেশৰ মাজত ছৰা-দুৱা, হুৰু-
চিঞা-ধাধৰ লাগে.....

জুড়ুহু।—জুড়ুহু।..... কামানৰ গৰ্জনাৰ দৰে,
পৰ্বতত পৰে।.....

.....উইক'প.....প্ৰলয়কৰ ভূমিকল্প

ডাঙৰ জোকাৰণি। মানুহবোৰৰ মাজত কোচাল,-
গগণভেদি আৰ্দ্ৰনাদবভাৰ ছাল বাগৰি পৰে।
সকলোৱে অঁত তঁত পলায়।.....“অকুম-চাংবৰ-বোৰ
এবাৰ ইফালে হালে এবাৰ সিকালে হালে-কোনোবা
পোত খায়, কোনোবা বাগৰি পৰে। মাটি ফালি চিৰাচিৰ
হয়, পানী ওলায়। গব-মহ, গাহৰি-মানুহ পলায়, খুন্দা
খায়, পোত খাই মৰে।.....চবাই-চিৰুতিৰ অকুল
কক্ষণ কোলাহল উঠে

সোৱণশিৰী গুঁজৰি উঠে। সোৱণশিৰীৰ বুকত
পাহাৰৰ দৰে চল বাগৰি আহে।.....সেই চলে গাওঁখন
চাকি পেলায়, সকলোকে উটুৱাই নিয়ে, ঠাইখন মৰ্মন
কৰে। স্বঃসকাৰী দুৰ্যোগ“পাৰ্ছলী। পাৰ্ছলী”
কল্লোলৰ মাজত কুমুৰৰ মাত শুনা যায়।.....“কুমং।”.....
পাৰ্ছলীৰ চিঞৰ শুনি সেইফালে কুমুৰে সঁতোৰে।.....
কোনোমতে পাৰ্ছলীক ধৰে। দুয়ো আলিঙ্গনৰ পাশত

আৱদ্ধ। “কুমং!.....পোনাটি ক'ত?”.....পাৰ্ছলীয়ে
সোধে।.....“চিন্তা নাই পাৰ্ছলী!” চেনী-মেলো-ই
চাবদুয়ো তাহি যায়, উটি যায় আলিঙ্গনৰ পাশত
বাফ খাই-অনন্ত সাগৰৰ ফালে।

এখন নাওত এজাক হতচিৰীয়াৰ দল। এচুকত
তাচ, কোলাত কুমং পাৰ্ছলীৰ লৰাটো-পোনা। উটি
যায় সেই নাওখন নিশাৰ উদ্দেশ্যবিহীন ক'লা দেশৰ
ফালে।.....

.....সকলো অদৃশ্য-। এজাৰ,-যোপনৰ। এজাৰ।....
ক'লা-ক'লা-ক'লা।.....
ক'লা-বৰনিকা।.....

সোৱণশিৰীৰ চিঞৰ,-আকাশৰ গুঁজৰণি শুনা
যায়।

বৰষুণে চকুলো টকি কান্দে,-বিম-বিম, বিম্বিম।
পৰ্বতে গুঁজৰে,- গুড়ুম।.....

বাঙী বংদে

বজাৰ কোঁৱৰ সি; বৰ ধুনীয়া—পুৱাৰ বেদিৰ
বহনোৰে বহনোৱা—তাৰ সোণোৱালী বেহ-ৰূপ—দেখিলে
চকু বৈ যায়। সাপৰ দৰে কোঁকোৰা—কেচু-কেচু কৰে
কলা চুলি। ধেনুভিৰীয়া ডুৰৰ ওপৰে নিমজ কপাল
আঁক তলে—পদুম পাঁছৰ দৰে মোহিনী সনা সপোনৰ
বহৰবা যেন দুটি নয়ন, তিল কুলৰ দৰে চিকুনকৈ ওলমি
পৰা নাক, পিক বৰণীয়া বঙা লাভুনিৰ দৰে লেতু-
সেতু ওঠ আঁক অধৰ; আমৰ গুটিৰ দৰে ভাজ লগা
পুঁতৰি, হাতীৰ গুঁৰ দৰে কাঁড়ৰ পৰা ওলমি পৰা ছাত
দুখনৰ পৰা ওলাই অহা দছোটা চম্পা-কলীয়া আঙুলি,
দুপাট কপাটৰ দৰে আহল-বহল বুকু, সিংহৰ দৰে চেপন
চিচুৱা কঁকাল, কঁকালৰ পৰা ওলমি পৰা দুখন ভৰিৰ
তলত কুলি থকা পদমৰ দৰে বঙচুৱা চৰণ-দুখনি —
—সৰগৰ পৰা বুটলি আনি কোনোবা বিধাই যেন
বজাৰ কোঁৱৰৰ দেহত খাপে খাপে খুৱাই কোঁৱৰৰ
ৰূপহে গঢ়িছে।—মুঠতে সি ধুনীয়া—বৰ ধুনীয়া।.....

তাৰ নাম—বেলি কোঁৱৰ।.....

জোন-কোঁৱৰ। বুঢ়াগোঁহাইৰ পুতেক।

বেলি-কোঁৱৰৰ দৰে সিও ধুনীয়া—বৰ ধুনীয়া;
একে সাঁচতে সজা।.....

দুয়োৰে বৰ মিল, বৰ ভাব; এটা দেহা, একেটা
মন, একেটা বেহ, একেটা ৰূপ।

একে বছৰত, একে মাহত, একে দিনত, একে
বাৰত, একে ক্ষণত, একে লগত দুয়োৰে জনম।.....

.....বজাৰ লৰা-ছোৱালী নাই। কিমান পূজা-পাতল,
কিমান বাগ-যজ্ঞ, কিমান দান-দক্ষিণা; তেও লৰা
এটা হওক। লৰা হওক ছাৰি এজনী ছোৱালীও বজাৰ
কপালত নাই।.....বজা হতাশ হয়। বুকু ফালি হিয়া
ছিগা হুমুনিয়াই ওলায়।.....

.....এদিন ৰাজ-কাৰেঙত গীতে-ৰাজনাই, বজন্-
জনাই উঠে,—কাৰেঙৰ চোতালত উখল-মাখল লাগে।
ৰাজ-চ'বাত ৰাজ্যৰ পণ্ডিতসকলৰ সমাগম হয়। সক-
লোৱে পুথি-পাঁজি চাই কয়,—কোঁৱৰৰ গাত ৰাজ চক্ৰৱৰ্তী
চিন দেখা যায়। তাৰ সকলো ফালে জয়; কেৱল
এফালে ক্ষয়—ডেকা কালত পচিমফালে চিকাৰত গলে
তাৰ জীৱন লৈ সংশয়।.....

ৰাজ-কাৰেঙৰ ভিতৰ চবাত কোঁৱৰৰ জনম হয়।
কুঁৱৰী-টোলৰ কুঁৱৰীহঁতে আহি উকলি জোকাৰে।

বাইলু; বুঢ়াই ককুৱাৰ ঠেঙেৰে মজল চাই লৰাৰ
নাম বাৰে,—বেলি কোঁৱৰ। ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ মুখত
হাঁহি বিৰিঙে। বজাৰ হিয়া বং-উলাহত কুলা-পাছিয়ে
লৰা হয়।

এজন কটকীয়ে আহি সেৱা জনাই কয়,—
“বুঢ়া-গোঁহাই ডাঙৰীয়াৰ দৰতো বিধতাই আলহী এজনক
পঠিয়াইছে।”

বুঢ়াগোহাঁইৰ লগা মুখত হাঁহিয়ে সোপা মাৰি ধৰে। পণ্ডিতসকলে পোজি-পুথি চাই কয়,—“বুঢ়াগোহাঁইৰ পুতেকৰ হতুৱাই বজাৰ কোঁৱৰে সেই সময়ৰ পৰা বাইৰ পাৰ।”

বাইলুঃ বুঢ়াই কুকুৰা ঠেং মাটিত পেলাই “কাইনক নক” বুলি কৈ মজল চাই মাত দিয়ে,—“বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়াৰ লৰাটিৰ নাম জোন কোঁৱৰ বেগছে পাওঁ।”

বজাৰ মুখৰ দুআধাৰ মাত সবকি ওলায়,—‘বেলি কোঁৱৰ—জোন কোঁৱৰ।’....

গোট্টেই বাজাৰখনতে বং উলাহত উলহ মালহ ; দল্লোপ হেলোল্লোপ।....

....বেলি-কোঁৱৰ আৰু জোন-কোঁৱৰ যেন এটা ঠেংৰ দুপাহ ফুল। দুয়োৰ বৰ মিল, বৰ ভাৱ। দুয়ো সফৰে পৰা একেলগে খায়, একেলগে কুৰে, একেলগে খেলে, একেলগে বহে, একেলগে থাকে, একেলগে গা-ধুৱ, একেলগে—একে বিছনাতে শুয়। ইজনে সিজনক এখন্তেকও এবি থাকিব নোৱাৰে। দুয়োৰে এটা দেখা, এটা প্ৰাণ, এটা জীউ।

....পঢ়াশালিতলৈ যায় দুয়ো একেলগে। এটা আসনতে বহে—দুয়ো, পঢ়ে-লিখে—দুয়ো একেলগে।জোনৰ দৰে বাঢ়ে—দুয়ো।।..ভৰ ডেকা বয়সত দুয়োৰে বেহ-ৰূপ-গঢ়-গঠন পূৰ্ণ হয়। নানান বিদ্যাত দুয়ো পণ্ডিত হৈ উঠে ; অস্ত্ৰ-বিদ্যাত দুয়ো হয়—নিপুণ, পাটকত।....

এদিন বাজকোঁৱৰে কয়,—“বান্ধব ! কিমান দিন আৰু এই কাৰেঙত সজাঁৰ বন্দী-পখীৰদৰে থাকিব ? আমনি লাগি গৈছে। এবাৰ দূৰ দূৰণিতলৈ গৈ ফুৰি আহিলে মন ভাল লাগিলহেঁতেন।” জোন-কোঁৱৰে কয়,—“এবা। এবাৰ ফুৰিব পাৰিলে বেয়া নাছিল।”....

দুয়ো আলচি বজাৰ কাষ চাপে আৰু সকলো ডাঙি-পাতি কয়।...বজাৰ বুকু চিৰিংকৈ উঠে,—পণ্ডিতসকলে কেইবা ডাহানিৰ ভবিষ্যদ্বাণীৰ কথা জুঁহুৰি শিৱিৰি উঠে। “ভাবিওকানে জয়-একালে কয়,—পঢ়িবে জীৱন সংশয়।”....

ডেকাইডৰ উডল-উছাহত পানী চালিবলৈ বজাৰ সত নাযায়। বিনবিষ বনেৰে—বজাই কয়,—“এবা থাবাই যেতিয়া যোৱা। মনা নকৰোঁ। পচিমফালে এখোজো নাগুৱাবা। সংশয় আছে।”

জোন-কোঁৱৰে তপৰাই মাত দিয়ে, “স্বগদেউ ! তিনি সইং খাইছোঁ—পঢ়িমে নেবাওঁ।...অলপ চিকাৰ কৰি সোনকালেই উভতিব।”....

বজা, বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই, বৰ-পাড্ৰগোহাঁই সকলোৱে বাজ-কোঁৱৰৰ চিকাৰৰ যতন লবলৈ পালি-পহৰীয়াক আদেশ-নিৰ্দেশ দিয়ে।

হাতী-শালৰ পৰা হাতী, বোঁৰা-শালৰপৰা বোঁৰা, অস্ত্ৰ-শালৰপৰা অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, আৰু অসংখ্য পাইক—গোট সোণা লৈ বাজ-কোঁৱৰ আৰু জোন-কোঁৱৰে মৃগয়াতলৈ সমাবোধেৰে যাত্ৰা কৰে।..

গৈ গৈ সিহঁতে এটা ঘন হাৰি পায়। বেলিৰ পোহৰ সোৱাষলৈ সাধা নাই। ইমান ঘন সেই হাৰি। বেলি-কোঁৱৰৰ হাতী আগুৱায়। সেই হাতীৰ ওপৰত জোন কোঁৱৰও। দুই বান্ধৱে হাতীত উঠি আগুৱায়, বাকীবোৰে বহুত আঁতৰত পিচপৰি থাকে।

হাতীটোৱে সিহঁতক লৈ এখন স্পন্দৰ ধুনীয়া জুৰি পায়। এনে ফটকটীয়া পানী, জুৰিৰ বুকুৰ তলিৰ নানা তৰহৰ শিলঙাটিবিলাক জিল্মিলাই থাকে।.... কিমান বৰণৰ যে।....

...জুৰিৰ সিপাৰে এটা খটীয়া পহ। আচৰিত। সোণৰ পহ ; চিক্ৰিকাই আছে ; এবাৰ জুৰিৰ পানী পিৰে, এবাৰ বুৰটো দাঙি ইফালে-সিফালে চায়।....

বেলি-কোঁৱৰে—জোন-কোঁৱৰৰ কাণত ফুচু-কুচাই কয়,—“বান্ধৱ, দেখিছা ?”

জোন কোঁৱৰে কয়,—“কি ?”

“সো পহটো।”

জোন-কোঁৱৰে কয়,—“এবা, পহৱেট। সোণৰ পহ—খটীয়া।”

বেলি-কোঁৱৰে তপৰাই মাত দিয়ে,—“তাক জীয়াই জীয়াই ধৰি নিব পাৰিলে,—লেউতাই বৰ ভাল পাব। আমাৰ ওলগ লব।”—

“কিন্তু বাক্সৰ ! পছ জানো সোণৰ হয় ? অলপ ডাঙি-চিঙি চাব লগা হ’ল,”—কৈয়েই জোন-কোঁৱৰে ভাৱত বিভোৰ হয় ।

বেলি-কোঁৱৰে কয়,—“সেই কাৰণেই জীয়াই জীয়াই তাক ধৰি নিব লাগিব । বাক্সত নোহোৱা বস্তু ; নিব পাবিলে আমাৰ খিয়াতিৰ সীমা নোহোৱা হব ।”....

বাক্স-কোঁৱৰে নেৰে । শেহত জোন-কোঁৱৰে সেও খাই মাতিতক আদেশ দিয়ে । হাতীটোৱে সোণৰ খটীয়া পছৰ ফালে আগুৱাই যায় ।....

ইমান ঘন হাবি ; দিক্-বিদিক্ উলিওৱাই টান ; শুব কোন ফালে—পচিব কোনফালে—গম পোৱাই অসম্ভৱ ।....

হাতীৰ শৰদ শুনি সিকালে পছটোৱে মূৰ দাঙি চায়েই একে জাঁপতে জাঁতৰি ভিৰাই লব মাৰে । পিছে পিছে হাতীটোৱেও লব মাৰে । যিহে ঘন হাবি, অ’ত-ত’ত কেৰোঁবা কেৰোঁবা জোৰাল জোৰাল লতা । হাতীটো লতাৰ দ্বন্দ্বত পৰি বন্দী হয় । বেলি-কোঁৱৰে উধাতু খাই কয়,—“বাক্সৰ নামা-নামা, সোঁটো । সোঁটো । পলায় আৰু ।” সি হাতীৰ পৰা ওলমি নামি পৰে । জোন-কোঁৱৰেও নামে । দুয়ো লব মাৰে সেই পছটোৰ পাছে পাছে । জেং, কাঁইট, ঠাল, ডাল ইবিলাকৰ আঁচোৰ খাই দুয়োৰে সাজ-পোচাক ফালি-চিৰি ছিৰিলা-ছিৰিলা হয় । ষোঁচ আঁচোৰ খাই দুয়োৰে লৱনু দেহাবপৰা বঙা তেজ ওলায় । ইবিলাকলৈ কাৰো শ্রুক্ষেপ নাই, কেৱল বন—সেই পছটোলৈ,—সোণৰ খটীয়াটোলৈ—কেনেকৈ তাক জীয়াই জীয়াই ধৰিব পৰা যায় ।

....পছটো যিহে কাঁড়ৰ দৰে লব মাৰে, তাৰ পিছ লোৱাই টান ।....ভাগৰ জিগৰলৈ কাৰো বন নাই, তেও সিহঁতে লব মাৰে ।

পছটোৱে এজোপা আমলখি গছৰ তলত জিৰাৰ । জিৰোৱা দেখা পাই নিলগত এজোপা গছৰ আঁৰত লুকাই কিছু পৰৰ পিছত বেলি-কোঁৱৰে কয়—“বাক্সৰ ! ইয়াক যুগ নোহোৱাকৈ জীয়াই জীয়াই ধৰা টান । এটা কাৰ কৰা বাওক । এপাট কাঁড় মাৰি ঠেং এটা খোৱা

কৰিব পাবিলে বেয়া নহব যেন পাওঁ । কি কোৱা ?” জোন-কোঁৱৰেও হয়ভৰ দিয়ে ।....

এপাট শব লৈ ধনুত ভিৰাই টোৱাই বাক্সৰ কোঁৱৰে কাঁড় মাৰে । কাঁড় গৈ হৰিণাৰ ঠেঙত লাগে । সি চিঞৰ মাৰে, লব ধৰে—খোৰা ঠেঙেৰে লব দিয়ে । মাটিত তেজ পৰি যায় ।....

দুয়ো তেজৰ বোল চাই চাই আগুৱাই গৈ শেহত হাবিৰ মাজত এটা মূলি ঠাইত এটা পঁজা দেখে । “বাক্সৰ—সোৱা পঁজা”—বুলি কৈ বাক্স কোঁৱৰে অভিলি টোৱাই দেখুৱায় ।....পঁজাটো দেখি মানুহৰ বসতি থকা বুলি গম পাই দুয়োৰে ছিয়াত বং ওপজে ।....

সন্ধিয়া ।....এনেয়ে ঘন হাবি তাতে আকৌ সন্ধিয়া । একাৰে আগুৰি ধৰে ।

দুয়ো সেই পঁজাটোৰ ফালে আগুৱায় ।....

পঁজাৰ ভিতৰৰ মাত ওলায়,—“মোৰ সোণাই ঐ । তোক এইদৰে কষ্ট দিব লাগেনে ? এই সংসাৰত কোননো ইমান নিষ্ঠুৰ নিৰ্দয় আছে মোৰ লৰা পোৱালি-টিক এনে আঁল-বিলৈ কৰিলেহি ? এই নিৰীহ পোৱালিটিক এইদৰে মৰা কোন সেই কাঠচিঠীয়া জন ? আই ঐ দেখি ।....মোৰ সোণ ঐ ।—যিজন মোৰ এই আজালী পোৱালিটিক এনে কষ্ট দিলে, তাৰও কষ্টৰ সীমা নোহোৱা হব ।”....কিণকি বিণকি এনে শাওপাত শুনি বেলিকোঁৱৰে উচপ খাই উঠে । “বাক্স ! অভিশাপ বনহে লাগে । কি কৰা যায় ।”—বেলিকোঁৱৰৰ এনে ভৱ লগা মাত শুনি জোন-কোঁৱৰৰো বুকু চিৰিটকৈ উঠে । দুয়ো উধাতু খাই পঁজাৰ ফালে ধোজ লয় ।....

পঁজাৰ ভিতৰলৈ গৈ দুয়ো দেখে এজন সন্যাসীয়ে এটা সোণৰ হৰিণাক সাৱটি ধৰি চুমা খাই তাৰ নিবজ গাত হাত কুৰাই উচুপি উচুপি কাশি আছে । আবে-বেখে ভেঁও এবাৰ অতি বতনেৰে কাঁড়পাট ঠেঙৰ পৰা উলিয়ায় । সেই দাব পৰা হোলোকে হোলোকে তেজ ওলায় । “আই ঐ দেখি ।....কিমান কষ্ট পাইছে । কোন সি বিৰ্জনে মোৰ সোণাইক এনে কৰিলে ?” তাৰ

জানো ভালেকে দিন উকলিব ? তাৰও দুখৰ ওষ নোহোৱা হব।”....

এনেতে দুয়ো সন্ধ্যাসীৰ ভৰিত দীঘল দি পৰে।
“প্ৰভো ! ধেনা-হে।....”

“জাক ধেনা ! মুখৰ বাইক আৰু ধৰ নাখায়।
বি কৈছে সি হবই।”....সন্ধ্যাসীৰ বাইক শুনি দুয়ো
বিবোৰত পৰে। তথাপি নিশা সিহঁতক সি সেই পঁজা-
টোতে আশ্ৰয় দিয়ে, সিহাৰ যতন কৰে। দুয়ো বান্ধি-
বাচি খাই-বৈ সেই পঁজাটোতে জিৰায়। দুয়ো চোপনি
যায়।....

পুৱা। চৰাই-চিক্ৰ্ৰতিৰ কল্কলনি। পহু-ছৰিণা
আদি পশুৰ চিঞৰ-বাখৰ।...

দুয়ো সাৰ পাই দেখে, সেই পঁজাও নাই, সোণৰ
খটীয়া পহুও নাই, আৰু সেই তচ সনা নাঙঠা ফকীৰ
সন্ধ্যাসীও নাই।....এজোপা গছৰ তলত দুয়ো শুই
আছে।....

আচৰিত। ই ময়া নে ছঁৱা।...

জোন-কোঁৱৰে কয়, “বান্ধৱ ! বিধিনি আমাৰ
কাষতে। ব’লা ইয়াৰ পৰা যাওঁ। বোধকৰো আনি
পচিনেই আহিছে।।....বৰা সৌ ওখ গছ-জোপাৰ ওপৰত
উঠি চাওঁ।”—কৈয়েই উঠি জোন কোঁৱৰে সেই ওখ
গছজোপাৰ ফালে আগুৱাই উঠি চাৱ আৰু নামে।
বেলি কোঁৱৰৰ কাষ চাপি কয়, “বান্ধৱ ! পতি বিষম।
আনি সঁচাকৈয়ে পচিন বুৱাকৈ আহিছে। ইয়াত আৰু
এতিলো থাকিব নোৱাৰি। উঠা। বি হ’ল হ’ল।
ইয়াৰ পৰা যাওঁ। এইয়া নামৰৰ ছাৰি বেনেহে
লাগে।”....

দুয়ো উঠি দখিণ-পূব বুৱাকৈ ধোজ লয়। দুয়ো
গৈয়েই থাকে।

এদিন দুদিন এসপ্তাহ বাৰ।....ভোক নাই পিৰাহ
নাই, ঘুমাট নাই ; দুয়ো গৈয়েই থাকে। গৈ গৈ
এটা বুকলি ভৈয়াৰ পাৰ।

ইবান ধুনীয়া ! সেউজ-ধুনীয়া—সামৰানি, নিলগৰ
বিশি বিপিকৈ দেখা হুই বৰাণীয়া পাহাৰৰ কাৰী, আইনাৰ

দৰে কটকটীয়া পানী বৈ যোৱা চেঁচা-সুখীডল জুৰি,
কেউগিনে বিহুগ-বিহুগীৰ কাকলি বিভান, তাতে সুকল
চিক্ৰিকীয়া জিলিকনি। যেন প্ৰকৃতিৰ স্নৰবা মীলা-
নিকেতনহে। দুয়োৰে হিয়া সাগৰৰ বুকুত বং-উলাহত
ধোঁকি-ধোঁকি লাগে। পহু এজোপাৰ তলত বহি
জিৰাই দুই কোঁৱৰে এনে মনোমোহা দৃশ্য ব লাগি
চাই থাকে। বৈ থাকিব নোৱাৰি বেলি কোঁৱৰে এবাৰ
বপহুকে উঠি অকলে জুৰিৰ ফালে ধোজ লয়।....
জৰিৰ চেঁচা পানীৰে মুখ-হাত ধুই পখালি দীঘল কেঁকোঁৰা
চুলি কাটকৰে কণিয়াই অলপ ইফাল-সিকাল বুৰি-বুৰি
এটা সৰু টিলাৰ ফালে আগুৱায়। এখোজ-দুখোজকৈ
তেওঁ সেই টিলাৰ ওপৰলৈ উঠে।

এখন কুলনি। নানা তৰহৰ কুলি থকা কুল।
কুলে কুলে সৌ সুঁহি কুৰা উৰি থকা নানা বৰণৰ বিধে
বিধে পখিলাৰ জাক। দেখিয়েই থক লগি যায়।
কুলনিৰ মাজতে এটা বুৰতি।....দেখিয়েই তেওঁ আচৰিত
হয়। বুৰতিৰ ফালে আগবাঢ়ে। ইবান স্নলৰ বুৰতি।
এজনী গাভৰুৰ বুৰতি। চায়েই তৰহ লাগে। বুকু
চম্চমাই উঠে। বুৰতিৰ ফালে চাই চাই চকু কালি
তেওঁৰ দুগালেদি চকুলো বয়। বৰ নোৱাৰি সেই
বুৰতিৰ তলত দীঘল দি পৰি হুকুকাই কালি কালি
কয়, “মোৰ জীউ। তোমাৰ বুৰতিয়েই বেতিয়া ইবান
ধুনীয়া আৰু তুনি বা কিমান শুৱনি। তোমাৰ অৰিহনে
মই কেনেকৈ বাচিম ? তোমাক নাপালে মই জীৱনকে
ত্যাগ কৰিম। তুনি মোৰ জীউ, বুকুৰ মাণিক, হিয়াৰ
আৰু, দেহা-লাও।”—

....“ইকি ! কালোন দেখোন ! বান্ধৱ যেন লাগে।
কি হ’ল ?”....গছ-জোপাৰ তলত জিৰাই বহি থকা
জোন কোঁৱৰে উচাপ খাই উঠে।....এতিলো নবৈ তেওঁ
বহাৰ পৰা উঠি সেই কালোনৰ ফালে ধোজ লয়।

সেই টিলা।—সেই কুলনি।!.....

আৰু সেই বুৰতি।....

বুৰতিৰ তলত সৌজন কোল ?....কোনে হিনা ?...

জোন কোঁৱৰে শুভ চাপি দেখে তেওঁৰেই বাজৰ—বেলি কোঁৱৰ ।

“বাজৰ, এইদৰে কৰিছা কেলে ? কেচুৱাৰ দৰে এনেকৈ কান্দিছা কেলে ? লাখ নালাগেনে ?”

জোন কোঁৱৰৰ কথাৰা শুনি বেলি কোঁৱৰে উচুপি উচুপি ফেকুৰি ফেকুৰি ইনাই-বিনাই কান্দি কান্দি কৰ, “বাজৰ । বই আৰু বোভ নাই । বোৰ বন-প্ৰাণ-মেহা সকলো এই সুৰতিৰেই আকুৰি হৰি নিছে । আচল জনীক নাপালে বই আৰু নাৰাচোঁ । বই ইয়াতেই প্ৰাণ এৰিব ।”....

বাজকোঁৱৰৰ বেজাৰ লগা ৰাভাৰা শুনি বুঢ়া-গোহাঁইৰ ডেকা পুতেকে বৰ মোহাৰি বেলি কোঁৱৰক সাৰট মাৰি ধৰি কৰ, “কিয় এইদৰে নিজক এৰি দিছা ? এইব আশা এৰি দিয়া । বই ইয়াতকৈও ভাল আৰু ধুনীয়া ছোৱালী এজনীক আনি তোমাক বিয়া দিম ।”....

“উহু” । হৰাই নোৱাৰে । মোক এইজনীকেই লাগে । এইব বাহিৰে বই আনভ বিয়া নোসোমাওঁ ।.... বছলে বই জীৱনকে ত্যাগ কৰিম ।”

বেলি কোঁৱৰৰ কথা শুনি জোন কোঁৱৰে কি কৰে । কি নকৰোঁটক উঠি সুৰতিটোৰ ফালে চায়, সুৰি কুৰি চাৰিওফালে চায় ।—সুৰতিটোৰ পিছফালে লিখা আছে—

“বনিপুৰ বজাৰ জী বগলু কুঁৱৰী
সবগৰ অপেচৰী পদুমী-কুঁৱৰী
দেখি ই সুৰতি বিজনে হব বলিয়া
পাৰ লিখনে এই কুঁৱৰীক ধুনীয়া ।”

জোন কোঁৱৰে উলাহত চিঞৰি মাতে,—“বাজৰ । বাজৰ ॥ এইকালে আহাচোন—বেগেতে আহা । চোৱাঁহি ।”....

বাজকোঁৱৰে হাৰাথুৰি খাই উঠি জোন কোঁৱৰৰ কাষ চাপি কৰ,—“কি বাজৰ । কি চোৱাঁহি ?”

“এইয়া চোৱাঁহি । পঢ়া ।”....

জোন কোঁৱৰৰ কথাৰা শুনি বেলি কোঁৱৰে পঢ়ে,—

“বনিপুৰ বজাৰ জী বগলু কুঁৱৰী
সবগৰ অপেচৰী পদুমী-কুঁৱৰী

দেখি ই সুৰতি বিজনে হব বলিয়া

পাৰ লিখনে এই কুঁৱৰী ধুনীয়া”....

জোন কোঁৱৰে কৈ যায়,—“এই জনীৰ নাম পদুমী কুঁৱৰী—বগলু বজাৰ জী ।—বনিপুৰৰ বজাৰি বেড়িয়া আনাৰ স্বৰ্গদেউক কৰ শোৱাৰ, আৰু পদুমী কুঁৱৰী তেওঁৰেই জীয়েক, তেওঁ জোনাৰ আৰু কোনো চিন্তা নাই । এই ছোৱালীজনীক তুমিয়েই পাৰা । তোমাৰ কপাল তালেই ।....এতিয়া মনবপৰা সকলো লুখ-বেজাৰ আঁতৰাই পেলোৱা ।....ব’লা আনি এতিয়া দৰিণে সেই বনিপুৰ বাজাৰ ফালেই খোজ লওঁ । পদুমী কুঁৱৰীক জিনি লভি নিজ বাজাৰলৈ উভটি যাম ।”....

“হয়নে বাজৰ । পদুমী কুঁৱৰীক বই পাননে ?” বলিয়াৰ দৰে কৈয়েই বাজ কোঁৱৰে ছট্ফটাই উঠে ।

“নিশ্চয় পাৰা । ব’লা এতিয়া যাওঁ ।” বুলি কৈ বাজকোঁৱৰৰ হাতত ধৰি জোন কোঁৱৰে আগবাঢ়ে ।.... দুয়ো দৰিণে জুৰিয়েদি ছাই-বৰণীয়া পাহাৰৰ শাৰীৰ ফালে গুছি যায় । নেদেখা হয় ।....আকাশত জিলিকে বেলি, লগে লগে পৃথিৱীৰ গছপাত, জুৰি, নিজৰি চিচ্-মিকাই উঠে । ভৈয়ামৰ ডেকা-লৰা—বেলি কোঁৱৰৰ মুখতো বঙৰ হাঁহি বিৰিঙে । মনত নতুন আশা, অন্তৰত নতুন ভৰসা ।

দুয়ো গৈয়ে থাকে । দিনৰ পিছত সপ্তাহ যায়, সপ্তাহৰ পিছত এপৰ যায়, এপৰৰ পিছত মাহ যায়, এমাহৰ পিছত তিনিমাহ যায় । দুখ নাই, বেজাৰ নাই, ভোক নাই, পিৰাহ নাই, ভাগৰ নাই, বিৰাম নাই, ঘুমাট নাই । মনত নতুন আশা, অন্তৰত নতুন ভৰসা । দুয়ো গৈয়েই থাকে ।

এখন ধুনীয়া নগৰ । তাৰ বাজকাৰেং আৰু ধুনীয়া ।.... বগলু বজাৰ কাৰেং ।....দেখি দুয়ো বিস্ময় মানে ।....

দুয়ো পোনে পোনেই বাজ-চ’ৰালৈ যায় । একে দাঁতত সজা এনে শুৱনী বেহ-কপ এই ডেকা দুজনৰ । বাজ-চ’ৰাৰ ডা-ডাঙৰীয়া সকলোৱে দেখি আচৰিত হয় । বজাইও তৰং-মাগি চাই থাকে । দুচকু খিৰ হয় । কুন্দত কটা দেৱতাৰ দৰে স্তম্ভ-স্তম্ভেহা ।

...চিনাকি জোঁৱন্ত পোয়া হয়—এখন ডেকা বেলি-কোঁৱৰ—অচম কছাৰ কোঁৱৰ; আৰু আনজন সেই বজাবেই বুঢ়া-গোহাঁইৰ পুতেক জোন কোঁৱৰ।...

চিনাকি পাই মনিসুৰ বজাব মন বঙত আৰু উতলি উঠে।...কোঁৱৰ দুজনৰ মতন আৰু আলপৈচান ধৰিবলৈ ভাল ভাল আলৰণা লগুৱা আৰু ধুনীয়া ধুনীয়া লিগিৰী পাচে।...এটা সুলৰ কাৰেঙত দুয়োকে ধাক্কাবলৈ দিয়া হয়।...তাতে দুয়ো সুখেৰে দিন কটায়।...

দিন যায় আৰু নাহে। কিন্তু মনৰ আশা আৰু বেচিকৈহে গধুৰ হয়। বেলি কোঁৱৰৰ মন আৰু বেচিকৈয়েহে উচাটন হয়।...চকুত ধুমুটি নাহে, মুখত ভাত এমুটি নাযায়। জোন কোঁৱৰে দেখি বেজাৰ পায়।...

এদিন দুয়ো কোঁৱৰে বাজ-চ'বলৈ গৈ বজাব আগত থিয় হয়। জোন কোঁৱৰে কয়, “মোৰ বাছৰ বেলি কোঁৱৰ—অচম বজাব একোটি মাথোন পুতেক। এই অচম বজাবেই আপুনি হৈছে কবতলীয়া বজা। এদিন চিকাৰলৈ দুয়ো যাওঁতে এখন হাবি-তলীয়া কুলনিত আপোনাৰ বাজকুঁৱৰীৰ মূৰতি দেখি বেলি-কোঁৱৰ বলিয়া হয়। তাইক নাপালে এতিয়া বাছৰ জীৱনলৈয়েই সংশয়। তেওঁক হিয়াত ঠাই দিব নোৱাৰিলে হেনো বাজ-কোঁৱৰে জীৱনকে ত্যাগ কৰে। বাজ-কোঁৱৰৰ হৈ তেওঁৰ বাছৰ—মই—জোন কোঁৱৰে বাজ-কুঁৱৰীক মাগিছোঁ। বাজকোঁৱৰৰ লৈতে বাজ-কুঁৱৰীৰ শুভ-বিলস কৰাব পাবিলে উত্তৰৰ জীৱন নজল আৰু দুয়ো বাজাবেই শুভ আৰু শান্তি। এতিয়া বজাই মত দিলেই ভাল। বজাব ইচ্ছা বা কেনে?” জোন কোঁৱৰৰ কথা শুনি ডা-ডাঙৰীয়া সকল ইজনে নিজৰ মূখ চোৱা-চুৱি কৰে। সকলোৰে মূখ উলাহত জিলিকি উঠে। বজাইও হাঁহি সুখেৰে কয়, “এয়া বোৱা নহয় ভালৈই।”...

এই বাতৰিৰে কুঁৱৰী-টোলত গৈ থলক লগায়।...পদুৰী কুঁৱৰীয়ে বিবিধ মনেৰে এচুকত মূখ ওপোলাই ধৰি থাকে।...মুখত হাঁহি নাই—ভয়ানক বেজাৰ।...

শেহত বোহ দৰত থাকি অকলে আশ-জিৰণকৈ

পৰি থাকে পদুৰী-কুঁৱৰীয়ে। ভাত নাখায়, লেখালত দিন নিদায়।

বাণীয়ে এদিন ভাল ভাল লাক-পোচাক পিন্ধি বেহ গহনা গাধৰিবে সজাই কুঁৱৰী-টোলত আঙি-লাক-কুঁৱৰীক নিচাবে।...কুঁৱৰী নাই।—শেহত বিজাৰি বিজাৰি বোহ-দৰত আছি কুঁৱৰীক ভেনে দুখৰণা অৱস্থাত দেখি বাণীৰ বুকু কালি বুকু ভগা হৰমিৱাই—মুহূৰ্ত্তৰ দৰে অকল ভাঙি ওলায়...দুখত ওপহাই চকুলো বয়।...

বাণীয়ে চকুলো মহি লহি কমি কমি কয়, “আই-বোৰ। এনেকৈ কিয়—এই বোহ দৰত পৰি আছা? তোমাৰ আকৌ কিয়ৰ দুখ—কিয়ৰ বেজাৰ? এইদৰে নাথাকিবা আই। তোমাৰ এনে অৱস্থা দেখিলে বেজাৰে বোৰ হিৰা ধূলি ধূলি ধায়। উঠা। আই। গা ধোঁৱাছি। ভাল ভাল পোছাক পিন্ধাছি। শুনা নাই? অচম বজাব কোঁৱৰে তোমাক চানলৈ আহিছে। কৰ সুলৰ ডেকা সৰা। তোমাৰ সৈতে ভাল জোৰা বিলিব। জাৰ হাতত তোমাক গভাব পাবিলে আমাৰো স্কল আৰু জোৱালোকৰো ভাল। উঠা আই। এইদৰে বোহ পাতি মূখ ওকলাই নাথাকিবা। তোমাক সজাই-পৰাই বাজ-কোঁৱৰৰ ওচৰলৈ নি দেখুৱাওঁ।”...কুলি কৈ বাণীয়ে জীয়েকক আকোঁৱালি ধৰি চুনা জোঁৱালকে জোঁৱালকে ধাই মৰম-চেনেহ কৰে।...

“আইদেউ। এই বাতৰি মই আগতে শুনিছোঁ। আপুনি এইদৰে সাজি-পাৰি শুভ ধূলি এই বাতৰি দিবলৈ আহি নোক বেজাৰহে দিছে।...মই এই মৰতন্ত কোনো পুৰুষৰ লগত বিয়া মোলোৱাওঁ। আনকি আজিৰ পৰা কোনো মুনহৰে মূখকে মেচাওঁ।”...বুলি কৈ পদুৰী কুঁৱৰীয়ে বাণীৰ বুকুত মূখৰন শুজি হৰ-হৰাই কান্দে।...

“এইদৰে কৰ নাপায় আই।...দেউতাইও কোঁৱৰক কথা দিছে। তুমি এইদৰে কৰিলে, আমাৰলো লাক-কাপ ক'ত থাকিব? অচম বজাব কাণত পুথিলে এই বাজাখনও অঙ্গি-পুথি ছাই হৈ যাব। এনে ভাল কথাত তুমি সিটি দিলে দিকি-পথালি দিব। এটা মৰা

বিপদ ওচৰ চপাই অনা হব। দহৰাহ-দহদিন বিজনী মাৰে গৰ্ভত লৈ তোমাক জনম দিছিল, সেই জনী হত-জাগিনী মাৰ-মাপেবলৈ এবাৰ চকু দিৱাচোন।....মোৰ আই! জাৰাৰ মান-সন্মানলৈ এবাৰ চোৱাচোন।”.... বাণীৰ কথাৰা শুনি পদুমী কুঁৱৰীয়ে আৰু বেছিকৈয়ে কান্দে। তেওঁ কয়—“আইদেউ! মোৰ কথাৰ লব-চৰ কেতিয়াও নহয়। মই কতো বিয়া নোসোৱাওঁ।”—

বাণীয়ে কয়,—“আকৌ আই। আকৌ।....সেইদৰে মকৰা। শুনা আই। নাৰীৰ মন কচুপাতৰ পানীৰ দৰে টলবলীয়া। যিকালে কপিট হয়—সিকালে বাগৰি পৰে। নাৰীৰ জীৱন লতাৰ দৰে—গছ এডালৰ ভৰ নাপালে তাইৰ জীৱনেই মিছা—ঠন্ ধৰিৰ নোহোৱে। এইদৰে আগতে আমাৰ বংশতে এজনী কুঁৱৰীয়ে ভৰ বহনতো অবিৰে হৈ আছিল। কতই খুজিলে, কিমানে মাগিলে, তাই কেৰেপকে নকৰিলে। এইদৰে তাইৰ বয়ল ভাটি দিবলৈ ধৰিলে। শেহত এজন সামান্য লগুৱাৰ ফালত তাই পৰিল। দুৱো ধৰা পৰিল। বজা আৰু বাণীৰ মান-সন্মান নোহোৱা হ’ল। শেহত নিৰু-পায় হৈ বজাই দুৱোকো শুলত দিবলৈ বাধ্য হ’ল।.... মোৰ আই!....ভয় হয় জানোচা তেনেই হয়।....তেতিয়া আমাৰ নাক-কাণ ধবলৈ আৰু মৰিবলৈ ঠাই নোহোৱা হব।”....বুলি কৈয়েই কৈকুৰি কৈকুৰি কান্দি মাটিত বাগৰি পৰে।

“আইদেউ। বাক মোৰ কথা মই এৰিলোঁ। তুমি বেতিয়া ইমান বাউলী হৈ পৰিছা, বাক মই সেই কোঁৱৰ-জনত বিয়া সোমায়। এতিয়া চিন্তা এৰা। কিন্তু; হয় মই বিয়াত সোমায়; কোঁৱৰে তিনি সইত কৰিব লাগিব। তাৰ লগত মই নুশুন, তাৰ লগত কথা নাপাতিম আৰু তাক বাকি-বাচি নুধুৱাম।”

“....সেইয়া বাক পিছত হব। এতিয়া সেই কোঁৱৰে তোমাক চাবলৈ খুজিছে। সাজি-পাৰি গলোৱা। ...মই যাওঁ। যা-যোগাৰ কৰেইটগ।” বুলি কৈ বংননেৰে বাণী ওলাই যায়।....

কুঁৱৰীহঁতে আহি পদুমী কুঁৱৰীক সজাই-পৰাই

গহনা-গাথৰিৰে ধুনীয়া কৰি সমাৰোহেৰে ৰাখিবলৈ লৈ যায়। জাত জাত মিঠা নামেৰে গীতেৰে উৰুলি জোকাৰি।....

ৰাজ-চ’ৰা।....ধুনীয়াটক সজোৱা। সিংহাসনত বহি মণিপুৰৰ ৰজা। কাষৰে-পাজৰে ডা-ডাঙৰীয়া-সকল নিজ নিজ আসনত।....একালে দুখন সোণৰ আসনত দুজন কোঁৱৰ—বেলি কোঁৱৰ আৰু জোন কোঁৱৰ।....

ঢোলে-ডগৰে, গানে-ৰাজনাই, নাচোনে-বায়নে কুঁৱৰীহঁতে ৰাজ-চ’ৰালৈ সোমায়। আৰোহণৰ আঁবে আঁবে আকত-জিনিকটক হাঁহিনীৰ দৰে খোজ কাটি আছে পদুমী কুঁৱৰী।....

কুঁৱৰীহঁতে শংখ ফুকে, উৰুলি জোকাৰে।.... পদুমী-কুঁৱৰী।....দিপ্লীপ্ গুৱনী, ধুনীয়া লাবনী—সঁচাকৈয়ে সৰগৰ অপেচৰী।....তেজগণি, সৰবৰহী। মেঘৰ দৰে কেচুকেচ কৰে ক’লা চুলিটাৰী পাক ৰাই লুধলুধ নেঘেৰী খোপাটি হৈ কান্ধ ছুই ছুই নাচে,—মৃণাল-ভূজীয়া লেতু-লেতু হাত দুখনি দুপাহি ভেট কুল হৈ ওলমি—হালে-জালে, ঐ চকলাৰ দৰে নিৰ্জ দু-বৰলা গালৰ ওপৰত দুপাহি পদুমৰ পাপৰি—দুচকু হৈ তিব্-বিবাই উজলি থাকে। তাৰ ওপৰত ধনু কাৰোবাৰলৈ চোৱাই বেঁকা হৈ ভিৰি বয়। কুকুৰ ভৰত যেন তাই আগলৈ হালি পৰে।....

ইমান ধুনীয়া। দেখিয়েই বেলি কোঁৱৰে—“মোৰ জীউ” বুলি অচেতন হৈ আসনৰ পৰা চলি পৰে।.... জোন কোঁৱৰে আলপৈছান ধৰি ৰাজ-কোঁৱৰৰ ৰতন লয়।....

উৰুলিৰ জোকাৰণি আকাশ ফালি বিয়পি পৰে। ৰূপ-ধনাৰ স্নগন্ধি চোপাশে আগুৰি ধৰে। শংখ ৰাজি উঠে।....

বাণীয়ে সাতট মাৰি কুঁৱৰীক লৈ তিতবলৈ গুছি যায়। ৰাজ-কোঁৱৰৰ গাত চেতন আছে। নিজ আসনত ডাঙ্গকৈ বহে।

বজাই কয়,—“তিনিটা সইত ৰাইছে কুঁৱৰীক বিয়া কৰিব পৰা হব।”....

জোন কোঁৱৰে কয়—“কি কি সইত খাব লাগে ?”—
বজাই কয়,—“পছিয়া হৈছে—বাজকোঁৱৰে কুঁৱৰীৰ
লগত কথা পাতিব নোৱাৰিব। দ্বিতীয় হৈছে—দুয়ো
একেলগে ভবলৈ নাপাব। তৃতীয় হৈছে—কুঁৱৰীয়ে
নিজে বাছি কোঁৱৰক খুৱাব-বুৱাব নোৱাৰিব। ইয়াত
যদি কোঁৱৰে মান্তি হয়, ছোৱালী পাব।”

জোন-কোঁৱৰে কয়,—“নিজৰ ভাৰ্য্যাই যদি স্বামীৰ
লগত কথা নকয়, একেলগে নুশয়, নিজে বস্তন কৰি
গিৰিয়েকক খুৱায়, নুৰায়—তেন্তে তেনে ভিৰোভাক
বিয়া কৰি লাভেই বা কি ?...বাছৰ। এই আশা এৰা।
এইতকৈ ভাল ঠগৰ ছোৱালী মই ডোমটল আনি দিম।
এতিয়া ব'লা।”...

বেলি কোঁৱৰে কয়,—“যি জনীত মই মন-প্ৰাণ
সঁপি দিছোঁ। তাইক এৰি মই আন এজনীকেই বা গ্ৰহণ
কৰো। কেনেকৈ ? ই কেতিয়াও হব নোৱাৰে বাছৰ।”
বুলি কৈ কেচুৱাৰ দৰে হুকুকাই কামে।

জোন কোঁৱৰে নিৰুপায় হৈ কয়, “এই তিনিটা
সত্যত তুমি মান্তি হব পাৰিবা ?”

“তাতে বাজী।” বুলি কৈ বেলি কোঁৱৰে ছল-
ছলীয়া চকুৰে জোন কোঁৱৰৰ ফালে চায়।...

বজাই কয়,—“তেন্তে বাজী ?”...

বেলি কোঁৱৰে কয়,—“তেও মই বাজী।”...

....বিয়া।বেলি কোঁৱৰ আৰু পদুমী কুঁৱৰীৰ এদিন
শুভ-ক্ষত শুভ লগগত শুভ বিবাহ হয়। উলহ-বাঁহল।
উৰল-বাঁহল !! দল্লোপ-হেলোল্ল দোপ !!!...ধুম-ধাম !!!
লাগি যায় খন্দদধ্ ।...

কত মানুহৰ সন্মিলন। গানে-বজনায়ে, নাচোনে-
কাচোনে, খাওনে-দাওনে—আটোম-টোকাবীকৈ পতা
বিয়াতলি বন্ধ জমকুটৈ—উৰল-বাঁহল লাগি যায়।
এদিন হাতীয়ে ঘোঁৱায়ে, পালিয়ে পহৰীয়ে, লঙৰাই
লিগিৰীয়ে বেলি কোঁৱৰ আৰু জোন-কোঁৱৰে পদুমী
কুঁৱৰী নিজ বাজ্যলৈ লৈ যায়।...

এদিন, দুদিন, এবাহ, দুবাহ, তিনিবাহে পাহাৰে-
জৈৱাহে, জুৰিয়ে নিজৰিয়ে, হাবিয়ে-অনৰিয়ে গৈ গৈ
নিজৰ বাজ্য পায়।...

বাটচ'ৰাৰ পৰা স্বৰ্গদেউ আৰু ৰাণীয়ে—তেওঁলোকক
আদৰি সাদৰি বাজকাৰেত্তৰ ভিতৰ চ'ৰালৈ নিয়ে।

বজাই সেই তিনি সত্যৰ কথা জোন-কোঁৱৰৰ
পৰা শুনি বেলি কোঁৱৰ আৰু পদুমী-কুঁৱৰীৰ কাৰণে
বেলেগে এটা ধুনীয়া কাৰেংঘৰ—এখন নৈৰ পাৰত
এখন গুৱনী কুলনিৰ মাজত সাজি নিয়ে। এটা কোঠা-
লিত দুই কোঁৱৰে আন কোঠালিটোত পদুমী কুঁৱৰীয়ে
থাকে। সোণৰ পালেং, গাঁত চাৰোঁৱৰ তলিচা, বগলী
পাৰিৰ কোমল গাৰু, কুলাৰ মোটা-বাটি-বাটি, আসন,
ধৰা আদিৰে সেই কোঠালিটো আৰু ধুনীয়া হৈ উঠে।...

বেলি কোঁৱৰৰ লগে লগে জোন-কোঁৱৰও থাকে।
এতিলা ইজনে সিজনক নেৰে।...

সন্ধিয়া হলেই নিশাৰ কাৰণে—জোন-কোঁৱৰে বেলি
কোঁৱৰক এৰি জাঁৰ লৈ জাঁৰ লৈ হাতত সাৰে ভৰিত
সাৰে পদুমীয়ে গম নোপোৱাকৈ, নেদেখাকৈ কুঁৱৰীৰ
কোঠালিটোত সোমাই পালেঙৰ তলত লুকাই আৰু
ভাৰে—কুঁৱৰীৰ সেই তিনি সত্যৰ কথা আৰু এটা অজান
বহইচৰ কাহিনী।...শুপুতে-গোপনেজুৰি জুৰি চাই থাকে।...

কুঁৱৰীয়ে সোমাই কুলাৰ পীৰাত বহি খাই-বৈ মুখ-
হাত খুই অলপ জিৰাই এচুকত আন এখন চক ধৰা
পানি তাতে বহি বস্তিৰাৰ ওচৰলৈ আনি দাপোন চাই
মুৰ কনিৱাই ভালকৈ ধোপা বান্ধে, ধুনীয়া ধুনীয়া সাজ-
পোছাক পিন্ধি বস্তিৰ পোহৰত নিজৰ গুৱনী ৰূপ উজলাই
পালেঙৰ ওপৰত নিজৰ লৱনু দেখা পেলায়।...

অলপ পৰৰ পিছতেই অপকপ-কপেৰে এজন দেও
নহয়—নবমনিচ নহয়,—য়েন কোনোবা দেও দুতহে
আহি পালেঙৰ কাষ চাপে।...তাৰ হাতত স্কলৰ এটা
টোপোলা দেখি দেও দুভজনক খচু-খচুটৈ শোৱাৰ পৰা
উঠি পদুমী কুঁৱৰীয়ে আদৰি সাদৰি টোপোলাটো লৈ
পালেঙৰ তলত ৰৈ তাৰ বস্তন লয়।...কিছুপৰ পাছত
নানা কথা পাতি দুয়ো পালেঙত শুই নিতাল মাৰি
থাকে।...পুৰতি নিশা সেই দেও দুভজনে উঠি বেজানি
হালি ওলাই যায়। তাক আগ-বঢ়াই ধবলৈ কুঁৱৰীয়ে
ধবৰ বাজ ওলায়। ইতিমধ্যে টোপোলাৰ পৰা কিছু

কল লৈ 'জোন-কোঁৱৰেও জেগ চাই গুপতে-গোপনে
বাছিহ হয় ।....

এইদৰে গুপত বহইছ—ভিনি সত্তাৰ গোপন গুৰি
কথা। পালেঙৰ তলৰ পৰা জোন-কোঁৱৰে সকলো
ডেন পায় পদুৰী-কুঁৱৰীৰ লগত ইন্দুপুৰীৰ দেওদুতৰ
খাই জনৰ লগত পীৰিত্তিৰ কথা। তেওঁ ভাবে, গুপে-
গুপে। ধুনীয়া কুলনি ।....পুৱাই উঠি বাজ-কোঁৱৰে
আমুন-নিমুনকৈ কল গছ এৰোপাৰ তলত বেজাৰ মনেৰে
বহি থাকে। চতুৰা-চবায়ে ভালত পৰি গায়, সেই
জ্বলা মাতলৈ তাৰ মন-কাণ নাই ।....পুৱাৰ বেলিয়ে
সোণালী জিলিঙনি চালে, তালৈ তেওঁৰ চকু নাই,
কিবা ভাৱত বিভোৰ ।....

সিফালৰ পৰা নৈৰ ঘাটত গা-ধুই নিকা-চিকুণী
হৈ ৰূপহী পদুৰী-কুঁৱৰীয়ে কুলনিৰ বাজেৰে আলিয়েদি
ধৰুৱা হয় ।....

এনেতে জোন-কোঁৱৰে ইন্দুপুতে অনা ফল কিছুমান
হাতত লৈ লৰি-ৰাপৰি চিঞৰি চিঞৰি কৈ আহে,—
“বাছৰ। বাছৰ ।!....ক’ত তুমি ? এৰা ইয়াতহে । অ’ত
ত’ত বিচাৰি হাবাখুৰি খালো—বোলা বাছৰ কলৈ গ’ল ।
তোমাচোন ইন্দুসভাৰ আটাইতকৈ ধুনীয়া ৰাঙী-বংদৈ
অপেচৰীয়ে নিজেই আহি ইন্দুৰ বাগিছাৰ পৰা এই
ফলবিলাক তোমালৈ বুলি আনি থাকে। তাই তোমাক
কিমান ভাল পায়। আৰু তুমি কেৰেপকে নকৰা।
ই বৰ অনায়াস বাছৰ। তাই বেচেৰী চকুলো বহি সদায়
গুছি যায়। এইয়া চোৱা কল। কিমান ভাল, কিমান
ধুনীয়া। খোৱা বাছৰ ।”....তেওঁ কোঁৱৰৰ ওচৰ চাপি
বেলি কোঁৱৰৰ হাতত সেই ফলবিলাক গুছি দিয়ে ।....

....ইন্দু সভাৰ আটাইতকৈ ধুনীয়া ৰাঙী বংদৈ
অপেচৰী। বেলি কোঁৱৰক ভাল পায় ।!....

তুমিয়েই পদুৰী-কুঁৱৰীৰ বুকু চিৰিংকৈ উঠে, কাপেদি
জুইৰ আঙঠাৰ তাপ ভক্তকাই বাঙে-চবাৰ ।....ভেঙে
উজ্জী চাব, ; দেখে নিশা ইন্দুপুতে অৰা ফলৰ নিচিনাই
সেই ফলবিলাক—বাজ-কোঁৱৰৰ হাতত বেলিৰ পোহৰত
জিহ্বা বিৰহি আছে।

এইদৰে সদায় গৰলি ইন্দুপুতে ফল আনি পদুৰী-
কুঁৱৰীৰ লগত পালেঙত নিশা কটাই পুৱা গুছি যায়।
আৰু জোন কোঁৱৰে পালেঙৰ তলত গুপতে থাকি পুৱাই
ফলবিলাক নি ফুলনিত বাজ-কোঁৱৰক দি এইদৰে ঘাটৰ
পৰা গা-ধুই অহা পদুৰী-কুঁৱৰীক শুনাই শুনাই কৰ ।....
কুঁৱৰীৰ বুকুৰ ভিতৰত খিৰলা-চিটাৰ কেচা জুই
অলে।

এদিন গধূলি কোঠালিৰ এচুকত পদুৰী-কুঁৱৰীয়ে
আউল-বাউল চুলিৰে মুখ ওলোলাই বোহ পাতি বহি
আছে ।....ইন্দুপুতে সোমানেই কুঁৱৰীৰ এনে অৱস্থা দেখি
কাষ চাপি কয়,—“কিয় এইদৰে মন মাৰি আছা ?
আহাঁ। উঠা। পালেঙৰ ওপৰলৈ ব’লা ।”....

কুঁৱৰীৰ মুখত মাত নাই, কথা নাই ।....বহু মিনতিৰ
পিছত গাত জিকাৰ দি কেটেৰা মাৰি কুঁৱৰীয়ে কয়,—
“তুমি আৰু নাছিবা ।”....“কিয় ?”....“তুমি মোকো
ভাঁবা ।” “কিনো ?” “ৰাঙী-বংদৈ অপেচৰীৰ কথা
মোক কিয় কোৱা নাছিল।” “তাই ইন্দু-সভাৰ
আটাইতকৈ ধুনীয়া অপেচৰী। কিয় ?” “কিয় ?
--আৰু কিয় ?....যি হৈছে হৈছে ।....তুমিয়ে গৰৱ কৰা
তুমি হেনো সাত হেজাৰ দুতৰ ওপৰত ঘাই জন
....আৰু সেই তুমিয়েই হেনো মোৰ হিয়াত তোমাৰ মন-
প্ৰাণ চালি দিছা ।....এনে ইন্দু-সভাৰ ঘাই দুত বৰ-কটকী
হৈও ক’তা মোক এদিনো তোমালোকৰ অৱস্থা ইন্দুপৰী
নেদেখুৱালা ।....আটাইতকৈ ধুনীয়া ৰাঙী-বংদৈ অপেচৰীৰ
বেহ-ৰূপ নিজ চকুৰে চাই মোৰ মনৰ হেপাহ পলুৱাবলৈ
নিদিলা।—এয়েহে তোমাৰ শুকান কঠুৱা পীৰিত্তি।
নহয়নে ?”....বুলি কৈ মুখ ধুৱাই তাৰ কালে পিঠি দি
বহে।

“নহয় নাহৰী। মোৰ হিয়া কাঠ-চিটীয়া নহয়।
আৰু মোৰ পীৰিত্তিও শুকান কঠুৱা নহয় ।....মই নিৰ
বাৰু তোমাক নিচয় নিৰ ।....কাইলৈ ইন্দু সভাত জাল
নাচোৱৰ বোণাৰ হৈছে। তুমি ভাসকৈ সাঙি-কাচি
সাজু হৈ বৈ থাকিবা। তোমাক ভালৈ নিবেই দিয়।
মই লৈ খাই কৈছো—নিবেই ।”....

কুঁৱৰীৰ মন সঁজু পৰে। 'ভেঁও পালেঙত আহি—
ইহু-দুতৰ বুকুত বুখখন শুজি দিয়ে।

পালেঙৰ তলৰ পৰা জোন-কোঁৱৰে গোপনে সকলো
দেখে, সকলো শুনে।...

আকৌ সেই একেই ঘটনা। ইহুদুত শুজি যায়,
কুঁৱৰীয়ে বাটলৈ ওলায়, কোঁৱৰে কুলনিত বহে আৰু
জোন-কোঁৱৰে ফল লৈ কোঠালিৰ পৰা ওলাই কুলনিত
আহি কোঁৱৰক সি সেইদৰে কয়।...

সেইদিনা গধূলি।...

শুপুতে-গোপনে জোন-কোঁৱৰে এডাল অৰী লৈ
কুঁৱৰীৰ কোঠালিটোত সোমাই পালেঙৰ তলত নিজৰ
দেহা ভালকৈ আঁটি বাছে।...

পদুৰী-কুঁৱৰীয়েও সোমাই ভালকৈ সাজি-কাটি
পালেঙত বহি বৈ থাকে। এনেতে ইহুদুত আহি
পদুৰী-কুঁৱৰীৰ লগত পালেঙৰ ওপৰত বহা মাত্ৰকে
পালেঙখন অনপ পৰ কঁপি লাহে লাহে কোঠালিৰ পৰা
ওলাই আকাশৰ ফালে উৰি যায়। কপাহৰ দৰে ডাৱৰৰ
কঁকে কঁকে গৈ গৈ জোনদেশ পাৰ হৈ তৰাৰ ৰাজ্যৰ
ওপৰেদি উৰি শেহত ইহুপুৰী পায়ৈ এখন ধুনীয়া
কুলনিৰ মাজত নামি বয়।...শুৱনী কুলনি।...বিধে
বিধে কুল, জাতিকাৰ। পাৰিজাত কুল জোপা হেজাৰ
তৰাৰ মাজতে জোনৰ দৰে জিলিকি উজলে। তাৰ
জিলিকনিত গোটেই কুলনি অল-মলাই উঠে।...

পালেঙৰ পৰা ইহুদুত আৰু পদুৰী-কুঁৱৰীয়ে নামি
সেই কুলনিৰ পৰা নানা ধৰণৰ ভাল ভাল শুৱনী শুৱনী
ফল-কুল ছিঁড়ি এটা টোপোলা বান্ধি পালেঙৰ তলত
ধুবা এটাত বান্ধি ধৰ। তাৰ পিছত দুয়ো ইহু-সভাৰ
ফালে খোজ লয়।

জোন-কোঁৱৰেও নিজৰ দেহাৰ বান্ধ খুলি সেই
টোপোলাৰ পৰা কিছু কুল লৈ বেলেগে আৰু এটা
টোপোলা বান্ধি পালেঙৰ তলৰ এচুকত বান্ধি থৈ পদুৰী-
কুঁৱৰীয়েও বেছা বাটলৈ বনে বনে গৈ থাকে।...

ইহু সভাৰ ভিতৰলৈ সুৱে মোৱোৱাৰ সিঁহত ভেঁও
খীৰে খীৰে সোমায়।

ইহু সভা। ইমান অন্ধৰ, দেখিলেই চকু ছাঁহ
যাবি যায়।...খীৰা, মুকুড়া, মানিক আদিৰে বৰখন
সজোৱা।...শেও দেহতা আদিৰে ভৰপূৰ। ইমান
ধুনীয়া ৰূপ; কপাতেই গোহৰ বিৰিঙি উঠে, জেউতি
চৰে।...মৰতত এনে বেহ-ৰূপ নাৱেই।...

জোন-কোঁৱৰে দেখি উৰ খাপে। নিজক কোনো-
মতে বিভোজ হবলৈ নিলি, লাহে লাহে সভাৰ মাজ
ভাগলৈ গৈ বৰ বাৱনৰ কাষত বহে।

অপেচৰীহঁতৰ নাচোন কিবো চাবা? সিহঁতৰ
লৱনু দেহাৰ লহৰ যেন মলাকিনীৰ চউহে। চকুৰ
চান্ননিত কামদেৱৰ পঞ্চপৰো ছাব নানে। ডিঙিৰ ডাঙ
হাঁহিনীৰ ডিঙিৰ দৰে লৰে। মৃণাল ভূজীয়া হাত দুখনি
নানা বকমৰ পাক খাই ধুবে, চম্পাকলীয়া আঙুলি কেইপাহ
বতাহত পাহি লৰাব দৰে কঁপে। পদুৰীপহীয়া ডৰিৰ
আঙুলি কেইটিয়ে মজিয়াত চউৰ মানিকা গুঁথে।

আটাইতকৈ ৰূপহী অপেচৰীজনীৰ নাচোনৰ কথা
কবৰ ভাষা নাই। জোন কোঁৱৰে তথা লাগি চাই
থাকে। নিজক পাহৰি যায়।

বৰবাৰদে এবিধ নোৱাৰা বিশেষ কামত বাজলৈ
যাব লগীয়া হোৱাত তেওঁৰ মৃদংটো লৈ জোন-কোঁৱৰে
চাপৰ দিয়ে। কত বকমৰ চাপৰ, কত বকমৰ বং,
কত বকমৰ লহৰ মৃদঙৰ পৰা ওলায় যে, সেই আটাইতকৈ
ৰূপহী অপেচৰীজনীৰ নাচোনৰ বেগ আৰু লহৰ আৰু
তাইৰ পাতল কোমল চৰণ-কমলৰ গতি আৰু বেছিকৈ
চৰি কপহে চৰায়।

সোণৰ সিংহাসনত বহি সোম বহ পি লি ৰঙৰ
বাগীত ইহু বজাই উলাহত চিঞৰি উঠে, "বৰ ধুনীয়া
মোৰ জীউ বংদৈ বৰ ধুনীয়া।"...

বংদৈ ৰাঙী বংদৈ অপেচৰী।...

জোন-কোঁৱৰে গব পাই আৰু কোষ চৰায়।
মৃদঙৰ মাত নে সাগৰৰ হেমোলনি, নে ডাৱৰৰ শুভুৰনি
বুজিবই নোৱাৰি।...

শেহত সানৰপি পৰে।

মুকলোহৰ মূৰত অৱজয় স্তম্ভৰ।

ইহা বজাই নিজেই সিংহাসনৰ পৰা উঠি আহি
বাঙী বংদৈ অপেচৰীৰ হাতত বংদৈৰে এটা মিনা কৰা
সোণৰ খালি আৰু এটা হীৰা পডোৱা মুকুতাৰে ভৰা
মাখিক বালাবে শুঁখা কিৰীটি বঁটা দিয়ে। সেই কিৰীটি
আৰু খালি বৰ-বায়ন বুলি জোন কোঁৱৰৰ হাতত গটাই
দি তাই ইহা বজাব লগত একালে শুছি যায়।

সভা ভাঙে ভাঙে হোৱাৰ আগতেই জোন কোঁৱৰে
লৰা-লৰিকৈ সেই মগোমোহা নন্দন ফুলনিলৈ গৈ সেই
পালেঙৰ তলৰ চুকত থকা ফল ফুলৰ টোপোলাত সেই
কিৰীটি আৰু খালি থৈ আকৌ বান্ধি নিজৰ দেহা জৰীৰে
পালেঙৰ সৈতে আটি বান্ধে।....

পদুমী-কুঁৱৰীৰে সৈতে ইহাদুতও আহি পালেঙৰ
ওপৰত বহা মাত্ৰকে পালেংখন উৰি গুছি যায়। বাতি
নৌ পুৰাওঁতেই পালেংখন বেলি কোঁৱৰৰ সেই কাৰেঙৰ
কুঁৱৰীৰ কোঠালিত সোমায়।....ইহাদুতে মৈলানি মাগে।
....দুয়ো কোঠালিৰ বাহিৰলৈ ওলাই যায়।....

এই ছেগতে জোন কোঁৱৰেও নিজৰ ফলৰ টোপো-
লাটো হীৰা পডোৱা কিৰীটি, আৰু মিনা কৰা সোণৰ
খালিটো লৈ হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে কোনেও গম
নোপোৱাকৈ বাহিৰ হয়।....

সেই ফুলনি।....সেই ফুল গছ জোপাৰ তলত বেলি
কোঁৱৰে আমন জিমুটক বহি থাকে।....সিফালে ঘাটৰ
পৰা পদুমীয়ে গা-ধুই চুলি ওলমাই ফুলনিৰ মাজেদি
থচুচুটকৈ আহে।....জোন কোঁৱৰেও সেই টোপোলা,
কিৰীটি আৰু খালি লৈ বেলি কোঁৱৰৰ কাষ চাপি চিঞৰি
চিঞৰি কয়,—“বান্ধৱ। তোমাৰ এনে কাঠচিঠীয়া
ভেন এবি পেলোৱা। বেচেৰী তাই সেই বাঙী বংদৈ
অপেচৰী জনীয়ে তোমাৰ কাৰণে ইমান আউলী বাউলী
হৈ তোমাক পাবলৈ পাগলী হৈ আছে আৰু তুমি এই
গছ জোপাৰ তলত তাইৰ কথা অকণে নাজিৰি বহি
আছা? এই চোৱা তাই তোমালৈ কিমান হতমেৰে
এই ফল ফুলৰ টোপোলা, আৰু খালি নিশা ইহা সভাত
মাটি ইহা বজাব পৰা বঁটা পোৱা এই হীৰাৰ কিৰীটি

আৰু এই সোণৰ খালি চেনেহ সনা মনেৰে জোঁৱালৈ
পঠিয়াই দিছে।”....

জোন কোঁৱৰৰ কথাৰাৰ শুনি পদুমী-কুঁৱৰীয়ে
খমকি বৈ যায়। বংদৈ অপেচৰীয়ে পঠিওৱা ফল-
ফুল, হীৰাৰ কিৰীটি আৰু খালি এই কথাৰাৰ শুনিয়েই
বুকুত অগনিৰ ধুনি জ্বলি উঠে।

উভটি চাই দেখে—সঁচাকৈয়ে সেই কিৰীটি, সেই
খালি আৰু সেই নন্দন ফুলনিৰ ফল-ফুল। তেওঁ আৰু
বৰ নোৱাৰে। বুৰ বুৰাৰ ধৰে, চকুৰে একাৰ দেখে।
পৰি যাব ধোজে। কোনোমতে ঠিয় দি এখন্তেক বৈ
কোঠালিলৈ গৈ ধুপুচকৈ পালেঙৰ ওপৰত পৰি কেঁকুৰি
কেঁকুৰি কান্দে। তেওঁৰ ভেন ভাঙি পৰিব ধোজে।....

ভাবে, চিন্তে, গুণে, গুণে।....বেলি কোঁৱৰক
সবগৰ ইহা পুৰীৰ আটাইতকৈ ধুনীয়া বাঙী
বংদৈ অপেচৰীয়ে ভাল পায় অথচ বেলি কোঁৱৰে কেৰে-
পকে নকৰে। আৰু তাই কোন কুটা।....

....নিশা! নিশিৰ শিৰ; নিৰাত নিজৰ।
পালেঙত শুই আছে সেই ইহাদুত। আৰু একালে
মুখ বুৰাই মুখ ওলোলাই বহি আছে পদুমী কুঁৱৰী।
মুখত মাত নাই কথা নাই,—মনত আদৰ নাই, যতন
নাই।

দেওজনৈ উঠি বহি তেওঁৰ কান্ধত হাত দি কয়,
—“কি হৈছে, নোকোৱা কিয়?”

পদুমীয়ে কয়,—“তুমি কোৱা তোমাৰ সাত ছেজাৰ
পৰীয়াই বংদৈ অপেচৰীক ওৰে দিন ওৰে নিশা পৰ
দিয়ে। অথচ সেই বংদৈয়ে বেলি কোঁৱৰক ভাল পায়,
আহি তেওঁৰ লগত পীৰিত্তি কৰে,—নন্দন ফুলনিৰ ফল-
ফুল আনি দিয়ে আৰু আজি পুৱতী নিশা আহি কোঁৱৰক
খালি ইহা সভাত বঁটা পোৱা কিৰীটি আৰু খালি আনি
দি যায়। আৰু তুমি কোৱা মিছা বুলি। ইমান মিছা
কথাৰে তুমি মোক ধাঁকি দিয়া। নাই, তুমি শুছি
যোৱা। মোৰ ওচৰলৈ আৰু নাহিবা। যোৱা যোৱা।....”

থং চকুৰে মুখ বুৰাই পদুমীয়ে দেওজনৰ কান্দে
চায়।....

ইন্দ্রদুতে কয়,—“এ, খং খাইছা কেলে ? ওনা ।
বাজ-কৌরবে কিবীটি আৰু থালি কেনেকৈ পাইছে
নই হলে কব নোৱাৰে । তাৰ গুৰি নিশ্চয় উলিয়াবই
লাগিব । নই কেতিয়াও নপতিয়াওঁ যে বংদৈ অপেচৰীয়ে
নিজে আহি সেই কিবীটি আৰু থালি বাজ-কৌরবক
দিছে । ই হবই নোৱাৰে । ইয়াত কিবা বহুইচ লুকাই
আছে ।...ইন্দ্র বজাই গম পালে, দুয়োৰে বইখা নাই ।
বংদৈ বেচি দুয়োৰে মৰণ হবই হব । আৰু নই এই
বাতৰি ইন্দ্র ৰাজ্যত জনাৰেই জনাম । তেওঁ বিচাৰ
কৰিবই । এতিয়া এই চিন্তা এৰা । আহা শোৱাহি ।”

পদুমীৰ মুখত হাঁহি বিৰিঙে ।...দুয়ো বিছনাত
বাগৰে ।...পদুমীয়ে কয়,—“বাৰু দুয়ো মৰিলে, সিহঁত
আকৌ কেনেকৈ ৰাঁচিব ?”...

ইন্দ্রদুতে কয়,—“কোনোবাই যদি ইন্দ্র সভাত গৈ
মোহিনী স্বজনী নাচোন দেখুৱাই ইন্দ্র ৰজাৰ মনত বং
চৰাব পাৰে তেনেহলে মৰা দেহাত আকৌ জীউ আহিব
পাৰে ।”...

পালেঙৰ তলত লুকাই—জোন কৌরবে সকলো
কথা মন দি টলকা মাৰি শুনি থাকে ।—ভালকৈ সোঁৱৰে,
মোহিনী-স্বজনী নাচোন ।—পুৱতী নিশা আগৰ দৰে
ইন্দ্রদুত শুছি যায় ।...

এবাৰ কঁক পাই জোন কৌরবো ওলাই যায় ।...

....গোটেই ৰাজ্যৰ হেজাৰ-বিজাৰ লাখ-বিলাখ বনুৱা,
হজুৱা, বাঢ়ে, শিলাকুটি, খনিকৰ লগাই দুদিনতে জোন
কৌরবে সেই ফুলনি বাৰীৰ কাষতে এখন ডাঙৰ চকুবোৱা
কাৰেংৰ সজায় ।...বাহিবৰ ধুনীয়া গুৱনি বংধবত
সোণৰ খাটোলা আসন এখনত বুৰত সেই কিবীটি পিছাই
হাতত সেই সোণৰ থালিখন দি বেচি কৌরবক বহুৱাই
জোন কৌরবে কয়, “বাহুৱ !..পালি পৰীয়াৰে এই
জাকত জিলিকা গুৱনি কাৰেঙত তোৰাক অকলে
এবি থৈ নই স্বজনী-নাচোনৰ সন্ধানত ওলাওঁ ।
তুমি সাৱধানে থাকিবা । এই কাৰেঙৰ বাজ হৈ
নোলাবা । বুৰত কিবীটি হাতত থালি লৈ সদায়ে
এই খাটোলা আসনত ধুনীয়া অপকৰণ সাজত বহি

থাকিবা । কোনোবাই আহিলে আনকি ইন্দ্রপুৰীৰ
ৰাঙী-বংদৈ অপেচৰী নিজেই আহিলেও তুমি তাইক
বেহ-ৰূপ চাই বলীয়া নহবা, চুস্তি নেহেৰুৱা ।
তাই আহি এই কিবীটি আৰু থালি দেখি সেৱা কৰি
শুছি বাৰ পাৰে । তথাপি তুমি বহা আসনৰ পৰা
অলপো কাতি নাইবা লকচৰ নহবা ।...হলেই বিধিনি
হৰ পাৰে । নই যাওঁ এতিয়া ।”—

বেচি কৌরব নাস্তি হয় । জোন কৌরব শুছি
যায় ।

ইন্দ্রপুৰীত গৈ ইন্দ্র ৰজাত ইন্দ্রদুতৰ বহিঞ্জে
গোচৰ দিৱে, “মহাৰাজ !...আপুনি বঁটা দিয়া সেই
হীৰাৰ কিবীটি আৰু সোণৰ থালি এই ইন্দ্র পুৰীত
নাই । মৰতৰ এজন কৌরবৰ তাত আছেগৈ ।”

ইন্দ্রদেৱ আচৰিত হয় । গোটেই ইন্দ্র পুৰীত
খলক লাগে ।...মৰে মৰে তলত হয়,—সেই কিবীটি
আৰু থালিৰ ।...ক’তো পোৱা নাযায় ।—সেই ৰাঙী
বংদৈৰ ওপৰতে ডাব পৰে, সেই কিবীটি আৰু থালি
বিচাৰিবলৈ ।...

কপহী, ৰাঙী বংদৈ অপেচৰীয়ে ত্ৰিভুৱন বিচাৰিবলৈ
সাজি-কাচি ওলায় ।...

পৰ্বতে-ভৈয়ামে, হাবিয়ে-বননিৱে, নগৰে-চহৰে,
গাঁৱে-ভুঞে, দিহিঙে-দিপাঙে হুৰি কুৰি জোন কৌরবে
বিচাৰে সেই মোহিনী স্বজনী নাচোন ।...

গৈ তেওঁ এখন বন হাবি পায় । দেখে এজন
সন্ধ্যাসীয়ে ধ্যানত বহি আছে । বন-লতা গজি তেওঁৰ
গা ভৰি পৰিছে । তেওঁ বতনেৰে সেই বনলতা উভালি
জাঁতবাই চাক-চিকুণ কৰে । আৰু সন্ধ্যাসীৰ দেহা
টিপি সেৱা-তৃষ্ণা কৰে । সন্ধ্যাসীৰ ধ্যান তঙাৰ ডাব
দেখি এজোপা গছৰ আঁৰ লৈ লুকাই । সন্ধ্যাসীজনে
সাৰ পাই দেখে কোনোবাই আহি তেওঁৰ বহা আসনৰ
চৌপাশে চিকুনাই থৈছে । কোনোবা আছে বুলি ভাবি
শুক-গজীৰ মতেৰে কয়,—“কোন আহা, ওলাই আহা,
নহলে শাওঁ দি পানী নাইবা মাটি কৰি পেলায় ।”...

ভয়ত পেপুৱা লাগি কোনোবোৰে গছৰ আঁৰ পৰা

ওলাই জোন কোঁৱৰে সন্ধ্যাসীৰ আগত দীঘল দি পৰি সেৱা জনাই কৰ, “প্ৰভো! মই বন্দীহে।”....

“কিয় আহিছিল কোৱা।” সন্ধ্যাসীয়ে মাত দিয়ে।

“প্ৰভো, মাৰিলে মাৰক, কাটিলে কাটক। মই বন্দীয়ে আপোনাৰ ওচৰত এটা গুণ মাগিবলৈ আহিছোঁ। সেই গুণ হৈছে—ভুবন-মোহিনী স্বজনী নাচোন।”....

“বোপাই তোমাৰ যতন দেখি মই বৰ সন্তোষ পাইছোঁ। মই দিব নোৱাৰো। মোৰ ককাইদেউ এজন ছমহীয়া বাটত এখন হাবিত ধিয়ানত আছে, তেওঁহে দিব পাৰিব।”....

সন্ধ্যাসীৰ কথা শুনি জোন কোঁৱৰে সেৱা জনাই মেলানি মাগি সন্তোষ মনেৰে গুছি যায়।....

উত্তৰ ফালে গৈ গৈ ছমাহৰ পাছত তেওঁ এখন বন হাবি পায়। হাবিৰ ভিতৰত সোমাই দেখে যে এজন সন্ধ্যাসীয়ে ধ্যানত মগন হৈ আছে। তেওঁৰো গাত বন-লতা গজিছে। জোন কোঁৱৰে সেইবিলাক উতালি চিকুনাই সন্ধ্যাসীক স্তম্ভিত কৰে। সন্ধ্যাসীৰ ধ্যান ভগাৰ সন্ধাননা দেখি লৰ মাৰি এজোপা গছৰ আঁৰত লুকাই।

সন্ধ্যাসীয়ে গুৰু-গন্তীৰ মতেৰে কৰ,—“কোন সেইজন? ওলাই এইকালে আহাঁ। নহলে শাও দিন।”

জোন কোঁৱৰে ওলাই দীঘল দি পৰি সেৱা জনাই কৰ,—“মই বন্দী। প্ৰভো ইশ্বৰ।”....

“অ’ তুমি? কিয় আহিছিল?”

সন্ধ্যাসীৰ কথা শুনি জোন কোঁৱৰে সেই স্বজনী নাচোনৰ কথা উল্লিখায়। সন্ধ্যাসীয়ে বহুৰীয়া বাটৰ এখন হাবিত থকা তেওঁৰ ককায়েকৰ কথা কৰ।....

জোন কোঁৱৰে আকৌ বাটকুৰি যায়। এবছৰীয়া বাটৰ পৰাও কুণ্ডৰ গুৰিৰ এখন হাবিত সোমাই আৰু এজন সন্ধ্যাসীক তেনে ধ্যান অৱস্থাত দেখি তেওঁৰ গাত গজা লতা-বন আদি চিকুনাই ধুনি জলাই সাৰ পোৱা যেন গৰ পাই আগৰ নিচিনাকৈ এজোপা গছৰ আঁৰত লুকাই....

সন্ধ্যাসীয়ে সাৰ পাই গন্তীৰ মতেৰে কৰ,—“কোন? এইকালে আহাঁ। নহলে মোৰ শাওত পৰি ছাই হৈ যাব।”

জোন কোঁৱৰে ওলাই দেখা দি, সন্ধ্যাসীৰ আগত দীঘল দি পৰি সেৱা জনাই কৰ,—“প্ৰভো ইশ্বৰ! মই বন্দীহে। স্বজনী নাচোনৰ কাৰণে আপোনাৰ খীচৰণত আশ্ৰয় লৈছোঁহি। সকলো আপোনাৰ দয়াৰ ওপৰতে ভৰষা।”....

সন্ধ্যাসীয়ে কৰ,—“এবা বোপাই! বৰ টান কামতেই তুমি হাত দিছ। বাক, তোমাৰ যতন পাই মই বৰ সন্তোষ পাইছোঁ। যেতিয়া তোমাক মই নিশ্চয় উপায় দিম। তোমাৰ সাহ আৰু বুদ্ধিৰ ওপৰতে সকলো নিৰ্ভৰ কৰে।”....

জোন কোঁৱৰে কৰ,—“প্ৰভুৰ দয়া।”....

সন্ধ্যাসীয়ে কৰ,—“বাক বোপাই! কোৱাঁচোন, আটাইতকৈ চতুৰ চৰাই কি?”

“কাউৰী।”....

“বাক, তুমি কাউৰী হৈ পূৰ্বে কিছুদূৰ উৰি গৈ এখন ফুলনি পাব। সেই ফুলনিৰ মাজত এটা পখুৰী দেখিব। সেই পখুৰীৰ মাজত এজোপা গছৰ কপৰ ডালত সোণৰ পাত, আৰু তাৰে আঁৰত এপাহি হীৰাৰ ফুল চকুত পৰিব। সেই গছ জোপাৰ কেউকালে সেই পখুৰীত গন্ধৰ্ব-কুঁৱৰীহঁতে গা-ধুব। তুমি সেই ফুল-পাহ ছিঙিয়েই ঠোঁটত লৈ উৰি মোৰ ওচৰলৈ উভতি আহিব। কিন্তু মন কৰিব, পিছ-পিনে তুমি নাচাবাই। চালেই তুমি পুৰি ছাই হৈ যাব।”....

এই বলি কৈ সন্ধ্যাসীয়ে কৰুণলুৰ পৰা পানী ছটিয়াই দিয়া মাত্ৰকেই জোন কোঁৱৰে কাউৰী হৈ কা-কা কৰে উৰি যায়।....

এখন ধুনীয়া ফুলনি। ফুলনিৰ মাজত পখুৰী। পখুৰীৰ মাজত এজোপা গছ; তাৰ কপৰ ডাল, সোণৰ পাত আৰু এপাহি হীৰাৰ ফুল....

তাৰ চাৰিওফালে পখুৰীত গন্ধৰ্ব কুঁৱৰীহঁতে ধুনীয়া লাহনী, দিপ্লীপ লবনু তনু তিয়াই ঢোল ওপঙ।

দি সাঁতুবি সাঁতুবি পানীত খেলে, উমলে। নগে নগে
নানান সুবলা সুবলা-সুৰ অনিয়ার সঁফুৰ। মেলে। অপকপ।...

কাউবী জোন কোঁৱৰে উৰি গৈ সেই হীৰাৰ ফুল
পাহ ছিঙি ঠোঁটত লৈ সন্ধ্যাসীৰ ঘৰৰ ফালে যায়।...
পাছে পাছে সুবৰ মাতও বেছিকৈয়েহে উঠে। কুঁৱৰী-
হঁতে—কোঁৱাল লগায়।...

কিনো বুলি উভটি চাওঁতেই কাউবীটো পুৰি ছাই
হৈ যায়।...কুঁৱৰীহঁতে নৰি আহি ফুলপাহ লৈ উভটি
সেই গছত আঁৰে। সন্ধ্যাসীয়ে বাট চাই থাকে।
কাউবী নহা দেখি বহাৰ পৰা উঠি হাতত কমণ্ডলু লৈ
তেওঁ পূবমুৱা যায়।...বাটত কাউবীয়ে ছাই হৈ যোৱা
দেখি পুতৌ নাগি কমণ্ডলুৰ পৰা এচলু পানী লৈ ছটিয়াই
দিয়া মাত্ৰকে জোন কোঁৱৰ জী উঠে।...

জোন কোঁৱৰে আকৌ সন্ধ্যাসীৰ ভৰিত দীঘল
দি ভকতি জনাই কয়, “থ্ৰভো। মোৰ দোষ এইবাৰলৈ
নৰষিৰ। আকৌ মোক কিবা কপ দি পঠিয়াওক।
মই এইবাৰ ভুল নকৰোঁ। মোৰ হেপাহ পূৰণ
কৰক।”...

সন্ধ্যাসীয়ে কয়, “এৰা। কিন্তু বৰ টান কাম
মোৰ বোপাই। এতিয়াও কৈছো তুমি গুছি যোৱা।”
—“নহয় থ্ৰভো। গুছি যোৱাতকৈ মই মৰাই ভাল।
সেই স্বজনী নাচোন নহলে, মই কেতিয়াও উভটি
নাযাওঁ।”

জোন কোঁৱৰৰ কথা শুনি সন্ধ্যাসীৰ মন পৰে।
তেওঁ কয়, “বাক পৰীৰ ভিতৰত আটাইতকৈ বুদ্ধিৱাক
চৰাই কি?”

জোন কোঁৱৰে উত্তৰ দিয়ে, “ভাটো।”

“বাক এইবাৰ সাৱধানৰে আনিবা। কেতিয়াও
অনোতে পিছকালে নাচাবা।” বুলি কৈয়েই সন্ধ্যা-
সীয়ে জোন কোঁৱৰক—এইবাৰ ভাটো কৰি পঠিয়ায়।...

ভাটো হৈ জোন কোঁৱৰ উৰি যায়।...এইবাৰ তেওঁ
হীৰাৰ ফুল পাহ আনে,—উভটি নাচায়। সেই ফুল
পাহেৰে সন্ধ্যাসীৰ কাষ চাপে।...সন্ধ্যাসীয়ে সেই ফুল-
পাহ লৈ লুকাই থৈ তেওঁক মাখি কৰি থয়।...

গন্ধৰ্ব্ব কুঁৱৰীহঁতে আহি সন্ধ্যাসীক কয়, “এটা
ভাটোৱে এইফালে আমাৰ হীৰাৰ ফুল চুব কৰি
আনিছে।”

“চোৱা,—পোৱা যদি নিয়া।” সন্ধ্যাসীৰ কথাৰ
শুনি বিচাৰি নাপাই হতাশ হৈ সিহঁতে নিৰাশ মনেৰে
উভটি যায়।...

সন্ধ্যাসীয়ে এচলু কমণ্ডলুৰ পৰা পানী ছটিয়াই
মাখিক আকৌ জোন কোঁৱৰ কৰি সেই হীৰাৰ ফুল
পাহ দি কয়, “এই ফুল পাহ মাটিত জোৰেৰে দলিয়াই
দিয়াচোন।”...

জোন কোঁৱৰে ফুলটো মাটিত জোৰেৰে দলি মাৰি
দিয়।

এখন ধুনীয়া—সুন্দৰ পুৰী,...জকমকীয়া বাজ-
চ’ৰা, হীৰা মুকুতা পতোৱা সিংহমুখীয়া খাটোলা আসন।
জোন কোঁৱৰে সেই আসনত বহে। বস্তি নাই, অথচ
হীৰা-মুকুতা-মাণিক চপৰাৰ পৰা জিলিকনি জিলিকি
বিবিধি পোছৰ বিলায়, জকমক্ কৰে কেউপিনে।
শোণৰ পাতৰ মজিয়াত অপেচৰীহঁতে নাচে। অপূৰ্ব—
বাজনাৰ ছেৰে ছেৰে ভৰিৰ বুলনিৰ তালে তালে কিমান
গছ কিমান ফুল কিমান পাত শোণৰ, হীৰাৰ, মুকুতাৰ,
মাণিকৰ বিধে বিধে ধুনীয়া ধুনীয়া কিমান কি বে স্বজন
হৈ যায়, দেখিলেই চকু থিৰ হয়,—বাক ভাষাৰে কথাৰে
বুজাব নোৱাৰি, বখানিৰ নোৱাৰি।...অময়া অপকপ।...

জোন কোঁৱৰে ফুল পাহ বুটলি লোৱাৰ লগে লগে
আকৌ সকলো লীন যায়,—নেদেখা হয়। সন্ধ্যাসীয়ে
কয়, “বোপাই। এই ফুল লৈ তুমি কি কৰিবা ?
মোকেই দিয়া। তোমাক মই ইয়াতকৈও ভাল বস্তু
দুটা দিম ; এজোৰ খবৰ,—যি জোৰ পিন্ধিলে তুমি
ত্ৰিভুবন ঘূৰি আহিব পাৰিবা। আৰু এপাট ‘চিন্‌চা’
—যিটোৰে তুমি যি বিচাৰা তাকেই পাবা।”...

“ভাল ঈশ্বৰ।” বুলি কৈ জোন কোঁৱৰে সেই
ফুল পাহ দি খবৰজোৰ আৰু চিন্‌চা পাট লৈ সন্ধ্যাসীৰ
পৰা মেলানি মাগি গুছি যায়।

কিছু দূৰ গৈ তেওঁ চিন্‌চা পাটক কয়,—“চিন্‌চা।
তুমি কাৰ?”

চিন্টাই কর,—“সেউতা। আগতে আছিলোঁ সন্ধ্যাসীৰ—এতিয়া আপোনাৰ।”

তেওঁ আদেশ দিয়ে,—“মোৰ যেতিয়া,—বাক, মোৱা সন্ধ্যাসীৰ পৰা মোৰ সেই কুল পাহ আনাগৈ।”....

চিন্টাই ততালিকে গৈ কুলপাহ লৈ আহে।

এইদৰে দ্বিতীয় সন্ধ্যাসীৰ পৰা চৌকোন আৰু তৃতীয় সন্ধ্যাসী জনব পৰা জোলোঙা এখনো জোন কোঁৱৰে পায়।...মনব আশা পূৰণ হোৱাত জোন কোঁৱৰ বংশনৰে ঘৰমুৱা হয়।

সিকালে ত্ৰিভুবন বিচাৰি বাঙী বংদৈ অপেচবীয়ে বেলি কোঁৱৰব কাৰেঙেদি যাওঁতে দেখে—সেই কাৰেঙৰ পৰা অতি ধুনীয়া জিলিঙনি বিৰিঙি সেই ঠাই ডোখৰ পোহৰাই আছে।...তাই কিছুপৰ থকি বৈ সেই কাৰেঙৰ ফালে খোজ লয়। কাৰেঙৰ সমুখৰ বংশবত সোণৰ খাটোলা আসনত সুবত হীৰা পতোৱা কিৰীটি পিছি হাতত বিনা কৰা ফুলাৰ সোণৰ থালি লৈ অপক্লপ সাজত ধুনীয়া ৰূপহ বেলি কোঁৱৰক দেখি বাঙী বংদৈয়ে মুছকছ বাব খোজে। কোনোমতে নিজক সংযত কৰি কিৰীটি আৰু থালিক সেৱা জনাই তাই উৰি সৰগৰ ইলুপুৰলৈ গুছি যায়।...

বেলি কোঁৱৰেও ততক লাগি থাকে। তেওঁও বংদৈৰ বেহ-ৰূপ দেখি মুছকছ বাব খোজে, কিন্তু তেওঁ বান্ধৰ জোন কোঁৱৰৰ উপদেশৰ কথা স্মৰি কোনোমতে সংযত হৈ গহীনাই নিৰাত ভাৱে বহি থাকে।...

সিকালে পদুমী-কুঁৱৰীয়ে ছটফটাই থাকে জানোচা বেলি কোঁৱৰে যদি বাঙী বংদৈ অপেচবীক লৈ আহে তেওঁ জীৱন ভবি বংদৈৰ বেটা চাকৰনী হৈ থাকিব লাগিব। জোন কোঁৱৰৰ সেয়েহে গুৰিৰ পৰা মন—কেনেকৈ তেওঁৰ বান্ধৰ কাৰণে এজনী দিপ্লীপ্ ছোৱালী আনি পদুমীক গাচোৱা লিগিৰী কবিব পৰা যায়।

জোন কোঁৱৰে সকলো আলয় লৈ বেলি কোঁৱৰৰ ওচৰ পায়। নানা কুশল বাতৰি পোৱাৰ পিছত জোন কোঁৱৰে কৰ, “বান্ধৰ। বংদৈয়ে যেতিয়া সকলো গৰ পাইছে, আৰু পলম কৰাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই, নানা

বিধিনি আহি দেখা দিব পাৰে। ব'লা আজিৱেই আহি সৰগৰ ইলুপুৰীলৈ গৈ ইলু বজাৰ কাষ চাপোঁগৈ। তুমি এপাট খবৰ লোৱা—মই আনপাট খবৰ পিন্ধো।”....

এপাট খবৰ বেলি কোঁৱৰে আৰু আনপাট খবৰ জোন কোঁৱৰে পিন্ধা বাত্ৰকেই দুয়ো উৰি যায়; লগতে চিন্টা, চৌকোন আৰু জোলোঙাও জোন কোঁৱৰে নিয়ে। সেই জোলোঙাৰ ভিতৰত সেইপাহ কুল।

বেষৰ ৰাজ্য পাব হৈ শূন্য ৰাজ্য, শূন্য ৰাজ্য পাব হৈ জোন ৰাজ্য, জোন ৰাজ্য পাব হৈ তৰা ৰাজ্য, তৰা ৰাজ্য পাব হৈ দুয়ো সৰগৰ ইলুপুৰী পাই নন্দন-কুলনিত নাৰে। খবৰপাট খুলি হাতত লৈ দুয়ো ইলু সভাৰ ফালে খোজ লয়।...

ইলু সভা।...

ইলুসনত ইলুৰজা বহি আছে। কাষতে বাওঁপিনে এখন সিংহাসনত শচীদেৱী।

বংদৈৰ বিচাৰ।...

ইলুই কৰ, “বংদৈ। তোমাক যেতিয়া মই সেই কিৰীটি আৰু থালি বাঁচা দিওঁ, তুমি সেইটো কাক দিছিল।?”

বংদৈয়ে কৰ,—“মোৰ কাষত বজাই থকা বৰ ৰায়নৰ হাতত দিছিলোঁ মহাৰাজ।”....

“বৰ ৰায়নক মাতা।”....ইলুৰ আদেশ শুনি কটকী ওলাই যায়।...

অলপ পৰৰ পিছতে কটকীৰে সৈতে বৰ ৰায়ন ইলুসভালৈ আহে।

ইলু বজাই গহীনাই কৰ,—“বৰ ৰায়ন। তোমাক বংদৈয়ে এটা কিৰীটি আৰু এখন থালি দিছিল নে?”

“নাই দিয়া মহাৰাজ।”....

বৰ ৰায়নৰ কথাৰাৰ শুনি ইলুৰ ঋং চুলিৰ আগ পায়।...

“নাই দিয়া। তেওঁ তুমি ক'ত আছিল।? বোক কাকি?”

ইলুৰ ঋং দেখি বৰ ৰায়নৰ চুঙি হেৰায়। শেহত শুকান ওঠ চেলেকি কঁপি কঁপি সি কৰ, “মহাৰাজ।...

আপোনাক কাকি নিবলৈ যোব সাহাও নাই শকতিও নাই। এসববত যোব ওচৰত বহাজনক মূণং দি মই বিশেষ কৰিত বাজলৈ গৈছিলোঁ।”

“কোন সি?”...সকলোৱে ইফালে-সিকালে চায়।...

এনেতে ইন্দ্ৰ সভাত সোমায় বেলি কোঁৱৰ আৰু জোন কোঁৱৰ।...

“কোন?”...

ইন্দ্ৰৰ কথা শুনি বেলি কোঁৱৰে মাত দিয়ে,—
“আমি মৰতৰ দুই নবমনিচ।”...

“কেলৈ আহিছা?” ইন্দ্ৰই সোধে।

জোন কোঁৱৰে উত্তৰ দিয়ে,—“মহাৰাজ। আমি আপোনাক তুৱন মোহিনী স্বজনী নাচোন দেখুৱাবলৈ আহিছোঁ।”

“বাক, দেখুৱাব পাৰা।” ইন্দ্ৰৰ খং শাম কাটে।
তেওঁৰ বহুদিনৰ পৰা ধাউতি সেই নাচ চাবলৈ। সেই নাচোন ইন্দ্ৰপুৰীৰ কোনো অপেচৰীয়ে নাজানে।

....জোন কোঁৱৰে জোলোঙাৰ ফুলপাহ উলিয়াই লৈ মজিয়াত জোৰেৰে দলি মাৰে।

অম্মা পুৰীৰ ধুনীয়া সভা এখন হয়।...

ইন্দ্ৰ-সভাতকৈও ধুনীয়া—অপেচৰীহঁতকৈও ৰূপহী ইয়াৰ নাচনীহঁত।

কেনে লৱলাস,—কেনে লহৰ, কেনে ডঙিয়া।
হাতৰ ঠাছ, ভৰিৰ ছেও কেনে মনোমোহা।...

প্ৰত্যেক খোজৰ বুলনিত ত্ৰিভুবনত নোহোৱা-
নোপোজা বস্তু, প্ৰাণী গছ-লতা আদিৰ সৃষ্টি হয়।...
অনুপম, মনোৰম।...

ফুলপাহ বুটলি জোন কোঁৱৰে আকৌ জোলোঙাৰ
তিতবত জ্বাই থয়।...

আকৌ সেই ইন্দ্ৰ সভা।

লাজত অপেচৰীহঁতৰ মূৰ দোঁ ধায়।...

ইন্দ্ৰ বজাই বব সন্তোষ লভে আৰু কয়,—“মই
বব বং পাইছো, কোঁৱৰ।!...মোৰ ইমান দিনৰ হাবিলাষ
পূৰণ হ’ল। বাক, কি বব লাগে কোৱা।”...

জোন কোঁৱৰে সেৱা জনাই কয়, “মহাৰাজ।
মোৰ দুটা ভিক্ষা পূৰণ কৰিব লাগিব।”...

ইন্দ্ৰই বংবনেৰে কয়,—“নিশ্চয় পূৰণ কৰিম।
কোৱা কি ভিক্ষা?”

জোন কোঁৱৰে নিৰ্ভয়ে কয়,—“মহাৰাজ। প্ৰথমটো
হৈছে ময়েই সেই ৰায়ন—বিজনে সেই কিৰীটি আৰু
থালি লৈছিলোঁ। সেই কাৰণে ৰাঙী-বংলৈ অপেচৰী,
বেলি ৰাজকোঁৱৰ আৰু মোৰ জীৱন যেন বক্ষা পায়।”

ইন্দ্ৰ আচৰিত হয়, শেহত হাঁহি বুখেৰে কয়,—
“বাক সেয়ে হওক। দ্বিতীয়টো?”...

জোন কোঁৱৰে কয়,—“মোৰ ৰাজ্যৰ এই বেলি
কোঁৱৰৰ হাজঙ ৰাঙী-বংলৈক সঁপি দিয়ক।”...

শুনিয়েই ইন্দ্ৰ বজাই সিংহাসনৰ ওপৰতে চলি
পৰি অচেতন হয়।...শেহত চেতন পাই কয়—“ই বব
নিৰ্ভূৰ ভিক্ষা কোঁৱৰ।!...কি কৰিম মই যেতিয়া কথা
দিছোঁ,—তাৰ অন্যথা হলে মোৰ মান নাথাকিব।”

....শেহত সেহাই সেহাই আধে-বেধে কয়, “বাক
সেয়ে হওক, মোৰ বুকুৰ জীউ হিয়াৰ মাণিক ৰাঙী-
বংলৈক তোমাৰ ৰাজ্যৰ বেলি কোঁৱৰক গটাম। কিন্তু
এই চৈধ্যশ অপেচৰীৰ ৰাজ্যৰ পৰা তোমালোকে ৰাছি
লব লাগিব।”

জোন কোঁৱৰে “ভাল মহাৰাজ” বুলি সেৱা জনায়।
ইন্দ্ৰ আৰু থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰি সভা এৰি
গুছি যায়।

বাকী ডা-ডাঙৰীয়া দেও সকলৰ আদেশ মতে
দুলীয়াহঁতে দোলাত তুলি এজনী এজনীক অপেচৰী-
হঁতক কোঁৱৰ দুজনৰ কাষেদি লৈ যায়।...

বতাহত কুচ-কুচনি—জোন কোঁৱৰৰ কাণত গৰে,—
যি দোলাত বব ব্যাধি লগা পোকে পিল পিলোৱা কুৎচি
তিবোতাক দেখিব। সেই জনীয়ে ৰাঙী বংলৈ অপেচৰী।

কোনো দোলাত ভেনে তিবোতা দেখা নাপাই জোন
কোঁৱৰ হতাশ হয়।

শেহত দোলাভাৰীহঁতে এটা ডগা দোলাত এজনী
পোক লগা মাখি ভেন-ভেনোৱা কুৎচি তিবোতা

এজনীক তুলি অনা দেখি জোন কোঁৱৰে তাইক ধাপ
মাৰি ধৰি তাইক নয়ায় ।....

ৰাঙী-বংদৈও সেই কুণ্টিং কপ এৰি নিজৰ কপহ
কপ লয় ।....

জোন কোঁৱৰে বংদৈক বেলি কোঁৱৰৰ হাতত গটাই
দিবলৈ খোজোতেই ইন্দ্ৰবজা সমাৰোহেৰে ইন্দ্ৰ সভালৈ
আহি বংদৈক বেলি কোঁৱৰৰ হাতত সঁপি দিয়ে ।

চাৰিওফালে উফলি জোকাৰি উঠে । শংখ-কুঁকি
আৱতীহঁতে মঙ্গল আৰাধনা কৰে । অপেচৰীহঁতে
দুয়োজনকে বেৰি নাচে ।....

ইন্দ্ৰ বজাই তিনি জনকে নিজৰ বখত তুলি বিদায়
দিয়ে ।....

নথ গুছি যায় ।....

নিজৰ কাৰেঙলৈ আহি বেলি কোঁৱৰ আৰু ৰাঙী
বংদৈৰ আটোম-টোকাবীকৈ বিয়া পতা হয় ।....

....লাজত সেই ইন্দ্ৰদুতজনে পদুমী-কুঁৱৰীৰ ওচৰলৈ
নাহে ।

....সোণৰ পালেঙত বেলি কোঁৱৰ আৰু ৰাঙী বংদৈ
গুই থাকে আৰু পদুমী কুঁৱৰীয়ে চকুলো মছি দুয়োৰে
সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰে ।

....বজা আৰু ৰাণীৰ জুখৰ সীমা নোহোৱা হয় ।....

জোন কোঁৱৰে ক্ষণেপতি বেলি কোঁৱৰৰ মঙ্গল
কামনা কৰি থাকে ।....

লখিমী কুঁৱৰী

লখিমীপুৰৰ বজা ।....

জীয়েকৰ নাম লখিমী ; তাই নামত যেনে লখিমী,
কপতো তেনে লখিমীতাইৰ দেহা-গাঁথনিত কোনো
খুঁত নাই ।....অপকপ—নিখুঁত কপত তাই গুৱনি, লাহনী
বেহ-কপত কপহী, বৰ কপহী ।....

বিদগ্ধতো তাই পাকৈত । সৰেচতীয়ে যেন নিজেই
আহি ৰাজ কাৰেঙত জনম লৈছে ।....

দিহিঙৰ পূবে এখন ডাঙৰ ৰাজ্য—দিহিঙীয়া ।
সেই ৰাজ্যৰ বজাৰ পুতেক, নাম সোণবৰ । সিও কম
নহয়, দেখাত যেনে তাৰ সোণৰ দৰে সুবতি, গুৱন
গুণতো সি নিপুণ ।....

পৃথিৱীত ইহঁতৰ জোৰা, সুকুয় আৰু জোনাই ।

দুয়ো ৰজাৰ হাবিলাঘ—দুয়োৰে যেন হয় বিয়া । কেৱল
বৈ থাকে সিহঁত ডাঙৰ হয় কেতিয়া ।

এদিন দিহিঙীয়া ৰজা ঢুকায় । কিমান ওখা-বেজ
বগাইও বজা নাৰাচে, মৰণৰ বাটে সৰগ পায় । বিজুলী
বেগেৰে এই মৰণৰ বাতৰি পাই লখিমীপুৰীয়া ৰজাৰ
মনৰ হাবিলাঘ উভটা বাট লয় । তেওঁ লখিমী-কুঁৱৰীক
সোণৰ কোঁৱৰক দিবলৈ অমান্তি হয় ।

লখিমী-কুঁৱৰীৰ হলে মনে নামানে । যালৈ তাইৰ
মন-প্ৰাণ, তেওঁক নাপালে তাই জীয়াই থাকে
কেনেকৈ ?....লখিমীৰ মন নানা চিন্তাই আগুৰি ধৰে ।

এদিন তাই গুপতে সোণবৰ কোঁৱৰলৈ চিঠি লিখে—
বহাগী ৰঙালী বিহুৰ দিনা তাইক গোপনে লৈ যাবলৈ ।

ভবদুপৰ নিশা কোঁৱৰে আহি কাৰেঙৰ সমুখৰ তামোল বাৰীৰ বৰ কঁঠাল গছজোপাৰ তলত এটা ঘোৰা লৈ বেন বৈ থাকে। নিশাৰ একাৰত তাই গা ঢাকি কোঁৱৰৰ সৈতে মিল হৈ সেই ৰাজ্য এৰিব। এইদৰে চিঠি পাই সোণৰৰ কোঁৱৰৰ মৰা দেহাত জীউ আহিল।

লক্ষীমপুৰৰ ৰজাই মাউৰা কোঁৱৰলৈ লখিমী কুঁৱৰীক নিদিব বোলা বাতৰি শুনি মৰা যেন হোৱা সোণ-বৰৰ গাত উশাহ আহে ... ৰজাই ভাবে মাক-বাপেক নোহোৱা মাউৰা সোণবৰৰ হাতত লখিমী কুঁৱৰীক সপি দিলে জানোচা ছোৱালীয়ে দুখ পায়, এই চিন্তাই ৰজাৰ হিয়া খুলি খুলি ধায় ...।

সকলো সংশয় দূৰ হোৱাত নতুন উছাহ বুকুত লৈ এটা ত্ৰেজাল ঘোৰাৰ পিঠিত ধন-সোণ, হীৰা-মুকুতা-মাণিক কেইটোপোলা বান্ধি সোণবৰ কোঁৱৰে ঘোঁৰা চেকুৰিয়াই লখিমপুৰ ৰাজ্যলৈ যায়।

উৎসাহ দিনা সি সেই ৰাজ্য পালে।

বিহুৰ দিনা সন্ধিয়া এঠাইত থাই-বৈ সাজি-কাচি সোণবৰ কোঁৱৰে ঘোৰাত উঠি চেকুৰিয়াই কোনেও গম নোপোৱাকৈ কাৰেঙৰ সমুখৰ তামোল বাৰীত সোমাই এজোপা ডাঙৰ কঁঠাল গছৰ লগত বান্ধি থৈ তাৰ তলত খাপ লৈ সোণবৰে জিৰায়।

বাৰীৰ পৰা বিণিকি বিণিকি কাৰেং দেখা যায়। ... বৈ বৈ চাই চাই কোঁৱৰৰ চকু বিষায়, উচুপিচাই থাকে, অৱশেষত অজানিতে টোপনি আহে।..

এজন চোৰ। ওপুতে গোপনে একাৰত গা-ঢাকি সেইফালেদি চুব কৰিবৰ হেপাহেৰে সি আহে। ঘোঁৰাটো দেখি সি আচৰিত হয়। একাৰত খেপিয়াই চাই দেখে—“আও হীৰা-মুকুতাৰ টোপোলা।” ভাবি সি ৰং পালে “গাখীৰতে মহৰ খুঁটি।”...ইফালে-সিফালে চাই সি দেখে এজন ডেকাই গছজোপাৰ তলত টোপনিত লালকাল দি পৰি আছে।...কিনো বহুইচ গনি-পিটি একোকে ধৰিব নোৱাৰি সি ভৱধ মানে ...জাঁতৰত ওচৰতে সি লুকাই খাপ লৈ থাকে।

ৰাজনিশা! নিজৰ নিৰ্মাতা! কাৰেঙৰ খিৰিকী-

য়েদি লখিমী কুঁৱৰীয়ে মনে মনে লাহী দেহাটো সবকাই এটা ধন-সোণ-হীৰা-মুকুতাৰ টোপোলা লৈ ওলাই আহি তামোল বাৰীত সোমাই কঁঠাল গছজোপাৰ ফালে যায়। কুঁৱৰীক অহা গম পাই চোৰজনে আঁৰৰ পৰা ততালিকে ওলাই ঘোঁৰাৰ বান্ধ খুলি তাৰ ওপৰত উঠে।... কুঁৱৰীয়ে ঘোঁৰাৰ কাষ চাপোঁতেই চোৰে টোপোলাৰে সৈতে কুঁৱৰীক তুলি ঘোঁৰা চেকুৰিয়াই গুছি যায়। ঘোঁৰাৰে সৈতে দূয়ো একাৰত মিলি নেদেখা হয়।...সোণবৰ কোঁৱৰে তাতে গম নোপোৱাকৈ টোপনিত লালকাল দি পৰি থাকে। বেচেৰা সোণবৰ কোঁৱৰ।..

নিশাৰ একাৰত ঘোঁৰা বিজুলী বেগেৰে লবি যায়।... কুঁৱৰীয়ে গোমচেং মেখেলাৰ কোচৰ পৰা তামোলৰ সঁকুৰা মেলি তামোল উলিয়াই লগৰ জনক দিলেও নোখোৱা দেখি আচৰিত হয়। চোৰৰ মনত বৰ ৰং ওপজে;—বিনা যতনত এসোপা হীৰা-মুকুতা-মাণিক্-মোহৰ লাভ, তদুপৰি এজনী কুঁৱৰী।

গৈ গৈ বাটতে ৰাতি পুৱায়।..

পূবে বেলিয়ে পোহৰ বিলাই দেখা দিয়ে। লখিমীয়ে উভটি চালে। তাইৰ বুকু চিৰিংকৈ উঠে। ক’ত তাইৰ বুকুৰ জীউ কেঁচা-সোণ—সোণবৰ কোঁৱৰ?....

এওঁ দেখোন কিবাহে, কোনোবাহে,—কুৎখিৎ কুৎচ!.. তাই দীঘল বুকুতগা হিয়াছিগা হুমুনিয়াহ এৰি নিকট্ট মাতেরে কলে, “ইয়াকে মই কপালত সাৰি আহিছিলোনে? কণা বিধাডাই ইয়াকেহে লিখিলেনে?”...অলপ দূৰলৈ যাওঁতেই এটা কুঁৱা দেখি তাই যপৰাই কলে,—“বৰ পিয়াহ লাগিছে। অলপ পানী পোৱাহেঁতেন।”

চোৰে কুঁৱা দেখি এটা লোটা আৰু জৰী এডাল লৈ তাৰে বান্ধি বান্ধি যায়। কুঁৱাৰ পৰা পানী তুলিবলৈ জৰীৰে বন্ধা লোটাটো নবাইছে এখোন,—“এ কষ্টহেঁ হব, মইও ওচৰলৈকে যাওঁ” বুলি কৈ ঘোঁৰাৰ পৰা নামি লখিমীয়েও কুঁৱাৰ ফালে খোজ লয়। কুঁৱাৰ কাষ পায়হেঁ ঠেলা মাৰি চোৰক কুঁৱাত পেলাই দি লবি উভটি ঘোঁৰাত উঠি অকলে বিজুলী বেগেৰে চেকুৰিয়াই ফুটি বেলে।

কুঁৱৰীয়ে বহুত নিলগত পাহাবৰ নামদানীত এখন ঘল ছাৰি পাই তাৰ ভিতৰলৈ সোমায়সোঁ-মাজ পাওঁতেই চিকাৰ কৰিবলৈ অহা চাৰিজনকোঁৱৰে তাইৰ বেছ-ৰূপ দেখি তত্ৰ হেৰুৱালে। সিহঁতৰ মাজত হাই-কাজিয়া লাগে। ইজনে কয়, মইহে এইক পাব লাগে—নিজনে কয়—নহয়, মইহে এটৰ গিৰি হোৱাৰ উপ-যোগী। এইদৰে চাৰিওজনৰ মাজত হাই-কোচাল লগাত কুঁৱৰীয়ে সিহঁতৰ কাষ চাপি কলে, “আপোনালোকে দেখোন চাৰিওজন কোঁৱৰ। ...ইমান হাই-কাজিয়া কৰি হাৰাধুৰি নাখাব। আপোনালোকৰ যেইকোনো এজনে মোক পাবই। এটা কথাত আপোনালোকে মান্তি হবই লাগিব। আপোনালোকৰ পৰা এপাট ধনু-কাঁড় মোক দিয়ক। মই কাঁড়পাট মাৰি পঠিয়াম। আপোনালোক চাৰিওজন নিজৰ নিজৰ বাজ-পোচাক খুলি অস্ত্ৰ আদি থৈ আপোনালোকৰ চাৰিওটা ঘোৰা ইয়াতে বান্ধি লব মাৰি যিজনে সেই কাঁড়পাট কঢ়িয়াই লৈ মোক আগতে চুব পাৰিব সেইজনেই মোক পাব।”

চাৰিও কোঁৱৰে এনে কথাত মান্তি হৈ ঘোঁৰা চাৰিটাক এজোপা গছৰ গুৰিত বান্ধি অস্ত্ৰ-সজ্জ তাৰ গুৰিত থৈ টঙালি বান্ধি সাধু হয় আৰু এপাট কাঁড় আৰু এখন ধনু কুঁৱৰীৰ হাতত দিয়ে। ...লখিৰীয়ে ধনু তিৰাই একালে টোঁৱাই কাঁড়পাট মাৰি পঠিয়ালে। ...লগে লগে সেইফালে চাৰিও কোঁৱৰে লব দিয়ে। ...

কুঁৱৰীয়ে ততালিকে ঘোঁৰাৰ পৰা নামি তৰোৱালখন লৈ চাৰিওটা ঘোঁৰাৰ ঠেং তাৰে কাটে, ভাল চাই বাজ পোছাক বাচি লৈ কোঁৱৰ হেন সাজি নিজৰ ঘোঁৰাত উঠি চেকুৰিয়াই ছুটি বেলে।

গৈ গৈ কুঁৱৰীয়ে এখন বাজ্যপালে। তাত এজন কুঁৱৰৰ লোকানত তাই আশ্ৰয় ললে। তাইৰ বেছ-ৰূপ দেখি মোহিত হৈ সকলোকে তাইক বখানিবলৈ ধৰে। কিছুক দিনে মানুহৰ ভিৰ বাঢ়িবলৈ ধৰে। ...সকলৰও বজা-বাহানি বেছিকৈ বেচৰ যাবলৈ ধৰে। তাৰ লাভ হেজাৰ ৰূপ বাঢ়ে। ...

সেই বজাৰত এদিন বজাৰীয়ে কলে,—

“স্বৰ্গদেউ! এই বাজ্যত হেনো এজন সুন্দৰ কোঁৱৰে আহি এজন সাওলৰ তাত আশ্ৰয় লৈছে। দেখৰ মানুহ তেওঁক চাবলৈ জাকে জাকে নিতৌ যায়। এদিন স্বৰ্গদেৱেও তেওঁক এই কাৰেঙলৈ নিৰন্তৰ জনালে ভাল বাছিল। স্বৰ্গদেওৰো শিৱাতি বাঢ়িলহেঁতেন।”

বজা মান্তি হয়।

নিৰন্তৰ পাই এদিন বাজকোঁৱৰ বেশিনী লখিৰীয়ে বাজ ছাউলিলৈ আহে। বজাই তাইক আদৰি-সাদৰি যতন ললে। লখিৰীৰ ব্যৱহাৰ দেখি বজাই বৰ সন্তোষ পায়। মজীয়ে মনে মনে বজাক একালে মান্তি নি কাণে কাণে কুচ-কুচাই কলে, “স্বৰ্গদেও! কেনেবা যেনহে লাগিছে। এওঁ মুনহ নহয় যেন হৈ লাগে।”....

মজীৰ কথা বজাই নপতিয়ালে।

কুঁৱৰীয়ে মেলানি মাগি সাউদৰ দৰলৈ আহোতে এখন হাট পাই বজা-বাহানি চাবলৈ ধৰে। পিছে পিছে মানুহৰ ভিৰ হব ধৰে। শেহত এজনী বুঢ়ীক এটি ধুনীয়া মইনা বেচিবলৈ অহা দেখি, লখিৰীয়ে সোধে,— “হেৰা আইতা। এই মইনাটি বেচিবানে?”.... “এৰা বেচিবলৈকে আনিছোঁ,—কোঁৱৰ দেউতা।”—বুলি বুঢ়ীয়ে কলে। “কিমান বেচ?”—বুলি সোধাত বুঢ়ীয়ে কয়— “মইনো কি কম ৰোপা দেউতা,—মইনাৰ বেচ মইনাই নিজেই কব।” শুনি আচৰিত হৈ কুঁৱৰীয়ে কলে, “বাক কিমান বেচ তাইক কবলৈ কোঁৱা।”—বুঢ়ীয়ে কবলৈ কোৱাত মইনাই কলে, “মহঁ হেজাৰ ৰূপ।”.... কুঁৱৰীয়ে কান্ধত ওলমাই থকা জোলেঙাৰ পৰা দহ হেজাৰ ৰূপ গণি দি সেই সজাৰে সৈতে মইনাটিক লৈ ধৰমুৱা হয়।

....সেই মইনাই মানুহৰ দৰে কথা কব পাৰিছিল,—

ভূত-ভৱিষ্যতৰ কথা আগতে জনাব পাৰিছিল। ...নিজৰ দৰলৈ আনি কুঁৱৰীয়ে মইনাটিক বৰ দৰম কৰিবলৈ ধৰে। সজাৰ তাক বকী কৰি নথৈ কুঁৱৰীয়ে ডাক মুকলি-মুৰীয়া কৰি দিয়ে। মইনাই গোটেই বাজ্যৰ বা-হাজৰি আনি কুঁৱৰীক নিতৌ জনায়।

....কুঁৱৰীৰ ওপৰত সজাৰ হৈ অহা তাইৰ ওপৰত সজাৰ

সন্তোষ পাই বজাই তাইক বাজাব ব্যবস্থার ব্যবস্থা দিয়ে। কুঁৱবীয়ে মতাব ভেল লৈ বিচাব চ'ৰাত গৈ ন্যায় ভাবে বিচাব কৰিবলৈ ধৰে। তাইব ন্যায় বিচাব দেখি বহিছে তাইব শলাগ লয়।

মন্ত্ৰীৰ কোনোমতেই বিশ্ৰাম নহয় নকৈ পতা বৰ-বৰষাক বুলিহ বুলি। বজাকো জনালে, “স্বৰ্গদেউ বৰষাক্ষাৰে বুলিহ বই কোনোমতেই পতিয়াব নোৱাৰে।। আৰু এবাৰ পৰীক্ষা কৰা যাওক সি বুলিহ নে তিৰোতা।” বজাই হাঁহি হাঁহি কলে, “মন্ত্ৰী, তুমি চলি পকালো এতিয়াও চিনি নোপোৱা বুলিহ কেনে, তিৰোতা কেনে? বাক কি পৰীক্ষা কৰিব খুজিছা কৰা।”

মন্ত্ৰীয়ে কলে, “স্বৰ্গদেউ। আকৌ এদিন বৰ-বৰষাক নিমন্ত্ৰণ কৰক।....কাৰেঙত সোমুওঁতে প্ৰথম ধাপত যদি তেওঁ বাওঁ ভৰিখন আগতে তোলে, তেনেহলে জানিব তেওঁ তিৰোতা আৰু সোঁভৰিখন আগতে তুলিলে জানিব তেওঁ মতা।”

“বাক সেয়ে হওক”—বুলি বজাই হাঁহি হাঁহি উত্তৰ দিয়ে।....

সিকালে মইনাইও সকলো শুনি উৰি গৈ কুঁৱবীক এই বাতৰি জনালে।

নিমন্ত্ৰণ পাই পিছদিনা কুঁৱবীয়ে বৰষাক্ষাৰ ভেশত বজাব হাউলিলে আহে।

গম পাই বজা আৰু মন্ত্ৰীয়ে কুঁৱবীক আদৰি সাদৰি নিবলৈ হাউলিব পৰা ওলাই আহে।

কুঁৱবীয়ে মইনাব কথাৰাৰ সুঁৱৰি হাউলিব ভিতৰলৈ যোৱা জৰলাৰ প্ৰথম ধলপত সাহায্যানে সোঁ-ভৰিখন দি ভিতৰলৈ যায়;—বজাই মন্ত্ৰীৰ মুখৰফালে চাই মিচিক্টকৈ হাঁহে। মন্ত্ৰীয়ে কপাল কোঁচাই কলে, “তেও মই নপতিয়াওঁ স্বৰ্গদেউ। এওঁ তিৰোতাই।”

মন্ত্ৰীৰ দিনে-নিশাই একেটা চিন্তা—কেনেকৈ তেওঁ তাইক তিৰোতা বুলি লক্ষীকৰ পাৰে....এনে চিন্তাত বহুতো নিশা তেওঁৰ ক্লিষ্টগৰে যায়।....

মন্ত্ৰীয়ে এদিন কুঁৱবী নৰক্ষাওঁ তাই গমনোপোহাটক জাইব পোৱা পাটীৰ তলত এপাহ ফুল থৈ উভটি আহি

মজাক জনালে, “স্বৰ্গদেউ। কাইলৈ পুৱা গম পাৰ—বৰষাক্ষা বুলিহ নে তিৰোতা। তেওঁৰ পোৱা পাটীৰ তলত ফুল এপাহ থৈ আহিছে।। যদি সেই ফুল বৰষাই যায় তেন্তে তেওঁ তিৰোতা, যদি নাযায় তেন্তে মতা বুলি জানিব।”

....“বাক ডাঙবীয়া, কাইলৈ দেখা যাব।”—বুলি বজাই মিচিক্টকৈ হাঁহি সঁহাৰে।

সিকালে মইনাই সকলো দেখে—সকলো শুনে;কুঁৱবীয়ে উভটি অহাত সি উৰি আহি সকলো কথা ভাঙি-পাতি কৈ-মেলৈ—“কুঁৱবী আইদেউ। মোক-মোকালিতে উঠি আপুনি সেই পাহ ফুল জুইত পেলাই ছাই কৰি দিব। বই ঠিক তেনে এপাহ ফুল আমি দিব, আপুনি সেইপাহ যতনে ঠিক সেই ঠাইতে পোৱা পাটীৰ তলত থৈ দিব।”....

....পিছদিনা পুৱাই বজা আৰু মন্ত্ৰীয়ে সাউদৰ বৰলৈ গৈ কুঁৱবীৰ পোৱা কোঠালিলৈ যায়। মোক-মোকালিতে উঠি মইনা আৰু কুঁৱবীয়ে আগদিনা আলচাব দৰে সকলো যতনাই ধৰ। বজা আৰু মন্ত্ৰীক দেখি কুঁৱবীয়ে কলে—“আজি দেখোন পুৱাই পুৱাই স্বৰ্গদেও আৰু ডাঙবীয়া এই দুখীয়াৰ পঁজাত?”

....বজাই কলে, “এবা, পুৱাই এইকালে কুৰিবলৈ আহিছিলোঁ। বাটতে ভাবিলোঁ, এইকালে আহিলো বৈতীয়া বৰষাক্ষাৰ তাত এবাৰ ডুবুকি মাৰিছেই বাওঁ।”

“ভাল কৰিছে” বুলি কৈ কুঁৱবীয়ে বহিবলৈ আসন দি আলপৈচান ধৰে।

....মন্ত্ৰী ডাঙবীয়াই নবহি ইকালে-সিকালে চাই কোনোবা তলকত পোৱা-পাটীৰপৰা ফুলপাহ উলিয়াই দেখি আচৰিত হয়।....

বজাই মন্ত্ৰীৰ মুখলৈ চাই মিচিক্টকৈ হাঁহে।.... কিছুপৰ কথা-বতৰাৰ পাছত বিলাৰ লৈ দূৰো গুহি যায়।....

মন্ত্ৰীয়ে এইবাবো হাব নামে আৰু মানান কুৰি পাতিবলৈ ধৰেবাটত মন্ত্ৰীয়ে বজাক কলে, “স্বৰ্গদেউ। বৰষাক্ষা হৈছে তেঁকা আৰু বুলীয়া। আঁঠাৰ

কুঁৱৰী-মেউও হৈছে গাভৰু আৰু শুৱনী। আপুনি যেতিয়া তেওঁক বত্ৰা বুলিয়েই ধৰি লৈছে—দুয়োকে বিয়া দিবক। সিহঁতৰ ভাল জোৰা মিলিব।”

বজাই বংমেনেৰে কলে,—“বই ভালেই পাওঁ। বাক ডাঙৰীয়া,—এটা দিহা কৰা, যাতে ভালে ভালে হৈ যায়।”

কিছুদিনৰ পিছত দুয়োৰে বিয়া হয়।....

প্ৰথম নিশাই বৰবৰুৱাৰ ভেণত থকা লখিমী-কুঁৱৰীয়ে বাজ-কুঁৱৰীক কলে,—“লাহৰী! মোৰ এটা ব্ৰত নিয়ম আছে। এমাহলৈকে বট মোৰ বিয়া কৰা ঘেৰীৰ গা নোছোওঁ আৰু লগতে নোশোওঁও। তুমি যান্তি হবই লাগিব।”

বাজ-কুঁৱৰীয়েও বংমেনেৰে যান্তি হয়।....এইদৰে দুয়োৰে বিয়া হোৱা জীৱনৰ আগতীয়া দিন কেইটা হাঁহি-ধেমালিৰে যাবলৈ ধৰে।....

মজীৰ মন হলে উচ্-পিচাই থাকে।....ছোৱালীৰ বঙালী মন দেখি বজাৰও বঙত ঠাই নোহোৱা হয়।....মজীৰ মনত পোন পতিয়ন—বৰ-বৰুৱা বুলিহ নহয়—তিৰোতা।....

....সিকালে সোণবৰ কোঁৱৰে সাৰ পাই দেখে—বোৰাও নাই, কুঁৱৰীও নাই।....মনৰ ধিক্কাৰত তেওঁ নিজৰ বুকু দুহাতেৰে ডুকুৱাবলৈ ধৰে। বাতি পুৱায়।....বোঁৱাৰ ধোজে ধোজে খুৰাৰ ছাব চাই চাই তেওঁও ধোজ ললে।

গৈ গৈ সেই কুঁৱা পালে। কুঁৱাৰ দাঁতিত বহি জিৰালে....কুঁৱাৰ তলৰ পৰা তেওঁ গেঙনি-কেঁকনি শুনি, কুঁৱাৰ তলত চাই দেখে এজন মানুহ।—লৰা-লৰিকৈ এদাল লতা আনি কুঁৱাত ওলোমাই পেলাই দিয়ে। কুঁৱাৰ তলত বুৰ বোৱা চোৰে—লতাছৰী ধৰাত কোঁৱৰে ডাক তুলি দাঙত ধৰ। তাৰ এনে অৱস্থা কিয় হয় বুলি সোধাত—চোৰে সকলো কথা উলঙাই কলে।

দুয়ো একেলগে বোঁৱাৰ খুৰাৰ ছাব চাই চাই আঙুলালে আৰু সেই পাছৰে শুৱিত ছাবিডলীয়া ঠাইত

চাবিজন কোঁৱৰক কপাল চপৰিয়াই হৰাও-মাৰে কল্যা দেখি—কি হ’ল সোধে। সিহঁতেও সকলো কথা কঁহিয়াই কলে। ছজনো মিলি বোঁৱাৰ খুৰাৰ ছাব চাই চাই আগবাঢ়ি আৰু সেই বাক্য পাই—বোঁৱাৰ খুৰাৰ ছাব আৰু আঁতৰলৈ নেদেখি কুঁৱৰী ভাতে আছে বুলি ভাবি সেই পুৰীত নাপাই বৰবৰুৱাত গোচৰ দিয়ে।

....মজীৰ সন্দেহৰ ওপৰত বিবৰু হৈ আৰু -জোৰাইৰ অপমানত থং উঠি বজাই মজীক শুলত দিবলৈ আদেশ দিয়ে।....

সেইদিনাই সেই ছজনৰও বিচাৰ আৰম্ভ হয়।....চোৰে এজনৰ প্ৰাণৰ জীউক আৰু মহামূলীয়া বস্ত-বাহানিৰে সৈতে বোঁৱাটোক শুপুতে লৈ অহাত ছ-বছৰ আৰু এগৰাকী তিৰোতাক অকলে লগ পাই তাইক ধলেৰে হৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাত চাবিজন কোঁৱৰক দুবছৰলৈ পোঁটাশালত বন্দী কৰি ধৰৰ আদেশ কৰা হয়।....আৰু সোণবৰ কোঁৱৰক আঁতৰলৈ মাতি নি বৰ-বৰুৱাৰ ভেণ গুছাই লখিমী-কুঁৱৰীয়ে নিজৰ চিনাকি দি বুকুত আকোঁৱালি ললে।....সিকালে মজীক শুলত দিয়াৰ সময় ওচৰ চাপি আহে।....

লখিমী-কুঁৱৰীয়ে নিজৰ আচল বেশত সাজি-কাচি সোণবৰ কোঁৱৰক লগত লৈ সেই শুল দিয়া ঠাইলৈ লৰা-লৰিকৈ গৈ ওলায়।....

বজাই কুঁৱৰীক দেখি আচৰিত বানে। শুলত বাবলৈ ওলোৱা মজীয়ে বঙত নাচিবলৈ ধৰে।....

কুঁৱৰীয়ে বজা আৰু মজী-ডাঙৰীয়াক সেৱা জনাই সকলো কথা ভাঙি-পাতি কলে।....

বজাট সন্তোষ পাই হিৱা উলঙাই দুয়োকে আশীৰ্বাদ দিয়ে।

সিকালে এই বাতৰি পাই আউলী-জাউলী হৈ বাজ-কুঁৱৰীয়ে সেই ঠাইলৈ হাবাখুৰি খাই লবি ধাপৰি যায়। লখিমী কুঁৱৰীয়েও উৰাতু খাই আগবাঢ়ি কুঁৱৰীক সন্মতি বৰি কলে, “আমি যেতিয়া পথৰ খাই জীৱনৰ লগৰী হৈছোঁ,—হৈয়েই থাকিম। নৌ কোঁৱৰে ছাঁ-টল দুয়ো জীৱন কটাব।”....

দুয়ো বজাৰ ভৰিত পৰি সেৱা কৰে,—সোণবৰ
কোঁৱৰেও ভৰিত পৰে ।....

বজাই আশীৰ্বাদ দিয়ে, উলাহত তেওঁৰ দু-চকু
ওপছাই চকুলো বৰ ।....

বজীয়েও বাইখ পালে

মইনাই উৰি উৰি বিয়া গীত গালে ।

কপাল

এজন বজাৰ ছজন পুতেক । সৰু পুতেকৰ নাম
ৰাছিল বীৰ সিংহ । ছজন পুতেক ডাঙৰ হ'ল,—
আৰু সকলো বিদ্যাত নিপুণ হ'ল ।

এদিন বজাই ছজন পুতেকক কামলৈ মাতি আনি
কলে,—“বোপা কোঁৱৰহঁত । তোমালোকে ছজনে
কাৰ ভাগ্যত আছা, খাইছা আৰু পিচ্ছিছা ?”

ডাঙৰ পাঁচজনে কলে, “দেউতা । আপোনাৰ
ভাগ্যত ।”....বীৰ সিংহই কলে,—“মই নিজৰ ভাগ্যত
আছো, খাইছোঁ, আৰু পিচ্ছিছোঁ ।”

শুনিয়ে বজাৰ টিঙিটকৈ খং উঠি গৈছেৰা মাৰি
কলে, “বাৰু তুমি নিজৰ ভাগ্যৰ গুণত যদি থাকিবলৈ,
খাবলৈ আৰু পিচ্ছিবলৈ পাইছা, তেন্তে তোমাৰ ভাগ্যমতে
তুমি সেইদৰে খাই-পিচ্ছি থাকগৈ । তুমি মোৰ
কাৰেঙতে কিয়, এই ৰাজ্যতেই থাকিব নোৱাৰা ।
এতিয়াই জাঁতৰ হোৱা ।”....

বীৰ সিংহই বজাক সেৱা কৰি ভিতৰলৈ নিজৰ
মাকৰ পৰা বেলানি মাগিবলৈ গুছি গ'ল ।

মাক বাবীয়ে বিহাৰ আঁচলেৰে চকুলো নোহাবি
নোহাবি এটা মোনাত ভিলি চপক হীৰা শুধাই মাঙ্গৰ
দৰে পিচ্ছাই বুকুত ওলবাই দিলে আৰু কান্দি কান্দি
তাক বৰন কৰিবলৈ ধৰিলে । বীৰ সিংহ কোঁৱৰে
নাৰ্জি-কাছি মাকৰ পৰা বিদায় লৈ সোৱা জনাই কলে,
“আইচু দেউতা ! আপুনি মোৰ কাৰণে বেজাৰ কৰিব

নালাগে । মই আপোনাৰ পুতেক হলে আকৌ
আপোনাৰ বুকুলৈ উভতি আহিম । কোনেও মোৰ
অনিষ্ট সাধিব নোৱাৰিব । আপোনাৰ মৰম-চেনেহই
মোৰ বন্ধাৰ তাবিজ আৰু আশিসেই পাণ্ডপাত অস্ত্ৰ ।
মই এতিয়া যাওঁ । তুমি বেজাৰ নকৰিবা ।”—বুলি
কৈয়েই সৰু কোঁৱৰে গুছি গ'ল ...ঘোঁৰা শালৰ পৰা
ভাল চাই এটা তেজাল ঘোঁৰা, আৰু অস্ত্ৰশালাৰ পৰা
এখন চোকা তৰোৱাল লৈ কাৰেং আৰু সেই ৰাজ্য
এৰি গুছি গ'ল ।....

....ৰাজ্য পাৰ হৈ এখন পঁজা পালে সি । এখন
নৈৰ পাৰত সেই পঁজাখন আছিলসেই পঁজাত এজনী
বুঢ়ী আছিল । বুঢ়ীৰ সাতজন পুতেক আৰু এজনী
ছোৱালী আছিল ।....সাতজন পুতেকে অৰাইতঃ ডকাইত
আছিল, আৰু প্ৰত্যেকৰে এজনীকৈ ঘৈণীয়েক আছিল ।
ছোৱালীজনী আৰিয়ে আছিল ।

দিনত নৈত এখন নাও লৈ সাতজন পুতেকে বাট
হৈ আছিল আৰু নিশা হলে, ডকাইতি কৰিছিল ।

ভৰ দুপবীয়া ।....টকা-কটা ব'দ । উপায় নাপাই
পঁজা দেখি ঘোঁৰা চেকুৰিয়াই কোঁৱৰে তাৰ ভিতৰলৈ গ'ল ।

এজনী বুঢ়ী ওলাই আহিল । দৰত তাই অকলে
আছিল । জিৰাৰ কাৰণে ঠাই বিচৰাত বুঢ়ীয়ে কোঁৱৰক
জাগ্ৰ দিলে আৰু ধোৱাৰ দিহা কৰিলে

লাহে লাহে বাহি-বাটি থুৱাই-থুৱাই জিৰাৰলৈ দি
বুঢ়ীয়ে পুতেকহঁতৰ কাৰণে বাট চাই কৰিলে ।....

কাৰণ বুঢ়ীয়ে কিছু গুণ আনিছিল। সেই গুণৰ বনত তাই গৰ পাইছিল যে, কোঁৱৰৰ বুকুত ওলমি থকা বোনাত তিনি চপৰা বহুদূৰীয়া হীৰা আছে। পুতেক-হঁত নহাত পলম কৰাত বুঢ়ীয়ে উচুপিচাবলৈ ধৰিলে। বৈ বৈ তাইৰ বন নবনা হ'ল, আৰু নি লাগিল। শেহত তাই এখন ডুলাপাতত বহী লৈ কাপ এডালেৰে লিখিলে—

“গাইব লগত গাখীৰ আছে, পোৱালীক নেৰিবা।”
.....সেই লিখা ডুলাপাত লৈ আহি বুঢ়ীয়ে কোঁৱৰক দি কলে,—“বোপা এই ডুলাপাত নি মোৰ লৰাহঁত সৈত ঘাট হৈ আছে,—ভুবি ইয়াক দেখুৱালেই সিহঁতে ভোৱাক বতনেৰে নৈ পাৰ কৰি দিব।”....

কোঁৱৰে সেই ডুলাপাত বতনেৰে লৈ যাবলৈ ওলাল আৰু বুঢ়ীৰ পৰা বেলানি হাগি পঞ্জাৰ পৰা ওলাই যোঁৱা লৈ ঘাটৰ ফালে গ'ল।

সিকালে শাকতলিৰ পৰা শাক লৈ বুঢ়ীৰ ভৰ গাভৰু জীয়েক সোণচাকীয়ে ধৰমুৱা হৈ আহি বাটতে কোঁৱৰৰ ৰূপ দেখি ডাল পাই কলে, “আপুনি কোনোবা কোঁৱৰ নিশ্চয়। কিবা কামত ইফালে আহিছিল। কিং বা ?”

গাভৰুৰ কথা শুনি কোঁৱৰে সকলো কথা কহিয়াই ক'লে।

গাভৰুৱে চিঠিৰ কথা শুনি শিৰিঙি উঠিল। চিঠি-খন খোজাত কোঁৱৰে বুঢ়ীয়ে লিখা ডুলাপাত বিলা তাইৰ হাজত দিলে। কোঁৱৰক তাতে জিৰাবলৈ দি তাই লৰালবিকৈ ধৰলৈ গৈ সেই ডুলাপাত ফালি আন এখিলা ডুলাপাত লিখিলে,—

“গাইব গাখীৰ নাই। পোৱালীটোক এৰি দিবা।”
ডুলাপাত বিলা লৈ লৰি-খাপৰি আহি কোঁৱৰক দি গাভৰুৱে শুছি গ'ল।

কোঁৱৰে নৈ ঘাট পালে। সাতজন ঘাটুৱৈ তাৰে নাও এখনত বহি বৈ আহিল। কোঁৱৰে বোৰাৰে সৈতে বাওঙ উঠিল আৰু সেই ডুলাপাত বিলা সিহঁতৰ হাজত দিলে.....সিহঁতে পঢ়ি তাক নৈ পাৰ কৰি দি উভতি আহি কবলৈ আহিল.....

সিকালে কোঁৱৰে বোৰা চেকুৰিয়াই বহু দূৰলৈ গৈ এমোপা আৰু গছৰ তলত জিৰালে।.....

বুঢ়ীয়ে ল'ৰাহঁতক ক'লে,—“দিয়া, কি পাল্লা ?”
পুতেক ডকাইতহঁতে আচৰিত হৈ ক'লে, “ক'ত পাম ?”
বুঢ়ীয়ে ক'লে, “অজলাহঁত। কিয় ? বহি লিখি দিয়া ডুলাপাত এখিলা পোৱা নাইনে ? সেই বাটৰুৱা-জনে দিয়া নাইনে ?

পুতেকহঁতক বুঢ়ীয়ে সকলো কথা ক'লে.....

ডাঙৰ পুতেকে আচৰিত হৈ ক'লে, “ক'ত ? আহি দেখোন তেনে কোনো চিঠি পোৱা নাই। এখন চিঠি পাইছিলোঁ,—‘গাইব গাখীৰ নাই। পোৱালীটোক এৰি দিবা।’—এনেহে লিখা আছিল। বাৰু যি হ'ল হ'ল। বৰ ঠগ খালোঁ যেতিয়া এইদৰে হাত-ভৰি সাৱটি থাকিম নে ? কিবা এটা দিহা কৰিবই লাগিব। বাৰু মঙল চাওকচোন, আই, সেই মানুহজন কিমান দূৰৈত আছে ?”

বুঢ়ীয়ে মঙল চাই ক'লে, “মানুহজন দহ মাইল উত্তৰে আছে। এতিয়া গলেও লগ পাবৰ আশা আছে।”.....

তাইৰ লৰাহঁতে নাখাই নবৈ ততালিকে সাজি কাচি ওলাই গ'ল। সিহঁতে লগতে সিহঁতৰ গাভৰু ভনীয়েক সোণচাকীকে লৈ আঠোটা বোৰাত উঠি ছুটি বেলিলে।

সিকালে কোঁৱৰে আমগছ জোপাৰ তলত অলপ জিৰাই জিৰাবিৰ পিচত উঠি বোৰা লৈ চেকুৰিয়াই গ'ল। ডকাইতৰ জাকে দহ মাইল আঁতৰৰ আন গছ জোপাৰ তলত বীৰ সিংহ কোঁৱৰক নেদেখি হতাপ হ'ল.....তেও বনত আশা লৈ কোঁৱৰৰ বোৰাৰ বোজ চাই চাই শেহত সিহঁতে এখন বাজ পালেগৈ।.....
কোঁৱৰে কোন ধৰত থাকে সিহঁতে সকলো চাই চিন্তি ল'লে। সিহঁতে এটা কলি পাডিলে। সোণচাকীক সিহঁতে কোঁৱৰৰ বৈৰীয়েক বুলি চিনাকি দিব। বৈৰীয়েকক এৰি কোঁৱৰে পলাইছে বুলি সিহঁতে জনাব। শেহত বিজয়ৰ সৰ্কে সোণচাকীয়ে বেতিয়া কোঁৱৰ

লগত একেলগে থাকিব, সেই ছেগেতে সোণচাকীয়ে কোঁৱৰক কাটি ডাব বুকুড ওলম। তিনি চপৰা হীৰাৰ মোনা লৈ আহি, ককায়েকহঁতৰ লগত মিল হৈ পলাব।

সিহঁতে সোণচাকী সিহঁতে থকা ঠিকনা দি বজাক সেইমৰে গোচৰ দিলে

গোচৰ শুনি বজাই এটা কোঠালিত সোণচাকীক বীৰ সিংহ কোঁৱৰৰ লগত থাকিবলৈ দি সিহঁতে কি কৰে আৰু কি কি কথা-বতৰা পাতে জানিবলৈ পৰীয়া বাখিলে।

ডকাইতহঁতে সিহঁতৰ থকা ঠাইলৈ উভতি আহিল। সোণচাকী আৰু বীৰ সিং একেলগে এটা কোঠালিত থাকিল। সিহঁতক পৰ দিবলৈ পৰীয়াই সিহঁতৰ ওপৰত শেন চকু দি ব'ল।

নিশা হ'ল। দুয়ো ৰাই-বৈ এখন বিছনাত একেলগে শুলেমাঝনিশা সোণচাকীয়ে সাৰপাই হাতত দা এখন লৈ বীৰ সিংহ কোঁৱৰৰ বুকুৰ ওপৰত উঠি ঘপিয়াবলৈ সাধু হ'ল

সাৰ পাই কোঁৱৰে হাঁহি হাঁহি ক'লে, “শুনা। মোক কাটিবাই যেতিয়া অলপ বৈ শুনা। এটা সাধু কণ্ড।”

সোণচাকীয়ে হাতখন নমাই ক'লে, “কি সাধুনো ? কণ্ড।”

বীৰ সিংহই কবলৈ ধৰিলে-“এসময়ত এজন কোঁৱৰ আছিল। তাৰ এটা মৰমৰ ভাটো আছিল। সি মলৈকে গৈছিল, ভাটোটোকে লগতে নিছিল। এদিন সি ভাটোক লৈ হাবিত চিকাৰলৈ গ'ল। বাৰ্ভতে বাৰ্ভতে তাৰ পিৰাহ লাগিল। পিৰাহত তাৰ বুকু কালো কালো কৰিবলৈ ধৰিলে, তাৰ ডিঙি শুকাই আহিল।.....বিচাৰি বিচাৰি সি এটা সৰু টিলা পালে। টিলাৰ কাষেদি তল ছোৱাত এটোপালকৈ পানী পৰা দেখি সি তবোৱাল উলিয়াই তাৰ ৰাপৰ পাতি পানী ভৰাই পিব খোজোতেই ভাটোটোৱে উৰি আহি ডেইকাৰে কোবাই দিয়াত ৰাপৰ কোঁৱৰৰ হাতৰ পৰা লবিজ, আৰু ভৰা পানীও ৰাপৰি পৰিল। দুখত,

খঙত, পিৰাহত কোঁৱৰে সেই তবোৱালেৰে একে ৰাপতে ভাটোটোক কাটি পেলালেশেহত বেচি পানী পোৱাৰ আশাত সেই টিলা হেন চাপৰ ওপৰত উঠি সি দেখিলে-এটা ডাঙৰ ঢেকী সাপ ধৰি গেলি পচি আছে। সেই গেলা-পচা সাপৰ দেখাৰ পৰা পচা পানী বৈ গৈছে। সেই পানীকে সি ৰাপৰত ভৰাই সি পিৰাহ গুহাৰ খুজিছিল। সেই পানী খোৱাহেঁতেন কোঁৱৰ বহিলেহেঁতেন। কিন্তু ভাটোৱে তাৰ গ্ৰাণ বচালে শেহত সেই হাবিৰ মাঝত দিৱা চাকুবিয়াই কোঁৱৰে- “হায় ভাটো। হায় ভাটো।!” বুলি কান্দি ব'ল। গোটেই হাৰিখনতে সেই হায় হাৰাকাৰৰ বোল উঠিল।.... এয়ে হল সাধু। মোক কঁচাৰ পিছত তুমি এদিন বেজাৰ কৰিবা। সেই কোঁৱৰৰ দৰে তুমি গোটেই জীৱন ‘হায় বীৰ সিংহ কোঁৱৰ। হায় বীৰ সিংহ কোঁৱৰ।!’ বুলি কান্দি কান্দি চকুলোৰ চল বোৱাৰা।”.....

সোণচাকীয়ে কিবা ভাবি মানি দাখন একালে ধৈ একাতি হৈ শুই থাকিল।

দুয়ো টোপনিত লালকান দিলে।

শেহ নিশা আকৌ সোণচাকীয়ে সাৰ পাই কোঁৱৰৰ বুকুৰ ওপৰত বহি দাখন লৈ হাত দাতি ঘপিয়াবলৈ খোজোতেই বীৰ সিংহ কোঁৱৰেও সাৰ পাই মলা কৰি ক'লে,-“বৰা আৰু এটা সাধু শুনা।”

সোণচাকীয়ে ক'লে, “কোৱা।”

কোঁৱৰে কবলৈ ধৰিলে,-“এখন দেশত এজন গুৱাল আৰু এজনী গুৱালনী আছিলসিহঁতৰ এটা দহ মহীয়া কেচুৱা ন'ৰা পোৱালী আছিল সিহঁতৰ মৰমৰ পোহনীয়া নেউল এটাও আছিল।

সিহঁতে পুৱাই ৰাই বৈ এটা বুঢ়ীত নেউলটোক বান্ধি তাৰ ওচৰতে উমলিবলৈ পানী ভৰা চৰিয়া এটাৰ কাষতে ন'ৰা পোৱালীটোক এৰি দুহাৰত দাং দি সদায় নগৰত গাখীৰ বেচিবলৈ গৈছিল।

এদিন এটা বত্ৰা কেঁটা গোৰ লাপে তাৰ মাইকী-জনীক লৈ সেই কান্দি গৈছিল। দুয়ো পিৰাহত পানী বিচাৰি কুৰিছিল।.....বত্ৰটোক এঠাইত জিৰাবলৈ

দি বাইকীটোৱে পানী বিচাৰিবলৈ আহি এটা বিজাইদি সেই গুৱালৰ পঁজাৰ ভিতৰত সোমালবাইকী সাপটোৱে চৰিয়াৰ আধা পানী পিবলৈ ধৰিলে। পোহালী লৰাটোৱে উমলি উমলি তাৰ সৰু সৰু লাহৰ পাছৰ হাতেৰে কোষাবলৈ ধৰিলে।বাইকী সাপটোৱে সকলো সহি পঁজাৰ পৰা সেই বিজায়েদি ওলাই গ'ল। সিকালে নেউলটোৱে ছট্‌কটাবলৈ ধৰিলে।

সাপজনীয়ে মজাটোক সকলো কৈ সাৱধান কৰি দি ক'লে, “কেচুৱা পোনাটিয়ে কোষ দিলেও তুমি তাক নুখুটিবা।”

মতা সাপটোৱে সেই বিজাইদি পঁজাৰ ভিতৰত সোমাল। সি চৰিয়াৰ বাকীখিনি পানী শেষ কৰিলে। কেচুৱা লৰাটিয়ে তাৰ লাহৰ পাছৰ হাতেৰে খেলাৰ ছলেৰে তাক কোষ দিবলৈ ধৰাত সাপটোৱে কেচুৱাটোক এটা খোঁট মাৰি গুছি গ'ল। বিহ লাগি কেচুৱা চলি পৰিল। নেউলটোৱে ছট্‌কটাই ছট্‌কটাই এবাৰ কঁক পাই বান্ধ মোকলাই ঔষধ বিচাৰি পঁজাৰ পৰা সেই বিজাইদি ওলাই গ'ল।

গুৱাল-গুৱালনীয়ে আহি দেখিলে, নেউলটো নাই আৰু কেচুৱাটো মৰি পৰি আছে। নেউলে কাৰুৰি তাক মাৰিলে বুলি ভাবি গোৱালে এডাল টোকোন লৈ বিচাৰি ফুৰিল।

এনেতে নেউলটোৱে মুখত ঔষধ লৈ খোলা দুৱাৰেদি লৰি ঘৰত সোমাবলৈ খোজোতেই গোৱালে টোকা-নেৰে কোবাই তাক মাৰি পেলালে। নেউলটো মৰিল। গোৱালনীয়ে লৰাৰ টপিনাত কলা ভেজ দেখি কি কৰা বাৰ বুলি ইকালে-সিকালে ছট্‌কটাবলৈ ধৰিলে। এবাৰ নেউলৰ মুখৰ পৰা সৰি পৰা ঔষধখিনি লৈ সেই ভেজ ওলোৱা বা ভোখৰৰ ওপৰত দিওঁতেই কেচুৱাটো বাচি উঠিল। গোৱালনীয়ে ভেতিয়া ‘হায় নেউল! হায় নেউল!!’ বুলি কপাল চপৰিয়াই কালি কালি সেই নেউলটোৱে মুখত অনা ঔষধৰ কথা গিৰিয়েকক ক'লে। গিৰিয়েকেও ‘হায় নেউল! হায় নেউল’ বুলি বুকু ঢাকুৱিয়াই কালিবলৈ ধৰিলে।

এইদৰে তুমিও ‘হায় কোঁৱৰ! হায় কোঁৱৰ!!’ বুলি গোটেই জীৱন কালি থাকিব। আৰু মোৰ বেজাৰে তোমাৰ হিয়া খুলি খুলি ধাৰ।”

.....কোঁৱৰৰ সাধু শুনি সোণচাকী ভোল গ'ল। দাখন আঁতৰাই দলিয়াই তাৰ ভৰিত পৰি ক্ষমা মাগিলে। সোণচাকীয়ে মৰমৰে চেনেহেৰে হিয়া উদঙাই ক'লে, “বি কি নহওক, মই মানুহ, -তুপৰি এজনী অৱলা নাৰী। পুৰুষৰ ভাগ্য লৈহে নাৰীৰ জীৱন যেতিয়া মই আপোনাৰ আশ্ৰয়তে বাচিব খোজো। আপুনি নোক গ্ৰহণ কৰি মোৰ প্ৰাণ বচাওক।”

কোঁৱৰে সাদৰে আকোঁৱালি সোণচাকীক গ্ৰহণ কৰিলে আৰু ক'লে, “ইয়াত থকা আমাৰ নিৰাপদ নহয়। ব'লা আমি এই ৰাজ্য এৰি আন ৰাজ্যলৈ গুছি যাওঁ।”

“ব'লা” বুলি সোণচাকী সাজি-কাচি ওলাল। দুয়ো পৰীয়াই গম নোপোৱাকৈ পূৱতী নিশাৰ আগতে এজাবত গা লুকুৱাই ওলাই আহি মোৰা দুটা লৈ উঠি পলাল।

পুৱা

ঘৰত বৈ বৈ ডকাইত ককায়েকহঁতে উচুপিচাই থাকিবলৈ ধৰিলে।

পৰীয়াই পৰহে দি থাকিল কিন্তু পুৱা কোঠালি উদং দেখি সিহঁতৰ জীউ উৰিল।

.....বীৰ সিংহ কোঁৱৰ আৰু সোণচাকীয়ে গৈ গৈ সেই ৰাজ্য পাৰ হৈ বেলেগ এখন ৰাজ্য পাই এখন কুলনিত সোমাই মোৰা দুটা এজোপা গছত বান্ধি বাঁহনিৰ ওপৰত বাগৰি শুই চৌপনি গ'ল।

.....সেই ৰাজ্যৰ ৰজা চুকাল। ৰজাৰ পুতেক নাছিল। সোণপাহী নামে এজনী মাধোন ছোৱালী আছিল। কোন ৰজা হয়, —এয়ে এটা সমস্যা হৈ পৰিল।

সেই ৰাজ্যত এজনী লখীৰী হাতী আছিল। ডা-ডাঙৰীয়া সকলে থিৰ কৰিলে, এই হাতীটোৰ ওৰত এবাৰ মাল্য দি তাক ৰাজ্যত এৰি দিব। বাৰ ভিত্তিত মাল্যধাৰ পিছাই তাই তাক পিঠিত তুলি লব, সিয়ে সেই ৰাজ্যৰ ৰজা হ'ব।

তেলে সেন্ধুৰে চিকমিকোৱা হাতীজনীক সজোৱা হ'ল। তাই এৰাৰ কুলৰ মালা শুবত তুলি লৈ গোটেই ৰাজ্যত কুৰিবলৈ ধৰিলে। পিছে গায়নে-বায়নে চোলে-ডগৰে, শেপাঁই-কাষিৰে, সৈন্য-সামন্তই জাক-জমকেৰে হিন্দল কোৱাই গ'ল.....

.....গৈ গৈ সেই হাতীজনী কুলগিৰ ভিতৰত সোৱাল। হাতীজনীয়ে শুই থকা বীৰ সিংহ কোঁৱৰক উঠাই তাৰ ডিঙিত মালাধাৰ পিন্ধাই যতনেৰে শুবেৰে সিঁঠিত তুলি গুছি গ'ল। গায়নে-বায়নে গগল ক'লাই গান-ৰাজনাৰ বোল তুলিলে। ৰাজ কাৰেঙত দলন্দোপ হেলন্দোপ নাগিল.....ৰাজ চ'ৰাৰ সিংহাসনত বহুৱাই ডা-ডাঙৰীয়াসকলে বীৰ সিংহ কোঁৱৰক সেই ৰাজ্যৰ ৰজা বুলি ঘোষণা কৰিলে।

আটোমটোকাবীকৈ ৰজাৰ অভিমেক উৎসৱ পতা হ'ল।.....ৰজাৰ জীয়েকক বিয়া কৰি বীৰ সিংহ ৰজাই সেই ৰাজ্যৰ ৰাণী পাতিলে।

কুলনিত শুই পৰি থকা সোণচাকীয়ে একো গৰকে নাপালে। সেই ৰাজ্যত আটনী-বাটনী হৈ পাগলীৰ দৰে কুৰি কুৰি তাই এদিন ৰাজ চ'ৰালৈ আহি ৰজাক গোচৰ দিবলৈ আহোঁতে চিনি পাই ৰজাৰ ভবিৰ তলত অচেতন হৈ পৰিল। চেতন পোৱাত তাইক ভিতৰ চ'ৰালৈ পঠিয়াই লিগিৰীতৰ হতুৱাই গা ধুৱাই ভাল ভাল পোছাক পিন্ধাই ৰাজচ'ৰালৈ আনি তাইকো ৰজাই ৰাণী পাতিলে।

নিজৰ ভাগ্যৰ গুণত ৰজা হৈ বীৰ সিংহই সোণচাকী আৰু সোণপাহীৰ সৈতে সেই ৰাজ্যত থাকি স্বৰ্গেৰে শ্রদ্ধাক পালিবলৈ ধৰিলে।

ৰাজ্যজুৰি তাৰ জন্ম ভয়-ময় ময় খিয়াতি বিয়পিল। ৰাপেকলৈ কটকী পঠাই সকলো বিৱৰি সন্দেশ পঠালে, “দেউতা নই নিজৰ ভাগ্যত আছোঁ, ঋইছোঁ, পিচ্ছিছোঁ।”

অজগৰ কুঁৱৰী

এখন ৰাজ্যত এজন ৰজা আছিল। তেওঁৰ এজনহে মাথোন পুতেক আছিল। পুতেকজন যেনে ধুনীয়া ঠিক তেনে সাহিয়াল আৰু নানান বিদ্যাত পাটকত আছিল। নাম আছিল চান্দ কোঁৱৰ।.....

চান্দ কোঁৱৰৰ এজন বুকুৰ ৰাক্ষস আছিল। নাম আছিল ৰণ কোঁৱৰ—বৰকুকনৰ পুতেক। চান্দ কোঁৱৰ আৰু ৰণ কোঁৱৰ দুয়ো কাল-সমনীয়া আছিল। দুয়ো একেলগে আছিল, একেলগে কুৰিছিল, একেলগে ঋইছিল, একেলগে শুইছিল, একেলগে সকলো বিদ্যা শিকিছিল। মুঠতে দুয়োৰে বৰ মিল আছিল। এজনে আনজনক এতিলো চকুৰ আঁতৰ নকৰিছিল।

দুয়ো ভৰ ডেকা হ'ল। দুয়োৰে শেখ কুৰিবলৈ স্বপ্ন গ'ল।

এদিন চান্দ কোঁৱৰে ৰজা-ৰাণীৰ আগত স্বপ্নৰ হেঁপাহ উলঙাই দিলে।

ৰজাও মান্তি হ'ল।

দুয়ো ঘোৰাশালৰ পৰা দুটা তেজাল ঘোৰা আৰু অস্ত্ৰশালাৰ পৰা চোকা তৰোৱাল ৰাছি লৈ ভাল লগণ চাই দেশ কুৰিবলৈ ওলাল।

দুয়ো গৈ গৈ সেই ৰাজ্য এৰি আন ৰাজ্যৰ ভিতৰত সোৱাই এখন ভাঙৰ হাৰি পালে। সেই হাৰিৰ ভিতৰত সোৱাই তেওঁলোকে বাট হেৰুৱাই অনাই-বনাই ধুৰি এখন ভাঙৰ বিল পালে।.....

আহল-বহল বিল, ভাতে চট্ট উঠি কল্কলাই গুজৰি আছিল।

সন্ধিয়া লাগিল। কেলি আৰু গ'ল। এন্ধাৰ হ'ল।

উপায় নাপাই দুয়ো বিলৰ দাঁতিত এজোপা ডাঙৰ ও গছ পাই তাতে উঠি থাকিল, ধোবা দুটাক তলত বান্ধি থৈ।

ৰাজনিশা! এনেদৰে ঘন ছাৰি তাতে আকৌ আঁউলী!.....কেউপিনে একোকে নমনা কলীয়া এছাৰ!.....

গছৰ ওপৰত দুই কোঁৱৰে ডালৰ দুটা ফেৰেকাত বহি জুৰ লৈ জিৰাই থাকিল। দুয়োৰে অলপ চোপনিও আহিছিল।

বিলৰ কালৰ পৰা কোঁচ-কোঁচনি শুনা গ'ল। বিলত ধোঁকি-বাখৌ লাগিল।.....শেহত বিলৰ পানী শুকাই গ'ল। চাৰিওফালে পোহৰ হ'ল। দেখা গ'ল, এটা প্ৰকাণ্ড অজগৰ সাপ বিলৰ পৰা দাঙলৈ সেইকালে আহি আছে.....

দুয়ো কোঁৱৰে নিতাল মাৰি গছৰ ওপৰৰ পৰা চাই থাকিল।

সাপটোৱে আহি সেই ও গছজোপাৰ তলত বান্ধি ধোৱা ধোবা দুটাক গোটাই গোটাই গিলি তাৰ মূৰৰ পৰা পোহৰ বিলোৱা মাণিক চপৰা গছৰ শুৰিত থৈ সেই পোহৰত আঁক চিকাৰ বিচাৰি গ'ল।.....

.....বহু পৰৰ পিছত সেই সাপটোৱে উভতি আহি মাণিক চপৰা মূৰত লৈ বিলৰফালে গ'ল। বিলৰ মাজ পাওঁতে আকৌ বিলখন পানীৰে ভৰি পৰিল..... আকৌ সেই আগৰ দৰে কলকলনি, ঝলকনি, হেন্দো-লনি উঠিল।.....

পোহৰ লীন গ'ল। আকৌ আঁউলীৰ কলীয়া এছাৰে আঙুৰি ধৰিলে।.....

এনে অজুত কাণে দেখি দুই কোঁৱৰে ভৰষ মানিলে। গোটেই নিশা উজাগৰে কটাই, শেহ লাতি তেওঁলোকৰ চোপনি আহিল.....

সাৰ পাই দুয়ো দেখিলে, বেজি প্ৰায় মূৰৰ ওপৰত। দুয়ো গছৰ পৰা নাৰি, গোবৰৰ লেখীয়া বহু বিচাৰি বিচাৰি আন আন বনৰীয়া পতৰ তেনে বহু যোগাৰ কৰি মাটি আন বিলৰ পানী বিহলাই ধলে।

সন্ধিয়া লগাৰ লগে লগে সেই বিহলোৱা মাটি চপৰা চোপোলা বান্ধি লৈ দুয়ো সেই গছজোপাৰ ওপৰত উঠিল।

ৰাজনিশা! চাৰিওফালে পোহৰাই সেই অজগৰ সাপটোৱে কোচকোঁচাই বিলৰ পৰা ওলাই আহি সেই মাণিক চপৰা মূৰৰ পৰা সেই ওগছ জোপাৰ শুৰিত থৈ তাৰ পোহৰত চিকাৰ বিচাৰিবলৈ গ'ল। কিছু দূৰ গৈছে মাখোন, বৰকুকনৰ পুতেক বণ কোঁৱৰে সেই চিলা মাটি চপৰা সেই মাণিকৰ ওপৰত পেলাই ঢাকি ধলে। কেউপিনে এছাৰ হ'ল।

দুইৰত ছিলদোলৰ মাত তুইকঁপৰ দৰে গিৰগিৰাই উঠিল। সাপটোৱে ইফালে এক মোহাৰ সিকালে এক মোহাৰ আছাৰি আফালি গছ-বন মোহাৰি উভালি শেহত ছটফটাই ধৰিলে।.....

ৰাতি পুৱাল। দুই কোঁৱৰে গছৰ ওপৰৰ পৰা দেখিলে যে সাপটো মৰি আছে। শেহত গছৰ পৰা নামি সেই মাণিক চপৰা চাক্‌চিকুণটক লৈ দুয়ো সেই বিলৰ ফালে খোজ ল'লে।

শুকান বিল পাই দুয়ো হেলাবঙে আঙুৰাই বিলৰ মাজ পাই এটা স্ৰব্ধ দেখিলে।

সেই স্ৰব্ধেদি দুয়ো সোমাই গৈ এখন অতিৰিক্ত ধুনীয়া পাতালপুৰী দেখিলে। সেই পুৰীত এখন শুৱনি কাৰেঙ দেখি দুয়ো তাৰ ভিতৰত সোমাল। কোঠালিয়ে কোঠালিয়ে হীৰা-মুকুতা-মাণিকেৰে ভৰপূৰ দেখি দুয়ো আচৰিত হ'ল। নিশা উজাগৰে কটোৱাৰ ফলত চাল কোঁৱৰৰ চকু চোপনিৰ জালত জাপখাই আহিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ আৰু আঙুৰাৰ নোৱাৰাত এটা কোঠালিত বাগৰি শুই পৰিল।

তাতে ভালকৈ শুৱাই বণ কোঁৱৰে ইফালে-সিকালে আন আন কোঠালিত সোমাই সোমাই চাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু এটি প্ৰাণীকো নেদেখি আচৰিত মানিলে। শেহত এটা ধুনীয়া কোঠালিত সোমাই এখন হীৰা পডোৱা পালে দেখিলে। পালেৰে কাষ চাপি তাৰ ওপৰত এজনী নিপুৰীয়া শুৱনী ৰূপৰী তেজগৰী গাভৰু ছোৱালী

দেখি আচৰিত হ'ল। তাইৰ দৰে ইমান ধুনীয়া ছোৱালী
কোনতে দেখা নাছিল।

বণ কোঁৱৰে পালেঙৰ দাঁতিত থিয় দিয়াৰ লগে
লগে সেই কপহী সাৰ পাই উজাপ খাই বহি ভয়েৰে
ক'লে,-

“কোন তুমি?”

“নই এখন বাজকোঁৱৰৰ বাচ্চ।”

বণ কোঁৱৰৰ কথাৰ শুনি কুঁৱৰীয়ে ক'লে,- “কিন্তু
এই পাতালপুৰীতলৈ আহিছা?”

বণ কোঁৱৰে ক'লে,- “মোৰ বাচ্চৰ কাৰণে জোনাক
নিবলৈ আহিছে।”

পদুম পাহিৰ দৰে আবেশ সনা দুটি চকু আচৰিত
হৈ বৰকৈ মেলি কুঁৱৰীয়ে ক'লে, “ইয়াতলৈ আহিলে
মৰণক আঁকোৱালি লব লাগিব বুলি তুমি জানা?
জানানে ইয়াৰ বজা অজগৰে পালে তোমাক শুদাই
নেৰে বুলি?”

বণ কোঁৱৰেও ডাকোপ মাৰি ক'লে, “জানো।
আৰু সেই মৰণৰ ভয় নাই বুলি জানিছে আমি ইয়াতলৈ
আহিছোঁ।সেই অজগৰ আৰু এই সংসাবদ্ধ নাই।
আমি তাক মাৰিছে মানিক চপৰা লৈ এই পাতাল
পুৰীত সোমাই তোমাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ।”

কুঁৱৰীয়ে আচৰিত হৈ কোঁৱৰৰ মুখৰ ফালে চাই
থাকিল। অনপ পিছত চেতনা পাই মুখত হাঁহি লৈ
তাই সুধিলে, “বাৰু যি হ'ল হ'ল, তালেই হ'ল।
এতিয়া তোমাৰ বাচ্চৰ বাজকোঁৱৰ ক'ত আছে তালৈকে
যাওঁ ব'লা।”

কোঁৱৰৰ ভাবি আঙুৱাল। কুঁৱৰীয়েও পালেঙৰ
পৰা নাৰি পাছে পাছে গ'ল।

দুয়ো বাজকোঁৱৰ শুই থকা কোঠালিত সোমাল।
বাজকোঁৱৰৰ কপ দেখি কুঁৱৰী আপোন বিভোলা হ'ল।
.....জাই বাজকোঁৱৰৰ ভৰিত পৰি সেৱা-স্তুত্যা
কৰিবলৈ ধৰিলে।

.....বাজকোঁৱৰৰ পদবী নৱন জোৰ বেল খালে।
“ই সপোন নে দিঠক?”নিৰ্ভুত স্নাত এঘাৰ মুখৰ
পৰা সেৱাই সেৱাই শুলাল।।

কুঁৱৰীয়ে বাজকোঁৱৰৰ চকুৰ ফালে চালে। চাখি
চকুৰ মিলন হ'ল।।

“তুমি দেৱী নে মানৱী?” কৈয়েই বাজকোঁৱৰে
বহি কুঁৱৰীৰ মুখৰফালে তেৰেকা লাগি চাই থাকিল।

.....শেহত বণ কোঁৱৰৰ মুখত সকলো কথা শুনি
বাজকোঁৱৰৰ সপোন ভাগিল। দিঠকত সকলো দেখা
দিলে। দুয়োৰে মিল হ'ল। কুঁৱৰীয়ে বাজকোঁৱৰৰ
হতন লবলৈ ধৰিলে।

খাই-বৈ অনপ জিৰাই বণ কোঁৱৰে ক'লে, “বাচ্চ।
নই আমাৰ বাজ্যলৈ হাতী, ঘোৰা, সৈন্য-সামন্ত, গায়ন-
বায়ন আৰু তোমালোক দুয়োজনকে সমদলে আদৰি-
সাদৰি নিব। তুমি সমুখলৈ থাকিবা। মানিক চপৰা
তুমি এতিয়া নেৰিবা।বলা মোক পাৰ কৰি ধৈ
আছাগৈ।” বুলি কৈ কুঁৱৰীৰ পৰা মেলানি লাগি বুজাই
বৰাই দুয়ো কোঁৱৰে সাজি-কাচি ওলাল। বাজকোঁৱৰে
মানিক চপৰাৰ গুণত বণ কোঁৱৰক বিলৰ পাৰলৈকে
আগবঢ়াই থলে। দুয়ো বিলৰ পাৰত আলচিল।
এসপ্তাহৰ পিছত সেই ঠাইতে সেই সময়তে যেন কুঁৱৰীৰ
সৈতে কোঁৱৰে আহি বৈ থাকে,-এনে ব্যৱস্থা কৰা
হ'ল।

দুয়ো চান্দ কোঁৱৰ আৰু অজগৰৰ কুঁৱৰীয়ে মনৰ
হেপাহ পলুৱাই সেই পাতালপুৰীত এসপ্তাহৰ কাৰণে
সুখেৰে ব'ল।

.....এদিন দুপৰীয়া বাজকোঁৱৰে খাই বৈ পালেঙত
জিৰাই থাকোতে চোপনি গ'ল।

কুঁৱৰীয়ে এনে ছেগাতে কোঁৱৰ পিতামৰ পৰা মানিক
চপৰা লৈ সাজি-কাছি হীৰা পতোৱা ফানটি পিচি
বিলৰ পাৰলৈ আহি প্রকৃতিৰ কপ দেখি তথা লাগি
চাই থাকিল।

বিলৰ পাৰত কিছুমান গৰুৱীয়া লগাই গৰু চৰাই
আছিল। কুঁৱৰীক দেখি সিহঁতে জাইৰ কপত জোল
গৈ জাইৰ ওচৰ পাৰ্ছতেই জাই উৰাতু খাই লখি-চাপৰি
বিলৰ মাজলৈ লৰি সুভেদি পাতালপুৰীলৈ উঠি

আছিল। অৰি চাপৰি যাওঁতে ডাই এপাট ফানটি সেই
খাঁহনি পথাৰতে পেলাই গৈছিল।

সেই এবিধে বোৱা ধুনীয়া হীৰা পতোৱা ফানটি-
পাট জৈ পৰবীৰা লৰাহঁতে সেই বাজাৰ বজাৰ ওচৰলৈ
লৈ সেই পাট দি সকলো কথা ক'হিয়াই ক'লে।.....

বজাই জনি বং পাই সিহঁতক বঁটা দিলে। পিছে
বজাই সেই কুঁৱৰীক ধৰি আনিবলৈ সৈন্য-সামন্তক
পঠিয়ালে।

পিছদিনা সেই বিলৰ বাঁতিয়ে কাষৰে, খাঁহনি
পথাৰৰ আশে-পাশে লুকাই সেই সৈন্য সামন্তহঁতে পুৰাৰে
পৰা চুপা দি থাকিল।.....

অজগৰ কুঁৱৰীয়ে পিছদিনা দুপৰীয়া চাল কোঁৱৰক
খুৱাই-খুৱাই সেৱা বতন কৰি থাকোঁতেই কোঁৱৰৰ টোপনি
আছিল। কুঁৱৰীয়ে সেই টলকতে কোঁৱৰৰ শিতানৰ
তলৰ পৰা মাথিক চপৰা লৈ সেই ফানটিপাত বিচাৰি
উলিয়াবলৈ বিলৰ পাৰলৈ আহিল। তাই খাঁহনি পথাৰত
বিচাৰি থাকোঁতে বজাৰ সৈন্য-সামন্তহঁতে আগচি ধৰি
কুঁৱৰীক ধৰি নি বজাৰ গটালে।

বজাই এনে শুৱনী দিপ্লীপ ছোৱালীজনীক দেখি
ডোল গ'ল; আৰু এবাৰৰ সুৰত বিয়া কৰিবলৈ বন
কৰিলে।

সিকালে হাতীয়ে-বোৰাই, গায়নে-বাৱনে, সৈন্যই-
সামন্তই বণ কোঁৱৰে আদৰি মিৰলৈ আহি বিলৰ পাৰত
কোঁৱৰ আৰু কুঁৱৰীক নেদেখি হত্যা হ'ল। আদৰি
নিবলৈ অহা সৈন্য-সামন্তহঁতে সিহঁতক ঠগা বুলি ভাবি
ধঙত কোঁৱৰক চৰ-ডুকু-কিল-গোৰ আৰু কেইকোৰমান
সোণাই গুছি গ'ল। বণ কোঁৱৰে কোৰ ধাই জাতে
অচেতন হৈ পৰি থাকিল। চেতন পাই বিশেষ-জুৰে
কেঁকাই-গেঁকাই তাৰ পৰা উঠি বাজ নগৰৰকালে ধোজ
ল'লে।.....নগৰ পাই বজাই এজনী শুৱনী কুঁৱৰীক
বিয়া কৰিবলৈ আনিছে বুলি শুনি জাতে ব'ল।.....

হাতত বিধিনি ধন আছিল তাৰে ডেউ কিছুমান
ডাল ডাল থাকি নি লৰাবৰ যবে যবে কুৰি কুৰি
বিকিবলৈ ধৰিলে।

সকলোৰে উপদেশ বতে বণ কোঁৱৰ ধাজ কাৰেঙলৈ
গ'ল।.....কুঁৱৰীক ধাক লাগিৰ বুলি ভাবি বজাই
তেওঁক ভিতৰ চ'ৰালৈ পঠিয়াই দিলে।

ভিতৰ চ'ৰাত সোমাই তেওঁৰে সৈতে কুঁৱৰীৰ
সেখা হ'ল। দুয়ো দুয়োকে চিনিলে। কোঁৱৰে বত-
নেৰে কুঁৱৰীৰ হাতত এপাট-দুপাটক লাহে-ধীৰে ধাক
সোমাই, ইপাট-সিপাট বছাৰ ছলেৰে কুচুচাই ক'লে,—
“কুঁৱৰী! তুমি এতিয়াই সেই মাথিক চপৰা আৰু
কিছু ধন আনি মোক দিয়া আৰু মাছনিশা তুমি পাচ
দুৱাৰেদি ওলাই লৌ বেলগছ ছোপাৰ তলত মোক লগ
ধৰিবা। বেনে জেনে।”

কুঁৱৰীয়ে উঠি গৈ ভিতৰৰ পৰা মাথিক চপৰা
আৰু কিছু ধন আনি কোঁৱৰৰ হাতত দি ক'লে,—
“তোমাৰ ধাক কেইপাট মোৰ ভাল লাগিল। কেতিয়াবা
ইয়াতকৈয়ো ভাল ভাল চাই খাব আনিবা। তোমাক
ভালকৈ ইয়াৰ বেচ দিম। কাৰণ জানাই নহয়,—
এবাহৰ ভিতৰতে মোৰ বজাৰ লগত বিয়া হ'ব।”.....

.....বণ কোঁৱৰে মাথিক চপৰা গুপতে লৈ মোনাত
তৰাই আৰু ধন সোপাও গণি থৈ খাঁৰুৰ টোপোলাটো
কাছত পেলাই—“ভাল আইচু দেউতা” বুলি কৈ বিদায়
লৈ গুছি গ'ল।.....

মাছনিশা লিগৰীহঁতে টোপনিত লালকাল দি
কেউপিনে মজিয়াত বাগৰি পৰি আছিল। কুঁৱৰীয়ে
কোনো গৰ নোপোৱাকৈ হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে
বনে বনে পালেগুৰ পৰা নামি গৈ খিড়িকীয়েদি পূজকি
পলাল।

বণ কোঁৱৰে বেলগছ ছোপাৰ তলত কুঁৱৰী অহা
বাজকে লগত লৈ সেই বিলৰকালে লৰালবিকৈ ধোজ
ল'লে।

পাতাল পুৰীৰ সেই ধুনীয়া কাৰেঙৰ পৰা কোঁৱৰৰ
ইলকি-বিলনি বিপিকি-বিপিকি শুনি কুঁৱৰীয়ে জৰি-
ধাপৰি গৈ কোঁৱৰক বুকুত সাৱটি ল'লে। আৰু সকলো
কাহিনী কৈলে।

ধবকুন্দৰ পুত্ৰকক দেখি উল্লাহত “বাছৰ” বুলি
কোঁৱৰে আকোঁৱাখি ধৰিলে।

.....বণ কৌতবেও ডেউৰ দুৰ্গুৰ্গতিৰ কথা ক'লে। চান্দ কৌতবে নিজ অসাধাৰণভাৱ কাৰণে বৰ লজ আৰু বেজাৰ পালে। আৰু তেনে নকথিব বুলি সৈ খালে।

.....আকৌ বণ কৌতবে আগৰ নিচিনাকৈ ঠিক কৰি কৌতবৰ পৰা বেলানি মাগি নিজৰ হাতী, বোবা, গায়ন-বায়ন আদি আনিবলৈ গ'ল।

এসপ্তাহৰ মূৰত ঠিক কৰা সময়মতে ৰাজকৌতবে কুঁৱৰীক লৈ বিলৰ পাৰতৈ আহোতেই সকলোৱে আৱৰি সাদৰি সময়লৈ দুয়োকে নিজ ৰাজ্যতৈ নিলে।.....

বজা-বাণীৰ অন্তৰত বঙতে ঠাই নোহোৱা হ'ল ;

আৰু গোটেই ৰাজ্য কৌতবৰ হাতত সঁপি দি ৰাকী জীৱন ধৰমত কটাবলৈ বন বেলিলে।

চান্দ কৌতব সেই ৰাজ্যৰ আৰু পাতাল পুৰষ বজা হ'ল। গোটেই ৰাজ্য বন, সোণ, হীৰা-মুকুতা, মানিক্যেৰে উপচি পৰিল। ৰাইজৰ সুখৰ শীৰ্ষা বোহোৱা হ'ল।

ময়ী ডাঙৰীয়া চুকুৱাত বণ কৌতবেও ময়ী হৈ স্বৰ্গলমে ৰাজ্য চলাবলৈ ধৰিলে।.....

.....চান্দ কৌতব আৰু অজপৰ কুঁৱৰীৰ পোহৰত গোটেই দুখন ৰাজ্য জিলিকি থাকিল।

বিবৰিৰনি-সোঁ-সোঁৱনি

এখন দেশত এজন কানীয়া আৰু এজন ডাঙৰীয়া আছিল। দুয়োৰে বৰ মিল আছিল। পুৱাৰ পৰা সন্ধিয়াতৈকে কানীয়াৰ ঘৰত ডাঙৰীয়ে থাকি কানিৰ খোলাত বহি কুটা পীৰাত উবুৱা কটাৰীৰে তাং কাটি চিলিমত ভৰাই তুই লগাই ছপি ছপি বাব জিলাৰ কথা উলিয়াই মেল পাতিছিল আৰু কানীয়াই কানিৰ টিকিবা লগাই ছপি ছপি হয়ভৰ দিছিল।.....কিমান যে লাগুভাগ নোহোৱা কথাৰ আঙুৰী উঠিছিল তাৰ শেষ নাছিল।.....দুয়োৰে ওচৰা-ওচৰি ঘৰ আছিল।

দুয়ো বৰ ধোম আছিল। ধৰৰ কায়-মন একোকে নকৰিছিল।.....ধৰৰ ছাল চহি পৰিল, বেৰৰ একাল ভাগিল, দুয়োৰে কাপকাৰেই নাছিল।

কানীয়াৰ বৈশীয়েক আৰু ডাঙৰীয়াৰ ঘৰৰ মানুহ-জনীয়ে অ'ভ-ভ'ভ বুজি-মাগি আনি ৰাতি-ৰাতি কোনো-বতে খুৱাই-খুৱাই খাই-বৈ জীৱন নিৱাইছিল। কাপোৰ-কানি কালি-ছবি ডেনেকা-ছবিলা-ছবিলা হ'ল। সিহঁতৰ জীৱন শেষত অৱশ্যেই হৈ উঠিল। নবোনে

কোনোবানি ৰাৱ সেইদিনা সিহঁতৰ গাত কিল, গোৰ চৰ-ডুকু মানি নিছিগাকৈ বৰবিছিল।

সিহঁতৰ ৰাইখ নোহোৱা দেখি দুয়ো এদিন এটা কলি পাতিলে।.....সিহঁতে নিজৰ নিজৰ গিৰিয়েকক বিহ খুৱাই মাৰি আন এজন পৈক লৈ ৰহিবলৈকে থিৰাং কৰিলে।

মাৰ-ধৰ খাইও দুয়োজনীয়ে বৰসাহ বুকুত লৈ এদিন সাদৰেবে ক'লে, "দুয়োৰে বৰ মিল আৰু দুয়ো ৰাতিৰ। দুজনে বন কৰিলে গোটেই অগতখনকে জিনি আনিব পাৰে। গতিকে কাইলৈ দিনৰাৰ ভাল আছে। দুয়ো একেলগে কিবা এটা কাম বিচাৰি গলে নিশ্চয় ভাল কাম পাব।.....গতিকে কাম পালে আনাৰ ভাঙে কানিয়ে নোহোৱা হ'ব। আৰু আপোনাগোকেও স্বৰ্গেৰে জীৱন নিৰ্ণায় পাবিব।".....

প্ৰতিজনীয়ে নিজৰ নিজৰ গিৰিয়েকক লবৰ সময়ত এইদৰে ক'লে।.....কানীয়া আৰু ডাঙৰীয়া ভাৰিলে কথাটো ভালেই। দুয়ো ৰাতি হ'ল।

.....পুৱাই উঠি দুয়োজনীয়ে পিঠা সানহ বুদ্ধত কৰি বহুদিনে যতনাই ধোৱা মিহিৰি বিহ গুৰি কৰি সানি এটা টোপোলাত বান্ধি যতন কৰি থলে।

খাবত ধোৱা নিকা ভাল পোচাক চুবীয়া চেলৈ পিহি-উৰি দুয়ো কানীয়া আৰু ভাঙুৱাই সাজি-কাচি টোপোলা লৈ ওলাল।

দুয়ো গৈ গৈ সেই বাজাৰখন এৰি বেলেগ এখন বাজাৰ পালে।.....

ভব দুপৰীয়া।.....টিকাকটা ব'দত দহি-জহি পুৰি ঘামত ভিজি-বুৰি এখন নৈৰ পাৰত এজোপা জামু গছৰ তলত দুয়ো জিৰাল।.....

অলপ জিৰণি লোৱাৰ পিচত সিহঁতে গা-ধুই জলপান অলপ লবৰ মনেৰে গামোছা পিন্ধি নৈৰফালে ধোজ ললে আৰু গা ধুলে।

সেই দেশত এটা দাঁতাল কানীয়া বনৰীয়া হাতীয়ে গোটেই বাজাৰত বৰ উৎপাত কৰি কুৰিছিল। সেই হাতীটোক কোনোপধ্যে কোনেও মাৰিব নোৱাৰাত গোটেই বাজাৰত ঢোল কোবাই জনোৱা হ'ল যে “যেয়ে এই দাঁতাল বলিয়া হাতীটোক মাৰিব পাৰিব, সেয়ে বজাৰ এজনী মাখোন জীয়েকক বিয়া কৰিব পাৰিব আৰু আধা বাজাৰ পাব।”.....

কোনো সেই হাতীটোক মাৰিব নোৱাৰিছিল। সেই বলিয়া হাতীটোৱে আহি পিঠা সানহৰ গোছ পাই সেই জামু গছৰ কাষ চাপিল আৰু তাৰ তলৰ সেই টোপোলাটো গুৰেৰে তুলি মুখত ভবালে। মিচি-বিৰ বৰ বিহ লাগিল। হাতীটো থিয়ই থিয়ই মৰিল।

ভেনে মৰণৰ পৰা সেই কানীয়া আৰু ভাঙুৱীয়ে বাহিৰ পালে।

গা-পা ধুই কাপোৰ কানি পিহি-উৰি দুয়ো সেই জামু গছ জোপাৰ তলত টোপোলা নেদেখি আচৰিত হ'ল। পিঠা সানহৰ কাৰণে নহৰ সেই টোপোলাত জাং কানিৰ সকলো যতন আছিল—সেইবোৰ নোহোৱাৰ কাৰণে সিহঁতে দুয়ো বুৰে-কপালে হাৰ্ত দি বেজাৰ কৰিছিল ধৰিলে।

কানীয়াই ভাঙুৱাৰ মুখৰফালে চাই ক'লে, “ভৈয়াই ঐ! এতিয়া আমাৰ গতি কি হ'ব?”

ভাঙুৱাই কানীয়াৰ মুখৰফালে চাই ক'লে “এবা বাউ। এতিয়াহে মৰিলোঁ।”

হঠাতে দুয়োৰে চকুত সেই থিয় হৈ মৰা হাতীটো পৰিল।

“সোৱা চোৱাচোন।”

“এবা, কিবাহে দেখোন।”

দুয়ো কি বস্তু চাবলৈ উঠি হাতীটোৰ কাষ চাপিল। ভাঙুৱীয়ে নেজৰফালে ধৰি ক'লে, “বাউ। ইয়ে আমাৰ টোপোলা খাইছে।” বুলি এটা আজোৰ দিলে।

কানীয়াই শুবত ধৰি চিঞৰি চিঞৰি কলে, “ভৈয়াই ঐ-ইয়েই-ই। আৰু কোনো নহয়।” বুলি এক গোৰ বহালে। সিহঁতে জীৱনত হাতী দেখা নাছিল।

হাতীটো বাগৰি পৰিল।

সিকালে মন্ত্ৰীয়ে কিবা কামত সেই কালেদি ধোৱাত উঠি আহোতে সিহঁতৰ এনে কাণে দেখি আচৰিত হৈ উভটি গৈ পোনাই বাজ চ'বলৈ গৈ বজাক ফোঁপাই-ফোঁপাই ক'লে, “স্বৰ্গদেও। এটা ডাঙৰ কথা হ'ল। মই নৈ পাৰেদি কুৰিবলৈ যাওঁতে দেখিলোঁ, যিটো হাতীক কোনেও ধৰিব পৰা নাই, মাৰিব পৰা নাই, তাক দুজন বনী বীৰে একে আজোৰত আৰু একে গোৱত মাৰি পেলাইছে।”

বজাই শুনি সিহঁত দুজনক আদিৰ-সাদৰি আনিবলৈ সৈন্য-সামন্ত পঠিয়ালে।

সৈন্য-সামন্তই সেই জামু গছজোপাৰ ওচৰলৈ আহি কাষতে বৰা হাতীটোৰ ওপৰত বহি থকা দুজন-কানীয়া আৰু ভাঙুৱীক লেৱা জনাই ক'লে, “ভাঙুৱীয়া সকল। আপোনালোক দুজনক আদিৰ নিবলৈ বজাই আমাক পঠিয়াইছে। বলক।”,

সিহঁতে কেটেই বাৰি মুখ বেৰেটাই ক'লে, “বা-বা, তহঁতৰ বজাক পঠিবি।”.....

“সৈন্য-সামন্তহঁতে উভটি বজাক জনালে গৈ। এইবাৰ

জ্বাই নিজেই আহি সিহঁত দুজনক আদাৰ-সাজৰি বাজ কাৰেঙলৈ লৈ গৈ বাজ চ'ৰাত বিচাৰ হ'ল। কানীয়াই ভাবিলে, এইবাবৰেহে বিপাক্ত পৰিলোঁ। ভাঙুৰীয়ে ভাবিলে এইবাৰ আৰু বাইখ নাই।

কানীয়াই ক'লে, “স্বৰ্গদেও। মই নবা নাই, মোৰ ভৈয়াইহে মাৰিছে।”

ভাঙুৰাই ক'লে, “মই নহয় স্বৰ্গদেও। মোৰ বাটকৈয়েহে একে গোৰ শোধাই মাৰি তাক বগবাই পেলাইছে। মই কেৱল নেজত ধৰি আঁজোৰহে দিছিলোঁ।”

মৰীয়ে সাধিয়ালে, “এবা কানীয়াইহে গোৰমাৰি পেলাইছিল, ভাঙুৰাই কেৱল নেজত ধৰি আঁজোৰহে মাৰিছিল।”

বজাই বৰ বং পালে। এদিন দিনবাৰ চাই কানীয়াৰ সৈতে বাজকুঁৱৰীৰ বিয়া দি কানীয়াক আধা ৰাজ্য দিলে।

.....সকলোৰে মুখত কানীয়া আৰু ভাঙুৰীৰ বীৰত্বৰ কাহিনীহে শুনা গ'ল, আৰু সিহঁতৰ শলাগৰ চো বিয়পি পৰিল।.....

কানীয়া বজা হ'ল। ৰাজ্যৰ কামলৈ মন নিদি কাৰেঙৰ এচুকত ভালকৈ খোলা পাতিলে। ভাঙুৰাইও তাতে বহি তাং কুটি চিলিমত ভৰাই ছপি ছপি দিন নিয়াৰ ধৰিলে।....

কানি আৰু ডাঙৰ গোন্ধত কাৰেংঘৰ ওপচি পৰিল।

গিৰিষেক হ'ল অজলা, জখলা, কানীয়া-সেখি শুনি কুঁৱৰীৰ মন তিতা লাগি গ'ল। জীৱনটো অথলে বোৱা যেন ভাবি তাই নানান চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। শেহত পোপনে তাক মাৰি পেলাবলৈ বিয়া কৰিলে।.....ৰাজস্ব পাঁহও কানীয়াৰ মন-কাণ নাছিল। মন আছিল কেৱল সেই কানি খোলালৈ।.....

এটা বাৰে সেই ৰাজ্যত বৰ উৎপাত কৰি ফুৰিছিল। সি বহুতো গৰু-ম'হ, দমকা-চেঁউৰী, পঠা-ছাগলী, মানুহ-মুহুৰু খাই ত্ৰাস সৃষ্টি কৰিছিল। বাইজৰ স্ব-পাতি নোহোৱা হৈছিল। কুঁৱৰীয়ে বজাক ক'লে, “সেউজা। কি উৎপত্তীয়া বাঘ তাক নাৰাবিলে ৰাজ্যত

পাতি নোহোৱা হৈছে। --- আপোনাৰ জোৱাই আৰু তেওঁৰ লগৰজনক সেই বাঘটো মাৰিবলৈ দাপাচে কৈল?”

কুঁৱৰীৰ কথাষাৰ শুনি বজাই কানীয়া আৰু ভাঙুৰাক সেই বাঘটোক বধ কৰিবলৈ পাচিলে।.....

.....সন্ধিয়াৰ আগতে জোৰা দুটা লৈ সিহঁত দুজনে সেই বাঘটোক মাৰিবলৈ গ'ল। গৈ গৈ সিহঁতে এখন হাবি পাওঁতে সন্ধিয়া লাগিল। সেই হাবিৰ কাষতে এজনী বুঢ়ীৰ পঁজা আছিল। সেই পঁজাৰ বাহিৰত এটা খুটাত ঘোৰা দুটা বান্ধি পঁজাৰ ভিতৰত দুয়ো জিৰাই চোপনি গ'ল।..

নিশা হ'ল। এটা ঘৰত এটা স'ফ লবাই কানি পেনপেনাই আছিল।.....

সেই বাঘটোৱে সেই ঘৰটোৰ কাষতে অলপ জুৰ লৈছিল। লৰাৰ মাকে নিচুকাই কৈছিল-“মেনে মেনে থাক ঐ। মোৰ সোণাই। মেনে মেনে থাক।.....বাঘ আহিছে, তোক নিৰ। মেনে মেনে থাক।”.....লবাই ভয়ত মনে মনে থাকিল।.....বাৰে সকলো কথা শুনি আছিল। সি মনে মনে ঘৰৰ দুৱাৰ মুখলৈ আহি ধমকি ব'ল।.....লবাই মাকক স্মিলিলে-“আই আই। বাঘতকৈ ডাঙৰ আৰু কি আছে?”.....“এ সোণাই। তাতকৈ ডাঙৰ? বিব্ৰিৰনি আৰু সোঁ-সোঁৱনি।”

বৰষুণৰ বিব্ৰিৰনি আৰু ধুমুহাৰ সোঁ-সোঁৱনি।

শুনিয়েই বাৰে ভিৰাই সেই দুৱাৰ মুখৰ পৰা এটা দীঘল জাপ মাৰি লব দিলে।.....গৈ গৈ বুঢ়ীৰ পঁজা পালে সি। দুটোৰ পৰা বাঘৰ শব্দ পাই বোৰা দুটাই আঁজুৰি কেনেবাকৈ বান্ধ বোকলাই পলাল।.....বাঘটোৱে সেই খুটাৰ ওচৰত জিৰালে আৰু জৰীৰ লগত খেলি থাকোতেই সেই জৰীৰ বান্ধ তাৰ ভিত্তিত লগাত বাঘ বান্ধত বন্দী হ'ল।

পিছদিনা পুৱন্তী নিশাই কানীয়া আৰু ভাঙুৰাই হুমাটৰ পৰা সাৰ পাই উঠি পঁজাৰ পৰা ওলাই আহি ঘোৰা বুলি সেই বাঘটোৰ পিঠিৰ ওপৰত দুয়ো উঠিল।... সিহঁতে ভাবি নলে এটা ঘোৰা বাবে নিলে বুলি। সিহঁতে জীৱনত বাঘ দেখা নাছিল।

দুয়ো বাৰৰ পিঠিত উঠি গৈ গৈ বজাৰ কাৰেঙে
পৰিল। কাৰে বনে বনে গৈ আছিল। সি ভাবিছিল,
বাৰতকৈ ডাঙৰ কিবা এই দুজনকই বিব্বিৰনি আৰু
সোঁ-সোঁৱনি.....সেই কাৰণে সি ভয়ত পেপুৱা লাগি
লিখু হৈ আছিল। বাৰৰ বুখত কেবল দুটা মাত
জলাৰ,—“বিব্বিৰনি আৰু সোঁ-সোঁৱনি।.....কাৰেঙৰ
খটি চ’বাত সবুখৰ সেই আহত ছোপাত সেই বাৰটোক
জালকৈ বান্ধি সিহঁতে নিজ খোলালৈ গৈ বহিল।

ইকালে বাহিৰত চলন্ত লগিল।.....বাটচ’বাব
সবুখত সেই আহত পছ ছোপাৰ তলত মানুহে মানুহ
জুৰ বান্ধি থাকিল।.....সকলোৱে কানীয়া আৰু
ডাঙৰীয়ে ধৰি অনা বাৰটোক চালে আৰু সিহঁতক
বখানিবলৈ ধৰিলে।

সিকালে বজাই বাজচ’বালৈ কানীয়া আৰু
ডাঙৰীয়ে মতি নি বহু ধন বঁটা দিলে।.....সিহঁতে
সেই ধন নিজ ঘৰলৈ পঠালে।.....

.....সিকালে কাৰেঙৰ ভিতৰত সকলো বাতৰি
জনি কুঁৱৰীয়ে উচপিচাবলৈ ধৰিলে। এইবাব কানীয়াক
কাৰিৰ নোৱাৰি তাই বৰ নিৰাশ হ’ল, আৰু নিজৰ
ঘাতকপতীয়া জীৱনৰ কথা ভাবি নিজৰ জীৱনক
বিচ্কাৰ দিলে।

তথাপি তাই এনেই এৰি দিয়াৰ ভক্ততনী নাছিল।....

তাইও মনে মনে নানান বুৰি পাতিলে।.....এদিন
তাই বজাক ক’লে, “সেউজ। মোক এটা বাৰ জীৱাই
জীৱাই দিব লাগে। আপোনাৰ জোঁৱাই আৰু তেওঁৰ
লগৰজনক পাচক।”

বজাই আকৌ সেই দুজনক পাচিলে।.....দুয়ো
খাই বৈ দুটা ডাল ঘোৰা ঘোৰাশালৰ পৰা আৰু দুখন
চোকা তবোৱাল অত্ৰাশালৰ পৰা লৈ ওলাল।

সেই বাজাৰ বনপুৰৰ মাজত বিৰপি পৰিল যে—
বিব্বিৰনি আৰু সোঁ-সোঁৱনি নামেৰে দুজন বীৰে এই
বাজাটলৈ আহি “বাৰ বেথ বজা” পাতি বাৰৰ বংশ ধ্বংস
কৰিবলৈ পাতিছে। আৰু সিহঁতৰ বজাক সেই বজাৰ
পহিলা বলি বুলি ধৰি নিছে।

গৈ গৈ সিহঁতে এখন ডাঙৰ হাৰিৰ কাৰ পাঁই
ডাৰ ওচৰতে এটা গোহালিত ঘোৰা দুটাক বান্ধি এটা
পঁজাত দুয়ো জিৰালে।

মাজনিশা হ’ল। দুয়ো চোপনিৰ পৰা সাৰ পালে।
সাৰ পায়েই ওচৰত বাৰৰ ওজৰনি শুনি দুয়োজনে
ভাবিলে কি।

কানীয়াই ক’লে,—“বিব্বিৰনি”।

ডাঙৰাই চিঞৰিলে,—“সোঁ-সোঁৱনি।”.....

বাৰে ভাবিলে সেই কিবা দুটা দেখোন ইয়াতেই।
ক’লৈ যাওঁ ক’লৈ নাযাওঁ বুলি ভাবি বাৰটোৱে সেই
গোহালিৰ ভিতৰত ঘোৰা দুটাৰ মাজত ভয়তে সোমাল।
বাৰক দেখি ঘোৰা দুটাই ছট্ফটাবলৈ ধৰিলে।

গোহালিত কোনো পৰমাণ হৈছে বুলি ভাবি দুয়ো
এডাল দীঘল জৰী লৈ পঁজাৰ পৰা ওলাই গোহালিলৈ
গ’ল।

দুয়ো খেপিয়াই খেপিয়াই বাৰটোৰ গাত হাত
কুৰাই চালে, বৰ লোদৰ-পোদৰ গা ; ডাল ঘোৰা।
ইয়াকে ভাবি দুয়ো বাৰটোক ডালকৈ বান্ধি ধলে।
বাৰেও ভয়ত পেপুৱা লাগি মনে মনে থাকিল।

পুৱাই উঠি দুয়ো ঘোৰাত উঠি বহা অৱস্থাতে
বাৰক লৈ চেকুৰিয়াই গ’ল।

বজা আৰু ডা-ডাঙৰীয়াই দুই বীৰক বাৰ এটাক
জীৱাই জীৱাই লৈ অহা দেখি বৰ শলাগিলে আৰু
সিহঁতক বহুতো ধন বঁটা দিলে।....

সিহঁতে কটকী এজনক সেই ধনেৰে গৈতে ঘৰলৈ
পঠিয়ালে।

কুঁৱৰীৰ বুকুৰ ভিতৰত জৰীৰ জুই বাঢ়িহে গ’ল।
নানান বুৰি পাতিলে কানীয়াক বাৰিবলৈ।

এজন বজাই সেই বাজাটলৈ মাল দুজনক বুজিবলৈ
পঠিয়াইছিল।

এই বাজাৰ বজা ধৰ বিমোৰত পৰিল। সেই
মাল দুজনৰ সঙ্গত বুজিবলৈ সেই বাজাত কোনো
নাছিল। বজাৰ ধৰ চিন্তা উপজিল।

কুঁৱৰীয়ে বজাক ক’লে, “সেউজাই ইমান ভাবিছে।

কেমন ? ধোঁয়াই আর ডেউৰ নগৰখন আছেই নহয় ।
সিহঁতক বুজিবলৈ নাপাচে কিয় ?”

বজাবো চিন্তা ভাবনাৰ ওৰ পৰিল ।

কানীয়া আৰু ডাঙুৰা যান্তি হ’ল । নগৰৰ এচুকত
সিহঁতৰ কাৰণে আখৰা ঠিক কৰা হ’ল ।.....দুয়োৰে
কাৰণে ছসেৰ পিঠাঙৰি, এসোপাৰ কাৰণে নিতৌ
ছসেৰটক লিখা দিয়া হ’ল ।.....তদুপৰি সগাৰ চাৰি-
পাড়ী কেঁচা খৰি সেই ঠাইত বজাই ধোঁৱা হ’ল ।.....

কানীয়া ডাঙুৰাই থিবাং কৰিলে ছসেৰ পিঠাঙৰিৰে
সৰু-সুৰা এসোপা পিঠা সজোৱাতটক দুটা ভাঙৰ
ভাঙৰ পিঠা সজোৱাই সহজ বুলি জাৰি জাকে বুদ্ধত
কৰিলে । সফালে খৰি হ’ল কেঁচা । ধোঁৱাৰ জালত
চকুৱে-নাকে পানী ওলাই সিহঁতক জুলা-কলা কৰিলে ।

সফালে সেই বিজতৰীয়া মাল দুজনে এই বাজ্যৰ
বীৰ দুজনেনো কি খায় কি কৰে চাবলৈ আহি পাক-
ঘৰৰ বিছাইদি জুৰি চালে ।

কানীয়াই ক’লে,—“ভৈয়াই ঐ, কেঁচাই থাকিল
সেখোন ।”

ডাঙুৰীয়ে ক’লে,—“কেঁচাই কেঁচাই দুটাক ধোঁৱা
যাওক । কি কোৱা বাটক ?”

সিহঁতক কেঁচাই খাব বুলি ভাবি মাল দুজনৰ
বুকুৱেই খাব শুনিৱেই চিপ্লিং-চিপ্লিং কৰিবলৈ ধৰিলে ।
ভয়ত দুয়ো কানীয়া আৰু ডাঙুৰীয়ে পাকঘৰৰ পৰা
ওলাই আহি সিহঁতক দেখিলে । সিহঁতেও সিহঁতৰ
পাছে পাছে খেদা দিলে । দুই মালে পলাই বাজ্যৰ
নীমা পালে । কানীয়া আৰু ডাঙুৰীয়ে সিহঁতৰ পাছে
পাছে গৈ সিহঁতক খেদি সীমা পাৰ কৰি দিলে ।

গোটেই বাজ্যৰ বাইজে সিহঁতৰ মালবুঁজ চাবলৈ
আহিছিল । কাৰণ সেই দিনাই সেই বুঁজ হবৰ কথা
আছিল ।

সকলোৱে দুয়োক শলাগিবলৈ ধৰিলে । বজাই
দুয়োক বাতি আনি আকৌ এসোপা ধন-সোণ দিলে ।

পুনৰ কটকীৰ হতুৱাই সিহঁতে সেই ধন-সোণ
ফটলৈ পঠিয়ালে ।

বুঁজবীয়ে নিজৰ চিন্তাত বিজে পুৰি আৰা বজা
হোৱা বেন হ’ল ।

সেই বাজ্যৰ বজাই আন এখন বাজ্যৰ বজাক
বহুবি কৰ শোধাইছিল । এইবাৰ কানীয়া আৰু
ডাঙুৰীৰ নিচিনা দুজন বীৰক পাই বজাৰ সাহ বাঢ়িল ।
বজাই কটকীক পঠিয়াই জাব বুৰেৰে জনালে, সেইবহু
কৰ নিদিৱে বুলি ।.....

কটকীৰ বুৰে এনে অপকালজনক বাতৰি পাই
সেই বাজ্যৰ বজাৰ থং চুলিব আন পালেগৈ । ডেউ
এই বাজ্য আক্ৰমণ কৰিবলৈ সৈন্য-সামন্ত পঠালে ।

এই বাজ্যৰ সীমাত কামায়ণ গবজি উঠিল । এই
বজাইও সেই আক্ৰমণ প্রতিবোধ কৰিবলৈ সৈন্যবাহিনী
পঠালে ।

কানীয়া আৰু ডাঙুৰীকে সেই বুঁজলৈ পঠোৱা
হ’ল । সিহঁত বৰ বিমোহিত পৰিল । এইবাৰ সিহঁতৰ
বাইখ নোহোৱা হ’ল । সিহঁতে পতি বিষম জাৰি
যোবা শালৰ পৰা এজোৰ কপীয়া লেঙেৰা যোবা
বাছি লৈ অস্ত্ৰশালৰ পৰা দুখন ভোতা তৰোৱাল
বিচাৰি লৈ দুয়ো কঁকালত আঁৰি যোবাত উঠি বগলৈ
গ’ল । সিহঁতৰ ভাবনা আছিল, আগৰ সৈন্যবিলাক
মৰিলে বহক । সিহঁতে পিছ পৰি থাকি হৰা বেন
পালে পলাই পত্ৰং দিব ।.....এই ভাবিৱেই দুয়ো
লেঙেৰা যোবাত উঠি খুটুৰ-খুটুৰকৈ পিচ পৰি লাহে-
বীৰে যাবলৈ ধৰিলে ।

ভৱা-মৱা বগ লাগিল । কামান, হিলৈ গবজি
উঠিল, কাঁড় উৰিবলৈ ধৰিলে । তেনে ভীষণ দৃশ্য
দেখি দুয়োৰে জীউ উৰিল ।

উপায় নাপাই দুয়ো যোবাৰ তপিনাত চেকনিৰে
ববটক ফোৰাব ধৰিলে । সেই লেঙেৰা যোবা দুটাৰ
গুণ আছিল, তপিনাত তিনি কোৰৰ ওপৰ পৰিলে
সেইযোবা যোবা উৰি যায় ।.....ভয়ত পলাই যাবলৈ
থিবাং কৰি দুয়ো যোবা এটাৰ তপিনাত তিনি কোৰক
উপৰি কোৰ বিয়াৰ লগে লগে পকীকাজ যোবাব ধৰে
দুয়ো যোবা আকাললৈ উৰি প’ল । ভয়ত দুয়ো

কানীয়া ডাঙৰীয়ে বোৰাৰ ডিঙিত সাৰোট মাৰি ধৰিলে। ডাঙৰৰ চমকাৰ মাজেদি আঁৰে আঁৰে নীল আকাশৰ চান্দোৱাৰ তলে তলে বোৰা যোৰ উৰিবলৈ ধৰিলে। দুইবছৰ এঘোৰ তাল গছ লগা-লগিতক আছিল। দুয়ো নিজৰ জীৱন তৰাবলৈ সেই তাল এজোপা জনেপতি খাপৰাৰি ধৰোতেই দুজোপা তালগছ উভালি আহিল। তাল গছ দুজোপাও লগে লগে শূন্যত ওলমি যাবলৈ ধৰিলে। পক্ষ পক্ষৰ সেনাহঁতে এনে আচৰিত কাণ্ড দেখি বণধলী এৰি পলাবলৈ ধৰিলে। শেহত সেই ৰাজ্যৰ ৰজাই হাৰ মানিলে। নাহে নাহে বোৰা বোৰাও নামিবলৈ ধৰিলে। কেউপিনে কানীয়া আৰু ডাঙৰীৰ জয়বোল উঠিল। শেহত ৰাটি পাই বোৰাৰ পৰা নামি দুয়ো বীৰদৰ্পে সেই ৰজাৰ ওচৰলৈ গ'ল।.... ৰজাই সেই ৰাজ্য সিহঁতক সঁপি দিয়া বুলি লিখি দিলে। সেই ৰজাৰো এজনী কুঁৱৰী আছিল, তাইকো আটোম-টোকাবীটক ডাঙৰীক বিয়া দিলে।।.....

সেই কুঁৱৰীক লৈ সৈন্য-সামন্ত আৰু গায়ন-বায়নে বিৰাট সমদলৰে সৈতে কানীয়া আৰু ডাঙৰাই এই ৰাজ্যলৈ আহিল।.....ৰজা-বাণী আৰু ডা-ডাঙৰীয়াই দুয়োকে ৰাজকীয়ভাবে আদৰি-সাদৰি সন্মান জনালে।

চাৰিওফালে কানীয়া ডাঙৰাৰ জয়ধ্বনি উঠিল।

ৰজাৰ কাৰেঙত এটা ধুনীয়া কোঠালীত দুয়োৰে পালেং সজাই দুয়োজনৰ কাৰণে ব্যৱস্থা কৰা হ'ল।

এদিন নিশা ডাওনা চাই ঘৰলৈ উভটি সিহঁতে দেখিলে ঘৰৰ ভিতৰত আৰু দুখন সৰু সৰু ঘৰ।

নিশা বহুত হোৱা দেখি ৰাট চাই চাই ভাগৰি দুয়ো কুঁৱৰীয়ে আঠুৱা তৰি শুই পৰিছিল। সেই অজলা কানীয়া আৰু ডাঙৰাই উভটি আহি কুঁৱৰী-হঁতক সেই পালেঙত শোৱা দেখা পাই আৰু দুটা ঘৰ বুলি ভাবি তাৰ ভিতৰত সোমাবলৈ দুয়ো নেৰা-নেপেৰা চেষ্টা কৰিলে। এনে দুৱাৰ নোহোৱা ঠিড়িকী নোহোৱা অৰ্থ দেখি দুয়ো তৰস মানিলে। সেই পালেঙত শোৱা-বট্ৰে সিহঁতে ৰাট বিচাৰি নাগাই, আঠুৱাৰ ওপৰেদি নাৰিকলৈ তৰি দাঙি নৰাওঁতেই দুয়ো কুঁৱৰীৰ ওপৰত

ধুপুটক পৰিল আৰু আঠুৱাৰ জৰী ছিঙি আঠুৱাৰ সৈতে মেৰখাই পৰিল। কুঁৱৰী দুজনীয়ে 'চোৰ-চোৰ' বুলি চিঞৰ মাৰিলে।

সেই ৰাজ্য এৰি দুয়ো নিজৰ ৰাজ্যলৈ আহিল। সিহঁতে নিজৰ ৰাজ্যলৈ আহি নিজৰ ঘৰ আৰু নিজৰ বৈশীহঁতক নাপাই খলক লগালে।

কানীয়াৰ বৈশীয়েক আৰু ডাঙৰাৰ বৈশীয়েক গিৰিয়েক হাল মৰিল বুলি ভাবি জনীয়েপতি একো-জনকৈ পৈ ৰাৰিছিল।

কিন্তু সিহঁতৰ উৎপাতত থাকিব নোৱাৰি দুয়ো-জনীয়ে সিহঁতক এবিটলৈ বাধ্য হ'ল।

মাজে মাজে কটকীয়ে আহি কানীয়া আৰু ডাঙৰাৰ বা-বাতৰি দিয়াত আৰু গিৰিয়েক দুজনে পঠিওৱা দুয়োজনীলৈ এসোপা ধন-সোণ দিয়াত সিহঁতৰ কপাল ফুলিল। তাল তাল খনিফৰ, শিলাকুটি আৰু বাঢ়ে লগাই দুয়োজনীয়ে দুটা ধুনীয়া কাৰেং সজালে, তাল তাল খাবলৈ পাই পিন্ধিবলৈ পাই দুয়োজনী কপহী গাতক যেন গুৱনী হৈ উঠিল। সিহঁতৰ আগৰ বেহ-কপ তেনেই সলনি হ'ল। সিহঁতৰ কপহ দেহাত গহনা-গাখৰীয়ে চিক্-মিকাবলৈ ধৰিলে।.....কানীয়া ডাঙৰাই শেহত বিচাৰি বিচাৰি সিহঁতৰ বৈশীয়েক-হঁতকো পালে আৰু সিহঁতৰ কাৰেঙও লভিলে।

নিশা হ'ল। কানীয়া চ'ৰা ঘৰত কানি খোলাত কানি আৰু চিনিমৰ খোলা পাতেতে মাজ নিশা হ'ল।

বৈশীয়েকহঁতে নিজ নিজ ঘৰত ৰাট চাই চাই আমনি আৰু টোপনি লগাই আঠুৱা তৰি পালেঙত শুই পৰিল।

খোলা পৰ্ব্ব শেষ কৰি ডাঙৰাই মেলানি মাগি ঘৰমুৱা হ'ল। কানীয়াই পানী চালি জুই নুমাই ভিতৰলৈ গ'ল। ভিতৰ সোমাই সিহঁতে দেখিলে নিজৰ ঘৰৰ ভিতৰতো আৰু এটাকৈ ঘৰ। সেই ঘৰৰ ভিতৰত সোমাবলৈ সিহঁতে ৰাট বিচাৰিলে।

কানীয়াৰ বৈশীয়েকে সাব পাই ক'লে,—“এইফালে জৰা।” তাই আঠুৱা দাঙি দিলে। কানীয়াই ভিতৰ সোমাই বৈশীয়েকৰ লগত শুলে।

ভগ্নবশে সেই একেই কথা।—পিচ দিনা পুৱাই উঠি কানীয়াৰ কানি খোলাত বহি দুঢ়ো মেজ পাতিলে। কানীয়াই কানিৰ টিকিৰা মাৰি কলে,—“ভৈয়াই ঐ। তাল গোসাঁনীৰ দৰে ভিৰোতা দুজনীক এৰি আহিলোঁ। এই কটিপটোকে নেজানিছিলোঁ।”

ভগ্নবাই চিলিমত কেইটান-মান হোপা দি কাহি

কাহি কলে, “এবা বাটৈ! দুখন বাজ্যকে। এবিলোঁ নিজৰ কপাল নিজে খালোঁ।”

“এ: বাজ্য লৈ বিছিনি হে। এই দৰে দিন নিয়াৰ পাৰিলেই মজল। যি সোপা ধন-সোণ আছে, গোটেই জীৱন চলিব”—বুলি কানীয়াই একে হোপাতে জুইব ফিৰিঙতি উলিয়াই চকুৰ পিৰিকতি পিৰিকালে।

বুৰঞ্জীমূলক ৰচনা

(বিষ্ণুপ্ৰসাদ বাতাৰ বুৰঞ্জীমূলক ৰচনা মাত্ৰ মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহৰ বিষয়তে সীমাবদ্ধ যেন লাগে ।
অস্তুত: তেওঁ লিখি থৈ যোৱা ৰচনা-সম্ভাৰৰ মাজত এখনেই পূৰ্ণাঙ্গ গ্ৰন্থ পোৱা গৈছে—তাকে
ইয়াত দাঙি ধৰা হ’ল । অৱশ্যে নাটকৰ নিচিনা অন্যান্য ৰচনাত তেওঁৰ বুৰঞ্জী চৰ্চাৰ নিদৰ্শন
আছে । ইয়াত দিয়া “সৰ্বানন্দ সিংহ ৰাঘৱ সিংহ মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহ” খন ২০০ পৃষ্ঠাৰ পাণ্ডু-
লিপি আছিল । এইখন বাতাদেৱে পানীতৌলাত ১৯৪৩ চনৰ ২৮ জুলাইত লিখিবলৈ আৰম্ভ
কৰিছিল বুলি উল্লেখ কৰি গৈছে । ইয়াৰ লগত পোৱা দুটি লেখাৰ এটি “মটক-মৰাণ” খণ্ডিত
কোনো বংশাবলী, আৰু আনটি নন্দিবাম দহোতীয়াই দুখন চিঠিৰে সৈতে ১৯৪৩ চনৰ মে’
মাহত লিখি পঠোৱা মটক-মৰাণৰ তিনিটা বিদ্ৰোহৰ চমু বৰ্ণনা । উক্ত এখন চিঠি তেওঁ লিখি-
ছিল লক্ষেশ্বৰ গোহাঁইলৈ—উক্ত বৰ্ণনা বাতালৈ পঠাই দিবলৈ অনুৰোধ কৰি । ইখন পোনপটী-
য়াটক বাতালৈ লিখা চিঠি ।)

সৰ্বানন্দ সিংহ
ৰাঘৱ সিংহ
মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহ

(অষ্টভূজ, নাহৰ খোৱা, গাগিনী ডেকা, কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰুৱা আদিৰ কথা)

মটক মৰাগ

মধুৰী আৰু তিপছী

মধুপুৰীৰ মধুৰী নামে এটি পুত্ৰ উপজিল। উপযুক্ত বয়স হ'লত তিপছী নামে এজনী ছোৱালীৰ সৈতে মধুৰীৰ বিবাহ হ'ল। সেই তিপছীৰ গৰ্ভত আৰু মধুৰীৰ ওঁৰসত দুটি পুত্ৰৰ জন্ম হ'ল। বৰজন শাপসিদ্ধ আৰু মৰুজ্ঞান মৰুজ্ঞান-নন্দন নামে প্ৰখ্যাত হ'ল। দাবিদ্ৰাৰ কঠোৰ নিষেধণেৰে নিষ্পেষিত হৈও মধুৰী আৰু তিপছী দেৱীয়ে এই সন্তান দুটিক অতি কষ্টে প্ৰতিপালন কৰি ডাঙৰ-দীঘল কৰিলে। জ্যেষ্ঠ পুত্ৰৰ উপযুক্ত বয়স হোৱাত, মধুৰীয়ে অতি কষ্টে বিবাহ পাতিলে। [সেই শাপসিদ্ধৰ বিওক নামে এটি পুত্ৰ উপজিল। সেই বিওকৰ (বিটক ?) সুৰাৰি আৰু কেশৱ নামে দুটি পুত্ৰ জন্মিল। সুৰাৰিৰ ওঁৰসত বাম আৰু মিঠামন নামে দুটি পুত্ৰ হ'ল।] এইদৰে মৰুজ্ঞান-নন্দনৰ বয়স একবি চাৰি বছৰ হ'ল। পুত্ৰৰ এনে বিবাহ-যোগ্য বয়স দেখি মৰুজ্ঞান-নন্দনৰ পিতৃদেৱ মধুৰীয়ে দেশ-দেশান্তৰে কন্যা বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। মধুৰীৰ নিচিনা এজন দৰিদ্ৰৰ ঘৰত ছোৱালী দিবলৈ এজন মানুহও নোলাল। তেওঁ গাঁৱে গাঁৱে বোৱাৰী বুলি ছোৱালী বিচাৰি ফুৰিলে; কিন্তু তেওঁ বৰ দুখীয়া বুলি গম পাই তেনে দুখীয়াৰ ঘৰত ছোৱালী দিলে আনোচা ছোৱালীয়ে দুখ কষ্ট ভুগে, এনে আশংকা কৰি কোনেও তেওঁৰ ঘৰলৈ ছোৱালী নিদিলে।

চতুৰা

এখন গাঁৱত তেওঁৰে নিচিনা চতুৰা নামে এজন বৰ দুখীয়া মানুহ বাস কৰিছিল। নিজৰ পৰিয়াল

পোহ-পাল দিবলৈ নাইবা পেট প্ৰৱৰ্তাবলৈ তেওঁৰ একোৱেই নাছিল; আনকি খেতি কৰিবলৈ পথাৰ এদৰাও নাছিল। তেওঁ অ'ত-ত'ত ভিক্ষা কৰি খুজি-মাগি যি পাইছিল, তাৰে তেওঁ নিজৰ পৰিয়ালৰে সৈতে জীৱন যাপন কৰিছিল। সেইজন পুৰুষৰ এজনী ছোৱালী আছিল। সেই ছোৱালীজনী বিবাহ-যোগ্য হৈ আছিল।

পাতই বা পাটৈ বা পাটে

সেই ছোৱালীজনীৰ নাম পাটে আছিল। এনে দুখীয়া দীন-দৰিদ্ৰ ঘৰৰ ছোৱালী বুলি চতুৰাৰ জীয়েক পাটে গাভৰুক খুজিবলৈ কোনো নোলাল। প্ৰায় ১৬৫৬ শকৰ পৰা মধুৰীয়ে এইদৰে দহ বছৰ ঘূৰি-ফুৰি কতো ছোৱালী নাপাই শেহত এই দুখীয়া চতুৰাৰ ঘৰ পালেহি। চতুৰাৰ ওচৰত মধুৰীয়ে তেওঁৰ পুতেক মৰুজ্ঞান-নন্দনলৈ পাটে গাভৰুক পৰম শ্ৰদ্ধাৰে খুজিলে। চতুৰাই বং মনেৰে নিজৰ চেনেহৰ জীয়েক পাটেক বোৱাৰী হিচাপে মধুৰীৰ হাতত দান কৰিবলৈ মান্তি হ'ল। এদিন শুভকৰ্ণ, শুভলগ্ন আৰু শুভ দিনত পাটে গাভৰু সৈতে মৰুজ্ঞান-নন্দনৰ বৰ দুখীয়াভাৱে শুভ বিবাহ পাতি মধুৰীৰ পুত্ৰৰ হাতত চেনেহৰ জীয়েকক চতুৰাই সম্প্ৰদান কৰিলে। তেতিয়া শক প্ৰায় ১৬৬৫। এইদৰে পাটে গাভৰুক লাভ কৰি মৰুজ্ঞান-নন্দনে আনন্দ মনেৰে দিন নিয়াবলৈ ধৰিলে।

মৰুজ্ঞান-নন্দন ঈশ্বৰৰ এজন ডাঙৰ ভক্ত আছিল। তেওঁ সদায় গোবিন্দৰ চৰণ সেৱা কৰি দিন নিয়াইছিল। সাধৱণ সেৱাৰ বাহিৰে তেওঁ আন একো নাছানিছিল।

তেওঁ শয়ন-ভোজনৰ সময়ত সদায়—“কৃষ্ণ-বিষ্ণু-মাধৱ-গোবিন্দ-নাৰায়ণ । নিৰ্বিকল-নিৰাময়-দেৱ-সনাতন ॥”—
বুলি কৈ স্মৰণ কৰিছিল। কৃপাময় মাধৱৰ দৱাৰ
গুণত মৰুত-নন্দনৰ নিচিনা এজন পৰম ভকতৰ এটি
স্বপ্নৰ পুত্ৰ জন্মিল। যেনেকৈ অৰণ্যৰ মাজত স্বগমী
পুস্পৰ স্নৰতিত গোটেই বননি স্নৰাসিত হৈ সেই
স্নৰাস গোটেই বননিত বিয়পি আৱোদিত কৰে, তেনেকৈ
সেই পুত্ৰৰ স্নৰণত মধুৰীৰ বংশ উজ্জ্বলিত হৈছিল,
আৰু সেইজন পুত্ৰৰ স্নৰ্যাতি পিছত চাৰিওফালে
বিয়পি পৰিছিল। এনে স্ন-পুত্ৰৰ পিতৃদেৱ সাধু, ভকত
মৰুত-নন্দনে নানান কষ্ট-যাতনা ভুঞ্জি, গোবিন্দ-মুৰতি
ভজি দুখীয়া, দৰিদ্ৰভাৱে জীৱন-যাপন কৰিছিল।
তেওঁ বছৰেপতি মায়ামৰা সত্ৰলৈ ছকুৰি গাঁৱৰ পৰা
খোজ কাঢ়ি গৈ সেই সত্ৰৰে তেতিয়াৰ অধিকাৰ
শ্ৰীচতুৰ্ভুজ দেৱৰ শ্ৰীচৰণ কমলত সেৱা জনাই সেই প্ৰভুৰ
পৱিত্ৰ, দেৱসম মূৰ্তিৰ দৰ্শন লাভি জীৱনৰ সকলো
দুখ-তাপ পাহৰি নিজৰ গাঁৱলৈ পুনৰ উভতি আহিছিল।
এনে সাধু, সন্ত, ভকত, মহন্ত, অল্পভাষী, স্বল্পাহাৰী,
দীন, দৰিদ্ৰ, মগনীয়া মৰুত-নন্দনৰ ১৬৬৫ শকত এটি
স্নপুত্ৰ জন্মিল। এই পুত্ৰৰ জন্ম-বৃত্তান্তৰ বিষয়ে
বংশাৱলীত এটা অলৌকিক কাহিনীৰ উল্লেখ আছে—

অলৌকিক কাহিনী

—“এদিন এটা শুভদিনত মৰুত-নন্দনৰ ভাৰ্য্যা পাটে
আইদেউৰ ঋতু-কাল উপস্থিত হ’ল। ঋতু-গ্ৰাস কৰিবলৈ
তেওঁ নৈলৈ যাওঁতে, তেওঁৰ শিৰত কিবা এটা ধন
বিলুৰ পতন হ’ল। তেওঁৰ শিৰেদি সেই ধন বিলু
টোপাল তেওঁৰ গৰ্ভৰ অভ্যন্তৰত প্ৰৱেশ কৰি তেওঁৰ
শৰীৰৰ প্ৰতি শিৰা-উপশিৰাইদি তেজৰ বোঁৱতী সোঁতৰ
লগে লগে তেওঁৰ গোটেই স্নৰ তনুৰ প্ৰতি অংগতে,
প্ৰতি প্ৰত্যংগতে বিয়পি পৰিল। তেওঁৰ গোটেই
দেহা কঁপিবলৈ ধৰিলে। ধৰক-বৰকটক কোনোমতে
বেনেতেনে স্থান কৰি ততাতৈয়াকৈ খবলৈ উভতি আহি

তেওঁ শাহুৱেকক সেৱা কৰি কৰাঘোৰে সকলো কথা
বৰ্ণনা কৰি ক’লে—“আই, আজি মই গা ধুবলৈ
যাওঁতে নৈৰ পাৰত মোৰ শিৰত পৰীৰ লাগে দৰে
কিবা এটা পৰিল। পৰীয়ে লাগিলে বুলি ওপৰলৈ
চালোঁ,—আকাশ নিৰ্ভল,—এচমকা ডাৱৰও নাই;
এটি পৰী চৰাইও নাই। চাৰিওফালে চালোঁ—একো
নেদেখিলোঁ। মোৰ মনত বৰ ভয় লাগিছে; জ্ঞানোচা
মোৰ কিবা বিধিনিষেই হ’ব নে, কিবা অমংগলেই
হ’ব—একো বুজিব পৰা নাই।” পাটে আইদেউৰ
এনে ধ্বংস আৰু বেজাৰ কৰা কথা শুনি, তেওঁৰ শাহুৱেক,
মৰুত-নন্দনৰ মাকৰ প্ৰাণত আনন্দত ঠাই নোহোৱা
হ’ল। বোৱাৰীয়েকক নিশ্চিত মনে থাকিবলৈ কৈ
শাহুৱেক তেওঁক বুজাই ক’লে—“বেজাৰ কৰিবলৈ
একোৱেই নাই। সকলো শুভলক্ষণৰ চিন। আই
ভোমাৰ গৰ্ভত এটি পুত্ৰ জন্মিব। যি জন পুত্ৰ জন্মিব
সেইজন প্ৰজা পালক হৈ ৰাজ্য চলাব। এনে কথা
জানক নজনাৰা; গুপতে থবা।”—শাহুৱেকৰ এনে
সান্ত্বনা-বাণী শুনি পাটে আইদেউৰ হিয়া খুলি খুলি
ধোৱা ভয় আৰু বেজাৰ আঁতৰ হ’ল; আৰু তেওঁৰ
হৃদয়খনত আনন্দৰ ঠাই নোজোৱা হ’ল। তাৰ পিছত
চতুৰাৰ জীয়েক মৰুতৰ ঘৰিণীয়েক পাটে আইদেউৰ
গৰ্ভ-সন্কাৰ হ’ল।”

সেই সময়ত ১৬৬৫ শকৰ পুহত আকাশত নেজাল
তৰা দেখা গৈছিল। পুহ, মাঘ আৰু ফাগুন এই তিনি
মাহ তেনে নেজাল তৰা দেখি মানুহে ৰাজ্যত কিবা
অমংগল হ’ব বুলি ভয় ধাইছিল। এনে সময়তে
মেজেৰাই তেওঁৰ মাতৃদেৱী পাটে আইদেউৰ পৱিত্ৰ
গৰ্ভত ধান-ধিত ল’লে। এই মেজেৰাই শেহত আহোম
ৰাজ্যৰ অমংগলকপী কাল হ’ল।

মেজেৰা

এইদৰে দহ মাহ গোপনভাৱে গৰ্ভৱতী হৈ থাকি
শেষত মৰুত-নন্দনৰ ভাৰ্য্যা পাটে আইদেৱে ১৬৬৬

শকত এটি স্থলৰ পুত্ৰ প্ৰসৱ কৰিলে। লগে লগে আহোমৰ ৰাজ-কাৰেঙত অমংগলে দৰ্শন দিলে। সেই সময়ত আহোমৰ ৰাজ-সিংহাসন লৈ দদায়েক-ভতিজাৰ ৰাজত গৃহ-কল্লল লাগিল। এই বৰুৱা কল্ললৰ ভেটিতেই আহোম ৰাজ্যৰ পতনৰ সূচনা দেখা দিলে আৰু আহোম ৰাজকোঁৱৰসকলৰ হিয়াত অন্তৰি-প্ৰসৱ বীজ অংকুৰিত হ'ল।

সেই বছৰতে মন্ত-নন্দনৰ পুত্ৰ মেজ্জোৰ জন্ম হোৱাৰ কালতে ১৬৬৫ শকৰ আশ্বিনৰ দহ দিন যাওঁতে শুকুবাবৰ চাৰিদিগু নিশা কদৰ্শিংহৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ শিৱসিংহ স্বৰ্গী হ'ল। শিৱসিংহৰ মৃত্যুত গভীৰ মাজনিগা ৰাজকাৰেং ভেদ কৰি শোকৰ কৰুণ বিননিৰ বোল উঠিল। বস্ত্ৰৰ স্কীণ পোহৰত বন্দী-বেটী, লিগিৰা-লিগিৰী, বান্দ্ৰা-বিষয়া, কোঁৱৰ-কুঁৱৰীসকলৰ বেজাৰত নিয়াকুল হোৱা দৃশ্য বিবিধি উঠিল। মৃত শিৱসিংহৰ মুখখন চাৰিওফালে, বাটৰীয়া গোহাঁই, ভোৰোলা গোহাঁই আৰু কালশিলীয়া গোহাঁই এই চাৰিজন ভায়েক শেহ-বাৰলৈ বেজাৰ মনেৰে হেপাহ পলুৱাই চালে। শিৱসিংহৰ পুতেক তিপাম ৰজা, উগ্ৰসিংহই অন্তৰ্জালৰ গাতত পানী দি নিজৰ পিতৃদেৱ শিৱসিংহৰ চৰণৰ বৃদ্ধ অঙ্গুষ্ঠ ধাবণ কৰি ব'ল। পুখুৰী-পৰীয়া বুঢ়া-গোহাঁই, কালুগঞা বৰপাত্ৰ গোহাঁই, মাদুৰীয়া সলাল গোহাঁই, সলাল গোহাঁইৰ ভায়েক বিৰাই ন-ফুকন, দদায়েক কথা-সোণা ফুকন, বকতিয়াল কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰুৱা,* লান-মাধৱ ভিতৰাল ফুকন, দুৱৰা বৰফুকনৰ পুতেক অভয়াপুৰীয়া ফুকন, আন আন দুই-চাৰিজন চমুৱা বৰুৱা, সকলোৱে মৃত শিৱসিংহৰ চাৰিওফালে তেওঁলৈ শেহবাৰলৈ সন্মান জনাই থিয় দি ব'ল। মিৰি সন্মিষ্টকৰ দিহিঙীয়া ফুকনে যাদুৰ দুৱাৰত, হাতী-বান্দ্ৰা ডেকা ফুকনে চ'ৰাৰ উজনি ফালৰ টুপত, আৰু বকতিয়াল

* তুংখুঙীয়া বুৰঞ্জী মতে—ৰূপচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাহে।

কিন্তু ডাঙৰ বেডৰ মতে কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ গোহেলা বৰবৰুৱাহে। ডাঙৰ বেডেই শুদ্ধ।

ৰাজ-নেওগে চৰাৰ সোঁ-মাজতে ব'ল। কিন্তু ভিতৰে ভিতৰে কালুগঞা বৰপাত্ৰ গোহাঁই, দিহিঙীয়া বৰগোহাঁই আৰু দিহিঙীয়া নাওবৈচা ফুকন এই তিনিজনে ভিত-বন্দাল মানুহ আৰু লিগিৰা সকলেৰে সৈতে নট জাভৰ আহোমৰ বৰ ৰজা ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ ভনীয়েক শিৱসিংহৰ পৰ্বতীয়া কুঁৱৰীৰ পুতেক তিপাম ৰজা, উগ্ৰসিংহকে** ৰজা পাতিবলৈ মনে মনে তলে তলে আলচি আছিল। তিপাম ৰজা উগ্ৰসিংহই নিজৰ পিতৃ ৰজাদেৱৰ চৰণ এৰি হঠাতে উঠি ভিতৰ চৰালৈ গৈ স্নান কৰি দা, বাৰুজ, বৰ্শা, যাঠী, কাণ্ড, ধনু লৈ লিগিৰাসকলেৰে সৈতে বিদ্ৰোহী বিপ্লৱী সাজত সাজি সাষ্টম হৈ ওলাল। এনেতে পুখুৰী পৰীয়া বুঢ়াগোহাঁই আৰু বকতিয়াল বৰুৱাই তিপাম ৰজাক ক'লে,—“ৰজাৰ ভায়েক ৰজা আছেই,—ৰজাৰ পোৱেক ৰজা আছেই। তোমালোকে ৰাজ সিংহাসনত নুঠিলে আন কোনোবাই উঠিব নেকি? যিহে লিগিৰা ল'ৰা-ইতৰে সৈতে সাজি-কাচি ৰণুৱা বেষত সাষ্টম হৈ ওলাইছা, ক'ৰবাত ৰণ হ'ব নেকি? যদি ৰজা হ'বলৈ

** আহোম বংশাৱলীত আছে,—“এনেতে বৰ ৰজা মৰিল। এবংশৰ পাচত দুই পুতেকক গিৰিয়েক কৰা চেতিয়াৰ হাতত দি শিৱসিংহ ৰাজ্য দময়ন্তি মাহিক নি বৰকুঁৱৰী পাতিলে। বিবাহ কৰাই পাচে শিৱসিংহৰ বীৰ্য্যে এক পুত্ৰ হ'ল। তেওঁকে তিপামৰ ৰজা পাতিলে।”—আৰু এঠাইত আছে—“নাটনী কুঁৱৰীৰ পুত্ৰ উগ্ৰসিংহ তিপামীয়া ৰজা হ'ল।”—কিন্তু “তুংখুঙীয়া ৰাজ-বংশাৱলীত” এইদৰেহে আছে—“দ্রোপদী পৰ্বতীয়া কুঁৱৰীও আত পাচে তেওঁৰে গৰু ভনীয়েকক দিছিল মিৰি সন্মিষ্টকৰ সলাল বৰগোহাঁইত। তেওঁৰে দুটা ল'ৰা হ'ল। এনেতে ৰজাদেৱে কাচি আনি পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে। এখেতৰো ল'ৰা এটা হ'ল, তিপাম ৰজা পাতিলে।”—

ইয়াৰ মতে কুঁৱৰীৰ নাম দ্রোপদীহে,—দময়ন্তী নহয়।...

ধন মেলিছা, তেত্তে সম্প্রতি সেই আশা এৰা। কাৰণ, তিনিজন ডাঙৰীয়া, ফুকন, আৰু বৰবন্ধাই মিলি আলচি বজা পাতিলেহে বজা হ'ব পায়। লিগিৰা পোৱালী-হঁতে জানো বজা পাতিব পায়?" বুঢ়াগোহাঁইয়ে এইদৰে কৈয়েই চাৰিং বজাক ধপবাই ক'লে,—“কি চাই আছা? তিপাম-বজাৰ হাতখন ধৰা।”—বিজুলী সকাৰে তিপাম বজাৰ হাত ধৰিলে। “দা গুছা”—বুলি তিপাম বজাই আজোৰ মাৰিলে। বুঢ়াগোহাঁইয়ে ক'লে,—“দা এৰি নিদিবা।”—তিপাম বজাই ক'লে,—“মোৰ সৰু দাখন দে।”—বুঢ়াগোহাঁইয়ে ক'লে,—“বি জনে দা দিব, তাৰ পেটৰ পোৱালীকো ছিৰি কাটিম।”—বুঢ়াগোহাঁইৰ এনে ডৰা-হকা পাই সকলোৱে কোঁচ খালে। উগ্ৰসিংহক কেৱে সহায় নকৰিলে। শেহত দময়ন্তী পৰ্বতীয়া কুঁৱৰীৰ পুতেক তিপাম বজাই চাৰিজন দদায়েকৰে সৈতে অকলে যুঁজি শিৱসিংহৰ মৃত শৰীৰ থকা চাওৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। সিচাঙত ভিতৰুৱাল মানুহ কিছুমানে আগভেটি ধৰিলে। চাৰিজন কোঁৱৰৰ এনে দূৰৱস্থা দেখি বুঢ়াগোহাঁইয়ে বুলিলে,—“কি চাই আছ? কাটিলেচোঁ।”—এনেতে হিলু জীক নিয়া ৰাই ধন নামে চাংমাই লিগিৰা এজনে এখন দা আনি বৰবন্ধাক দিলে নি। বৰবন্ধাই সেই দাখন চোৱাওঁতেই সেইটো ভাগি পৰিল। বিষাদৰ ওপৰত বিষাদ হ'ল। কুঁৱৰী টোলত, ভিতৰ চ'ৰাত কালোৰ আউৰি উঠিল। বৰবন্ধাই নিৰুপায় হৈ বিনা অস্ত্ৰে বাটঘৰ পালেহি। তাতে কিছুমানে তেওঁক আকৌ আগভেটি ধৰিলে। সিহঁতক কোনোমতে বঢ়াই বুজাই চতুৰ বৰবন্ধা দোলাকাষৰীয়া চ'ৰালৈ গ'ল। তাতে লুখুৰাধনৰ চাৰিকুৰি বাকম্বতীয়েৰে সৈতে বেচি তাৰে এজন দিহিঙীয়া নগা লিগিৰায়ে বৰবন্ধাক ধৰিলে। বৰবন্ধাই সকলোকে বঢ়াই-বুজাই গান্ধুনা কৰি সেই অন্তৰিপুরৰ অগ্নি নুমািলে। সেই জুই নুমািলে হয়, কিন্তু তুঁহ-জুইৰ দৰে উনি উৰি জলিবলৈ ধৰিলে।

শেহত শিৱসিংহৰ ভায়েক, চাৰিং বজা চেংপু

চুনেফাক আনি বৰচ'ৰাত তুলি বুঢ়াগোহাঁই আৰু বৰবন্ধাই প্ৰমত্ত সিংহ নাম দি আহোমৰ বজা পাতিলে। বজা পাতি বুঢ়াগোহাঁইয়ে শিৱসিংহৰ শটো ধুৱাই কাপোৰ জাপিবলৈ চাঙত উঠিল। মাঘৰ কুৰি দিন যোৱাত দেওবাৰে শিৱসিংহৰ মৃত শৰীৰ চৰাইদেও পৰ্বতলৈ নি মাটি দিয়া হ'ল। ১৬৬৭ শকত আহাৰৰ তৃতীয় দিনা শুকুৰবাৰে শিৱসিংহৰ তুলি প্ৰমত্ত সিংহক আহোম ৰাজ্যৰ বজা পাতি মহাসমাৰোহেৰে অভিষেক কৰা হ'ল।

এইদৰে আহোমৰ ৰাজ-সিংহাসন লৈ যেতিয়া আৰ্য্য-বৰ্জনে কোঁৱৰসকলৰ মাজত বিদ্ৰোহৰ প্ৰথম অগ্নিৰ স্ফুলিঙ্গ জলি উঠিছিল, তাৰ কেইদিনমানৰ আগতে সাধু, সন্ত, ভক্ত, মহন্ত, দীন, দৰিদ্ৰ মৰন্ত-নন্দনৰ জীৰ্ণ, দীৰ্ণ, পৰ্ণ এটা ভগা কোঠালীত এটি পুত্ৰৰ জন্ম হ'ল। সিদিনা কিবা এটা তিথিৰ উপলক্ষে গোটেই ছকুৰি গাঁওত আনন্দৰ ধলকনি উঠিল। ল'ৰা-টিৰ এনে শুভলক্ষণত ভূমিষ্ঠ হোৱাৰ লগে লগে গোটেই গাঁওজুৰি শংখ, ধংটা, কাঁহ, ডবাৰ শব্দত মুখৰিত হ'ল। ডেবী বাজিল;—হিলৈ ফুটিল। ভক্ত মৰন্ত নন্দনে পুত্ৰৰ জন্মৰ বাতৰি পাই আনন্দহাৰা হ'ল। থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰি মগৰ বঙত এখন্তেকো ৰ'ব নোৱাৰি মৰন্ত-নন্দনে সেই অশৌচ লগা চেবাশলীয়া কোঠালীলৈ সোমাই লক্ষ্মীস্বৰূপা পাটৈ আইদেউৰ কোলাত শিশু-পুত্ৰটক চাই চাই হেঁপাহ পলুৱালে। তেও তেওঁৰ হেঁপাহ নপলাল। এনেই দুখীয়া, ধাৰলৈ স্ৰধাৰ্য নাই, তাতে আকৌ মৰণতুল্য প্ৰসৱ বেদনাৰ ভীষণ কষ্ট-যাতনা, আৰু তাৰ উপৰি শক্তি-ক্ষয়কাৰী প্ৰসৱৰ ফলত পাটৈ আইদেউৰ শিশু-পুত্ৰটি তেনেই মেছেৰা হ'ল, এনে মেছেৰা, নেভেৰা, টেটেৰা আৰু বৰ ধীণোৱা ল'ৰাটোক দেখি আনন্দত উৎফুল্ল হৈ মৰন্ত-নন্দনে “মেছেৰা মেছেৰা” বুলি কৈ চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়াৰ পৰা সেই কেচুয়া ল'ৰাটোৰ নাম মেছেৰা হ'ল।

চতুৰ্ভুজদেৱৰ বৈকুণ্ঠ প্ৰয়াণ

মেজেৰাৰ জন্মৰ চাৰি বছৰৰ আৰু আহোম ৰজা প্ৰমত্ত সিংহৰ অভিষেকৰ তিনি বছৰৰ পিছতেই ১৬৭৩ শকত মায়ামৰা সত্ৰ খুটিয়া-পোতাৰত সকলো ভকতৰে সৈতে স্থখেৰে ধৰ্ম আলোচনা কৰি থাকোঁতে চতুৰ্ভুজদেৱে নিজৰ দমাইদেৱক বধুনন্দনদেৱক মাতি আনি নিজৰ বৈকুণ্ঠ প্ৰয়াণৰ কাল ওচৰ চাপিল বুলি জনালে। মৃত্যুৰ কাল তেনেই ওচৰ বুলি গম পাই যেনেকৈ শ্ৰীকৃষ্ণই উদ্ধৱক সকলো তত্ত্বকথা হৈছিল, তেনেকৈ চতুৰ্ভুজদেৱেও বধুনন্দনদেৱক সকলো তত্ত্বৰ কথা বিবৰণ কৰি ক'লে,—“দমাইদেউ, আজিৰ পৰা একুৰি এক দিনৰ অন্তৰত মোৰ এই কায়া এৰি মই স্বৰূপ দেশলৈ গুছি যাম।” দমাইদেউক ততিজাকৰ মুখত এনে দুখলগা কথা শুনি মৰ্মাস্তিক বেজাৰ পালে। তেওঁ কোৱা ৰতে একুৰি এদিনৰ গ্ৰাহিত সেই মৃত্যুৰ ক্ষণ আহি উপস্থিত হ'ল বুলি জানি, নিজৰ পুত্ৰ অষ্টভুজক ধৰ্ম-নিৰ্মালি দি আৰু বহু বিধ সদুপদেশ দান কৰি নিজৰ পুজনীয় দমাইদেউক বধুনন্দনদেৱৰ শ্ৰীচৰণত সেৱা জনাই সকলো আত্মীয়-স্বজনলৈ মৰম, চেনেহ আৰু আশীৰ্বাদ জ্ঞাপন কৰি সকলোৰে পৰা চিৰকাললৈ মেলানি মাগি ১৬৭৩ শকৰ, বহাগ মাহৰ শুকুলা সপ্তমীত চতুৰ্ভুজদেৱে বৈকুণ্ঠ যাত্ৰা কৰিলে।

আচাৰ্য্য অষ্টভুজদেৱ

বাৰু (৫২) বছৰ ধৰ্ম প্ৰৱৰ্ত্তাই থকা চতুৰ্ভুজদেৱৰ ধৰ্ম আৰু নিৰ্মালি লাভ কৰি পিতৃদেৱৰ যথাবিধি মাছেকীয়া কাৰ্য্য সমাধা কৰি পূৰ্ব-ৱীতি অনুৱায়ী ধৰ্মাচাৰ্য্য সত্ৰাধিকাৰ হৈ অষ্টভুজ প্ৰভুৱে তেৱাৰ ভকত-সকলক নানা প্ৰকাৰৰ উপদেশ দি, বিবিধ শাস্ত্ৰ, ধৰ্ম-পুথি আদি আলোচনা কৰি, জীৱসমস্তৰ ক্ৰেশ, তাপ, দূৰ কৰি পুৰণি পাম সত্ৰতে বহিল।

যামিনী

কেইদিনমানৰ পিছতেই চতুৰাৰ জীয়েক, বৰন্ত-নন্দনৰ ভাৰ্য্যা মেজেৰাৰ সতী-সাধ্বী মাতৃদেৱী পাট্টে আইদেৱে নিজৰ স্বামীৰ শ্ৰীচৰণ চিন্তি চুটিয়াকুল প্ৰদীপ মটক-মৰাণ-মায়ামৰীয়াৰ গৌৰৱ-ৰবি মেজেৰাক (শেহত সৰ্বানন্দ সিংহ) অকালতে আৰু শৈশৱ অৱস্থাতে, অনাথ, মাউৰা কৰি এৰি বৈকুণ্ঠ-যাত্ৰা কৰিলে। যথাবিধি প্ৰিয়ভৱা ভাৰ্য্যাৰ মৃতকৰ কৰ্ম সমাধা কৰি ভকত বৰন্ত-নন্দনে একনিষ্ঠভাৱে বেছিকৈয়েহে গোবিন্দৰ নামত শৰণ লৈ নিজৰ পুত্ৰৰও মায়াজাল ফালি ঈশ্বৰৰ উপাসনাত কায়নৰোবাক্যে লাগি গ'ল। মাতৃদেৱীৰ অভাৱত আৰু এনে উদাসীন ভকত পিতৃদেৱতাৰ অনাদৰত উপায় নাপাই নিজৰ ছকুৰি গাঁৱৰে* এনে এগৰাকী চেনেহী, সাদৰী স্বামী-পুত্ৰ থাকিও বিধৱা, পুত্ৰ-সন্তানহীনা মৰাণীনী বুঢ়ীৰ আশ্ৰয় মেজেৰাই ললে।*** ইয়াৰ আগতে পাট্টে আইদেউৰ মৃত্যুত সেই ছকুৰি গাঁৱৰ এটা জুপুৰী ধৰত থাকি তক্ত, সাধু বৰন্ত-নন্দনে অ'ত-ত'ত ভিক্ষা মাগি মেজেৰাক তুলি-তালি কোনোমতে ডাঙৰ-দীঘল কৰিছিল। পাছত বাপেকে তাকে নকৰাত মেজেৰা যামিনী নামে সেই-

* বৰ্ত্তমান ডুমডুমা ষ্টেচনৰ পৰা চাৰি মাইল আঁতৰত থকা ছাক্ৰেটিং বাগিছাখনেই পূৰ্বতে ছকুৰি গাঁও বা ছকুৰি টিং আছিল।

*** এই যামিনী গৰাকী আছিল কৃষ্ণভুজৰ মাতৃদেৱী। এই কৃষ্ণভুজেই জিংগো পাতৰ তলত টিপুক সত্ৰ খাপিছিল। এই কৃষ্ণভুজেই তৱানন্দ আৰু তৱা-লই ভাইনীগঞা কাঁচিনলীয়া ল'ৰা, নাম আৰু এটা আছিল। সেই নাম ছেৱাল বা ছৱাল আছিল। সেই কাৰণে টিপুক সত্ৰৰ শিষ্যসকলে ছেৱাগছ বুলিলে গুৰুৰ নাম লোৱা হয় বুলি ছেৱা গছ নোবোলে। এডলীয়া গছহে বোলে। এই যামিনী দৰাচলতে অষ্টভুজৰ ভাৰ্য্যা আছিল আৰু ছৱা বা ছৱাল বা ছেৱাল

স্বাধীন বুঢ়ীৰ দৰত থাকি তাতে ৰাই-বই-ঙই তাইৰে গৰু-ব'হ চৰাই বি পাইছিল, তাৰে পেট প্ৰবৰ্তাইছিল। সেই যামিনী এগৰাকী মাটিয়ে-বাৰীয়ে, ধানে-ধনে গৰু-ব'হে বৰ চহকী তিবোতা আছিল। বেজেৰাৰ বা কাঁচিনলীয়া ল'ৰা বা ডৱানল বা কৃষ্ণভুজৰ মাক আছিল। ছেৱালে অষ্টভুজ প্ৰভুৰ ঔবসত আৰু যামিনী দেৱীৰ গৰ্ভত জন্ম গ্ৰহণ কৰিছিল। এনে গৰ্ভ সাল-সলনি বা বদলি কৰাত ছৱালৰ নাম বাদল হ'ল। ***

এদিন এই যামিনী দেৱী যেতিয়া অকুমাৰী অৱস্থাত আছিল, তেতিয়া তাইক লৈ তাইৰ বাপেকে বুঢ়ীয়া পোটাতলৈ গৈ গুৰুৰ দৰ্শন লাভ কৰিবলৈ গৈছিল। তেতিয়া তাইৰ পিতৃদেৱ চুকাল। তেতিয়া পিতৃহীনা ছোৱালীজনীৰ ওপৰত দয়া ওপজাত অষ্টভুজ প্ৰভুৱে যামিনীক সেই বুঢ়ীয়াপোটা সজতে ধ'লে। সেই সজতে তাই পুষ্পিতা হ'ল। যামিনী যুৱতী হ'ল। এই যুৱতীক দেখি চতুৰ্ভুজৰ পুত্ৰ অষ্টভুজৰ হৃদয়ত প্ৰণয় হ'ল, যামিনীক অষ্টভুজে নিজৰ ভাৰ্যা কৰি ল'লে। তেওঁ দৈৱশাক্তৰ বলত জানিলে যে যেতিয়া তেওঁৰ সন্তানসকলক আহোমবিলাকক ধ্বংস কৰিব, তেতিয়া এই যামিনীৰ গৰ্ভত ওপজা ল'ৰাইহে অষ্টভুজৰ বংশ ৰক্ষা কৰিব। শেহত সেই যামিনীৰ গৰ্ভত আৰু অষ্টভুজৰ ঔবসত ডাইনী-গাঁৱত ছৱালৰ জন্ম হ'ল। সেই ছৱালক লৈ যামিনী দেৱী নিজ ঘৰ ছকুৰী গাওঁতে ব'ল।

শেহত সেই ছৱাল কৃষ্ণভুজেই তেতিয়া টিপুক সজৰ গোঁসাঁই হৈ টিপুক নৈৰ পাৰলৈ গ'ল, তেতিয়া যামিনী দেৱীৰ বয়স যথেষ্ট ডাটি দিলে। পুত্ৰ, স্বামী থাকিও যামিনীয়ে পুত্ৰহীনা, স্বামীহাৰা বিধৱাৰ দৰে জীৱন-সাপন কৰিলে।

*** “প্ৰীপ্ৰীজনিকৰু দেৱ চৰিত্ৰ”ত বদল ছৱালৰ বিষয়ে এইদৰে আছে :—বদল ছৱাল নামে নেওগ দুজন। হাতী ধৰি ৰাজ্যক সোধাৰে সৰ্বক্ষণ ॥৮০৩ উজান সৰাণে থাকি ধৰি দিলা হাতী। নৱহতীয়া চক্ৰী দেখি ভৱা মহা প্ৰীতি ॥ পৰম সন্তোষে ৰাজ্য

গোধা নামে এজন বৰ হিয়াৰ ৰাজ্যৰ,—বুকুৰ জীউ, আদৰৰ লগৰীয়া আছিল। সেই গোধাইও বেজেৰাৰে সৈতে সেই যামিনী স্বাধীন বুঢ়ীৰ দৰত গৰু-ব'হ চৰাইছিল। সেই যামিনী বুঢ়ীয়েও এই দুটি ল'ৰাক নিজৰ প্ৰাণৰ পুতাইৰ নিচিনাকৈ যতন-চেনেহ কৰিছিল। এই দুজন লগৰীয়াই—বেজেৰা আৰু গোধাই সদায় একেলগে ফুৰিছিল, একেলগে চৰাইছিল, একেলগে উমলিছিল, একেলগে খেলিছিল, একেলগে ৰাইছিল, একেলগে সাঁতুৰিছিল, একেলগে শুইছিল। মুঠতে ইজনে নিজজনক নেদেখি এতিলো থাকিব নোৱাৰিছিল। এদিন পথাৰত গৰু চৰাবলৈ যাওঁতে বেজেৰা আৰু গোধায়ে আন আন লগৰীয়া ল'ৰাইতৰে সৈতে ৰজা-মন্ত্ৰী খেলা খেলি আছিল। সেই খেলাত বেজেৰাই ৰজা আৰু গোধায়ে মন্ত্ৰী হৈছিল। গোধুলি বহু বেলিলৈকে গৰু-ব'হ নহা দেখি যামিনী-স্বাধীন বুঢ়ী গৰাকীয়ে পথাৰলৈ গৈ বেজেৰা আৰু গোধাক ৰজা-মন্ত্ৰী খেলা খেলি থকা দেখি সিহঁতৰ ওপৰত খঙত জলি-পকি সিহঁতক গালি লপনি পাৰিবলৈ ধৰিলে;—আৰু কলে,—“কটা দুখীয়া মন্ত্ৰতৰ পো;—সি আকৌ ৰজা হয়।”—এইদৰে কৈ বুঢ়ীয়ে অবজাৰে ধুপেলাই দিলে। চেনেহী সাদৰী মাতৃসমা বুঢ়ী গৰাকীৰ এনে বিকৰ্ণনা আৰু গৰিহণা ৰাই বেজেৰাই প্ৰাণত মৰ্দ্দাস্তিক

বুলিলত ৰাক। যিবা লাগে সত্যে দিবো তোৰা মোত মাগ ॥৮০৪ নেওগ দুইজনে পাছে অৱনত ভাবে। কহিবে লাগিলা কথা নৃপতিৰ ঠাৱে ॥ কি কহিবো নৱপতি হামাৰ বিলাই। দাড়ি গোঁক বাঢ়ি ভৈলো মচল পৰাই ॥৮০৫ আজি চৈধ্য বৰ্ষ গুৰু বিহীন আমাৰ। এহি শোকাগ্নিয়ে ছদি দহে সৰাকাব। যদি দিবে খোজা ৰাজ্য গুৰু গুৰুমান দিয়া। তেৱেলে আমাৰ হোৱা সন্তোষিত হিয়া ॥৮০৬ এহিমতে বহু ভাৱে কৰিলা মিনতি। শুনি তাক মহাতুট নৃপতিৰ মতি। পুন সত্য কৰি ৰাজ্য বুলিলা বচন। কৈত আছে আন তোৰা গুৰুৰ নন্দন ॥৮০৭ অধিকাৰ পাতি দিবো নকৰিবা ভয়। হেন ৰাক্য শুনি দুৱেৰে সন্তোষ হৃদয়।”—এই বদল ছৱাল ভুল যেন লাগে।

বেজাৰ পালে ;—লগে লগে গোধাইও। তেতিয়াৰ পৰা বেজাৰাই বনে বনে বজা হবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে, আৰু সেই সময়ৰ পৰা অৰ্ধাং এনে লবালি অৱস্থাবে পৰা বেজাৰাই গোধাৰ সৈতে বাজনীতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। এনে দুবছৰত বায়নী বুঢ়ীৰ ঘৰত স্থখেৰে গোধাটোৰ সৈতে থাকি বেজাৰাৰ দুখৰ দিন বিলাক হাবলৈ ধৰিলে।

১৬৭৩ শকৰ আহিনৰ ২৯ তাৰিখে কৃষ্ণা নৱমী তিথিত প্ৰমত্তসিংহ স্বৰ্গী হ'ল। তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাছত গড়গঞা সন্টিকৰ ঘৰৰ জীয়াবী, বৰগোহাঁইৰ জীয়েক আহোম ৰাজ-সিংহৰ পৰ্বতীয়া কুঁৱৰীৰ সৰুজন পুতেক,— শিৱসিংহ আৰু প্ৰমত্ত সিংহৰ কনিষ্ঠ সহোদৰ ভোবোলা গোহাঁই চুৰেংকাক ৰাজেশ্বৰ সিংহ নাম দি তিনিজন ডাঙৰীয়া, বন্ধা, বৰকুকনে মিলি আহোম ৰাজ-পাটত বহুৱালে। ৰাজেশ্বৰ সিংহ আহোম ৰাজ্যৰ ৰজা হ'ল। ১৬৭৪ শকত তেওঁ শিঙীৰী ঘৰত উঠিল আৰু ১৬৭৫ শকত তেওঁ পাটৰত সোমাল। ৰজা হৈয়েই তেওঁ তিনিজন পুতেকৰ ভিতৰত বৰজনক কালুৰা গোহাঁই পাতিলে, মাজজনক চাৰিঙীয়া মেল আৰু সৰু জনক সৰু মেল দিলে। ৰাজপাটত উঠাৰ পাছত তেওঁৰ এটি পুত্ৰৰ জন্ম হোৱা কাৰণে সেই পুত্ৰক পাট-কোঁৱৰ বোলা হ'ল। কিছুদিনৰ পাছত জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ কালুৰা গোহাঁই ঢুকাল। ভোগবাৰীত তেওঁৰ বৈদাম বজা হ'ল। ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁৰ দুই পুত্ৰ এই মাজজন গোহাঁই আৰু সৰুজনা গোহাঁইদেৱেই আহোম ৰজাৰ বিপক্ষে ৰাজদ্রোহী হৈ মায়ামৰীয়া মটকৰ বিদ্রোহী দলত যোগ দি সেই উমি উমি জলা বিপ্লৱৰ তুঁহ জুইত কঁক দিছিল।

ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ আৰু এজন ককায়েক আছিল। তেওঁ একে মাকৰ গৰ্ভত জন্ম সহোদৰ নাছিল। ৰাজেশ্বৰ সিংহটোক তেওঁ বয়সত ডাঙৰ আছিল। তেওঁৰ নাম মোহন মালা গোহাঁইদেউ আছিল। কছ-সিংহৰ ঔবসত তেওঁ আন এগৰাকী কুঁৱৰী পানীকুকনৰ গৰ্ভত এই মোহনমালা গোহাঁইদেৱৰ জন্ম হৈছিল।

তেওঁলোকৰ পিতৃদেৱ কছসিংহৰ মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁ তেওঁৰ পাঁচজন পুতেকলৈ দিয়া শেষ উপদেশ অনুসৰি আৰু বয়স হিচাবে ডাঙৰ হোৱাত আহোম-ৰাজ-সিংহা-মনত ৰাজেশ্বৰ সিংহটোক আগেয়ে মোহনমালা দেৱেই বহিব লাগিছিল।

কিন্তু ক'লৈ গ'ল কছসিংহৰ সেই সাবন্ধা উপদেশ আৰু ক'লৈ গ'ল বয়সানুসৰে ডাঙৰকলৰ আহোম-ৰাজ সিংহাসনত বহাৰ কথা বা চুক্তি? শনিৰ অমঙ্গল দৃষ্টি পৰিলে এইদৰেই পৰে। বকতিয়ালৰ গেছেলা বৰবন্ধাৰ চক্ৰান্তত আৰু বল প্ৰয়োগত আহোম ৰাজ-সিংহাসনৰ পৰা মোহন মালা গোহাঁইদেউ চিৰকাললৈ বঞ্চিত হ'ল। মৃত্যুৰ সময়ত পাঁচজন পুতেকলৈ দিয়া কছসিংহৰ শেষ উপদেশ সুঁৱৰি আৰু ন্যায়তঃ উত্তৰাধিকাৰী হিচাবে প্ৰমত্তসিংহৰ পাছত মোহনমালা গোহাঁই দেৱেই বজা হ'ব বুলি আহোমৰ সকলো প্ৰজাই আশা কৰি আছিল। কিন্তু চতুৰ গেছেলা বৰবন্ধাৰ লগুৱা-অনুচৰবিলাকে সেই বিচক্ষণ বৰ-বন্ধাৰ নিৰ্দেশমতে মোহনমালা গোহাঁই দেৱক প্ৰমত্ত-সিংহ স্বৰ্গী হোৱাৰ লগে লগে গুপতে ধৰি নি নামকপৰ গহীন হাবিত এৰি থৈ আহিল। শেহত প্ৰজাসকলৰ মনোবঞ্চনাত্থে গেছেলা (কীৰ্তিচন্দ্ৰ) বৰবন্ধাই ঘোষণা কৰি প্ৰচাৰ কৰিলে যে ৰাজবিধি মতে মোহনমালা গোহাঁইদেৱ ৰজা হ'বলৈ সম্পূৰ্ণ অনুপযুক্ত; কাৰণ তেওঁৰ মুখখন ঘূণ লগা বসন্ত গুটিকা চিহ্নেৰে পৰিপূৰ্ণ। জলা-জুইত মৃত্যু হ'ল। এই মোহন-মালা গোহাঁই-দেৱেই শেহত সেই বিদ্রোহী বিপ্লৱী মটক মায়ামৰীয়া দলৰ প্ৰধান নেতৃসকলৰ ভিতৰত এজন প্ৰসিদ্ধ নেতা হ'লগৈ। ইও এক অমঙ্গলৰ পাতনি হ'ল।

গেছেলা বা কীৰ্তিচন্দ্ৰ বৰবন্ধা

আগেয়ে এজন গজপুৰীয়া কুকন আছিল। আগেয়ে সি যদিয়া অকলৰ হাতীচুকী বৰাণৰ ঘৰত বাউতৰ কাম কৰিছিল আৰু তেনে কাম কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰিছিল।

কপচন্দ্র বা কপচন্দ্র বববন্দা

পাছত সি আহোম বজাৰ হেমদাং ধৰা লগুৱা হৈছিল। আচলতে, সি জাতত ভঁৰালী-চুতীয়া আছিল; শেহত সি কোচলৈ উঠিছিল। তাৰে পুত্ৰ কপচন্দ্র; শেহত কপচন্দ্র নামে জনাজাত হ'ল। ** শদিয়া অঞ্চলৰ মানুহ কাৰণে হাতীচুঙ্গী বৰাণৰ ঘৰত মাউত গজপুৰীয়া কুকনক আৰু তাৰ পুতেক কপচন্দ্র বকতিয়াল হাবিকণাই বজাদেৱৰ লগত লোৱা-ধোৱা কৰিছিল। সেই কপচন্দ্রৰ বিশ্বাস পাই কঙ্গসিংহই তাক চোলা-ধৰা বান্ধা পাতিলে। এইদৰে কপচন্দ্রই লেতেছী-লিগিৰা হৈ থকা দেখি সন্তুষ্ট হৈ আৰু বন-বাৰীত আপাহ পাই আহোম বজাই তাক বকতিয়াল বববন্দা পাতিলে। শিৱসিংহ বজাৰ সময়তো এই জাতত ভঁৰালী চুতীয়া আৰু বাবত চোলাধৰা বন্দা বকতিয়াল কপচন্দ্রই

** আহোম বংশাৱলীত আছে,—“নানা প্ৰকাৰে বদাল-কচাৰী মাৰি আনা। পূৰ্বে ভগনত বৰ চেতিয়া কচাৰীত হ'মালে গৈ, তাৰে পুতেক নাতিয়েক আনিলে পাই। এই ধৰ জাত বোলে কলিতা, বোলে কছাৰী জোৱা চেতিয়া—লিগিৰা খাটিছিলে। নাচনীয়াল ছোৱালীৰ লগত দিছিলে। সেই আপাহত বেককটীয়া বন্দা পাতিলে। সেজদান ধৰাৰ পুতেক সদিয়েলীয়া গোহাঁই। লোহিত-লিগিৰা হই খাটিছিল, বনবাৰিত আপাহ পাই সেই আপাহতে তাক বৰ বন্দা পাতিলে, সি জাতত ভঁৰালী চেতিয়া।”.....

তাৰে এঠাইত আছে,—“বকতিয়াল কপচন্দ্র হাবিকিনা (কঙ্গসিংহ) বজাদেৱৰ লগত লোৱা-ধোৱা তাকে পাচে চোলা ধৰা বন্দা পাতিলে—জাতত ভঁৰালী চেতিয়া।”..... তাৰে আৰু এঠাইত আছে,—“গজপুৰীয়া কুকন জাতত কোঁচ খেলি মাউট। পুতেক ডেকা চোলা ধৰা সিউ সেই, তাৰে সৰু পুতেক গেছেলা,..... তালৈকে নামকপীয়া গোহাঁইৰ স্ত্ৰি-অৰী এজনা দিলে। সি বজা জোঞাই। সিউ জাতত সেই।”....

বববন্দা হৈ আছিল। সেই কপচন্দ্র বব-বন্দাৰ সৰু পুতেকজনৰ নাম গেছেলা আছিল। সেই গেছেলাইলৈ কালশিলীয়া নামকপীয়া গোহাঁইৰ (শেহত লক্ষ্মী সিংহ) জীয়াৰী এজনীক দিছিল। সেই হিচাবে গেছেলা বা কীৰ্ত্তিচন্দ্র বববন্দা আহোম বজা সকলৰ (শিৱ-সিংহ, প্ৰমত্ত সিংহ আৰু লক্ষ্মী সিংহৰ) জোৱাঁয়েক আছিল। সঘনত বজাৰ জোৱাঁয়েক হোৱাত গেছেলা বব-বন্দাৰ ভাগ্যত শুভদৃষ্টিয়ে দেখা দিলে।

গেছেলা বববন্দা যেনে চতুৰ আৰু বিচক্ষণ আছিল, তেনে বৰ খঙাল আৰু আত্মাভিমানীও আছিল, সামান্য কথাতেই বা কাৰণতেই তেওঁৰ টিকিটকৈ খং উঠিছিল।

গেছেলা (বা কীৰ্ত্তিচন্দ্র)ৰ বাপেক কপচন্দ্র বকতিয়াল বববন্দা বুঢ়া হোৱাত আৰু কাম কৰিবলৈ অসমৰ্থ যেন অনুমান কৰি আহোমৰ বজা শিৱসিংহই কপচন্দ্রক এনে দায়িত্বপূৰ্ণ বববন্দাৰ কামৰ পৰা অৱসৰ লবলৈ প্ৰস্তাৱ কৰিলে আৰু অনুৰোধ জনালে। কপ-চন্দ্রই তেওঁৰ বাকীছোৱা জীৱন এনে ডাঙৰ কাম চলাবলৈ তেতিয়াও সম্পূৰ্ণ সমৰ্থ বুলি বজাৰ ওচৰত ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে; আৰু তেওঁৰ পুত্ৰ গেছেলাই এনে বব-বন্দাৰ ক্ষমতা পালে ৰাজ্যৰ যথেষ্ট ক্ষতি হব বুলি জনাই বজাৰ এনে ডাবত কপচন্দ্র বববন্দাই আপত্তি জনালে। শেহত কপচন্দ্রৰ এনে আপত্তিত শিৱসিংহই মান্তি হ'ল, আৰু কোঁচ খেলি মাউতৰ পুতেক গেছেলাৰ বাপেক বকতিয়াল হাব-কিনা বুঢ়া-বববন্দা কপচন্দ্রই এই বববন্দাৰ বাব আৰু দুবছৰ ধাই স্বৰ্গী হ'ল। কপচন্দ্রৰ মৃত্যুৰ পাছত কোঁচ-খেলি মাউত সদিয়েলীয়া গোহাঁইৰ ধৰা গজপুৰীয়া কুকনৰ নাতিয়েক, বকতিয়াল হাবিকিনা চোলাধৰা বন্দা কপচন্দ্র বববন্দাৰ পুতেক আৰু কালশিলীয়া নামকপীয়া গোহাঁইদেৱৰ (শেহত লক্ষ্মীসিংহ) জোৱাঁয়েক গেছেলা আহোমৰ বববন্দা হ'ল। এই উগ্ৰ, চতুৰ, বিচক্ষণ, আত্মাভিমানী, ভীষণ প্ৰতিশোধপায়ণ আৰু ভঁৰালী চুতীয়া জাতৰ গেছেলা

ববববববাই তেওঁৰ বাপেক কপচন্দ্রৰ ** ওপৰত সেই ববববববাই.....(বাক্য অসম্পূৰ্ণ)।

মোহনমালা গোহাঁই দেৱ বয়সানুক্ৰমিকভাৱে প্ৰমত্ত

**বুৰঞ্জীবিলাকৰ মতে এই বিষয়ে অলপ বেমেজালি দেখা যায়। কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ গেজেলাই শিৱসিংহৰ সময়ত ববববববাই হৈছিল নে প্ৰমত্ত সিংহৰ সময়ত ববববববাই হৈছিল তাবিহ লগীয়া। ডাক্তৰ ৱেড্ চাহাবৰ বুৰঞ্জীত এইদৰে আছে,—“বজাই (শিৱসিংহ) তেওঁৰ (কপচন্দ্ৰ ববববববাই) আপত্তিত মান্তি হ’ল; কিন্তু বুচাম্বী (ববববববাই) দুবছৰ পাছত চুকাৰ আৰু তেওঁৰ বাব কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰই পালে। পাছৰ জনে (কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰই) এই বিষয় প্ৰায় দুবছৰ ভোগ কৰাৰ পিছত ১৬৬৬ শকত শিৱসিংহই প্ৰাণ ত্যাগ কৰে। বাব লৈ পিতামহকৰ স্বাৰ্থ-পৰতা আৰু অসম্মতৰ বাবে ইমান ঋণ আৰু ইমান বেজাৰ পাইছিল যে তেওঁ তেওঁৰ বাপেকৰ মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁৰ ওচৰক নাচাপিছিল আৰু মৃতকৰ কৰ্ম নিজে নকৰিছিল; বৰং তেওঁ তেওঁৰ পুতেকহঁতকে হে সিহঁতৰ কৰ্মাদেউতাক কপচন্দ্ৰৰ মৃত-কৰ্ম কৰিবলৈ অনুমতি দিছিল। এনে আৱাতিমানী আৰু ক্ৰুদ্ধ স্বভাৱৰ মানুহ গেজেলা ববববববাই আছিল। শিৱসিংহই প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে”—“The king acquiesced in his refusal, but the old minister died at the expiration of two years and was succeeded in his honours by Keertisund. The latter enjoyed his appointment about two years when Seo Sing departed his life 1666”

কিন্তু তুংখুজীয়া বাজা বংশাৱলীত শিৱসিংহৰ মৃত শৰীৰৰ কাষত আন আন আৱীয়-স্বজন, আৰু বিষয়া পাবিষদৰ লগত কপচন্দ্ৰ ববববববাই উপস্থিত আছিল বুলি উল্লেখ আছে। প্ৰমত্ত সিংহই আহোম ৰাজ-সিংহাসনত উঠিবৰ সময়ত বিজ্ঞান বব বববববাই বিদ্রোহী তিপাম ৰজাক আৰু তেওঁৰ বিপ্লবী দলক দমন কৰিছিল সেইজন ববববববাই ডাক্তৰ ৱেড্ৰ মতে কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ আৰু শ্ৰীনাথ দুৱৰাৰ তুংখুজীয়া বুৰঞ্জীৰ মতে কপচন্দ্ৰ যেন হৈ লাগে।

সিংহৰ পাছত আহোম ৰাজ সিংহাসনৰ উত্তৰাধিকাৰী আছিল। কিন্তু প্ৰমত্ত সিংহই ৰোগশয্যাতে পৰি থাকোঁতেই প্ৰমত্ত সিংহৰ নিৰ্দেশ মতে, এই গেজেলা বব-বববববাই লগুৱা অনুচৰ লগাই মোহনমালা গোহাঁইদেৱক নামকপৰ গহন হাবিলৈ খেদাই তাতে এৰি থৈ আহিল। আচলতে সতিনী মাকৰ পুতেক মোহনমালাক তেওঁৰ পাছত ৰজা পাতিবলৈ প্ৰমত্ত সিংহৰ ইচ্ছা নাছিল। তেওঁৰ ইচ্ছা আছিল তেওঁৰ আপোন সহোদৰ কনিষ্ঠ ডায়েক চুৰেম্ফা বা ৰাজেশ্বৰ সিংহক ৰাজ সিংহাসনত বহুৱাবলৈ। স্মৃতিৰ আৰু বিচক্ষণ ববববববাই কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ গেজেলাৰ চক্ৰান্তত আৰু বল প্ৰয়োগত প্ৰমত্ত সিংহৰ মনৰ বাসনা পূৰ্ণ হ’ল। ১৬৭৩ শকৰ আহিনৰ ২৯ তাৰিখে কক্ষানৱমী তিথিত প্ৰমত্ত সিংহ স্বৰ্গী হ’ল। এজন ডাঙৰ ককায়েক মোহনমালা গোহাঁইদেৱ থাকোঁতে চুৰেম্ফা ৰাজেশ্বৰ সিংহ আহোম ৰাজ সিংহাসনত বহিবলৈ অমান্তি হ’ল। গেজেলা ববববববাই বুজাই দিলে যে, সিংহাসন শুদাকৈ উকাটক থাকিব নাপায়। মোহনমালা গোহাঁইদেৱও নাই, তদুপৰি কদ্রসিংহৰ ওকলত আৰু তেওঁৰ আন এগৰাকী কুঁৱৰী পানীফুকনৰ জীয়েকৰ গৰ্ভত ওপজা মোহনমালা গোহাঁইদেৱ ৰজা হব নোৱাৰে। কাৰণ তেওঁ যুগ লগা, তেওঁৰ মুখখন বসন্ত গুটিকা চিনেৰে ভৰা।

যুগ লগা কোঁৱৰ ৰজা হব নোৱাৰে। এইদৰে বচাই-বুজাই তিনিজন গোহাঁই আৰু বিষয়াসকলক তেওঁলোকৰ অনিচ্ছা সত্বেও মান্তি কৰাই ৰাজেশ্বৰ সিংহক বলেৰে ছলেৰে ৰজা পাতি আহোম ৰাজ-সিংহাসনত গেজেলা ববববববাই বহুৱালে। কদ্রসিংহৰ মৰণ কালত পাঁচোজন পুতেকলৈ দিয়া শেষ উপদেশ—“বন্ধুৰ দোলেৰে বান্ধ খাই থাকিবা, এজনৰ পাছত এজনকৈ তোমালোক ৰজা হবা—তোমালোকৰ নিজৰ ভিতৰত শত্ৰুৱালি নাথিলে একো সফল নহব। তোমা-লোকৰ আনে কিবা ভাঙি-পাতি কিবা সাল-সলনি কৰিলে বা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে, তেনে চেষ্টাত বা কথাত মন-কাণ নিদিবা, একতাবদ্ধ হৈ থাকিবা,

আগতে আমি দুই ভাই আছিলো বৰং শত্ৰুকৰ কথা শুনি সৰস্বতীক খেদি দিলো। এতিয়াহে মই মোৰ ডুল বুজিছো গতিকৈ তোমালোকে মিলি-জুলি থাকিব, সকলো বাসনা পূৰণ হ'ব। তোমালোকে যদি শত্ৰুক প্ৰমাণ কৰা তেন্তে মিছা, বুঢ়াই হোৱা বা ডেকাই হোৱা তোমালোকে ক্ৰমান্বয়ে ৰজা হ'ব।" সকলো মিছা হ'ল, ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৰজা হ'ল আৰু মোহনমালা গোহাঁইদেৱে নামকৰণ হাবিত কঠোৰ নিৰ্বাসন দণ্ড ভোগ কৰিলে। কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ গেল্লেলা বৰস্বৰ চক্ৰান্ত আৰু বল প্ৰয়োগত অনিয়ম ঘটিল। প্ৰজা অসন্তুষ্ট হ'ল আৰু আহোমৰ বিশাল ৰাজ্য ধ্বংস কৰাল মুখত তিলতিলকৈ পৰিবলৈ ধৰিলে। লাহে লাহে মটক মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহৰ সূত্ৰপাত হ'ল।

ইফালে চতুৰ, বিচক্ষণ, ডাৰ উপৰি বহুদৰ্শী ৰাজ-নীতিজ্ঞ, তদুপৰি বৰবৰুৱা আৰু ৰজাৰ জোৱাঁয়েক আৰু সফালে ৰাজেশ্বৰ সিংহক ছলেৰে বলৈৰে ৰজা পতাতে আহোমৰ ৰজা গেল্লেলাৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞ; সেই কাৰণে কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ নিজ ইচ্ছামতে কাম কৰিবলৈ সম্পূৰ্ণ সন্মত হ'ল।

১৬৭৮ শকত আহোমৰ ৰজা ৰাজেশ্বৰ সিংহই গুৱাহাটীৰ ফালে ফুৰিবলৈ ওলাওঁতে এই কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ গেল্লেলা বৰবৰুৱাক বাহৰ পাতিবলৈ আদেশ দিলে। ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ এনে ৰাজ আজ্ঞা পাই কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰই সোণাৰী নৈত, গজপুৰত, দেৱৰ গাৱঁত, জাটিয়া ৰাজৰ বিশুনাথৰ পিনে এঠাইত, সৰিয়হ তলিত, বৰদোৱাত, বেকীত, কাল শিলাত, বৰনদীৰ পাৰত আৰু হাজোত প্ৰত্যেকতে এখন এখনকৈ বাহৰ সাজি দিলে। এই বাহৰে বাহৰে থাকি পহু, মাছ, ম'হ আদি মাৰি বা মৰাই বা চিকাৰ কৰি এইদৰে প্ৰায় এবছৰ বং-ৰূপ কৰি ৰাজেশ্বৰ সিংহই আকৌ বাহৰে বাহৰে থাকি উভতি উজাই আহি—১৬৭৮ শকত চ'ত মাহত ৰাজধানী বংপুৰ পালে।

এইদৰে ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ পৰা বিশুনা-ভাঞ্জন হৈ বংপুৰৰ ৰজানাথৰ বহাদ্ৰ্যত গেল্লেলা বৰবৰুৱাই

বাস কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰূপচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ বন্ধুসকলে ৰূপচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ মৃত্যুৰ সময়ত পুতেক গেল্লেলাই তেওঁৰ পিতায়েকৰ আত্মক আৰু মৃত দেহা অপমান কৰাত গেল্লেলা বৰবৰুৱাক পেটেপেটে ভাল নাপাইছিল। কিছুমানে কদ্ৰসিংহক দেৱতাৰ দৰে ভক্তি কৰিছিল আৰু তেওঁৰ ৰাণী সেয়ে কিছুমানৰ ওচৰত দেৱতুল্য আছিল। তেওঁৰ উপদেশ অনুসৰি প্ৰমত্ত সিংহৰ পাছত তেওঁৰ আন এজন ভায়েক কদ্ৰসিংহৰ ওচৰত আৰু তেওঁৰ আন এগৰাকী কুঁৱৰী পানীফুকনৰ জীয়েকৰ গৰ্ভত ওপজা, মুখত বসন্ত ৰোগৰ চিনেৰে ভৰা, মোহনমালা গোহাঁইদেৱক সেই কিছুমানে বংশানুক্ৰমে উত্তৰাধিকাৰী সূত্ৰত ৰজা পাতিবলৈ মন মেলিছিল; কিন্তু গেল্লেলাৰ চক্ৰান্ত আৰু বল প্ৰয়োগত মোহনমালাই ৰজা হ'ব নোৱাৰিছিল, বৰং নামকৰণত তেওঁ নিৰ্বাসন দণ্ড ভোগ কৰিছিল। সেই কাৰণে সেই কিছুমানে গেল্লেলাক ভাল নাপাইছিল। প্ৰমত্ত সিংহ আৰু ৰাজেশ্বৰ সিংহ এই দুয়োজনা আহোমৰ ৰজাই আন আন ডাঙৰীয়াৰ নাইবা বৰুৱা-বিষয়াক ইমান বিশ্বাস নকৰিছিল, গেল্লেলাক হলে বৰ বিশ্বাস কৰিছিল। এই কথাই সেই ডাঙৰীয়া আৰু বৰুৱা-ফুকন আদি বিষয়াসকলৰ প্ৰাণত শেলে বিদ্ধা দি বিকিছিল। কিছুমানে গেল্লেলাৰ বংশৰ আঁতি-ওঁৰি জানি সদিয়া ওদাল মৰাপাট নাইবা ফটাকানি ৰচা তৈয়াৰ কৰা অঞ্চল জনঘৰতা স্তবৰ, ভঁৰালী, চুতীয়া জাতৰ, হাতী চুঙ্গী মৰাণৰ ধৰত কাম কৰা কোঁচ-খেল মাউতৰ নাতিয়েক আৰু ৰজাৰ হেজদাং ধৰা, চোলা ধৰা বৰুৱা, শেহত ৰূপচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ পুতেক গেল্লেলা বৰবৰুৱাৰ সকলো সত্য তথ্য আশ্ৰিত্য কৰি প্ৰকাশ কৰিবলৈ নুমলি বৰগোহাঁই-দেৱৰ হতুৱাই "চকৰী ফেটা" নামে বুৰঞ্জী এখন লিখাই প্ৰকাশ কৰিবলৈ যুক্তত কৰিলে। গেল্লেলাৰ বিষয়ে সকলো লিখি, নিজৰ আৰু আন আন বংশৰ নিষ্কলুষতা প্ৰমাণ কৰি নমলি বৰগোহাঁইয়ে লিখি প্ৰকাশ কৰিলে।

এইদৰে বুৰঞ্জীৰ প্ৰকাশ হ'ল। গেল্লেলাই "চকৰী

কেটা বুঝি" পালে। খঙত জলি-পকি তেওঁ বাজ-কাৰেঙলৈ গৈ খুটাবিলাকত সোকাৰে কোবাই চিঞৰিবলৈ ধৰিলে, “স্বৰ্গদেৱৰ সাত পুৰুষৰ চহী বুঝি-বিলাকত আছেনে নাই?” “স্বৰ্গদেৱে নাই।” “তেওঁ ‘চকৰী কেটা’ বুঝি কিয় লিখা হ’ল? স্বৰ্গদেৱৰ বংশতো কাহানিবা চেকা পৰিব। বুঝিবিলাক পোৱাই ভাল?” বজাইও পুৰিবলৈ কলে। বব-বন্ধাই বৰ অপমান বোধ কৰি সাতোটা জুইৰ ভাটা সজাই বাৰ ঘৰত যি বুঝি আছিল সকলোবোৰ অনাই গোটাই লৈ জুইৰ ভাটত জপি ডালেমান লাগতীয়াল বুঝি পুৰি ছাই কৰিলে। এই কাৰণে কিছুমানৰ খং পেচ সীমা পালেগৈ। এইবিলাক কাৰণে বকতিয়াল বববন্ধাক হত্যা কৰিবলৈ ষড়যন্ত্ৰ কৰা হ’ল।

১৬৮৫ শকৰ কাতি মাহৰ এদিন গধূলি এদণ্ড নিশা যাওঁতে বববন্ধাই সেই বহাঘৰৰ বৰ-দুৱাৰৰ ভিতৰত থাকোঁতে এজন চোৰে কেনেবাকৈ সেই বহা ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই পাছফালৰ পৰা বববন্ধাৰ ডিঙিত দাৰে ধাপ মাৰি পলাল। বববন্ধাৰ ডিঙি কথনপি নিছিগিল। গেছেলা বন্ধা পৰিল। পাছে পলাই যাওঁতে সেই চোৰক আগচি টেকেলা বৰাই সাৰট মাৰি ধৰিলে। যাদব ডামুলীৰ পুতেক বামকুসুমে এনে আহত অৱস্থাত সাৰট মাৰি ধৰি আন মানুহৰ সৈতে বববন্ধাক পালী কোঠালিলৈ লৈ আনিলে। তাতে শুৱাই বববন্ধাৰ ডিঙিৰ কটা ঘাত কাপোৰ বান্ধি সকলোৱে তেওঁৰ শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেতে এজনে বজাৰ চোলা ধৰা ডাঙাবলৈ গৈ বববন্ধাৰ পুতেক চোলাধৰা কুকনক বাপেকৰ দুৰ্ঘটনাৰ বাতৰি জনালে। বববন্ধাৰ পুতেক চোলাধৰা কুকনে এনে বাৰ্তা শুনি বিহ্বল হৈ বাজ চাঙলৈ গৈ বাজেশ্বৰ সিংহক সাষ্টাঙ্গে দণ্ডৱ্য-প্ৰণিপাত জনাই দুৰ্ঘটনা বৰ্ণনা কৰি কান্দি কান্দি কলে, “ববদুৱাৰৰ ভিতৰ চ’ৰাত বহি থাকোঁতে স্বৰ্গদেৱৰ বন্দী বোৰ পিতৃদেৱ বববন্ধাক কোনোবা চোৰে পাছ ফালৰ পৰা বৈয়ালে। সিছে বৈয়ালে বা কোনে বুজিব নোৱাৰি।” এনে আচৰিত

বাতৰি শুনি বিহ্বল মানি আহোম বজাই বুজিলে,— “বাম, ইয়াৰ বিচাৰ কৰা যাব। মই বিদ্যাবানেন খকাত বোৰ বববন্ধাক কোনে বৈয়ালে বিচৰা যাব।” —এইদৰে কৈ বাজেশ্বৰ সিংহই চোলাধৰা কুকনক বিদায় দিলে। বববন্ধাৰ বহাঘৰ জনশূন্য কৰা হ’ল। সেই ঘৰৰ ফালে মুখ কৰি ছিল পাতি খোৱা হ’ল। বববন্ধাক কেৱে গম নোপোৱাকৈ নিশাৰ এন্ধাৰত এটা কোঠালিত থৈ সেই ঘৰৰ চাৰিও ফালে পালী-পৰীয়াই উজাগৰে নিহপালি দি পৰ দি থাকিল। মিৰি সন্দিকৈৰ নাও-বৈচা কুকনক অসময়ত সেই শূন্য বহাঘৰত সোমাল। পাচে গড়ৰ ভিতৰত কটাকটি লাগিছে বুলি শুনি সেই নিশাই জোৰ নোহে-ৱাকৈ এন্ধাৰে মুন্ধাৰে নগৰ সোমাল। বাতি পুৱালত গেছেলা বববন্ধাৰ ডিঙিত ধাপ মৰা মানুহজনৰ বিচাৰ কৰা হ’ল। তাক সকলোৱে চিনি পালে। সি গাজিৰা হটীয়া গণক বতিকান্ত। বতিকান্তই সকলো সৈ কাঢ়িলে। সি তাৰ লগৰ মানুহ কেইজনৰ নামও কলে। সিহঁত চাওদাঙৰ চমুৱা এজন লুখুৰাসনৰ মণি নামৰ চেকীয়াল বন্ধা এজন আৰু বববন্ধাৰ ভাগিনিয়েক সন্দিকৈৰ দৈয়ঙীয়া ডেকা আছিল। শেহৰ কেইজনক ববদুৱাৰৰ বিচাৰত দোষী সাব্যস্ত কৰা হ’ল। ববদুৱাৰৰ মুখত পাছৰ কেইজনক হাতীশালত লো লগাই ধলে। অসময়ত বববন্ধাৰ শূন্য ঘৰত বোৱাৰ কাৰণে নাওবৈচা কুকনকো বন্দীশালত বন্দী কৰি ধলে। সন্দিকৈৰ দৈয়ঙীয়া ডেকাৰ বাপেক বা-ফকিয়াল বৰগোহাঁই পৰীয়া ঘৰফলীয়া বন্ধা গেছেলা বববন্ধাৰ তিনিহী আছিল। সেই ঘৰফলীয়া বন্ধাই সেই নাওবৈচা কুকনক বন্দী কৰি খোৱা বন্দীশালৰ কাষেদি যাওঁতে নাওবৈচা কুকনে দেখিলে আৰু ক’লে—“পিছে বন্ধা, হাচতি ধন থৈ কলৈ? বোৰ মুৰত হাচটি নাই। বন্ধাৰ লগৰ হাচটি গছি দিলে সজ হয়।”—এনে হেন কথা শুনি ডবিষাতলৈ একো নাভাৰি গেছেলাৰ তিনিহীয়েক ঘৰফলীয়া বন্ধাই নিজৰ হাচটি গছি বন্দী নাওবৈচা কুকনক

উদাৰচিত্তে দিলে। বৰীয়া টেকেলাই বৰফলীয়া বৰুৱাই নাওবৈচা ফুকনক হাচাটি গছি দিয়া দেখিলে। বজালৈ এই বাতৰি গ'ল। বিচাৰ হ'ল। বাৰুকিয়াল বৰগোহাঁই পৰীয়া বৰফলীয়া বান্ধাক ডাঙ্গি ধেমিলে। ঢেকীয়াল বৰুৱা বণিক আৰু ডাগিনীয়েক সন্দিকৈ দৈয়ভীয়া। ডেকাক ভুৰত বান্ধি উটাই দিলে। নাওবৈচা ফুকনক নাক-কাণ কাটি তেওঁক নিৰ্বোকত পাতিলে। বৰবৰুৱাৰ ডিঙিত ঘাপ মৰা চোৰ নাজিৰা হঠাৎ গণক বতিকাভক্ত কঠাৰেৰে ফালিলে। বতিকাভক্তই যি দাৰে বৰবৰুৱাক ধৈয়াইছিল সেই মিত দাখন গঢ়োৱা কমাৰ জনৰ নাক-কাণ কাটি চকু কাঢ়া হ'ল। এইদৰে দোৰী কেইজনৰ লগত সৰহভৃত থকা মানুহবোৰকো শাস্তি বিহা হ'ল। তেতিয়াৰ পৰা আহোম ৰজাৰ আদেশ পাই বৰবৰুৱাই মানুহ কুৰিয়ে পতি একোডাল টাঙোন পালে আৰু লগত ললে। সেই সময়ৰে পৰা বৰবৰুৱাৰ বাৰ খোৱা মানুহে এইদৰে টাঙোন লবলগীয়া হ'ল। এনেকৈয়ে এনে নিয়ম চলিল।

মগলু দেশ

আহোম ৰাজ্যৰ দক্ষিণে নগাৰ দেশ। তাৰো দক্ষিণে মণিপুৰ। অতীজতে এই মণিপুৰৰ কুঁৱৰী এগৰাকী চিত্ৰাঙ্গদাক তৃতীয় পাণ্ডৱ অৰ্জুনে বিবাহ কৰিছিল। তেওঁৰে ঔৰসত মহাবীৰ ব্ৰহ্মবাহন জন্মিছিল। অশ্বমেধ যজ্ঞৰ সময়ত এই ব্ৰহ্মবাহনৰ বীৰ্য্যৰ কীৰ্ত্তিৰ খ্যাতি থাকি গ'ল।

চীন আৰু মান দেশৰ মানুহে মণিপুৰ নুবুলিছিল। সিহঁতে “কা-ছে” আৰু “কা-থে” বুলিছিল। অতীজতে মণিপুৰৰ নাম “মেষলী” আছিল। সেই মেষলীৰ পৰা “মেষলী”; মেষলীৰ পৰা “মগলী”; মগলীৰ পৰা “মগলু” বা “মগলাই” হ'ল। এই মগলু দেশৰ মানুহে নিজৰ দেশক “মিতেই লাই পাক” বুলিছিল। “মিতেই” মানে নিহলি জাতি আৰু “লাই-পাক” মানে ঠাই; অৰ্থাৎ নিহলি জাতিৰ ঠাই।

বেজেবাই বেতিয়া। বাৰিনী মৰাণনী বুঢ়ীৰ ঘৰত গৰখীয়াৰ কাম কৰি আছিল, অষ্টভূজ প্ৰভুৱে বেতিয়া পুৰণি ডকডবিলাকক মাৱানবা সত্ৰতে ৰহি ধৰ্ম বিলাই আছিল। আহোম ৰজা ৰাজেশ্বৰ সিংহই বেতিয়া ৰাজপাটত ৰহি ৰাজ ৰাই আছিল আৰু গেছেলাই বেতিয়া বৰবৰুৱা হৈ বেজুছাচাৰ আচৰণ চলাই আছিল, সেই সময়ত জয়সিংহ* নামে এজনে এই মণিপুৰ ৰাজ্যৰ মগলু দেশৰ ৰজা হৈ আছিল। মানদেশৰ ৰজাই এই জয়সিংহ ৰজাৰ মণিপুৰ ৰাজ্য আক্ৰমণ কৰিলে, আৰু মগলু দেশ অধিকাৰ কৰিলে। মিতেই লাইপাক ৰাজ্যখন মানৰ হাতত দখল হোৱাত মগলৌ ৰজা জয়সিংহ মগলৌ কুঁৱৰী, কোঁৱৰ যুঁৱৰাজ অনুপানন্দ আদি আৰীয়া-ৰাজন-সৈন্য সামন্তৰে সৈতে এৰি পলাই কছাৰী ৰজা গাৰাৰা মাদাও দাওয়েৰ ৰাজচ'ৰাত গৈ আশ্ৰয় ললে। তাতে আহোমৰ চৌকীদাৰ বৰুৱা এজনক লগ পোৱা হ'ল। বৰুৱাক জনোৱা হ'ল— “যদি বৰবৰুৱাই সকলো সমন্বিতে জয়সিংহ ৰজাক আহোমৰ ৰাজধানীলৈ নি ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ ওচৰত ভেটাই দিব পাৰে, তেন্তে তেওঁলোক আহোম ৰজাৰ শৰণাপন্ন হ'ব।” কছাৰী ৰজা গাৰাৰা মাদাও দাওয়েও তেনেকৈয়ে কৈ পঠালে। চৌকীদাৰ বৰুৱাই গৈ বহাৰ বহীয়াল বৰুৱাত জনালে। বহীয়াল বৰুৱাইও গৈ বংপুৰত থকা বৰবৰুৱাত গোচৰ দিলে। গেছেলা বৰবৰুৱাইও সেইকৈয়ে আহোম ৰজালৈ জনাবলৈ আনচি বুলিলে,—চৌকীদাৰ বৰুৱাই গৈ বহীয়াল

* ডাক্তৰ ৱেড চাহাবৰ মতে সেই সময়ৰ মগলু দেশৰ ৰজাৰ নাম কৃষ্ণচক্ৰহে আছিল।—

At this period, Krishna Sunder Prince of Manipur who had been defeated from his country by the Brahma Rajah, fled to the court of Caaree.”

এই সময়ত ব্ৰহ্ম ৰজাই মণিপুৰ অধিকাৰ কৰিলে। বৰত ষাটি মণিপুৰৰ কোঁৱৰ কৃষ্ণচক্ৰহে কছাৰীৰ ৰাজ চ'ৰালৈ দেশ এৰি পলাই গ'ল....।

বৰুৱাক জনাইছে আৰু বহীয়াল বৰুৱাই এই বন্দীলৈ কৈ পঠাইছে বোলে, মণিপুৰীয়া বজাই স্বৰ্গদেৱৰ শ্ৰীচৰণ শৰণাপন্ন হ'বৰ মনে আহিব খুজিছে। ইয়া-কেহে স্বৰ্গদেৱলৈ বন্দীয়ে জনাইছে। লগতে কছাৰী কোঁৱৰ এজনো আহিব হেনো। যদি স্বৰ্গদেৱে বন্দীক আজ্ঞা কৰে, তেন্তে বন্দীয়ে স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞাৰ বাত দুয়োকে। আনি স্বৰ্গদেৱৰ সাক্ষাৎ কৰাব পাৰে। আৰু কছাৰী আৰু মণিপুৰীয়া বজাইও বুলিছে, বোলে—দুয়ো বজাক বববুৱাই আহি নিয়কহি। এতেকে সকলো বন্দীৰ দ্বাৰা স্বৰ্গদেৱত জনোৱা হ'ল। বব-ববুৱাৰ এনে প্ৰস্তাৱত ৰাজেশ্বৰ সিংহ মান্তি হ'ল আৰু দুয়োজন বজাক আনিবলৈ বববুৱাক আদেশ দিলে। বববুৱাইও এনে আদেশ পাই প্ৰাৰ্থনা কৰি বুলিলে,—“স্বৰ্গদেৱে বন্দীক আজ্ঞা কৰিছে যেতিয়া বন্দীয়ে নিশ্চয় যাব। পিছে, স্বৰ্গদেৱে বন্দীৰ পুতেক চোলধৰা ফুকনক ডেকা বববুৱাৰ বাবাটি দিলে সজ হয় আৰু বন্দীৰো সহায় হ'ব।” পাচে বববুৱাৰ এনে প্ৰাৰ্থনা শুনি স্বৰ্গদেৱে ক'লে,—“সজ, চোলধৰা ফুকনক ভোজ বববুৱা পতা হ'ল।”—পাচে চোলাধৰ ফুকনক ভোজ বববুৱা পতা হ'ল আৰু ববফুকনে বহা পুজিত তেওঁৰ আসন কৰা হ'ল। এইদৰে বববুৱাৰ প্ৰাৰ্থনামতে স্বৰ্গদেৱ অসঙ্কোচে কবিলে। স্বৰ্গদেৱৰ এনে কাৰ্য্যত প্ৰীত হৈ বববুৱাইও উৎসাহেৰে বহালৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে।

ইফালে মেজ্জৰাই ১৬৮৬ শকত কুৰি বছৰীয়া ভব ডেকা হ'ল তেওঁৰ স্ত্ৰ-সৰল প্ৰিয়দৰ্শন যৌৱনপূৰ্ণ শৰীৰ চাই দৰ্শকে পৰম আনন্দ লাভ কৰিলে। যামিনী মৰাণনীৰ ঘৰতে গঢ় ম'হ চৰাই হাল-কোৰ বাই ছকুৰি গাৱঁতে দুখে-সুখে তেওঁ থাকিল। পুত্ৰহেঁদে মেজ্জৰাৰ মুখখন চাই যামিনী-মৰাণনীৰুটী-গৰাকীয়ে নিজৰ পুতেক-জীয়েকৰ অভাৱ পাহৰিলে। বুঢ়ীৰ আদৰ, মৰম, চেনেহ যতন আৰু আশীৰ্বাদত মেজ্জৰাইও নিজৰ দৰিদ্ৰ দুঃস্থৰ কথা পাহৰিলে। গোৰাইও মেজ্জৰাৰ লগ নেৰা হ'ল। গোৰাইৰ সৈতে মেজ্জৰাই

ধৰ্ম আদি ৰাজনীতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। কেনেকৈ আহোমৰ বৰৰজা ফুলনটীয়ে মায়ামৰীয়া পুৰণি ভকতসকলৰ কপালত বলিৰ তেজৰ কোঁট বনেৰে দিলে, কেনেকৈ সত্ৰাধিকাৰ চতুৰ্ভুজ মুক্তিৰে অলৌকিকভাবে ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীৰ প্ৰসন্নৰ ভবিষ্যত ক'লে, কেনেকৈ তেওঁক নামদাঙৰ আলিলৈ নিধন কৰিবলৈ নিলে, কেনেকৈ প্ৰভুয়ে বঙাল গোসাঁইৰ যতনত বন্ধা পৰিল, কেনেকৈ মটকৰ এনে প্ৰতিশোধ বিহা হ'ব—এইদৰে বিধে বিধে গোৰাইৰ সৈতে মেজ্জৰাই আলচিলে। নিজৰ পিতৃদেৱ মৰুত-নন্দনৰ মুখে তেওঁলোক হেৰুৱা ৰাজ্য, ৰুক্মিণী, কুন্তভোজ, বজা আদি শুনি মেজ্জৰাৰ সুপ্ত ৰাজনিক বজ্জ, তপ্ত আঁহ জাগ্ৰত হৈ উঠিল। মনে মনে মেজ্জৰাৰ 'বজা হ'ম' বোলা প্ৰতিজ্ঞা আৰু প্ৰবল হ'ল।

উজনিৰ ফালে এদল শিষ্যই এবাৰ মায়ামৰা সত্ৰাধিকাৰ অষ্টভুজ প্ৰভুক চাবলৈ মায়ামৰীয়া ঘাই সত্ৰ খুটীয়া পোতালৈ গ'ল। গুৰুজনৰ দৰ্শন লাভ কৰিবলৈ আন আন পুৰণি ভকতসকলৰ সৈতে মেজ্জৰাক লৈ ভক্ত মৰুত-নন্দনও ওলাল। মেজ্জৰাক চাই অষ্টভুজ গুৰুজনে ক'লে—“এই ডেকাজন ভবিষ্যতে প্ৰজাৰ দুখ-কষ্ট দূৰ কৰি দেশ শাসন কৰিব। মেজ্জৰাৰ নাম গুৰুজনে সৰ্ব্বানন্দ দিলে। তেতিয়াৰ পৰা মেজ্জৰাক সৰ্ব্বানন্দ বুলি সকলোৱে চিনিলে। এই সৰ্ব্বানন্দই শেহত সৰ্ব্বানন্দ সিংহ নামে প্ৰখ্যাত হ'ল।”

সৰ্ব্বানন্দ

যামিনী বুঢ়ী চুকাৰ। সৰ্ব্বানন্দৰ আল-বিলৈ হ'ল। তেওঁ য'তে-ত'তে জনাই-বনাই কুৰিবলৈ ধৰিলে। আকৌ তেওঁ মহাকষ্টত পৰিল। তেওঁৰ জীৱনত পুনৰ

* মটকৰ ৰাজবংশাৱলীত আছে,—“...ইষ্ট গুৰুজনে নাম দিলা দিলা সৰ্ব্বানন্দ ॥ সকলোকে পালিষেক দুখ কৰি জন্ত। এতেকেসে দিলা গুৰু নাম সৰ্ব্বানন্দ ॥”....

দাবিত্যা আহি দেখা দিলে। মাতৃহেন মৰাণনী বুঢ়ীৰ অবিহনে মেজেৰাৰ স্বৰ্ধৰ দিন উকলি গ'ল। এনে চেনেহী-সাদৰী বুঢ়ীৰ অভাৱ তেওঁ বৰকৈ অনুভৱ কৰিলে।

ছকুৰি গাঁৱত মেগেলা পাতেৰে চোৱা ফুটা চালেদি উৰুখা, তাম্বলৰ চকুৱাৰে চকা ভগাৰেবৰ বিজ্ঞায়েদি সূৰুৰৰ জ্বিলিঙনি সোমোৱা দীৰ্ঘ, জীৰ্ণ পঁজা ঘৰটোত কিছুকাল বাস কৰি আত্মীয় স্বজনক কল্পুৱাই একোটি মাথোন পুত্ৰ সৰ্বানন্দক স্নগতীৰ সংসাৰ সাগৰত অলহায় অৱস্থাত উটুৱাই সাধু, ভক্ত মন্ত-নন্দন গোৱিন্দৰ শ্ৰীচৰণ চিন্তি ১৬৮৬ শকত স্বৰ্গবাসী হ'ল।

সুৰসেন

এনেই বিমুৰী মৰাণনী বুঢ়ীৰ মৰণত সৰ্বানন্দ উদাসীন হৈ আছিল, তাতে আকৌ পিতায়েকৰ মৃত্যু হোৱাত সৰ্বানন্দ আৰু উদাসীন হ'ল। তেওঁ এইদৰে উদাসীনভাবে ধান-খিচ নোহোৱাকৈ অ'ত-ত'ত ঘূৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে য'তে-ত'তে কাম-বন কৰি যেনে-তেনে সৰ্বানন্দই প্ৰাণ প্ৰবৰ্তাবলৈ ধৰিলে। পাছত তেওঁৰ বিবাহৰ বয়স হলত তেওঁ নিজেই নিজৰ কাৰণে ছোৱালী বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। কাম-বন নোহোৱা সৰ্বানন্দৰ নিচিনা এজন দৰিদ্ৰ ভৰভেকাক কোনেও ছোৱালী দিবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। এঠাইত সুৰসেন নামে এজন বৰ দুখীয়া মানুহ আছিল। সেই সুৰসেনৰ এজন বৰ ধুনীয়া ছোৱালী আছিল। সেই ছোৱালীজনী দুখীয়া বুলি কোনেও তাইক বিয়া কৰা নাছিল। ডেকা সৰ্বানন্দক এনেদৰে অনাই-বনাই ফুৰা দেখি তেওঁক লগ ধৰি সুৰসেনে তেওঁক নিজৰ ছোৱালীজনী যাচি বুলিলে,—“পিছে মেজেৰা। তুমিও দুখীয়া নহইও দুখীয়া। মোৰ এজনী পৰমা সুলভী ছোৱালী আছে।

সুলভি বা শুভভী

তাইও দুখীয়া। দুখীয়াক দুখীয়াই নাচালে, চাওঁতা আৰু

নাই। সেই ছোৱালীজনীক তোৰাকহে দিবলৈ মন মেলিছে। যদি তুমি খোজা, মই দিওঁয়েই। কেবল তুমি যি পাৰা অলপ-অচৰপ বস্ত্ৰ-বাহানি কিনি নাইবা, যোগাব কৰি আনা। নিশ্চয় বই দিম।”—সুৰসেনৰ এনে বাণী শুনি সৰ্বানন্দই অ'ত-ত'ত যি পাৰে বস্ত্ৰ গোটাই আনি সুৰসেনক বঙেৰে গটাই দিলে। সুৰসেনে নিজৰ জীয়েক সুলভীক সৰ্বানন্দৰ হাতত স্ততক্ষণ চাই শুভলগনত সমৰ্পণ কৰি দিলে। অতি দুখীয়াভাবে সৰ্বানন্দৰ সৈতে সুলভী আইদেউৰ বিয়া হৈ গ'ল।

মাটিবৰ

কেইদিনমানৰ পাছত সুলভি আইদেউৰ গৰ্ভ সন্কাৰ হ'ল। দহবাহ দহদিন সম্পূৰ্ণ হোৱাত তেওঁ এটি সুলভ সুলক্ষণ পুত্ৰ প্ৰসৱ কৰিলে। সেই সুলভ পুত্ৰটোৰ নাম মাটিবৰ খোৱা হ'ল। দুবছৰ পিছত মাটিবৰ মাউবা হ'ল। ১৬৮৯ শকত সুলভি আইদেউৰ মৃত্যু হ'ল। মাতৃ বিৰোগত মাটিবৰ অনাথ হ'ল। মাউবা, অনাথ মাটিবৰে তেওঁৰ মাতৃদেৱীৰ মৃত্যুৰ পাছৰ পৰা তেওঁৰ পিতৃদেৱ সৰ্বানন্দৰ লগ নেৰা হ'ল। সদায় সি বাপেকৰ লগতে থাকিল। গোৰায়ে যি পাৰে সৰ্বানন্দক আৰু তেওঁৰ শিশু পুত্ৰটোক বথেট সহায় কৰিলে। এনেদৰে সেই ১৬৮৬ শকত উজনিৰ বাৰজন মৰাণ-মটকে বুঢ়ীয়া পোতালৈ গৈ মায়াবৰ সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীশ্ৰী অষ্টভুজ দেৱৰ শ্ৰীচৰণত শৰণ ললে। গুৰুদেৱৰ আশীৰ্বাদ নিৰ্মালি পাই ছফনে ধৰ্মতাৰ আৰু ছফনে কৰ্মতাৰ লাভ কৰিলে। সেই বাৰজনৰ ছফনে কছাৰী গঞা, আহোম গঞা, বুট গঞা, খাটোৱালীয়া আৰু আলমুৰীয়া এই পাঁচজনে ধৰ্ম শিক্ষা দিয়া ডাঙৰীয়াৰ বাব পালে আৰু ডাইনী-গঞা, কাঁচিনলীয়া ভৱানন্দই শেষত কৃষ্ণভুজ নাম লৈ টিপুক সত্ৰ পাতি সেই সত্ৰৰে অধিকাৰ বাব পালে।

গোসাঁই প্ৰভুৱে বাকী ছফনক উপবুদ্ধতা অনুসৰি কৰ্মতাৰ দি বাধ্য চলাবলৈ দিলে। তেবাই বাধ্যক

গদাপাণি *গইপানি) নাম দি মটক মৰাণৰ শাসন কাৰ্য্য চলাবলৈ তাৰ দিলে। লক্ষীমপুৰ কলীয়া জাপবিভেটৰ তাঁতীক হৰিহৰ নাম দি লক্ষীমপুৰ ৰাজ্যৰ মটক-মৰাণৰ শাসন কাৰ্য্য তেৰাই পাতি দিলে। অষ্টভূজ মূৰ্ত্তিয়ে হাউহাক হৰিচৰণ নাম দি মাজুলী খণ্ডৰ শাসক বুলি পাতিলে। গোখাক চতুৰ আৰু পৰাক্ৰমী দেখি প্ৰভুয়ে গোপীনাথ নাম দি বৰবৰুৱা সেনাপতিৰ বাৰ দিলে। ৰাঘৱৰ ভাগিনীয়েক নাহৰক বমাকান্ত বা বমানন্দ নাম দি গদাপাণিৰ প্ৰধান সহায় বুলি তেওঁই বাঘৰক দান কৰিলে।

মেজেনাক লৈ মন্ত-নন্দনোও অষ্টভূজ প্ৰভুৰ শ্ৰীচৰণত সেৱা জনাই শৰণ ললে। মেজেনাৰ সূস্থ, বলিষ্ঠ, সুন্দৰ, যৌৱনপূৰ্ণ শৰীৰ দেখি গুৰুজনে কলে,—বোলে,—এই ডেকাজনে ভৱিষ্যতে প্ৰজাৰ মুখ-কণ্ঠ দূৰ কৰি দেশ পালন কৰিব। মেজেনাৰ নাম ডেকাজনে সৰ্বানন্দ দিলে। তেতিয়াৰ পৰা সৰ্বানন্দক সকলোৱে সৰ্বানন্দ বুলি চিনিলে। এই সৰ্বানন্দক গোমাৰ অঞ্চলৰ ৰজা বুলি উজনি অঞ্চলত প্ৰভু অষ্টভূজে চিনিলে।

শ্ৰীশ্ৰীঅষ্টভূজ দেৱতাৰ গুণ-মহিমাৰ কথা বিয়পি পৰিল। সদিশাৰ পৰা মানাহালৈকে তেৰাৰ গৰিমা সকলো বাইজৰ মুখে মুখে হ'ল। বহুতো লোকে তেৰাৰ দৰশন লাভ কৰিবলৈ গ'ল। ১৬৭৩ শকত এদিন উজনি অঞ্চলৰ নৰখনা খোলা ছকুৰি, বাবেকুৰি, ঘোলেকুৰি খলৰ এজুম মানুহে, তাৰ-ভেটি লৈ ওলাল। সেই দলতে যামিনী নামে মৰাণ জতুৱা অকুমাৰী পাটগাভৰু এজনীও আছিল। গুৰুজনে সবাৰ্কে ধৰ্ম্ম, শৰণ, মন্ত দিলে। এদিন সবে গোঁসাঁইৰ পৰা বিদায় মাগিল। উজনি অঞ্চলৰ ভকতসৰে ভক্তিয়ে বিদায় ললে। যাত্ৰাৰ সময় আছিল। যামিনী দেৱীয়ে সেহি সময়ত পুণ্ডিতা হৈ থাকিল। যাত্ৰা কালত

যাত্ৰীকাৰীক বাধা দিয়া অনায়াস বুলি তাৰি গোঁসাঁয়ে শিষ্যসৱক যাত্ৰাৰ আজ্ঞা দিলে। পুণ্ডিতা কুমাৰী শান্তি হোৱা যামিনী দেৱীৰ পিতৃক আদেশ দিলে,—বোলে,—“অহা বছৰত আহি বাপেকে জীয়েকক লৈ যাব। গোটেই বছৰ শান্তিৰে এই ধানভেই বাস হব।”....প্ৰভুৰ আজ্ঞা-আদেশ শুনি ভকতসকলে সেৱা জনাই গ'ল। যামিনী দেৱীয়ে খুটীয়াপোতা সজতেই ব'ল। অন্তৰ্ঘ্যামী অষ্টভূজৰ মনত সংশয় হ'ল,—“জানোচা মুলুঙ ৰজাই মায়ামৰীয়া গোঁসাঁইৰ বংশ ধ্বংস কৰি পেলায়।”—এই সংশয় আৰু বিশ্বাসে তেৰাৰ প্ৰাণত উজল-খুজল লগালে। শেহত তেৰাই উপায় এটি পাঙিলে। গোপনে তেৰাই যামিনী দেৱীক ভাৰ্য্যা কৰি ললে। সেই কনিষ্ঠা ভাৰ্য্যা শান্তি মৰাণনী ছোৱালীৰ গৰ্ভত গোঁসাঁইৰ বীৰ্য্য বাৰটক থিত লনে। গৰ্ভাৱস্থাত এনে গৰ্ভ বদলি হোৱাত ঈশ্বৰে নিজেই সন্তানৰ নাম বদল বুলি থলে। সকলো কথা গোপনে গুপতে থাকিল।

ছোৱাল কাঁচিনলীয়া লৰা

এবছৰৰ পিছত অৰ্ধাং ১৬৭৪ শকত আকৌ উজনি অঞ্চলৰ মটক-মৰাণ শিষ্যসকলে খুটীয়াপোতা সজলৈ প্ৰভুৰ আজ্ঞা নিৰ্দেশমতে আছিল। সেই দলতে যামিনী দেৱীৰ মৰাণ বাপেকও আছিল। সেই সময়ত যামিনীদেৱীৰ গৰ্ভকাল পাঁচ মাহহে মাথোন হৈছিল। গৰ্ভৱতী যামিনী-দেৱীক প্ৰভুয়ে শিষ্য সমন্বিতে দেৱীৰ পিতৃদেৱক অৰ্পণ কৰিলে। অৰ্পণ কৰি গোঁসাঁই ঈশ্বৰে কলে,—বোলে,—“গোঁসাঁই দেৱৰ বংশ এই যামিনী দেৱীৰ গৰ্ভত থোৱা হ'ল। এই যামিনীৰ চেনেহ-যতন লৰা। লৰা হলে সেই সন্তানৰ 'ছোৱাল' নাও খৰা। ছোৱালী হলে 'কাঁচিনাল' ৰাখিবা। —সন্তানটোক যতন কৰি ডাঙৰ দীঘল কৰিবা।” এই বুলি কৈ যামিনী দেৱীক সকলো ভকতৰ মাজত ঈশ্বৰে নিজেই দেৱীৰ পিতৃদেৱক

* ডাক্তৰ ৱেডৰ মতে—Gaipawnee his second son was also seized.” তেওঁ (অষ্টভূজ)ৰ দ্বিতীয় পত্ন গদাপানিয়েও ধৰা খালে

সমৰ্পণ কৰি দিলে। আই মাতৃক গ্ৰহণ কৰি
সৰ ডকতে যতনেৰে সোমাবলৈ নিজ খানলৈ
নিলে। যামিনী দেৱীৰ চেনেহ-যতনৰ টুটা জুটি
নহ'ল। পাঁচ মাহৰ পিছত এদিন শুভকণ্ঠ
পুত্ৰ এটি জন্মিল। গুৰুৰ আজ্ঞামতে পুত্ৰৰ “ছোৱাল”
নাও হ'ল। সেই কাৰণে উজনি অঞ্চলৰ শিষ্যই
ছোৱা-তামোলৰ গছ নোবোলে, —এডলীয়া গছ বুলিহে
কয়। গোঁসাঁয়ে দিয়া নাওৰ কাৰণে “ছোৱাল” নুবলি
ডকত সকলে ছোৱালীৰ নাও হবলগীয়া ‘কাঁচিনলীয়া
লৰা’ বুলিহে কলে। জোনৰ দৰে লাহে লাহে
কাচিনলীয়া-লৰা ডাঙৰ হ'ল। কাঁচিৰ দৰে বদল
বাপুৰ ককাল সৰু আছিল। কাঁচিনলীয়া নাও
তেওৰ খাপে খাপে মিলিল। সেই নামে তেওঁ প্ৰসিদ্ধ
হৈ উঠিল।

কাঁচিনলীয়া লৰাৰ বয়স তেতিয়া বাৰ বছৰত
পাৰিল, সেই ১৬৮৬ শকত আকৌ বাৰজন মায়ামবীয়া
ডকত খুণীয়া পোতাৰ প্ৰভুৰ দৰ্শন লভিবলৈ ওলাল।
কছাৰী গঞা, আহোম গঞা, মুদৈ গঞা, খাটোৱালীয়া,
আলুমুণীয়া, বৰ ছকুৰি-গঞা (মেজৰা), সৰু ছকুৰি
গঞা (গোৱা গোপীনাথ), গোৱৰ গঞা (ৰাধাৰ গয়পানি),
নাহৰখেলীয়া, জাপৰি-ভাটীয়া (তাঁতি হৰিহৰ) আৰু
মাজুলীয়া (হাওলা হৰিচৰণ) আৰু মেজৰাক লৈ বৰ
ছকুৰি গাৱঁৰ প্ৰথম ডকত মকত-নন্দনও গ'ল।

এই এৰাৰজন ডকতৰ লগত ধুনীয়া বাৰ বছৰীয়া
কাঁচিনলীয়া লৰাও সাজি ওলাল। বদল বাপুক
পিতৃৰ লগত ডেটাবলৈ ৰাধাৰ-গয়পানি মৰাণেও যতনে
লগত দলত আদৰি ললে। সৰে উলাহেৰে যাত্ৰা
কৰিলে। সকলোৱে অষ্টভূজ গুৰুৰ দৰ্শন লভি
গুৰুজনাৰ ঐচৰণত অভিপ্ৰায় জনাই কলে,—বোলে,—
“ঈশ্বৰৰ এই দাসসকল হ'ল অনাথ, দয়াময় প্ৰভু
ঈশ্বৰে প্ৰভুৰ এই উজনি আৰু নামনি অঞ্চলৰ মটক
মৰাণ শিষ্যসকলক প্ৰভুৰ ঐচৰণ কমলত কৃপা কৰি
যদি আশ্ৰয় দিয়ে।”—মটক মৰাণ সকলৰ এনে বিনয়
ৰচন শুনি অষ্টভূজ মূৰতিৰ দয়া উপজিল। তেৱাই
সকলো মটক-মৰাণকে চেনেহেৰে আশীষ দিলে।

যথাসময়ত এই দলে খুটায়াপোতা সত্ৰ পালে।
নিজৰ পুত্ৰ বদল বাপু অহা শুনি গোঁসাঁই প্ৰভুৰ আনন্দতে
ঠাই নোজোৰা হ'ল। গায়ন-বায়ন লগাই প্ৰভুয়ে
কাঁচিনলীয়া লৰাক সাদৰি আগবঢ়াই আনিলে। ডকত
সৰনিতে সৰে নামঘৰত গোট খালে। একে একে
মহাজনক সেৱা কৰা হ'ল।* মহাজনেও গুৱা-পাণ দি
ডকতসৱক আদৰ-সাদৰ কৰিলে। ভাগে ভাগে
শিষ্য দিয়া হ'ল। নৈৰ পাৰত পাক-বন্ধন চলিল।
গোঁসাঁয়ে নিজেই ডকতসৱক আলপৈচান ধৰিলে।
নিজৰ পুত্ৰৰ মুখৰকালে চাই প্ৰভুয়ে কলে,—বোলে,—
“এই লৰাটি মোৰ ঠাইতে থাকক। গোঁসাঁইৰ লগত
অন্ন-প্ৰসাদ লব।”—এই বুলি কৈ কাঁচিনলীয়া লৰাক
প্ৰভুই নিজ খানলৈ নিলে। নিজ ঘৰলৈ গৈ গোঁসাঁয়ে
জগত মাতৃক কলে,—বোলে,—“মোৰ সমীপত বালকক
অন্ন-প্ৰসাদ দিবা।”—মাতৃদেৱীয়ে যথাসময়ত বন্ধন
কৰি ঈশ্বৰত জ্ঞান দিলে,—বোলে,—“তোজনৰ কাল
হ'ল।” মাতৃৰ তেনে নিৰ্দেশ পাই প্ৰভু-ঈশ্বৰে মজি-
য়ালৈ গ'ল। পাক ঘৰৰ ভিতৰলৈ গৈ তেৱাই যেতিয়া
দেখিলে যে তাত ঠাই দুখন আছে, তেতিয়া অষ্টভূজ
প্ৰভুয়ে কলে,—বোলে,—“এখন আসন মোৰ,—আৰু
গিৰ্হন বা কাৰ?”—জগত-মাতৃয়ে কলে,—বোলে,—
“মৰাণ লৰাৰ কাৰণে গিঠাইত অন্ন বাটি থৈছোঁ।”—
পুতেকক বেলেগ অন্ন দিয়াত মহাজনৰ ঋং চলিৰ
আগ পালে। অন্ন নুছুই প্ৰভুয়ে আঁতৰি যাবৰ যো-জা
কৰিলে। স্বামীদেৱৰ ক্ৰোধাগ্নি মূৰতি দেখি মাতৃ
দায়-দোষ স্বীকাৰ কৰিলে। তথাপি দেৱৰ ক্ৰোধ-ঋং
নগ'ল। প্ৰভুয়ে এনে ঋং কৰা দেখি ডকত সৰেও
নখন শৰাই আগ কৰি লৈ প্ৰভুৰ চৰণত পৰি কাকুতি-
মিনতি কৰি থাকিল। ডকত-সৱৰ মিনতি শুনি
প্ৰভুৰ হিয়া পমিল। অন্ন গ্ৰহণ কৰিবলৈ ঈশ্বৰ আকৌ
চলিল। প্ৰভুৰ লগত কাঁচিনলীয়া মৰাণ ল'ৰাও
গ'ল। যোৱাৰ আগত গোঁসাঁয়ে কৈ গ'ল,—বোলে,—
“এদিন অন্ন গ্ৰহণ কৰাত ইমান বেমেজালি যেতিয়া
বাৰ বৰষ মায়ামবীয়াৰ অন্ন-কষ্ট হব। বাৰ-বছৰ

মটক মৰাণ অকল ধনত অকালে দেখা দিব। কলিত গোঁসাঁইৰ এনে বাণীৰ সত্যতাৰ বশ বব।”— এই বুলি কৈ অষ্টভূজ ভিতৰলৈ সোমাই গ’ল। গোঁসাঁইৰ বাণী মায়ামৰীয়া অভিলাপ যেন হ’ল। এনে বাণীৰ ঋণ আৰু নহ’ল। সেই অভিলাপ অৱশেষত ফলিল।

এখন খালিত অষ্টভূজ আৰু বাদলবাপু-ছোৱলে ভাত খালে। আগ্ৰা অলপ দিবলৈ যাওঁতে স্বামীৰ সৈতে মৰাণ লৰাক একেলগে একে খালিতে খোৱাৰ দৃশ্য মাতৃআয়ে নিজ চকুৰে দেখিলে। উভটি আহি আগ্ৰাৰ বাটি আফালি তেওঁ পেলালে। পুতেকসৱক মাতি দেৱীয়ে কলে,—বোলে,—“বুধাই জন্ম ললা। মোৰ গৰ্ভ তেনেই মিছা হ’ল। তোমালোকৰ সৈতে জানো তোমালোকৰ পিতৃদেৱে কাহানিবা একেলগে অনু ভুক্তিছিল? সো কোঠালিত তোমালোকে গৈ চোৱা। ক’বনো মৰাণ ল’ৰা সেইটো; তাৰ লগতে বহি একে খালিত অনু গোঁসাঁই প্ৰভুয়ে লৈছে।— চৰবা (?) আতাই (?) মাতৃৰ মূৰ খালে। গোঁসাঁই প্ৰভুই তাম্ৰাক্ষৰ শাস্ত্ৰখন নিশ্চয় সেই মৰাণ লৰাক দিব।”—এই বুলি কৈ আই মাতৃয়ে হিয়া থাকুৰাই কামিলে। পোৱাৰ পৰা তাম্ৰাক্ষৰ শাস্ত্ৰখন উলিয়াই তেওঁ জালিবলৈ অগ্নিত পেলাই দিলে। এনে সময়ত গোঁসাঁই প্ৰভুৰ ভোজন শেষ হ’ল। সেই কোঠালিলৈ আহি প্ৰভুই অগ্নিকুণ্ডৰ মাজত এখন পুখি দেখি সেই পুখিখন তুলি দেখিলে—“তাম্ৰাক্ষৰ” শাস্ত্ৰ। পুখিখনৰ মাটি-ধূলি-ছাই গুছাই প্ৰভুই চাক্-চিকুণকৈ ললে। শিষ্য ভকতসকলক মতা হ’ল। ভকতসকলেও আহি গোঁসাঁই ঈশ্বৰে যাদুৰবত বহিলগৈ। প্ৰভুই গুৰু-গভীৰ শব্দে কলে,—বোলে,—“এই শাস্ত্ৰ অজ্ঞাত কৰা হ’ল। আন কোনেও নাপায়। এইখন শাস্ত্ৰ গুপতে থোৱা হব।”—এই বুলি কৈ গোঁসাঁয়ে মাতৃ-দেৱীৰ ফালে চাই ক’লে,—বোলে,—“সুনা সতী। —তোমাৰ পুত্ৰসকলে কি কৰিব? এক কাৰণে পুত্ৰগণে নিজৰ মূৰ ধাব?—জন্ম কালত যাব কপালত যি বিধিৰ লিখন আছে, সেই লিখননো কোনে ঋণ

পাৰে। স্বয়ং প্ৰভু শ্ৰীকৃষ্ণইও ব্যাধৰ হাতত নিজ প্ৰাণ হেৰুৱালে। সেইদৰে এই চৰবা আতাৰ ঋণ-মাত্ৰাৰ শিৰচ্ছেদ হব। হাড়ে হাড়ে জানিবা। মোৰ বংশৰ চৰবা আতাৰ কোনেও ইয়াত নৰব। গোঁসাঁয়ে প্ৰভুৰ নিজ কলেবৰ বিমাতত তুলি থব। সৰ্বানন্দৰ পৰিণতি সময় (৭) (হৰিময়) মাথোঁ বব। এইজনে নিজ কামত থাকি বংশৰ চিনাকি দিব আৰু ডিবা অকলত বিহাৰ পাতি অনাথ জীৱক নিস্তাৰ কৰি বব। আৰু এইজন যে বাৰ বছৰীয়া সন্ত মৰাণ লৰাজনক দেখিছা, এই লৰাজন বদল নাইবা ছোৱাল; এই বিলাক হল গোঁসাঁয়ে দিয়া নাও আৰু ভবানন্দ হ’ল নাম। এই ভবানন্দ ডেকাজনে কৃষ্ণভূজ নাম লৈ উজানত সত্ৰ পাতি গোঁসাঁইৰ নাম উজলাব। বংশৰ আদি অনিৰুদ্ধদেৱৰ প্ৰথম পুত্ৰ মায়ামৰীয়াৰ দ্বিতীয়জন অধিকাৰ কৃষ্ণনন্দই এই কৃষ্ণভূজ গোঁসাঁইৰ দেহাত অতাৰ হৈ থাকিব। তেহে তেৰাৰ পূৰ্বৰ অভিলাষ বাসনা পূৰণ হব আৰু উজানিত ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰি কৃষ্ণভূজ হৈ বব।”— এই বুলি কৈ অষ্টভূজ বাণীৰ সঁফুৰা মেলিলে। এই আঠজন ভকত শিষ্যই সেই খানতে কেইদিনমান থাকিল। সবাকৈ শবণ-ভজন দিয়া হ’ল। এদিন সবে গোঁসাঁই প্ৰভুক সেৱা জনাই বিদায় মেলানি মাগিলে। প্ৰভুদেৱে কলে,—বোলে,—“কিছুদিনৰ পিছত মৰাণ লৰাক পঠোৱা হব।”— প্ৰভুৰ এনে বাক্য শুনি বাঘৰ ভকতে কলে,—বোলে,—“নিৰাকৰ দেৱে তন্ত্ৰৰ কথা শুনক। এই বালকৰ মাতৃয়ে এই বন্দীক এনেকৈ কৈছিল,—‘পিছে মোৰ লৰাটিক নিয়া। এই ছোৱালক স্বামী প্ৰভুৰ চৰণ দৰ্শাই আনিবা। এতিয়ালৈ ইয়াৰ সজ নেবিবা। সদায় লগত ৰাখিবা। তোমাৰ সজত যতনেৰে লবা। এই পুত্ৰক সঙ্কটতে গুৰুত তেটাই দিবা। প্ৰভু চৰণত তেটাই পুনৰ লগতে লৈ আনিবা। মোৰ পোনাটিয়ে স্নেহভাবে যাতে ফিৰি আহে,—তাকে চাবা। জৰাৰতে এই দুখুনীক কষ্ট-বেজাৰ নিদিবা।’ —এই বুলি কৈ আই মাতৃয়ে এই পোনাটিক এই দাসক সঁপি দিলে। যদি ইঠাইত কাঁচিনলীয়া লৰাক এৰি

বন্দীয়ে গুটি য'য়, তেস্তে এই লৰাটিৰ মাতৃয়ে বন্দীক গালি খপনি দিব। আৰু হিয়া ধাকুৰিয়াট বিলাপ কৰি চকুৰ লোভক পেলাব। সেই কৰুণ দৃশ্য চাই চাওঁতা আৰু গুনোতা সকলৰ প্ৰাণত শোকে-ভাপে আৰবি বেজাৰ বিষাদ দিব। গতিকে প্ৰভুয়ে লৰাটিক দাস সকলৰ সৈতে পঠাই নিজ ঠাইলৈ কিবাই দিয়াই গজ।”—তোতিয়া প্ৰভুয়ে সকলোকে আৰু কিছুদিন বহুতৈ নিৰ্দেশ দিলে। সব ভকতে সেই সত্ৰতে ব'ল। কেদিনমানৰ পাছত সৰ ভকতক বিদ্যাই বেলানি দিয়া হ'ল। সকলোৱে গ'ল। কাঁচিনলীয়া ব'ল। অষ্টভুজোও বহু প্ৰপঞ্চি পুত্ৰক লগত ললে। নিজান ঠাইত পিতা-পুত্ৰ বহিল। তেৰাই পুত্ৰক শাস্ত্ৰবত লৈ ৰাজনীতি পাঠ দিলে, বিধ-বিধ আসন শিকালে, অধিকৰূপে বচন আদি কলে, বিধিকূপ বচন আদি লিখিলে আৰু যিটো বাক্য-বিধি নীতিৰ লিখন কদাপি নাযায়, সেই বাক্য নিজ মুখেৰে বুলিলে, সন্ত-মহন্তৰ আচাৰ-নীতি বুজালে; শিষ্যৰ গ্ৰহণ-মন্ত্ৰ-শৰণ ইত্যাদি দান কৰিলে, শ্ৰাজন, পালন, সংহাৰণ আৰু উদ্ধাৰণ এই চাৰিগুণ ব্যক্ত কৰি দিলে আৰু তাম্ৰাক্ষৰ শাস্ত্ৰত যত বীজ মন্ত্ৰ আছিল সোপাকে লিখি দি কলে,—বোলে,—“মোৰ বাপ। এই তাম্ৰাক্ষৰ শাস্ত্ৰখন লিখি দিলোঁ। যেয়ে যিবা ৰাখা কৰে ইয়াৰ বিষ্ণু মন্ত্ৰৰ জ্ঞান থাকিলে তাৰ সিদ্ধ হব। বিষ্ণু আদি দেৱ-দেৱীক সবাকৈ লি পাব। সেই কাৰণে এই শাস্ত্ৰক ‘কল্পতৰু’হে বোলে।”*

* কিছুমানৰ মতে এই ঘটনা ১৬৮৯ শকবছৰে।
বেনে:—“অষ্টভুজ কল্পতৰু শাস্ত্ৰক লিখিয়া। কৃষ্ণ-ভুজ পুত্ৰৰ হাতত দিলা নিয়া ॥ আদ্য ঈশ্বৰৰ ধৰ্ম চমজাই দিয়া। আপোনাক দেহ প্ৰাণ পুত্ৰে সমপিয়া ॥ শৰীৰমবন্ত-গ্ৰহ শকে যে ভাস্তত। কৃষ্ণভুজ নাম দিয়া বিদান বখত ॥ দুইদিন পৰে পুত্ৰ দিলন্ত পথায়। আৰম্ভৰ দিনা ভক্তসবে আশি পায় ॥—চাকচকী হানে সবে তন্ত্ৰে চলি জায়। কৃষ্ণভুজে দেখি সবে বিগ্যা-লিয়া চায় ॥

এই বুলি কৈ অষ্টভুজে নিজৰ পুত্ৰক দীক্ষা-শিক্ষা দিলে। বদলে বাপু সন্ত-মহন্ত হল। বদল বাপুৰ

কৃষ্ণভুজে চাকচকীতে কিছুমান দিন বল। ভৰা-নন্দই বিদায় লোৱাৰ পাচদিনাখন এজন (বানুহে) কৃষ্ণভুজক নাপাই সবে তেৰাৰ বিচাৰ কৰিল। বিচাৰি গৈ তেৰাক সবে চাকচকীতে পালে। কৃষ্ণভুজক আহোন ৰজা ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ দিনতেই কৃষ্ণই অৱতাৰ হৈ চতুৰ্ভুজ প্ৰভুৰ গৃহত জ্যোত পুত্ৰৰূপে অষ্টভুজ প্ৰভুৱে খুটীয়া পোতাতে ৰায়ানৰা সত্ৰৰ অধিকাৰ হয়। সেই সত্ৰতে অষ্টভুজদেৱে শ্ৰাজন, পালন, সংহাৰণ আৰু উদ্ধাৰণ এই চাৰিগুণ ব্যক্ত কৰি আছিল, অষ্টভুজৰূপে অৱতাৰ হৈ প্ৰভুৱে ধৰণ কীৰ্ত্তন আদি নৱ-বিধ দূৰ্গত ভকতি পথ প্ৰচাৰ কৰিছিল; আৰু এইদৰে প্ৰপঞ্চি ভকতত বিদিত কৰাইছিল। তেওঁৰ দ্বাৰা সংসাৰ সাগৰৰ জীৱন কালৰ তাবণ হ'ল। আৰু তেওঁ তেওঁৰ নিজ গুণে জগতক সুখী কৰিলে। তেওঁৰ যশ-গুণ চাৰিওফালে ব্যাপ্ত হ'ল। শদিয়াৰ পৰা মানাহলৈকে অগণন লোকে আহি তেওঁৰ চৰণত শৰণ তজ্জন কৰি কৃতকাৰ্য্য হৈ ব'ল। এইদৰে অষ্টভুজ দেৱতাৰ যশ-গুণ নৈৰ দৰে দশোদিশে বহুতৈ ধবিলে। ১৬৮৫ শকত উজনি-নামনি অঞ্চলৰ মটক-মৰাণ বিলাকেও গুৰু ভজিবলৈ আলোচিলে। ৰায়ৰ, নাহৰ, ধোঁবা আদি বাৰজন উজনিৰ আৰু নামনিৰ মটক-মৰাণে ওলাই এদিন জুম বান্ধি ভাব-ভোট লৈ খুটীয়া পোতাতে ওলাল। সেইদৰে লগতে বেজেনাক লৈ ভকত বহুত নন্দনও গ'ল। সকলোৱে অষ্টভুজ-গুৰুৰ দৰ্শন লভি গুৰুজ্ঞানৰ শ্ৰীচৰণত অভিপ্ৰায় জনাই কলে, বোলে,—ঈশ্বৰৰ দাস-সকল অনাথ। দয়াৱশ প্ৰভু ঈশ্বৰে প্ৰভুৰ সেই উজনি নামনি অঞ্চলৰ মটক-মৰাণ শিষ্য সকলক প্ৰভুৰ শ্ৰীচৰণ কমলত কৃপা কৰি যদি অ'শ্ৰয় দিয়ে। মটক-মৰাণ সকলৰ এনে বিনয় বচন শুনি অষ্টভুজে সুবতিৰ দয়া উপজিল। তেৰাই সকলো মটক-মৰাণকে শিষ্য কৰি শৰণ-মন্ত্ৰ দি সগাচাৰ ৰীতি-নীতি শিক্ষা দিলে।এইদৰে কিছুদিন বানে সেই খুটীয়া-পোতাতে

অধিকাৰ নাম কৃষ্ণভূজহে হ'ল। আন্থৰা মানুহ কিছুমান লগতে দি কৃষ্ণভূজক দুদিন পাছত বিদায় দিয়া হ'ল।

থাকি নাহৰ, বাঘৰ আদি মটক-মৰাণ সকলে মেলানি বাগি প্ৰভুৰ আশীষ-নিৰ্মালি লৈ আপোন গ্ৰামলৈ উজাই গমন কৰিবলৈ যাত্ৰাৰ যো-জা কৰিলে। ছকুৰি গঞা নাহৰ, বাঘৰ কছাৰী গঞা, মুদৈ গঞা, সেই সকলৰ মাজত ডাইনী গঞা আছিল কাৰণে, তেওঁক অষ্টভূজ প্ৰভুৱে কাঁচিনলীয়া ল'ৰা বুলিছিল। কছাৰী গঞা, মুদৈ গঞা, আহোম গঞা, গোবৰ গঞা ছকুৰি গঞা, মাজুলীয়া জাপাৰ ভেটীয়া, খাটোৱালীয়া, আলোমৌৰীয়া নাহৰ, মেজৰা আৰু ডাইনী গঞা এই বাৰ খেলৰ মানুহ সেই উজনীয়া-নামনি মৰাণ শিষ্যসকলৰ মাজত আছিল। কাঁচিনলীয়া ল'ৰাজনক প্ৰভু গুৰুৱে এটা অনুপম নাম দিছিল। সেই নাম ভবানন্দ আছিল। বাঘৰ নেওগ, নাহৰ নেওগ, ডাইনী গঞা ভবানন্দ আৰু এজন এই চাৰিজন শিষ্যৰ বাহিৰে সকলো উজনীয়া মৰাণ শিষ্যসকলক অষ্টভূজ প্ৰভুৱে বিদায় দিলে। এই চাৰিজন শিষ্যই গুৰুক উপাসনা কৰি খুটীয়াপোতাতে ব'ল। এই চাৰিজনৰ ভিতৰত ডাইনী গঞা ভবানন্দই শ্ৰেষ্ঠ ভকত আছিল। তেওঁৰ ভাঙিত সৰু হৈ অষ্টভূজ প্ৰভুৱে তেওঁক বিশেষকৈ স্নেহ-আদৰ কৰিছিল। এইদৰে খুটীয়া পোতাতে কেইদিন-মান ঈশ্বৰ নাম-কীৰ্ত্তন কৰি আৰু গুৰুৰ চৰণ কমল সেৱি এই চাৰিজন ভকতে গুৰুজ্ঞানৰ পৰা বিদায় বাগিলে। গুৰুৱেও চাৰিজন শিষ্যক গৃহলৈ যাবলৈ অনুমতি দিলে। এইদৰে নিজ নিজ ঘৰলৈ আহি আন আন মানুহৰ সৈতে খেতি-বাতি কৰি এবছৰমান থাকিল। গুৰুৰ স্নেহ-আদৰত তেওঁলোক মুগ্ধ হৈ আছিল। কৃষি কৰি শস্যাদি গোটাই এদিন কেইজন ভকতে পুনৰ গুৰুৰ দৰ্শন লাভ কৰিবলৈ মন মেলিলে। ন-চাউল, ন-শাক আদি দ্ৰব্য-বস্তু চৌপোলা বান্ধি বখা-শক্তি ভাৰ-ভেটা লৈ এই কেইজনে আকৌ মায়াধৰীয়া সত্ৰ বুলি ওলাল। এইদৰে গৈ গৈ তেওঁলোক চানি-

১৬৮৮ শক। আহিন মাহ। শক্তি পূজা দুৰ্গোৎসৱ। গোটেই বংপুৰ নগৰত উলহ-মালহ; উখন-মাখন; বঙত উলাহত ল'ৰা-ছোৱালী, ডেকা-

চৌপোলা কান্ধত লৈ সত্ৰত প্ৰবেশ কৰি অষ্টভূজৰ শ্ৰীচৰণত সেৱা জনাই সেই ভাৰবিলাক ১৬৮৭ শকত ভেটিলে। গুৰুজ্ঞানেও সাদৰে সেইলিক গ্ৰহণ কৰি তেওঁলোকক সিধা বস্তু দি সোধ-পোছ কৰিবলৈ মানুহ পাছিলে। অনু-জল আদি খাই-বৈ তেওঁলোকৰ মন তুষ্ট হ'ল। এইদৰে হৰিনাম কীৰ্ত্তন ভজি গুৰুজ্ঞানৰ চৰণ সেৱি এদিন তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ নিজ নিজ ঘৰলৈ যাবলৈ ওলাল। গুৰুৰ পাৰত সেৱা জনাই বিদায় মাগি কলে বোলে,— পিচে গুৰু-ঈশ্বৰে অধম-সকলৰ ঠাইবিলাকত যুক্তিৰ চৰণ ছাব পেলালে বৰ সজ হ'লহেঁতেন। ৰাইজেও সেই বুলি আশা কৰি আছে।—তেওঁলোকৰ এনে প্ৰাৰ্থনা-স্ৰচন শুনি অষ্টভূজ প্ৰভু ঈশ্বৰে কলে,—বোলে,—“বাটপথ বৰ দূৰ; তাতে আকৌ দুৰ্গম। যাও কেনেকৈ? সেই কাৰণে জানিবা সিকালে যাবলৈ নোৱাৰো আৰু নোৱাৰিম। পিছে, শুনা মই মনত এটা যুগুতি কৰি থৈছোঁ। যুগুতিটো এই,—তোমালোকৰ মাজত এই যে এজন কাঁচিনলীয়া ডেকা আছে। তাৰ নাম ভবানন্দ। সি গুণত শ্ৰেষ্ঠ। তাক তোমালোকে চাউল কঠা দি যতনে সেৱা-স্তুতি কৰিবা। তিনিজন জীৱক সংসাৰ সাগৰ আৰু মায়া সমুদ্ৰ পাৰ কৰাবলৈ এই ভবানন্দৰ যথেষ্ট শক্তি আছে। তাৰে পৰা সদাচাৰ বীতি-নীতি শিক্ষা কৰি ঈশ্বৰ নাম-গুণ-কীৰ্ত্তন কৰি ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰ আলোচনা কৰিবা। তাকে মই সকলো দিছোঁ। তাৰেপৰা গ্ৰহণ কৰিবা। মোৰ ঘাৰা আৰু সিকালে বোৱা নহব।”—এই বুলি উজনিৰ শিষ্য সকলক বিদায় দিলে। আগৰ সেই কছাৰী গঞা, আহোম গঞা মুদৈ গঞা আৰু ডাইনী গঞা এই চাৰিখেলৰ চাৰিজন ভকতে অষ্টভূজ প্ৰভুৰ উপদেশ অনুসৰি কাম কৰিবলৈ গা-পাতি লৈ যবমুৱা হ'ল। কোৱা বাছল্য যে, এই চাৰিজন ভকতৰ লগত বাঘৰ আৰু নাহৰ এই দুয়ো

গাভৰু, মুনহ-তিৰোতা, বুঢ়া-বুঢ়ী-আদহীয়াৰে ভৰপুৰ। কেওপিনে দলদোপ-হেলোলদোপ। আহোমৰ ৰাজ-ধানীত ডাঙৰ মেলা। নানান ঠাইৰ নানান খোলা; বকম বকম গায়ন-বায়ন; বিবিধ-বিবিধ ৰাজনা। সিবিলাকৰ ৰাদা-গীতেৰে গোটেই নগৰ মুখৰিত। তাৰ পিছত বিজয়া দশমীৰ বিগৰ্জ্জন।

আছিল। এইদৰে নিজ গাঁওলৈ আহিডাইনী গঞা, কাঁচিনলীয়া ডেকা ভবানন্দ ভকতৰ পৰা উজনিৰ মায়ামৰীয়া শিষ্যসকলে গুৰুজ্ঞানৰ উপদেশ অনুসৰি উজনি অঞ্চলতে থাকি সদাচাৰ বীতি-নীতি শিক্ষা কৰি দিশুৰ নাম-গুণ-কীৰ্ত্তন-ভজন গাই ধৰ্ম শাস্ত আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে নিকাল থাকি অষ্টভূজ প্ৰভুৰ নিৰ্দেশমতে ভবানন্দই উজনি অঞ্চলৰ মায়ামৰীয়া পুৰণি ভকত-শিষ্যসকলৰ মহন্ত হ'ল। সেই মহন্ত হোৱা দিনৰে পৰা ভবানন্দৰ নাম হ'ল—কৃষ্ণভূজ।

টিপুক সত্ৰ

উজনিৰ শিষ্যসকলে মিলি টিপুক নৈৰ পাৰতে এখন মায়ামৰীয়া সত্ৰ পাতিলে। তেতিয়াৰ পৰা উজনিৰ মৰাণসকলৰ এই সত্ৰ মায়ামৰীয়া মৰাণসকলৰ টিপুক সত্ৰ হ'ল। ভবানন্দ কৃষ্ণভূজক মহন্ত পাতিবৰ সময়ত অষ্টভূজ যেতিয়া তেওঁক সত্ৰ পাতিবলৈ ক্ষমতা দিছিল তেতিয়া এই নিৰ্দেশও কৰিছিল যে,—“যেতিয়া ওপৰত জেজুৰ গছ পাৰা, আৰু সেই জেজুপাতৰ ছাঁৰ তলত আসন পাৰা দেখিবা তাতেই সত্ৰ পাতিবা।” এনে ঠাই বিচাৰি বিচাৰি শিষ্য-ভকতসকলে টিপুক নৈৰ পাৰৰ এখন ঠাইত জেজুপাতৰ ছাঁৰ তলত এখন আসন পৰা দেখিলে। সেই ঠাইডোখৰ বাছি চাফ-চিকুন কৰি নামঘৰ আদি সাজি তাতে উজনিৰ মৰাণ সকলৰ আৰু মটক সকলৰ মায়ামৰীয়া টিপুক সত্ৰ পতা হ'ল। সেই টিপুক সত্ৰতে ভক্ত-শ্ৰেষ্ঠ কাঁচিনলীয়া ডেকা ডাইনী গঞা ভবানন্দই ১৬৮৭ শকত কৃষ্ণভূজ নামেৰে সত্ৰাধিকাৰ হ'ল।

এনে আহিন মাহৰ বিজয়া দশমীৰ দিনা অনেক প্ৰজা, সৈন্য-সামন্ত, হাতী-ঘোঁৰা, আহিলা-পাতিৰে সৈতে বৰক-বুহাই যাত্ৰা কৰিলে। ক্ৰমে গৈ সকলোৱে নিম্বিলে বহাৰ চৌকী পালে। কছাৰী ৰজা বৰা গাবাৰা মাদায় ডাঙৰ ৰাজ-চৰাইলৈ কটকী পঠোৱা হ'ল। কছাৰী-

ব্ৰহ্মাৰ বীৰ্য্যত আৰু অৰোহণ দেৱীৰ গৰ্ভত ওপৰা শাস্ত্ৰ কুলৰ নন্দন ব্ৰহ্মপুত্ৰ মহাভাগ লোহিত নদে গৰা বহাই বহাই দক্ষিণৰ ফালে ঠেলিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰহ্মপুত্ৰ নৈয়ে এইদৰে খুটীয়াপোতা সত্ৰৰ ডেটি বহাই বহাই প্ৰায় শেষেই কৰিলে। কেৱল নামঘৰটো হে বল। উপাস্তব নাপাই অষ্টভূজ প্ৰভুৱে ভকতসকলক কলে,— বোলে—“লুইতে বহাই বহাই আমাৰ থানৰ প্ৰায় সকলো নিঃশেষ কৰিলে। শেষ ফুলাম নামঘৰ সত্ৰ বৈ গ'ল। পিছে, নামঘৰ ভাঙি কাঠ-সৰ গোটাই অন্য ঠাইত যতন কৰি ৰখা হওক।”—দিশুৰৰ এনে ভকতসকলক সাদৰি বোলা বাক্য শুনি সকলো শিষ্যই মিলি নামঘৰ ভাঙি খুটা, চাটি সকলো আনি এঠাইত গোটাই বৰঘুণত ভিজি নষ্ট নোহোৱাকৈ ওপৰত ছাল বান্ধি যতনে ধৰিলে। পূৰ্বস্থান শিঙিয়াজানৰ কাষৰ পৰা তাৰ কিছু উজানিত শিঙিয়াৰ পাৰত সমীপতে আঁৰ মাৰি ধৰিলে। তাতে নতুন খুটীয়া-পোতা মায়ামৰীয়া নৱ-সত্ৰ পতা হ'ল। কিছুদিন আগতে সেই শিঙিয়াজানৰ নাম পাৰতে ঘৰ আদি সজা হ'ল। শিষ্য ভকতসকলে চাৰি চাপ মাৰি তাতে ভাল বৃক্ষ বনে। অষ্টভূজ অন্তৰ্ঘাৰী প্ৰভুৱে ধ্যানত সকলো কাৰ্য্য জানি শিষ্যসকলে এনেদৰে সজাই লৈ যতন কৰা দেখি নিষেধ কৰি কলে, বোলে —“আৰ যত্ন নুযুৱা। ইটো ঠাই বহুদিন নাথাকিব।” পাছে ওচৰতে ভাল ওখ মাটি চাই শিষ্য-ভকতসকলে ১৬৮৮ শকত এটা স্তম্ভ-ধুনীয়া নামঘৰ আদি সাজি ফল-ফুল গছেৰে পৰিপূৰ্ণ কৰি যতনেৰে বনে। এই-টোৱেই পাছত মায়ামৰীয়া নৱসত্ৰ হ'ল। এই নৱসত্ৰই নৱ-পাশ সত্ৰতে চাৰি বছৰ অষ্টভূজ নামধাৰী সেৱহৰিয়ে মানুহৰূপে নানা লীলা কৰি সমস্তকে বঞ্জি বল।

বজাৰ বাজ চৰাইল গৈ মণিপুৰীয়া বজাক লগ পাই উভয় বজাক সেৱা জনাই কটকীয়ে কলে,—বন্দীৰ সন্মুখত শক্তি অঁচি তুমুখ প্ৰমুখ বিন্দাৰক বুলি বালত শ্ৰীমদীশুৰী চৰণ মহোৎপল পৰাগ বাগীকৃত চিত্ত মধুবত শ্ৰীল শ্ৰীবুদ্ধ শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীহৈড়েশ্বৰ ভূপাতীপ আৰু শ্ৰীল শ্ৰীবুদ্ধ শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰী হৈড়েশ্বৰ তমচ্ছায়াশ্ৰিত শ্ৰীল শ্ৰীবুদ্ধ শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰী মণিপুৰেশ্বৰ। উভয় ঈশ্বৰৰ অনুৰোধত বৰবন্দাই সকলো জনোৱা হ'ল। পিছে পৰে বৰবন্দাই গৈ স্বৰ্গদেও ঈশ্বৰৰ শ্ৰীচৰণত সন্মেল পৰা দিলে। সেই আজ্ঞা পাই বৰবন্দা ডাঙৰীয়া দুয়ো বজা ঈশ্বৰক আগবাঢ়াই লৈ যাবলৈ বহাৰ চোকীত সম্পূৰ্ণত বহি আছে। পলম নকৰি বন্দীৰ সৈতে লগতে যাবলৈ শীঘ্ৰে ওলালেই সজ।” কটকীৰ মুখে এইকপে বাগী শুনি মণিপুৰী বজা জয়সিংহই, পুতেক কোঁৱৰ অনুপানন্দ, কছাৰীৰ ডেকা-বজা সন্দিকাবী মাদায় ডাও আৰু আৰ্যীয় স্বজন সৈন্য সামন্ত আদিক লগত লৈ আহোম বজাৰ কটকীৰ সৈতে বহালৈ বুলি ওলাল। ১৬৮৯ শকৰ জ্যৈষ্ঠ মাহত সকলোৱে গৈ বহাৰ চোকী পালে। মণিপুৰৰ বজা জয়সিংহ মগলো কুঁৱৰ অনুপানন্দ, আৰু কছাৰীৰ ডেকা বজা সন্দিকাবী মাদায় ডাও সকলোৱে বৰবন্দাক সন্মাননে সম্ভাষণ জনালে। বৰবন্দাইও দুই দেশৰ বজাসকলক দেখি হৰ্ষোৎফুল্ল হৈ সাত জাই হিলৈ মাৰিলে। লগে লগে গোটেই নিশা অনেক উৎসৱ পাতিলে।

পাচে সেই মাহতে কলঙৰ পৰা লুইতলৈ মগলো কুঁৱৰী কুৰুজয়নীক বৰবন্দাই ধৰম-জীয়েক কৰি ললে। বৰবন্দালৈ মণিপুৰৰ বজা জয়সিংহৰ অনুৰোধ হ'ল।

শৈশৱৰ লগৰীয়া, ল'ৰাকালৰ বন্ধু গৰ-বীয়া আৰু বন্ধা কালত মৰাণনী-বুঢ়ীৰ দ্বৰত একেলগে থকা সখি-হালোৱা গাধাইৰ শত কাকুতি বিনতিত ভোল নগৈ ডাৰ্ঘ্যাব অবিহনে সৰ্বানন্দই তেওঁৰ শিশু পুত্ৰ কেচুৱা মাটি-বৰক লগত লৈ ছুকুৰি গাওঁ এৰি দেশ-দেশান্তৰে উপাসীনভাবে জনাই-বনাই ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

বৰবন্দাইও সন্মত হ'ল। জ্ঞান এটা খন্দালে। সেই জানেদি নাতি উঠি দুয়ো বজা, কোঁৱৰ অনুপানন্দ, আৰ্যীয় স্বজন সৈন্য-সামন্ত সকলোকে লগত লৈ গৈছিল। বৰবন্দাই উজাই গৈ লুইত ওলাই লুইতেদি দিখৌ পাই দিখৌৱেদি বংপুৰ পালেহি। বাটতে হাবিৰ মাজত পৰ্বতত হৰ-গৌৰীৰ ধুনীয়া মূৰ্তি এটা পাই তাকো বকতিয়াল বৰবন্দাই নাৱত তুলি ললে। বংপুৰ পাই বৰবন্দাই বৰ-দুৱাৰৰ মুখত থকা বজনাথ দ্বৰত বস। পাচপমান মানুহ সহিতে বাজ আনহী সকলোকে মতাই মৰাত ধোৱা হ'ল। পাচে বৰবন্দাই গৈ বজাৰ চ'ৰাৰ দুৱাৰমুখ পালে। আনৰ মুখে বাজেশ্বৰ সিংহলৈ জনাই পঠালে—“সৰ্গদেৱৰ পণ্য-প্ৰতাপৰ বলত সৰ্গদেৱৰ বন্দী-ধাৰা দুয়োজনা বজাৰ সৈতে লগতে লৈ বংপুৰলৈ অনা হ'ল।”—আহোম বজাই শুভট হৈ বৰবন্দাক চ'ৰাৰ ভিতৰলৈ মতাই নিলে। বৰবন্দাই সোমাল। চ'ৰাৰ ভিতৰত বৰবন্দাই তিনিজন ডাঙৰীয়া প্ৰমুখো আন আন ফুকন-বন্দা বিষয়ববীয়াও দেখিলে। পাছত, বাজেশ্বৰ সিংহই তিনিজন ডাঙৰীয়াৰ সৈতে বৰবন্দাক চাঙলৈকে নিয়ালে। তাতে বৰবন্দাই দণ্ডৱৎ হৈ প্ৰণাম জনাই বাজেশ্বৰ সিংহক সেৱা জনাই নিজ আসনত বহিল। পাচে বজাই সুখিলে,—“বৰবন্দা যি কাৰ্য্যে যোৱা হৈছিল,—সেই কাৰ্য্যৰ সিদ্ধি হ'লনে?”—বৰবন্দাই ক'লে,—“হ'ল। বাজ-অতিথি বংপুৰ পাই দিখৌ পাবৰ মতাই মৰাত আছে।”—বজাই আকৌ ক'লে,—“পথ প্ৰবাসত ভয়-ভ্ৰান্তি কিমান পোৱা হ'ল?”—“এতিয়া নাই।” বজাই ক'লে,—“সজ এটি প্ৰাণীও নাই।”—তুট হৈ বজাই কলে,—“অনা হ'ল বা কিমান দিলে?”—বৰবন্দাই উত্তৰ দিলে,—“এসপ্তাহ মাথোঁ।”—আহোম বজাই বুলিলে,—“বাৰু ইঠাই পাবৰ কিমান বেছি হ'ল?”—বৰবন্দাই সেৱা কৰি কলে,—“এক কাণ্ড হ'ল।”—আহোম কলে,—“কছাৰীৰ ডেকা বজা সন্দিকাবীক আৰু বাটত পৰ্বতত পোৱা ধুনীয়া হৰ-গৌৰীৰ মূৰ্তি এখনও লগতে অনা হৈছে।”—দুখন দেশৰ দুজন বজা অহা শুনি আহোম বজাই আনন্দতে

কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা

উৎকল হ'ল। বজাৰ মুখত বৰবৰুৱাৰ কীৰ্ত্তি-খ্যাতি আৰু নথৰা হ'ল। তেতিয়াৰে পৰা কোচ খেলি মাউত সদীয়াল গোহাঁইৰ ঘৰৰ গজফুকনৰ নাতিয়েক, চোলা-ধৰা বন্ধা শেহত বকতিয়াল হাবকিনা বুঢ়া বৰবৰুৱা ৰূপচন্দ্ৰৰ পুতেক, কালশিলীয়া নামৰূপীয়া শেহত লক্ষ্মীসিংহ আহোম বজাৰ জোৱাঁয়েক উগ্ৰ, চতুৰ বিচক্ষণ, আত্মভিমানী বাজনীতিজ্ঞ, ভীষণ প্ৰতি-শোধপৰায়ণ ভঁৰালী চুটীয়া গেঙ্কেলা বৰবৰুৱাৰ নাম কীৰ্ত্তি চন্দ্ৰ হ'ল।

ইয়াৰ পাছত সেই চাওতে বহি আহোম বজাই ডাঙৰীয়া সকলোকে সভা ডাঙি বিদায় দিলে। বিদায় দিয়াৰ আগতে আদেশ শুনাই দিলে বোলে,—“সকলোৱে মূৰত পাগ মাৰি গাত ভাল জায়া পিন্ধি বৰচ'ৰাৰ সভা শুৱাই বহক। সেই তাতে বৰচ'ৰাতে কছাৰী আৰু মণিপুৰীয়া দুয়ো বজাক সন্মানে সন্তোষণ জনোৱা হ'ব।”—সকলো ডা-ডাঙৰীয়াই ৰাজেশ্বৰ সিংহলৈ সেৱা জনাই উলাহেৰে মেলানি মাগিলে। সকলোৱে ৰাজ-কাৰেঙৰ চাঙ চ'ৰা এৰি আঁতৰি গুচি গ'ল। মাথোন ৰাজেশ্বৰ সিংহ আৰু তেওঁৰ জোৱাঁয়েক কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা ব'ল। আলধৰাই ৰজা আৰু বৰবৰুৱাৰ আলপৈচান ধৰিলে। চাংমায়ে বন্ধা ভাল সাজিৰে সতে চোকা সাজও আছিল। বং মনেৰে উভয়ে ৰাইলৈ ভিতৰ চ'ৰাত বহিল। শুনাৰতে বৰ-বৰুৱাৰ ধৰম জীয়েক কুব্জনয়নীৰ কথা কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰই বজাৰ আগত বৰ্ণনা কৰি গালে। মগলো কুঁৱৰীৰ ৰূপ-লাৱণ্যৰ কথা শুনি ৰাজেশ্বৰ সিংহই নেদেখিয়েই মুগ্ধ হ'ল। পিছে বৰচ'ৰাৰ সভালৈ যাবৰ পৰা হ'ল। চোলা-ধৰা বন্ধাই চোলা-পোছাক শিলি ফুলাম পাগ আনি ৰজাক দিলে। সেইবিলাক পিন্ধি সাজি-কাচি বৰচ'ৰাৰ সভালৈ যাবলৈ ৰাজেশ্বৰ সিংহ ওলাল। বৰবৰুৱাইও সজ ললে। মৃদং-ধোলৰ বুলনি ছেও বজোৱা বায়ন দলৰ পাছে পাছে ৰাজেশ্বৰ সিংহ আৰু বৰবৰুৱাই

সোণৰ চুলাৰে বালিচলাৰে জিলিকি থকা সবটো বৰ-জাপি ফুলাম আৰোৱানৰ শীতল ছয়া লৈ বৰচ'ৰাৰ সভালৈ গৈ নিজ নিজ আসনত বহিল। গোটেই পাৰিষদবৰ্গই ৰাজেশ্বৰ সিংহক সন্মান জনালে। কছাৰীৰ ডেকা ৰজা সন্দিকাবী মাদাই ডাও আৰু মগলো মণিপুৰেশ্বৰ জয়-সিংহই আহোম ৰজালৈ সন্মানে সন্তোষণ দিলে। সেই সভাসন পাই আহোম ৰজা প্ৰীত হ'ল। সেই সভা গায়ন-বায়ন-নাট্যৰ গীত-বাদ্য-নৃত্যৰ সন্তোষেৰে অতিয় বিচিত্ৰ হৈছিল। জয়নন্দ ওস্তাদৰ জোনাই গীত গাই শ্ৰোতৃ-বৰ্গক মোহিত কৰিছিল। লগতে পাখোৱাজও বজোৱা হৈছিল। এইবোৰ বিচিত্ৰ নৃত্য-গীত-বাদ্য আৰু সভাৰ নিয়ম-নীতি দেখি-শুনি উভয় ৰজাই বিস্মিত হ'ল। কীৰ্ত্তি-চন্দ্ৰ এনে জাতিভীয়া গীয়া কীৰ্ত্তিৰ কাৰণে ৰাজেশ্বৰ সিংহই একচেতীয়া মৰ্মমলৰ এখন দলিচা আৰু সোণৰ জাপিৰ চুলা এটা বটা দি বৰদুৱাৰৰ মুখবপৰা ৰজনাথ ঘৰৰ বহা ঘৰলৈকে বৰবৰুৱাই অহা-যোৱাৰ সময়ত তাল, কালি, মৃদঙ্গ বজাই গাৰ-বাৰলৈ গায়ন-বায়ন দি বকতিয়াল বৰবৰুৱাক জজৰ মৰ্যাদা দিলে। এনে মৰ্যাদা লাভত বৰবৰুৱাই বৰ বং পালে। এনে মৰ্য্যা-দাৰ প্ৰতিদান দিবলৈ আৰু ৰজাৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতা জনাবলৈ উপায় পাতি কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাই থিৰাং কৰি ক'লে,—বোলে—“স্বৰ্গদেৱে বন্দীক মৰ্যাদা দিলে হয় কিন্তু বন্দীয়ে কি দিব?—পিছে মণিপুৰৰ মগলো ৰজা জয়সিংহ আছে। তেওঁৰে এগৰাকী জীয়েক আছে। সেই মগলো কুঁৱৰীজনীও ধৰম জীয়েকহে। তেওঁলোক জাতত ক্ষত্ৰিয়। অৰ্জুনৰ পুত্ৰ বজ্জবাহনৰ বংশধৰ। কটকীৰ মুখে শুনা হ'ল, বোলে, ৰূপে-গুণে-লাৱণ্যই তাই চৰা। শুনিয়েই বন্দীয়ে ভাল পালে। মণিপুৰৰ বজাৰ অনুৰোধ মতে তাইক বন্দীবেই ধৰম জীয়েক কৰা হ'ল। নামও তাইৰ ভাল,—কুব্জ নয়নী। সেই কুব্জ নয়নীকেই বন্দীৰ মৰ্য্যাদাৰ প্ৰতিদান বুলি বন্দীয়ে স্বৰ্গদেবলৈ সন্মানেৰে দিবলৈ ধোজে। স্বৰ্গদেৱে সেই কুব্জ নয়নীকেই বিবাহ কৰিলে সজও হয়।

স্বৰ্গদেৱৰ মতেই এতিয়া মত।” —পাঁচে বববন্ধাৰ কথা শুনি ৰাজেশ্বৰ সিংহই ক’লে—বোলে—“ভাল, বব-বন্ধাই যি জনাইছে সি কিয় নহব?—বাক বিবাহ কৰা হ’ব।” “পিছে স্বৰ্গদেৱে সেই মগলো কুঁৱৰী গৰাকীক এবাৰ চালে জানো বেয়া?” —পাঁচত এইদৰে বুজা-বুজি হৈ বীতিমতে ববচ’বাব এনে সভা ডাঙিল। বববন্ধাই ঋতীয়া ফুকন আৰু দিহিঞ্জীয়াৰ ধুৱীয়া দুৱনীয়া ফুকনক কছাৰী ৰাজ্যলৈ পঠালে। সেই কছাৰী ৰাজ্যতে মগলো কুঁৱৰী, জয়সিংহৰ মাক, ভায়েক আৰু এজন পুতেক আছিল। দুয়ো কছাৰী ৰাজ্যলৈ গৈ কেইদিনমানৰ পিছতেই সেই ৰাজ্যৰ পৰা আটাইকেইজনৰ সৈতে মগলো কুঁৱৰী কুব্জনয়নীকো * ৰংপুৰলৈ লৈ আনিলে। লগতে চাৰেভিনি হেজাৰ মানুহও আছিল। আৰু লগত ঘোৰা-কাপোৰ, ধন-সোণও অনা হ’ল। ৰংপুৰ নগৰ পোৱা দিনা ১৬৮৯ শকৰ আষাঢ় মাহৰ মেল তাৰিখ আছিল।

কুব্জনয়নীৰ ৰূপ-লাৱণ্যৰ কথা কাণ-বাগৰি ৰংপুৰ নগৰত বিয়পি গোটেই ৰাজ্যতে প্ৰচাৰ হ’ল। ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ আৰু সহ্য নহ’ল। দুজন কটকীক পঠাই সকলোকে মতাই ববচ’বাতৈ আকৌ মহা-সমাবোহেৰে সভা পতা হ’ল। ৰজাৰে সৈতে ডা-ডাঙৰীয়া প্ৰমুখ্যে সকলোৱে সেই সভাত উপস্থিত হ’ল। পিছে মণি-পুৰীয়া ৰজা জয়সিংহই কুৰিটা ঘোঁৰা, ৰূপ ছয়হাজাৰ আৰু মণিপুৰত তৈয়াৰী ভাল ভাল কাপোৰ মান দি সেৱা জনাই কলে বোলে,—“স্বৰ্গদেৱৰ ধ্যাতি আগেয়ে শুনা হৈছিল। স্বৰ্গদেৱৰ পূৰ্বৰ ফালৰ বৰ প্ৰতাপী ৰজা সেই আশাতে শৰণাগতে সেই সিংহাসন পুনৰ

লাভ কৰিবলৈ বাসনা কৰে। পিছে এতিয়া স্বৰ্গদেৱৰ সহায় হলেই হয় আৰু ৰাজ্য হেৰুৱা ৰজাইনো আৰু স্বৰ্গদেৱক কি দিব? মগলু-ৰজাৰ এগৰাকী জীয়েক মগলো কুঁৱৰী আছে, সেই মগলো কুঁৱৰী কুব্জনয়নীক স্বৰ্গদেৱৰ চৰণ কমলত অপিবলৈ ইচ্ছা হয়। পিছে স্বৰ্গদেৱে সজ্জ নকৰিলেও সজ্জ গ্ৰহণ কৰিলে।” সভাৰ মাজত কুব্জনয়নীৰ ৰূপ-লাৱণ্য দেখি ৰাজেশ্বৰ সিংহ ভোল গ’ল,—পাছত সহায় আৰু বিয়া কৰাবলৈ মান্তি হ’ল। সভা ডাঙিল। মণিপুৰীয়া ৰজা আৰু মগলো কুঁৱৰী সকলোৰে সৈতে চাৰি হেজাৰ মগলো দিখোৰ পাৰত গোৰী সাগৰৰ পিনে ব’ল।

প্ৰায় ছমাহৰ পাছত ১৬৯০ শকৰ বহাগ মাহত আহোম ৰজা ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ লগত মগলো কুঁৱৰী কুব্জনয়নীৰ বাইলুঙৰ দ্বাৰা সোনাই নৈৰ পাৰতে জাক-জমকেৰে চকলং বিয়া পতা হ’ল। সেই বিয়াত কীৰ্ত্তি-চক্ৰ বববন্ধাই কইনা কুব্জনয়নীৰ ধৰম বাপেক হ’ল। সোণৰ অলঙ্কাৰ-পাতি, ধোৱা-বোৱা সঁজুলি, আৰু সকলো যৌতুকী দ্ৰব্য বস্ত্ৰ বববন্ধাই দ্বৰৰ পৰাই দি নিজৰ ধৰম কন্যা মগলো কুঁৱৰী কুব্জনয়নীক আহোম ৰজা ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ কৰ কমলত শুভকণ্ঠত সম্প্ৰদান কৰিলে। এইদৰে সমাবোহেৰে ৰজা আৰু মগলো কুঁৱৰীৰ চকলং বিয়া হৈ গ’ল। মগলু ৰজা জয়সিংহই যিবিলাক মগলু মানুহ কন্যাৰ বিবাহত যৌতুক দান দিছিল - সিহঁতক দিচৈ নৈৰ নামদফালে সৰুচৰাই হাবিত মনাই মাজি গাঁৱত মগলো খাট পাতি তাতে ৰখা হ’ল। সেই কুব্জনয়নীৰ ৰূপে-গুণে মতে-কথাই ৰাজেশ্বৰ সিংহ বৰ সন্তুষ্ট হ’ল। বীতিমতে বিধিমতে ৰাজেশ্বৰ সিংহই সেই মগলো কুঁৱৰী কুব্জনয়নীক আহোম ৰাজ্যৰ বব-কুঁৱৰী পাতিলে। পিছে প্ৰিয়তমা তাৰ্ঘ্যাব নাম মুদ্ৰাত অঙ্কিত কৰা শিৱসিংহৰ নিচিনাকৈ তেওঁ নিজৰ ববকুঁৱৰী কুব্জনয়নীৰ নাম আহোম ৰাজ্যৰ মুদ্ৰাত অঙ্কিত কৰিবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে, আৰু সেই ববকুঁৱৰীৰ নামও মুদ্ৰাত অঙ্কিত আৰু নহল।

* ডাক্তৰ ৱেড চাহাবৰ বুৰঞ্জীত কুব্জনয়নীৰ নাম নাই। এঠাইত আছে,—Bhubaneswaree the daughter of the Prince of Muggulo and rupabawatec partieipated the priviledges of Royal couch—ৰাজচ’বাব “সুবিধাবিলাক মগলো কোঁৱৰৰ জীয়েক ভুবনেশ্বৰী আৰু ৰূপাৱতীয়ে সমানে ভাগ পাইছিল।

সেই ১৬৯০ শকতে বৰকুঁৱৰী কুব্জনয়নীয়ে পুখুৰী খনাবলৈ বন যোৱালৈ। আহোম বজা ৰাজেশ্বৰ সিংহই সেই কথাবোৰে পুখুৰী খানিবলৈ মানুহ ধৰাই অনাবলৈ বিষয়াসকলক পাচিলে। বিষয়াসকলেও মানুহ বিচাৰিবলৈ দিহিঙে-দিপাঙে গ'ল। সিহঁতেও অ'ত-ত'ত মানুহ বিচাৰি ধৰি আনিলে। পুখুৰী খনা আৰম্ভ হ'ল। নিজৰ পুতেক কেচুৱা মাটিবৰৰ সৈতে সৰ্বানন্দকো বিষয়া সকলে ধৰি আনিলে। আন আন প্ৰজাৰে সৈতে সৰ্বানন্দইও পুতেক মাটিবৰক পিঠিত বোকোচা বান্ধি লৈ পুখুৰী খনাত লাগিল। এদিন আহোমৰ বজা ৰাজেশ্বৰ সিংহই পুখুৰী খনা পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ ওলাল। পিঠিত লৰাটোক বোকোচা লৈ সৰ্বানন্দক কাম কৰা দেখি ৰাজেশ্বৰ সিংহই কলে—বোলে,—“পিঠিত লৰাটোক বোকোচা লৈ কাম কৰা সোজানী তিৰোতা কোন আৰু ক'ৰ ?...নাৰীকো এইদৰে ঋচায়নে ? ই বৰ অন্যায়। তাইৰ সৈতে গকলো বনুৱাকৈ মোৰ ওচৰলৈ আনা।”—ৰাজ আজ্ঞা মতে সৰ্বানন্দকো বজাৰ আগত ধৰি অনা হ'ল। সৰ্বানন্দ আৰু তেওঁৰ শিশু পুত্ৰটোক দেখি ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ দয়া উপজিল। সেইদিনাৰ পৰা মাউৰা পুত্ৰৰে সৈতে মেজেক সৰ্বানন্দক মুক্তি দি বজাই কলে—বোলে—“এই মানুহজন সামান্য মানুহ নহয়। নিশ্চয় কোনোবা নৱকপী মায়াবী দেৱতাই প্ৰজাৰ কল্যাণৰ অৰ্থে আহিছে। এই বালকৰ শৰীৰতো সেই লক্ষণেই বিৰাজ কৰিছে। আজিৰ পৰা এওলোক পিতা-পুত্ৰ দুয়ো মুক্ত হ'ল।”—এইদৰে কৈ ৰাজেশ্বৰ সিংহই সৰ্বানন্দক পুত্ৰৰে সৈতে মুক্তি দি বিদায় দিলে।

নিজৰ পুত্ৰ-কেচুৱা মাটিবৰক লৈ সৰ্বানন্দই নিজৰ দেশ ছকুৰি গাঁওলৈ উলটি আহিল। পুৰণি সখা, সৰকালৰ লগৰীয়া প্ৰাণৰ ৰাষ্ট্ৰ গোঁধাইক পুনৰ লগপাই সৰ্বানন্দৰ উলাহত ঠাই নোহোৱা হ'ল। গোপীনাথ আদি বন্ধু সকলেও সৰ্বানন্দৰ লগ লগে। ৰাজেশ্বৰ সিংহই মেজেক মুক্তি দিবৰ সময়ত সৰ্বানন্দৰ বিষয়ে দিয়া ভবিষ্যৎ বাণী প্ৰচাৰিত হোৱা শুনি বহুতো মটক

স্বৰূপ ছকুৰি গাঁৱত গোট খালে। সৰ্বানন্দৰ লগত আহোম ৰাজ্যৰ পৰা তেওঁলোকৰ আগৰ পূৰ্বৰ চাৰি দেৱতাও আহিল। পূৰ্বতে কুন্তভূজৰ এই বাণী আছিল বোলে—“কলিৰ শেহত মোৰ বংশই আকৌ উঠি প্ৰজা-পালন কৰিব।”—কুন্তভূজৰ তেনে বাণী সফল হোৱা যেন হ'ল। বজা আইদেউক কুচুলাই আহোম বজা চুহুকাই নিয়া সেই আগৰ চেং, চোম, কাচাখাইতী, আৰু কলীয়া হমতা—এই চাৰি দেৱতাই আহোম ৰাজ্য এৰি সৰ্বানন্দ-মেজেকৰ সৈতে লগতে আহিল। এই চাৰি দেৱতাই সৰ্বানন্দৰ লগ লোৱাৰে পৰা আহোম ৰাজ্যত অমঙ্গলে দেখা দিলে।

ৰাৱণ-বধ ভাওনা

সেই বছৰতে ১৬৯০ শকত মগলো বজা জয়সিংহ আৰু কছাৰী ডেকা বজা সন্দিকাৰী মাদাৱ ডাওক আহোম ৰাজ্যৰ নাট, “ৰাৱণ বধ” ভাওনা দেখুৱাবলৈ যো-জা কৰা হ'ল। সেই ভাৱনাৰ পৰিচালনাৰ ভাৰ কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ পুতেক ন-টেক পতা ডেকা বৰবৰুৱাই লৈছিল। এই ডেকা বৰবৰুৱাই বৰ-বায়ন হৈছিল। সেই ভাওনাৰ প্ৰায় সাতশ মানুহে ভাও লৈছিল। ভাওনাও বিচিত্ৰ হৈছিল। মণিপুৰীয়া বজা আৰু কছাৰীৰ ডেকা বজাই (চোৱা) এই ডেকা বৰবৰুৱাৰ দ্বাৰা আটোনটোকাৰীকৈ পতা ৰাৱণ বধ ভাওনা অতি চমৎকাৰ হৈছিল। বিশেষকৈ বৰ ধেমালি, সৰু ধেমালি, ঘোষা ধেমালি, বুখনি সূত্ৰধাৰ, নটুৱা। কুকামৰ খুটাৰ তলৰ আসনটো শ্ৰেষ্ঠ বিষয়াৰ কাৰণে পতা হৈছিল। সেই আসনত বকতিয়ালৰ কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ গেছেলাই বহিছিল। বৰকুকনকে বুখা কৰি কুকন সকলেও নিজ নিজ আসনত সভা-গুৱাই বহিছিল।* এনে বিচিত্ৰ ভাওনা শেষ হোৱাৰ পাছত সেই ভাওনা পতা চ'ৰাধৰতে সভা হ'ল। বৰবৰুৱাই সেৱা জগাই

* ৰাজসিংহাসনত কুব্জ নয়নী কুঁৱৰীৰে সৈতে ৰাজেশ্বৰ সিংহইও প্ৰীতিৰে ভাওনা চালে।

কলে,—বোলে—“এই মণিপুৰীয়া মগলৌ বজা ব্ৰহ্ম বজাৰ ধ্বনিত আহি সৰ্গদেৱৰ শৰণাপন্ন হৈছেহি। ইমান দিনে নানা লীলা কৰি থকা হ’ল। তদুপৰি মণিপুৰীয়া বজাই নিজ ৰাজ্যলৈ যোৱাই সজ। শাস্ত্ৰত আছে বোলে—শৰণাগতক এবিধ নাপায়। পিছে নিজৰ ৰাজ্যলৈ যাবলৈ মন মেলিছে হয়; সেই ৰাজ্য মানৱ হাতত। এতেকে সেই মণিপুৰ দেশত বজাক সংস্থাপন কৰি থলে সৰ্গদেৱৰ যশ-ধৰ্ম দুয়ো জাতিযুগীয়া হয়।”

—কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাই কোৱা এনে উপদেশপূৰ্ণ বাণী শুনি ৰাজেশ্বৰ সিংহ সন্তুষ্ট হ’ল, আৰু কলে, বোলে—“সজ—তিনিজন ডাঙৰীয়াকো অনা হওক—ডাঙৰীয়া বোৰকো সোধা হওক।”—কটকী পঠাই তিনিজন ডাঙৰীয়াক মাতি অনা হ’ল। বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই, বৰপাত্ৰ গোহাঁই—এই তিনিজন ডাঙৰীয়া আহিল। পিছে ৰাজেশ্বৰ সিংহই এই তিনিজন ডাঙৰীয়া আৰু বৰবৰুৱাক চাঙলৈ নিলে। সেই ৰাজ-চাঙতে আহোম বজাই ডাঙৰীয়াবোৰক স্মিলিলে,—বোলে “এই মণিপুৰীয়া বজা যে ব্ৰহ্মৰ ধ্বনিত আহি আমাৰ বৰবৰুৱাই সেই মগলু বজাক আমাত শৰণাপন্ন কৰিলেহি। তোমালোকক কি বোলা?—কাৰণ মণিপুৰ মানৱ হাতত। পিছে এই বিষয়ে কাৰ মনে বা কি চুৱে?”—ৰজাৰ এনে যুক্তিপূৰ্ণ আলোচনা শুনি বৰবৰুৱাৰে সৈতে ডাঙৰীয়া সকলে কলে,—বোলে—“সৰ্গদেৱে মণিপুৰীয়া মগলৌ বজাক স্বদেশত মগলৌ দেশত সংস্থাপন কৰিলে সৰ্গদেৱৰ যশ-ধৰ্ম আৰু কীৰ্ত্তি দেশ-দেশান্তৰে বিয়পিব। এনে যুক্তি অতি সজ।”—ডাঙৰীয়া সকলৰ এনে সন্মতি পাই ৰাজেশ্বৰ সিংহই বৰুৱা, মানুহ, আহিলা-পাতি, খাৰ-বাখৰ, গুৱাহাটীয়া গড়গঞা সকলৰো দোৱাল মানুহ তুলিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে আহোম ৰজাৰ এনে আজ্ঞা আদেশ শুনি বৰবৰুৱাইও বজাক প্ৰাৰ্থনা কৰি জনালে,—বোলে,—“সৰ্গদেৱে যি আজ্ঞা কৰিছে, সেই সকলো কৰা হব। কাৰণ সকলো সৰ্গদেৱৰ পুণ্য প্ৰতাপৰ বলতেই হয় বা হব। এই অশ্বমৰ নিচিনা বন্দী-বোটাৰ পৰা জানো কিবা হব?”—বৰ

বৰুৱাৰ এনে প্ৰশংসা শুনি বজা সন্তুষ্ট হ’ল। তেওঁ ডাঙৰীয়া সকলক তামোলৰ বটা দিলে। বৰবৰুৱাকো তামোল-পাণ দিলে। কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাই মূৰৰ হাচাটি-খন গুচাই সেই হাচাটিখন পাতি বজাই নিজে দিয়া তামোল-পাণ অতি সন্মানেৰে ললে, আৰু সেৱা জনালে। এইদৰে ডা-ডাঙৰীয়া আৰু বৰবৰুৱাৰ আলচ মেল ভাগিল। সকলোৱে চাং এবি কাৰেং এবি ঘৰা-ঘৰি গ’ল

বৰবৰুৱাই ৰাজ-আজ্ঞা পাই বৰুৱা, মানুহ, আহিলা-পাতি, খাৰ-বাখৰ, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ সকলো যোগাৰ আৰু তৈয়াৰ কৰিবলৈ লাগি গ’ল আৰু কাতি মাহত গড়গঞা গুৱাহাটীয়া সকলোৰে দোৱাল মানুহ গোটাৰলৈ আদেশ দিলে। সেই আদেশ মতে দোৱাল মানুহ তুলি গোটাৱা হ’ল। আশোণত বজাই আদাবৰীয়া বাহৰ সন্দিকৈৰ ডেকাকুকন আৰু লাহনৰ বাহৰ ভিতৰুৱাল ফুকনক সৈন্যৰ লগত যাবলৈ আদেশ দিলে। ডেকা ফুকন আৰু ভিতৰুৱাল ফুকনৰ অস্ত্ৰ হ’ল। এজনৰ নৰিয়া হ’ল আৰু পাছৰ জনৰ পেট চলিল। দুয়ো মণিপুৰ যাৰ দখলত সেই মানৱ সৈতে যুঁজিবলৈ যাবলৈ দুয়ো নোৱাৰা হ’ল। গজপুৰীয়া হাতীবৰুৱাৰ বাহৰ এজনক ডেকাকুকন পতা হ’ল। আৰু দুৱৰা বাহৰ বৰফুকনৰ হৰনাথ দুৱলীয়া ফুকনক ফুলাম সোণৰ হাতল থকা এটা হেমদাং দি সকলোৰে ওপৰত সেনাপতি পাতিলে। গড়গঞা গুৱাহাটীয়া মূলে দোৱালে তেৱালে আৰু ভাগিয়ে ভাগিয়ে (খেল বা শ্ৰেণী) আন আন মেল-ভগীয়া মানুহ গোটাই চলিচ হেজাৰ সৈন্য হ’ল। এই চলিচ হেজাৰ আহোম ৰজাৰ সৈন্য মণিপুৰীয়া বজা জয়সিংহ, মগলৌ কোঁৱৰ অনুপানন্দ, কছাৰীৰ ডেকাৰজা সন্দিকাৰী মাদায় ডাতে আদিৰে ওপৰত আহোমৰ অভিযানকাৰী সৈন্য-বাহিনীৰ মূল সেনাপতি হৰনাথ দুৱলীয়া ফুকন হ’ল।

লেচেঙিয়াল

সকলোৱে সাজু হ’লত সোণাই নৈৰ বাহৰৰ বৰ

চ'ৰাত মণিপুৰীয়া বজা আৰু কছাৰীৰ ডেকা-বজাক বিদায় দিয়া হ'ল। আৰু বিদায় পৰত ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ নিৰ্দেশমতে তিনিজন ডাঙৰীয়া আৰু ফুকনসকলে মগলো বজা জয়সিংহক নানান ভাবে বৰালে বুজালে। আৰু তিনিজন ডাঙৰীয়াৰে এজন বৰপাত্ৰগোহাঁঞিয়ে বিদায় দি কলে, বোলে—“মণিপুৰীয়া বজা,— আপোনাৰ মগলু দেশ মানব ব্ৰাহ্মণজাই নিলত আপুনি বন্ধা নাপাই পলাই কছাৰী ৰাজ্যৰ ৰাজধানী খাচপুৰত আশ্ৰয় ললেহি। কটকীৰে বংপুৰত বৰবৰুৱাক জনোৱা হ'ল। বৰবৰুৱাই সৰ্গদেৱ ঈশ্বৰত জমালে। সৰ্গদেৱেও মান্তি হ'ল। বৰবৰুৱাক আপোনাক আগবঢ়াবলৈ পঠোৱা হ'ল। ইয়াতে সৰ্গদেৱৰ আশ্ৰয়ত আপুনি শৰণাপনা হ'ল। আপোনাৰ জীয়েক মগলো কুৱৰী কুৰজময়নীক সৰ্গদেৱৰ হাতত সমৰ্পন কৰা হ'ল। কুৱৰীক সৰ্গদেৱে বিবাহ কৰি বৰকুৱৰী পাতিলে। সেই কাৰণে আপোনাক ডাঙৰ সন্মান দি আপোনাক আকৌ মগলো ৰাজ-সিংহাসনত সংস্থাপন কৰিবলৈ সৰ্গদেৱে সৰ্গদেৱৰ সৈন্য-সামন্ত বন্দী-বোটা দিছে। জয় নিশ্চয় হ'ব। আপুনিও আপোনাৰ দেশ ফিৰাই পাই আগব পুৰণি মন্ত্ৰী বিষয়া সকলক চপাই লৈ স্কলমে ৰাজ্য চলাব। দোষীৰ অপকাৰ পাইও তাৰ কাৰ্য্য অৱলোচন কৰি ক্ষমা দি চপাই লব। আৰু সৰ্গদেৱে আজ্ঞা কৰিছে বোলে—ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীয়ে আপোনাক নিশ্চয় আগ্ৰহ কৰিব। ৰাজ্য পুনৰ পাই সেইবুলি সৰ্গদেৱলৈ পিঠি নিদিব। অমজল হব। বৰবৰুৱাৰ দ্বাৰাই সৰ্গদেৱলৈ উকীল পত্ৰ পঠাই ৰাজ্য আৰু ৰজাৰ কুশল-মজলাদি লৈ মাজে মাজে সুঁৱৰি থাকিব।”

বৰপাত্ৰ-গোহাঁঞিৰ এনে উপদেশৰ পাছত বুঢ়া-গোহাঁই, বৰগোহাঁই আৰু আন আন ফুকন সকলেও মণিপুৰীয়া বজাক শিকালে-বুজালে। সকলোৰে এনে সদুপদেশ শুনি মণিপুৰীয়া বজা জয়সিংহই কলে,— বোলে—“আমাত ডা-ডাঙৰীয়া সকলেৰে কৈছে, উত্তম কৈছে। ৰাজ্যনাথ ৰনে বাস, এই কথা আমাত ঠিক মিলিছে। আৰু কোনো গৃহস্থই আশ্ৰয়ক বোপন কৰে আৰু তাৰে বৃদ্ধিৰ কাৰণে তাতে জল ক্ষেপণ কৰে।

যদি দৈবাৎ ফল নধৰে তেন্তে সেই বৃক্ষক আনি গৃহস্থই কোনো কাৰ্য্যত নিয়োজন কৰে। আমি হেন আশ্ৰয়-বৃক্ষক মগলো মাটিত সৰ্গদেৱে বোপন কৰিব। ফল হলে সৰ্গদেৱে ভুক্তিব। গুটি নহলে আমাক আনি সৰ্গদেৱে কোনো কাৰ্য্যত নিয়োজন কৰিব। মুঠতে আমাৰ দ্বাৰাই এটা কাৰ্য্য হব। আৰু বৰবৰুৱা আছেই। তেখেতৰ দ্বাৰাই আমি সৰ্গদেৱৰ শৰণাগত হৈ সহায় পাইছো। তদুপৰি তেওঁ আমাৰ কন্যা কুৰজ-ময়নীৰ ধৰম পিতা, আৰু আমাৰ পিতৃ তুল্য বন্ধু। এনে ঈশ্বৰ প্ৰায় সৰ্গদেৱে সেই সৰ্গদেৱে আৰু আপোনা-সকল আৰু এনে বংপুৰ নগৰ পাহৰিব পাৰোনে? তাৰে উপৰি আমাৰ সিংহাসনত আমাক পুনৰ সংস্থাপন কৰিলে সৰ্গদেৱৰ যশ ধৰ্ম চক্ৰ-সূৰ্য্যই যেনেকৈ আকাশত নিজকে প্ৰকাশ কৰিছে সেইৰূপে সৰ্গদেৱৰ মনস্যা, ভূমণ্ডলত থাকিব।”—মণিপুৰী ৰজাৰ এনে বিদায় কালৰ বাণী ৰাজেশ্বৰ সিংহ আৰু পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলোৱে শুনিলে আৰু সন্তোষ পালে।

মণিপুৰীয়া ৰজা জয়সিংহৰ কথা শেষ হোৱাত লেচেঙিয়াল বৰপাত্ৰ গোহাঁইয়ে সেনাপতি হৰনাথ দৰলীয়া ফুকনক কলে, বোলে—“ফুকন তুমি দুৱৰাৰ ধৰম ল'বা; তোমাৰ ধৰম প্ৰাচীন; এদিনীয়া নহয়। এতেকে তোমাক এই মণিপুৰীয়া ৰজাক মণিপুৰ ৰাজ্যত সংস্থাপন কৰিবৰ নিমিত্তে সৰ্গদেৱে বিশেষ আজ্ঞা কৰিছে, আৰু সৰ্গদেৱৰ অনেক ভাগিয়ে ভাগিয়ে মূলে, দূৱালে, তেৱালে বন্দী-বোটা দিছে আৰু আহিলা-পাতিও দিছে। এতেকে তুমি সৰ্গদেৱৰ এই সৈন্য সামন্ত সমন্বিতে পথে প্ৰবাসে দুঃখ নোপোৱাকৈ হানি নোহোৱাকৈ যাব। মণিপুৰ দেশ পাই তুমি উপাই মন্ত্ৰণাৰে বা যুদ্ধেৰে বা যিকপে এই মণিপুৰীয়া ৰজাক স্বদেশত সংস্থাপন কৰিব পাৰিবা তাকে প্ৰাণ পৰিশ্ৰমে চিন্তিবা।”—এইদৰে কৈ লেচেঙিয়াল বৰপাত্ৰগোহাঁই নীত্ব হ'ল। ৰাজেশ্বৰ সিংহই বৰবৰুৱাক সেনাপতিলৈ উপদেশ দিবলৈ কলে। কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাইও ৰজাৰ আজ্ঞাৰে হৰনাথ ফুকনক শিকালে। পাচে সেনাপতি হৰনাথ ফুকনে সকলো

সাব উপদেশ শুনি কলে,—বোলে—“সৰ্গদেৱে যিকপ আজ্ঞা কৰিছে, ডাঙৰীয়াসকলে শিকাইছে, যুক্তিহে শিকাইছে। তথাপি মোৰপৰা কোন কাৰ্য্য হব? ঈশ্বৰ ঈশ্বৰীৰ অনুগ্ৰহত সৰ্গদেৱৰ পূৰ্ণ প্ৰতাপৰ বলে যি হয় সেইহে হব। এতেকে মই যি প্ৰাৰ্থনা কৰিম। সৰ্গদেৱেও আশীৰ্বাদ কৰিব। দেওবাংহেও আশীৰ্বাদ কৰিব, তেহে সকলো কাৰ্য্য সিদ্ধি হ’ব।”—সকলোৱে হৰিষ্মনি দিলে। সোনাৰী বাজেশ্বৰ সিংহই অপৰ-জলৰ বাহৰ বৰচটীয়া মৰঙী-খোৱাক আদেশ কৰিছিল। পিছে তেওঁ কবলৈ নোৱাৰাত আহোম বজাই মৰঙী-খোৱাক ডাঙিলে। এইদৰে সন্মানেৰে পতা বিদায় সভাৰ সামৰণি পৰিল। মণিপুৰ-উদ্ধাৰৰ যুদ্ধ যাত্ৰা আৰম্ভ হ’ল।

বহায়েদি কছাৰী ৰাজ্যৰ মাজেদি ব্ৰহ্মা অধিকাৰত থকা মণিপুৰ আক্ৰমণ কৰিলে বৰ দুৰ্গিৰটীয়া হব বুলি ভাবি সেনাপতি হৰনাথ দুৱৰা ফুকনে মগলো ৰাজ-কোঁৱৰ আদিৰে সৈতে সৈন্য-সামন্ত লগত লৈ ধনত্ৰী আৰু দিয়জ নৈৰ মুখে সোমাই ধনদিয়েক পৰ্বত দেই তাতে বাটৰ দিঙমাহ হৈ উজাই গৈ চৰাইদেউ পৰ্বতৰ পোন পালেগৈ।

মণিপুৰ দেশৰ একোপাখ্য পথ নাপাই হাবিৰ লতা গছ বাঁহ জেং কাটি ফুৰোঁতে মানুহৰ আঠু-মুৰ ডাঙৰ হ’ল। পানী নাপাই মানুহে বন কল কাটি তাৰ পানী পিলে। চাউল মহঙা হ’ল। টেমীমুত চাউলৰ দৰ ৰূপ এটকা হ’ল। ইফালৰ পৰা আহাৰ বোগনীয়া সমলীয়াহঁতেও গৈ নাপালে। বাটতে নগাই সিহঁতক কাটিলে। সৈন্য-সামন্তৰ হাবি-লতা কটাত ৰাখা পৰিল। পথ নিদি নগাই বিস্তৰ মানুহ কাটিলে। অনেক লোকে জৰ গ্ৰহণীত ভুগি মৰিল। বাট পোনাই নিম বোলা মণিপুৰীয়া বজা জয়সিংহৰ গৰ্ব্ব ধ্বংস হ’ল। হাবিত সোমাই তেওঁৰো ভু-হবাল। এইদৰে আহোম ৰাজ্যৰ সৈন্য-সামন্ত সকলৰ আলে-বিলৈ হ’ল। হেজাৰ হেজাৰ মানুহ মৰিল। গজপুৰীয়া হাতীবৰুৱাৰ বাহৰ ডেকা-ফুকন আদি দাৰিদ্ৰপূৰ্ণ বিষয়াসকলেৰে সৈতে আলোচনা

কৰি কোনো উপায়েই দিশ-বিদিশ নাপাই সেনাপতি ফুকনে বজালৈ জনাবলৈ বৰবৰুৱাৰ ওচৰত কটকী পঠাই সন্দেশ জনালে,—বোলে “অন্যৰও বিকল; জৰ গ্ৰহণীৰো প্ৰকোপ; আৰু নগাৰও অত্যাচাৰ। ক’তো নিস্তাৰ নাই। বহুতো মৰিল। আমি বন্দীহঁতে উপায় নাপাইছে সৰ্গদেৱলৈ জনাইছো।”—কটকীয়ে বৰবৰুৱাত কলে—বৰবৰুৱাই বজাত জনালে। তেতিয়া ষষ্ঠ মাহ। বাজেশ্বৰ সিংহই নিজৰ সৈন্য-সামন্তৰ এনে বিলৈ শুনি সহিব নোৱাৰি সকলোকে হাবিৰ পৰা উভতাই আনিবলৈ বৰবৰুৱাক আদেশ দিলে। বৰবৰুৱাই সেই আদেশ লুকাই বৰং আগ-বাঢ়িবলৈকেহে কটকীৰ মুখে আদেশ পঠালে। হৰনাথে এনে আদেশ পাই আগবাঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু বিস্তৰ মানুহ মৰিল। বজাৰ কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ এনে বিশৃংখলতকতাত তীষণ খং উঠিল। বৰবৰুৱাৰ জয়ন্তে সিংহাসন পোৱাত বৰবৰুৱাৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতা সূত্ৰত আবদ্ধ হৈ বাজেশ্বৰ সিংহই সেই ক্ৰোধ দমন কৰি (ক্ৰোধান্বিত হৈ) বৰবৰুৱাক কঠোৰ আদেশ দিলে এই বুলি, বোলে—“মোৰ সৈন্য এই মাহতে উভতিবই লাগিব।” বজাৰ সেই আদেশ কটকীৰ জৰায়তে বৰবৰুৱাই তাৰ মখে সেনাপতি হৰনাথ দুলীয়াল ফুকনক জনালে। সেনাপতিও আদেশ পাই সৈন্য-সামন্ত আদি লৈ উভতি আহাৰত বংপুৰ পালে। মানুহ, আহিলা-পাতি দুভাগমান হানি হ’ল আৰু এভাগ বক্ষা পৰিল। আহিবৰ সময়ত শুলৰ ডাঙৰ টনকীয়াল ভুৰ এটা সাজি মণিপুৰীয়া বজা, কোঁৱৰ আদিক বৰাক নৈখন পাৰ কৰাই ধৈ আহিল। সেনাপতি বংপুৰ পোৱাত তেওঁক বৰদুৱাৰৰ মুখৰ হাতী শালত ৰখা হ’ল। পাছত সেনাপতি হৰনাথ দুৱলীয়া ফুকনৰ এনে অপৰাধৰ বিচাৰ হ’ল। বৰদুৱাৰৰ মুখৰ হাতীশালৰ পৰা সেনাপতিক মতা হ’ল। সেনাপতিয়ে আহিলত বাজেশ্বৰ সিংহ বজাৰ আদেশমতে সেনাপতি ফুকনৰ দায় ধৰি সোধা হ’ল—বোলে “সেনাপতি হৰনাথ দুৱলীয়া ফুকনে সৰ্গদেৱৰ ইমানখিনি মানুহ, আহিলা-পাতি হানি কিয় কৰিলে? পৰ্বতীয়া অজনা নগাকো মাৰি কাটি বাট

উলিয়াব নোৱাৰিলেনে? সৰ্গদেৱৰ কাৰ্য্যত সি হেলা কৰিলে।” এনে দোষ সাব্যস্ত হোৱাত দোষী সেনাপতিয়ে বজাটলৈ প্ৰাৰ্থনা জনাই কলে,—বোলে “সৰ্গদেৱে যে বন্দীক দায় ধৰিছে,—বন্দীয়ে নিশ্চয় দায়ী। যেতিয়া বন্দীৰ পিতৃ-পিতামহ সকলেও সৰ্গদেউসকলৰ বিচাৰত সাৰি যাব পৰা নাই, তেন্তে বন্দীয়েই বা কেনেকৈ এবাব? পিছে এটা কথা—চমু বাট দেখুৱাই মণিপুৰীয়া বজাই নিব বুলি কোৱাতহে বন্দীয়ে সেনাপতি হৈ সৰ্গদেৱৰ সৈন্য-বাহিনী লৈ সেই চমু বাটেদি গ’ল। পাছে, হাবিত সোমাই কোনো ৰূপেই বাট-পথ পোৱা নগল। বাটত জাকে জাকে নগা পোৱা হ’ল। নগায়ে বাট নিদিলে। সিহঁতে পৰ্ব্বতৰ পৰা শিল বগৰাই বাট বন্ধ কৰিলে। আহোমৰ বহুতো মানুহক মাৰিলে আৰু কাটিলে। ইফালেৰ পৰা সমল নিয়াইও সমল নিব নোৱাৰিলে। সমল নিয়াক অকলে পাই নগাই কাটি সমল কাটি নিলে। মানুহে অব, গ্ৰহণীত ভুগি মৰিল। চাউল আহাৰৰ অভাৱত খাবলৈ নাপাই মানুহ বহুতো লখোনত মৰিল। তেও অতি কষ্টেৰে সৰ্গদেৱৰ সৈন্যই হাবি লতা কাটি আগবাঢ়ি গ’ল। তথাপি বাট-পথৰ একো উৱাদিহ নোপোৱা হ’ল। যদি তাতো বন্দীৰেই দোষ, তেন্তে এই বন্দীয়ে নিশ্চয় দায়ী। যদি বাট দেখাই দিওঁতা থাকিও বন্দীয়ে নগ’লহেঁতেন তেন্তে কাৰ্য্য অৱহেলাত বন্দী দায়ৰ ভিতৰতেই। সমল নিয়াই যদি কোনোৰূপে চাউল পাত আদি সোধাব পাৰিলেহেঁতেন, তেন্তে ইমান ক্ষতি নহ’লহেঁতেন। যি কি নহওক সৰ্গদেৱে যেতিয়া বন্দীৰ দায়ই ধৰিছে, তেন্তে বন্দী নিকপায়। বন্দীয়ে সৰ্গদেৱৰ দায়-অপৰাধ এবাব কেনেকৈ? সেই হিচাবে বিচাৰত বন্দীয়ে নিশ্চয় দণ্ডৰ ভিতৰত।” ফুকনে এইদৰে আহোম বজাত প্ৰাৰ্থনা কৰি জনালত বাজেশ্বৰ সিংহই ফুকনৰ সকলো দায় অপৰাধ ক্ষমা কৰি সেনাপতিক বহা ধৰলৈ যাবলৈ দিলে। সেনাপতিও গ’ল। পাছে বজাই কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰ-বৰুৱাক সৈন্য-সামন্ত লৈ মণিপুৰীয়া বজাক সহায় কৰিবলৈ নতুন সৈন্য বাহিনী পৰিচালনা কৰি যাবলৈ কলে।

কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাই গড়গঞা, গুৱাহাটীয়া আদিৰ নতুন নতুন মূলে-দোৱালে-তেৱালে মানুহ ভাগিয়েভাগিয়ে মেল ভগীয়া সৈন্য, নতুন আহিলা-পাতি, বহুতো ধাৰ-বাধৰ, হিলৈ-কামান-বন্দুক আৰু বিধে বিধে অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ লৈ যাত্ৰা কৰি বহাত বল। বহায়েদি আৰু কছাৰী বাজাইদি এই নতুন বাহিনীৰ দুদল সৈন্য পঠোৱা হ’ল। বহাত ধাই দলটো ব’ল। বৰাক নৈৰ সিপাৰে মিৰাপ নৈৰ কাষতে জয়সিংহক লগ ধৰিবলৈ দহ-হেজাৰ আহোম সৈন্য গ’ল। ইফালে ব্ৰহ্মদেশৰ মানবিলাকে অসমৰ পৰা অসংখ্য সৈন্য আহিছে বুলি বাতৰি পাই উন্নত মণিপুৰ ৰাজ্য এৰি পলাল। জয়সিংহ বজাই এদল নগা সৈন্যক বশ কৰি ‘মিৰিলাকৰ সহায়ত মানে এৰা মণিপুৰ অধিকাৰ কৰি মগলো ৰাজ সিংহাসনত বহিল। মণিপুৰৰ মানৰজা বৈবৰক বন্দী কৰি শেহত হত্যা কৰা হ’ল। কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ আৰু * আহোমৰ সৈন্য বাহিনীৰ মণিপুৰলৈ গৈ যুঁজ কৰিব লগীয়া আৰু নহ’ল। বিনা যুঁজত কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ জয় হ’ল। কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰৰ শত কীৰ্ত্তিৰ লগত এই কীৰ্ত্তিও লগ লাগিল।

সেই বহাতে থাকোতে জয়সীয়াৰ সাধু ৰজা বৰ গোহাঁয়েও মানহ আহিলা-পাতি লৈ যুঁজ কৰিবলৈ

* গেইট চাহাবে তেওঁৰ অসমৰ বৰঙীত লিখিছে,—“Jai Singh raised a force of Nagas and drove out the usurper Kelemba, who had been placed on the Manipur throne by the Burmese. জয়সিংহই এদল নগাক তুলিলে,—মান বিলাকৰ হাৰাই মণিপুৰ সিংহাসনত বহুৱা কেলেম্বাক ধেদিলে।”—এইদৰে কেলেম্বাহে। আকৌ তাৰে Foot-noteত তেওঁ লিখিছে,—“This is the story told by Mr. Brown in his Statistical Account of Manipur. According to chronicles of the Ahoms the usurper’s name was Bairang and he was put to death”. ডাক্তৰ ব্ৰাউনে তেওঁৰ টোচিটাকেন একাউন্ট অফ্ মণিপুৰত এই গল্পটো কৈছিল। আহোম বংশাৱলীৰ মতে আক্ৰমণকাৰীৰ নাম বৈৰ আছিল। তাক নিহত কৰা হৈছিল।

সীমাস্তত আছিল। পিছে কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ ক্ষমতা-শালী সৈন্যবল জানিব পাৰি তেনে বিপদ-সঙ্কুল কামৰ পৰা বিৰত হ'ল।

বৰকুঁৱৰী কুব্জনয়নীৰ সৈতে আহোমৰ ৰজা ৰাজেশ্বৰ সিংহ দেশ ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ওলাল। ঠায়ে ঠায়ে বাহৰে বাহৰে মান-সন্মানাদি পাই আৰু দান-দক্ষিণাদি প্ৰদান কৰি সপৰিবাৰে ৰাজেশ্বৰ সিংহ উভতি দেৱৰ-গাৱঁত থাকিল। আৰু মন্দিৰ বলি বুলি ৰূপ এহেজাৰ, সোণ শতোলা, সোণৰ শৰাই এটা আৰু দুই-জপা ভাল ভাল কাপোৰ দান কৰিলে।

সেই দেৱৰ গাঁওতে ৰাজেশ্বৰ সিংহ নৰিয়াত পৰিল। ৰজাৰ বাচিবৰ আশা নোহোৱা হ'লত ডা-ডাঙৰীয়া, আন আন বিষয়াসকলে নিজৰ নিজৰ ইচ্ছানুসৰি যেই সেই এজনক ৰজা পাতিবলৈ সকলে মনত পাঙিলে। এইদৰে ৰজা পতা লৈ সকলোৰে মতান্তৰ আৰু মনো-মালিন্য হ'ল। ৰহাৰ চৌকীত কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাই ৰজাৰ চান নৰিয়া আৰু ডাঙৰীয়া সকলৰ ভিতৰি ভিতৰি ঘড়মুহৰ বাতৰি পাই ততালিকে ৰহাৰ পৰা দেৱৰ গাঁওলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে। যথাসময়ত বৰবৰুৱাই দেৱৰ গাঁও পালে। প্ৰায় কুৰি দিন নৰিয়াত ভুগি আহোমৰ ৰজা ৰাজেশ্বৰ সিংহই সেই দেৱৰ গাঁওতে ১৬৯১ শকৰ জ্যৈষ্ঠ সংগী হ'ল।* কটকীক পঠাই বৰখোলাৰ পৰা লক্ষ্মী-সিংহক মতাই অনা হ'ল। পাঁচ ৰজাৰ শ' চৰাইদেৱ পৰ্বতলৈ নিবলৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰেয়েদি উজাই নিলে। পাঁচ সোণাই নৈৰ বাহৰৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদৰ পাৰত বৰশিমলুৰ গুৰিতে পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলে আলোচনা কৰি তাতে ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ শবৰ কাঠ-সংস্কাৰ কৰিলে। আহোম ৰজাৰ এয়েই প্ৰথম বামুণীয়ামতে কৰ্ম হ'ল আৰু কাঠ-সংস্কাৰ কৰা হ'ল। বহু মন্দিৰ গঢ়াওঁতা, বহু ব্ৰাহ্মণ-মহন্তক ব্ৰহ্মোত্তৰ মাটি দান কৰোঁতা, নিজৰ ৰাজ্যৰ প্ৰধান প্ৰধান তীৰ্থক্ষেত্ৰ পৰিদৰ্শন লভোতা, প্ৰজাসকলক পুত্ৰৰূপে স্নেহেৰে পালোঁতা, বিদ্বান-পণ্ডিত সকলক বিদ্যাচৰ্চাত উৎসাহ দিওতা, বহুতো ধৰ্মৰ বিষয়ক গীতাৱলী আদি

* ডাক্তৰ ৱেডৰ মতে—“On the 4th day of Assan”

বচোঁতা আৰু পৰ্বতীয়া গোঁসাইৰ সম্বন্ধৰ এজনক নাতি-গোঁসাই নাম দি তেওঁৰে শিষ্য লভোঁতা, বহু দৌল-কাৰেঙ নিৰ্মাণ কৰোঁতা ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ শাসন বৰ শান্তিপূৰ্ণ। আহোমে বৰশক্তিৰ অনভ্যাসত ক্ৰমান্বয়ে হ্ৰাস হৈ আহিল। ডাঙৰ ডাঙৰ বিষয়া সকলে দায়িত্বপূৰ্ণ কাম গাত ল'বলৈ মন নকৰা হ'ল। গোঁসাই, মহন্ত সকলে নিজৰ নিজৰ প্ৰভুত্ব স্থাপন কৰাত লাগিল, প্ৰজা-সকলে গোঁসাই-মহন্ত আদিক নমনা হ'ল। আহোমৰ ৰজা সকলৰও গুৰু আদি সকলো সলনি হ'ল—ৰজাই নিজৰ আহোম ধৰ্ম পাহৰি বামুণীয়া ৰীতিত চলিল। কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ স্বেচ্ছাচাৰিতা বাঢ়িল, ডাঙৰীয়া সকলৰ অসন্তুষ্টি সৃষ্টি হ'ল; কোঁৱৰসকলৰ অনায়াসভাৱে নিৰ্বাসন দণ্ড হ'ল; পূৰ্বৰ গোঁসাই-প্ৰভুৰ অপমানত মায়ামৰীয়া মটক মৰাণৰ প্ৰাপ্য বিদ্ৰোহৰ জুই জ্বলি উঠিল। গুপ্তভাৱে আহোমৰ বিপক্ষে যড়যন্ত্ৰ চলিল, নিৰ্বাসিত কোঁৱৰ দুৰ্ভগীয়া মোহনমালা গোহাঁইদেৱে সিংহাসনৰ পৰা বঞ্চিত হৈ সেই মটক-মৰাণৰ যড়যন্ত্ৰৰ জুইত নিজেই ধৰি এডাল দিলে।

এনে সঙ্কটময় অৱস্থাত ১৬৯১ শকৰ জ্যৈষ্ঠ মাহৰ একৈছ দিন যোৱাত ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ ভায়েক কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ শহুৰেক কালশিলীয়া নামকপীয়া গোহাঁইদেৱ চুনোউকাক—লেচেঙিয়াল বৰপাত্ৰ গোঁসাই, আৰু বক-তিয়ালৰ ঘৰত গেছেলা কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাই দিহিঙীয়া ঘৰৰ ঢোলপেটা নাওনৈচা ফুকন, দুৱৰাৰ ঘৰৰ ৰঙুৰঙীয়া তিতৰুৱাল ফুকন, পুখাও ডেকাফুকন, ৰূপসন্দিকৈৰ ঘৰৰ দিহিঙীয়া ফুকন, মাদুৰিয়ালৰ ঘৰৰ বলিয়া ন-ফুকন, বকতিয়ালৰ ঘৰৰ ৰাজ-নেওগ এই পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলে সমালোচনা কৰি দেৱৰ গাঁওৰ বাহৰতে লক্ষ্মীসিংহ নাম দি ৰজা পাতিলে।

ন-গোহাঁই

দৰাচলতে লক্ষ্মীসিংহক ৰজা পাতিবলৈ ডাঙৰীয়া-সকলৰ ইচ্ছা নাছিল। কিছুমানে নামকপৰ পৰা আনি

মোহনমালা গোহাঁইদেৱক আৰু কিছুমানে ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ মাজপুতেক চাৰিভীয়া মেল ধোৱা মাজুজনা গোহাঁইদেৱকহে বজা পাতিবলৈ আলচি আছিল। সেই স্বেচ্ছাচাৰী কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ চক্ৰান্তত আৰু বল-প্ৰয়োগত তেওঁৰ শহুৰেক লক্ষ্মীসিংহইহে বজা হ'ব পাবিলে। কাৰণ ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ মৃত্যুৰ সময়ত লক্ষ্মী-সিংহ বৰখোলাত আছিল। বৰবৰুৱাই লক্ষ্মী সিংহক কটকীক পঠাই ততালিকে মতাই অনালে। লক্ষ্মী-সিংহ আহিল। সকলোৱে মিলি বৰবৰুৱাৰ নিৰ্দেশমতে তেওঁক আহোমৰ শূন্য ৰাজপাটত বহুৱালে। লক্ষ্মী-সিংহৰ জন্ম-বৃত্তান্ত লৈ বহুতৰ সন্দেহ আছিল কাৰণে বিশেষকৈ এই জন্ম-বহস্য লৈ পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসকলে লক্ষ্মী-সিংহক বজা পাতিবলৈ আপত্তি কৰিছিল। যেতিয়া ৰুদ্ৰসিংহই তেওঁৰ কৰতোৱা নৈলৈকে বহল অসম বচাবলৈ আয়োজন কৰি আছিল, আৰু সেই সময়তে ১৬৩৬ শকৰ ভাদ্ৰ মাহৰ তেৰ তাৰিখে কৃষ্ণা দ্বিতীয়া দেওবাৰে এপৰ বেলা থাকোঁতেই ৰুদ্ৰসিংহ স্বৰ্গী হৈছিল; তেতিয়া তেওঁৰ আন এগৰাকী কুঁৱৰী সন্দিকৈৰ বৰফুকনৰ আন এজনী জীয়েক * সৰুমাহী কুঁৱৰীৰ গৰ্ভ-সঞ্চাৰ হৈছিল, তদুপৰি লক্ষ্মীসিংহৰ চেহেৰা-পাতি-গঠনত আৰু বৰগৰু ৰুদ্ৰসিংহৰ লগত তেনেই অমিল আছিল। সেইকাৰণে ককায়েকহঁতৰ আৰু ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ পৰা অনাদৰ পাই লক্ষ্মীসিংহই সৰুৰে পৰা ৰামানন্দ ভট্টাচাৰ্য্য নামে এজন অধ্যাপকৰ যত্নত ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল।

ন-গোসাঁই

যেতিয়া তেওঁৰ বহস্যমূলক জন্ম-বৃত্তান্তত সন্দেহ-থকাত পৰ্বতীয়া গোসাঁই নাইবা সেই বংশৰে ৰাজগুৰু নাতি গোসাঁয়ে তেওঁক শৰণ নিদিলে, তেতিয়া

* সন্দিকৈৰ বৰফুকনৰ ঝি বৰকুঁৱৰী তেওঁৰ ভনীয়েক, সৰু মাহীকুঁৱৰী, তেওঁৰ ভনীয়েকৰ পুতেক কানশিলা গোহাঁইঞি।

—আজোম বংশাবলী—

লক্ষ্মীসিংহই এই ৰামানন্দ ভট্টাচাৰ্য্য অধ্যাপককে নতুনকৈ ৰাজগুৰু পাতি ন-গোসাঁই নাম দি তেওঁৰ শিষ্য হ'ল। এনে অন্যায়াভাৱে লক্ষ্মীসিংহক আহোম ৰাজসিংহসনও বহোৱাত প্ৰবল-প্ৰতাপী কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ কাত আপত্তি বা ব্যাঘাত জন্মাবলৈ কোনো ডাঙৰীয়াৰে সাহ নহ'ল। অনিচ্ছাসত্ত্বেও সকলোৱে ভয়তে কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ কামত বা মতত ইয়াৰ দিলে। কিন্তু বিদ্ৰোহৰ জুই তলে তলে জলিবলৈ ধৰিলে।

অতপৰে জোঁৱায়ক কীৰ্ত্তিচক্ৰ গোন্ধোনা বৰবৰুৱাৰ নিৰ্দেশমতে শহুৰেক লক্ষ্মীসিংহই আদেশ দিলে বোলে,— “তিপামৰ বজা আৰু হওক।” ৰজাৰ আজ্ঞা পাই চাৰিভাৰ আৰু তিপামৰ মেল ধোৱা ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ দুয়োজন পুতেক মাজুজনা গোহাঁইদেৱ আৰু সৰুজনা গোহাঁইদেৱক সপৰিয়ালে নামকপতে খেদি নি সেই নামকপতে হত্যা কৰিবলৈ দিহা বিহা হ'ল। কিন্তু তাতে তেওঁলোকক প্ৰাণে নামৰি এপিহে দিয়া হ'ল। পাটকোঁৱৰক বৰখোলাত ধোৱা হ'ল। আৰু প্ৰমত্ত-সিংহক পুতেক এজনক তিপামৰ মেল দি ৰজাৰ লগতে ৰখা হ'ল। পাচে লক্ষ্মীসিংহই পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সমন্বিতে উজাই গৈ বংপুৰতে ব'ল।

সিফালে ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ এইজন পুতেক মাজুজনা আৰু সৰুজনা গোহাঁইদেৱে সপৰিয়ালে নামকপতে তেওঁলোকৰ বৰদেউতাক মোহনমালাৰ লগ ললে। মোহন-মালাইও পৰিয়ালৰ সৈতে এই দুজন ভতিজাকক আদৰি আশ্ৰয় দিলে। ভতিজাকহঁতৰ এনে আঁল-বিলে দেখি তেওঁৰ অন্তৰত জ্বলা বিদ্ৰোহ জুইত ঘিউ পৰিল, অগনি বেচিকৈয়ে জ্বলিল। লাহে লাহে এই লক্ষ্মীসিংহই সিংহাসনত আৰোহণ কৰাৰ লগে লগে বিদ্ৰোহৰ জুই ক্ৰমান্বয়ে ভীষণ হ'ল। সেই জুইয়ে পাছত আহোম ৰাজ্য ছাবন্ধাৰ কৰিলে।

লক্ষ্মীসিংহ যেতিয়া ৰাজপাটত বহিছিল, তেতিয়া তেওঁৰ বয়স * পাচপাৰান্ন (৫৫) বছৰ আছিল। এনে

* গেইট চাহাবৰ মতে তেপাৱন (৫৩ বছৰকে) —Laksmi Singh was already fifty three years of age when he became King” তেওঁ যেতিয়া বজা হ'ল, তেতিয়া লক্ষ্মীসিংহৰ বয়স ৫৩ বছৰ হলেই।

ভাটি বয়সত ৰাজকাৰ্য্য চলাবলৈ এলাহ লগাত যিজন তেওঁক সিংহাসনত বহুৱাইছিল, যিজন তেওঁক অতি প্ৰিয়তম আৰু বিশ্বাসৰ পাত্ৰ জোঁৱায়ক আছিল, সেই বকতিয়ালৰ কীৰ্ত্তিচক্ৰ গেলৈ। বৰবৰুৱাক তেওঁ ৰাজকাৰ্য্যৰ ভাৰ দিলে। ৰাজ্যভাৰ পাই ক্ষমতাসালী বৰবৰুৱাৰ ক্ষমতা আৰু বেছিকৈহে অপৰিমিতকৈ বাঢ়িল। তেওঁৰ স্বেচ্ছাচাৰিতাৰ মাত্ৰাও চৰিল। অলপ কথাতে তেওঁ খুত ধৰি মানুহৰ ওপৰত নানান প্ৰকাৰে অত্যাচাৰ নিৰ্য্যাভন, কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ দৰাচলতে উঠিবজা হ'ল আৰু লক্ষ্মীসিংহ বহিবজা হ'ল। তেতিয়াৰ পৰা প্ৰমত্ত সিংহ আৰু ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ শাসন কালত শান্তিৰে থকা প্ৰজাসকলৰ অশান্তিৰ দিন আহিল।

মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহ

দেৱৰ গাৱঁৰ বাহৰতে ৰজা হৈ লক্ষ্মীসিংহই পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সমন্বিতে নৌ-বাহিনী লৈ লুইতেদি উজাই আহোমৰ ৰাজধানী বংপুৰ বুলি যাত্ৰা কৰিলে। এখন গাঁওত ৰজাই নিজেই কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাক লগত লৈ লিগিৰা-লিকচৌ সৈতে গ'ল। বাটতে লুইতৰ পাৰতে শিঙীয়াজানৰ অলপ উজানত ন-কৈ পতা মায়ামৰীয়া নৱ-পাম খুটীয়া পোতা সত্ৰ পালে। নাওবোৰ পাৰত চাপিল। ন-ৰজা অহা গম পাই সত্ৰাধিকাৰ অষ্টভূজদেৱ মূৰ্ত্তিয়ে শিষ্য ভকত মহন্তসকলক লগত লৈ ৰাজদৰ্শন কৰিবলৈ গ'ল। ৰজাক সিধা-পাতি দি প্ৰভুয়ে সাদৰ-সম্ভাষণ কৰিলে, আৰু নমস্কাৰ দি ৰজাক আশীৰ্বাদ-নিৰ্মালি দিলে। কিন্তু ৰজাৰ লগত থকা কীৰ্ত্তিচক্ৰক প্ৰভুয়ে সাদৰ সম্ভাষণ নজনািলে। সেয়ে দোষ। এনে অপমানত অপমানিত হৈ খঙত অলিপকি কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱা উঠিবজাই অষ্টভূজ প্ৰভুক পাৰে বালে নানা বকমে গালি-শপনি পাৰিলে। বহিবজা গ'ল, কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱা উঠি ৰজাও লগতে চলিলে আৰু নানান লিগিৰা-লিকচৌ সৈন্য-সামন্ত সমন্বিতে ডা-ডাঙৰীয়া সকলেও উজালে। ৰজাৰ নৌ-বাহিনী

অদৃশ্য হ'ল। এখন খেলি মাউতৰ নাতিয়েক ৰজাৰ ডাঙৰ বিষয়া কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাই অধিকাৰ প্ৰভুক এনে অপমান কৰাত মায়ামৰীয়া মটক মৰাণ শিষ্য-ভকতসকল খঙত অলিপকি উঠিল। পিচে শাস্ত-মূৰ্ত্তি অষ্টভূজ প্ৰভুৰ নিৰ্দেশমতে সেই বিপ্লৱৰ অগ্নি শাস্ত হ'ল। কিন্তু প্ৰভুৰ পুত্ৰ অষ্টভূজ গাগিনী ডেকাৰ ক্ৰোধ আৰু সঘৰণ নহ'ল। পিতৃৰ অপমানত উগ্ৰ কৰাল মূৰ্ত্তি ধৰি গাগিনী ডেকাৰ যোৱনৰ তেজ তপত হ'ল। পিতৃৰ নিষেধ বাক্য তেওঁ নুজুনিলে। অসম জুৰি বিদ্ৰোহৰ জুই জলাবলৈ সেই খুটীয়া পোতা নৱপাম সত্ৰ এৰি তেওঁ বিপ্লৱৰ অগ্নি-যজ্ঞ পাতিবলৈ ওলাল আৰু লক্ষ্মীসিংহই উঠিবজা সকলেৰে সৈতে উজাই দিখৌ নদীয়েদি গৈ সেই সেই অগ্নিযজ্ঞৰ শিখানলত পতঙ্গৰ দৰে জাঁপ দি মৰিবলৈ বংপুৰৰ বংঘৰ পালেগৈ। ৰজা কাৰেঙত উঠিল; আৰু বৰবৰুৱাই বৰদুৱাৰৰ মুখৰ ৰজনাথ ঘৰত ব'ল।

ইফালে অষ্টভূজ প্ৰভুদেৱেও বৰবৰুৱাৰ গালি খাই অপমান বোধ কৰিলে। পিতৃদেৱৰ এনে অপমানত তেওঁৰ পুতেক বনগাঁ গাগিনী ডেকা সপ্তভূজ খঙত অলিপকি আছিল। আন আন ভকতসকলেও গুৰুজনাৰ অপমানত মৰ্মান্তিক বেজাৰ পালে। অষ্টভূজদেৱে চিন্তা কৰি ভাবিলে—“গো-ব্ৰাহ্মণক হিংসা কৰি যেনেকৈ কংসৰ সৰাক্ষৰে ধ্বংস হ'ল, তেনেকৈ আহোম ৰজাৰও তেওঁৰ ৰাজ্যত এনে নিৰ্য্যাভন, অত্যাচাৰ আৰু অবিচাৰ হোৱাত দণ্ডপাট নষ্ট হ'ব। যেনেকৈ দিনে দিনে সন্ত-মহন্তসকলৰ ওপৰত অত্যাচাৰ আৰম্ভ হ'বলৈ ধৰিছে জানোচা মায়ামৰীয়া সত্ৰৰ কোনো চিন-চাব নাথাকেই। গতিকে কিবা এটা চিহ্ন থৈ মৃত্যুকো আকোঁৱালি ল'ব লাগিব। যেনেকৈ ৰুক্মিণী আইৰ মন্দিৰ আজিও জিলিকি আছে, তেনেকৈ মায়ামৰীয়া কীৰ্ত্তন-ভেটিবও এটা জাতি-মুগীয়া কীৰ্ত্তি থাপন কৰিব লাগিব।” এইদৰে চিন্তা কৰি তেওঁ আন আন গাগিনী ডেকা প্ৰমুখ্যে ভকতকেইজনৰ লগত আলোচনা কৰি কলে বোলে—“যেনেকৈ ৰাজ্যত অনাচাৰ অবিচাৰ হ'বলৈ ধৰিছে, নিশ্চয় এই ৰাজ্য আৰু নাথাকে। উলুৰ লগত

বগবীও সৰিব। নিবীহ মায়াবীয়া ডকত সকলেও
যে বন্ধা পাব এনে নহয়। সিহঁতৰও ধ্বংস হ'ব।
গতিকৈ চিনছাৰ নোহোৱাকৈ ধ্বংস হোৱাতকৈ জগতত
এটা কীৰ্ত্তি ধ্যাতি ৰাখি ধ্বংস হোৱাই ভাল। সেই
কাৰণে এখন বৰ ডাঙৰ কীৰ্ত্তন ঘৰ সাজিবলৈ বাসনা
হৈছে। সেই কীৰ্ত্তন ঘৰৰ থাপনা কোবোকনিৰ উদ্ভৱ
মালো-পথাৰতে পতা হ'ব। এইয়েই ঈশ্বৰ ইচ্ছা।
এতিয়া সকলো ডকতসকলৰ ওপৰতে ভৰসা।"—এই
বুলি কৈ ঈশ্বৰে ডকত শিষ্য সকলক এটা ধান চাবলৈ
পাচিলে। শদিয়াবপৰা মানাহ নৈলৈকে সকলো মায়া-
মৰীয়া শিষ্যকে জাননী দিয়া হ'ল। গুৰুজনাৰ আদেশ
পালন কৰিবলৈ ওলাল। মালো পথাৰৰ যিখিনি ঠাইত
ডোটি তুলিবলৈ মন কৰা হৈছিল—সেই ঠাই চোৱা হ'ল
বাৰিষাৰ পানীৰে ভৰপূৰ। জোখা হ'ল চৌবিচ হাত
দহ। এইদৰে যো-জা কৰোঁতে আৰু শদিয়াৰ পৰা
মানাহলৈকে মায়াবীয়া শিষ্যসকলে খুটীয়া পোতা
সত্ৰ পাওঁতে বৰ্ষা গৈ শৰত আহিল। বাৰিষাৰ পানী
গুৰুত। জীৱনাথ অষ্টভূজ মূৰ্ত্তিৰ নিৰ্দেশৰতে সেই
সত্ৰজুৰি প্ৰায় আঠনাথ শিষ্য আহি একত্ৰিত হৈ গোট
খালে। পাছত গোসাঁই ঈশ্বৰে ভক্তগণ লৈ সেই মালো
পথাৰতে কীৰ্ত্তনঘৰৰ ডোটি তুলিবলৈ ওলাল। পূজা-
পাতল থকাৰ ঢোল-তাল-মৃদং বাজি উঠিল। লগে
লগে গায়ন-বায়ন আৰু ডকতসকলৰ হৰিনাম কীৰ্ত্তন
আৰম্ভ হ'ল। ভক্ত শিৰোমণি অষ্টভূজ প্ৰভুৰ বৰাৰ
পদ্ম-মুখত ৰাম-কৃষ্ণৰ বাণী উচ্চাৰণ কৰি একদল মাটি
তুলিলে। লগে লগে শংখ, ঘণ্টা, কাঁহ বাজি উঠিল,
মঙ্গল উৰুলি জোঁকাৰি উঠিল। এইদৰে গাগিনী
ডেকাইও হৰিনাম বখানি এচপৰা মাটি তুলিলে। এইদৰে
সেই অষ্ট-নাথ মায়াবীয়া ডকত প্ৰতিজনে হৰিনাম
উচ্চাৰণ কৰি এচাব, একোৰ, এচপৰা মাটি দি কীৰ্ত্তন
ঘৰৰ ডোটি তুলিলে। কীৰ্ত্তন ঘৰৰ ডোটিয়েই প্ৰায় ষাঠি-
হাত ওখ হ'ল আৰু যি ঠাইৰ পৰা মাটি অনা হৈছিল
সেই ঠাইত দুটা প্ৰকাণ্ড সৰোবৰ হ'ল। এই ষাঠি হাত
ওখ, ত্ৰিচ-নল দীঘল আৰু পথালিয়ে দহ নলৰ ডোটি
যিগিৰি পৰ্ব্বতৰ দৰে প্ৰকাশিত হ'ল।

ডোটি

ডোটি চাই অষ্টভূজ প্ৰভুৰ আনন্দ হ'ল। এনেতে আহোম
বজাৰ ফুকন এজনে এদল মাটি দি ডোটি আকৌ তুলিলে।
সেই ষাঠিহাত ডোটি সাত হাত উঠিল। তেতিয়া প্ৰভুৰ
নাম নোহোৱা লোকৰ মাটি কাটি গুচালে। সেই কাৰণে
সেই ডোটি খলা-বমা হ'ল। পাছে এইদৰে বৰ খুটা
পোতা হ'ল। শিষ্য ডকতসকলৰ প্ৰতিজনে নাম-মূৰে
থৰ একোটা, নাম মূৰে বেত-মুত্ৰ এডাল, নাম মূৰে
কামি এটা এই নিচিনাকৈ সেই খুটি পোতাত মালো
পথাৰত বৰ ডোটি বান্ধি এটা প্ৰকাণ্ড কীৰ্ত্তন ঘৰ সাজিলে।
অতীততে অগস্ত্য মুনী প্ৰভৃতি ঋষি-মুনিসকলেও এনে
মহা দিবা ডোটি কৰা নাছিল। এইদৰে মায়াবীয়া পক্ষৰ
জনশক্তিৰ পৰীক্ষা হ'ল। মায়াবীয়াৰ জনশক্তিৰ গম
পাই আহোম বজাৰ গুচাই মায়াবীয়া ডকত সকলে
এজনক বজা পাতিবলৈ আলচিলে।

কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ অভয় ভৰালীৰ পুতেক অধ-
বীৰ আৰু লক্ষ্মীসিংহৰ দুই চাৰিজন পাচনি খুটা
লিগিৰাইও সেই খুটীয়াপোতা সত্ৰলৈ গৈ গুপতে গুৰু-
জনক কলে যে গুৰুজনে বাহৰক কলে, আৰু বাহৰ-
গঞা পাণি মৰাণে অষ্টভূজ প্ৰভুৰ পৰা বীজ-মুগ্ধ লৈ
শদিয়ালৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে আৰু সপ্তভূজ বনগঞা
গাগিনী ডেকাই হিয়াত দাহিকা শক্তি লৈ খাণ্ডৱ-দাহ
জলাবলৈ শিষ্য-ডকত সকলক পৰিচালনা কৰি নামকপটল
গ'ল।*

* এই বৰ ডোটি তোলাৰ বিষয়ে আৰু কালৰ
সম্পৰ্কে নানা-মুনিৰ নানা মত। ডাক্তৰ ৱেডৰ মতে
অষ্টভূজ নহয়, চতুৰ্ভূজেহে বৰডোটি বান্ধিছিল। Sotoorbutj
(High Priest) of the Moamarias had assembled
his people to erect a namghur at Kho teaputee,
মোয়াবীয়াৰ বৰ মহন্ত চতুৰ্ভূজে খুটা পোতাৰ নামঘৰ
সাজিবলৈ মানুহ গোটািলে।

শ্ৰীযুত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাদেৱে লিখিছে,—
"মোয়াবীয়া মহন্তই মালো পথাৰত আৰু নেৰেবিটিকৰ

ডা-ডাঙৰীয়া—বৰবন্ধা, বন্ধা-ফুকন সমন্বিতে লক্ষ্মীসিংহ বজা বংপুৰ পালে। হাতীত তুলি—আবোৱান দি বজাক অনা হ'ল। ধুনীয়া ডেকা নাহৰ ধোবাই হাতী চলাই গ'ল। জেঠমহীয়া বদৰ পোছৰ তেওঁৰ মুখত পৰিল। নাহৰ ধোবাৰ দীঘল চুলি বতাহত উৰি চউ খেলিলে। নাহৰ ফুলৰ নিচিনা তেওঁৰ গুৱনী মুখ সোলেঙৰ দৰে বঙচুৱা হ'ল। শোভাযাত্ৰাৰ মাজত ধোবা সকলোতকৈ আগত থাকি জাকত-জিলিকা হ'ল। চাওঁতাসৰ নয়ন জুৰাই গ'ল। ৰামানন্দৰ কপৰ কথা সৰাৰ মুখত বল। কাণ বাগৰি লিগিৰীহঁতৰ কাণ-কহৰত পৰিলে। তাইহঁতৰ মুখে মুখে নাহৰৰ কথা চলিল। সেই কথা অৱশেষত কুঁৱৰী টোল পালে। কুঁৱৰীহঁতে খিৰিকীয়েদি জুমি জুমি চালে। ফুলত বাৰী মগল-জীয়াৰী, কুঁৱৰী কুব্জনয়নী গাভৰুৱেও খিৰিকীয়েদি ডিঙ্গি উলিয়াই নয়ন জুৰাই নাহৰ ধোবাক চালে। চাই চাই তেওঁ আপোন পাহনি গ'ল।

শোভাযাত্ৰা কাৰেঙৰ মুখত বল। কীৰ্ত্তিচক্ৰই ওপৰৰ ফালে চালে। খিৰিকীবোদত বৰবন্ধাৰ শেন দৃষ্টি কাঁড়ৰ নিচিনা বিকিলে। আত্মহাৰা ধৰম জীয়েকক ব-লাগ চাই থকাত তেওঁৰ নিতিচকৈ খং উঠিল। সেই খং অগনিৰ ফিৰিঙতি নাহৰৰ শিৰত পৰিলে। নাহৰ-ধোবাৰ মোমায়েক বাঘৰ মৰাণৰ মূৰত জলিল, মটক মৰাণৰ বিদ্ৰোহ-ভাঙিত অগনি জলাই দিলে। হিলৈ কেইজাই ফুটিল। কুব্জনয়নীয়ে উচপ খাই উঠিল। নাহৰ ধোবাৰ হিয়া আমঠু কঁপিল।

এদিন সেই শকতে বজাৰ কাৰেঙত সাত নাও ধৰি শোধাবলৈ বাঘৰ মৰাণৰ গাত ভাৰ পৰিল। হাবিত ধৰি কটাই বাঘৰে সাত নাও ধৰি গোটাই দিখৌ নৈয়েদি বংপুৰ ওলাল। মানুহ লগাই সেই সাত নাও ধৰি ভাৰ

সকলো শিষ্য গামস্ত গোটেই লৈ স্বাধীনভাৱে সত্ৰ পাতিবৰ অৰ্থে বৰভেটী বন্ধায় আৰু তাতে এটা ভয়ঙ্কৰ বিদ্ৰোহৰ কাৰণে সিবিলাকে সকলো আয়োজন কৰি লয়। এনে সময়তে.....ৰাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গী হয়।এওঁৰ মতে ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ সময়তে বৰভেটী বন্ধোৱা হৈছিল।

বাৰ্দ্ধি বজাৰ কাৰেঙে ধৰব ফালে বাঘৰ মৰাণ গ'ল। তেতিয়া সেই বৰ দুৱাৰৰ মুখৰ বন্ধনাথ ধৰব বহা চ'বাত কীৰ্ত্তিচক্ৰ বহি আছিল। সেই বৰ দুৱাৰেদি সোমাই উঠিবজা বৰবন্ধাও বোৱা (কাৰণে) সন্মান নজনাই মান ভেটি নিদি বজাৰ ধৰত সোধাবলৈ সেইদৰে দঙে দঙে সাত নাও ধৰি ভাৰ বাৰ্দ্ধি লৈ ভাৰবাহীৰোৰেৰে সৈতে সেই বন্ধনাথ ধৰব কাষেদি বাঘৰ মৰাণে বজা কাৰেঙৰ চকোৱাত সোমাল। আৰু সোধালেও। বৰবন্ধাই বাঘৰ মৰাণৰ এনে ব্যৱহাৰত অপমানবোধ কৰিলে। সেই সাত নাও ধৰি বজাৰ ধৰত সোধাই উলটি আহিলত বৰবন্ধাই চাওঁদাং লগাই বাঘৰ মৰাণক বাটৰ পৰা ধৰি আনি তাতে বাঘৰক পাৰেমানৈ চমতাবে আধাধুন কোবালে। এইদৰে মাৰ খাই বাঘৰ ঘৰমুৱা হ'ল। তেওঁ সহ্য কৰিলে হয়,—কিন্তু হিয়াত তেওঁ একুৰা জুই লৈ থাকিল।

সেই শকতে এদিনাখন নাহৰ ধোবাৰ গাত হাতী শোধোৱাৰ বাব পৰিল। উজনিৰ হাবিৰ পৰা বজাৰ হাতীচুজৰ হাতী লৈ হাতীমুৱা মটক মৰাণ সকলে অতি কষ্টে বংপুৰলৈ গৈ সেই হাতী নাহৰ ধোবাত দিলে। সেই হাতী লৈ নাহৰ ধোবাট বজা ধৰত সোধাবলৈ গ'ল। সেইদিনাখনও কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবন্ধা সেই বৰ দুৱাৰৰ মুখত বন্ধনাথ ধৰতে আছিল। তেওঁক দেখি নাহৰ মৰাণে মূৰ নোদোৱালে। তাতে কীৰ্ত্তিচক্ৰই অপমান বোধ কৰিলে। বজাৰ ধৰত হাতী শোধাই উলটি আহিলত কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবন্ধাই তেওঁক ধৰি আনি নানান গালি-শপনি পাৰি নাহৰ মৰাণক অপমান কৰিলে আৰু তেওঁৰ সোঁফালৰ কাণখন কাটিলে। তেওঁৰ গোটেই শৰীৰ তেজেৰে বঙা হ'ল। সেইদৰে ধৰলৈ গৈ বাঘৰক নিজৰ বাবটো দি নাহৰ ধোবা মৰাণ নেঙেগে বংপুৰ এৰি হিয়াত বিদ্ৰোহৰ বন্তীগছি জলাই পলাল।

সেই বছৰতে উজনি অঞ্চলৰ পৰা বজাৰ হাতীচুজৰ এটা সুন্দৰ ধুনীয়া ন-হতীয়া দঁতাল হাতী লৈ মটক-মৰাণ এদলে অতি কষ্টে ছকুৰি গাওঁত, বাবেকুৰি থলত, ডিব্ৰুগড়ত, শলঙৰিত এইদৰে নিশা বাতিলৈ হাবি-

তলীয়া বাটেদি বাটকুৰি বাই অতি কষ্টে ১৬৯২ খৰৰ ভাদ্ৰ মাহত বংপুৰ ওলাল। দোহতীয়া সকলে নাহৰ ধোৰা নোহোৱাত বাঘৰ গঞা পাণি মৰাণকে সেই হাতী গতাই দিলে। এনে সুল্লৰ ন-হতীয়া দাঁতাল হাতী পাই বাঘৰ গঞা পাণিৰ আনন্দতে ঠাই নোহোৱা হ'ল। এনে সুল্লৰ হাতী বজাৰ হাতীশালত খলে। সেই হাতী দেখি বজাৰ সন্তোষ হব আৰু বজাৰ ওচৰত মাগিলে ওখ খাপৰ বিষয়া পদবী পাম বুলি ভাবি গঞা পাণিয়ে বঙত উতলিবলৈ ধৰিলে। সেই হাতীটোক হেঙুল-হাইতাল তেল সেন্দূবেৰে গজাই বাঘৰ মৰাণে বজাৰ ঘৰত সোধাবলৈ গ'ল। বৰদুৱাৰৰ মুখত বজনাথ ঘৰত বহা-চ'ৰাত বহি থকা কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰক দেখা নকৰি মান ভোট নিদি বাঘৰ মৰাণে পোনে পোনেই গৈ কাৰেঙত বজা লক্ষ্মীসিংহক লগ ধৰি সেই ধুনীয়া ন-হতীয়া দাঁতাল হাতীটো বজাত সোধালে আৰু ভেটালৈগৈ, আৰু বজাক দঙৰতে সেৱা জনাই কলে—বোলে—“সৰ্গদেৱ দ্ৰুৱ,—সৰ্গদেৱ হাতী চুঙৰ পৰা এই সুল্লৰ ন-হতীয়া দাঁতাল হাতীটো সৰ্গদেৱলৈ ভোট দিবলৈ বন্দীৰ ঘৰাই অগা হৈছে। এইয়া পালে সৰ্গদেৱে ভাল পাব আৰু এনে হাতী সৰ্গদেৱৰ হাতী শালতো নাই। পিছে বন্দীৰ এটা প্ৰাৰ্থনা, সৰ্গদেৱে যদি বন্দীৰ এটা বজাঘৰীয়া ওখ খাপৰ বিষয়া পদবী দিয়ে, তেন্তে বন্দীৰ মজল হয়।”

বজাই বংমেনেৰে সেই হাতী গ্ৰহণ কৰিলে আৰু ক'লে বোলে, “বৰবন্দা আহক বৰচৰাৰ মেলত কোৱা মেলা হওক তেহে। বাক, “বৰফুকনৰ বাৰ দিবলৈ চেষ্টাত থাকিম। কাইলৈ আহিলেহে সজ্জ। তেতিয়াহে কোৱা হব।” বজাৰ পৰা এনে আশা পাই উৎকল হৈ বাঘৰে সেৱা জনাই বিদায় মাগি গ'ল। গঞাপাণি মৰল বাঘৰে নিশা বংপুৰতে থাকি সোণৰ সপোন দেখিলে।

বাঘৰ গ'লত বকতিয়ালৰ গেছেলা বৰবন্দা চোৰাংচোৱাৰ মুখে সেই বজনাথ ঘৰৰ বহা চ'ৰাতে বজাৰ লগত হোৱা বাঘৰ কথা-লতবা আৰু বজালৈ বাঘৰ হাতীবিদ্যা সকলো বৃত্তান্ত শুনি ওতালিকে বাজ-চ'ৰালৈ

গ'ল। বজাৰ লগ লৈ কথাৰ ছলতে বজাক বৰবন্দাই স্মিলিলে বোলে—“আজি বাঘৰ নামে মৰাণ এজনে ন-হতীয়া হাতী এটা সৰ্গদেৱক আনি দিলেহি বোলা শুনিলো সঁচানে?” লক্ষ্মীসিংহই কলে, বোলে “এবা হয় কথাটো সঁচা। আজিয়েই মৰাণ এজনে সোধালেহি।”—ছল কৰি গেছেলাই কলে—বোলে “পিছে মৰাণে যে ভাল হাতী বুলি সৰ্গদেৱক সোধালে ভাল নে?”—বজাই বুলিলে—“ভাল।” কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰই তেতিয়া মাত লগালে, “বন্দীয়ে জনাত হাতীটো বেয়া।” বজাই কলে—“কিয়?” বৰবন্দাই কলে বোলে—“সেই হাতীটোৰ সোঁফালৰ আগঠেংটো ধোৰা।” বজাই উত্তৰ দিলে—“মিছা। কাৰণ চ'ৰাঘৰৰ সমুখতে সি সেই হাতীটো থিয় কৰাই থৈছিলহি। নিজ চকুৰে দেখা হ'ল; হাতীটো নেঙেৰা নহয়; ভাল।” কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰই ডাঠি কলে বোলে, “মৰাণে সৰ্গদেৱক একে-বাৰে ভুৱা দিলে। সঁচাকৈয়ে হাতীটোৰ সোঁফালৰ আগঠেংটো ধোৰা।”—লক্ষ্মীসিংহই কলে, বোলে “বাৰু কালিলৈ সেই হাতীটো ধৰি আনি ভালকৈ পৰীক্ষা কৰা হব।” এইদৰে আলচি কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবন্দা নিজ ঘৰলৈ গ'ল আৰু দুজন ডেকাক মতাই আনি চোৰাংভাৱে সেই হাতীটোৰ সোঁফালৰ আগঠেঙত লোৰ গজাল এটা মাৰি ধৰলৈ কলে। নিশা এই দুই ডেকাই হাতীশালত সোমাই সেই সুল্লৰ ধুনীয়া ন-হতীয়া দাঁতাল হাতীৰ সোঁফালৰ আগ ঠেঙত লোৰ গঁজাল মাৰি খলে। সেই হাতী ধোৰা হ'ল।

পিছদিনা পুৱা কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবন্দাই বাজচ'ৰালৈ গৈ ভাতে বজাৰ সৈতে দেখাদেখি হ'ল। হাতীশালৰ পৰা মৰাণে সোধোৱা সেই হাতীটোক আনিবলৈ মাউতক পচা হ'ল। মাউতে গৈ আনিলে। সেই হাতীটো মাউতে আনি চ'ৰা ঘৰৰ দুৱাৰ মুখত খলে। পৰীক্ষা কৰা হ'ল; সঁচাকৈয়ে সেই হাতীটোৰ সোঁফালৰ আগ ঠেংটো ধোৰা। গেছেলাৰ কথা সঁচাই হ'ল। বৰ-চ'ৰাত ডা-ডাঙৰীয়া সকলে গোটি ধালে। ইজিমৰো গঞাপাণি বাঘৰ মৰাণেও বাঘৰ লোভত বৰচ'ৰাত

সোমালে। সোধ পাছ নাই। লক্ষ্মীসিংহই কলে বোলে
 “কাকি দি হাতী দিয়াত এই মৰাণৰ কি শাস্তি হয়
 আৰু বৰবন্দাই বা কি দণ্ড বিহে।” ৰাধৰ মৰাণ
 আচৰিত হ’ল। কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবন্দাই কলে—“ভগৱী—
 মৰাণক শুদা টিকাত ম’হ ছালৰ চমড়াৰে পাঁচোটা কোব
 দিয়া হওক।” ভা-ভাঙনীয়া সকলেও বৰবন্দাৰ এনে
 বিধানত মত দিলে। যেনে আদেশ তেনে কাম হ’ল।
 আজ্ঞা পাই চাওদাং বন্দাও আহিল। ৰজাৰ এনে
 বিধান পাই সেই নিৰ্দেশ মতে তিনিজন চাওদাং আহি
 সিহঁতে গঞাপাণিক ধৰি সেই ৰাধৰৰ শুদা টিকাত ম’হ
 ছালৰ চমড়াৰে পাঁচোটা কোব দিলে। কোব খাই এনে
 শাস্তি পাই ৰাধৰ মৰাণে ঝঙত, লাজত, হিংসাত, অপ-
 মানত জলি পকি উঠিল। বৰবন্দাৰ এনে চক্ৰান্তৰ
 ভূপাই বৰবন্দাৰ লগে লগে গোটেই আহোম ৰাজ্যৰ
 ওপৰত প্ৰতিশোধৰ হোৰ তুলিবলৈ তেওঁৰ হৃদয়ত প্ৰতি-
 হিংসাত তুঘানল জলিল। বংপুৰ এৰি গঞাপানি ৰাধৰ
 মৰাণে শূচীয়াপোতাৰ সত্ৰৰ ফালে ৰোজ লৈ অষ্টভুজ
 প্ৰভুৰ সৈতে আচল কৰিবলৈ গ’ল আৰু সেই ‘বৰভেটা’
 ৰজাত আৰু কীৰ্ত্তন ঘৰ সজাত যোগ দিলে। সেই
 বছৰেই ১৬৯০ শকৰ আহিনৰ পাঁচ তাৰিখে আকাশত
 নেজাল তৰা এটা দেখা গৈছিল। প্ৰজাবিলাকৰ ভয়
 হ’ল, জানোচা কিবা বিধিনিয়মই হয়। সঁচাকৈয়ে
 আগৈয়ে যি অমঙ্গলৰ পাতনি দেখা গৈছিল, সেই অমঙ্গল
 দেখা-দেখি হ’ল। অমঙ্গলকপী বিপ্লৱৰ অগ্নিযজ্ঞ
 পাতিবলৈ মটক মৰাণ সকলে আয়োজন কৰিবলৈ যো-
 জা কৰিলে। পাছে অপমান পাই ৰাধৰ মৰাণে শিঙীয়া
 জ্ঞানৰ উজানত লুইতৰ পাৰত নৱ পান-শূচীয়া পোতা
 সায়ামবীয়া সত্ৰত গৈ ওলাল। পোনে পোনেই বৰ
 খাটিনীয়াৰ আৰু আটিকৰেৰ পুতেক সপ্তভুজ গাগিনী—
 বৰ ডেকাৰ সৈতে আলচি সবে মিলি গোসাঁই প্ৰভুক
 সাক্ষাৎ কৰিবলৈ ওলাল। লগতে সেই অংগতে বোহা
 বৰবন্দাৰ হাতত অপমান পাই কাণ কট্টা বোহা নাহব
 বোহা মৰাণজনে গ’ল।

বৰখাটিনীয়াই ৰাধৰক কলে, বোলে,—“ঈশুৰে

ষাট সময়ত ছৰবা চাকি লগাই ভোজনত বহিব, সেইটি
 সময়ত গইপানিয়ে গৈ প্ৰভুত জ্ঞাননী দি কব, বোলে,—
 জীৱৰ জীৱ নে পৰ প্ৰয়োজননৈ ভোজন নো কৰিছে
 কেলেই? নিজ ক্ষমতা লৈ নিজ প্ৰয়োজন মতেহে
 ভোজন কৰিব লাগে।” সেই মতে বীজ-মন্ত্ৰ লভা
 ৰাধৰে গৈ বুলিলে। অষ্টভুজ কলে, বোলে,—“গয়া-
 পানিয়েনে?” ৰাধৰে কলে, “হয় প্ৰভুৰ চৰণধোৱা
 পানী ৰাধৰ গয়াপানি।” প্ৰভুৱে কলে, “সিমানখিনি
 বল গয়াপানিৰ হবনে!” ৰাধৰে বুলিলে, “ঈশুৰৰ
 প্ৰসাদত পাৰা যায়।” ঈশুৰে কলে, “দেৱালে বাক।”
 —তেতিয়া ৰাধৰে একেটা ফুঁতে ছৰবা চাকিৰ চৰ্বিচটা
 শলিতা শিখা নমাইছিল। একাৰ হ’ল। আশ্ৰনৰ ফল
 এয়ে এটা হ’ল। প্ৰভু সন্তুষ্ট হ’ল। তেৰাই কলে
 বোলে,—“আশ্ৰনৰ প্ৰতি পোৱা হ’ল, সজ হ’ল। পিছে
 শূৰণৰ (স্বৰণৰ বা শৰণৰ) ফল বা কেনে?”—তেতিয়া
 ৰাধৰে একে ফুঁতে চৰবা চাকি জ্বলালে। পুনৰ পোহৰ
 হ’ল। প্ৰভুৱে ভোজনত বহিল। ভোজনৰ শেহত
 উঠি তামোল খাই মোহোদি কৰি—....

সকলোৱে সেৱা জনাই অষ্টভুজত জনালে—বোলে—
 “ঈশুৰ প্ৰভু বন্দীহঁতৰ দেৱতাৰো দেৱতা। ঈশুৰৰ
 আদেশ হওক। বাৰেপতি মুলুঙৰ মাৰ-অপমান বন্দীহঁতে
 কিমান আৰু সহিব। ঈশুৰৰ আদেশ হ’লে ঈশুৰৰ
 চাঙৰ সো ভোতা কোবেৰেও শদিয়াত একোৰ, বংপুৰত
 একোৰ আৰু গুৱাহাটীত একোৰ—এই তিনিটা কোব
 মাৰি বন্দীহঁতে সেই মুলুঙক শেষ কৰি থব।”—গোসাঁই
 প্ৰভুই ক’লে—বোলে—“বোপাসকল। আমাৰ হ’ল
 পৰি দিয়া ঘৰ। কদাচিতো মহন্ত ঘৰৰ ডেকাহঁতে অস্ত
 হাতত নলয়। বাফ, ৰাধৰৰ কথা মতে ডকতৰ হতুৱাই
 সকলো বাক কৰাম। আজিৰ পৰা সাতদিনৰ ভিতৰতে
 বৰখাটিনীয়া ডকতজনে এই ৰাধৰক সকলো বীজ-মন্ত্ৰ
 শিকাই সকলো বুজাই আকৌ যোৰ ওচৰতে গটাই দিলেই
 সজ।”—এই কথা মতে সাতদিনৰ ভিতৰতে ৰাধৰক
 পৰিপূৰ্ণটক মন্ত্ৰ-বীজ দি শিকোৱা-বুজোৱা হ’ল। আত-
 পৰে বৰ খাটিনীয়া ডকতজনে সাতদিনৰ মূৰত গঞা-

পানিক গোঁসাঁই প্রভু অষ্টভুজক সঁপি দিবলৈ চিৰাং কৰিলে। গোঁসাঁয়ে তুট হৈ সেই বাঘৰক চাৰিখন খুৰীয়া তামোল দিলে আৰু ক'লে, বোলে—“গঞাপানি। তুমি এই খুৰীয়া তামোল লৈ, সোঁ তাৰে পৰা (মৰিকুট নে শিঙৰী ?) চাৰি দেৱী চাৰি-দেৱ এই আঠ দেৱতাক মাতি লগত লৈ আহ।” —চাৰিখন খুৰীয়া তামোল লৈ বীজমন্ত গাই বাঘৰ মৰাণে আঠ দেৱতাক লগত লৈ আহিল। অষ্টভুজ ক'লে,—বোলে—“গঞাপানি দেৱ-দেৱীসকল আহিল ?” বাঘৰে সেৱা জনাই ক'লে—বোলে—“হৈছে।” প্রভুৱে কলে—“কোন কোন ?” —বাঘৰে বুলিলে,—“চাজনী, ছাবুকী, (হাড়ুৰী) তবানী কেঁচাইখাতী—এই চাৰিজনী দেৱী,—নেমাই, ডেমাই দলুৱা, মলুৱা—এই চাৰিজন দেৱ।” —গোঁসাঁই সন্তুষ্ট হ'ল। পাচে প্রভুৱে বাঘৰ মৰাণক তিনিখন খুৰীয়া তামোল আৰু বঙা পাৰ এযোৰ দি কলে—বোলে—“গঞাপানি এই বঙা পাৰযোৰ আৰু খুৰীয়া তামোল তিনিখন লৈ পাই শদিয়াৰ তামৰ মায়াৰ শাললৈ লৈ যোৱা। তাতে তুমি এই মন্ত্ৰ আওৰাই আৰাধনা কৰিবা, দেওবী-পুজাৰীহঁতৰ সহায় লৈ তাতে খুৰীয়া তামোল তিনিখন দিবা ; পাৰযোৰ বলি দিবা। তেতিয়া পূৰ-ফালৰপৰা তিনিখন বথ আহিব। এখন সোণৰ, এখন কপৰ আৰু আনখন কাঁহৰ বথ। পাছত চাৰিটা ঘোঁৰাৰে কাঠৰ বথ এখন আহিব। তুমি কাঠৰ বথখনতেই উঠি আহিবা। যোৱা, সসাগৰা পৃথিৱী জিনি আঁহ। একৰাকৈ ক'লো।” অষ্টভুজৰ বাক্য পাই বাঘৰে উজ্জাই গ'ল। তাদমাহৰ পূৰ্ণিমা দিনা চোকা বসন্ত যাওঁতে গঞাপানিৰ চাৰি-পাঁচদিন লাগিল। বাটতে তেওঁৰ পানী-পিয়াহ লাগিল। সাপজান নৈৰ কাষতে এখন গাৱঁত নেদেখি নিৰাকার নামে অষ্টভুজ প্রভুৰ বৰজীয়েক এগৰাকী পৰিছিল। আহুৰেতিৰ ভূঁইত তেওঁ আহুৰান দাই আছিল। দুয়োৰে দেখা হ'ল। তেওঁক কৈ তেওঁৰ লগতে পিয়াহত তত নাপাই তেওঁৰ ঘৰতে পানী পিবলৈ বাঘৰ মৰাণ সোমাল। বাঘৰক পিয়াহত কাতৰ হোৱা দেখি প্রভুৰ বৰ জীয়েকৰ দয়া

উপজিল। পাছে বাঘৰ চিনাকি পাই তেওঁৰ চাঙৰ-পৰা পল এটা নমাই আনি গঞাপানিক দি ক'লে—বোলে—“গঞাপানি আমাৰেহে। পিছে তেওঁ এৰে পিয়াহত কাতৰ। এই পলটো লৈ সোঁ সাপজান নৈলৈ গৈ তাৰে এপল পানী যদি তেওঁ আনিলেহেঁতেন, বৰ সজ্জ হলেহেঁতেন।” সেইমতে নেদেখি নিৰাকার দেৱীৰ নিৰ্দেশ পাই বাঘৰে সেই পলটো হাতত লৈ সাপজান নৈলৈ গৈ তাৰ পৰা এপল পানী ভৰাই আনি সেই দেৱীৰ সমুখত থিয় হ'ল। তেতিয়া দেৱী গোঁসাঁনীয়ে কলে,—বোলে—“পানী পল ভৰাই অনা হ'ল, সজ্জ হ'ল। পিছে মোৰ পিতৃদেৱৰ শিষ্যই যদি সেই পানী হেপাঁহ পলুৱাই পি খায় তেন্তে আৰু সজ্জ হয়।” দেৱী ডাককীৰ এনে কথা শুনি বাঘৰ মৰাণে সেই পলটোৰ পৰা একোৱ-লতকৈ বেছি পানী খাব নোৱাৰিলে। পুনৰ ঘপখাই অষ্টভুজ প্রভুৰ আৱজ্ঞা দেৱী নেদেখি নিৰাকাবে ক'লে—বোলে—“ক'তা ? নিৰঞ্জন এপল পানীকে পি শেষ কৰিব নোৱাৰিলেচোঁ। তেনেস্থলত গঞাপানি নেওগে সসাগৰা পৃথিৱীখন জিনিটলৈ খোজে কোন সাহসত। মিছাকৈয়ে তেখেত লাজত পৰিবলৈ খোজে কিয় ? মুলুঙৰ সৈতে যুঁজ যেন তেখেত নকৰে। মোৰ বোধেৰে নিৰাকাবে ঘবলৈ উভতি যোৱাই সজ্জ।” এগৰাকী তিৰোতাৰ মুখত এনে নিঃসংসাহী বাণী শুনি গঞাপানি মৰাণ বাঘৰে লাজেই পালে, এনে নহয় ; হতাশ হ'ল আৰু তেওঁৰ মনত সন্দেহ উপজিল জানোচা প্রভুৰ বীজমন্তৰ গুণ কল নফলেই। তথাপি সেই বীজ-মন্তৰ গুণ পৰীক্ষা কৰিবলৈ তেওঁ সেই সাপজান নৈৰ* উজনিত এটা ডাঙৰ কোঠ মাৰিবৰ মনেৰে সেই বীজমন্ত উচ্চাৰণ কৰিব ধৰিলে। বাঘৰে মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰা মাত্ৰকে

* বাঘৰে থকা গাঁওকে “বজাৰাবী” গাঁও বোলে। তাৰ ওচৰতে গইপানী কোঠ নামে বাঘৰে ঘৰা কোঠ আছিল আছিল।

বৰ্তমান তিনিচুকীয়াৰ পূবে ছাপ্ৰজান নৈ। সেই নৈৰ উজনিত হলে বৰ্তমান বেল আলিৰ উত্তৰে।

হেজাৰ হেজাৰ দেৱসকল আহি তেওঁৰ সমুখত উপস্থিত হ'ল আৰু তেওঁৰ আদেশ মতে তৎক্ষণাৎ এটা ভীষণ ডাঙৰ কোঠ সেই দেৱসকলৰ দ্বাৰা নিৰ্মাণ কৰা হ'ল। সেই গড়ৰ ভিতৰতে যেতিয়া জন-বলৰ কাৰণে ৰাখৰে সেই ৰীজমন্ত হৃদিস্থানত স্থাপন কৰি যোগ-ধ্যানত বস হ'ল, তেতিয়া সেই গড়ৰ ভিতৰত লাখ বিলাখ মানুহেৰে ভৰপূৰ হ'ল, আৰু সেই মানুহ বিলাকৰ গাত দেও লম্বাত সিহঁতে বৰতীয়া উঠি জঁকি নাচিবলৈ ধৰিলে। সিবিলাকেৰে ভবি গড়-কোঠা নধৰা হ'ল।

সেই শকতে লক্ষ্মীসিংহৰ আদেশ মতে বৰবৰন্দা কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰই উজান অঞ্চলৰ হাবিৰ পৰা বৰচাক কৰিবলৈ মানুহ পাচিলে। সেই মানুহবোৰে বৰচাক কাটিবলৈ সেই সাপজান নৈৰ ওচৰৰ হাবি পালেগৈ। তাতে ৰাখৰ মৰাণৰ এনে যোগ ধ্যানৰ কথা আৰু বৰতীয়া উঠা মানুহবিলাকৰ অলৌকিক কীৰ্ত্তি কাহিনী সিহঁতে শুনিলে। সেই বৰচাক কাটিবলৈ যোৱা মানুহবিলাকে এনে নোহোৱা নোপোজা কাণ্ডৰ কথা শুনি ডয়ত পলাই ৰংপুৰ নগৰ পালে। নগৰ পাই বৰবৰন্দাক জনালে—বোলে 'ডাঙৰীয়া। উজানৰ হাতী চুঙী মৰাণে অৰী-তিয়ামতে প্ৰৱৰ্ত্তি ৰজা বৰবৰন্দা পাতি গুণৰ যো-জা কৰিছে। এনেতে আমাৰ দ্বাৰাই আৰু তাত বৰচাক কটা নহ'ল। বৰবৰন্দাই আমাক কাটকেই বা মাৰকেই আনি আৰু নোৱাৰিছে।' বৰবৰন্দাৰ চিন্তা হ'ল—এই সময়তে বৰবৰন্দাৰ টেকেলা মন-চোকাইও আহি বৰবৰন্দাক গোচৰ দিলে,—বোলে, 'হয় বৰবৰন্দাৰ ভাগৰ হাতীচুঙীয়ে আৰু ফুকনৰ ভাগৰ হাতীচুঙীয়ে—বিকা-হাগুৰ নাট্য লীলাৰ কেৱল অধৰাই হৈ আছিল।' সেই বিপুৰ নাট্যৰ প্ৰথম অঙ্কৰ অগ্নিক ওন প্ৰথম দৰ্শনও আৰম্ভ হ'ল।

আহোমৰ বৰ চ'ৰাত বিশেষ সভা বহিল। তিনি-জনা ডাঙৰীয়া, কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰন্দা আৰু আন ফুকন বৰন্দা, ৰাজখোৱা আদিৰে সৈতে লক্ষ্মীসিংহ ৰজাৰ আলোচনা হ'ল। সেই আলোচনা মতে দুৱৰা ধৰৰ হৰনাথ ডিতকম্বাল ফুকনক আকৌ সেনাপতি পতা

হ'ল। তেওঁৰ লগত মূলে-দেৱালে-তেৱালে—ছ-হেজাৰ গা-মানুহ দিয়া হ'ল। লগতে ৰাজৱাল ডিমৰু গুনিয়াল এহেজাৰ, ৰাজুৱা কুঁৱৰ দহ-শ, ৰাজুৱা কুঁৱৰ হিলৈদাৰী এহেজাৰ, ধাদুগৰ পাইক মানুহ পঞ্চাশ কুৰি, বকলিয়াল দু-হেজাৰ আৰু ভিতৰৱাল চেকেৰা তলীয়া এহেজাৰ—এই আঠ হেজাৰ মানুহও মূলে-দেৱালে-তেৱালে আন আন হাজৰিকাৰে সৈতে হৰনাথ ফুকন সেনাপতিৰে সৈতে ৰণ যুজিবলৈ ওলাল। দোলাৰীয়া বৰা, চওড়াৰে বৰা, বৰবৰন্দাৰ টেকেলা, বৰা বেজ, বৰ্ত্তা কোৱা বেজ-বৰন্দা তেলগজ চৰকাৰী বৰা আৰু আনাদৰ কলিতা বৰাকো সেনাপতিৰ লগতে পঠিওৱা হ'ল। দঁতাল হাতী আঠোটা আৰু ঘোঁৰা বাৰটাও লগত গল। এই বিশাল সৈন্যবাহিনীৰ ওপৰত সোণৰ হাতিলেৰে হেমদাঙেদি ৰঙা চিলা দুৱৰা ধৰৰ হৰনাথ ডিতকম্বাল ফুকনক সেনা-পতিৰ সন্মান বাব দি মটক-মৰাণৰ সৈতে ৰণ দিবলৈ ১৬৯১ শকৰ শৰত কালৰ কাতিত উজনিলৈ পঠোৱা হ'ল।

পাঁচে সেনাপতি ফুকনে আহোমৰ প্ৰৱল বাহিনী লৈ পোনতে ডিব্ৰু নৈৰ দক্ষিণ পাৰত কোঠ মাৰি ৰ'ল। ক্ৰমান্বয়ে ডিব্ৰু নৈৰ ওপৰেদি দলং সজা হ'ল। আহোমৰ সৈন্যবাহিনী সেই দলঙেদি পাৰ হ'ল। বৰ-বৰন্দাৰ টেকেলা মন-চোকাৰ বাৰীতে আৰু এটা কোঠ মাৰিবলৈ যা-যোগাৰ কৰা হ'ল। এনেতে মৰাণ-মটক সকলে আহি ৰাখৰ-মৰাণৰ পৰিচালনাত বৰতীয়া উঠি সেই বাৰীতে আহোমক আগভেটি দি ৰণ দিলে। কধৰপিহে আহোম সেনা ৰক্ষা পৰিল। তেওঁ দুই-চাৰিজন সেই ৰণতে মৰিল। কেইদিনমানৰ পাছত মটক-মৰাণসকলে হঠাতে আহি ডিব্ৰু নৈৰ ওপৰৰ সেই দল কাটি ডাঙিলে। তেলোকে আহোম সেনাক আগৰ পাছৰ কেউকোপৰা আগচি ধৰিলে। সমলিয়ায়ো আহাৰ-পাতি, চাউল-সমল লৈ যাবলৈ অক্ষম হ'ল। মানুহে খাবলৈ নাপাই লম্বাৰে থাকিল। ঔ, ঢেঙীয়া কচু, কাকৰাঁহৰ গাঁজ আদি শাক ধোৱাত সেই শাক পাচলিও অস্ত পৰি শেষ হ'ল। বহুতৰ আঠ উৰহি

ডাঙৰ হ'ল। গ্ৰহণী বোগত পৰি বিস্তৰ আহোম সেনা মৰিল। সেই লতা কটা বণৰেই পুনৰ অভিনয় হ'ল সেই বৰবৰুৱাৰ টেকেলা মনচোকাৰ বাৰীৰ সেই কোঠতেই আহোম সেনাৰ নানা কষ্টৰ সীমা নোহোৱা হ'ল।

ইফালে গঞা গাগিনী ডেকা সপ্তভূজ সশিষ্য গৈ নামকপত খিত ললে। তাতে আহোমৰ ৰাজ্য-পাটৰ পৰা বঞ্চিত হোৱা ৰুদ্ৰসিংহৰ পুতেক লক্ষ্মীসিংহৰ ককায়েক মোহনমালা বাটৰীয়া গোহাঁইদেৱ আৰু খেদা খোৱা দুজন কোঁৱৰ ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ পুতেক মাজু আৰু সৰু জনা দুই গোহাঁই—এই তিনিজনৰ সৈতে তেওঁৰ দেখা সাক্ষাৎ হ'ল। এই তিনিজনক খেদাখোৱা কোঁৱৰ-সকল চপাই আনি মন্ত্ৰণা কৰি গাগিনীয়ে কলে, বোলে,— “মটক মৰাণৰ লগ হলে তিনি কোঁৱৰ লাভ। আবশ্যক হ'লে, তিনিওজনৰ এজনহে ৰজা পতা হ'ব। সৰু মৰাণৰ কিছুমানে বিষয়-বাব খাব। তদুপৰি কোঁচ খেলি মাউতৰ নাতিয়েক কতিয়ালৰ গেঙ্কেলাই বৰবৰুৱা হৈ মায়ামৰীয়া সন্ত-মন্ত গুৰুজনক গালি পাৰি অপমান কৰিলে,—নাহৰ খোৱা বাঘৰ আদি মটক-মৰাণক চাওঁদাঙৰ হতুৱাই চমটাৰে কোবাই পিঠিব টিকাৰ চাল বখনীয়ালে, এনেহেন তিনিজন কোঁৱৰক ককায়েক ভতিজাক এনেহেন নামকপৰ গহন হাবিত খেদি নিৰ্দ্ধাসন দি নানান শাস্তি দিলে, আৰু বৰবৰুৱাৰ কাৰণেই এনেহেন শাস্তিৰ ৰাজ্যত অশান্তিৰ কোব চৰিল। এই অত্যাচাৰী বক-তীয়ালৰ বৰবৰুৱাক মৰাই জানো বাকু নহয়?”—বাট-ৰীয়া মোহনমালাই কলে, বোলে—“বাকু। ৰাজ্যপাট নাপালে নালাগে, ৰাজ্য নাপালে, নালাগে, কিন্তু বৰ-বৰুৱা গেঙ্কেলাৰ মূৰ লাগেই—যোনে যেনেকৈ পাৰে কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাৰ মূৰ কোনোবাই আনি মোক বাঁটা দিলে হাততে সৰগ পাম।”—এই দৰে সেই গাগিনী ডেকা আৰু তিনিওজন কোঁৱৰৰ মাজত আলোচনা হ'ল। আৰু এনে কোৱা-কুইৰ লগে লগে শপত ধোৱাও হ'ল। পাচত সাপজান নৈৰ কাষতে থকা বণত দিহা-দিহি দিয়া মটক-মৰাণৰ নেতা বাঘৰ মৰাণ গঞাপানিৰ সৈতে সেই বিদ্রোহত বোগ দিবলৈ সশিষ্য গাগিনী

ডেকা বনগঞা সপ্তভূজ, মোহনমালা বাটৰীয়া গোহাঁই-দেৱ আৰু তেওঁৰ ভতিজাক মাজু-সৰু দুই গোহাঁই ওলাল। গাগিনী ডেকা বনগঞা সপ্তভূজ মোহনমালা বাটৰীয়াই এটা হাতীত উঠিল। আন এটা হাতীত খেদাখোৱা চাৰিং আৰু টিপাম ৰজা দুই গোহাঁই উঠিল। এই দৰে সশিষ্যও কত সৈন্য আৰু তিনিজন কোঁৱৰক লৈ সপ্তভূজ সমাৰোহেৰে নামকপৰ পৰা যাত্ৰা কৰিলে। মটক-মৰাণ মায়ামৰীয়া বিদ্রোহৰ মহা অগ্নিযজ্ঞৰ বিৰাট আয়োজন হ'ল।

যথা সময়ত সকলোৱে সাপজান কোঁঠ পালে। বাঘৰ মৰাণে সপ্তভূজক সেৱা জনাই আকোঁৱালি ললে আৰু তিনিওজন গোহাঁইক হৃদয়ত ঠাই দিলে। সকলোৱে লগে-ভাগে যুঁজ কৰিবলৈ ওলাল। ঢোল, তাল, মুগু, কালি, পেঁপা, ডবা একেলগে ৰাজি উঠিল। বাঘৰ মৰাণৰ মটক-মৰাণ সৈন্যসকল বৰতীয়া উঠি নাচি-বাগি জাঁকি-পাকি তৰোৱাল লৈ যুঁজ কৰিবলৈ গ'ল। শিষ্য-ভকত সকলৰ সৈতে গাগিনী ডেকা বনগঞা অষ্টভূজৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ সপ্তভূজও নিজৰ সাত্ত্বিক ভাব পৰিত্যাগ কৰি ৰাজসিক ভাব আৰু শাস্তি লৈ ভীষণ মুক্তি ধৰি বীৰ-পৰাক্ৰমেৰে সাজি-কাচি হৰি-নাম মুখত লৈ যুঁজলৈ যাত্ৰা কৰিলে। আহোমৰ ৰজা লক্ষীসিংহৰ ককায়েক বাটৰীয়া গোহাঁই মোহনমালা, সেই মোহনমালাৰ পুতেক, মোহনমালাৰ ভতিজা ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ পুতেক—চাৰিঙৰ মেলখোৱা চাৰিং ৰজাৰ মাজুজনা গোহাঁই চাকুসিংহ আৰু চাকুসিংহৰেই ভায়েক তিপামৰ সৰু মেলখোৱা তিপামীয়া ৰজা সৰুজনা গোহাঁই ৰজেশ্বৰ এই কেইজনে হাতীত উঠি আহোম ৰাজ্যৰ বিপক্ষে বিদ্রোহৰ পতাকাৰ তলত গৈ আশ্ৰয় ললে। এইদৰে বিদ্রোহী দলৰ সকলোৱে একমত হৈ একেলগে মিলি জুলি ৰণ ধলিলে গ'ল। বিপ্লৱী দলে এনে ষ্ট্ৰঙ জনশক্তি লৈ জুমে জুমে গৈ ডিব্ৰুগ নৈৰ উত্তৰে মনচোকা টেকেলাৰ বাৰীত কোঁঠ মৰা শঙ্কৰপক্ষক আহোম সৈন্য বাহিনী আৰু গড়ৰ ফালে বীৰ পৰাক্ৰমেৰে আগবাঢ়িল। দুয়োফালৰ দুজন কটকী লগ হ'ল। দুয়ো ফালে সন্দেহ

গ'ল। পাঁচে সিফালৰ বঙাচিলা দুৱৰাৰ ঘৰৰ হৰনাথ ভিতৰাল ফুকনৰ সৈতে ইফালে বাজকোঁৱৰ মোহনমালা বাটঘৰীয়া গোহাঁইদেৱক দেখা হ'ল। মোহনমালা বাটঘৰীয়া গোহাঁইদেৱে হৰনাথ সেনাপতিক কলে, বোলে,—“ফুকন তুমি দুৱৰাৰ ঘৰৰ, বঙাচিলাৰ। আজিৰ নোহোৱা, কালিৰ নোহোৱা, এদিনীয়া নোহোৱা, পুৰণি-ঘৰীয়া। তোমাৰ সপ্তম পুৰুষে আমাক সেৱা কৰি আহিছে। সেই সূত্ৰত সম্বন্ধত তুমি নিতুৰ। মইহে বজা হব লগা আছিল। আইন বিধানোও তাকেই কয়। ন্যায়ত মইহে আজি বজা। তোমাৰ বজাই লোকৰ কথা শুনে, বকতিয়াল বৰবৰাই কুট-মন্ত্ৰণা কৰি মোৰ ভাতৃ লক্ষ্মীসিংহ সগদেৱক লগাই মোক আৰু এই কোঁৱৰহঁতক নামকপালে আনি খেদাই থলে। সেই বকতিয়াল গেঙ্কেলাটোহে আমাৰ পৰম শত্ৰু। বজা আমাৰ শত্ৰু নহয়। বজা কোঁৱৰৰ শত্ৰু নহয়, বজা মটকৰ শত্ৰু নহয়। মায়ামৰীয়া মৰাণহঁতৰ চকুৰ কুটা নহয়; বজা আমাৰ মিতুৰ, মোৰ চেনেহৰ ভাই। আমাৰ পৰম শত্ৰু হৈছে, সেই বকতিয়ালৰ গেঙ্কেলা কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱা। এই ৰণ তাৰে সৈতে, তোমাৰ সৈতে নহয়। এই ৰণ বকতিয়ালৰ ঘৰৰ সেই গেঙ্কেলা-টোক মাৰিবলৈ আলচি পতা ৰণ। কালো অন্যায় নহয়, ভাঙৰীয়া সকলৰ কেই ঘৰৰ, আহোম সকলৰ কেই-ঘৰৰ যাৰ যেনে পদ মৰ্যাদা আছে সেই একেই কাপেই বৰ। সামান্য পাই-পাইক যেনে আছে সেই একেদৰেই থাকিব। তুমি দুৱৰাৰ ঘৰৰ মানুহ। মোক সেৱা কৰা। কাকো নাকাটো, কাকো নামানো—মোক মাথো ডজা কাৰণ সম্প্ৰতি মই বজা।” পাঁচে মোহনমালা গোহাঁই-দেৱৰ কথা শুনি হৰনাথ ফুকনে কলে, বোলে,—“তোমা-লোক হ'লা খেদা-খোৱা, আমি খেদা গোহাঁই। সম্প্ৰতি পাঁচত এজন বজা আছেই। লক্ষ্মীসিংহ স্বৰ্গদেউহে বজা। তোমাক আমি বজা লব নোৱাৰোঁ। তুমি কেনেকৈ বজা?” ফুকনৰ কথাত চকুখাই মোহনমালাই কলে,—বোলে—“বাক সেয়েই হওক। ৰণ দিবলৈ আহিছা যেতিয়া, ৰণেই বাক দিয়া।” গোহাঁই

সকলে কলে বোলে—“ফুকন যদি পাৰা, আমাৰ গাঁত হিলৈ-গুলি মাৰা।”—এই বুলি সবে খেদা দিলে। হাতীবোৰে কোঠ ভাঙিলে, গড় ছিঙিলে, আৰু মানুহ বিস্তৰ মাৰিলে।

ৰাঘৱ সিংহ

আহোমৰ পক্ষৰ সৈন্যবাহিনী প্রস্তুত নাছিল। এনে হঠাৎ আক্ৰমণত সিহঁত নিৰুপায় হ'ল। সিহঁতে যুঁজ কৰিবলৈ সময় নাপালে। তাতে আকৌ মটক-মৰাণৰ পক্ষৰ মানুহে আহোম পক্ষৰ সেনাপতি হৰনাথ ফুকনক বেচি ধৰিলে। আহোমৰ সেনাপতি হৰনাথ ভিতৰাল ফুকন বন্দী হ'ল। বন্দী সেনাপতিকে গোহাঁইসকলে হাতীৰ পৰা নামি হাতত ধৰিলে, আৰু পৰীয়াৰ গতাই দিলে। লগতে বাৰ্ভাকোৱা টেকেলা বৰা বেজ, চাবুক-ধৰা তেলগজ আৰু কলিতাবৰা অনাদৰও বন্দী হ'ল। সিফালে সেনাপতি বন্দী হোৱা আৰু মটক-মৰাণ সকলৰ প্রচণ্ড প্রতাপ দেখি আহোমৰ সৈন্যবাহিনী পলাল। মায়ামৰীয়া সকলেও বন্দীসকলক লগত লৈ সাপজান নৈৰ কাষত মটক-মৰাণকোঁঠলৈ গোহাঁই-কোঁৱৰ সকলৰ সৈতে ৰণ-জয়ৰ গোঁৱৰ লৈ উভতি গ'ল। গাগিনী বৰভেকা সপ্তভূজৰ শ্ৰীচৰণ ৰাঘৱ-মৰাণে সেৱা কৰি আশীৰ্বাদ মাগিলে। সপ্তভূজে বৰ দিলে। বন্দী হৰনাথ ফুকনক অলপ নিলগত ৰব সাজি ভাল ভাল বিশালী কিছুমান ৰখীয়া পৰীয়া দি থলে। আহোম সেনাপতিক ধৰি নিয়া মানুহবোৰক মোহনমালাই নিজে লগতে ৰাখিলে। আৰু ৰাঘৱ-মৰাণৰ বিচাৰমতে সেই টেকেলা বৰা বেজক, চাবুকধৰা বৰা তেল গজক আৰু কলিতা বৰা অনাদৰক শালত দিলে। পাঁচত, মায়ামৰীয়া মটক মৰাণ সকলৰ বিজয়ী সৰক আটোম-টোকাৰীকৈ পতা হ'ল। ইফালে গয়াপাণি ৰাঘৱ মৰাণ নেওগৰ ঘৰত মোহনমালা বাটঘৰীয়া ৰাঘৱ সিংহ গোহাঁই, তেওঁৰ পুতেক ৰমাকান্ত, তেওঁৰ দুজন ভতিজাক চাৰিঃবজা চাকসিংহ মাৰ্জ্জনা

গোহাঁই আৰু তিপাম বজা বজ্জেশ্বৰ সৰুজনা গোহাঁই, গাগিনী বৰডেকা বনগঞা সপ্তভুজ আৰু নাহৰ ধোৰাবে সৈতে মটক মৰাণৰ সেনাপতি বাধৰে আলোচনা কৰিলে। ভিতৰে ভিতৰে বাধৰ মৰাণক বাধৰ সিংহ নাম দি বজা আৰু বৰবৰুৱা পাতিলে আৰু বাধৰৰ ডাগিনীয়েক নাহৰ ধোৰাক বমাকান্ত নাম দি লৈ দেও গোহাঁই হ'ল। বাধৰ সিংহ বজাৰ দুগৰাকী ডাৰ্ঘ্যাক বাধা-ককুণী নাম দি ৰাণী পাতিলে। বাধৰ সিংহই উঠি সপ্তভুজ দেৱক শ্ৰীচৰণত পৰি সেৱা জনালে গাগিনী বৰডেকাই বৰ দিলে, বোলে—“আহোমৰ বংপুৰ ৰাজ্য ভোগ হওক।”

লগে লগে হৰিধ্বনি উঠিল। বাহিৰতও হৰিধ্বনি হ'ল। ঢোল, তাল, মৃদঙ, পেঁপা, কালি, ডেবী-পাখাৰা, ডবা বাজি উঠিল। বিজয়ৰ আনন্দোৎসৱ শতঙুণে বাঢ়িল। ভিতৰত তিনিওজনা গোহাঁইক আৰু মোহন-মালাৰ পুতেক বমাকান্তক বন্দী কৰা হ'ল। চাৰিও বজা চাৰিসিংহ গোহাঁইক আৰু তিপাম বজা বজ্জেশ্বৰ গোহাঁইক বিষপান কৰাই হত্যা কৰা হ'ল। মোহন মালা বাটৰীয়া গোহাঁইক নিলগত ধৰ দি ভাল ভান ৰখীয়া-পৰীয়া দি থোৱা হ'ল। মোহন মালাৰ পুতেক বমাকান্তক বাধৰ সিংহ বজাই লগতে ৰাখিলে। *

* মটক মৰাণৰ মাজত আজিও যি কাহিনী প্ৰচলিত হৈ আছে সেইমতে বাধা-ককিণী এই দুই গৰাকী মৰাণৰে জীয়েকী আৰু মৰাণৰে বোৱাৰী। মৰাণ বীৰ বাধৰৰে ডাৰ্ঘ্য। কিছুমানৰ মতে ককিণী নিধিৰাম নামে মৰাণ এজনৰ জীয়েক। বাধৰৰ বসতি স্থান আছিল বৰ্তমান ডুমডুমাৰ ওচৰৰ “বজাবাৰী” নামে গাঁও এখনত (বাধৰে থকা গাওঁকে ‘বজা বাৰী’ গাওঁ বোলে আৰু ওচৰতে সেই “গইপাণি কোঁঠ” নামে বাধৰে মৰা কোঁঠ আজিও আছে)। লৰা-ছোৱালীৰে সৈতে বাধৰৰ দুয়ো গৰাকী পত্নী সেই গাওঁতে বসতি কৰিছিল। যেতিয়া বাধৰে অনৌকিক ভাৱে পূজা ধ্যান কৰি সাপ-জান নৈৰ উজনিতে কোঁঠ নিৰ্মাণ কৰিলে, অসংখ্য মানুহ

সিফালে বৈ বোৱা আহোমৰ সৈন্যই ৰণত ষাটি ভিৰুক লৈ পাৰ হৈ দূৰ্ধে-কষ্টে যেনে-তেনে কোনোমতে পলাই বন্ধা পৰি বংপুৰ পালে। বংপুৰলৈ গৈ সিহঁতে কীৰ্ত্তিচক্ৰ বৰবৰুৱাত গোচৰ জনাই কলে বোলে, মোহন-

গোচালে আৰু সেই মানুহবোৰক বৰতীয়া তুলি প্ৰহৰ প্ৰতাপী আহোমৰ বিপক্ষে যুদ্ধ ঘোষণা কৰি ৰণ দিলে, তেতিয়া এই দুগৰাকী তিৰোতাৰ বুকু কঁপি উঠিল; আৰু স্বামীৰ দৰ্শন লাভ কৰিবলৈ বজাবাৰী গাওঁৰ পৰা এই সাপজান কোঁঠলৈ লৰি-চাপৰি আহিল। তাৰ পিছতে তেওঁলোক দুয়োগৰাকী বাধৰ সিংহ বজাৰ ডাৰ্ঘ্য স্বৰূপে মটক-মৰাণৰ ৰাণী হ'ল। এই বিষয়ে নানা কুনি নানা মন্ত। বাধৰ সিংহ যদিও মায়ামৰীয়া মটক-মৰাণৰ বজা হ'ল, তথাপি প্ৰজাৰ আৰু ৰাজ্যৰ বিচাৰৰ ভাৱ তেওঁ নিজেই ললে। সেই কাৰণে বাধৰ সিংহ বজা, বৰবৰুৱা দুয়ো হ'ল। সেই গতিকে কিছু-মানে বাধৰ সিংহক বজা আৰু....। শ্ৰীযুত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ মতে বাধা-ককুণী বাধৰ সিংহৰেই ডাৰ্ঘ্য। যেনে—“সেই ৰণত বাধৰ-মৰাণৰ বাধা আৰু ককিণী নামে ষৈণীয়েক দুগৰাকীয়েও ধেমু-কাঁড় লৈ ৰণ দিছিল।” ডাক্তৰ ৱেডৰ মতেও বাধা-ককিণী নাহৰ ধোৰাবেই ডাৰ্ঘ্য। কিছুমানে বৰবৰুৱা বুলিছিল। পাছে বাধৰ সিংহ বজাই মটক-মৰাণ সকলক এই বুলি বুধি দি কলে,—বোলে,—মই হলোঁ বজা। গঁচাকৈয়ে ময়েই বজা। কিন্তু তোমালোকে কবা বোলে বমাকান্ত হে বজা।

কিন্তু গেটৰ বুৰঞ্জীত বাধা-ককিণীৰ নাম-গোন্ধেই নাই। ১৮শ্ৰীশ্ৰীঅনিৰুদ্ধদেৱ চৰিত্ৰতও বাধা-ককিণীৰ নাম বাধৰ মৰাণৰ নেতৃত্বত হোৱা মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহৰ বৰ্ণনাত নাই।

সেনাপতি হৰনাথ ভিতৰুৱাল কুকনৰ ডায়েক শ্ৰীনাথ দুৱৰাই বৰবৰুৱাৰ সঙ্কলিত “শ্ৰীশ্ৰীতুংখুজীয়া ১৮ বংশা-ৱলী”ত এইমতে লিখা আছে—“আৰু মৰাণে গোহাঁই-বোৰে সৈতে আলাচ কৰি বাধক বৰবৰুৱা পাতিলে;

৮৬৬ / বিষ্ণুনাথ বাঙা বচনা সঙ্কলন

মালা বাটধৰীয়া গোহাঁই আৰু আন আন খেদাখোৱা কোঁৱৰ সকলেৰে সৈতে মটক-মৰাণ সকলে আহি হঠাতে আক্ৰমণ কৰি বন্দীহঁতৰ সেনাপতি কুকন ডাঙৰীয়াক ধৰি বন্দী কৰি নিলে। তেৱাৰ ভাগ্যত কি আছে এক

খোৱাক দেও গোপাঞি পাতিলে, তাৰ নাম নাহৰ। তাৰ দুই বৈশীয়েকক বাধা-বন্ধুণী নাম দিলে। পাচে মৰাণে সৰু গোহাঁই মাজু গোহাঁইহে থাকিল। তেওঁকে নিলগাই ধৰদি (বন্ধাদি) থলে। পাচে খোৱাৰ পুতেক বৰানন্দক বজা পাতিলে। লোকে বুজিবৰ নিমিত্তে কয়,—“বাটধৰীয়া গোহাঁইৰ পুতেকহে বজা।” বহস্য কথা মৰাণৰ মাথোঁহে জানে। পাচে সকলোৱে বুজিবৰ নিমিত্তে কৈ কুৰে,—“বাটধৰীয়া গোহাঁইৰ পুতেকহে বজা”, এনে বুলি মিছাকৈ কয়। ১১৫ ॥”

বুৰঞ্জীত (আৰু অসমৰ উজনি অঞ্চলৰ মটক-মৰাণ সকলৰ মতেও) বাধা-বন্ধুণীৰ নাম এইদৰে পোৱা যায়—

“আৰু বৰবৰুৱাৰ টেকেলা মনচোকা আহিও সাৱ-শেষে বাৰ্তা কলেহি—বৰবৰুৱাৰ ভাগৰ হাতী-চুঙীয়ে কুকনৰ ভাগৰ হাতীচুঙী দুয়োভাগৰ হাতীচুঙী গোটখাই বৰতীয়া তুলি বাধা-বন্ধুণী পাতি আসুৰী মেল পাতি বণ উলিয়াইছে।”

উজনি অঞ্চলৰ মটক-মৰাণ সকলৰ মতে সেই সময়ত বাধা-বন্ধুণী নাছিল। মনচোকা বৰবৰুৱাৰ টেকেলাই বৰবৰুৱাক যি বাতৰি দিছিল, সেই বাতৰি তুলকৈ জনাইছিল।

তিফংগাই বৰতীয়া উঠিলে যেনেকৈ কছাৰীৰ বৰতীয়া উঠিলে সেওখনী বোলে, তেনেকৈ মটক-মৰাণ সকলে বাধা-বন্ধুণী পাতিছে বুলি কৈছিল। সেই হিচাবে বাধা-বন্ধুণী নাম লৈ এনে বেনেজালি উঠিছে।

বমাকান্ত আৰু নাহৰ খোৱাৰ সম্পৰ্কেও নামৰ বিষয়েও নানা মুনৰ নানা মত। ডাক্তৰ ৰেড্ডৰ মতে বমাকান্ত আৰু নাহৰ খোৱা দুয়ো বেলেগ—নাহৰ খোৱাৰ পুতেকহে বমাকান্ত। এই বমাকান্ত বজা হৈছিল।

ঈশুৰেহে জানে।”—আচৰিতে এনে কু-বাৰ্তা পাই বৰবৰুৱাই নৰ্মাস্তিক বেজাৰ পালে। কটকীক পঠাই ডা-ডাঙৰীয়া সকলোকে জাননী দিয়া হ’ল। জাননী পাই চ’ৰা ঘৰত সকলোৱে গোট খালে। বৰবৰুৱাই

তুংখুজীয়া বুৰঞ্জীমতেও সেই। সেই বিষয়ে উদ্ধৃত কৰি উল্লেখ কৰা হৈছে। চাৰ এডোৱাৰ্ড গেইটৰ মতে সেই একেই। তেও লিখিছে—বমাকান্ত মোহনমালাৰহে পুতেক। যি মোৰ লগতে থাকে। লোকে বুজিবলৈ নিমিত্তে কৈ কুৰিবা—“বাটধৰীয়া গোহাঁইৰ পুতেকহে বজা।”—এইয়া শুনিলে আহোমৰ সেনা-প্রজ্ঞা-বিষয়া দুফাল হৰ। এফাল আহি আমাত বৰিবহি। মৰাণৰ বহস্য কথা মৰানেহে জানে।

মায়ামৰীয়াৰ “বাধৰ বান্ গাঁ-ক এতিয়া বজা বুলি মানি লবলৈ ধুজিলে, কিন্তু তেওঁৰ পিতৃদেৱ মোৱামৰীয়া গোহাঁইয়ে এনে বাব লবলৈ তেওঁক মানা কৰিলে। আৰু মৰাণ নেতা—নাহৰৰ এজন পুতেক বমাকান্তক সিংহাসনত বহুৱালে। নাহৰৰ আন দুজন পুতেকক বিদ্রোহী দলৰ ৰাই মানুহ সকলক ৰাজ্যৰ বেলেগ বেলেগ ডাঙৰ বাব দিয়া হ’ল। আৰু তেওঁলোকে যাৰ যি বাব সেই আগৰ আহোমৰ বাব খোৱা বিষয়া সকল ঘৰ বিষয় হিচাবে অধিকাৰ কৰি ললে।

বাধৰ নিজে বৰবৰুৱাৰ বিষয় ললে। সেই বাব নললেও তেওঁ খোৱাৰ দৰে। তেওঁ তেওঁৰ কাৰেঙৰ ভিতৰ চ’ৰাত খেদাখোৱা বজাৰ ভাৰ্য্যাসকলক, আৰু মণিপুৰী ৰাজকুঁৱৰীৰে সৈতে সেই খেদাখোৱা বজাৰ আগবজন.....বিষয়া পত্নীকো (নিজৰ কৰি) ললে।” এই মণিপুৰৰ গুপ্তত কথা মায়ামৰীয়াই হে জানে। আচলতে, মইহে বজা বাধৰসিংহে বজা।”—এইদৰে বহস্য কৰি বাধৰ সিংহ বজাই তেওঁৰ প্রজাসকলক বুদ্ধি মন্তণা দিলে। মটক-মৰাণ সকলোৱে আনে বুজিবৰ নিমিত্তে।

৮৬৭ শ্রীজীৱনিকল্পদেৱ চৰিত’ত এনে আছে—

“বাধৰ বৰবৰুৱা ভৈলন্ত তাত পাছে

এনে বাতৰি ডাঙৰীয়া সকলক জনালে। সভাৰ সকলোৱে আহোমৰ এনে পৰাজয়ৰ বাতৰি শুনি চক খালে। আৰু লগে লগে নিশ্চাৰও হ'ল। ডা-ডাঙৰীয়া সকলৰ নিৰ্দেশমতে কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ গোস্বামী বৰবৰুৱাইও শহুৰেক বজা লক্ষ্মীসি হক এনে সংবাদ জনাবলৈ বৰবৰুৱাটোপলৈ গ'ল আৰু আহোমৰ নৃপক জনালে, বোলে,—“সৰ্গদেও বন্দীৰ কলীয়া গতি হলে বেয়া। বাটৰীয়া মোহনমালা ৰাজু-গোহাঁই চাক আৰু সৰু গোহাঁই বজাই মৰাণৰ সতে লগ লাগি আন মানুহৰ সৈতে কুকনক সৰ্গদেৱৰ কোঁঠ ভাঙি ধৰি নিলে।”

এনে সংবাদ শুনি লক্ষ্মীসিংহৰ অসন্তোষ হ'ল। আৰু কলে—বোলে—“বৰবৰুৱা, ইয়াৰ উপায় কি হ'ব?” —আহোমৰ বজাই ভয় খালে। বৰবৰুৱাইও বজাক নিৰ্দেশ দিলে, বোলে,—“সৰ্গদেও। সৰ্গদেৱে তিনিজন ডাঙৰীয়া, কুকন, বৰুৱা, ৰাজখোৱা—এই সবকে চপাই আনি সোধক, যাৰ যেনে মনে পৰশে, সেহি মতে কওক প্ৰাণ বুলি জনাওক। সকলোৱে মতামত শুনি জানি সৰ্গদেৱে বুজি বিচাৰ কৰি যাক যিবা আদেশ কৰে, সেয়ে আচৰা হওক।”

লক্ষ্মীসিংহ জোৱায়েকৰ সৈতে বৰ চ'বালৈ গ'ল। আৰু নানান মতে আলচ কৰি থিৰাং কৰি বৰবৰুৱাক আদেশ দিলে, বোলে—“গুৱাহাটীৰ পৰা দুৱৰা ধৰ

ধোৰা-পুৱে বমাকান্ত ৰাজা ছৱা আছে ॥”

ইয়াতো ধোৰা-পুৱে বমাকান্তই বজা, বাহৰ বৰবৰুৱা হৈছিল বুলি আছে।

শ্ৰীযুত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাদেৱেও এইমতে লিখিছে—“তাৰ পাছত, নাহৰ ধোৰা—মটকৰ পুতেক বমাকান্তক বজা পাতিলে। ১৬৯১ শকত (১৭৭০ খ্ৰীষ্টাব্দত) আহোমৰ আঠচুকীয়া মোহনৰ সলনি তেওঁ নামে ন-চুকীয়া মোহন বোৱা হয়; আৰু বাহৰ মৰাণক বৰবৰুৱা পতা হয়।”

নাহৰ ধোৰাৰ বিষয়ে নানা মুণিৰ নামা মত। সিদ্ধা-কৈয়ে কৈ কুৰিলে—“বাটৰীয়া গোহাঁইৰ পুতেক বমাকান্তইহে বজা।—বাটৰীয়া গোহাঁইৰ পুতেক বজা।”

বৰকুকনক আৰু দিহিঙ্গীয়াৰ পানী-কুকনক ৰাতি পঠাওক।”

সৰ্গদেৱৰ আজ্ঞামতে বৰবৰুৱাই কটকী এজন পঠালে। গুৱাহাটী পাই কটকীয়ে সকলো কথা জনালে। বাতৰি পাই দুৱৰুৱা বৰকুকন আৰু দিহিঙ্গীয়াৰ পানী কুকন দুয়োজন আতি শীঘ্ৰে গুৱাহাটী নগৰ এৰিলে। লগতে ৰাণী, লুকী দুই বজা পোৱালীও সৈন্যে তেওঁ-লোকৰ সৈতে গ'ল। সকলোৱে নিশ্চিহ্নে ৰংপুৰ নগৰ পালে। এনে বাতৰি পামত লক্ষ্মীসিংহই তিনিজন ডাঙৰীয়া, কুকন, বৰুৱাক চপাই আনি সকলোকে আলচ পাতি কলে। সকলোৱে আশ্বাস দি কলে,—বোলে,—“সৰ্গদেও, সৰ্গদেৱৰ ভিতৰুৱাল কুকনক ধৰি নিলে বুলি বন্দীহঁতে এনেয়ে আছেনে? বন্দীহঁতে মৰাণহঁতক শুদাই এৰিবনে? সৰ্গদেৱৰ বন্দী-বেটা আছে,—অনেক অনেক আছে। সৰ্গদেৱ যাক যেনেকৈ আদেশ-নিৰ্দেশ দিব সেহিমতে বন্দীহঁতে সবে আচৰিব।—সৰ্গদেৱৰ আজ্ঞালৈ সবে বাট চাই থাকিল। বন্দীহঁত প্ৰস্তুত।”—এনে কথা শুনি লক্ষ্মীসিংহই আশাৰ সঞ্চাৰ পালে। তেওঁ নতুন উৎসাহ লৈ আদেশৰ আঁচনি কৰিলে। —আহোমৰ বজাই বৰবৰুৱাক সেই আদেশ দি কলে, —বোলে—সৰ্গদেৱৰ আদেশ—“তিহি অভয়াপুৰীয়াক পঠাই নামকপৰ সেনাৰ ভাঙাৰ ৰাখি মৰাণৰ বণ কৰিব। —গুৱাহাটীয়া ডেকা কুকনৰ ঘোৰা বৰবৰুৱা, চিকন বজালৰ দুজন পুতেক আৰু কুকনৰ ভাগিৰ দোৱাল মানুহ —এইহঁতে তিনোৰ মুখতে মৰাণৰ সৈতে বুজ দিবলৈ কোঁঠ মাৰি বৰ। পাঁচ হেজাৰ চাংৰাই লৈ বুৰকজতুৱা ময় বৰুৱাই সৰিয়হ হাটৰ বাটে পোনাই বাব। দিহি-ঙ্গীয়াৰ বুঢ়া পানী কুকনৰ পুতেক ৰবৈ দুৱলীয়া ডেকা পানী কুকনে পানী কুকনৰ ভাগিৰ দোৱাল মানুহ লৈ ৰাই আলিৰ বাটেদি বণ দিব। বৰকাকতি পৰ্বতীয়া বৰুৱাই ডেকা কুকনৰ পাছে পাছে সৈন্যে পাছ লব আৰু পৰ্বতৰ আলিয়েদি আহোম বুলীয়া লিকচন-বৰাই বচা ৰাজখোৱাই গা-মানুহৰ সৈতে আগুৱাব।”—এই আদেশ আৰু বুঢ়া বচন নবুনা গুৱাহাটীয়া লক্ষ্মীসিংহই